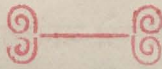

श्री
श्राद्धगुण विवरण.

(4) भाषांतर.

प्रकाशक,
श्री जैन आत्मानंद सभा,
भावनगर.

८

सद्गुरु स्तुति.

सज्ज्ञानामृतवर्षणे गतमदो भव्यांगिनां भारते,
रक्तःशुद्धविचारचारु चरितः सम्यक्सदासंवृतः
द्रव्यक्षेत्र स्वभावकालनीतिषु आज्ञां सदा निर्वहन्,
श्राद्धानांगुणसंनिधिवितरणे आनंदसूरिं स्तुमः

“ आ भरतक्षेत्रमां लब्ध जनाने निर्भणपण्ये सत्यज्ञानरूप अमृत जेभण्ये
सिंध्युं छे, जेभ्यो हंभेशां निर्भण अंतःकरुणवाणा, सदाचारमां तत्पर अने
हंद्रियदमनमां प्रवृत्त हता, श्री जिनेश्वरती द्रव्य, क्षेत्र, काण अने लावइप
राजनितितुं पालन करता हता, ते श्रीमद् विजयानंदसूरिने प्रस्तुत ‘श्राद्ध-
गुण्य विवरण्यु’ ना प्रारंभमां स्तवीये छीये.

न्यायांशानिधि श्रीमद्विजयानंदसूरी.
(आत्मारामल महाराज)

The Bombay Art Printing Works, Fort.

बोरा हठीसंग ज्ञवेरचंद सीरीस्र नंबर १ लो.

परमर्षि श्री जिनमंडनगणि विरचित,

श्री

श्राद्धगुण विवरण ज्ञाषांतर.

(जिन वयनामृत महोदधिमांथी परमर्षि गीतार्थ वयन तरंग जिन्दुइय
श्रावकधर्मरूपी कल्पवृक्षना उत्तम गुणोइपी पुष्पोत्तुं दृष्टांत युक्त
विस्तार वडे विवेचन.)

अनुवादक,

(प्रवर्तक मહારાજ શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય)
શ્રીમા-મુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજ.

બોરા હઠીસંગ જવેરચંદ ભાવનગર નિવાસીની
આર્થિક સહાય વડે,

પ્રસિદ્ધ કર્તા,

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા-ભાવનગર.

ભાવનગર-થી આનંદ પ્રી. પ્રેસમાં શા. ગુલાબચંદ લલુભાઈએ છાપ્યું.

વીરસંવત ૨૪૪૨. આત્મસંવત ૨૧. વિક્રમસંવત ૧૯૭૨. ઇ. સ. ૧૯૧૬.

શ્રી આત્માનંદ જૈન ગ્રંથમાળા નં. ૩૦

श्रद्धालुतां श्राति शृणोति शासनं, धनं वपेदाथु वृणोति दर्शनम् ।
कृत्य पुण्यानि करोति संयमं, तं श्रावकं प्राहुरमी विचक्षणाः ॥

लावार्थ—० अद्धाणुपणुने दठ करे, ङिनेश्वर लगवानती आज्ञाने
श्रवणु करे, शुल क्षेत्रमां द्रव्यने शिघ्र वावे (व्यय करे) ङिन दर्शनने (सम्यक्-
त्वने) वरे, (आदरे), पापोतो नाश करे, अने संथम करे, (मन धीन्द्रियोने वश
करे) तेमने विचक्षणु पुरषो श्रावक कहे छे. (श्रीमद् ङिनभ'उनगण्डि.)

श्री २१ अक्षर अक्षर
साधनगर - २२३३३
ज्ञान अक्षर अक्षर

(श्रीमान् प्रवर्त्तकश्च श्रीकान्तिविजयश्च महाराजना शिष्यः.)

मुनिराज श्री यतुरविजयश्च महाराज.
(श्री आद्य गुणविवरणग्रंथना भाषांतर कर्ता.)

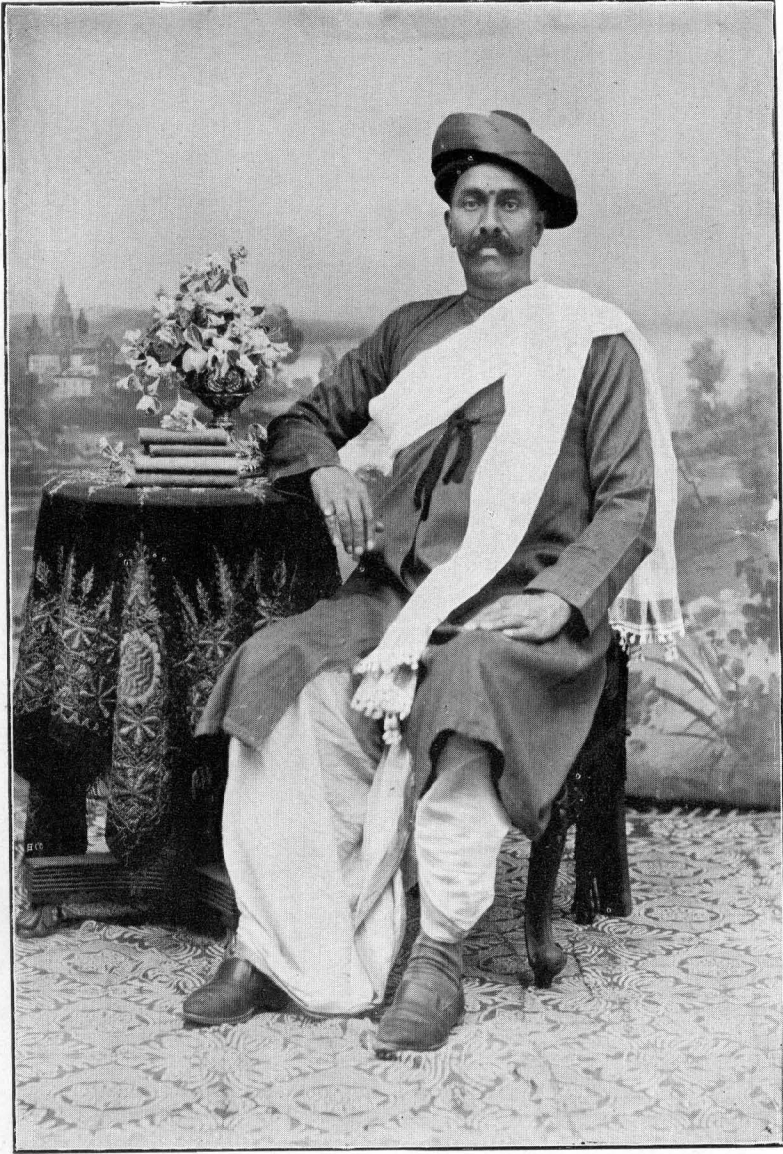

પરમકૃપાળુ શાંતમૂર્તિ શ્રીમદ્ હંસવિજયજી મહારાજ તથા શ્રીમાન્ પંન્યાસજી મહારાજ શ્રી સંપત્તવિજયજી મહારાજ શુ-મારે સાત વર્ષ ઉપર આ શહેરમાં પધાર્યા હતા, ઘણાંજ થોડા દિવસની અત્રે સ્થિરતા છતાં તે દરમ્યાન આ શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુ ગ્રંથ વ્યાખ્યા-નમાં વાંચતા હતા, તે વખતે તેઓ સાહેબે શ્રાવકવર્ગ માટે આ ગ્રંથની એટલી બધી ઉપયોગિતા જણાવી હતી અને સાથે આજ્ઞા કરી હતી કે, આ શ્રાવક ઉપયોગી ગ્રંથનું ભાષાંતર કરાવી આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય તો સમાજને ઘણોજ લાલ થશે; સાથે આ ગ્રંથમાં આર્થિક સહાય આપનાર ગૃહસ્થ વોરા હઠીસંગભાઈ અવેરચંદ-ને પણ આવા ઉપયોગી ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે ગ્રંથોદ્ધારના કાર્યમાં લક્ષ્મીનો વ્યય કરવા પ્રસંગાનુસાર ઉપદેશ આપ્યો હતો, જે માટે આ બંને મહાત્માઓના ઉપદેશરૂપ નિમિત્તથી આ ગ્રંથની કંઈ શરૂ-આત કરવાની ઇચ્છા થઈ, જે માટે ઉક્ત બંને મહાત્માઓનો અંતઃકરણુ પૂર્વક આભાર માનીયે છીયે. ત્યારબાદ કેટલોક સમય વિત્યાબાદ ઉક્ત ગૃહસ્થ વોરા હઠીસંગભાઈ અવેરચંદની ઇચ્છા આ ગ્રંથ માટે સહાય આપવાની થતાં તેનું ભાષાંતર કરાવ્યું; તે પૂર્ણ થયા બાદ અત્રે સભાના સામાન્ય ધારા મુજબ તે ભાષાંતર શ્રીમાન્ સુનિરાજ શ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજને સાધંત તપાસી જવા વિનંતિ કરી, જે ઉપરથી તેઓશ્રીએ તે તપાસતાં તે ભાષાંતર જોઈએ તેવું માલમ પડ્યું નહીં, જેથી આ સભાની નમ્ર વિનંતિથી અને તેઓશ્રીની પૂર્ણ લાગણી હોવાથી આ ગ્રંથનું ભાષાંતર સભાઉપર કૃપા કરી પોતે

નવેસરથી કરી આપવા મહદ્ કૃપા દર્શાવી. પોતાના જ્ઞાન, ધ્યાન, સન્નિધિ અને મુનિધર્મની ક્રિયા વગેરે કરતાં, તેમજ તે સિવાય પાટણના જૈન ભંડારોની પોતાના ગુરુરાજ પ્રવર્તકજી મહારાજ શ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજની સાથે ઉદ્ધાર અને વ્યવસ્થા કરતાં, તેમજ આ સભા તરફથી અને બીજાઓ તરફથી તેઓશ્રીની અત્યંત લાગણી અને કાળજીથી પ્રથોદ્ધારના કાર્યમાં આખો દિવસમાં ઘણો ટાઇમ તેઓશ્રીનો વ્યતિત થતાં છતાં, ઉપરાંત વખત લઈ આ મહદ્ પ્રથનું ભાષાંતર ઘણીજ તસ્દી લઈ કરી આપી જૈન સમાજ ઉપર મહદ્ ઉપકાર કર્યો છે. આવું સરલ અને સુંદર સ્ખલના રહિત ભાષાંતર તેઓની કૃપા વડેજ પ્રસિદ્ધ થયું છે, જેથી આ સ્થળે આ સભા તેઓશ્રીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે. અને આવી કૃપા તેઓશ્રીની થવાથી અને સાથે આર્થિક સહાય આપનારની ઈચ્છાથી તે ઉપકારની નિશાની તરિકે એ મહાત્માનો ફેટોગ્રાફ આ પ્રથમાં આપી કંઈ ઋણમુક્ત થઈએ છીએ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

વૉરા હડીસંગભાઈ ઝવેરચંદ,
શ્રી હટ્ટી જૈન શ્વેતાંબર ડોનશરન્સની રીસિપશન કમીટીના પ્રમુખ સાહેબ,
ભાવનગર.

અર્પણ પત્રિકા.

શેઠ હઠીસંગભાઈ અવેશ્યંદ વોરા.

ભાવનગર.

આપ વ્યવહારિક સ્થિતિમાં શ્રીમાન છો. ધર્મના ઉચ્ચ સંસ્કારી કુળમાં આપનો જન્મ થયેલો હોવાથી તે સંસ્કારના બળે, આપને મળેલ ઉત્તમ લક્ષ્મીનો અન્ય અન્ય પ્રસંગે તીર્થયાત્રા, ભિલાપન, પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ, જીર્ણોદ્ધાર, ગુરૂલક્રિત વગેરે ધર્મકાર્યોમાં અંતઃકરણના ધાર્મિક ઉત્સાહથી સારો બ્યય કરી આપે યશ પ્રાપ્ત કરેલ છે; વળી સાધર્મી અંધુઓ પરત્વેની ઉચ્ચ લાગણીને લઈને શહેર ભાવનગરમાં મળેલ શ્રી જ્ઞેન કોન્કરન્સ વખતે કોમળી સેવાના તે ઉત્તમ કાર્ય માટે આપે ઉદાર હાથથી દ્રવ્ય વાપર્યું હતું, તે સાથે જ્ઞાનોદ્ધારના કાર્ય ઉપર આપને ખાસ પ્રેમ હોઈને આ શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુ જેવા મહાન ગ્રંથમાં પણ આપે સારી ઉદારતા ખતાવી છે; તેને લઈને તેમજ આ સભા ઉપર પણ પુરતી પ્રીતિ ધરાવો છો તેથી આ શ્રાવકપણાના ગુણુને ધારણુ કરાવનારો અને જયશ્રીની સિદ્ધિને આપનારો આ અપૂર્વ ગ્રંથ આપશ્રીને અર્પણુ કરીએ છીએ.

પ્રસિદ્ધ કર્તા.

प्रस्तावना

प्रत्येक मनुष्ये पोતાंना ज्वननो उद्देश समज उत्तम अधिकारी थवुं न्नेछ्छे. तेवो अधिकार प्राप्त कर्या शिवाय आ विशाण संसारसागरमां पोतपोतानी शक्ति-अनुसार प्रयत्न करीने प्रत्येकने ज्वननौका माटे न्ने मार्ग काढवो पडे छे, ते काढी शकतो नथी. आपणी पाछण अनंतकाण वीतेलो होय छे अने आपणे ज्वननदशामां जेम जेम आगण वधता न्नेछ्छे छीछे, तेम तेम आपणी समक्ष विशाण अने अलेद्य लविध्यकाण पणु आगण वधतो न्ने होय छे, जेवी रीते आपणी कर्मोच्चे नीमेली मर्यादा होय, सांसुधी जे ज्वननयात्रा यावती रहे छे, अने अते काण आपणुने आ संसारना महान् रणुंगणुमांथी उपाडी न्नेय छे, पणु ते समये आपणु महान् समरांगणुमां डेटला विजयी थया छीछे के पराजित थया छीछे, जे वातनो निर्णय आपणुने अधिकार न्ने करावे छे.

जे उत्तम अधिकार संपादन करवानुं साधन गुणो छे. प्रत्येक मनुष्य प्राणीमां कर्मानुसार जीव रूपे किंवा विशेष रूपरूपे जे गुणोनी प्रेरणा रहेली होय छे. ते गुणोनी न्यारे विकास थाय छे, त्यारे मनुष्य ज्वननी लव्यता प्रकाशी नीकणे छे. कर्म पुद्गलना अनदि संधधी विचित्र वेशेने धारण करी आत्मा आ संसारनी अतुर्विध गतिमां भ्रमणु कर्या करे छे, तेमां न्यारे सुकर्मयोगे तेने मनुष्य गति प्राप्त थाय छे, त्यारे ते गुणो भेणववानो पूर्ण अधिकारी थछे शके छे. ज्ञान, दर्शन अने आरित्रमय आत्मानुं वास्तविक स्वरूप न्नेवाने अने न्नेणवाने जे गुणोनी आवश्यकता छे, ते गुणो मनुष्य गतिमां सारी रीते भेणवी शकय छे. लगवान तीर्थं करो जे पणु सत्रवाणीमां जे न्ने प्ररूपणा करेवी छे. तेजो उपदेशे छे के, “आ ज्व वस्तुता-जे शुद्ध छे पणु तेनी शुद्ध दशा कर्मने लीधे दयाछ न्नेय छे-आच्छादन पाभी न्नेय छे, तेथी ते स्वभाव दशा लुली न्नेधने विभावदशामां आनी पडे छे, तेथी तेणु पोतानी परम वीर्यं स्फुरणा करी पोतानो शुद्ध स्वभाव प्रगट करवो न्नेछ्छे.” लगवान हेवाधिदेवना आ उपदेश उपरथी सिद्ध थाय छे के, प्रत्येक मनुष्य आत्मा जे वीर्यस्फुरणा करवी न्नेछ्छे, जे वीर्य स्फुरणा आत्मीय गुणोने लधने न्ने प्रगट करी शकय छे, अने तेथी अरिअरी मानसिक उन्नति भेणवी शकय छे.

आ संसारना निस व्यवहारमां रहने धर्मनो अधिकार अथवा धर्मनी योग्यता प्राप्त करवा माटे तेवा उच्च गुणोनी पूर्ण आवश्यकता छे. मनुष्यने आ संसारमां अनेक प्रकारनी

પ્રકૃતિઓના સંસર્ગમાં આવવું પડે છે તેથી પોતાને અવશ્ય કર્તાવ્ય જે જે વ્યવહાર હોય તેમાં જે જે પ્રકૃતિનો યોગ થાય તેનો પોતાના વ્યવહારિક કાર્ય જેટલોજ સંબંધ રાખી પોતાના મુખ્ય નિશ્ચયમાં વિક્ષેપ થવા દેવો નહિ. આપણા શુભ નિશ્ચયને વિરોધી એવા વિચારથી તણાઈ જવા કરતાં, આપણાં શુભ વિચારમાં અન્ય જનો દોરાય તેમ કરવાનો યત્ન રાખવો, મૈત્રી આદિ ઉત્તમ ભાવનાઓથી દોરાર્ધ સર્વ પ્રાણીમાત્ર તરફ વાત્સલ્ય પ્રેમ પ્રસારવો અને સર્વોપયોગી ગૃહાવાસમાં રહીને પણ અનાસક્તિ રાખી, સમભાવે વર્તી મનુષ્યજીવનને ઉન્નત કરતાં જવું, એ ઉત્તમ શિક્ષણોના પાઠ ગુણ મેળવવાથીજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. આહાર, વિહાર, વિચાર, વાંચન, સંગત, વ્યવહાર આદિ સર્વ પ્રવૃત્તિમાં જે ઉત્તમ ગુણોનો પ્રકાશ પાડવામાં આવશે, તો પછી તમોને આ વિષમય સંસાર પણ અમૃતમય લાગશે, કોઈ સ્થાને દુરાગ્રહ કે અનાદરની ભુદ્ધિ ઉત્પન્ન થશે નહિ, કોઈ પ્રિય પદાર્થને અભાવે કલેશ થશે નહિ, પરજીવનમાં પણ સ્વજીવન એટલે સુધી ભળી ગયેલું લાગશે કે અન્યના હર્ષશોકથી તમને હર્ષશોક થયા વિના રહેશે નહિ અને શક્તિ-અનુસાર સર્વને સહાય કરવાની પણ ઇચ્છા થશે. ઉન્નત વિચારો અને ભવ્ય ભાવનાઓ શુદ્ધ થયેલા તમારા અંતઃકરણરૂપી દર્પણમાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે પ્રતિબિંબ પામશે. અકસ્માત તમને તમારી ઉમદા આશાઓ અને ઇચ્છાઓ પૂર્ણ થતી જણાશે; જ્ઞેન-આગમના તત્ત્વોનું જ્ઞાન અને તેના ખુલાસા સ્વતઃ પ્રાપ્ત થઈ આવશે, તમારી દૃષ્ટિજ કોઈ દિવ્ય પ્રકારે ખુલી જશે, શંકા, આકાંક્ષા, જડતા, પ્રમાદ, આલસ્ય, વિષયભોગેચ્છા, મિથ્યાત્વ, અસ્થિરતા, તથા અચળતા વગેરે દોષો તમારાથી દૂર રહેશે, અને ભવ્ય જીવનનું સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી તમે ધર્મના પૂર્ણ અધિકારી થઈ શકશો.

આવી રીતે ધર્મની સંપૂર્ણ યોગ્યતા ગુણોથીજ મેળવી શકાય છે, એ વાત સર્વ પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે. હવે તે ગુણોનું સ્વરૂપ કેવું છે ? અને તે ગુણો મનુષ્યને તેના જીવનમાં કેટલા લાભકર્તા છે ? તે વિષેનું સવિસ્તર અને દૃષ્ટાંત સહિત વિવેચનનું જ્ઞાન પ્રત્યેક શ્રાવકે સંપાદન કરવું જોઈએ. અને તે જ્ઞાનને પોતાના નિર્મળ ચારિત્રમાં ઉતારવું જોઈએ. તેમ કરવાથી ગૃહસ્થાવાસમાં રહેલા ધર્મોધિકારી શ્રાવકમાં સાંસારિક ઉન્નતિની, અનુભવસિદ્ધ ધર્મકાર્યની, નીતિના નિર્મલ ઓધની અને છેવટે આત્મજ્ઞાનની ભાવનાઓ સ્ફુરિત થાય છે, તેમજ પોતાના ઉચ્ચ આશયોનું અને મહા પ્રભાવિક સમકિતનું મહાભળ પણ પ્રગટ થાય છે.

આ શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુ ગ્રંથ ઉપર્યુક્ત સર્વ માહાત્મ્યથી ભરપૂર છે. અને ગૃહસ્થ શ્રાવકને ધર્મનો અધિકાર પ્રાપ્ત કરવામાં જે ગુણોની આવશ્યકતા છે, તેને યથાર્થ રીતે ખતાવનારો છે. અને ધર્મના અધિકારી કાણુ ? એ પ્રશ્નનો યથાર્થ નિર્ણય કરાવનારો છે. જેઓએ શ્રાવકપણાનું શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરવા નિશ્ચય કર્યો હોય, એટલે કે જેને આપણે શુદ્ધ શ્રાવક કહીએ છીએ, તેઓ આવા ગ્રંથના પ્રથમ પદ અધિકારી છે અને ખાસ કરીને તેવાઓનેજ ઉદ્દેશીને આપણાં મહોપકારી મહાત્માઓએ આવા ગ્રંથો લખેલા છે. એટલુંજ નહિ પણ સર્વમાન્ય સર્વોપયોગી થઈ શકે તેમ પણ છે. આવા ગ્રંથો વાંચી, વિચારી ગૃહસ્થાવાસીઓ પોતાના યથાર્થ સ્વરૂપને સમજી શકે છે અને પરિણામે ધર્મના પૂર્ણ અધિકારિ વર્ગમાં દાખલ થઈ શકે છે.

ગૃહસ્થવર્ગના ઉભય લોકના ઐયને સાધનારા આ ગ્રંથની અંદર તેના કર્તા પરમર્ષિ શ્રી જિનમંડનગણીએ ગૃહસ્થધર્મનું પ્રતિપાદન કરવાને શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણોનું ચથાર્થ વર્ણન કરી અતાવ્યું છે અને પ્રસંગોપાત મનન કરવા યોગ્ય દર્શાવેલા આપી ગૃહસ્થ જીવનનું પરમ સાધ્ય જે ગુણો છે, તેનું છટાદાર ખ્યાન આપેલું છે. ગૃહસ્થધર્મ મુનિધર્મથી સરળ અને સુસાધ્ય છે, તેથી તેની આઘ ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરવાને ગ્રંથકારે તે ઉપર અનેક પ્રકારે ઉલ્લેખ કરેલો છે.

ગ્રંથના આરંભમાં શ્રાવક શબ્દના અર્થનું ગૌરવ ભરેલું પ્રતિપાદન કરવામાં કર્તાએ પોતાના પાંડિત્યનો પ્રભાવ સારી રીતે અતાવી આપ્યો છે. અને શ્રાવકના સત્ય લક્ષણો શાસ્ત્રીય પ્રમાણથી ઉત્તમ પ્રકારે સિદ્ધ કરી અતાવ્યાં છે. તે પ્રસંગે શ્રાવકધર્મનું સ્વરૂપ, ધર્મોપદેશ આપવાની યોગ્યતા અને તેના પ્રકારો હૃદયગ્રાહી દર્શાવેલાંથી એના ઉત્તમ પ્રકારે દર્શાવ્યા છે કે, જે વાંચવાથી સામાન્ય વાચકોને પણ તે સરલતાથી ગ્રાહ્ય થઈ તેમ છે.

ધર્મના સામાન્ય અને વિશેષ—એવા બે પ્રકાર છે. સમ્યક્ વર્તન એ સામાન્ય ધર્મ અને નારવ્રતાદિરૂપ—એ વિશેષ ધર્મ ગણાય છે. તેમાં સામાન્ય ધર્મ હોય તો જ વિશેષ ધર્મ સુશોભિત થાય છે. આ લેખમાં કર્તાએ સામાન્ય ધર્મનું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. અને તેની અંદર ગૃહસ્થ શ્રાવકના ગુણોનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. પ્રથમ ગૃહસ્થ શબ્દનો અર્થ ‘ ગૃહૈર્દરિઃ સહ તિષ્ઠતિ ઇતિ ગૃહસ્થઃ ’ એટલે સ્ત્રી સાથે ઘર માંડીને રહે તે ગૃહસ્થ કહેવાય છે. તે ગૃહવ્યવહારની સ્થાપના વૈભવને લઈને અને છે અને તે વૈભવ ન્યાયથી મેળવવો જોઈએ. માટે ગૃહસ્થનું પ્રથમ લક્ષણ ‘ ન્યાયસંપન્નવિમ્બઃ ’ એમ અતાવવામાં આવ્યું છે. શુદ્ધ વ્યવહારથી (ન્યાય—પ્રમાણિકપણાથી) ઉપાર્જન કરેલી સંપત્તિ ગૃહસ્થ અને તેના પરિવારને સુખકારી થાય છે. અને તેથી ગૃહાવાસના સુખો નિઃશંકપણે ભોગવાય છે. અન્યાયોપાર્જિત સંપત્તિ શંકા અને ભયનું સ્થાન રૂપ બની આ લોક તથા પરલોકમાં અનર્થનું કારણ થઈ પડે છે. આ વિષે ગ્રંથકર્તાએ સ્પષ્ટ વિવેચન કરી અને ચરિતાનુયોગના પ્રાચીન દર્શાંતરૂપ કથાનકો આપી એ આઘ ગુણનો દિવ્ય પ્રભાવ સારી રીતે દર્શાવ્યો છે. જેની અંદર ગૃહસ્થના જીવનને ઉજ્જવળ અને યશસ્વી બનાવનારા દાનધર્મ વિષે પણ સારો ઇસારો કરવામાં આવ્યો છે. આ પ્રસંગે અન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યના પરિણામને દર્શાવનારું રંકઐષીનું દર્શાંત ઘણું સુખોષક આપવામાં આવ્યું છે. અને તેને અંગે વ્યવહાર શુદ્ધિનું સ્વરૂપ, ન્યાયનિષ્ઠ વૃત્તિનું માહાત્મ્ય, દેવદ્રવ્યાદિકના લક્ષણથી થતી હાનિ, શુદ્ધ ઋણુવ્યવહારના પ્રકાર, લક્ષ્મીના યોગથી સુદ્ધિની વિચિત્રતા, તે સંબંધે ધનઐષીનું દર્શાંત આપી ગ્રંથકારે પ્રથમ ગુણ વિષે ઘણું રસિક વિવેચન કરેલું છે.

ગૃહસ્થ ન્યાયોપાર્જિત વૈભવવાળો હોય પરંતુ જે તેનામાં શિષ્ટાચારનો ગુણ ન હોય તો તે યોગ્ય કહેવાય નહિ. તેથી તે પછી “ શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવા રૂપ ” બીજા ગુણનું વર્ણન આપવામાં આવ્યું છે. આ ઉપયોગી ગુણના વર્ણનમાં સદાચારના લક્ષણો આપવામાં આવ્યા છે કે, જેની અંદર શ્રાવક ગૃહસ્થે લોકાપવાદનો ભય રાખવો, ગરીબ-નિરાશ્રિત લોકોનો ન્યાત, જાત કે ધર્મનો ભેદ રાખ્યા વિના ઉદ્ધાર કરવો, બીજાએ કરેલા ઉપકારની કદર કરવી,

દાક્ષિણ્યતા રાખવી, કોઇની નિંદા કરવી નહિ, સત્પુરુષોની પ્રશંસા કરવી, વિપત્તિમાં ધૈર્ય રાખવું, સંપત્તિમાં નત્ર થવું, પ્રસંગે થોડું બોલવું, કોઇ સાથે વિરોધ કરવો નહિ, અંગીકાર કરેલું કાર્ય પુરું કરવું, નકામો ખર્ચ કરવો નહિ, હંમેશા યોગ્ય સ્થાને ક્રિયા કરવી, સારા કામ કરવાનો આગ્રહ રાખવો, પ્રમાદ છોડી દેવો, લોકાચારને અનુસરવું, અને જમાના પ્રમાણે ચાલવું, આ પ્રમાણે શિષ્ટાચારના લક્ષણો બતાવી તે ઉપર કૌશાંભી નગરીના ધર્મપાળ અને વસુપાળ શ્રેષ્ઠીનું અસરકારક દર્શાવત આપી એ બીજા ગુણના વર્ણનની સમાપ્તિ કરવામાં આવી છે.

ગૃહસ્થ શિષ્ટાચાર પાળનારો હોય પણ જો તે વિવાહ સંબંધમાં અવિચારી બની જાય તો તેની કુલ વ્યવસ્થાનો ભંગ થઈ જાય, તેથી તે પછી “ સમાન કુલ તથા શીલવાલા અન્ય ગોત્રી સાથે વિવાહ સંબંધ જોડવાનો ” ત્રીજો ગુણ આપવામાં આવ્યો છે. આ ગુણના વિવેચનમાં ધર્મ અને અધર્મ મળી આઠ પ્રકારના વિવાહનું વર્ણન આપી તે પ્રસંગે કુલીન કન્યાના લક્ષણો તથા વિવાહને યોગ્ય વયનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરી શ્રાવક ગૃહસ્થવાસના ઉચ્ચ અધારણુ સંબંધે સારો ઉત્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. સ્ત્રી અને પુરુષની સમાનતાને લઈને ધર્મ, શોભા, કીર્તિ અને આ લોકના સર્વ સુખો પ્રાપ્ત થાય છે અને વિષમતાને લઈને કલહ કલેશ પ્રમુખ દોષો ઉત્પન્ન થાય છે. આ વિષે અંધકારે સુભદ્રાનું દર્શાવત આપી તે દોષનો અછો ચિતાર આપેલો છે. આ પ્રસંગે શ્રાવક કુલીન ઉત્તમ સ્થિતિ કેવા પુત્રોથી રહે છે, તે વાત દર્શાવવાને સુગ્નત, અતિગ્નત, કુગ્નત અને કુલાંગાર એ ચાર પ્રકારના પુત્રોના લક્ષણો આપ્યા છે. જે ઉપરથી શ્રાવક સંસારમાં સ્ત્રીપુત્રાદિક પરિવારની વ્યવસ્થા કેવી રાખવી જોઈએ, એ વાત સૂચવી તે સાથે યથાર્થ ગૃહિણી શ્રાવિકાનું સ્વરૂપ પણ કહી બતાવ્યું છે. ઉત્તમ ગૃહિણી સંસારને શોભાવે છે અને અધમ અંગના ગૃહરાજ્યને છિદ્ર ભિન્ન કરી નાંખે છે. તે વિષય ચર્ચા સાવિત્રી નામની એક હલકી સ્ત્રીનું સુબોધક દર્શાવત આપવામાં આવ્યું છે. આ પ્રમાણે શ્રાવક સંસારના શિક્ષણરૂપે આ ત્રીજો ગુણ વર્ણવી એ વિષયને સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

કદિ શ્રાવક ગૃહસ્થ સુત્ર સ્ત્રીના યોગથી યુક્ત થયો હોય, પરંતુ જો તે પાપથી ડરતો ન હોય તો તે યોગ્ય ગણાતો નથી, તેથી તે પછી “ પાપભીરુ ” નામના ચોથા ગુણનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. આ ગુણના વિવેચનમાં જો પુરુષ પાપભીરુ ન હોય તો તેને અનર્થના કારણરૂપ અનેક દુર્વ્યસનો લાગુ પડે છે. એ વાત અંધકારે આ ગુણને અંગે દર્શાવી છે. તે પછી પાપભીરુ ગૃહસ્થને કેવા લાભો થાય છે, તે વિષે કુશસ્થળ નગરના વિમળ તથા સહદેવ નામના બે શ્રેષ્ઠિકમારોનું દર્શાવત આપી એ ચોથા ગુણને સમાપ્ત કરવામાં આવ્યો છે.

કદિ ગૃહસ્થ પાપભીરુ હોય પણ જો પ્રસિદ્ધ દેશાચારથી ઉદ્ગટી રીતે વર્તતો હોય તો તે ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય ગણાતો નથી, તેથી “ પ્રસિદ્ધ દેશાચાર ” નામના પાંચમા ગુણનું વર્ણન કરી બતાવવામાં આવ્યું છે. જો ગૃહસ્થે લોક વિરુદ્ધ કે ધર્મ વિરુદ્ધ આચારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. અન્યથા તે પુરુષ લોકમાન્ય, યશસ્વી અને સિદ્ધકાર્ય થઈ શકતો નથી. આ પ્રસંગે અંધકારે ગૃહસ્થને શિક્ષણ લેવા યોગ્ય કેટલાએક લોક વિરુદ્ધ કાર્યો ગણાવી તેમાંથી દૂર રહેવા સારો ઉપદેશ આપેલો છે.

કદિ પ્રસિદ્ધ લોકાચાર પ્રમાણે વર્ત્તો હોય પણ જો તે ગૃહસ્થને પરનિંદા કરવાની કુટોવ હોય તો તે ઉપર કહેલો ગુણ નિષ્ક્રમ થઈ જાય છે, તેથી તે પછી “કોઈનો અવર્ણવાદ ન યોલવા રૂપ” છઠ્ઠા ગુણનો પ્રસંગ સંક્ષેપમાં વર્ણવી યતાવ્યો છે. નીચ ગોત્ર કર્મ યાંધનારા એવાને આ ગુણનો વિશેષ યોધ થવા માટે અંથકારે કોઈ એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણીનું અસરકારક દષ્ટાંત આપેલું છે.

પ્રસિદ્ધ લોકાચાર પ્રમાણે વર્તે અને પરનિંદા પરહરે છતાં પણ જો નહારા ઘરમાં અને નહારા પડોશમાં રહેનાર ગૃહસ્થ હોય તો તેને અનેક પ્રકારની હાનિ થાય છે, તે યતાવાને “ગૃહસ્થ કેવા ઘરમાં અને કેવા પડોસમાં રહેવું જોઈએ” તે વિષે સાતમા ગુણનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. અને તે વિષે ગિરનાર પર્વત પાસે આવેલા કુમેરપુરની અંબિકા નામની વિપ્રત્નિનો દાખલો આપી નહારા પડોશથી કેવી હાનિ થાય છે, એ સિદ્ધ કરી યતાવ્યું છે. આ જ પ્રસંગને પુષ્ટ કરવા માટે તે પછી આઠમા ગુણ તરીકે “સત્સંગ રાખવાનો” ઉપદેશ આપેલો છે. અને તેને માટે વીરપુર નગરના પ્રભાકર નામના એક વિપ્રકુમારનું હૃદયગ્રાહી દષ્ટાંત આપી અંથકર્તાએ સદુપદેશનો ધણો મધુર સ્વાદ ચખાઓ છે.

ઉપર કહેલા બધા ગુણો પ્રાપ્ત થયાં હોય છતાં પણ જો ગૃહસ્થ માતાપિતાનો પરમ ભક્ત ન હોય તો તે ધર્મનો અધિકારી યનતો નથી, તેથી “માતા પિતાની ભક્તિ-સેવા કરવા-રૂપ” નવમો ગુણ વર્ણવી યતાવ્યો છે. આ પ્રસંગે અંથકારે સત્પુત્રના લક્ષણોનું સાઈ વિવેચન કરી યતાવ્યું છે. અને તે ઉપર કેટલાએક મનોરંજક દાખલાઓ આપી એ ગુણની ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી યતાવી છે. ઉપર્યુક્ત સર્વ ગુણો પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ ગૃહસ્થે પોતાના જીવનમાં સાવચેત રહેવાનું છે. કોઈ પણ સ્થળ ઉપદ્રવવાળું જોવામાં આવે તો તત્કાળ તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. તે ત્યાગનેજ દશમા ગુણ તરીકે ગણી અંથકારે “ગૃહસ્થે કેવા દેશમાં અને કેવા સ્થળમાં રહેવું જોઈએ,” એ વિષે સાઈ વિવેચન કરેલું છે. નહારા સ્થળમાં વાસ કરવાથી કેવી હાનિ થાય છે, તે વિષે પન્નપુર નગરના નિર્વિચાર રાજાનું અસરકારક દષ્ટાંત આપી આ ગુણની ખરી ઉપયોગિતા સિદ્ધ કરી યતાવી છે.

સારા યોગ્ય સ્થળમાં વાસ કરનાર ગૃહસ્થ પણ કોઈવાર નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈ જાય છે, તેથી તે પછી “નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવારૂપ” અગીયારમાં ગુણનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રસંગે અયોગ્ય કાર્યનો આરંભ, પ્રજ્ઞવર્ગ સાથે વિરોધ, અલવાનતી સાથે સ્પર્ધા અને સ્ત્રી જાતિનો વિશ્વાસ-એ ચાર જો મૃત્યુના દ્વાર કહેવાય છે, તે વિષે વિવેચન કરી અને ઉજ્જયણી નગરીના રોગ નામના બ્રાહ્મણની દષ્ટાંત-કથા આપી અંથકારે આ સર્વોપયોગી મહાન્ ગુણનો ઉત્તમ મહિમા વર્ણવી યતાવ્યો છે. તે પછી સ્વજન, સ્વદેશ, સ્વજાતિ અને રાજ્યને અહિતકારી કર્તવ્યને અંગીકાર ન કરવાનો યોધ આપ્યો છે. અને તેથી કેવી હાનિ થાય છે, તે વિષે અનેક પ્રમાણો આપી સારી રીતે પ્રતિપાદન કરવામાં આવ્યું છે.

ઉપર કહેલા બધા ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હોય તે છતાં જો પોતાના ધરવ્યવહારની સ્થિતિનો વિચાર કર્યા વગર ઉઠાઉપણે ખર્ચ રાખે તો તેની વ્યવહાર નૌકા ચાલી શકતી નથી, તેથી તે પછી જ “આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ રાખવાનો” આરમ્ભો ગુણુ વર્ણવી બતાવવામાં આવ્યો છે. ગૃહસ્થે ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યમાંથી કેવી રીતે વ્યય કરવો અને ઉપયોગ કરવો, તે વિષે આ પ્રસંગે ઘણું વિવેચન કરી એક કૃપણ શ્રેષ્ઠીનું અસરકારક દર્શાવ આપેલું છે. અને વૈભવને અનુસાર ખર્ચ કરનાર ગૃહસ્થ પ્રતિષ્ઠા, યશ, પુણ્ય, સુખ અને સંપત્તિ સારી રીતે મેળવી પોતાના ગૃહસ્થાવાસને સારી રીતે દીપાવે છે, એમ પ્રતિપાદન કર્યું છે.

ગૃહસ્થ આયોચિત વ્યય કરનાર હોય પણ જો તે ગૃહસ્થને જાજો તેવો વેષ પહેરે નહીં તો તે ગૃહસ્થ પોતાની પ્રતિષ્ઠાને યથાર્થ જાળવી શકતો નથી, તેથી તે પછી ગ્રંથકારે “વૈભવને અનુસારે વેષ રાખવાનો” તેરમો ગુણુ વર્ણવી બતાવ્યો છે. આ ગુણુને અંગે માંગલ્યના સ્વરૂપનું વિવેચન કરી તે વિષે કર્ણુદેવનું મનોહર દર્શાવ આપ્યું છે. જે મનન કરવા જેવું છે.

માંગલ્ય વેષથી બાહરે સ્વરૂપ વડે સુશોભિત દેખાતો ગૃહસ્થ શુદ્ધિના આંતર સ્વરૂપથી રહિત હોય તો તે ઉત્તમ ગણાતો નથી, તેથી “શુદ્ધિના આઠ ગુણો મેળવવા રૂપ” ચૌદમા ગુણુનું વર્ણન કરી બતાવ્યું છે. અને તે ઉપર નારદ અને પર્વત નામના એ વિદ્યાર્થીઓનું સુખોદક ઉદાહરણ આપેલું છે.

બાહ્ય અને આંતર સ્વરૂપથી યુક્ત થયેલો ગૃહસ્થ જો સતત ધર્મશ્રવણ કરતો ન હોય, તો તે વૃથા જીવનવાળો ગણાય છે, તેથી તે ગુણુની પછી “ધર્મ શ્રવણ કરવારૂપ” પનરમા ગુણુનું વર્ણન કરી તે સંબંધે મણિકાર શ્રેષ્ઠી અને સુદર્શન શ્રેષ્ઠીના દર્શાવો આપવામાં આવ્યા છે. જે ઉપરથી વાચક અને શ્રોતા-ઉભયના હૃદય ઉપર ધર્મશ્રવણના મહિમાનું સ્વરૂપ પ્રગટ થઈ આવે છે.

બાહ્ય અને આંતર સ્વરૂપની શુદ્ધિવાલો ગૃહસ્થ શ્રાવક શાસ્ત્ર શ્રવણ કરતો હોય પણ જો તે ધર્મના સાધનરૂપે અને ચિંતામણિરૂપે ગણાતા આ મનુષ્ય શરીર તરફ ઉપેક્ષા રાખી આહાર વિહારના નિયમો પાળી શકતો ન હોય તો તે અવિચારી પુરૂષ ગણાય છે, તેથી તેને માટે સંપાદન કરવા યોગ્ય “અજીણુમાં ભોજનનો ત્યાગ અને સકાલે ભોજન કરવારૂપ” સોળમા તથા સત્તરમા ગુણુનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. અને તે વિષે ધર્મના શાસ્ત્રીય નિયમો દર્શાવવામાં આવ્યા છે.

સર્વ ગુણુસંપન્ન ગૃહસ્થે ગૃહાવાસમાં રહીને ધર્મ, અર્થ અને કામ સાધવા જોઈએ અને પોતાને ઘેર આવેલા યોગ્ય અતિથિનો સત્કાર કરવો જોઈએ. આ વાત સિદ્ધ કરવા માટે “ત્રિવર્ગીના સાધન કરવારૂપ” અઠારમા અને “અતિથિની ભક્તિ કરવારૂપ” એગણીશમા ઉચ્ચ ગુણુનું ગ્રંથકારે સપ્રમાણ વિવેચન કરેલું છે. ત્રિવર્ગનું વિવેચન અને અતિ-

થિતું સ્વરૂપ એવા ઉત્તમ પ્રકારથી વર્ણવેલું છે કે, જે પ્રત્યેક વાચકને મનન પૂર્વક વાંચવા જેવું છે. ગૃહસ્થના ધરમાં પોષ્યવર્ગમાં કોણ કોણ આવેલ છે અને તે તે પ્રત્યે કેવી રીતે વર્તવાનું છે, તે વિષે ગ્રંથકારે સંક્ષેપમાં ઘણું સારું સમન્વયું છે. અને અતિથિ સત્કાર વિષે પ્રતિષ્ઠાનપુરના વિખ્યાત નરપતિ શાલિવાહુનનો સુબોધક પ્રબંધ આપેલો છે.

વૈભવસંપન્ન થયેલા ગૃહસ્થને ઘેર અનેક યોગ્ય અતિથિઓ આવે છે, તેમ નિરાશ્રિતો આશ્રય લેવાને પણ આવે છે, તેમજ તેની સલાહ લેવાને ઘણું યોગ્ય પુરૂષો આવે છે, તેથી મોટાઈના અભિમાનને લઈ તેનામાં મિથ્યાગ્રહ રાખવાનો સ્વભાવ પડી બળ્ય છે અને તેને લઈને નિર્ગુણમાં પક્ષપાત કરવાની પ્રવૃત્તિ થઈ આવે છે, તેથી ગ્રંથકારે તે પછી “ મિથ્યાભિનિવેશ ત્યાગ કરવારૂપ ” અને “ ગુણમાં પક્ષપાત કરવારૂપ ” વીશમા અને એકવીશમા ગુણતું સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે. જે ઉપરથી ગૃહસ્થ ધર્મની યોગ્યતાનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણી શકાય છે.

સાંસારિક પ્રવૃત્તિમાં અનેક જાતના કાર્યો થઈ આવે છે, અને તેથી કોઈવાર આકસ્મિક ઉપાધિઓ પણ ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી યોગ્ય ગૃહસ્થે નિષિદ્ધ દેશ અને કાળની ચર્ચામાં ઉતરવું ન જોઈએ. અને પોતાનામાં કંટલી શકિત છે, તેના વિચાર કરવો જોઈએ. જે દેશ, કાળ અને શકિતનો વિચાર કરવામાં ન આવે તો પશ્ચાત્તાપ કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયા વિના રહેતો નથી, તેથી તે વિષે “ અદેશ અને અકાળ ચર્ચાનો ત્યાગ કરવારૂપ ” અને “ સ્વ તથા પરના બળાબળને જાણવારૂપ ” બાવીશ અને ત્રેવીશમા ગુણતું બ્યાન આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં બળાબળ જાણવા ઉપર લક્ષણાવતી નગરીના રાજા લક્ષ્મણસેનના મંત્રી કુમારદેવતું દર્શાવેલું આપી ગ્રંથકારે એ ગુણની મહત્તા સારી રીતે પ્રતિપાદન કરી છે.

પ્રત્યેક ગૃહસ્થે વ્રત અને જ્ઞાનથી વૃદ્ધ એવા પુરૂષોની સેવા પૂજા કરવી જોઈએ અને પોતાને આશ્રયે રહેલા પોષ્ય વર્ગતું પોષણ કરવું જોઈએ. તે સિવાય ગૃહસ્થધર્મની ઉપયોગિતા સિદ્ધ થતી નથી. તેને માટે “ વ્રતધારી અને જ્ઞાનવૃદ્ધોની પૂજા કરવા રૂપ અને પોષ્ય વર્ગતું પોષણ કરવા રૂપ ” ચોવીશ તથા પચ્ચીસમા ગુણોની આવશ્યકતા દર્શાવી છે અને તે પ્રસંગે વ્રતી, વૃદ્ધ અને પોષ્યજનોના સ્વરૂપતું સ્પષ્ટીકરણ સારી રીતે કરી બતાવ્યું છે.

વિવિધ કર્મોના વિલાસવાળા સંસારી જીવનમાં ગૃહસ્થને ક્ષણે ક્ષણે આગામી અનર્થોની શંકા રાખવાની છે અને કાર્યકાર્યના વિશેષ જ્ઞાનને મેળવવાનું છે. તેથી તેને માટે “ લાંબે કાલે ધનાર અનર્થોદિકનો વિચાર કરવા રૂપ અને વિશેષ જાણવા રૂપ ” છવીશ અને સત્યાવીશમા ગુણોતું સ્વરૂપ દર્શાવેલું છે. એ ગુણોના માહાત્મ્યને પ્રગટ કરવા ધનશ્રેષ્ઠી અને સુખુદ્ધિ મંત્રીતું રસિક દર્શાવેલું આપવામાં આવેલું છે.

પ્રત્યેક ગૃહસ્થે ખીજાએ કરેલા ઉપકારની કદર કરવી જોઈએ. તેમ ન કરવાથી તે લોકોમાં કૃતદ્વન ગણાય છે, તેથી તેની તરફ લોકો માનદષ્ટિથી જોતાં નથી. જે ગૃહસ્થ કૃતદ્વ હોય છે, તે

લોકપ્રિય થાય છે. અને લોકપ્રીતિ મેળવવામાંજ ગૃહસ્થ જીવનની ઉચ્ચતા ગણાય છે, તેથી અં-
થકારે “ કૃતઙ્ગ, અને લોકવલ્લભ થવા રૂપ ” અઠ્યાવીશમા અને ઓગણત્રીશમા ગુણો સારા
વિવેચન સાથે દર્શાવ્યા છે. કૃતઙ્ગતાના ગુણ ઉપર વસંતપુરના જિતારિ રાગનો અને લોકવલ્લ-
ભપણના ગુણ ઉપર અભયકુમાર મંત્રીનો રસિક દર્શાંત આપી, અંથકારે એ ઉભય ગુણોનું
ગૌરવ યથાર્થ પ્રતિપાદન કરેલું છે.

ગૃહસ્થ કૃતઙ્ગ અને લોકપ્રિય થયો હોય છતાં પણ જો તેનામાં લજ્જા કે દયા ન હોય તો
તે ન્યૂનતાવાળો ગણાય છે. તેથી ઉત્તમ ગૃહસ્થે લજ્જા અને દયા ધારણ કરવી જોઈએ. તેથી અં-
થકારે તે પછી “ સલજ્જ અને સદય રૂપે ” ત્રીશ અને એકત્રીશમા ગુણોનું યથાર્થ દિગ્દ-
ર્શન કરાવ્યું છે અને તેની પુષ્ટિને માટે અણહિલપુરપાટણના મહારાજા કુમારપાળના મંત્રી
આંખડ દેવ અને મહારાજા વિક્રમાદિત્યના સુખોદક દર્શાંતો આપવામાં આવ્યા છે. અહિં સુધી
ગૃહસ્થના વર્તન સંબંધી ગુણો દર્શાવ્યા પછી અંથકારે તેના આંતરગુણોનું વર્ણન કહી બતાવે
છે કે જે ગુણો ગૃહસ્થ શ્રાવકની માનસિક ઉચ્ચતાને દર્શાવનારા છે. ઉત્તમ સ્વભાવના પ્રભાવને
દર્શાવનાર ગૃહસ્થ પ્રથમ તો સૌમ્ય-મનોહર આકૃતિવાળો હોવો જોઈએ. દર્શનીય, અને પ્રસન્ન
મૂર્તિ ગૃહસ્થના દેખાવ ઉપરથી તેના આંતરગુણો જણાઈ આવે છે. લયજનક આકૃતિવાળો
પુરૂષ દુર્ગુણી હોઈ લોકોને ઉદ્વેગનું કારણ બને છે. તેથી અંથકારે “ સૌમ્ય ” નામે પત્રીશમો
ગુણ દર્શાવી રાજા વીરધવળનું આકર્ષક દર્શાંત આપ્યું છે.

જે સૌમ્ય હોય તે પરોપકારી હોવો જોઈએ. તેમ વળી પરોપકારના ગુણ વગરની સૌમ્ય-
તા નકામી ગણાય છે, તેથી તે ગુણની પછીજ પત્રીશમા ગુણ તરીકે પરોપકારને ગણેલો છે. અં-
થકારે આ સ્થળે પરોપકારના માહાત્મ્યને દર્શાવનારૂં સાઈ વિવેચન કરેલું છે. તે ગુણને આક-
ર્ષક બનાવવા માટે વિક્રમ અને ભરત રાજાના સુખોદક દર્શાંતો આપવામાં આવેલા છે. જે
વાંચવા ઉપરથી પરોપકારનો અદ્ભુત પ્રભાવ વાંચકોના જાણવામાં આવી શકે છે. ઉપર કહેલા
સર્વ ગુણોથી યુક્ત થયેલા ગૃહસ્થને સાંસારિક પ્રવૃત્તિઓ વિષમય એવા વિષય જાળમાં ખેંચી
ન જાય તેથી છેવટે “ અંતરંગ શત્રુ જેવા કામ કોષાદિનો ત્યાગ કરવારૂપ ” ચોત્રીશમો
ગુણ દર્શાવ્યો છે. તે પ્રસંગે એ આંતરશત્રુઓનું યથાર્થ સ્વરૂપ બતાવી અંથકારે ગૃહસ્થને અ-
ધ્યાત્મ માર્ગ તરફ વાળવાની સૂચના કરી છે. અને તેની પછી છેવટે “ ઇંદ્રિયોને વશ કરવા-
રૂપ ” પાંત્રીશમા ગુણનું સર્વોત્તમ દિગ્દર્શન કરાવ્યું છે. આ મહાન્ અંતિમ ગુણોનો અતુલ
પ્રભાવ દર્શાવવામાં અંથકારે પોતાનું ખરેખરૂં પાંડિત્ય પ્રગટ કરી બતાવ્યું છે. અને છેવટે આ
માર્ગાનુસારી પાંત્રીશ ગુણો કે જેઓને સેવન કરવાથી અબ્યુદય આપનારા ઐશ્વર્યને પ્રાપ્ત કરી
લભ્ય પુરૂષો સમ્યક્ત્વ સહિત નિર્મલ આર વ્રત રૂપ શ્રાવકધર્મને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષપદના અધિકારી
થઈ શકે છે.

એકંદર આ અંથ ગૃહસ્થ શ્રાવક જીવનના માર્ગદર્શક તરીકે બહુ ઉપયોગી છે. આ અંથ-
ની મહત્તા અને ઉપયોગિતાના સંબંધમાં જોટલું ધારીએ તેટલું કહી શકાય તેમજ. અંથની

શૈલી બહુજ ઉત્તમ છે, તે સાથે પ્રસંગે પ્રસંગે આવેલા વિવિધ સુભાષિતો કંઈસ્થ કરવા યોગ્ય અને મનન કરવા યોગ્ય છે.

આ અંથના કર્તા શ્રીજિનમંડનગણી વિક્રમ સંવત્ પંનરમા સૈકામાં વિદ્યમાન હતા. તેઓ શ્રી તપાગચ્છ રૂપી કમળને વિકાશ કરનાર શ્રી જગચ્ચંદ્ર સૂરિના પરિવારમાં થયેલા હતા, તેઓ જ્ઞેન ધર્મમાં પ્રખ્યાત થયેલા શ્રી સોમસુંદર સૂરિના શિષ્ય હતા, મહાત્મા સોમસુંદરસૂરિ ભારતવર્ષમાં એક સારા વિદ્વાન અને લેખક ગણાતા હતા. તેઓએ પયનાપર તથા પ્રત્યાખ્યાન ભાષ્ય ઉપર ટીકા રચેલી છે. તેમજ યોગશાસ્ત્ર, ઉપદેશમાળા, ષડાવશ્યક તથા નવતત્વ પ્રસુખ અંથોપર સુબોધક ટપા રચેલા છે. અંથકારે આ અંથની પ્રશસ્તિમાં પોતાની ગુરૂ પરંપરા કમવાર આપી છે.

છેવટે જ્ઞેન ગૃહસ્થધર્મના પ્રભાવને પ્રગટ કરનાર અને માર્ગાનુસારીપણાના માહાત્મ્યને દર્શાવનાર આ શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુનો અંથ સર્વ સાધર્મિ અધુઓના વાંચવામાં આવે અને તેથી કરીને તેમનામાં ગૃહસ્થાવાસની ઉચ્ચતાની, કર્તાવ્યનિષ્ઠ ધર્મકાર્યની, સદાચાર તથા સદ્ગત્તના નિર્મળ ઐધની અને પરંપરાએ અધ્યાત્મ જ્ઞાનની ભાવનાઓ સ્ફુરિત થઈ આવે તેમજ ગૃહાવાસના ઉચ્ચ આશયોનું અને ખરેખર જ્ઞેનતત્વનું મહાત્મ્ય પ્રગટ થઈ આવે એવા હેતુથી આ મહાન અંથ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યો છે.

આ શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુ મૂળ અંથ પણ મુનિરાજશ્રી હંસવિજયજી મહારાજના ઉપદેશાનુસાર આર્થિક સહાય મળવાથી પ્રવર્તકજી મહારાજશ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિરાજશ્રી ચતુરવિજયજી મહારાજે તેની ખીજી પ્રતો એકઠી કરી મેળવી, શોધી છેવટે મુદ્ર વગેરે તપાસી આપવામાં જે કૃપા દર્શાવી કે જ્ઞેને લઈને તે મૂળ અંથ પણ અમો પ્રસિદ્ધ કરી શક્યા છીએ.

આ અંથના ભાષાંતરની યોજના ઉત્તમ પ્રકારે કરવામાં આવી છે. મૂળ કર્તાનો આશય સમજી શકાય તેમ જ્ઞેન શૈલીને અનુસરી અર્થનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. યનતી રીતે સરલતા અને સુગમતા રાખવામાં આવી છે. અમો આશા રાખીએ છીએ કે, અત્યેક જ્ઞેન ગૃહસ્થને ઉપયોગી એવો આ અંથ દરેક જ્ઞેન કુટુંબમાં આદરણીય થયા વિના રહેશે નહીં. જ્ઞે એમ થશે તો કર્તાનો, અનુવાદકનો અને પ્રકાશકનો શ્રમ સર્વ પ્રકારે સફળ થયેલો ગણાશે.

શહેર ભાવનગરમાં સં. ૧૯૬૪ ની સાલમાં આપણી શ્રી જ્ઞેન શ્વેતાંબર કોન્કર-સનુ' છટું અધિવેશન કરવામાં આવ્યું તે વખતે આ મહાન પરિષદનો તમામ ખર્ચ આ શહેરના અગ્રગણ્ય ગૃહસ્થ વોરા હડીસંગભાઈ ઝવેરચંદ્રે આપેલો હતો, અને ભારતવર્ષના શ્રીસંઘની યથાશક્તિ ભક્તિ કરી હતી. તે માંગલિક કાર્યની ખુશાલીમાં આ સભાને રૂ. ૧૦૦૦) એક હજારની રકમ જ્ઞાનનો ઉદ્ધાર કરવા નિમિત્તે અંથમાળા (સીરીઝ) માટે ભેટ આપવાની ઇચ્છા જણાવેલી તે મુજબ સભાએ ધારાની રૂઠએ આ અંથ તેમની સીરીઝના પ્રથમ પુષ્પ તરિકે છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. આવી રીતે આવા ઉપયોગી અંથોને પ્રસિદ્ધ કરી જ્ઞાનોદ્ધાર કરવાના ઉચ્ચ કાર્યો કરવાને માટે

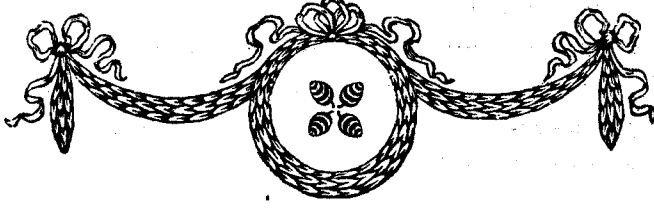
પોતાનો ઉદાર હાથ લાંબાવી મનુષ્ય જન્મનું સાર્થક કરનાર ઉક્ત આર્થિક સહાય આપનાર ગૃહસ્થને ધન્યવાદ આપવામાં આવે છે, અને તેઓનું અનુકરણ કરવાનું શુભ પગલું ભરવા અન્ય બંધુઓને સુચના કરવામાં આવે છે.

સદરહુ અંધની શુદ્ધિને માટે યથાશક્તિ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે છતાં દષ્ટિદોષથી કે પ્રેસદોષથી કોઈ પણ સ્થળે સ્ખલના જણાય તો ક્ષમા યાચીએ છીએ.

આત્માનંદ ભવન.
વીર સંવત્ ૨૪૪૨, આત્મ સંવત્ ૨૦.
વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૨.
શ્રીમાન્મહાવીર પ્રભુની જન્મ તીથી.

ગાંધી વલ્લભદાસ ત્રિભુવનદાસ,
શ્રી હરભુવનદાસ દીપચંદ.
સેક્રેટરીઓ.

શેઠ હડીસંગ ઝવેરચંદ ંહોરાનું સંક્ષિપ્ત જીવન ચરિત્ર.

વોરા હડીસંગ ઝવેરચંદનો જન્મ કાઠીયાડમાં પ્રખ્યાત શહેર ભાવનગરમાં સંવત ૧૯૧૬ ના કારતક વદી એકાદસીને રોજ થયો છે. તેઓ જાતે વીશાશ્રીમાળી વંશ અને જન્મ વણીક હોઇને તેમનું કુટુંબ વોરાના અટકથી ઓગળાય છે. ગોહિલકુવૃત્તાંત. ણના (આ રાજ્યના) આઘ મહારાજાશ્રી ભાવસિંહજીએ ન્યારે ભાવનગર શહેર વસાવ્યું તે વખતે વહોરા કુટુંબના પૂર્વજો તે શહેરનું તોરણ બાંધવામાં સામેલ હતા. પ્રથમ શેઠ હેમજી કુંવરજી નામે એક ગૃહસ્થ રાધનપુરથી કાઠીયાવાડમાં આવેલા હતા. તેમની સાથે વરતેજથી નેમા ંહોરાને આઘ મહારાજા ભાવસિંહજીએ ધણુ સન્માન સાથે ઓદાવી ભાવનગર શહેરમાં વસાવ્યા હતા. તેમણે ભાવનગરમાં રહી પોતાની વ્યાપાર કળા ખીલવી હતી. નેમા ંહોરાને ભાણુજી અને દેવશી નામે બે પુત્રો થયા હતા. તેમાં ભાણુજી ને ગાંગજી અને થોભણુ નામે બે પુત્રો થયા હતા. એ ચારે શાખાઓમાંથી વોરા વંશ વૃદ્ધિ પામ્યો છે; જેમના નિવાસથી ભાવનગરમાં ંહોરાશેરીને નામે એ સ્થળ અઘાપિ પ્રખ્યાત છે. ગાંગજીના પુત્ર હેમા વોરા તથા દેવશી વોરાના પુત્ર સુવચંદ ંહોરાએ પોતાના વ્યાપારકળાથી સારી ખ્યાતિ સંપાદન કરી ભાવનગરના સર્વે વ્યાપારીમાં અગ્ર પદવી મેળવી હતી. જિનાલયો જ્ઞેન ઉપાશ્રયો વગેરે જે ભાવનગરમાં થયેલા છે, તેમાં અગ્ર ભાગ આ ંહોરા કુટુંબનોજ છે.

ધાર્મિક અને વ્યાપારિક ઉત્તતિને સંપાદન કરનાર હેમજી વોરાને જ્યચંદ, સુરચંદ અને કરશન નામે ત્રણ પુત્રો થયા હતા. તેઓમાં વચલા પુત્ર સુરચંદને જશરાજ અને ઝવેરચંદ નામે બે પુત્રો થયા હતા. તેઓમાં જે ઝવેરચંદ ંહોરા આ જીવનવૃત્તાંતના નાયક હડીસંગભાઇના પિતા થાય છે. તેમના પિતામહ સુરચંદ વોરાનું સિદ્ધિતિર્થ-પાલીતાણામાં વિખ્યાત દિયોરા કુટુંબના વાલજી ગણેશની પુત્રી કીણીઆઈ સાથે લગ્ન થયું હતું. તે પરમ શ્રાવિકા કીણીઆઈના આગમન પછી સુરચંદ ંહોરાની સમૃદ્ધિમાં ઘણો વધારો થયો હતો. અને ધાર્મિક કાર્યો કરી

સુરચંદ ઠોરારને રાજમાન અને સંઘમાન બંને સંપાદાન થયાં હતા અને ભાવનગરના સમગ્ર સંઘના તેઓ નાયક બન્યા હતા.

સુરચંદ વઠોરારના સ્વર્ગવાસ પછી જ્યેષ્ઠ પુત્ર જશરાજ ઠોરાર, લઘુ પુત્ર ઝવેરચંદ ઠોરાર બંને બ્રાતાઓ ભાવનગરના સંઘની અગ્ર પદવી પર આવ્યા હતા. તેઓ બંનેમાં ઉત્તમ પ્રકારનો ભાતુભાવ હતો. શ્રાવક જન્મની સાર્થકતા કરવાને તેમણે અનેક પ્રકારનાં ધર્મકાર્યો કર્યાં હતાં અને જૈન ધર્મના ઉદ્દોતમાં અતિશય વૃદ્ધિ કરી હતી. વેરા હડીસંગભાઇની માતાનું નામ લાધીબાઈ હતું. જેઓ વિખ્યાત કુટુંબવાળા શાં. કલ્યાણજી તેજશીનાં પુત્રી થતાં હતાં. તેમના ઉદરથી ત્રણ પુત્રીઓ ઉપર શેઠ હડીસંગભાઇનો જન્મ થયો હતો. માતાપિતાના લાડમાં ઉછરેલા વેરા હડીસંગભાઇએ પિતાના આશ્રય નીચે રહી ગુજરાતી ભાષાનું સામાન્ય જ્ઞાન મેળવી તેમણે પોતાની વેપાર વિદ્યા ઉપર સાઈં ધ્યાન આપ્યું હતું. પરંપરાથી ધર્મના સંસ્કાર પામેલા હોવાથી તેમજ શુદ્ધ દેવ, ગુરૂ, ધર્મને માનનારા પોતાના કુટુંબના સહવાસથી શેઠ હડીસંગભાઇ પણ દેવ, ગુરૂધર્મ પ્રત્વે સારો પ્રેમ ધરાવે છે. અને તે સાથે વેપાર કળાની સારી તાલીમ લઈ પોતાની પેઢીના સર્વ કાર્યમાં સારી પ્રવિણતા પણ સંપાદન કરેલ છે.

વેરા હડીસંગભાઇને તેમનાં એક પ્રથમનાં પત્નિ સ્વર્ગવાસી પુલીયાઇ કે જેઓ ભાવનગરના શેઠ ભાણજી ભીમજીનાં પુત્રી હતાં. તેને હરકોર નામે એક પુત્રી છે. તેને વળાના મેતા કુટુંબમાં શેઠ ગુલાબચંદ જીવાભાઈના જ્યેષ્ઠ પુત્ર દુર્લભજી વેરે આપેલાં છે. તેમને હાલ ચાર પુત્રીઓ અને બે પુત્ર છે. મોટી પુત્રીનું નામ વિજકોર અને નાની પુત્રીનું નામ રંભા વગેરે ચાર પુત્રીઓ છે. અને પુત્રનું નામ પ્રભુદાસ વગેરે બે પુત્રો છે. હાલની બે સ્ત્રીઓ દીવાળી તથા મોતીને કંઈપણ ફરજંદ નથી.

શેઠ હડીસંગભાઇ જ્યારે યોગ્ય વયમાં આવ્યા, ત્યારે તેમના તરફથી જૈન ધર્મને ઉદ્દોત કરનારાં ઘણા કાર્યો થયેલાં છે. તેમનું કુટુંબ ભાવનગરના જૈન સંઘમાં જે ધર્મ અને યાત્રાઓ. વિખ્યાતિ પામેલું છે, તેનું કારણ પણ તેમની ધાર્મિક પ્રવૃત્તિજ છે, આ ભારત વર્ષના ઘણા ભાગમાં સંવેગી સાધુઓનો મોટો પરિવાર મુનિરાજશ્રી શુદેરાયજી મહારાજથી શરૂ થયેલો છે. તેમના પરિવારમાં વિખ્યાત થઈ ગયેલા ગણિ મૂળચંદજી મહારાજ સંવત ૧૯૦૮ની સાલમાં ભાવનગર પધાર્યા હતા તે વખતે તેમણે ઠોરાર શેરીમાં આવેલા એક વિશાળ ભાગમાં ઉતરી પોતાના વ્યાખ્યાનનો સારો લાભ ઠોરાર કુટુંબને આપ્યો હતો અને સ્વર્ગવાસી નિતિવિન્યજી મહારાજનો દિક્ષા મહોત્સવ પણ એ કુટુંબના આગ્રપણા નીચે થયો હતો. તે પછી સંવત ૧૯૧૪ના વર્ષમાં મુનિરાજશ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજ પંચમયાથી આવેલા હતા અને તેમના ઉપદેશનો મહાનલાભ ભાવનગરની જૈન ગ્રંથને મળ્યો હતો જે લાભ શેઠ હડીસંગભાઇના કુટુંબે ઘણા ચાતુર્માસ સુધી લીધો હતો. મુનિરાજ વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના ઉપદેશથી શેઠ હડીસંગભાઇનાં વડીલ માતુશ્રી તરફથી રૂપાનું ધોડીયાપારણું કરાવી શ્રીસંઘમાં મૂકવામાં આવ્યું છે, જે પ્રતિવર્ષે વીરપ્રભુના જન્મોત્સવ વખતે તેનો સારો ઉપયોગ થાય છે.

શેઠ હડીસંગભાઇ સ્વતંત્ર થયા પછી તેમણે ધાર્મિક યાત્રાઓમાં પોતાની લક્ષ્મીનો સારો સદુપયોગ કરેલો છે તેમના કાકા જસરાજ ઠોરારના પુત્ર અમરચંદભાઈ કે જેઓ તેમના વડીલ

અંધુ થાય છે તેમની સાથે રહી શેઠ હડીસંગભાઈએ કેટલાંએક ધર્મકાર્યો કરેલાં છે જેમાં તેઓ અંને ભાઈઓ લક્ષ્મીની જેમ પુણ્યના પણ સાથેજ ભાગીદાર બનેલા છે.

શેઠ હડીસંગભાઈના પિતામહી ઝીણીબાઈ ધણા ધર્મીજી હતાં. તેમણે સંવત ૧૯૨૦ની શાલમાં સિદ્ધાચલની યાત્રા માટે એક મહાન સંઘ કાઢ્યો હતો. જેમાં તેમના અને પૌત્રાએ લક્ષ્મીનો સારો વ્યય કર્યો હતો. નવકારશ્રીનું મહાભોજન કરાવી વૃતધારીઓને માટે એક મોટી રકમ અર્પણ કરી હતી. જેમાંથી પૌષ્ઠ વૃતધારી શ્રાવકોને અઘાપિ પારણા ભોજન અપાય છે.

શેઠ હડીસંગભાઈએ સંવત ૧૯૨૩ના વર્ષમાં પોતાના જ્યેષ્ઠ અંધુ અમરચંદભાઈ સાથે કેશરીયાજી-આણુજીની યાત્રા કરી હતી. એ યાત્રાને પ્રસંગે તારંગાજી-રાણુકપુરજી અને મારવાડી પંચતીર્થોની યાત્રા થઈ હતી. તે સત્કાર્યમાં તેમણે ધાર્મિક સંખાવતો સારી કરી હતી. તે પછી શેઠ હડીસંગભાઈએ પોતાની માતા જવલબાઈને સાથે લઈ સિદ્ધગીરીની નવાણું યાત્રા કરી હતી અને એ પવિત્ર તિર્થમાં લક્ષ્મીની મોટી રકમની સંખાવત કરી હતી. આ પવિત્ર પ્રસંગે હમેશાં સ્મરણમાં રાખવાને-યાત્રાનું મહાપુણ્ય ઉપાર્જન કરવાને શેઠ હડીસંગજી તરફથી સિદ્ધવડે યાત્રાળુઓને ફાગણ શુદ્ધી ૧૩ ને દિવસે પાથેય (ભાતુ) આપવાને એક રકમ કાઢવામાં આવેલી છે. આ શિવાય બીજી ધણી યાત્રાઓમાં તેમની વ્યાપાર લક્ષ્મીને સદુપયોગ થયેલો છે. સંવત ૧૯૩૪ના વર્ષમાં તેમણે ભોયણી, અમદાવાદ, ખેડા, માતર ખંભાત-વડોદરા, સુરત વગેરે મોટા સ્થળોમાં યાત્રા કરી દરેક સ્થાને ધણો ખર્ચ કર્યો હતો. સંવત ૧૯૩૩ના વર્ષમાં શેઠ હડીસંગભાઈએ પોતાના અંધુ અમરચંદભાઈ સાથે કાઠીયાવાડમાં જુનાગઢ તથા પંચતીર્થોની યાત્રા કરવા એક મોટો સંઘ કાઢ્યો હતો અને તેમાં ન્યાયાભિનિધિ શ્રીમદ્ વિજ્ઞાનંદ સ્વરિ (શ્રી આત્મારામજી મહારાજ) વગેરે કેટલાક વિદ્વાન મુનીઓ સાથે પધાર્યા હતા. સંવત ૧૯૪૧ના વર્ષમાં હડીસંગભાઈએ સમેતશિખરજી વીગેરેની મહાયાત્રા કુટુંબ સાથે કરી હતી અને તેમાં દરેક સ્થળે સારી સંખાવત કરી હતી. સંવત ૧૯૪૭ની સાલમાં કેશરીયાજી વગેરે પંચતીર્થો કરી હતી તેવીજ રીતે તેમના પિતાશ્રીએ પણ શિખરજીની યાત્રા કરી હતી. આ પ્રમાણે અનેક યાત્રાઓમાં શેઠ હડીસંગભાઈએ પોતાના શ્રાવક જીવનની સાર્થકતા કરી છે. અને તે તે પ્રસંગે ધાર્મિક સંખાવતોમાં ઊદાર હાથ લંબાવ્યો છે.

સરલ હૃદયના વેરા હડીસંગભાઈએ પોતાના વડીલ અંધુ અમરચંદભાઈની સાથે મળી સંવત ૧૯૨૪ના વર્ષમાં શ્રી ગોડીજીના દહેરાસરજીમાં શ્રી શાંતિનાથ ભગવાનના પ્રતિમા સ્થાપન દહેરાસરમાં બીજા બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી હતી અને તે પ્રસંગે તેમના વડીલે અને પ્રતિષ્ઠા. વીશ સ્થાનક તપનું ઊદ્યાપન કર્યું હતું. જેમાં તેમની ઉદારતા પ્રકાશી નીકળી હતી. અને ભાવનગરના શહેરમાં બહોરા કુટુંબનો વિજ્યનાદ થઈ રહ્યો હતો. સંવત. ૧૯૩૫ ના વર્ષમાં ભાવનગરના મોટા જિનાલયમાં શ્રી શાંતિનાથ પ્રભુના આજુમાં સુંદર પ્રતિમાનું સ્થાપન શેઠ હડીસંગભાઈ તરફથી થયું હતું. અને તે પોતાના મહુમ લઘુ બ્રાતા હરજીવનના નામથી અંકિત કરવામાં આવ્યું હતું. જે સત્કાર્ય પોતાના પૂજ્ય માતૃશ્રી જવલબાઈને હાથે ઉજવવામાં આવ્યું હતું. વળી શેઠ હડીસંગભાઈના પિતા અવેરચંદ

વેરાએ સિદ્ધગીરી પર રહેલા ચૌમુખજીની ટુંકમાં આવેલા દેરાસરનો જીર્ણોદ્ધાર કરાવવો શરૂ કરેલો તે વેરા હડીસંગભાઈએ પૂર્ણ કરાવ્યો હતો.

ભાવનગર શહેરની બહાર આવેલા દાદાસાહેબના સ્થાનથી ઓળખાતા ભવ્ય જિનાલયમાં ન્યારે પ્રતિષ્ઠામહોત્સવ કરવામાં આવ્યો હતો ત્યારે શેઠ હડીસંગભાઈએ ઉદારતાથી એ જિનાલય ઉપર ધ્વજદંડ ચડાવ્યો હતો. અદ્યાપિ તે કાયમ દર વરસે પોતાના તરફથી ચડે છે. સંવત ૧૯૫૫ ના વર્ષમાં શેઠ હડીસંગભાઈએ ધરદેરાસરની સ્થાપના કરી તેમાં રૂપાની છત્રીમાં પ્રભુને પધરાવી પ્રતિષ્ઠાનો મોટો ઉત્સવ કર્યો હતો. આ પ્રતિષ્ઠાની શુભ ક્રિયા પન્ચાસજી શ્રી ગંભિરવિજયજી મહારાજના હાથથી કરવામાં આવી હતી. આ મહોત્સવમાં તેમના સૌભાગ્યવંતા પત્નિ દીવાળીઆઈને ઉપધાન વહેવરાવવામાં આવતાં પ્રથમ માળા તે પરમ પૂજ્ય પન્ચાસજીને હાથે પહેરાવવામાં આવી હતી અને તે પ્રસંગે સમસ્ત સંઘકૃત નંદિશ્વરદ્વીપની રચના કરવામાં આવી હતી. જે પ્રસંગે મોટો વરઘોડો, રાત્રિભગરણુ વીગેરે ઘણી ધામધુમ થઈ હતી. આ બધા પ્રસંગોમાં નવકારશી અને સ્વામીવાત્સલ્યના મહોત્સવો ઘણી ઉદારતાથી પોતાના તરફથી ઉજવવામાં આવ્યા હતા.

આ શિવાય તેવા પ્રકારના બીજાં કાર્યોમાં એ ઉદાર શેઠ પોતાની લક્ષ્મીને સદુપયોગ કરેલો છે અને તેવી રીતે વર્તમાન કાળે પણ કરે છે.

શેઠ હડીસંગભાઈએ જેવી રીતે દેવ-ગુરૂની સેવામાં પોતાની ઉદારતા દર્શાવી છે, તેવી રીતે તેમણે બીજી ધાર્મિક સખાવતો પણ કરેલી છે. સં. ૧૯૪૯ ના વર્ષમાં ધાર્મિક સખાવત. પોતાના ઉપકારી ગુરૂ શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી પાઠશાળાનું સ્થાપન થયું તે વખતે એક સારી રકમ અર્પણ કરી એ શુભ કાર્યનો સમારંભ તેમના તરફથી થયો હતો. ન્યારે તે ભાવનગર શહેરના પરમ ઉપકારી ગુરૂએ સ્વર્ગવાસ કર્યો ત્યારે તેમના અગ્નિદાહના સ્થાપન ઉપર તે ગુરૂની ચરણપાદુકાના સ્મરણરૂપ સ્તુપની ક્રિયા પણ તેમણે બંધુ અમરચંદભાઈ સહીત મુખ્ય રીતે કરી હતી.

દાદાસાહેબની વાડીમાં યાત્રાળુઓ ઉતરવા માટે પોતાના ખર્ચ એક મકાન બંધાવી સંઘને અર્પણ કરેલ છે જેમાં યાત્રાળુઓ ઉતરવાનો લાભ લે છે, તે શિવાય સિદ્ધગીરીની ઝાંયામાં આવેલા દેવલા નામના ગામમાં ત્યાંના શ્રી સંઘે કરેલા નવીન જિનાલયમાં પોતાના તરફથી જિનપ્રતિષ્ઠા કરવાને તેઓ મોટો સંઘ લઈને ગયા હતા. અને તે પ્રસંગે સર્વ લોકોને વાહન-ભોજન વગેરે સામગ્રીનો તમામ ખર્ચ આપી તે ગામના સર્વ વર્ણુને ભોજન આપ્યું હતું. એજ વર્ષમાં તેમના તરફથી સારો ધનવ્યય કરવામાં આવ્યો હતો. સ્વર્ગવાસી મહોપકારી શ્રી વૃદ્ધિચંદ્રજી મહારાજના ઉપદેશથી શેઠ હડીસંગભાઈએ પોતાના વડીલ બંધુ અમરચંદભાઈ સાથે રહી સિદ્ધક્ષેત્ર શ્રી પાલીતાણામાં એક સુંદર ધર્મશાળા બંધાવી છે જે પવિત્ર સ્થાનમાં અને ભાઈઓએ સારી રકમ ખર્ચી પોતાના નિર્મલ નામને એ પવિત્ર ગીરીરાજની છાયામાં ચિરસ્થાયી કરેલું છે. જેનો લાભ સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક, શ્રાવિકા એ ચતુર્વિધ સંઘ સદાકાળ લીધા કરે છે. દાદાસાહેબમાં ઉઘાડવામાં આવેલ જૈન ઓર્ડીંગમાં તેમના તરફથી અમુક

રકમ અર્પણ થયેલી છે. સંવત ૧૯૫૬ ના ભયંકર દુકાળમાં ગરીબ લોકોને સસ્તે ભાવે અનાજ આપવાના તથા પાંજરાપોળના અનાથ બનવરોનો નીભાવ કરવામાં વોરા હડીસંગભાઈ તરફથી મદદ થઈ હતી.

આ શિવાય કાઠીયાવાડ ગુજરાત, કચ્છ, વાગડ, માળવા, પંજાબ વગેરે દેશોમાંથી આવેલ ચૈત્યજીર્ણોદ્ધાર, નવીન જિનાલયોની, ઉપાશ્રયોની, ધર્મશાળાઓની અને બીજા બહુર શુભ ખાતાની ટીપોમાં બહોરા હડીસંગભાઈએ દરેક પ્રસંગે કાંઈ કાંઈ રકમ અર્પણ કરેલી છે અને લક્ષ્મીને સર્વ રીતે કૃતાર્થ કરેલી છે. આજસુધીના જીવનમાં તે ઉદાર ગૃહસ્થ પોણા લાખની મોટી ગંભવર રકમ સત્કાર્યમાં અર્પણ કરી ચુક્યા છે અને હજુ ભવિષ્યમાં જેઓ પોતાના જીવનમાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરવાને તત્પર રહેલા છે.

સં. ૧૯૩૪ ના વર્ષમાં સ્થાનકવાસી અને લોકાગચ્છ સાથે ભાવનગરમાં મહાન કલહ થયો હતો. તે સંવત ૧૯૪૦ ના વર્ષમાં સમોવસરણુની રચના શ્રીસંઘ બહુર કાર્યોમાં ભાગ. તરફથી થતાં તે કલહનો ભંગ કરી તેમણે પ્રથમ નવકારશ્રીનું ભોજન આપ્યું હતું. તે વખતે વોરા કુટુંબે તન મન અને ધનથી તેમાં ભાગ લીધો હતો અને બહોરા હડીસંગભાઈએ પરસ્પર સંપત્તિને માટે સારો પ્રયત્ન કર્યો હતો. બહોરા હડીસંગભાઈ પોતાના સખાવતના ગુણોથી સંઘના માનની સાથે રાજનું માન પણ પામેલા છે. ભાવનગરના નામદાર મહારાજ સાહેબ સર ભાવસિંહજી તરફથી તેમને દરેક ઉત્તમ પ્રસંગે આમંત્રણ મળે છે. અને પ્રખ્યાતમાં એક આગેવાન ગણાય છે. તેઓ જ્ઞાન અને જ્ઞાનના સાધનોને પુષ્ટિ આપનારા દરેક શુભ ખાતાને સારી સહાય આપે છે. ધણા વર્ષ પહેલાં સ્થપાયેલ શ્રી જૈન હિતેચ્છુ સંસ્થામાં જોડાવાથી તેઓને જ્ઞાનખાતા ઉપર સારી પ્રીતિ થઈ હતી. અને તેથી તેમણે તે વખતે પ્રથમથી જ્ઞાનંદ કેવળીના રાસનું ઉપયોગી પુસ્તક છપાવવામાં સારી સહાય આપી હતી. ત્યારપછી તેઓ અત્યારે ભાવનગરમાં સ્થપાયેલી શ્રી જૈન આત્માનંદ સભાના પ્રથમ લાઇફમેમ્બર થયેલા હતા. ત્યારબાદ શ્રી જી. જૈનશ્રેતામ્બર કોનકરન્સ આ ભાવનગર શહેરમાં મળી હતી, કે જે કોનકરન્સમાં બીજે નહીં મળેલ એટલી (શુમારે પંદર હજાર) જૈન બંધુઓની સંખ્યા એકઠી થઈ હતી. તેઓની દરેક પ્રકારની ભક્તિ તેમજ આ કોનકરન્સનો તમામ ખર્ચ જે કે શુમારે પંદર હજાર રૂપૈયા થયો હતો તે વોરા હડીસંગભાઈએ ધણીજ ઉદારતાથી તમામ પોતે આપ્યો હતો, જેને લઇને સંઘભક્તિ બહુ સારી રીતે કરી હતી સાથે શ્રી સિદ્ધાચળજીની યાત્રાનો લાભ આ કોનકરન્સમાં બહાર ગામથી આવનાર અનેક જૈન બંધુઓને આવા શુભ નિમિત્તથી થયો હતો. તે વખતે રીસેપ્સન કમીટીના પ્રમુખ શ્રી સંઘ તરફથી વોરા હડીસંગભાઈ નિમાયા હતા. તેઓએ આવું મહાન ઉદાર કાર્ય અને સંઘભક્તિ કરવાને લઈ શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા ભાવનગરના તરફથી વોરા હડીસંગભાઈને આ રાજ્યના નામદાર મહારાજના લઘુ બંધુ કુમાર સાહેબ મંગળસિંહજીભાઈના પ્રમુખપણા નીચે અનેક ગામોથી આવેલા શ્રી સંઘોના હાજરી વચ્ચે દમદમ ભયું એક માનપત્ર આપવામાં આવ્યું હતું અને તેજ વખતે શ્રી જૈન ધર્મ પ્રમોદક સભાએ પણ સાથેજ માનપત્ર આપ્યું હતું. જે સમયે તેઓ ઉક્ત સંસ્થાના પેટ્રન થઈ રૂ. ૫૦૦ની રકમ આ સંસ્થાને આપી હતી તે સાથે આ સંસ્થાની

વર્ષગાંઠ જેઠ શુદ્ધ ૭ નારોજ દરવર્ષે સ્વામીવાત્સલ્ય તેઓના તરફથી થાય તેને માટે રૂ. ૭૫૦)ની રકમ આ સભાને ભેટ કરી હતી જે રૂપૈયાના બ્યાજમાંથી અને તુટતા રૂપૈયાતું ફંડ કરી કાયમ તે પ્રમાણે સ્વામીવાત્સલ્ય થાય છે. વળી આ શુભકાર્યની નિશાની કાયમ જળવાય રહે તેને માટે રૂ. ૧૦૦૦)ની એક રકમ જૈન ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ કરવાને આ સભાને તેઓએ ભેટ કરી છે; જેમાંથી ઉત્તરોત્તર વેરા હડીસંગભાઈના નામની સીરીઝ તરીકે ગ્રંથો આ સભા તરફથી પ્રસિદ્ધ થશે જેમાં પ્રથમ પુષ્પ-ગ્રંથ પુસ્તક તરિકે આ શ્રાદ્ધગુણવિવરણ ભાષાંતરનો ગ્રંથ છે.

આ શહેરમાં સાધ્વીજી મહારાજના ઉપાશ્રયને માટે સગવડતાવાળું સ્થાન બરાબર નહોતું તેથી શ્રી સંઘની માલેકીનું ઠાકર મહેતાની મેડીના નામથી ઓળખાતું મકાન નવેસરથી ચણી એક સુંદર બીલ્ડીંગ કરવામાં આવ્યું, જે સાધ્વીજી મહારાજના ઉપયોગ માટે લેવાનું નક્કી થતાં તેમાં વેરા હડીસંગભાઈએ રૂ. ૩૨૫૧) શ્રી સંઘને આપી તે ઉપાશ્રય શ્રી સંઘને અર્પણ કર્યો છે અને તે ઉપાશ્રયને વેરા હડીસંગભાઈની પત્ની દીવાળીબાઈ તથા મોતીબાઈ ઉપાશ્રય એમ શ્રી સંઘના તરફથી નામ આપવામાં આવેલ છે.

આ છઠ્ઠી કોન્ફરન્સના મેળાવડા વખતે અત્રેના શ્રી સંઘ તરફથી આ કોન્ફરન્સનો વેરા હડીસંગભાઈને આદેશ આપવામાં આવ્યો તે વખતે એકત્ર થયેલ શ્રી સંઘ સમસ્ત અત્રેના શ્રી સંઘ તરફથી કાયમના માટેનું એકનિરાશ્રિત ફંડ ખોલવામાં આવ્યું હતું જેમાં રૂ. ૨૫૦૦) ની રકમ તે ફંડમાં વેરા હડીસંગભાઈએ ભરવાથી તેમજ આ કોન્ફરન્સનો તમામ ખર્ચ તે આપતા હોવાથી અત્રેના શ્રી સંઘ તરફથી સદરહુ ફંડનું નામ પણ “ વેરા હડીસંગ ઝવેરચંદ શ્રી જૈનનિરાશ્રિત ફંડ ” એમ રાખવામાં આવ્યું હતું અને અહીંના બીજા મુખ્ય મુખ્ય કેટલાક આગેવાનોએ પણ સારી રકમો ભરી હતી. પરંતુ અત્રેના આગેવાનોએ અત્યાર સુધી તે ખાતું ખોલ્યું નહી તેને માટે પ્રયાસ કાંઈ પણ કર્યો નહીં, પોતે ભરેલી રકમ આપી નહીં અને વેરા હડીસંગભાઈએ ભરેલી રકમ આપવા અને ફંડ શરૂ કરવા અનેક વખત આગેવાનોને કહ્યા છતાં તે પણ લીધી નહીં તે વખતે થયેલું ફંડ માત્ર કાગળો ઉપર લખેલુંજ અત્યાર સુધી પડી રહ્યું છે.

વેરા હડીસંગભાઈ અત્યારે ભાવનગર શહેરમાં સંઘના અગ્રેસર ગણાય છે, સંઘના દરેક કાર્યમાં તેમની સલાહ લેવાય છે. તેમનું હૃદય નિર્મળ છે. જળ, કપટ પોતે સમજતા નથી અને તેનાથી દુર રહે છે. જોકે તેઓ ઉંચી જાતની ધાર્મિક કે વહેવારીક કેવલણી મેળવી શક્યા નથી તથા પિ કુટુંબના ધર્મના સંસ્કારને લઈને તેઓ ધાર્મિક કાર્યોને ચાહે છે અને પ્રસંગે પ્રસંગે તેને માટે ઉદારતા બતાવે છે. વળી સાથે પોતાની કોમની ઉન્નતિ કરવામાં તેઓ સારી ધૃષ્ટિ ધરાવે છે અને અનેક ધર્મના કાર્યોમાં પ્રસંગે પ્રસંગે મળેલી લક્ષ્મીનો સંબંધ કરે છે.

મનુષ્ય માત્રમાં ઘણું ભાગે ગુણ અને દોષ બંને હોય છે, પરંતુ સજ્જન મનુષ્યો હમેશાં ગુણ-ગ્રાહી હોય છે. જેથી કોઈ પણ વ્યક્તિમાં જે જે ગુણો હોય તેનું અનુકરણ અને પક્ષપાત કરવો એ દરેક મધ્યનું કર્તવ્ય છે. વેરા હડીસંગભાઈનું આ જન્મવૃત્તાંત સંક્ષિપ્તથી આપવામાં આવ્યું છે, પરંતુ હવે પછી તેઓ આ કરતાં પણ વધારે સારા ધર્મના કાર્યો કરી વધારે ગુણો સંપાદન કરી પોતાને મળેલ લક્ષ્મીનો સર્વાર્ગે વ્યય કરી વધારે યશ મેળવે, એવું ઇચ્છીએ છીએ.

પ્રકાશક.

વિષયાનુક્રમણિકા.

નંબર.	વિષય	પૃષ્ઠ.	નંબર.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	નમસ્કાર પ્રયોજનાદિ.	૧	૧૮	શુદ્ધ વહેવાર ઉપર ધનશ્રેષ્ઠીની કથા.	૩૭
૨	શ્રાવક શબ્દનો અર્થ.	૪	૧૯	બીજા ગુણનું વર્ણન. (શિષ્યાચાર પ્રશંસા.)	૩૯
૩	ધર્મોપદેશ દાનાવસરે યોગ્યતા વિચાર.	૭	૨૦	સદાચારનું સ્વરૂપ.	૩૯
૪	સામાન્ય ગૃહસ્થ ધર્મ ગ્રહણ હેતુ.	૧૩	૨૧	સદાચાર ઉપર ચૌરનું ઉદ્દાહરણ.	૪૯
૫	સામાન્ય ગૃહસ્થ ધર્મરૂપ પાંત્રિશ સદ્ગુણ સંગ્રહ સ્લોકો.	૧૪	૨૨	ત્રીજા ગુણનું વર્ણન. (સમાન કુલ શીલવાળા અન્ય ગોત્રી સાથે વિવાહ કરવો).	૫૪
૬	પ્રથમ ગુણ વિચરણ (ન્યાય સંપન્ન વિભવ.)	૧૫	૨૩	વિવાહદિ સ્વરૂપ નિરૂપણ.	૫૪
૭	ન્યાયસંપન્ન વિભવાદિ સ્વરૂપ.	૧૬	૨૪	આઠ પ્રકારના વિવાહોદિ સ્વરૂપ.	૫૪
૮	ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્ય સત્પાત્ર વિનિયોગની ચતુર્ભંગીમાં પ્રથમ સ્વરૂપ.	૧૬	૨૫	વરના લક્ષણો.	૫૫
૯	પ્રથમભંગ સ્વરૂપ ઉપર નંદિષેણી કથા.	૧૭	૨૬	સ્ત્રીના લક્ષણો.	૫૬
૧૦	બીજા ત્રીજા ભંગનું સ્વરૂપ.	૧૯	૨૭	સમાન શીલના વિવાહ.	૫૭
૧૧	ત્રીજા ચોથા ભંગનું સ્વરૂપ.	૨૦	૨૮	સમાન શીલ ઉપર સુભદ્રાનું દષ્ટાંત.	૫૭
૧૨	ચોથા ભંગ ઉપર રંક શ્રેષ્ઠીની કથા.	૨૨	૨૯	ચાર પ્રકારના પુત્રનું સ્વરૂપ.	૬૧
૧૩	વ્યવહાર શુદ્ધિ સ્વરૂપ.	૨૪	૩૦	સુકલત્રના લાભનું દ્રષ્ટાંત.	૬૩
૧૪	વ્યવહાર શુદ્ધિ ઉપર વચક શ્રેષ્ઠીની કથા.	૨૬	૩૧	કુકલત્ર (નઠારી સ્ત્રી) ઉપર સાવિત્રીનું દ્રષ્ટાંત.	૬૬
૧૫	દેવદ્રવ્યાદિ ગ્રહણ નિષેધાદિ.	૨૯	૩૨	વધુ (વહુ) ના રક્ષણનો ઉપાય.	૬૭
૧૬	દેવદ્રવ્યાદિ ગ્રહણ નિષેધ ઉપર કુકકુર કથા.	૩૦	૩૩	ચોથા ગુણનું વર્ણન. (પાપભીરૂ)	૬૯
૧૭	ચાર પ્રકારના શુદ્ધ વ્યવહારનું સ્વરૂપ.	૩૧	૩૪	પાપભીરૂનું સ્વરૂપ.	૬૯
			૩૫	પાપભીરૂ ઉપર વિમલનું આખ્યાન.	૭૦
			૩૬	પંચમ ગુણવર્ણન (પ્રસિદ્ધ દેશાચાર આચરણ કરવા રૂપ.)	૭૩

૩૭ દેશાચારનું સ્વરૂપ.	૭૩
૩૮ દેશલોકાદિ વિરૂદ્ધ	૭૩
૩૯ છટ્ટા ગુણનું વર્ણન (કોઈના અવર્ણવાદ નાહ ઓલવા રૂપ.)	૭૬
૪૦ પ્રશંસક સ્વરૂપ.	૭૬
૪૧ અવર્ણવાદને વિષે બ્રાહ્મણીનું દ્રષ્ટાંત.	૭૭
૪૨ અહુજન માનનીય અવર્ણવાદિ વિપાકદર્શન.	૭૮
૪૩ તે ઉપર સીતાનું દ્રષ્ટાંત.	૭૮
૪૪ સાતમા ગુણનું વર્ણન (ગૃ- હસ્થે કેવા ઘરમાં રહેવું)	૮૦
૪૫ ગૃહાદિ સ્વરૂપ.....	૮૦
૪૬ ગૃહ કરવાને વિષે સુસ્થાન સ્વ- રૂપ.	૮૦
૪૭ ગૃહકરણે સ્થાનનિષેધ ...	૮૧
૪૮ સુસ્થાનેવિષે નિદોષ ગૃહ- કરણ.	૮૧
૪૯ ગૃહને વિષે લક્ષ્મીવૃદ્ધિ ઉપાય.	૮૨
૫૦ ગૃહ વ્યવસ્થા સ્વરૂપ.	૮૩
૫૧ ગૃહ સ્થાન સ્વરૂપ.	૮૩
૫૨ સારા નરસા પાડોશનું ઉપદર્શન.	૮૩
૫૩ ખરાબ પાડોશ ઉપર અંગિકાનું ઉદાહરણ. ...	૮૪
૫૪ આઠમા ગુણનું વર્ણન (સ- ત્સંગ આચરણ કરવા રૂપ)....	૮૬
૫૫ સદાચારીનો સંગ કરવાવિષે સત્ અસત્ સંગનું સ્વરૂપ.....	૮૬
૫૬ તે ઉપર પ્રભાકરની કથા	૮૭
૫૭ નવમા ગુણનું વર્ણન (મા- તપિતાની પૂજા કરવા રૂપ)	૯૪
૫૮ માતપિતા આદિની પૂજા કર- વાનું સ્વરૂપ.	૯૫

૫૯ દશમા ગુણનું વર્ણન. (ઉ- પદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ ક- રવા રૂપ.)....	૧૦૧
૬૦ ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગનું સ્વરૂપ.	૧૦૧
૬૧ તે ઉપર નિર્વિચાર રાખનું આખ્યાન.	૧૦૧
૬૨ અગીયારમા ગુણનું વર્ણ- ન. (નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ નાહ કરવા રૂપ.)	૧૦૪
૬૩ નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ નહિ કરવા વિષે વર્ણન.	૧૦૪
૬૪ અનુચિત કાર્ય નહિ કરવા વિષે	૧૦૫
૬૫ તે ઉપર આરોગ્યદ્વિજની કથા.	૧૦૬
૬૬ બારમા ગુણનું વર્ણન. (આ- વકના પ્રમાણમાં અર્થ કરવા રૂપ.) ...	૧૧૭
૬૭ આવક પ્રમાણે ખરચ રાખવા સંબંધીવિવરણ.	૧૧૭
૬૮ તે ઉપર કદર્થનું ઉદાહરણ....	૧૧૯
૬૯ તેરમા ગુણનું વર્ણન. (વૈ- ભવને અનુસારે વેષ રાખવા રૂપ.)	૧૨૪
૭૦ વૈભવને અનુસારે વેષ રાખવા વિષે વિવેચન.....	૧૨૪
૭૧ ચૌદમા ગુણનું વર્ણન. (બુદ્ધિના આઠ ગુણો મેળવવા રૂપ.)	૧૨૭
૭૨ બુદ્ધિના આઠ ગુણનું વર્ણન.	૧૨૭
૭૩ તે ઉપર નારદ પર્વતનું ઉદા- હરણ	૧૨૯
૭૪ પંદરમા ગુણનું વર્ણન. (નિરંતર ધર્મને શ્રવણ ક- રવા રૂપ.)	૧૩૧

૭૫ નિરંતર ધર્મ શ્રવણ કરવા વિષે વર્ણન ૧૩૧
૭૬ તે ઉપર મણિકાર શ્રેષ્ઠીની કથા ૧૩૧
૭૭ સુશ્રુધાનું ફળ. ૧૩૨
૭૮ સુશ્રુધા લક્ષણ. ૧૩૩
૭૯ તે ઉપર સુદર્શન શ્રેષ્ઠીની કથા. ૧૩૩
૮૦ સોળમા ગુણનું વર્ણન. (અન્નિર્ણમાં લોજનનો ત્યાગ કરવા રૂપ.) ૧૩૮
૮૧ અન્નિર્ણમાં લોજન ત્યાગ ક- રવા વિષે વિવેચન ૧૩૮
૮૨ સતરમા ગુણનું વર્ણન (કાલે લોજન કરવા રૂપ.) ૧૪૦
૮૩ કાલે લોજનાદિ સ્વરૂપ ૧૪૦
૮૪ લોજન વિધિ ૧૪૧
૮૫ રાત્રિલોજન નિષેધનું વર્ણન. ૧૪૧
૮૬ રાત્રિલોજનને વિષે દોષોનું વર્ણન. ૧૪૨
૮૭ વિસ્તારથી લોજન વિધિ ૧૪૨
૮૮ અઠારમા ગુણનું વર્ણન. (ત્રિવર્ગના સાધન કરવા રૂપ.) ૧૪૪
૮૯ ત્રિવર્ગનું સ્વરૂપ. ૧૪૪
૯૦ એગણીશમા ગુણનું વ- ર્ણન. (અતિથિ વીગેરેની ભ- ક્તિ કરવા રૂપ.) ૧૪૭
૯૧ અતિથિ વિગેરેની ભક્તિ કરવા વિષે વિવરણ ૧૪૭
૯૨ અતિથિ દાનને વિષે સુધન શ્રે- ષ્ઠીની કથા. ૧૪૯
૯૩ નવ પ્રકારે ઉચિત દર્શન. ૧૫૧
૯૪ પ્રથમ પિતા સખંધી ઉચિત આચરણ. ૧૫૧

૯૫ માતા સખંધી ઉચિત આચ- રણ. ૧૫૨
૯૬ સહોદર ઉચિત આચરણ. ૧૫૨
૯૭ ભાર્યા સખંધી ઉચિત આચ- રણ. ૧૫૩
૯૮ પુત્ર ઉચિત આચરણ. ... ૧૫૩
૯૯ સ્વજન ઉચિત આચરણ. ૧૫૪
૧૦૦ ધર્માચાર્ય સખંધી ઉચિત આચરણ. ૧૫૫
૧૦૧ નગરજનો સખંધી ઉચિત આ- ચરણ. ૧૫૫
૧૦૨ પરતિર્થિક ઉચિત આચરણ. ૧૫૭
૧૦૩ ઉચિત આચરણના ફોપદ- ર્શનનું વર્ણન. ૧૫૮
૧૦૪ તે ઉપર શાલિવાહન પ્રખંધ. ૧૫૯
૧૦૫ વીશમા ગુણનું વર્ણન. (મિથ્યાગૃહનો ત્યાગ કરવા રૂપ.) ૧૬૧
૧૦૬ અભિનવેશ (મિથ્યા ગૃહના ત્યાગનું સ્વરૂપ. ૧૬૦
૧૦૭ એકવીશમા ગુણનું વર્ણન. (ગુણમાં પક્ષપાત કરવા રૂપ.) ૧૬૩
૧૦૮ ગુણમાં પક્ષપાત કરવા વિષે વર્ણન. ૧૬૩
૧૦૯ બાવીશમા ગુણનું વર્ણન. (અદેશ અને અકાલ ચર્યાનો ત્યાગ કરવા રૂપ.) ૧૬૫
૧૧૦ અદેશ અને અકાળ ચર્યાના નિ- ષેધ ગુણનું વર્ણન. ૧૬૫
૧૧૧ તે ઉપર હંસનું ઉદાહરણ. ૧૬૫
૧૧૨ તેવીશમા ગુણનું વર્ણન. (પોતાના તથા પરના બળા-

બળને બાણવા રૂપ.)....૧૬૭
૧૧૩ બળાળ સ્વરૂપ.૧૬૭
૧૧૪ તે ઉપર લક્ષણસેન નૃપની કથા. ૧૬૭	
૧૧૫ ચોવીશમા ગુણનું વર્ણન. (વ્રતમાં રહેલા અને જ્ઞાનથી વૃ- ધ્ધોની પૂજા કરવા રૂપ.)	૧૭૧
૧૧૬ વ્રતમાં રહેલા તથા જ્ઞાનથી વૃ- ધ્ધોની પૂજા કરવા વિષે વર્ણન. ૧૭૧	
૧૧૭ તે ઉપર કપદી શ્રેષ્ઠીનું દષ્ટાંત. ૧૭૨	
૧૧૮ પચીશમા ગુણનું વર્ણન. (પોષ્ય વર્ગનું પોષણ કરવા રૂપ.૧૭૩
૧૧૯ પોષ્ય પોષકનું સ્વરૂપ.....૧૭૩
૧૨૦ તે ઉપર સાગર શ્રેષ્ઠીની કથા. ૧૭૪	
૧૨૧ પરમાર્થથી—નિશ્ચયથી પોષ્ય વિચાર.૧૭૪
૧૨૨ છવીશમા ગુણનું (દીર્ઘદર્શીપણું.)૧૭૬
૧૨૩ દીર્ઘદર્શીનું સ્વરૂપ.૧૭૬
૧૨૪ તે ઉપર ધનશ્રેષ્ઠીની કથા.૧૭૬
૧૨૫ સત્તાવીસમા ગુણનું વ- ર્ણન (વિષેષજ્ઞપણા રૂપ.)૧૮૦
૧૨૬ વિષેષજ્ઞનું સ્વરૂપ.૧૮૦
૧૨૭ તે ઉપર સુખ્યુદ્ધિ મત્રિની કથા. ૧૮૧	
૧૨૮ બીજે પ્રકારે વિષેષજ્ઞનું સ્વ- રૂપ.૧૮૨
૧૨૯ તે ઉપર સાગરદત્તનું આખ્યાન. ૧૮૩	
૧૩૦ અઠાવીશમા ગુણનું વર્ણન (કૃતજ્ઞપણા રૂપ.)૧૮૬
૧૩૧ કૃતજ્ઞનું સ્વરૂપ.૧૮૭
૧૩૨ તે ઉપર જિતારી રાજાની કથા. ૧૮૮	

૧૩૩ પરમાર્થવડે કરીને કૃતજ્ઞનું સ્વરૂપ.૧૮૯
૧૩૪ એગણત્રીશમા ગુણનું વ- ર્ણન. (લોકવલ્લભપણા રૂપ.) ૧૯૨	
૧૩૫ લોકવલ્લભનું સ્વરૂપ.૧૯૨
૧૩૬ પરલોક વિરૂદ્ધનું સ્વરૂપ.૧૯૨
૧૩૭ ઉભયલોક વિરૂદ્ધનું સ્વરૂપ. ૧૯૩	
૧૩૮ લોકવલ્લભ ઉપર શ્રી અભયકુ- મારની કથા.૧૯૩
૧૩૯ ત્રીશમા ગુણનું વર્ણન. (સલભજ્ઞપણારૂપ.)૧૯૮
૧૪૦ લજ્જાવાનનું સ્વરૂપ.૧૯૮
૧૪૧ તે ઉપર શ્રી આંબડદેવનું આખ્યાન. ૧૯૯	
૧૪૨ એકત્રીશમા ગુણનું વર્ણન. (સદયપણા રૂપ.)૨૦૧
૧૪૩ દયાવાનનું સ્વરૂપ.૨૦૧
૧૪૪ તે ઉપર વિક્રમરાજાની કથા. ૨૦૩	
૧૪૫ બત્રીશમા ગુણનું વર્ણન. (સૌમ્યપણા રૂપ.)....૨૦૫
૧૪૬ સૌમ્યનું સ્વરૂપ.૨૦૫
૧૪૭ તે ઉપર વિરધવળાની કથા.૨૦૬
૧૪૮ તેનાથી વિપરીત કઠોર પ્રકૃતિ ઉપર લક્ષમણસેન નૃપનું ઉદ્ધ- હરણ.૨૦૭
૧૪૯ તેત્રીશમા ગુણનું વર્ણન. (પરોપકાર કરવા રૂપ.)૨૧૦
૧૫૦ પરોપકારીનું સ્વરૂપ.૨૧૦
૧૫૧ ચાર પ્રકારે મનુષ્યનું સ્વરૂપ.૨૧૧
૧૫૨ બે પ્રકારે ઉપકારનું સ્વરૂપ.૨૧૨
૧૫૩ તે ઉપર વિક્રમાદિત્યની કથા.૨૧૨
૧૫૪ ચેતન અચેતનના પરોપકારનું ઉપ- દર્શન.૨૧૪

૧૫૫ પરોપકારને વિષે ભરત રાજાનું ઉદાહરણ.	૨૧૫
૧૫૬ યોત્રીશમા ગુણુનું વર્ણન. (અંતરંગારિ ષડ્ વર્ગના ત્યાગ કરવા રૂપ.)	૨૧૬
૧૫૭ છ અંતરંગારિનું સ્વરૂપ.	૨૨૬
૧૫૮ કામનું સ્વરૂપ.....	૨૨૬
૧૫૯ ક્રોધનું સ્વરૂપ.....	૨૨૮
૧૬૦ લોભનું સ્વરૂપ.	૨૨૯

૧૬૧ માનનું સ્વરૂપ.	૨૩૧
૧૬૨ મદનું સ્વરૂપ.	૨૩૨
૧૬૩ હર્ષનું સ્વરૂપ.....	૨૩૪
૧૬૪ પાંત્રીસમા ગુણુનું વર્ણન. (ઈદ્રિયોનો જય કરવા રૂપ.)	૨૩૬
૧૬૫ ઈદ્રિયોના રોધ કરવાનું સ્વરૂપ.	૨૩૬
૧૬૬ ગ્રંથ સમાપ્તિ.....	૨૩૬
૧૬૭ ગ્રંથકારની પ્રશસ્તિ.	૨૪૦

આ સભા તરફથી અત્યારસુધીમાં જે જે ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા તેનું લીસ્ટ
જે સંખ્યા કુલ ૮૨ છે.

આ સભાએ પ્રસિદ્ધ કરેલા સંસ્કૃત માગધી મૂળગ્રંથો.

* નં. ૧ સમવસરણુ સ્તવ: અવ- ચૂરી	૦-૧-૦	૦ „૧૫ દેવવંદન ભાષ્ય.	૦-૫-૦
* „ ૨ ક્ષુદ્રેકભવાવલી ...	૦-૧-૦	૦ „૧૬ સિદ્ધપંચાશિકા.	૦-૨-૦
* „ ૩ લોકનાલિકા દ્વાત્રિશિકા	૦-૨-૦	૦ „૧૭ અન્નાયર્ચનકુલકમ્ ...	૦-૨-૦
* „ ૪ યોનિસ્તવ:	૦-૧-૦	૦ „૧૮ વિચારસમ્પત્તિકા	૦-૩-૦
* „ ૫ કાલસમ્પત્તિકા	૦-૧-૬	„૧૯ અદ્ય ખહુત્વ	૦-૨-૦
* „ ૬ દેહસ્થિતિ	૦-૧-૦	„૨૦ પંચસૂત્રમ્.	૦ ૬-૦
* „ ૭ સિદ્ધહંડિકા	૦-૧-૦	* „૨૧ જંબુચરિત્ર.	૦-૪-૦
* „ ૮ કાય સ્થિતિ ...	૦-૨-૦	* „૨૨ રત્નપાળ નૃપકથા	૦-૫-૦
* „ ૯ ભાવ પ્રકરણુ	૦-૨-૦	„૨૩ સુક્રત્નવાલી.	૦-૪-૦
* „૧૦ નવતત્ત્વ ભાષ્ય.	૦ ૧૨-૦	„૨૪ મેઘદુત.	૦-૪-૦
* „૧૧ વિચાર પંચાશિકા	૦-૨-૦	„૨૫ ચેતોદુત.	૦-૪-૦
* „૧૨ બંધષટ્ ત્રિશિકા.	૦-૨-૦	* „૨૬ પર્યુષણુષ્ટાન્હિક વ્યા- ખ્યાન.	૦-૬-૦
* „૧૩ પરમાણુ, પુદ્ગલ, નિ- ગોદ પદ્ધત્રિશિકા	૦-૩-૦	„૨૭ અંપકમાલાકથા.	૦-૬-૦
* „૧૪ શ્રાવકવ્રતભંગ પ્રકરણુ	૦-૨-૦	૦ „૨૮ સમ્યક્ત્વ કૌમુદિ.	૦-૧૦-૦
		૦ „૨૯ શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુ.	૦-૧૦-૦

* આવી નિશાનીવાળા ગ્રંથો દ્વિવિક્રમાં નથી.

૦ આવી નિશાનીવાળા ગ્રંથો શિલકમાં જુજ છે.

૦	„૩૦ ધર્મરત્ન પ્રકરણુ.	૦-૧૨-૦
*	„૩૧ કલ્પસૂત્ર	૦-૦-૦
	„૩૩ ઉપદેશસંપત્તિકા.	૦-૧૩-૦
	„૩૪ કુમારપાળપ્રબંધ.	૦-૧૪-૦
	„૩૫ આચારોપદેશ.	૦-૩-૦
	„૩૬ રોહિણી અશોકચંદ્ર કથા.....	૦-૨-૦
	„૩૭ ગુરુગુણષ્ટ્ટ્રિશિકા	૦-૬-૦
*	„૩૮ જ્ઞાનસાર.	૧-૦-૦
	„૩૯ સમયસાર.	૦-૮-૦

„૪૦ સુકૃતસાગર	૦-૮-૦
„૪૧ ધર્મિભલ કથા	૦-૨-૦
„૪૨ પ્રતિમાશતક	૦-૮-૦
„૪૩ ધન્ય કથાનકમ્.	૦-૨-૦
„૪૪ ચતુર્વિંશતિજિન સ્તુતિ સંગ્રહ.	૦-૬-૦
„ મેરૂ ત્રયોદશી કથા.	૦-૧-૦
„૪૫ રોહિણ્ય ચરિત્ર.	૦-૧-૦
„૫૧ શ્રી ક્ષેત્રસમાસ.	૦-૮-૦

ગુજરાતી ભાષામાં-ભાષાંતર વગેરેના ગ્રંથો, જે કે ગુજરાતી ભાષાના વાંચનારાઓને ખાસ ઉપયોગી છે તેવા પ્રકટ થયેલા ગ્રંથો.

૧ જૈન તત્ત્વાદર્શ ૪-૦-૦	૧૬ નવતત્ત્વનો સુંદર ઓધ ૦-૧૦-૦
૨ અજ્ઞાનતિમિરભાષકર ૨-૮-૦	૧૭ આત્મવલ્લભ સ્તવનાવળી...	૦-૬-૦
૩ ધર્મખિન્દુ ગ્રંથ ૨-૮-૦	૧૮ જીવવિચારવૃત્તિ ૦-૬-૦
૪ આત્મપ્રબોધગ્રંથ ૨-૮-૦	૧૯ દંડક વિચારવૃત્તિ....	૦-૮-૦
૫ ધ્યાનવિચાર. ૦-૩-૦	૨૦ નયમાર્ગદર્શક. ૦-૧૨-૦
૬ શ્રી પ્રકરણુસંગ્રહ.... ૦-૪-૦	૨૧ જૈનતત્ત્વસાર મૂળ તથા ભાષાંતર. ૦-૬-૦
૭ શ્રાવક કલ્પતરુ ૦-૬-૦	૨૨ સદર ભાષાંતર.... ૦-૨-૦
૮ આત્મોન્નતિ ૦-૧૦-૦	૨૩ મોક્ષપદ સોપાન.... ૦-૧૨-૦
૯ પ્રકરણુ પુષ્પમાલા... ૦-૬-૦	૨૪ શ્રીજંબુસ્વામી ચરિત્ર ૦-૮-૦
૧૦ વીવીધ પૂજાસંગ્રહ (શ્રીમદ્ આત્મારામજી મહારાજ તથા મુનિરાજ શ્રી વલ્લભ- વિજયજી મહારાજ કૃત. ૦-૮-૦	૨૫ નવાણું પ્રકારી પૂજા. ૦-૪-૦
૧૧ જૈન ધર્મ વિષયિક પ્રશ્નોત્તર ૦-૮-૦	૨૬ જૈન ગ્રંથગાઇડ ૧-૦-૦
૧૨ કુમારવહારશતક ૧-૪-૦	૨૭ તપોરત્ન મહોદધિ (તપા- વલી) ભા. ૧,૨ જો. ૦-૮-૦
૧૩ દેવસીરાઇ પ્રતિકમણુ ૦-૩-૦	૨૮ વિવિધપૂજા સંગ્રહ નવી આવૃત્તિ. ૦-૮-૦
૧૪ હંસવિનોદ ૦-૧૨-૦	૨૯ શ્રી સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ સ્તવ. ૦-૨-૦
૧૫ પ્રશ્નોત્તર પુષ્પમાળા (આ- વૃત્તી ધીજી) ૦-૧૪-૦	૩૦ શ્રી શ્રાદ્ધગુણુ વિવરણુ ભા- ષાંતર. ૧-૮-૦

શ્રદ્ધ, ગુણ વિવરણ.

(ભાષાંતર.)

अहम्

श्री सर्वज्ञाय नमः

श्रीमद्विजयानंदसूरीश्वरपादपद्मेभ्योनमः

परमर्षि श्रीजिनमण्णगणि विरचित

श्राद्धगुण विवरण.

प्रणम्य श्रीमहावीरं, केवलज्ञानज्ञास्करम् ।

वच्मि कंचनसुश्राद्ध,—धर्म शर्मेककारणम् ॥ १ ॥

शब्दार्थ—केवल ज्ञाने करी सूर्य समान श्रीमन्महावीर लगवानने नमस्कार करीते सुष्पना એક (અદ્વિતીય) કારણ રૂપ શુદ્ધ શ્રાવક ધર્મનું કાંઈક (સંક્ષિપ્તરૂપ-માં) વર્ણન કરે છે. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—લગવાનું નિર્ઘન્ય જ્ઞાતપુત્રે મોક્ષના સાધન માટે બે પ્રકારના ધર્મો કહ્યા છે તેમાં એક મુનિધર્મ અને બીજો ગૃહસ્થ ધર્મ. તેમાંથી આ ગ્રન્થકાર જિનમણ્ણન ગણી મહારાજ મુનિધર્મ માટે ન બોલતાં પ્રથમ પાચારૂપ ગ્રહસ્થ ધર્મ હોવાથી તથા ગ્રહસ્થ ધર્મ મુનિધર્મથી સરલ અને સુસાધ્ય હોવાથી પ્રથમ તે ધર્મનું વર્ણન કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરે છે. પ્રતિજ્ઞા કરતાં ગ્રન્થકાર મહારાજ કહે છે કે હું સંક્ષેપમાં શ્રાવકોના ગુણોનું વર્ણન કરું છું. આમ કહેવાનું કારણ ઉપાસક દશાંગસૂત્ર— તથા—શ્રાવકપ્રજ્ઞા—શ્રાવકધર્મવિધિપ્રકરણ—શ્રાવકદિનકૃત્ય—ધર્મરત્ન—યોગશાસ્ત્ર—ધર્મખિન્દુ વિગેરે બીજા અનેક ગ્રંથોમાં શ્રાવકોના ગુણોનું વર્ણન અતિવિસ્તાર પૂર્વક આપેલું છે. પરંતુ આ કાલના મનુષ્યોને તેવા ગ્રંથો જોવાનું સામર્થ્ય અદ્ય હોવાથી

તેમજ જ્ઞાનની ન્યૂનતા હોવાથી અલ્પ સમયમાં ઇચ્છિત ઓધ પ્રાપ્ત થાય તેવા હેતુથી આ શ્રાદ્ધગુણ વિવરણ સંક્ષેપમાં લખવાનું અંતકારે ઊચિત ધાર્યું હોય એમ લાગે છે.

મંગલાચરણમાં શ્રીમદ્વીરભગવાનને—નમસ્કાર કરવાનું કારણ શાસનના નાયક છે માટે તથા એ ભગવાને ખતાવેલા શ્રાવકના ગુણોનું આ અંતમાં વર્ણન છે, કારણકે ભગવાન યુગાદિ દેવના સમયના શ્રાવકોમાં સરલતાનો ગુણ હોવાનું અંતથી દેખાય છે તેમજ ખાવીસ તીર્થંકર ભગવાનના સમયના શ્રાવકોમાં વિદ્વતા સાથે સરલતાના ગુણો મુખ્ય હોવાનું દેખાય છે તો તે ગુણોને મુખ્યતાએ રાખીને આ અંત લખવામાં આવતો નથી પણ ભગવાન મહાવીર સ્વામિના સમયના શ્રાવકોના ગુણો કેવા હોવા જ્ઞેષ્ઠએ તે અત્રે દર્શાવ્યું છે, તેથી વીર ભગવાનને નમસ્કાર કર્યાનું સમજાય છે. વ્યંગાર્થનો વિચાર કરતાં એમ પણ લાગે છે કે હાલના સુશ્રાવકોને પણ—ખાવીસ—તીર્થંકર મહારાજના શ્રાવકોની પેઠે પ્રાણ અને ઋણ થવાની અંતકારે ખાસ સૂચના કરી છે. આ શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા ગુણો પ્રાપ્ત કરી શ્રાવકોએ ઋણ તથા પ્રાણ થવા ચુકવું નહીં. પ્રાયે ઋણપણું જન્મથી અને જ્ઞાનથી થઈ શકે છે અને પ્રાણપણું સત્સંગથી સત્શાસ્ત્રના અધ્યયનથી ^૧શ્રવણ ^૨મનન નિદ્ધ્યાસનથી (અનુભવ કરવાથી) થાય છે તો ખીજાં અનેક કાર્યોમાંથી વિરામ પામી જેનાથી મુનિ માર્ગ ન સધાતો હોય તેવા સુશ્રાવકોએ નિલકર્મ સાથે પોતામાં પ્રાણપણું આવે તેને માટે અહોરાત્રિમાં અમુક કાલ નિયમિત કરી ઉપર દર્શાવેલા સાધનમાંથી જે સાધન મળી આવે તેના ઉપયોગ કરી પોતાનામાં પ્રાણપણું મેળવવા સતત પ્રયાસ કરવો ઊચિત છે. જ્યાં સુધી તેમ નહીં થાય ત્યાંસુધી કુલ પરંપરાથી પ્રાપ્ત થયેલું શ્રાવકપણું તે વાસ્તવિક શ્રાવકપણું ગણાશે નહીં અને દેખાદેખીની ક્રિયાથી કષાયની મંદતા થઈ શ્રાવકપણાને યોગ્ય નિઃસ્પૃહતાથી થતો પરમાનન્દ મલશે નહીં. મોક્ષમાં કેવો આનંદ હશે તેનો જેમને અનુભવ કરવો હોય તેમણે શ્રાવકપણાને યોગ્ય સમતાથી—પ્રાપ્ત થતા આનન્દનો અનુભવ કરવો એવો અંતકારનો આશય હોય એમ સંભવે છે.

જયશ્રીસિદ્ધિદઃ સાધ્યો, ગુરૂક્તશુદ્ધમંત્રવત્ ।

સાન્વર્યઃ સાત્વિકૈર્ધર્મો, વિવેકિશ્રાવકોત્તમૈઃ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—સાત્વિક અને વિવેકી ઉત્તમ શ્રાવકોએ જયશ્રીની સિદ્ધિને આપનારો અને સાન્વર્ય (નામ પ્રમાણે ગુણ યુક્ત) એવો ધર્મ ગુરૂકથિત શુદ્ધ મંત્રની પેઠે સાધવા યોગ્ય છે. ॥ ૨ ॥

૧ સાંભળવાથી. ૨ વિચારવાથી.

ભાવાર્થ—આ સંસારમાં ધન ધાન્યાદિક ઈચ્છિત વસ્તુઓ અને દીવ્ય શક્તિઓ પ્રાપ્ત કરવાને મનુષ્યો સદ્ગુરૂની સેવા કરે છે. અને જ્યારે ગુરૂ મહારાજ આની સેવાથી પ્રસન્ન થાય છે, ત્યારે શિષ્યને તેની યોગ્યતાનુસાર તેની આશા પૂર્ણ કરવાને મંત્ર આપે છે, આવો મંત્ર પ્રાપ્ત કરી શિષ્ય તેનું આરાધન કરે છે. અને પોતે ધારેલો લાભ મેળવે છે, તેજ પ્રમાણે અન્યકાર મહારાજ કહે છે કે હે ભવ્ય પ્રાણીઓ! જો તમારે મોક્ષ સુખ મેળવવું હોય તો તમે ગુરૂ મહારાજને ખતાવેલા મંત્રની પેઠે ધર્મનું આરાધન કરો કે જેથી અવિનાશી એવું આત્મિક સુખ પ્રાપ્ત થાય, સાત્ત્વિક કહેવાનું કારણ એ છે કે, મંત્ર સાધતાં જેમ ઉપસર્ગો થાય છે તેમ ધર્મ સાધનમાં પણ અનેક ઉપસર્ગો આવે છે, આવે વખતે નિઃસત્ત્વ પ્રાણી ગભરાધને ધર્મથી બ્રહ્મ થાય છે. આને માટે શ્રાવકોમાં શ્રેષ્ઠ એવા આનન્દ અને કામદેવાદિ સુશ્રાવકોના દૃષ્ટાન્તો પ્રસિદ્ધ છે તે જુવો. આ મહારાજોને ધર્મથી બ્રહ્મ કરવાને દેવોએ અનેક ઉપસર્ગો કર્યા છતાં ધર્મને ત્યાગ કર્યો નહીં તો તેઓ સદ્ગતિના ભાજન થયા તેમ જો તમે પણ દૃઢ ચિત્તથી ધર્મનું આરાધન કરશો તો તાત્કાલિક સદ્ગતિ અને પરંપરાથી મોક્ષસુખને મેળવી શકશો. કદી કોઈ એમ કહે કે સાત્ત્વિકપણું લાવેલું આવતું નથી. તો તે વાત યોગ્ય નથી કારણ આત્મામાં અનન્ત ગુણો છે, તે બધા તિરોભાવને પામેલા છે, એટલે આવરણથી અવરાએલા છે; પુરૂષાર્થ કરવાથી આવરણના ક્ષયોપશમ કે ક્ષય પ્રમાણે તે ગુણો પ્રગટ થાય છે. તેથી જ્યારે ઉપસર્ગ આવે ત્યારે વિચાર કરવો કે સાત્ત્વિક માણસો ધર્મ સાધી શકે છે, મહારામાં પણ તેવો ગુણ છે તો પ્રાણાન્તે પણ હું ધર્મને છોડીશ નહીં, અને આવે વખતે પૂર્વે થઈ ગયેલા મહર્ષિઓ અને સુશ્રાવકોએ કેવી દૃઢતાથી ધર્મ આરાધ્યો છે તે વિચારી પોતે નિઃસત્ત્વ થઈ ધર્મ નહીં છોડતાં સાત્ત્વિકપણાને અવલંબી રહેવું એવો આશય અન્યકાર મહારાજનો જણાય છે.

વિવેક વિના ધર્મ થઈ શકતોજ નથી, સત્સદ્વિવેક થયા વિના આત્મજ્ઞાનનો સંભવ નથી, આત્મજ્ઞાન શિવાય સમ્યક્ત્વ નથી અને જો ચતુર્થ ગુણસ્થાન પ્રાપ્ત ન થયું હોય તો પછી શ્રાવકનું પંચમ ગુણસ્થાન તેની તો વાતજ શી? તેથી ભવ્ય પ્રાણીઓએ સત્સદ્વિવેક મેળવવા સત્શાસ્ત્રો અને સદ્ગુરૂનું સેવન કરવું અને જડ ચૈતન્યનું સ્વરૂપ સમજી પોતાનું કર્તવ્ય શું છે તે વિચારવું, આમ વિચાર કરતાં ગુરૂ મહારાજને ખતાવેલા ધર્મનું આરાધન કરવાનું પોતાની મેળે સમજશે અને તેથી જ્યશ્રીની સિદ્ધિને આપનારો ધર્મ શુદ્ધ મંત્રની જેમ આરાધવા યોગ્ય છે, એમ અનુભવમાં આવશે.

તેમાં પ્રથમ (અન્ધકાર મહારાજ) શ્રાવક શબ્દનો અર્થ કહે છે.

“ પરલોકહિયં સમ્મં જો જિણવયણં સુણેઝ ઉવત્તો ।

અણ્ઠિવ્વકમ્મવિગમામુક્કો સો સાવગો एत्थ ॥ ૩ ॥ અથવા,

“શ્રદ્ધાહુતાં શ્રાતિ શ્રુણોતિ શાસનં, ધનં વપેદાશુ વૃણોતિ દર્શનમ્ ।

કૃંતલ્યપુણ્યાનિ કરોતિ સંયમં, તં શ્રાવકં પ્રાહુરમી વિચક્કણાઃ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—જે ઉપયોગ પૂર્વક પરલોકમાં હિતકારી એવાં જિનેન્દર ભગવાનનાં વચનો સમ્યક્ પ્રકારે સાંભલે અને અતિ તીવ્ર કર્મોથી [કષાયાદિથી] મુકાયેલો હોય તે શ્રાવકનો અન્ધ (અધિકાર) સમજવો ૩ અથવા.

જે શ્રદ્ધાગુણવાને દ્રઢ કરે જિનેન્દર ભગવાનની આજ્ઞાને શ્રવણ કરે, શુભક્ષેત્રમાં દ્રવ્યને શીઘ્ર વાવે (વ્યયકરે) જિન દર્શનને (સમ્યક્ત્વને) વરે, (આદરે) પાપોનો નાશ કરે અને સંયમ કરે (મન ઈંદ્રિયોને વશ કરે) તેમને વિચક્કણ પુરૂષો શ્રાવક કહે છે. ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—આ અન્ધમાં કેવા શ્રાવકનું વર્ણન આવનાર છે તે અંધકર્તા મહારાજ કહે છે. શ્રાવકો ચાર પ્રકારના શાસ્ત્રોમાં વર્ણવ્યા છે તે પૈકી અહિં આ નિચેના ગુણોવાળા એટલે કે ભાવ શ્રાવકોનો મુખ્યતાએ અધિકાર છે, કારણ કુલકમાગત જેમને શ્રાવકપણું પ્રાપ્ત થયું છે તેઓ જ્યાંસુધી વ્રતાદિક ન લે ત્યાંસુધી નામ શ્રાવક કહી શકાય, અથવા કોઈ મનુષ્યનું નામ શ્રાવક હોય તેને પણ શ્રાવક કહેવાય અને તે પણ નામ શ્રાવકમાં ગણાય, એટલે તેનું અત્રે વર્ણન નથી. તેમજ ચિત્રામણુકે મૂર્તિમાં શ્રાવકપણું સ્થાપ્યું હોય તેનો પણ અત્રે અધિકાર નથી, તેવીજ રીતે હવે પછી શ્રાવકપણું થનાર છે તેનો પણ અહીં અધિકાર જણાતો નથી. અર્થાપત્તિથી ભાવશ્રાવકનો અધિકાર હોવાનું ભાસે છે. પ્રથમ વિશેષણ ઉપયોગ પૂર્વક સાંભળનાર એવું છે. ખરેખર આ વિશેષણ પ્રમાણે મોટા અંથોના અંથો ન સાંભળતા થોડું પણ ઉપયોગ પૂર્વક સાંભળે અને તેનું મનન કરી હેયોપાદેયનો વિચાર કરી જે શ્રાવકો વર્તે તો તેઓ અલ્પ સમયમાં તત્ત્વ પ્રાપ્તિ પૂર્વક પરમશાન્તતા મેળવી ભવ શ્રમણુથી છુટી શકે છે. સાંપ્રતકાળમાં વાંચવા સાંભળવાનું ઘણું થાય છે, પણ તે ઉપયોગ પૂર્વક ન હોવાથી જ્ઞેઠએ તેવું કાર્યકારી થતું નથી તેથી, ઉપયોગ પૂર્વક શ્રવણ કરવાનો ગુણ શ્રાવકોએ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવો જ્ઞેઠએ.

બીજું વિશેષણ અતિ તીવ્ર કર્મોથી મુકાયેલો હોય એવું છે આ વિશેષણથી અનંતાનુબંધી કષાય અને અપ્રત્યાખ્યાની કષાયોનો નાશ કરનાર શ્રાવક હોય એમ

સૂચવે છે, અથવા તીવ્ર કર્મોથી મુકાયેલો એટલે જે કર્મો (વ્યવસાયાદિ) કરતાં રોદ્ર પરિણામ ન થાય તેવાં કાર્યો કરનાર શ્રાવક હોવો જ્ઞેય એ તે પ્રાયઃ ભાવશ્રાવક-માં હોય એમ સંભવે છે.

શ્રદ્ધાને દૃઢ કરે એટલે દ્રઢ સમ્યક્વાન હોય અથવા જૈન દર્શનની અનેક પ્ર-કારે પરીક્ષા કરી તેના ઉપર વિશેષ શ્રદ્ધાલુ થાય. આ શ્રદ્ધા શાસ્ત્રો શ્રવણ કરવાથી થાય છે, તેથી ઉપયોગ પૂર્વક જિનેશ્વર ભગવાનની વાણી નિરંતર શ્રવણ કરે, અને આવી રીતે ભગવાનની વાણી નિરંતર શ્રવણ કરવાથી સંસારનું અસારપણું અને લક્ષ્મીની ચંચલતા જાણી પૂર્વ પુણ્યથી પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા ધનને શુભ ક્ષેત્રોમાં નામાદિકની અપેક્ષા રાખ્યા વિના લાભાલાભ જ્ઞેય વાવરે અને જ્યારે આવી સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થયું છે એમ જાણવું. જ્યારે સમ્યક્ત્વ રતનની પ્રાપ્તિ થઈ તો પછી સ્વયમેવ પાપોનો નાશ થઈ જાય છે અને ઈંદ્રિયો તથા મન સહજપ્રયાસથી વશ થાય છે, તેથી સંયમ કરનારો શ્રાવક હોય એમ વિશેષણ આ-પેલું છે તેથી વિચક્ષણ પુરૂષો આવા ગુણવાળાને શ્રાવક કહે છે. મતલબ કે-શાસ્ત્ર-કારે શ્રાવક શબ્દની નિરૂકતની રીતિથી સિદ્ધિ કરતાં એક એક અક્ષરથી કેવા પ્રકારનો અર્થ ઘટી શકે તે દેખાડી શ્રાવક શબ્દને સાર્થક કરી બતાવ્યો છે. જે પ્રકારે શાસ્ત્રકારે અર્થ દ્વારા શ્રાવક શબ્દ સાર્થક કરી બતાવ્યો છે તેજ પ્રકારે શ્રાવક શબ્દના ધારક મનુષ્યે પ્રવૃત્તિ દ્વારા શ્રાવક શબ્દને સાર્થક કરવો ઘટે છે.

નિરુક્તં પદમંજનમ્ આ પ્રમાણે પદને તોડીને એક એક અક્ષરનો અર્થ કરવો તેને નિરૂકત કહે છે અને આ પ્રક્રિયા પ્રાયઃ ઘણા શાસ્ત્રોમાં જ્ઞેવામાં આવે છે. શ્રી આવશ્યક સૂત્રની નિર્યુકિતમાં ચતુર્દશ પૂર્વધારી શ્રીમદ્ ભદ્રબાહુ સ્વામીએ મિઝામિ વુક્કમ્ નો અર્થ એક એક અક્ષરનો જુદો જુદો વર્ણન કરેલ છે. મનુસ્મૃતિમાં માંસ શબ્દનો પણ અર્થ એજ ઠબથી કરવામાં આવેલ છે. તેજ રીતિથી શ્રાવક શબ્દનો અર્થ અત્રે શાસ્ત્રકારે જે પ્રકારે કરી બતાવ્યો છે. શ્રદ્ધાલુતાં શ્રાતિ શ્રદ્ધાને પકાવે તેને શ્રા કહીએ.

ધનં વપેત્—સાત ક્ષેત્રોમાં પોતાનું ન્યાયોપાર્જીત ધન વાવે (ખર્ચ) તેને વ કહીએ અને કૃન્તત્યપુણ્યાનિ એટલે અપુણ્ય (પાપ) ને છેદન કરે તેને ક કહીએ શ્રા-વ-ક ત્રણે અક્ષરોના વર્ણન કરેલ અર્થ વિશિષ્ટ જે વ્યક્તિ હોય તેને શ્રાવક કહે-વામાં આવે છે તાત્પર્ય શ્રદ્ધા પૂર્વક સાત ક્ષેત્રોમાં પોતાનું ન્યાયથી પેદા કરેલ દ્રવ્ય ખર્ચી પાપનો નાશ કરે તેને વિચક્ષણ પુરૂષો શ્રાવક કહે છે. અથવા—શ્રુણોતિ જ્ઞા-

સનમ્ હિતકારી ભગવદ્ વચનને સાંભળે તેને શ્રા કહીએ ઘ્ણોતિ દર્શનમ્ દર્શન (સમ્યક્ત્વ) ને વરે અંગીકાર કરે તેને વ કહીએ અને કરોતિસંયમમ્ સંયમવ્રત અંગીકાર કરે તેને ક કહીએ તાત્પર્ય ભગવદ્વચન સાંભળી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત કરી યથાયોગ્ય સંયમ વ્રત નિયમાદિ આચરે તેને વિચક્ષણ પુરૂષ શ્રાવક કહે છે.

શ્રાવકનું ણીળું લક્ષણ.

“ શ્રવંતિ યસ્ય પાપાનિ પૂર્વવધ્વાન્યનેકશઃ ।

આવૃતશ્ચ વ્રતૈર્નિલ્યં શ્રાવકઃ સોઽન્નિધીયતે ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ—જેનાં પૂર્વે અનેક પ્રકારે બાધેલાં પાપો શ્રવિ બધ છે (જતાં રહે છે) અને જે હુમેશાં વ્રતોથી યુક્ત હોય છે તે શ્રાવક કહેવાય છે. ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—કર્મોના ક્ષય બે પ્રકારે થાય છે એક બાધેલા કર્મ લોગની લેવાથી, એટલે કે કર્મો પોતાનું નિર્ણીત ફલ આપી ખરી બધ છે અને ણીળું પ્રત્યાખ્યાન તીવ્ર તપસ્યા જ્ઞાન ધ્યાન વિચારણા વિગેરેથી કર્મો નિર્જરે છે. શ્રાવક પૂર્વે બાધેલા પાપો ઉપર જણાવેલા બે પ્રકારથી આત્મ પ્રદેશથી દૂર કરે છે, તેમજ નવાં પાપો ન બંધાય તેને માટે નિરંતર પોતાને યોગ્ય વ્રતોથી યુક્ત હોય છે તેથી આવા ગુણ વાળાને શ્રાવક કહેવાય છે.

આ શ્રાવક ધર્મ કેવો છે તે કહે છે.

સુદેવત્વમાનુષત્વયતિધર્મપ્રાપ્ત્યાદિક્રમેણ મોક્ષસુખદાયકત્વેન સુરતરૂપમાનો યોગ્યેઞ્ય એવ દાતવ્યઃ

શબ્દાર્થ—દેવપણું મનુષ્યપણું અને યતિ ધર્મની પ્રાપ્તિ વિગેરેના ક્રમે કરીને મોક્ષના સુખને આપનારો હોવાથી કદપવૃક્ષની ઊપમાને યોગ્ય એ ધર્મ યોગ્ય પુરૂષ નેજ આપવો જોઈએ. કહું છે કે,

“ જં સિવહેજ્જ સાવય, —ધમ્મોવિ કમેણ સેવિત્રો વિહિણા ।

તમ્હા જુગ્ગજિયાણં, દાયઠ્ઠ્વો ધમ્મરસિયાણં ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—વિધિએ કરીને સેવેલો શ્રાવક ધર્મ પણ ક્રમેકરી મોક્ષનો હેતુ થાય છે તેથી તે શ્રાવક ધર્મ ધર્મને વિષે રસિક એવા યોગ્ય પુરૂષોને આપવો જોઈએ ॥ ૬ ॥

ભાવાર્થ—શ્રાવક ધર્મ પણ યોગ્યતા વિના કોઈને આપવો નહીં એવો અંધ-કાર મહારાજનો આશય છે, અપાત્રમાં શુદ્ધ વસ્તુ નાખ્યાથી વિપર્યયને પામે છે, તો

પછી ધર્મરત્ન જેવી અમુદ્ય વસ્તુ યોગ્યાયોગ્ય વિચાર કર્યાં શિવાય દરેકને આપવી યોગ્ય નથી. (આ ઉપરથી શ્રાવકધર્મથી શ્રેષ્ઠ એવા મુનિ ધર્મને તો યોગ્યાયોગ્યનેા વિચાર કરી ખરેખરા પાત્રનેજ આપવો યોગ્ય છે એમ સિદ્ધ થાય છે.)

ધર્મોપદેશ આપવાના અવસરે ત્રણ યોગ્ય શોધવાં જોઈએ તે કહે છે.

“ જુગ્ગજિયાણં વિહિણા જુગ્ગેહિં ગુરૂહિં દેસિત્તો સમ્મં ।

જુગ્ગો ધમ્મોવિ તહા સયલ્લિહ્પિપસાહગો મણિત્તો” ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ—યોગ્ય જીવોને યોગ્ય ગુરૂઓએ વિધિ પૂર્વક સારી રીતે ઉપદેશલો યોગ્ય ધર્મ સર્વ પ્રકારની સિદ્ધિઓને આપનારો કહેલો છે ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—યોગ્ય જીવો એટલે મુમુક્ષુ અને આ ગ્રથમાં આગલ કહેવામાં આવશે તેવા લક્ષણવાળા જીવો સમજવા. કદી શાસ્ત્રોક્ત લક્ષણવાળા જીવો મળે પરંતુ ધર્મોપદેશ ગુરૂ ક્રિયાહીન શિથિલાચારી પરિગ્રહધારી વિષયી અસત્યવાદી વિગેરે દુર્ગુણીયુક્ત હોય તો તેવા પાસેથી પ્રાપ્ત થયેલો શ્રાવક ધર્મ પ્રાપ્તિ યથાર્થ ફલને આપનાર થતો નથી, તેથી ગુરૂઓ પણ શાસ્ત્રોક્ત ગુણોએ યુક્ત હોય તેજ શ્રાવકધર્મ આપવાને યોગ્ય છે. યોગ્ય ધર્મ કહ્યો છે તે ધર્મ ગ્રહણ કરનારની અપેક્ષાથી છે એટલે કે જીવોમાં ધર્મ પાલન કરવાની જેવી યોગ્યતા હોય તેને તેવા તેવા પ્રકારનેા ધર્મ ઇતાવવો જોઈએ, જેથી કરેલી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન સુખેથી કરી શકે. પાત્રાપાત્રનેા વિચાર કર્યાં શિવાય ઉપયોગી પણ કઠિણ નિયમો આપવામાં આવે તો તેથી નિયમો લેનારનું મન પાછલથી વિહ્વલ થાય અને લિધેલા નિયમોનેા ભંગ કરી દોષનેા પાત્ર થાય અને વખતે શ્રદ્ધા ભ્રષ્ટ થઈ ધર્મથી પરાડગમુખ થાય, તેથી યોગ્ય ગુરૂઓએ યોગ્ય જીવોને યોગ્યધર્મ યોગ્યતા પ્રમાણે આપવો જોઈએ.

અયોગ્ય પુરૂષને આપેલો ધર્મ વિશેષ ગુણોની પ્રાપ્તિ કરાવનાર થતો નથી કહ્યું છે કે—

“ ચૂતાંકુરકવલનતઃ કોકિલ્લકઃ સ્વનતિ ચારુ નતુ કાકઃ ।

યોગ્યસ્ય જાયતે સ્વહુ હેતોરપિ નેતરસ્ય ગુણઃ” ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થ—જેમ આંખાના મહોરના લક્ષણથી કોયલ પક્ષી સુંદર શબ્દ કરે છે પરંતુ કાંઈ કાગડો કરતો નથી, તેમ જે યોગ્ય હોય તેને હેતુથી ગુણ થાય છે, પણ ખીજા અયોગ્યને થતો નથી ॥ ૮ ॥

ભાવાર્થ—આંખાનો મોહોર કોયલ પણ ખાય છે. અને કાગડો પણ ખાય છે. આ મોહોરથી કોયલનેા સ્વર સુધરે છે. અને સુંદર પંચમ સ્વરથી તે આખા વન-

ને ગભવી શ્રવણ કરનારને આનંદ આપે છે. આજ મોહોર કાગડો લક્ષણ કરે છે પણ તેનો દુઃસ્વર તેવોને તેવોજ રહે છે અને તે જ્યારે શબ્દ કરે છે ત્યારે શ્રવણ કરનાર ને કંટાળો આપે છે. મોહોરમાં સ્વર સુધારવાની શક્તિ જગ બહોર છે છતાં તે અપાત્રમાં પડવાથી નિષ્ફળ થાય છે, તેજ પ્રમાણે ધર્મમાં ઐહિક અને પારલૌકિક સુખ આપવાની શક્તિ છે તથાપિ અપાત્રમાં સ્થપાયેલો તે ધર્મ નિષ્ફળ બાય છે, તેથી પાત્રાપાત્રનો વિચાર કરવો એ ખાસ જરૂરનું છે. યોગ્યાયોગ્યને માટે અંથકાર સ્વયમેવ બીજાં દૃષ્ટાંતો બતાવશે જેથી અહીં આટલું કહ્યું છે.

યોગ્યાતા અનેક પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે.

“ આમ્ને નિવે સુતીર્થે કચવરનિચયે શુક્તિમધ્યેઽહિવક્ત્રે,
 ઔષધ્યાદૌ વિષદૌ ગુરુસરસિ ગિરૌ પાંચુચૂકૃષ્ણચૂમ્યોઃ ।
 ઈન્દુક્ષેત્રે કષાયહુમવનગહને મેઘમુક્તં યથાંજ—
 સ્તઘ્તપાત્રેષુ દાનં ગુરુવદનજવં વાક્યમાયાતિ પાકં” ॥ ૯ ॥

શબ્દાર્થ—જેમ વર્ષાદનું પાણી આંખમાં, લીંબડામાં, સારા તીર્થમાં, કચરામાં, છીપમાં, સર્પના મુખમાં ઔષધી વિગેરેમાં ઝેરી વૃક્ષમાં, મોટા સરોવરમાં, પર્વતમાં, પીલી તથા કાલી જમીનમાં, સેલડીના ક્ષેત્રમાં, કષાય વૃક્ષોના ગહન વનમાં પડવાથી જુદી જુદી રીતે પરિપાકને પામે છે તેમ ગુરુના મુખમાંથી નિકળેલું વાક્ય જેવા પાત્રમાં તેનું દાન થયું હોય તે અનુસારે પાકને પામે છે. ॥ ૯ ॥

ભાવાર્થ—વર્ષાદનું પાણી એકજ સ્વભાવનું છે છતાં જુદા જુદા પાત્રોમાં પડવાથી તેનું પરિણામ કેવા પ્રકારનું થાય છે તે અંથકાર મહારાજે બતાવ્યું છે. જેમકે આમ્ર વૃક્ષમાં પડવાથી મિષ્ટ આમ્રરસ ઉત્પન્ન કરે છે. લીંબડાના વૃક્ષમાં પડવાથી કટુકરસ પેદા થાય છે. ઉત્તમ તીર્થમાં પડવાથી પવિત્રતાને પામે છે. કચરામાં પડવાથી નિંદનીક થાય છે, છીપમાં પડવાથી ઉત્તમ મૌક્તિક થાય છે. સર્પના મુખમાં પડવાથી પ્રાણુ ઘાતક ઝેર નિવડે છે. ઔષધિમાં પડવાથી ઔષધિ રૂપ થઈ અનેક પ્રાણીઓને ક્ષાયદા પહોંચાડે છે. ઝેરી વૃક્ષમાં પડવાથી પ્રાણુ નાશક ઝેર થાય છે, સરોવરમાં પડવાથી અનેક પ્રાણીઓને ઉપયોગી સ્વચ્છ જલ થાય છે. પર્વત ઉપર પડવાથી વિનાશ પામે છે, પીલી તથા કાલી જમીનમાં પડવાથી ધાન્યાદિકની વૃદ્ધિ કરે છે. સેલડીના ક્ષેત્રમાં પડવાથી સેલડીના અતિ મધુર રસને આપનારું થાય છે. કષાય વૃક્ષોના ગહન વનોમાં પડવાથી કષાય રસ ઉત્પાદક થાય છે. તેવીજ રીતે સદ્ગુરુ મહારાજનાં વચનામૃતો એકજ સ્વભાવ પરિણત હોય

છે તથાપિ પાત્રતાની યોગ્યયોગ્યતાને લઈને ભિન્ન ભિન્ન આશયપણું પરિણુમે છે, તેથી જેને જે યોગ્ય હોય તેને તેવો ઉપદેશ આપવો એવો અંધકાર મહારાજનો ઉદ્દેશ છે.

સાંપ્રત કાલમાં ઉપદેશ દેવાનો કુમ પ્રાયે બદલાયેલો લાગે છે. શ્રોતાઓનો વિચાર કર્યા વિના વાંચનાર મહાશયો પોતાના મનને ઠીક લાગે તેવા અથો સલામાં વાંચેછે. શ્રાવક ધર્મની પણ જેને બરોબર બબર ન હોય તેવાઓની સમક્ષ આચારંગાદિ અતિ કડિન અથો વાંચવામાં આવે છે આથી શ્રોતાવક્રતાના કાલનો ભેદએ તેવો ઉપયોગ થતો નથી, તેથી દેશ કાળ અને શ્રોતાઓનો વિચાર કરી ઉપદેશ દેવામાં આવે તો વિશેષ લાભનું કારણ થઈ પડે.

હવે બીજી રીતે બતાવે છે.

ગિરિસિર ૧ પણાલ ૨ મરુથલ ૩ કસિણાવનિ ૪ જલહિસુત્તિ
૫ મણિલાણી ૬ ધમ્મોવણસવાસે ફલ્લજણણે જીવદિટ્ઠતા ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ—અથવા જેમ પર્વતનું શિખર, પરણાળ, મરુથલ, કાળી જમીન, સમુદ્રની છીપ અને મણિઓની ખાણ એના સંબંધમાં આવેલા પાણીનું બુદ્ બુદ્ પરિણામ થાય છે તેમ ધર્મોપદેશની વાસનાનું ધ્રુવ ઉત્પન્ન થવામાં જીવોની યોગ્યતા ઉપર આધાર રહે છે. ॥ ૧૦ ॥

લાવાર્થ—વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરનાર શ્રોતાઓ પૈકી કેટલાક બેદરકાર અને કાર્યોંતરથી વ્યગ્ર ચિત્તવાળા કોઈ બરોબર વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરી વિચાર કરતા નથી. ડૂઢી સાચવવાને સાઙ્ગ્યાખ્યાન શ્રવણ કરનાર અથવા માનની કે પ્રભાવનાની ઈચ્છાથી ઉપાશ્રયે જઈ કાળ ગાળનાર શ્રોતાઓ પર્વતના શિખર જેવા છે. જેમ પર્વતના શિખર ઉપર પડેલું જળ પર્વતના શિખરને કાંઈપણુ લાભકારી થતું નથી તેમ પૂર્વોક્ત લક્ષણવાળા શ્રોતાઓને ઉપદેશ ડૂપી જળ લાભકારી થતું નથી. ૧

બીજા જીવો પરણાળ જેવા છે; પરણાળ જેમ જળને ઝીલીને પોતાની પાસે ન રાખતાં જમીન વાસણુ અગર ટાંકામાં નાંખે છે પરંતુ પરણાળને જલની અસર થતી નથી, તેવીજ રીતે ગુરૂ મહારાજથી ઉપદેશ શ્રવણ કરી તે ઉપદેશ બીજાઓને સંભળાવી પોતાનું પડિતપણું ભહેર કરેછે; પરંતુ પોતાના આત્માનું કોઈ પણ પ્રકારે હિત સાધી શકતા નથી; તેથી આવા પ્રકારના જીવો પણ ગુરૂ

મહારાજના વચનામૃતનું પાન કરવાને યોગ્ય થઇ શકતા નથી, તેથી આવા જીવોને ઉપદેશ આપવા પ્રયત્ન કરવો નહીં. ૨

હવે જીવોને મરુસ્થલ સાથે સરખાવવામાં આવે છે. જેમ મરુસ્થલ પાણીને ગ્રહણ કરી લે છે તેથી તેમાં તૃણાદિક તથા નિરસ ધાન્યાદિકનેા પાક થાય છે; તેમ કેટલાક જીવો ગુરૂમહારાજનો ઉપદેશ ગ્રહણ કરી શકે છે, પરંતુ તેવા પ્રકારની યોગ્યતાના અભાવે યથાર્થપણે ધર્મની આરાધના કરી શકતા નથી તથાપિ આવા જીવો ધર્મોપદેશને યોગ્ય સમજવા. ૩

કાળી જમીનની સાથે જીવોની સરખામણી કરતાં જેમ કાળી જમીનમાં પડેલું પાણી એ જમીનમાં રહેલા વૃક્ષાદિકને પુષ્ટ કરે છે, તેમ ગુરૂ મહારાજનો આપેલો ઉપદેશ જે જીવ ગ્રહણ કરી પોતામાં રાખી બીજા જીવોને તેજ ઉપદેશ દેઈ લાભ કરે છે; જેમ કાળી જમીનમાં શેલડી, દ્રાક્ષ, શાલી, ગોધૂમ વીગેરે સરસ વસ્તુઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આવા જીવોમાં સ્વલ્પ ઉપદેશ પણ વ્રતાદિક ઉત્પન્ન કરવાનો હેતુ થઈ ત્રણ કિંવા છેવટે સાત આઠ ભવે જરૂર મોક્ષ આપનાર થાય છે. તેથી આવા જીવો ખરેખર ઉપદેશને યોગ્ય છે. ૪

સમુદ્રની છીપની સાથે સરખાવ્યા છે. છીપમાં જળ પડવાથી પરિણામ પામી જેમ ઉત્તમ મૌકિતિક રૂપે થઈ જળ અમૂલ્ય કીમતને પામે છે તેમ જે જીવો ગુરૂ મહારાજનો ઉપદેશ શ્રવણ કરી તે પ્રમાણે પોતે વર્તી પોતાના દૃષ્ટાંતથી બીજા યોગ્ય જીવોને પણ સન્માર્ગે દોરે છે તે જીવો ઉત્તમ પ્રકારના ગણાય છે. ચીલાતી પુત્રે માત્ર ઉપસમ, વિવેક, અને સંવર એ પદ્ધતીનેા ઉપદેશ શ્રવણ કરી પોતાનું હિત સાધ્યું, તેમજ સોમવસુ બ્રાહ્મણે પણ મીઠું ખાવું, સુખે સુખું, અને લોકને પ્રિય આત્મા કરવો, આ ત્રણ પદ શ્રવણ કરી તેનું ખરૂં રહસ્ય ત્રિલોચન મંત્રી પાસે શ્રવણ કરી તે પ્રમાણે કોણુ વર્તે છે વિગેરેની તપાસ કરી પોતે તેમ વર્તી સુખી થયો. તેમ સ્વલ્પ ઉપદેશ પણ યોગ્ય પાત્રમાં પડવાથી છીપમાં પડેલા જળ ગિહની માફક મહા મૂલ્યવાન થાય છે. ૫

મણિની ખાણમાં પડેલા થોડા પાણીથી જેમ મહા મૂલ્યવાન, તેજસ્વી, ચિન્તામણિ રતનાદિક ઉત્પન્ન થાય છે તેમ કોઈક જીવને થોડાં પણ મહાવાક્યો ઘણો લાભ કરતા થાય છે. જેમ શ્રીમદ્ ભગવાન મહાવીર સ્વામીનેા સ્વલ્પોપદેશ ગૌતમાદિ ગણધર મહારાજનેા આત્માને સંસારથી તારવાને અર્થે થયો તેમ થોડા પણ

ઉપદેશથી મણિ જેવા જીવોને અત્યંત લાભ થવાથી તેજ લવમાં તેઓ મોક્ષ પામે છે આવા જીવો ઉત્તમોત્તમ બંધુવા. ૬

શુનાશુનદ્રવ્યસુનાવિતા વટાવામ્યાઅવામ્યાશ્ર તથા ।
હ્ય વાસિતાઃ સદ્ધર્મવાસસ્ય તથૈવ યોગ્યતાં શ્રયંતિ જીવાઃ
કતિચિત્ સુયોગતઃ ॥ ૧૧ ॥

શબ્દાર્થ—જેવી રીતે સારાં દ્રવ્યોથી તથા ખરાબ દ્રવ્યોથી વાસિત કરેલા ઘડાઓ ત્યાગવા યોગ્ય અને અત્યાગવા યોગ્ય થાય છે તથા કેટલાક ઘડાઓ અવાસિત હોય છે તેવીજ રીતે જીવો કેટલાકેક સારા યોગથી સદ્ધર્મવાસની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૧૧

યોગ્યતા અનેક પ્રકારની છે તેને માટે આગમમાં આ પ્રમાણે કહ્યું છે.

“ધર્મા હુવિહા નવા જુના ય જુણા હુવિહા જાવિયા
અજાવિયા ય જાવિયા હુવિહા પસથજાવિયા અપ્પસથ-
જાવિયા ય પસથ્યા અગુરુતુરુક્કાર્શિં અપસથ્યા પલંકુલસુણ
માર્શિં પસથજાવિયા વસ્મા અવસ્મા ય એવં અપ્પસથ્યાવિ
જે અપ્પસથ્યા અવસ્મા જે ય પસથ્યા વસ્મા ન તે સુંદરા ઇયરે
સુંદરા અજાવિયા ન કેણ્ઠ જાવિયા ણવગા આવાગાઓ
ઉત્તારિતા મત્તગા એવં ધર્માજિદ્વાસિણો નવગા જે મિઠ્ઠ-
દિટ્ઠી તપ્પદમયાગાહિજંતિ । જુણાવિ જે અજાવિયા તે
સુંદરા કુપ્પવ યણપાસથ્યેહિં જાવિયા એવમેવ જાવકુમા સં-
વિગ્ગેહિં જે અપ્પસથ્યા વસ્મા જે અ પસથ્યા ય સંવિગ્ગા
ય અવસ્મા એ લટ્ટા

શબ્દાર્થ—ઘડા એ પ્રકારના છે. નવા અને જુના. જુના એ પ્રકારના છે વાસિત અને અવાસિત. વાસિત એ પ્રકારના પ્રશસ્ત વાસિત અને અપ્રશસ્ત વાસિત. પ્રશસ્ત

વાસિત તે અગર શિલારસ વિગેરે દ્રવ્યોથી વાસિત અને અપ્રશસ્ત વાસિત તે કાંઠા [કુંગળી] લસણુ વિગેરેથી વાસિત હોય તે. તેમાં પ્રશસ્ત વાસિતના બે ભેદ છે. એક ત્યાગવા યોગ્ય અને બીજા અત્યાગવા યોગ્ય. એવીજ રીતે અપ્રશસ્તના પણ બે પ્રકાર છે. ત્યાગ્ય અને અત્યાગ્ય. તેમાં જે અપ્રશસ્ત છતાં અત્યાગ્ય થાય તથા પ્રશસ્તમાં ત્યાગ્ય થાય તે બે સારા નથી બાકીના જે ભેદા કહ્યા છે [પ્રશસ્ત વાસિત અત્યાગ્ય થાય અને અપ્રશસ્ત ત્યાગ્ય થાય] તે પણ સારા છે. તેમજ (પ્રાચીન પણ) સારા કે ખરાબ દ્રવ્યોથી જે વાસિત નથી થયા તેને અવાસિત કહે છે.

નિભાડામાંથી તત્કાળ કાઢેલા ઘડા તે નવીન કહેવાય છે. એવી રીતે ધર્માભિલાષી જીવોને પણ જાણવા, જે નવા મિથ્યાદષ્ટિઓ છે તેને પ્રથમ યોગ આપવો. જીવના પણ [મિથ્યાદષ્ટિઓ] જે અવાસિત છે તે સુંદર છે.

(ઉપર જે વાસિત કહ્યા છે તે વાસિત શાથી થાય છે તે કહે છે.)

કુદર્શનથી અને પાસાત્યાદિકના પરિચયથી વાસિત થાય. એવીજ રીતે ભાવ ઘડાઓ [જીવો] સમજવા, જે સંવિગ્ન ગુણોથી વાસિત છે તે પ્રશસ્ત છે, જે અપ્રશસ્ત છે તે વામ્ય છે અને જે પ્રશસ્ત અને સંવિગ્ન [ગુણુવાલા] છે તે મનોહર છે.

ભાવાર્થ—જીવોને યોગ્ય-યોગ્ય જાણવાને માટે ઘડા સાથે સરખાવ્યા છે. અને તેને માટે પાંચ પ્રકારના ઘડા કહ્યા છે. તેમાં પ્રથમ નવા અને જીવના બે પ્રકારના ઘડા કહ્યા છે. તેમ બે પ્રકારના જીવો જાણવા, જીવના ઘડાના બે પ્રકાર કહ્યા છે, વાસના વાળા અને વાસના વગરના. વાસનાવાળા બે પ્રકારના છે એક સુગંધી દ્રવ્યથી વાસિત થએલા અને બીજા દુર્ગંધી દ્રવ્યથી વાસિત થએલા. દુર્ગંધી દ્રવ્યથી વાસિત થએલા ઘટની માફક મિથ્યા શાસ્ત્રોથી જે મનાં હૃદય વાસિત થયેલાં છે અને જેઓ તે વાસનાને સદ્ગુણને ઉપદેશ મળતાં પણ છોડતા નથી તે વામ્ય છે એટલે તે જીવો ધર્મના પાત્ર નથી અને જેઓ મિથ્યા દર્શનાદિકથી વાસિત છે છતાં પણ ન્યાય બુદ્ધિવાળા સરલ હૃદયના હઠકદાગ્રથી રહિત જીવો હોય તે સદ્ગુણના ઉપદેશથી સદસદ્ વિવેકથી પૂર્વે ગ્રહણ કરેલા મિથ્યા દર્શનને છોડી સત્યને ગ્રહણ કરે તેવા જીવો અવામ્ય છે એટલે ધર્મોપદેશને યોગ્ય છે.

પ્રશસ્ત વાસિતના બે ભેદ છે. વામ્ય અને અવામ્ય. જે જીવોને પ્રથમ સમ્યગ્ દર્શનાદિની પ્રાપ્તિ થયેલી છે અને જે જીવો કુગુર્વાદિકનો યોગ થતાં સમ્યગ્ દર્શનને વમી જાય તેવા છે તે જીવો વામ્ય જાણવા, અને તેવા જીવો ઉપદેશ યોગ્ય હોતા નથી અને જે જીવોને પ્રથમથી સમ્યગ્દર્શન ચારિત્રાદિકની પ્રાપ્તિ થએલી છે અને

પાછળથી કુર્ણુવાદિકનો સંસર્ગ થયાં છતાં પણ સમ્યગ્ દર્શનાદિકનો ત્યાગ કરતા નથી તેવા જીવો ધર્મોપદેશને યોગ્ય ગણાય છે તે અવામ્ય જાણવા.

જે જીવો જીના છતાં અવાસિત છે એટલે કોઈ પણ ધર્મની વાસનાને પામ્યા નથી તે જીવો પણ ધર્મના ઉપદેશને યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે જીના ઘડાના દૃષ્ટાંતથી ધર્મોપદેશને માટે જીવોની યોગ્યતા કહી. હવે નવીન ઘટ સાથે જીવોની સરખામણી કરતાં યોગ્યાયોગ્યનો વિચાર જણાવે છે.

જેમ કુંભારના નિભાડામાંથી તત્કાલ કાઢેલા ઘડાને જે પ્રકારની વાસના આપીએ તે પ્રકારની વાસના ગ્રહણ કરે છે, તેમ બાલ્યાવસ્થાવાળા જે કોઈ જીવો જેને કોઈ પ્રકારના ધર્મનો સંસ્કાર થયો નથી તેવા જીવોને ધર્મોપદેશ યોગ્યતા પ્રમાણે અને ન્યાય પુરસ્સર આપવાથી શીઘ્ર કાર્યકારી થાય છે, તેથી આવા જીવો ધર્મને ખરેખરા પાત્ર છે. આ અંતકાર મહારાજે યોગ્યાયોગ્ય બતાવવા જે આટલો બધો પરિશ્રમ લીધો છે તેનું કારણ સ્પષ્ટ છે કે આયુષ્ય અલ્પ છે વિદ્વેના ઘણાં છે, મહુર્ષિઓએ પોતાનું અને અનેક લગ્ય જીવોનું હિત કરવાનું છે તેથી અપાત્ર જીવો સાથે ધર્મોપદેશની ચર્ચા કરવાનું ઉચિત નથી, એમ ધારી ઉપદેશ આપતાં પહેલાં દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવનો વિચાર કરી પાત્ર જીવોનેજ ઉપદેશ આપવા પ્રયાસ કરવો જેથી ઉભયનું શ્રેય થાય.

શબ્દાર્થ—યોગ્યાયોગ્યનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કર્યા પછી વિશેષ ધર્મના અર્થો એવા યોગ્ય પુરૂષોએ પણ પ્રથમ સામાન્ય ગૃહસ્થ ધર્મની વિધિમાં (નિશ્ચિત કરેલું પૂર્વાપરભાવ રૂપ વિધાન તે વિધિ) પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે

ભીંતના ઘોળવા પ્રમુખ વ્યવસ્થા કર્યા શિવાય (ભીંતના ઉપર ચિત્રેલું) ચિત્ર શોભતું નથી. વસ્ત્રને પાસ આપ્યા શિવાય તેના ઉપર રંગ સ્થિર થતો નથી. ખેતરને ખેડ્યા શિવાય તથા સમારોહિ દીધા શિવાય બીજા વવાતાં નથી. એવીજ રીતે સામાન્ય ધર્મ પૂર્વકજ આરત્રતાદિરૂપ વિશેષધર્મ શોભાર્થી પ્રકાશિત થાય છે. તે કારણથી શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યે પોતાના યોગશાસ્ત્રના પ્રથમ પ્રકાશની અંતે ન્યાયસંપન્નવિજિવ ઇત્યાદિક કુલ ક્રમથી આવેલ અનિંદ્ય વિભવની *ત્રિભાગાદિ અપેક્ષાએ ન્યાયથી આચરણ કરવા રૂપ જેનું લક્ષણ છે એવો સામાન્ય ધર્મ પરમાર્હત [પરમ જ્ઞેન] વિચાર ચતુર્મુખ [વિચાર કરવામાં બ્રહ્મા રૂપ] રાજર્ષિ પરનારી સહોદર (પરસ્ત્રી બાંધવ) રૂદ્ધતી વિત્ત પરાર્દમુખ [નિરવશનું દ્રવ્ય ગ્રહણ કરવામાં વિમુખ] રાજ પિતામહુ વિગેરે બિરૂદો જેને મલેલાં છે એવા

❁અનસાય ૧, નિધાન ૨, વ્યાજે ધીરવા ૩.

કુમારપાલ મહારાજને સમગ્ર રાજ્યોની સભા સમક્ષ ઉપદેશ કર્યો તેજ અહિ પ્રતિ-
પાદન કરે છે.

ન્યાયસંપન્નવિજ્ઞવેત્યાદિ શ્લોકદશક.

ન્યાયસંપન્નવિજ્ઞવઃ ૧ શિષ્ટાચારપ્રશંસકઃ ૨
 કુલ્લ શીલસમૈઃ સાર્ધં કૃતોદ્દાહોઽન્યગોત્રજૈઃ ૩ ॥ ૧ ॥
 પાપત્રીરુઃ ૪ પ્રસિદ્ધં ચ દેશાચારં સમાચારં ૫
 અવર્ણવાદીનકાપિ રાજાદિષુ વિશેષતઃ ૬ ॥ ૨ ॥
 અનતિવ્યક્તગુણે ચ । સ્થાનેષુ પ્રાતિવેશ્મકે ।
 અનેકનિર્ગમદ્વાર વિવર્જિત નિકેતનઃ ૭ ॥ ૩ ॥
 કૃતસંગઃ સદાચારૈઃ ૮ માતાપિત્રોશ્ચ પૂજકઃ ૯
 ત્યજન્નુપપ્ત્યુતં સ્થાન ૧૦ મપ્રવૃત્તશ્ચર્ગર્હિતો ૧૧ ॥ ૪ ॥
 વ્યયમાયોચિતં કુર્વન્ ૧૨ વેષં વિતાનુસારતઃ ૧૩
 અષ્ટજિર્ધીગુણૈર્યુક્તં ૧૪ શ્રૈવાનો ધર્મમન્વહમ્ ૧૫ ॥ ૫ ॥
 અજીર્ણોજોજનત્યાગી ૧૬ કાલે જોક્તાચ સાત્મ્યતઃ ૧૭
 અન્યોન્યા પ્રતિબંધેન ત્રિવર્ગ મપિ સાધયન્ ૧૮ ॥ ૬ ॥
 યથાવદતિથૌ સાથૌ । દીને ચ પ્રતિપત્તિકૃત્ ૧૯
 સદાનજિનિવિષ્ટશ્ચ ૨૦ પદ્મપાતી ગુણેષુચ ૨૧ ॥ ૭ ॥
 અદેશાકાલ્પયોશ્ચર્યાત્યજન્ ૨૨ જાનન્ બલ્લાવલ્લં ૨૩
 વૃત્તસ્થ જ્ઞાન વૃષ્ઠાનાં પૂજકઃ ૨૪ પોષ્ય પોષકઃ ૨૫ ॥ ૮ ॥
 દીર્ઘદર્શી ૨૬ વિશેષજ્ઞઃ ૨૭ કૃતજ્ઞઃ ૨૮ લોકવદ્વજ્ઞઃ ૨૯
 સલ્લજ્ઞઃ ૩૦ સદયઃ ૩૧ સૌમ્યઃ ૩૨ પરોપકૃતિ કર્મઠઃ ૩૩ ॥ ૯ ॥
 અંતરંગારિષ્ટવર્ગ પરિહાર પરાયણઃ ૩૪
 વશીકૃતેન્દ્રિયગ્રામો ૩૫ ગૃહિ ધર્માયકલ્પતે ॥ ૧૦ ॥

દશાંજિઃ કુલ્લકમ્

ન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરનાર (૧) શિષ્ટ પુરુષોના આચારની પ્રશંસા કર-
 નાર [૨] કુલ અને શીલથી સદૃશ અન્ય ગોત્રિયોની સાથે લગ્ન કરનાર [૩] ॥ ૧ ॥

પાપથી ભય રાખનાર [૪] પ્રસિદ્ધ દેશાચારને આચરનાર [૫] કોઇના પણ સંબંધમાં અવર્ણવાદ નહિ બોલનાર તેમાં વિશેષ કરી રાજદિંકનો અવર્ણવાદ નહી બોલનાર (૬) ॥ ૨ ॥ જે સ્થાન અતિ પ્રગટ તેમ અતિ ગુપ્ત ન હોય, તેમજ સારા પાટોશી-ઓએ યુક્ત હોય અને જે ઘરમાંથી નીકળવાનાં દ્વાર ઘણાં ન હોય તેવા સ્થાનમાં વાસ કરનાર (૭) ॥ ૩ ॥ શ્રેષ્ઠ આચારવાળાની સાથે સંસર્ગ કરનાર (૮) માતા પિતાની પૂજા કરનાર (૯) ઉપદ્રવ વાળાં સ્થાનનો ત્યાગ કરનાર (૧૦) નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ નહીં કરનાર [૧૧] ॥ ૪ ॥ અંબિકના પ્રમાણમાં અર્ચ કરનાર ૧૨ સંપત્તિને અનુસાર વેષ ધારણ કરનાર ૧૩ આઠ બુદ્ધિના ગુણોએ યુક્ત ૧૪ નિરંતર ધર્મને શ્રવણ કરનાર ૧૫ ન પચ્યું હોય ત્યાં સુધી ભોજનનો ત્યાગ કરનાર ૧૬ હું મેંશાના વખત પ્રમાણે પથ્યાપથ્યનો વિચાર કરી ભોજન કરનાર ૧૭ પરસ્પરના વિરોધ વગર ત્રણ વર્ગનું (ધર્મ અર્થ અને કામનું) સાધન કરનાર ૧૮ ॥ ૬ ॥ અતિથિ સાધુ અને દીન પુરૂષોનો યોગ્યતા પ્રમાણે સતકાર કરનાર (૧૯) નિરંતર દુરાગ્રહ નહી રાખનાર ૨૦ ગુણોની અંદર (ગુણી જનોની અંદર) પક્ષ-પાત રાખનાર ૨૧ ॥ ૭ ॥ દેશ તથા કાળ વિરૂદ્ધ આચરણનો ત્યાગ કરનાર ૨૨ (પોતાના) બહાબહાને બાણનાર ૨૩ વ્રતધારી તથા જ્ઞાનથી વૃદ્ધોની પૂજા કરનાર ૨૪ યોષણ કરવા યોગ્ય જનોનું યોષણ કરનાર ૨૫ ॥ ૮ ॥ પૂર્વાપર લાંબી નજરથી જો-નાર ૨૬ વિશેષ બાણનાર ૨૭ કરેલા ગુણને બાણનાર ૨૮ લોકની પ્રીતિ મેળવનાર ૨૯ શરમ રાખનાર ૩૦ દયાળુ ૩૧ શાંત પ્રકૃતિવાળો ૩૨ પરોપકાર કરવામાં શૂરો ૩૩ ॥ ૯ ॥ અંતરંગ ભાવના છ શત્રુઓનો ત્યાગ કરવામાં તત્પર ૩૪ ઈંદ્રિયોના સમૂ-હને વશ કરનાર (૩૫) ઉપર કહેલા પાંત્રીશ ગુણોવાળો જે હોય તે ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય છે. ૧૧

અહીં સ્વામીદ્રોહ, મિત્રદ્રોહ, વિશ્વાસીને ઠગવો, ચોરી વિગેરે નિંદવા યોગ્ય (માંગે] દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનું છોડીને પોતપોતાના વર્ણને અનુકુલ આવે તેવી રીતે દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવામાં ઉપાયરૂપ જે સહાચાર તે ન્યાય કહેવાય છે. તે ન્યાયે કરીને પ્રાપ્ત કરીએ સંપત્તિ જેણે તેને ન્યાયસંપન્નવિભવ કહેવાય છે. (ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે) શુદ્ધ અવહારથી ઉપાર્જન કરેલી સંપત્તિ નિઃશંકપણે પોતાના શરીરે કરી તેના ફલને લોગવવાથી અને (પોતાના) મિત્ર અને સ્વજનાદિકમાં સમ્યક્ પ્રકારે વહેંચણુ કરવાથી આ લોકના સુખને માટે થાય છે, જે કારણથી કહ્યું છે કે—

સર્વત્ર શુચયો ધીરાઃ સ્વકર્મબલગર્વિતાઃ ।

કુકર્મનિહિતાત્માનઃ પાપાઃ સર્વત્ર શંકિતાઃ ” ॥ ૧૨ ॥

પોતાના કર્મના ખલે કરી અભિમાની થએલા ધીર પુરૂષો હરેક ઠેકાણે પ્રકાશિત થાય છે અને કુકર્મની અંદર આત્માને સ્થાપન કરનારા પાપી પુરૂષો હરેક ઠેકાણે ભયભીત રહે છે ॥ ૧૨ ॥

ન્યાયોપાર્જિત વિત્તના અધિકારમાં સ્પષ્ટતા માટે અન્યા-

યોપાર્જિત વિત્તવાણાની સ્થિતિ દર્શાવે છે.

અહિં પુરૂષને અન્યાયથી પ્રવૃત્તિ કરવામાં જે પ્રકારે અવિશ્વાસપણું પ્રાપ્ત થાય છે, એક લોકતાનું અને ધીનુ લોગ્ય વિભવનું. તેમાં લોગવનારને આ (પુરૂષ) પરદ્રોહથી પ્રાપ્ત પરદ્રવ્ય લોગવે છે એવા દોષના લક્ષણવાલી આશંકા થાય, તથા લોગ્ય વસ્તુમાં આ પરદ્રવ્ય છે તેને આ લોગવે છે એવી શંકા થાય માટે અન્યાય પ્રવૃત્તિનેા નિષેધ કરવાથી (ન્યાય પ્રવૃત્તિમાં) તે બંને પ્રકારની શંકા હોતી નથી તેથી ન્યાયોપાર્જિત વિત્તમાં અભિશંકનીયતા (અવિશ્વાસપણું) નથી. અહિં અભિપ્રાય એવો છે કે ન્યાયોપાર્જિત દ્રવ્યના વ્યય કરનાર ઉપર કોઈ પણ પુરૂષ કોઈ વખતે લેશ માત્ર પણ શંકા કરતો નથી તેથી કરીને તે [ન્યાય પ્રવૃત્તિ કરનાર] અન્યાકુલ ચિત્ત અને સારી પરિણતિવાલાને આ લોકમાં પણ મહાન્ સુખનો લાભ થાય છે અને હરેક ઠેકાણે યશ અને શ્રદ્ધાધાની પ્રાપ્તિ થાય છે. સત્પાત્રેને વિષે દ્રવ્યનેા ઉપયોગ થવાથી તથા પુણ્યાનુબંધી પુણ્યની પ્રાપ્તિનેા હેતુ થવાથી અને હયાચ્છે કરી હીન અનાથ પ્રાણીઓને દ્રવ્યાદિ આપવાથી તે પરલોકના હિતને અર્થે થાય છે.

અહિં ન્યાયોપાર્જિત વિત્ત તથા તેનેા સત્પાત્રમાં વિનિયોગ કરવાથી ચતુર્ભંગી થાય છે. જેમકે ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલો વૈભવ અને સત્પાત્રમાં વિનિયોગ ॥૧॥ (આ ન્યાયસંપન્ન વૈભવનેા પ્રથમ ભાંગો) પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનેા હેતુભૂત હોવાથી ઉત્તમ દેવપણું લોગ ભૂમિમાં (યુગલિક ક્ષેત્રમાં) મનુષ્યપણું, સમ્યક્ત્વ વિગેરેની પ્રાપ્તિ તથા આસન્નસિદ્ધિ ક્ષણ આપનારું થાય છે. જેમ ધન સાર્થવાહ તથા શાલિભદ્ર વિગેરેને થયું જેથી કહ્યું છે કે—

પરિતુલિયકપ્પપાયવચિંતામણિ કામધેણુમાહપ્પં.

દાણાઓ સમ્મત્તં પત્તં ધણસથવાહેણં” ॥ ૧૩ ॥

શબ્દાર્થ—દાનથી ધનસાથેવાહે કલ્પવૃક્ષ, ચિંતામણિ અને કામધેનુના મહિ-
માની તુલના કરનાર સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્ત કર્યું હતું. ॥ ૧૩ ॥

અથવા નંદિષેણુ વિગેરેના દૃષ્ટાંતની પેઠે—જેમ કોઈક ગામમાં દ્રવ્યના સમૂહે કરી કુબેરની સાથે સ્પર્ધા કરનાર કોઈ બ્રાહ્મણે યજ્ઞના પ્રારંભમાં એક લાખ બ્રાહ્મણુને જમાડવાનો પ્રારંભ કર્યો. તેની અંદર દાનની રૂચિવાળા કોઈ જૈન બ્રાહ્મણુને લાખ બ્રહ્મલોજન પૂર્ણ થયે અવશેષ રહેલ તાંદુલ અને ઘી પ્રમુખ હું તને આપીશ, એવી પ્રતિજ્ઞા કરી તેને સહાય કરવા માટે રાખ્યો. અનુક્રમે લક્ષ બ્રહ્મલોજન પૂર્ણ થતાં અવશેષ રહેલું તાંદુલ વિગેરેને નિર્દોષ અને ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલું માની તે નિર્ધન જૈન બ્રાહ્મણુ વિચાર કર્યો કે જ્ઞે આ (અન્નાદિક) કોઈ પણ સત્પાત્રને આપવામાં આવે તો ઘણું ફળ થાય. કહ્યું છે કે—

“ ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલાં અને કલ્પનીય એવાં અન્નપાનાદિક દ્રવ્યોત્તું પરમ લક્ષિત્યે અને આત્માને ઉપકાર થશે એવી બુદ્ધિએ સાધુઓને જે દાન આપવું તેને મોક્ષફળ આપનારો અતિથિસંવિભાગ કહે છે. ”

તે પછી તે બ્રાહ્મણુે દયા તથા બ્રહ્મચર્ય પ્રમુખ ગુણુવાળા કેટલાએક (પોતાના) સ્વધર્મીઓને લોજન માટે નિમંત્રિત કર્યાં. તે સાધર્મીઓના લોજન અવસરે એક મહિનાના ઉપવાસના પારણે કોઈ મહાવ્રતધારી મુનિ આવી પહોંચ્યા. આ સાધર્મી-ઓથી આ યતિ ઉત્તમ પાત્ર છે એવો નિશ્ચય કરી તે બ્રાહ્મણુે બહુમાન તથા શ્રદ્ધાપૂર્વક તે મુનિને અન્નપાન વિગેરે આપ્યું. જે કારણથી કહ્યું છે કે—

“ મિથ્યાદ્રષ્ટિસહસ્રેષુ વરમેકો હ્યણુવ્રતી ।

અણુવ્રતિસહસ્રેષુ વરમેકો મહાવ્રતી ॥ ૧૪ ॥

મહાવ્રતિસહસ્રેષુ વરમેકો હિ તાત્ત્વિકઃ ।

તાત્ત્વિકેન સમં પાત્રં ન ચૂતં ન જ્ઞવિષ્યતિ ” ॥ ૧૫ ॥

શબ્દાર્થ—“હુબરો મિથ્યાદ્રષ્ટિઓથી એક અણુવ્રતધારી [શ્રાવક] એક ગણાય છે. હુબરો અણુવ્રતધારીઓથી એક મહાવ્રતધારી (સાધુ) એક ગણાય છે ॥૧૪॥

હુબરો મહાવ્રતધારીઓથી એક તત્ત્વવેત્તા એક ગણાય છે, તત્ત્વવેત્તાની સમાન [ઉત્તમ] પાત્ર થયું નથી અને થવાનું નથી. ॥ ૧૫ ॥ ”

કાળે કરી આયુષ્યની સમાપ્તિ થતાં પાત્રમાં દાન આપનાર તે જૈન પ્રાહ્મણુ તે દાનના પ્રભાવથી પ્રથમ દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને રાજગૃહનગરમાં નંદિષેણુ નામે શ્રેણિક રાજાનો પુત્ર થયો, તેણે યૌવન વયમાં પાંચસો રાજકન્યાઓની સાથે પાણિચહણુ કર્યું અને તે (નંદિષેણુ) દોશુંદક દેવતાની પેઠે મનોહર વિષય સુખરૂપ સમુદ્રમાં મગ્ન થયો.

આ તરફ તે લક્ષ પ્રહ્મ ભોજન કરાવનાર પ્રાહ્મણુ પાપાનુબંધીપુણ્યને પુષ્ટ કરનાર તેવા પ્રકારના વિવેક રહિત દાનથી ઘણા ભયોની અંદર કાંઈક ભોગાદિક સુખોને ભોગવી કોઈક જંગલમાં હાથીપણુ ઉત્પન્ન થયો. પૂર્વે યૂથપતિએ નાશ કર્યા છે હાથીપુત્રો જેના, એવી કોઈ હાથણીએ યૂથપતિને વચન કરી કોઈ તાપસોના આશ્રમમાં એક કલલને જન્મ આપ્યો, અને તેને ત્યાંજ મુક્યો. તે ગજકલસ (હાથીનું અરચુ) તાપસોના કુમારોની સાથે વૃક્ષોને પાણી સિંચતો હોવાથી તાપસોએ તેનું સેવાનક એવું નામ પાડ્યું. કોઈક અવસરે પોતાના યૂથપતિ પિતાને મારી પોતે યૂથપતિ થયો, અને હાથણી-એના ટોળાને ગ્રહણુ કરી લીધું. તે હાથી પોતાની માતાના પ્રપંચને પ્રથમથીજ જાણતો હતો, તેથી તેણે તાપસોના આશ્રમને ભાંગી નાખ્યો. ખેદપામેલા તાપસોએ શ્રેણિક રાજાને તે હાથી બતાવ્યો. તે હાથી આ પ્રમાણે હતો—સાત હાથ ઉંચા, નવ હાથ લાંબા, ત્રણ હાથ પોહોલો, દશ હાથ વિસ્તારમાં અને વીશ નખોએ સુશોભિત હતો. ચડાવેલા ધનુષ્યના જેવા તેના ઉંચા કુંભસ્થલ હતા, કંડમાં લઘુ હતો, મધુ સમાન પિંગલ નેત્રો હતાં, ચળકતા ચંદ્રના જેવી ઉજ્જવલ કાંતિ હતી, ચારશો ને ચાલીસ સારાં લક્ષણુ યુક્ત હતો. તે ભદ્ર જાતિને હાથી સાતે અંગોમાં સુશોભિત હતો. શ્રેણિક રાજાએ તેને અતિ યત્ન પૂર્વક પકડીને પોતાને પટહસ્તિ કર્યો. રાજયોગ્ય આહાર તથા વસ્ત્ર ઓઠાડવા વિગેરેની તેની અરહાસ થવાથી તે સુખી થયો. કોઈક અવસરે તાપસોએ “ જો ! આ અમારા આશ્રમને ભાંગવાનું ફલ છે,” એમ તે હાથીને કહ્યું અને માર્મિક ધીના યાદ કરાવી તેથી આલાન સ્તંભને ઉખેડી ત્યાંથી નિકલ્યો અને ધીજી વાર તાપસોના આશ્રમનો નાશ કર્યો. પરિવાર સહિત શ્રેણિક રાજા તેની પાછળ ગયો પરંતુ તે દુઃખે કરી વશ થાય તેવો હાથી કોઈ-નાથી પણ વશ કરી શકાયો નહીં. પછી રાજાની આજ્ઞાથી નંદિષેણુ કુમારે તે હાથીને હંકાર્યો. નંદિષેણુ કુમારને જોઈ આ કોઈ પણ મહારો સંબંધી છે, એમ વિચાર કરવાથી તેને જાતિસ્મરણુ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું, એટલે તે શાંત થઈ ઉભો રહ્યો. પછી

નંદિષેણ કુમારે તેને લાવી આલાનસ્તંભે બાંધ્યો, તેથી શ્રેણિક વિગેરેને આશ્ચર્ય લાગ્યું. આ અરસામાં શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાન વૈભારગિરિ ઉપર પધાર્યા, (તે વૃત્તાંત સાંભળી) શ્રેણિકરાજ અભયકુમાર અને નંદિષેણ વિગેરે તેમને વંદન કરવા માટે ગયા. ધર્મદેશનાના અંતમાં રાજ્યે પ્રભુને હસ્તિ ઉપશાંતાદિ બાબત પ્રશ્ન કર્યો. પ્રભુએ પૂર્વ ભવમાં લક્ષ ધ્રુવ લોજન કરાવનાર તથા સાધુને દાન વિગેરે આપનાર પ્રાહ્મણોનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. બીજી વખત તેમના આગામિક ભવના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી બોલ્યા કે—“હું રાજનું! આ નંદિષેણ કુમાર ન્યાયથી મેળવેલા દ્રવ્યનો સુપાત્રમાં ઉપયોગ કરવાથી અનેક દેવ મનુષ્ય વિગેરેના મહાભોગોને ભોગવી, ચારિત્રને ગ્રહણ કરી દેવપણાને મેળવી અનુક્રમે મોક્ષ સુખને પામશે. અને હાથીનો જીવ તો તેવા પ્રકારના દ્રવ્ય અને પાત્રાપાત્રનો વિચાર કર્યા સિવાય (કરેલા) દાન પ્રમુખથી ભોગોને પ્રાપ્ત થયો, પરંતુ પરલોકમાં પ્રથમ નરકમાં જનાર છે,” એવું શ્રવણ કરી નંદિષેણ કુમાર પ્રતિગોધ પામ્યો અને શ્રાવક ધર્મને અંગીકાર કર્યો. અનુક્રમે દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે “હંતુ પણ તારે ભોગાવલી કર્મ ઘણું યાત્રી છે” એવા વચનોથી (શાસન) દેવતાએ નિષેધ કર્યા છતાં પણ તેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. પૂર્વના નિકાચિત ભોગ કર્મના ઉદ્યયથી પ્રેરાયેલા નંદિષેણ દીક્ષાનો ત્યાગ કરી બાર વર્ષ વેશ્યાના ઘરમાં રહ્યા, અને ત્યાં નિરંતર દશ દશ (મનુષ્ય) ને પ્રતિગોધ પમાડતા, ઇત્યાદિ નંદિષેણની કથા બીજા અંકથી બાણવી.

પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે દાનની રીતિમાં કુશળ અને ન્યાયથી દ્રવ્યને ઉપાર્જન કરનાર તથા સતપાત્રનું પોષણ કરનાર ગૃહસ્થ સુંદર ભોગોને પ્રાપ્ત કરી અનુક્રમે મોક્ષલક્ષ્મીના સુખને પામે છે.

ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલ દ્રવ્યે કરી જેવા તેવા પાત્રને પોષણ કરવારૂપ બીજા ભંગ બાણવો. આ ભાંગો જ્યાં ત્યાં સંસારમાં માત્ર ભોગનું ફળ આપનારો થાય છે, પણ છેવટે લક્ષ ધ્રુવલોજન કરાવનાર પ્રાહ્મણની પેઠે કટુક ફળ આપનારો જ છે, જે કારણથી કહ્યું છે કે—

“ દાનેન જોગાનાપ્નોતિ યત્રતત્રોપપચતે ”

શબ્દાર્થ—“ દાને કરી જ્યાં ત્યાં (ભવોમાં ભમતાં) ભોગો પ્રાપ્ત થાય છે ”
(પણ મોક્ષ સુખ મળતું નથી.)

અન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યે કરી સત્પાત્રને પોષણુ કરવારૂપ ત્રીજા ભાગો ભણુવો. સારા ક્ષેત્રમાં વાવેલા સામાન્ય ળીજના ફળરૂપ અંકુરની પેઠે તે દ્રવ્યનું ભવિષ્યકાળમાં સુખની ઉત્પત્તિમાં સહચારીપણું હોવાનેલીધે ઘણા આરંભથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરનાર રાજાઓ તથા વેપારીઓના સંબંધમાં આ ત્રીજા ભાગો ભણુવો છે. અર્થાત્ રાજાઓ અને વેપારીઓ મહારંભથી દ્રવ્યને મેળવે છે અને ઉત્તરકાળમાં તે દ્રવ્ય તેમને સુખ આપનારૂં થાય છે, તેમ અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યનો સત્પાત્રમાં વિનિયોગ થવાથી પરિણામે સુખ આપનારૂં થાય છે. કહ્યું છે કે—

“ સ્વદ્વોડપિ ગવિ હુગ્ધં સ્યાદ્દુગ્ધમપ્યુરગે વિષમ્ ।

પાત્રાપાત્રવિશેષેણ તત્પાત્રે દાનમુત્તમમ્ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ જોળ પણુ ગાયને વિષે (ગાયને ખવડાવવાથી) દુધ ઉત્પન્ન કરે છે અને દુધ પણુ સર્પને વિષે (સર્પને પાવાથી) ઝેરને ઉત્પન્ન કરે છે. પાત્રાપાત્રના વિશેષે કરી આવું ફળ થાય છે તેથી પાત્રને દાન આપવું ઉત્તમ છે ॥૧॥ ”

તેવીજ રીતે તેજ સ્વાતિ નક્ષત્ર અને તેજ જળમાં પાત્ર વિશેષથી મોટો અંતર છે. સર્પના સુખમાં પડેલું ઝેર થાય છે અને છીપમાં પડેલું મૌકિતક થાય છે.

મહા આરંભરૂપ અનુચિત વૃત્તિથી મેળવેલું દ્રવ્ય સારા ક્ષેત્રમાં વાવર્યા વિના મરમણુ શેઠ વિગેરેની પેઠે દુર્ગતિના ફળનેજ આપનારૂં થાય છે. કહ્યું છે કે—

“ વવસાયફલ્લં વિહવો, વિવહસ્સ ફલ્લં સુપત્તવિણિત્રોગો ।

તયજાવે વવસાત્રો, વિહવોવિ ય દુગ્ગઙ્ગનિમિત્તં ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ આપાર કરવાનું ફળ વૈભવ અને વૈભવનું ફળ સત્પાત્રમાં વિનિયોગ કરવો તે છે, પરંતુ તેના અભાવે આપાર અને વૈભવ પણુ દુર્ગતિના હેતુ થાય છે ॥ ૧ ॥ ”

અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યે કરી કુપાત્રના પોષણુ વિગેરે કરવારૂપ ચોથા ભાગો ભણુવો ॥ આ ચતુર્થ ભાગ આ લોકમાં સત્પુરૂષોને નિંદનીક હોવાથી અને પરલોકમાં દુર્ગતિના હેતુ હોવાથી વિવેકી પુરૂષોએ ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે—

“અન્યાયોપાત્તવિત્તસ્ય દાનમત્યંતદોષકૃત્ ।

ધેનું નિહત્ય તન્માંસૈર્ધ્વાજ્ઞાણામિવ તર્પણમ્ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“અન્યાયથી ગ્રહણ કરેલા દ્રવ્યનું દાન (કૃપાત્રને) કરવું તે અત્યંત દોષ ઉત્પન્ન કરવાવાળું છે જેમ કોઈ ગાયને મારીને તેના માંસથી કાગડાઓને તૃપ્તિ કરાવે તેના જેવું છે ॥ ૧ ॥ ” વળી અન્ય દર્શનમાં પણ કહ્યું છે—

“અન્યાયોપાર્જિતૈર્વિત્તૈર્યત્ શ્રાહ્નં ક્રિયતે જનૈઃ ।

તૃપ્યંતે તેન ચાંનાલા બુક્કસા દાસયોનયઃ ॥ ૨ ॥”

શબ્દાર્થ—“ અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલા દ્રવ્યોથી જે લોકો શ્રાહ્ન કરે છે તેનાથી ચાંડાળો, વર્ણશંકર તથા દાસની યોનિમાં ઉત્પન્ન થયેલા તૃસ થાય છે (પિતૃ તૃસ થતા નથી) ॥ ૨ ॥ ”

જેથી ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય થોડું આપેલું પણ કલ્યાણને માટે થાય છે અને અન્યાયથી આપેલું દ્રવ્ય પુષ્કળ આપ્યું હોય, તેપણ કૃણ રહિત થાય છે. અન્યાયની વૃત્તિથી અર્જન કરેલું દ્રવ્ય આલોક અને પરલોકમાં અહિતના અર્થેજ થાય છે, કેમકે આલોકમાં લોક વિરુદ્ધ આચરણ કરવાવાળા પુરૂષને વધબંધનાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય છે, અને પરલોકમાં નરકમાં પડવા વિગેરે દોષો થાય છે. કદાપિ કોઈ માણસને પાપાનુબંધીપુણ્યકર્મના કૃણને લઈને આલોકની વિપત્તિ દેખાતી નથી, તથાપિ પરિણામે તે અવશ્ય થવાનીજ. જે કારણથી કહ્યું છે કે—

“પાપેનૈવાર્થરાગાંધઃ ફલમાપ્નોતિ યત્કચિત્ ।

વન્નિશામિષ્વત્તત્તમવિનાશય ન જીર્યતિ ॥ ૧ ॥”

શબ્દાર્થ—“ અર્થના રાગે કરી અંધ થયેલો મનુષ્ય પાપવડે કદી કોઈ વખત કૃણને પામે, તેપણ કાંટાના માંસની પેઠે જેમ તે માંસમચ્છનો નાશ કર્યા વિના રહતું નથી, તેમ અન્યાયથી મેળવેલું ધન શરૂઆતમાં કાંઈક કૃણ આવે છે, પરંતુ પરિણામે તે (ધન) ગહણ કરનારનો નાશ કરે છે ॥ ૧ ॥ ” વળી કહ્યું છે કે—

“અન્યાયોપાત્તવિત્તેન યો હિતં હિ સમીહતે ।

જઙ્ઘાત્કાલ્પકૂટસ્ય સોઽન્નિવાંઙતિ જીવિતુમ્ ॥ ૨ ॥”

શબ્દાર્થ—“ જે પુરૂષ અન્યાયથી ગ્રહણ કરેલા દ્રવ્યે કરી (પોતાના) હિતને ઈચ્છે છે તે પુરૂષ કાળકૂટ ઝેરના લક્ષણથી જીવવાની ઈચ્છા રાખે છે ” ॥ ૨ ॥

તેવી રીતે આલોકમાં અન્યાયથી પેદા કરેલા દ્રવ્યવડે પોતાનો નિર્વાહ કરનાર ગૃહસ્થ વિગેરેની પ્રાપ્તે કરી અન્યાય, કલેશ, અહંકાર અને પાપબુદ્ધિમાંજ રંકશ્રેષ્ઠિ વિગેરેની પેઠે પ્રવૃત્તિ થાય છે. તે રંકશ્રેષ્ઠિની કથા આ પ્રમાણે છે.

મરૂસ્થળમાં પદ્મી (પાલી) નામે ગામની અંદર કાકુ અને પાતક નામે બે ભાઈઓ હતા. તે બેમાં નાનો ભાઈ ધનવાન હતો, અને મોટો ભાઈ નિર્ધન હોવાથી તે નાનાભાઈના ઘરમાં રહી સેવક વૃત્તિથી નિર્વાહ કરતો હતો. એક વખતે વર્ષાઋતુમાં દિવસના કાર્યથી થાકેલો કાકુ રાત્રે સુતો હતો, તે વખતે પાતકે કહ્યું કે—હે ભાઈ ! પાણીના સમૂહથી આપણા ક્યારાઓની પાળો તૂટી ગઈ છે અને તું નિશ્ચિંતપણે સુતો છે, એમ ઠપકો આપ્યો. તે વખતે તે કાકુ પથારીના ત્યાગ કરી દરિદ્રી અને પરના ઘરનું કાર્ય કરનાર પોતાના આત્માને નિંદતો કોદાળાને ગ્રહણ કરી જેટલામાં ત્યાં જાય છે, તેટલામાં તુટેલી પાળોને બાંધવાની રચના કરવામાં તત્પર નોકરોને જોઈ તેણે પૂછ્યું કે—“તમે કોણ છો ?” તેઓએ ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે અમે તારા ભાઈના નોકરો છીએ. કોઈ ઠેકાણે મહારા નોકરો છે ? એમ કાકુએ પ્રશ્ન કરે છતે તે બોલ્યાકે વલ્લભીપુરમાં તારા નોકરો છે. એ વાત થયા બાદ કેટલાક કાળ પછી કુટુંબ સહિત વલ્લભીપુરમાં ગયો. ત્યાં દરવાજાની પાસે રહેનાર ભરવાડોની નજીકમાં વસતા અત્યંત દુર્બળપણાને લઈ ભરવાડોએ તેનું રંક એવું નામ પાડ્યું. તે રંક વણિક તે આભીરોના અવલંબનથી ઘાસનું ઝુંપડું કરી ત્યાં દુકાન માંડીને રહ્યો. એક વખતે કોઈ જાત્રાળુ (કાર્પટિક) કંપની રીતિ (રસ સાધવાના વિધાન) પૂર્વક ગિરનાર પર્વતથી સિદ્ધરસની તૂંબડીને સમ્યક્ પ્રકારે ગ્રહણ કરી રસ્તામાં જતાં તે સિદ્ધ રસમાંથી કાકુ તૂંબડી એવી શરીર વિનાની (અદૃશ્ય) વાણીનું શ્રવણ કરી ભય પામ્યો. તેથી વલ્લભીનગરીના સમીપમાં તે તૂંબડીને તે કપટી વાણીઆના ઘરમાં અનામત મુકી અને તે યાત્રાળુ (કાર્પટિક) સોમનાથની યાત્રા કરવા ગયો. કોઈ પર્વના દિવસે ચૂલા ઉપર મુકેલી તાવડીમાં તૂંબડીના છિદ્રમાંથી પડેલા રસના બિંદુએ કરી સુવર્ણ રૂપ થયેલી (તાવડી) જોઈ તે વણિકે આ સિદ્ધરસ છે, એમ નિશ્ચય કરી તે તૂંબડી સહિત ઘરની સાર વસ્તુને બીજે ઠેકાણે સ્થાપન કરી પોતાના ઘરને બાળી નાખ્યું, અને બીજે દરવાજે ઘર કરીને રહ્યો, ત્યાં રહેનાર અને પ્રચુર ધીને ખરીદ કરનાર

તે શ્રેષ્ઠીએ કોઈએ વેચવા લાવેલા ધીનું પોતે માપ કરતાં તે ધીને અખૂટ દેખી ધીના ભાજન નીચે કાળા ચિત્રકની ઈંઢાણી છે, એમ નિશ્ચય કરી તે ઈંઢાણીને કોઈ પણ કપટથી ગ્રહણ કરી લીધી. એવી રીતે કપટથી ખોટાં ત્રાજવાં અને માપના વેપાર વિગેરેથી પાપાનુબંધિપુણ્યના બળે કરી વેપારમાં તત્પર રંક શ્રેષ્ઠિને ઘણું દ્રવ્ય મળ્યું.

એક વખતે કોઈ સુવર્ણની સિદ્ધિ કરનાર તે રંક શ્રેષ્ઠિને મળ્યો. તેને પણ કપટવૃત્તિથી ઠગી લીધો અને તેની સુવર્ણ સિદ્ધિ ગ્રહણ કરી લીધી. એવી રીતે ત્રણ પ્રકારની સિદ્ધિથી તે કાફ અનેક કોટિ ધનનો સ્વામી થયો, પરંતુ અન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલા વૈભવના સેવનથી પૂર્વે નિર્ધન હતો તેથી અને પછી ધનની સંપત્તિ થઈ તેની આસક્તિને લઈ કોઈ પણ તીર્થમાં, સત્પાત્રમાં અને અનુકંપાના સ્થાનમાં પોતાની લક્ષ્મીનો ત્યાગ તો દૂર રહેા પણ ઉલટો સંપૂર્ણ લોકોને ઉચ્ચાટન કરવા, નવા નવા, કરોતું વધારવું, અહંકારનું પોષણ અને બીજા શ્રીમંતોની સ્પર્ધા તથા અદેખાઈ વિગેરેથી સર્વ ભૂતોના સંહારરૂપ કાલરાત્રિ જેવી તે કાફ પોતાની લક્ષ્મી લોકોને દેખાડતો હતો. તે પછી કોઈ વખતે પોતાની પુત્રીની રત્નથી જડેલી કાંસકી રાજ્યે પોતાની પુત્રી માટે માગી પરંતુ તેણે આપી નહિ, તેથી બળાકારથી હરણ કરી લીધી. તે વિરોધથી પોતે મ્લેચ્છના દેશમાં જઈ કોટિ સુવર્ણ આપી મુગલોને લાવ્યો. તે મુગલોએ દેશનો નાશ કર્યો હતો તે રંક વણિકે રાજના સૂર્યમંડળથી આવતા અશ્વના રક્ષકોને લાંચ આપી ફેાડ્યા અને ખોટો પ્રપંચ કરાવ્યો. પૂર્વે તે રાજ સૂર્યના વરદાનથી પ્રાપ્ત થયેલા દિવ્ય ઘોડા ઉપર ચડતો તે પછી સંકેત કરેલા પુરૂષો પાંચ શબ્દના વાણંત્રો વગાડતા, પછી ઘોડો આકાશમાં જતો તેના ઉપર આરૂઢ થયેલો રાજ શત્રુઓને મારતો, અને સંગ્રામ પૂર્ણ થતાં ઘોડો સૂર્યમંડળમાં પ્રવેશ કરતો; પણ આ વખતે રંક શ્રેષ્ઠિએ ફેાડેલા પંચ શબ્દ વાણંત્રનો નાહ કર્યો એટલે ઘોડો ઉડીને ચાલ્યો ગયો, તે વખતે હવે શું કરવું એવા વિચારથી મૂઢ થયેલા શિલાદિત્ય રાજને તે મુગલોએ મારી નાંખ્યો. તે પછી સુખે કરી વલ્લભીપુરીને ભંગ કરાવ્યો. કહું છે કે—

“પણ સયરી વાસસયં, (વાસાઈ) તિન્નિ સયાઈ અશ્કમેજ્ઞણં ।
વિકમકાલાઓ તઓ, વલ્લજીજંગો સમુપ્પન્નો ॥ ૧ ॥”

શબ્દાર્થ—“ વિક્રમ રાજના સમયથી ત્રણસો પંચોતેર ૩૭૫ (મહાવીર સ્વામીથી ૮૪૫) વર્ષ અતિક્રમણ થયે વલ્લભીના ભંગ થયો. ” ॥ ૧ ॥

(વલ્લભીના ભંગ સંબંધી કેટલાએક મતમતાંતરો છે તે અન્ય ગ્રંથોથી અને પ્રાચીન લેખોથી જાણી લેવા. આ શિલાદિત્ય પ્રથમ શિલાદિત્ય હોવાનો સંભવ છે. કારણ આ ગાથામાં જે સંવત્ ખતાવ્યો છે તે મલ્લવાદીના સમયને પ્રાયે મળતો આવે છે.) તે રંક શ્રેષ્ઠિએ મુગલોને પણ રણમાં પાડીને મારી નાખ્યા ઈત્યાદિ. રંક શ્રેષ્ઠિ કથા સમાપ્ત.

એવી રીતે અન્યાયવિત્તના વિલાસને જાણી ન્યાયથી અર્થ ઉપાર્જન કરવામાં તત્પર થવું, વળી વ્યવહાર પૂર્વક પ્રાપ્ત થયેલ વિત્તથી આજીવિકા કરનારનો ખોરાક, પ્રકૃતિ (સ્વભાવ), ધર્મ અને કર્મ વિગેરે પણ શુદ્ધજ હોય છે. જે કારણથી આગમમાં કહ્યું છે—

“ વવહારસુદ્ધી ધમ્મસ્સ, મૂલં સવ્વન્નુજ્ઞાસણ ।

વવહારેણ તુ સુદ્ધેણં, અત્થસુદ્ધી જત્તો ભવે ” ॥ ૧ ॥

“ સુદ્ધેણં ચેવ અત્થેણં, આહારો હોઝ સુદ્ધેણ ।

આહારેણ તુ સુદ્ધેણં, દેહસુદ્ધી જત્તો જવે ” ॥ ૨ ॥

“ સુદ્ધેણં ચેવ દેહેણ, ધમ્મજુગ્ગો ય જાયઈ ।

જં જં કુણ્ણઙ્ગ કિચ્ચંનુ, તં તં તે સફલં ભવે ” ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—“ સર્વજ્ઞ ભગવાન ધર્મતું મૂળ વ્યવહારની શુદ્ધિ કહે છે અને શુદ્ધ વ્યવહારે કરી અર્થની શુદ્ધિ થાય છે ॥ ૧ ॥ શુદ્ધ અર્થે કરીનેજ આહાર શુદ્ધ થાય છે અને શુદ્ધ આહારથી દેહની શુદ્ધિ થાય છે ॥ ૨ ॥ વ્યાખ્યા-શુદ્ધ અર્થે કરીનેજ આહાર એટલે અશન પાન ખાદિમ સાદિમ વિગેરે શુદ્ધ (દોષ રહિત) થાય છે, અને તે શુદ્ધ આહારે કરી દેહની શુદ્ધિ થાય છે. કારણ કે ખાહ્ય મલ (મલિન શરીરદિ) હોય તોપણ જીનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવાથી કર્મરૂપી મેલ દૂર થવાથી દેહની શુદ્ધિ ગણાય છે. “ શુદ્ધ દેહે કરીનેજ ધર્મને યોગ્ય થવાય છે, અને જે જે કાર્ય કરાય તે તે તેતું કાર્ય સફળ થાય છે. ॥૩॥ વ્યાખ્યા-ગૃહસ્થ શુદ્ધ દેહે કરીનેજ ધર્મને યોગ્ય થાય છે. જેમકે અંગોને

પ્રક્ષાલન કરનાર શ્રેષ્ઠ અલંકારને યોગ્ય થાય છે, તેમ આ શુદ્ધ દેહવાળો જીવ ધર્મ રૂપી અલંકારને યોગ્ય થાય છે, અને પછી દેવપૂજા, તથા દાનાદિ અનુષ્ઠાન વિગેરે જે જે કાર્ય જીવ કરે છે, તે તે તેને સફળ એટલે સ્વર્ગ અને મોક્ષના ફળનેજ આપનારૂં થાય છે.

ભાવાર્થ—અહિં જીનેશ્વર ભગવાને ધર્મનું મૂળ વ્યવહાર શુદ્ધિ છે એમ જણાવ્યું છે, તેથી વ્યાપાર કરતાં એાછું આપવું વધારે લેવું, માપવાનાં કાટલાં પ્રમાણથી વધારે એાછાં રાખવાં, તાજવામાં ઘડો વિગેરે રાખવો, સારો માલ દેખાડી ખરાણ આપવો, સારો પદાર્થ નખળા પદાર્થની સાથે મેળવી સારા માલના પૈસા લેવા, દેવદ્રવ્ય વિગેરે ઉચાપત કરવું, લાંચ ખાવી, વિશ્વાસઘાત કરવો એ વિગેરે અન્યાયોથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવું ગૃહસ્થોને યોગ્ય નથી; કારણ કે શુદ્ધ વ્યવહારથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય તેજ અર્થશુદ્ધિ છે, અને તથાપ્રકારનો જે શુદ્ધ અર્થ (દ્રવ્ય) હોય તેનાથી ખરીદેલો આહાર શુદ્ધ સાત્વિક ગુણુ ઉત્પન્ન કરનારો થઈ શકે છે. કહેવત છે કે ‘ જેવો આહાર તેવો એાડકાર ’ એટલે જે ન્યાયથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરેલું હોય અને તેનો આહાર વિગેરેમાં જે ઉપયોગ થાય તો તે વ્યવહારની શુદ્ધિથી અર્થની પ્રાપ્તિ થઈ ગણાય છે, અને તે દ્રવ્યનો સત્પાત્ર, દીન, અનાથ વિગેરે ધર્મકાર્યમાં વ્યય કરવામાં આવ્યો હોય તો તે અત્યંત આનંદ આપનારો થાય છે. સાથે ધર્મની પણ પુષ્ટિકર્તા થાય છે, અને તે દ્રવ્ય જેના ઉપલોગમાં આવ્યું હોય તેના વિચારો પણ વ્યવહાર શુદ્ધિમાં પ્રવર્તન કરાવનારા થાય છે, તેમજ અનીતિ વિગેરેને વધારનાર વિચારોનો લય થાય છે, તેથી વ્યવહાર શુદ્ધિથી દ્રવ્ય મેળવવા સતત પ્રયાસ કરવો જેથી તે ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ ફળને આપનારૂં થાય. આવો શુદ્ધ આહાર કરવાથી શરીરના પરમાણુઓ પણ નિર્મળ થાય છે, જેથી શરીર અને દ્રવ્ય મનના પરમાણુઓ શુદ્ધ થવાથી જીનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞાનુસાર વર્તવાથી કર્મખળા નાશ થાય છે, તેથી આત્મા ઉત્તરોત્તર ઉચ્ચ દરશાને પામી પોતાના સ્વરૂપને પ્રગટ કરવા પ્રયત્નવાન થાય છે, અને યોગ્ય સમયે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવની અનુકૂળતા પ્રમાણે પ્રથમ દેશવિરતિપણાને અંગીકાર કરી અને પછી સર્વ વિરતિપણાનું આરાધન કરી અષ્ટમાદિ ગુણુસ્થાનો પ્રાપ્ત કરી, ઘાતિકર્મોનો ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાન, કેવળદર્શનને પ્રગટ કરી અંતે મોક્ષપદને પામે છે. હવે ઉપર કહેલી યીના વ્યતિરેકથી દર્શાવે છે—

“ અન્નહા અફલો હોઠ્ઠ, જં જં કિચ્ચં તુ સો કરે ॥

વવહારસુદ્ધિરહિત્રો ય, ધમ્મં લિંસાવણ જત્રો ॥ ૧ ॥”

શબ્દાર્થ—“અન્યથા વ્યવહાર શુદ્ધિ રહિત પુરૂષ જે જે કાર્ય કરે છે, તે તે કાર્ય કૃષ્ણ વગરનું થાય છે, અને તે ધર્મની લઘુતા કરાવે છે” ॥ ૧ ॥ વિવેક રહિત લોકો નિંદા કરે છે.

લઘુતા જે થાય છે તે કહે છે—

“ ધમ્મલિંસં કુણંતાણં અપ્પણો અપરસ્સ ય ॥

અબોહી પરમા હોઠ્ઠ ઇઠ્ઠ સુત્તે વિજ્ઞાસિયં ॥ ૨ ॥”

શબ્દાર્થ—“ધર્મની હેલના કરવાવાળા પોતાના આત્માને અને બીજાના બોધિબીજ (સમ્યક્વ)ને નાશ કરે છે, એમ સૂત્રમાં પણ કહેલું છે” ॥ ૨ ॥

લોકમાં પણ કહેવાય છે કે જેનો જેવો આહાર હોય છે તેનો તેવો શરીરનો બાંધો અને સ્વભાવ થાય છે; જેમ બાલ્યાવસ્થામાં લે‘સોનું’ દુધ પીનારા ઘોડાઓ પાણીમાં પડે છે, અને ગાયોનું દુધ પીનારા જળથી દૂરજ ઉભા રહે છે, તેવીજ રીતે મનુષ્ય પણ બાલ્યાવસ્થામાં ભોજન કરેલા આહારને અનુસરતી પ્રકૃતિ (સ્વભાવ)વાળો થાય છે. તે કારણથી ન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય છે, તેજ ધર્મની વૃદ્ધિનું કારણ થાય છે. અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય આખરે રાજ, ચોર, અગ્નિ, જળ વિગેરેથી હરાઈ જનારું હોવાથી તે ઘણો કાળ સ્થિર રહેતું નથી, અને તે પોતાના શરીરના ઉપલોગ અને પુણ્ય કાર્યમાં વ્યય વિગેરેનું કારણભૂત થતું નથી. કહ્યું છે કે—

“ અન્યાયોપાર્જિતં વિત્તં, દશવર્ષાણિ તિષ્ઠતિ;

પ્રાપ્તે ત્વેકાદશે વર્ષે, સમૂલં ચ વિનશ્યતિ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“અન્યાયથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય દશ વર્ષ સુધી રહે છે, અને અન્યાયથી વર્ષ પ્રાપ્ત થયે મૂળ સહિત (સર્વથા) તે નાશ પામે છે” ॥ ૧ ॥ જેને માટે વચક અષ્ટિનું દર્શાવે છે—

કોઈ ગામમાં હેલોક નામે શ્રેષ્ઠિ હતો અને તેને હલ્દી નામે ભાર્યા અને હાલાક નામે પુત્ર હતો. તે હેલોક શ્રેષ્ઠિ મીઠા આલાપોથી, ખોટાં ત્રાજવાથી, ખોટા માપથી, નવી અને પુરાણી વસ્તુ મેળવી રસનો લેદ કરવાથી અને ચોરના લાવેલા (પદાર્થ) નું ગ્રહણ કરવા વિગેરે પાપના વ્યાપારથી લોળા અને ગામડીયાઓને ઠગવાના ધંધાથી ધન ઉપાર્જન કરતો હતો. ખરી રીતે તો તે શેઠીઓ પરને ઠગવાથી પોતાના સ્વાર્થને ઠગનારોજ હતો. કહ્યું છે કે—

“ કૌટિલ્યપટવઃ પાપા, માયયા વકવૃત્તયઃ ।

ભુવનં વંચયમાના, વંચયન્તે સ્વમેવ હિ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“કપટ કરવામાં નિપુણ અને માયાએ કરી બગલાના જેવી વૃત્તિવાળા પાપી પુરુષો જગતને ઠગવા જતાં પોતાના આત્માને ઠગે છે. ” ॥ ૧ ॥

મળેલું દ્રવ્ય પણ અન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલ હોવાથી વર્ષની અંતે ચોર, અગ્નિ, રાજ વિગેરેથી હુરાઈ જાય છે અને ઘરમાં કંઈ પણ એકઠું થતું નથી (રહેતું નથી).

અનુક્રમે યૌવન અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં પુત્રને ખીજ ગામમાં વસનાર ઉત્તમ શ્રાવક શેઠની પુત્રીની સાથે પરણાવ્યો. વહુ ઘરમાં આવી તે ધર્મની જાણકાર શ્રાવિકા હતી. શેઠની દુકાન ઘરની સમીપમાં હતી. ઉક્ત શેઠ ગ્રહણ કરવાના અને આપવા વિગેરેના અવસરે પૂર્વના સંકેત કરેલા પંચપોકર ત્રિપોકર માપાના સંબંધથી પુત્રને પણ પંચપોકર ત્રિપોકર રૂપ ખીજ નામથી આમંત્રણ કરે છે. અનુક્રમે તે વૃત્તાંત લોકોના જાણવામાં આવ્યાથી લોકોએ તે શેઠનું વંચકશ્રેષ્ઠિ એવું ખીજું નામ પાડ્યું. એક વખતે શેઠના પુત્રની વહુએ પોતાના સ્વામીને પુછ્યું કે, ‘શા કારણથી પિતા તમને ખીજ નામથી બોલાવે છે?’ તે શેઠના પુત્રે પોતાની ભાર્યાને વ્યાપાર સંબંધી સર્વ વૃત્તાંત કહ્યો. તે ધર્મિષ્ઠ વહુએ શેઠને વિનંતી કરી કહ્યું કે ‘આવી રીતે પાપના વ્યાપાર વિગેરેથી ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય ધર્મકાર્ય માટે અને ભોગમાટે થતું નથી અને ઘરમાં પણ રહેતું નથી, તે કારણથી ન્યાયથી અર્થને ઉપાર્જન કરવો કલ્યાણકારી છે.’ શેઠે કહ્યું, ‘ન્યાયથી વ્યાપાર કરતાં કેવી રીતે નિર્વાહ થાય અને કોઈ પણ લોક વિશ્વાસ ન રાખે.’ પછી વહુએ કહ્યું કે ‘વ્યવહારથી શુદ્ધ હોય તો થોડું પણ દ્રવ્ય ઘણું થાય છે અને ઘરમાં ટકી રહે છે, તથા સારા શ્વેત્રમાં વાવેલા ખીજની પેઠે ઘણાં ફળવાળું થાય છે અને નિઃશંકપણાએ ભોગ વિગેરેની પ્રાપ્તિથી મનને

સુખ અને સમાધિનો લાભ થાય છે. જો તમને વિશ્વાસ ન હોય તો છ મહીના સુધી તુચ્છ ધંધાનો ત્યાગ કરી ન્યાય વૃત્તિથી વ્યાપાર કરો.' પછી શ્રેષ્ઠિએ વહુના વચનથી તેવી રીતે કર્યું. છ મહીનામાં તેણે પાંચશેર પ્રમાણ સુવર્ણ ઉપાર્જન કર્યું. તે શ્રેષ્ઠિના સત્યવાદી પણાથી અને સત્યકારીપણા વિગેરેથી સર્વે ઘરાકો તેની દુકાને આપ લે કરવા લાગ્યા, લોકોમાં તેની કીર્તિ પ્રસરી અને લોકોમાં વિશ્વાસ થયો. તે શેઠે સુવર્ણ લાવીને વહુને આપ્યું. વહુએ કહ્યું પરિક્ષા કરો. પછી તે સુવર્ણની પાંચશેરી કરાવી તેને આમડાથી મઠી અને પોતાના નામથી અંકિત કરાવી ત્રણ દિવસ સુધી રાજમાર્ગમાં મુકી પણ કોઈએ દેખી નહિ; પછી તેને લાવી કોઈ મ્હોટા જળાશયમાં નાખી તેને કોઈ મચ્છ ગળી ગયો, તે મચ્છ કોઈએક માછીની જળમાં પડ્યો; માછીએ તેને ફાડ્યો કે તરતજ તેના ઉદરમાંથી પાંચશેરી નીકળી, તે માછીએ નામથી તેને ઓળખી. ત્યાર પછી તે માછી તે પાંચશેરી શેઠની દુકાને લાવ્યો, શેઠે કાંઈક આપી ગ્રહણ કરી લીધી, અને શ્રેષ્ઠિને વહુના વચન ઉપર વિશ્વાસ થયો. પછી શુદ્ધ વ્યવહારમાં તત્પર તે શ્રેષ્ઠિએ ઘણું વિક્ત ઉપાર્જન કર્યું, અને સમ ક્ષેત્રમાં અનેક પ્રકારે વ્યય કરતાં ઉત્કૃષ્ટ મોટાઈને પામ્યો. તે પછી સંપૂર્ણ લોકો આ શેઠનું ઉન્નવણ દ્રવ્ય છે એવો વિચાર કરી વ્યાપારાદિને અર્થે વ્યાજ આપવા વિગેરેથી ગ્રહણ કરવા લાગ્યા. વહાણ ભરવામાં પણ વિધનની નિવૃત્તિને અર્થે તેનાજ દ્રવ્યને નાખવા લાગ્યા. કાળે કરી તેના નામથી સર્વત્ર વૃદ્ધિ થાય છે એવા વિચારે કરી વહાણ ચલાવવાની વખતે લોકો હજી સુધી હેલક હેલક એમ બોલે છે. એવી રીતે શુદ્ધ વ્યવહાર આ લોકમાં પણ પ્રતિષ્ઠાનો હેતુ થાય છે તેથી ન્યાય છે તેજ પરમાર્થથી અર્થોપાર્જનના ઉપાયમાં રહસ્ય છે. કહ્યું છે કે—

“ સુધીરર્થાર્જને યતનં, કુર્યાન્ન્યાયપરાયણાઃ ।

ન્યાય એવાનપાયોઽયમુપાયઃ સંપદાંપદમ્ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ ન્યાયમાં તત્પર થઈ સારી બુદ્ધિવાળા પુરૂષે અર્થ ઉપાર્જન કરવામાં પ્રયત્ન કરવો. ન્યાય છે તેજ સંપત્તિનો વિગ્ન રહિત ઉપાય અને સ્થાન છે. ॥ ૧ ॥ ”

સન્નનપણાને ભજવાવાળા પુરૂષોને વૈભવથી રહિતપણું વધારે સારું છે, પરંતુ વધારે ખરાબ આચરણથી ઉપાર્જન કરેલી અને વૃદ્ધિ પામેલી સંપત્તિઓ

સારી નથી. પરિણામે સુંદર એવું સ્વભાવથી કૃશપણું હોય તો તે શોભે છે; પરંતુ કૃશમાં (પરિણામે) વિરસ અને સોજથી થયેલું સ્થુળપણું હોય તો તે શોભતું નથી.

તપસ્વી લોકોને વિહાર, આહાર (ખોરાક), વચન અને વ્યવહાર શુદ્ધ બેવાય છે, અને ગૃહસ્થોને તો વ્યવહારજ શુદ્ધ બેવાય છે, તેમજ અન્યાય, ઉપલક્ષણથી દેવદ્રવ્ય, જ્ઞાનદ્રવ્ય, પાખંડી અને પાસત્યા વિગેરેના દ્રવ્યથી વેપાર કરવો અને તે દ્રવ્યનું વ્યાજથી ગ્રહણ કરવું વિગેરે પણ મહા દોષકરનાર છે. જે કારણથી કહ્યું છે કે—

“ અન્યાયદેવપાલ્કિ, તદ્ધનાનાં ધનેન યઃ ।

વૃદ્ધિમિચ્છતિ મુગ્ધોઽસૌ વિષમત્તિ જિજીવિષુઃ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ જે પુરૂષ અન્યાયના, દેવના, પાખંડીઓના અને આ ત્રણેના દ્રવ્યથી વેપાર કરનારની પાસેથી પૈસા લઈ તે દ્રવ્યે કરી ચોતાના દ્રવ્યની વૃદ્ધિ ઇચ્છે છે તે લોળો પુરૂષ એવું ભક્ષણ કરી જીવવાની ઇચ્છા કરે છે. ॥ ૧ ॥ ” લૌકિક શાસ્ત્રોમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ દેવહ્રવ્યેણ યા વૃદ્ધિ, ગુરુહ્રવ્યેણ યદ્ધનમ્ ।

તદ્ધનં કુલ્લનાશાય, મૃતોઽપિ નરકં વ્રજેત્ ॥ ૧ ॥ ”

પ્રજ્ઞાસ્વે મા મતિં કુર્યાત્પ્રાણૈઃ કંઠગતૈરપિ ॥

અગ્નિદગ્ધાઃ પ્રરોહંતિ, પ્રજ્ઞાદગ્ધો ન રોહતિ ॥ ૨ ॥

પ્રજ્ઞાસ્વં બ્રહ્મહત્યા ચ, દરિહ્રસ્ય ચ યદ્ધનમ્ ॥

ગુરુપત્ની ગુરુહ્રવ્યં, સ્વર્ગસ્થમપિ પાતયેત્ ॥ ૩ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ દેવના દ્રવ્યથી જે વૃદ્ધિ થાય અને ગુરુના દ્રવ્યથી જે ધન પ્રાપ્ત થાય તે દ્રવ્ય કુળના નાશ માટે થાય છે અને મૃત્યુ થયા પછી નરકે જાય છે ॥ ૧ ॥ પ્રાણોકંઠ સુધી આવ્યા હોય તો પણ દેવદ્રવ્યમાં લુદ્ધિ કરવી નહીં. અગ્નિથી દાહોલા ઉગે છે પણ દેવદ્રવ્યથી દાહોલા ઉગતો (ઉદય પામતો) નથી. ॥૨॥ દેવદ્રવ્ય, બ્રહ્મહત્યા, દરિદ્રીનું ધન, ગુરુની ભાર્યા અને ગુરુદ્રવ્ય એ સર્વે સ્વર્ગમાં રહેલાને પણ નીચે પાડે છે. ॥ ૩ ॥ ”

અહિં લૌકિક કથા કહે છે—પૂર્વે શ્રી રામના રાજ્યમાં એક વખતે રાજ-
માર્ગમાં કોઈ શ્વાન બેઠો હતો, તેને કોઈ બ્રાહ્મણના પુત્રે કાન ઉપર પથ્થર
માર્યો. રૂઢિર નીકળતો શ્વાન ન્યાયના સ્થાનમાં જઈ બેઠો. રાજ્ય (રામે) તેને
બોલાવીને પુછ્યું એટલે તે શ્વાન બોલ્યો કે ‘મને નિરપરાધીને તે બ્રહ્મપુત્રે શામાટે
માર્યો ?’ પછી તેને મારનાર બ્રહ્મપુત્રને ન્યાયસ્થાનમાં બોલાવી રાજ્યે તેને કહ્યું,
‘તને મારનાર આ બ્રહ્મપુત્ર છે ?’ બોલ, એને શું દંડ કરીએ ?’ કુતરાએ કહ્યું કે ‘આ
નગરમાં શંકરના મઠના અધિપતિ તરીકે નિયોજન કરો,’ રાજ્યે પુછ્યું, ‘આ દંડ
કેવો કહેવાય ?’ ત્યારે કુતરાએ ફરીથી કહ્યું, ‘હું’ આ ભવથી સાત ભવ પહેલાં નિરંતર
શંકરની પૂજા કરી દેવદ્રવ્યના ભયથી મહારા બન્ને હાથોને ઘોંઘા ભોજન કરતો હતો.
એક વખતે શંકરના લિંગમાં ભરવા માટે લોકોનું ભેટ કરેલું’ કઠિન ધી તેને વેચતાં
તે કઠણ હોવાથી મહારા નખની અંદર ભરાઈ ગયું, તે ઉભય ભોજનથી ગળી ગયું
અને અભણપણ્યે મહારાથી તેનું ભક્ષણ કરાયું. તે દુષ્ટ કર્મથી હું’ સાત વખત
કુતરો થયો છું ! હે રાજન ! આ સાતમા ભવમાં મને જાતિ સ્મૃતિ જ્ઞાન થયું છે,
અને હમણાં તમારા પ્રભાવથી મને મનુષ્ય સંબંધી વાણી ઉત્પન્ન થઈ છે.’ એવી
રીતે અજ્ઞાનથી ભક્ષણ કરેલું દેવદ્રવ્ય દુઃખનું કારણ થાય છે. આ કારણથી વિવેકી
પુરૂષોએ તે દ્રવ્યનું પોતાની શક્તિ અનુસાર રક્ષણ કરવું. પંડિત પુરૂષો ઝેરને ઝેર
કહેતા નથી; પરંતુ દેવદ્રવ્યને ઝેર કહે છે. “ વિષ ભક્ષણ કરનાર એકનેજ હણે
છે, અને દેવદ્રવ્ય પુત્ર તથા પુત્રના પુત્રને હણે છે,” એમ સ્મૃતિકાર કહે છે.

અહિં કોઈ એમ શંકા કરે કે ‘ જો એવી રીતે વ્યવહારનો નિષેધ કરશો તો
ગૃહસ્થને દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ નહીં થાય, અને પછી આજીવિકાનો વ્યવચ્છેદ થતાં ધ-
ર્મનો હેતુભૂત ચિત્ત સમાધિનો લાભ કેવી રીતે થશે ?’ એવી આશંકા કરી કહે છે,
“ ન્યાય એજ અર્થની પ્રાપ્તિમાં ઉચ્કૃષ્ટ રહસ્ય છે, અને ન્યાય એજ પરમાર્થથી દ્રવ્ય
ઉપાર્જન કરવાના ઉપાયનું તાત્પર્ય છે. જેમ દેહકાઓ જળાશયમાં આવે છે, અને
પક્ષીઓ સરોવરના પૂરમાં આવે છે તેમ શુભકર્મને વશ થયેલી સર્વ પ્રકારની
સંપત્તિઓ સારા કર્મવાળા પુરૂષોની પાસે આવે છે. ” તેવીજ રીતે કહ્યું છે કે—

“ નોદન્વાનર્થિતામેતિ, ન ચાંજોર્જિર્ન પૂર્યતે ।

આત્મા તુ પાત્રતાં નેયઃ, પાત્રમાયાંતિ સંપદઃ ॥૩૧॥ ”

શબ્દાર્થ—“ જોમ સમુદ્ર યાચકપણાને પ્રાપ્ત થતો નથી અને પાણીથી ભરાય છે તેમ આત્માને પાત્રપણાને પમાડવો તેથી પાત્રમાં સંપત્તિઓ પોતાની મેળે આવે છે. ॥૧૧॥ ”

તે શુદ્ધ ઋણુ વ્યવહાર ચાર પ્રકારનો છે તે કહે છે. યથાર્થ કહેવું ૧. અવચન ક્રિયા ૨. લવિખ્યના અપાયને (અનર્થને) પ્રકાશ કરવો. ૩. અને મૈત્રી લાવનો સદ્ભાવ ૪. ઋણુ એટલે સરળ, શુદ્ધ એટલે દોષ રહિત એવો વ્યવહાર નામનો ગુણુ ચાર પ્રકારનો છે, તે બતાવે છે. યથાર્થ કહેવું એટલે ધર્મમાં, લેવડ દેવડમાં અને સાક્ષી કે ધીજી વ્યવહાર વિગેરેમાં વિરોધ રહિત વચનનું બોલવું, અહિં આ તાત્પર્ય છે,—નિરંતર ધર્મ અને અધર્મને જાણી ભાવ શ્રાવકો પરને ઠગવાની યુદ્ધિથી બોલતા નથી, અને તેઓ સાચું અને મધુર બોલે છે. ખરીદ કરવાના અને આપવાના સાટામાં પણ એાછી વધારે ઠિંમત કહેતા નથી અને સાક્ષીમાં નિયુક્ત કર્યા હોય તોપણુ અસત્ય વચન બોલતા નથી. રાજની સલા વિગેરેમાં જઈ કોઈ પણ મનુષ્યને અસત્ય વચનથી હૂષિત કરતા નથી, અને ધર્મમાં આસક્ત એવા ભાવ શ્રાવકો ધર્મના ઉપહાસ્યજનક વચનનો ઠમળ શ્રેષ્ઠિ વિગેરેની પેઠે ત્યાગ કરે છે. આ ઋણુ વ્યવહારનો પ્રથમ લેહ થયો.

૨ અવચન ક્રિયા એટલે પરના દુઃખમાં અકારણભૂત એવી મન વચન અને કાયાના વ્યાપાર રૂપ ક્રિયા તેને અવચન ક્રિયા કહે છે. સદૃશ વિધિથી અને ત્રાજવાં અને પાલા વિગેરેથી એાછું આપી અને વધારે લઈ શુદ્ધ ધર્મનો અર્થી ધીજીને ઠગે નહીં. અવચન ક્રિયા ઉપલક્ષણથી અઢાર પ્રકારની પ્રસિદ્ધિના ત્યાગપૂર્વક, ચોરોનું લાવેલું અને તેના (ચોર સંબંધી) પ્રયોગ વિગેરેનો ત્યાગ કરવો તે આ પ્રમાણુ છે,—ચોર, ચોરી કરાવનાર, ચોરનો સલાહકાર, ચોરના લેહનો જાણુ, ચોરીના માલને ખરીદનાર, ચોરને ખોરાક આપનાર અને અને ચોરને સ્થાન આપનાર એ સાત પ્રકારના ચોર કહેવાય છે. તેમાં કાણુકક્રથી એટલે ચોરનું લાવેલું ઘણી ઠિંમતનું પણ કાણુક એટલે આ ખરાબ છે એમ કહી થોડી ઠિંમતથી ખરીદ કરી લે તેને કાણુકક્રથી કહે છે. હવે અઢાર પ્રસિદ્ધિઓનું વર્ણન કરે છે.

લલન ૧, કુશળ ૨, તર્જા ૩, રાજલોગ ૪, અવલોઠન ૫, અમાર્ગદર્શન ૬, શર્યા ૭, તથા પહલગ ૮, વિશ્રામ ૯, પાદપતન ૧૦, આસન ૧૧, તથા ગોપન ૧૨, અંડનું આઠન ૧૩, તથા વર્ગી મહારાજિક ૧૪, યદ્ય ૧૫, અગ્નિ ૧૬, ઉદક

૧૭, રજ્જુ ૧૮ વિગેરેનું જાણુપૂર્વક આપવું. આ અઢાર પ્રસિદ્ધિઓ બુદ્ધિમાન પુરુષોએ જાણવી. એ અઢાર પ્રસિદ્ધિઓનો અનુક્રમે સંક્ષેપમાં અર્થ બતાવે છે. તેમાં (તે કાર્યમાં) તમારે ડરવું નહીં તે વિષયમાં હુંજ ખાત્રીદાર થાઉં છું, ધત્યાદિક વાક્યોથી ચોરી કરવાના વિષયમાં ઉત્સાહ વધારવો તેનું નામ લલન કહે છે ॥ ૧ ॥ ચોર જ્યારે મળે ત્યારે સુખ તથા દુઃખ વિગેરેની વાતો પુછવી તેને કુશલ કહે છે ॥ ૨ ॥ ચોરને હસ્ત વિગેરેથી ચોરી કરવા માટે જવાની ધંધારત કરવી તેને તર્જ કહે છે ॥૩॥ જેમાં રાજનો ભાગ હોય તેવું રાજભોગ દ્રવ્ય યોગવલું તેને રાજભોગ કહે છે. ॥૪॥ ચોરી કરતા ચોરોને (માલ લેવાની) ધચ્છાપૂર્વક દોષવું તેને અવલોકન કહે છે ॥ ૫ ॥ ચોરના માર્ગ પુછનારને ખીજે રસ્તો બતાવવાથી તે ચોરોને છુપાવવા તેને અમાર્ગદર્શન કહે છે ॥ ૬ ॥ ચોરને સુવાની વસ્તુ વિગેરેનું આપવું તેને શય્યા કહે છે ॥ ૭ ॥ (ચોરના આવ્યા ગયા) પછી ચાર પગવાળાં જનાવરોને તે રસ્તામાં ફેરવવાથી પગલાં ભાંગવાં તેને પહભાંગ કહે છે. ॥ ૮ ॥ ચોરને પોતાના ઘરમાંજ રહેવા વિગેરેની આજ્ઞા આપવી તેને વિશ્રામ કહે છે ॥૯॥ ચોરને નમસ્કાર વિગેરે જાહુમાન કરવું તેને પાદપતન કહે છે ॥૧૦॥ ચોરને ગાદી તક્કીએ આપવો તેને આસન કહે છે ॥ ૧૧ ॥ ચોરને સંતાડવો તેને ગોપન કહે છે ॥૧૨॥ ચોરને ખાંડ રોટલી વિગેરેનું ભોજન આપવું તેને ખંડ ખાહન કહે છે ॥ ૧૩ ॥ ચોરને ઉપયોગી લોકમાં પ્રસિદ્ધ એવું ચૂર્ણ આપવું તેને મહારાજિક કહે છે ॥૧૪॥ અને ચોરને પદ અગ્નિ ઉદક દોરડું વિગેરે આપવું, એટલે કે ચોરને પગ ધોવા અને શરીરે ચોળવા માટે દૂર માર્ગથી આવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા શ્રમને દૂર કરવાના હેતુરૂપ ઉષ્ણ જળ અને તેલ વિગેરે પગને હિતકારી પદનું આપવું તેને પદપ્રદાન કહે છે ॥ ૧૫ ॥ રસોઈ કરવા માટે ચોરને અગ્નિ આપવો તેને અગ્નિપ્રદાન કહે છે. ॥ ૧૬ ॥ ચોરને ખીવા વિગેરેના માટે શીતળ જળનું આપવું તેને ઉદકપ્રદાન કહે છે ॥ ૧૭ ॥ અને ચોરી કરીને લાવેલાં ચતુષ્પદવાળાં જનાવરોને ખાંધવા માટે દોરડું આપવું તેને રજ્જુપ્રદાન કહે છે ॥ ૧૮ ॥ ઉપર જણાવેલી વસ્તુઓ જાણીને આપવી એમ દરેક ઠેકાણે જોડવું, કેમકે અજાણતાં આપે તો તેનો અપરાધ નથી. આ પ્રમાણે અવઅનક્રિયાનું વર્ણન જાણવું.

‘ હુંતાવાયપગાસણત્તિ ’—એ પદનો અર્થ કરે છે. અશુદ્ધ વ્યવહારથી ઉત્પન્ન થયેલા રાજદંડ અને નરકમાં પડવારૂપ જે ભાવી અપાયો (અનર્થ) તેનું પ્રકાશવું

એટલે પ્રગટ કરવું તે આવી રીતે — હે ભદ્ર ! આલોક અને પરલોકમાં અનર્થને કરવાવાળાં ચોરી વિગેરે પાપોને કરીશ નહીં; એમ બીજાઓને જણાવે. અહીં આં તેજ પ્રતિપાદન કરે છે. —

“અન્નાણ વિટ્તં, દવ્વમસુદ્ધં અસુદ્ધદવ્વેણં ।

આહારોવિ અસુદ્ધો, તેણ અસુદ્ધં સરીરંપિ ॥૧॥

દેહેણ અસુદ્ધેણં, જંજં કિઙ્કઙ્ કયાવિ સુહકિચ્ચં ।

તંતં ન હોઙ્ સહવં, બીયંપિવ જસરનિહિત્તં ॥૨॥ ”

શબ્દાર્થ — “ અન્યાયથી ઉપાજન કરેલું દ્રવ્ય અશુદ્ધ ગણાય છે અને અશુદ્ધ દ્રવ્યથી (અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદ્ય ૩૫) આહાર પણ અશુદ્ધ થાય છે. અને તે આહારથી (ખેરાકથી) પોષાએલું શરીર પણ અશુદ્ધ થાય છે. ૧. તે અશુદ્ધ શરીરે કરી જે જે શુભ કાર્ય કોઈ વખતે કરવામાં આવે તે તે કાર્ય ઉખરલુમિમાં નાખેલા બીજની પેઠે નિષ્ફળ થાય છે. ૨” આ ઋણુ વ્યવહારનો ત્રીજો ભેદ થયો. તેવીજ રીતે ‘મિત્તીજાવોય સન્નાવત્તિ’ એ ઋણુવ્યવહારના ચોથાભેદને વર્ણવે છે.

મિત્રનો ભાવ અથવા તો મિત્રનું કર્મ તેને મૈત્રી કહે છે. નિષ્કપટપણે તે મૈત્રી-ભાવનું થવું; એટલે ઉત્તમ મિત્રની પેઠે કપટ રહિતપણે મૈત્રી કરે, પણ ગોમુખ વ્યાધવૃત્તિથી (મુખે ગાય જેવી અને વર્તનમાં વાઘ જેવી વૃત્તિથી) વ્યાપાર કરતો સર્વ લોકમાં અવિશ્વાસનું પાત્ર અને પાપનો ભાગી થાય તેવી રીતે કપટ મિત્રતા દેખાડી લોકોને ઠગે નહીં. એવું જાણી વિવેકી પુરૂષ ચાર પ્રકારે ઋણુવ્યવહાર કરનાર થાય. આ (આગળ કહેવાશે તે) વ્યાપારનો વ્યવહાર આ પ્રમાણે છે:—

જે વેપારીને લક્ષ્મીની ઈચ્છા હોય તો કરીયાણાને વગર જ્યે જહાનું આપે નહીં. અને જો જહાનું આપે તો ઘણાઓની સમક્ષ આપે. જ્યાં મિત્રપણાની ઈચ્છા ન હોય ત્યાં અર્થનો સંબંધ કરે; પોતાની પ્રતિષ્ઠાના ભંગનો ભય રાખનાર પોતાની મરજી પ્રમાણે (મિત્ર જ્યાં વેપાર કરતો હોય ત્યાં) ઉભો પણ ન રહે. લક્ષ્મીને ઈચ્છનાર ઉત્તમ વેપારીએ કદિ પણ બ્રાહ્મણ વેપારીઓ અને શસ્ત્રધારી લોકોની સાથે વેપાર કરવો નહીં. દ્રવ્યની રક્ષા કરવામાં તત્પર એવા વેપારીએ નટ, વેશ્યા, જુગારી અને ધૂત પુરૂષને ઉધારે આપવું નહીં. જે પોતાના ધર્મને બાધ કરનાર હોય, અને જે બદનામી કરનાર હોય તેવું કરીયાણું ઘણું લાલ આપનાર હોય તો-

પણ પુન્યના અર્થી પુરૂષોએ ગ્રહણ કરવું નહીં. જે કાંઈ દ્રવ્ય ખોટાં માપ અને ત્રાજવાંથી. ઉપાર્જન કરાય છે તે દ્રવ્ય પ્રથમ જોવામાં આવે છે, પણ ઉષ્ણ પાત્રમાં પડેલા જળખિંદુની પેઠે પાછલથી જોવામાં આવતું નથી. દાક્ષિણ્યતાથી કોઈના જમીન કે સાક્ષી થવું નહીં. અને જ્યાં ત્યાં કોશના જળનું પાન વિગેરે કરવું નહીં. જે પુરૂષ જીવારથી અને કીમીયાદિકના પ્રયોગથી દ્રવ્યની ઈચ્છા રાખે છે, તે પુરૂષ મેશના કૃચ્છાથી પોતાનું ઘર ઘોળું કરવાની ઈચ્છા કરે છે. આ લોકમાં પ્રાયે કરી લોલની આકુળતાથી ઘણા આરંભોવાળાં, અને શ્રાવકોને અનુચિત એવો એ પગવાળાં અને ચારપગવાળાં પ્રાણીઓનો તેમજ લોહું, ગળી, તલ, વિગેરે ખરાબ પદાર્થોનો વેપાર, તથા યત્રકર્મોદિક હલકો વેપાર કરવાથી અને ધર્મકાર્યના ખર્ચમાં સંક્ષેપ વિગેરે કરવાથી ધનની વૃદ્ધિ થતી નથી. કારણ કે દ્રવ્યની વૃદ્ધિ તો શુભકર્મોથી પુષ્ટ થયેલા ધર્મને અનુસારે રહેલી છે. કહ્યું છે કે:—

“ યત્નાનુસારિણી વિદ્યા, લક્ષ્મી: પુણ્યાનુસારિણી,
દાનાનુસારિણી કીર્ત્તિ:, બુદ્ધિ: કર્માનુસારિણી ॥૧૧॥”

શબ્દાર્થ—“ વિદ્યા ઉદ્યમને અનુસારે પ્રાપ્ત થાય છે, લક્ષ્મી (પૂર્વ) પુન્યને અનુસારે મળે છે, કીર્ત્તિ દાનને અનુસારે પ્રચરે છે અને બુદ્ધિ કર્મોને અનુસારે થાય છે.” ૧

ભાવાર્થ—“ યત્નાનુસારિણી વિદ્યા”—વિદ્યા યત્નસાધ્ય છે છતાં કેટલાએક પુરૂષો કર્મોનો દ્વેષ કાઢી અભ્યાસ કરવામાં પ્રમાદી થાય છે. પરંતુ પ્રમાદ નહીં કરતાં આત્મામાં તિરોભાવે રહેલાં મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનનો રોધ કરનાર મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોને આત્મપ્રદેશથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો. જ્યારે પ્રયત્ન કર્યા શિવાય જ્ઞાન (વિદ્યા) પ્રગટ થવાનું નથી, ત્યારે તેનો નાશ કરવા માટે શો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે જેથી વિદ્યા (જ્ઞાન) પ્રાપ્ત થાય ? આ પ્રમાણે કોઈ આશંકા કરે તેના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવવાનું કે, પુસ્તક સંરક્ષણ, જીર્ણ પુસ્તકોદ્ધાર, પુસ્તકના નવીન ભંડાર, જ્ઞાનપંચમ્યાદિનું આરાધન, તપસ્યા, જ્ઞાનાભ્યાસીને સહાય, લોકોપયોગી નવીન પુસ્તકોની રચના અને જ્ઞાન તથા જ્ઞાનીનો વિનય બહુમાન કરવારૂપ પ્રયત્નથી મતિ અને શ્રુતજ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ક્ષય કે ક્ષયોપશમ થાય છે. માટે ઉપરોક્ત સર્વ કાર્ય અંતઃકરણની ખરી લાગણી પૂર્વકે કરવાથી અને સતત વિદ્યાભ્યાસ ચાલુ રાખવાથી વિદ્યા પ્રાપ્ત થતાં વિદ્યાર્થ થતો નથી; વિદ્યા તો શુભ માસ તુષ્ટિ મુનિ કે

જેનાથી મા રૂષ મા તુષ ને બદલે માસ્તુષ્ બોલાતું હતું તોપણ તેમણે ગુ-
રૂ મહારાજની આજ્ઞા પ્રમાણે વિદ્યાભ્યાસનો પ્રયત્ન ચાલુ રાખ્યો તો તે કેવળ જ્ઞા-
ન મેળવા ભાગ્યશાળી થયા હતા. તેમજ અનેક રાજકાર્યનો વ્યવસાય છ-
તાં મહારાજ કુમારપાલે એકાવન વર્ષની પુખ્ત ઉંમરે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી વીત-
રાગસ્તવ, યોગશાસ્ત્ર અને શબ્દશાસ્ત્ર વિગેરે કંઠાંત્ર કર્યાં હતાં, એટલુંજ ન-
હીં પણ તેઓશ્રી સાહિત્યશાસ્ત્રમાં પણ નિપુણ હતા, તેની સાબિતી તેમના
બનાવેલા સર્વજ્ઞિન સાધારણસ્તોત્રના કાવ્યો ઉપરથી થાય છે. વળી સતત વિ-
દ્યાભ્યાસ કરતાં કલિકાળ સર્વજ્ઞ શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યના સ્વાધ્યાયી શ્રીમદ્ રા-
મચંદ્રસૂરીનું એક નેત્ર નાશ પામ્યું હતું, તોપણ પ્રયત્ન જરી રાખી સાહિત્ય
અને ધર્મ શાસ્ત્રનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન મેળવી તેમણે સૌ પ્રબંધ રચ્યા હતા. તેમજ
શ્રીમદ્ યશોવિજયોપાધ્યાય તથા શ્રીમદ્ વિનયવિજયોપાધ્યાયજીએ વિદ્યાભ્યાસ
માટે કરેલો પ્રયાસ જગ જાહેર છે. અને તેઓશ્રી પોતાને અને જગતને ઉપ-
કાર થાય તેવા સંખ્યાબંધ ગ્રંથો રચવાને શક્તિમાન થયા હતા. આ શિવાય-
નાં સેંકડો ઉદાહરણથી સિદ્ધ થાય છે કે પ્રયત્નથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મ તુટે છે,
અને વિદ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ‘હું અશક્ત છું, વૃદ્ધ છું, મને શાસ્ત્ર સમ-
જ્ઞતાં નથી’ ઇત્યાદિ ખડાનાં કાઠી પ્રમાદનું સેવન ન કરતાં સતત વિદ્યાભ્યા-
સ કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

“ સદ્ગુની: પુણ્યાનુસારિણી ”—લક્ષ્મી પૂર્વકૃત શુભ કર્મને અનુસારે

પ્રાપ્ત થાય છે. આ સ્થળે પ્રયત્નની મુખ્યતા નથી, કારણ પ્રાતઃકાળથી સાયંકાળ
પર્યંત પ્રયત્ન કરનાર મનુષ્ય વિગેરેને સ્વલ્પ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને સ્વલ્પ
પ્રયત્ન કરનારને ઘણા દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થતી જગ જાહેર છે. માટે કોઈ એમ સમજતો
હોય કે હું પુષ્કળ પ્રયત્ન કરવાથી પ્રચુર દ્રવ્ય મેળવી શકીશ, તો તે વિચાર ભુલ
ભરેલો છે. ત્યારે ગૃહસ્થોએ પોતાના નશીબ ઉપર આધાર રાખી શું બેસી રહેવું ?
એવો કોઈ પ્રશ્ન કરે તો તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે આ ગ્રંથમાં તેમજ બીજા ગ્રંથોમાં
શ્રાવકોએ પોતાના આત્મહિતને ન બગાડતાં વ્યવસાયાદિક કેવી રીતે પ્રમાણિકપણે
કરવા, તથા ક્યા ક્યા ધંધા શ્રાવકોને કરવા ઉચિત છે, તે તથા પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્ય-
માંથી ધર્મકાર્યમાં અને સાંસારિક કાર્યમાં કેટલું દ્રવ્ય ખર્ચવું તેના નિયમો બતાવ્યા
છે, અને તે પ્રમાણે વર્તનાર શ્રાવકો ચોક્કસ સુખી હોયજ એવી વિદ્વદ્ગંની

માન્યતા છે. તો શાસ્ત્રોક્ત રીતિએ પ્રયત્ન કરતાં જે દ્રવ્ય મળે તેનાથી સંતોષમાનવો યોગ્ય છે.

આ અંધમાં આગળ આપેલા ધનશ્રષ્ટિના દ્રષ્ટાંતથી આ વાત સિદ્ધ થાય છે, તેથી — **લક્ષ્મી: પુણ્યાનુસારિણી** એ યથાર્થજ છે.

“દાનાનુસારિણી કીર્તિ:”— કીર્તિ દાનને અનુસારે થાય છે. આ સંબંધમાં જણાવવું જોઈએ કે કેટલાએક ગૃહસ્થો પોતાને ભાંડોઈના ધર્માદાના પૈસા જમે હોય, અથવા પોતે ધર્માદા નિમિત્તે કાઠયા હોય તે ન વાપરતાં પોતાને ત્યાં જે જમે રાખ્યા હોય તે પૈસાથી કોઈ દાનાદિ કાર્ય કરી પોતાની કીર્તિ થાય તેવું ઈચ્છે છે તે યોગ્ય નથી; આવા દાનાદિકે અવસરે પણ ન્યાયનું અવલંબન કરી યથાતથ્ય જણાવવું યોગ્ય છે. કારણ કે કપટથી દાન કરતાં જ્યારે કપટ ખુલ્લું થાય છે ત્યારે દાન કરનારની કીર્તિને બદલે અપકીર્તિ થાય છે. પોતાના પૈસાનું દાન કરવાને અવસરે કીર્તિની ઈચ્છા રાખ્યા વિના શુદ્ધપાત્રમાં શુદ્ધદ્રવ્ય અને શુદ્ધભાવથી દાન કરવું યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે કરેલા દાનથી યોગ્ય કીર્તિ ફેલાયા વગર રહેશે નહીં.

“બુદ્ધિ: કર્માનુસારિણી” — કર્મને અનુસારે કાર્ય કરવાની બુદ્ધિ થાય છે. જેમ કોઈ માણસને અમુક વસ્તુથી લાભ થવાનો હોય તો તેને તે વસ્તુનો વેપાર કરવાની ઈચ્છા થાય, અને તેમાં પ્રવૃત્તિ કરતાં તે વસ્તુ તેને મળી આવી દ્રવ્યનો લાભ થાય. આ ઠેકાણે અમુક વસ્તુનો વેપાર કરવા રૂપ જે બુદ્ધિ થઈ તે પૂર્વકૃત કર્મને અનુસારે થઈ; તેમજ “તાદૃશીજાયતેબુદ્ધિર્યાદૃશી જ્ઞવિતવ્યતા” જેવું કાર્ય થવાનું હોય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવાની અભિલાષા થાય છે. આ સંબંધમાં વાક્ટિક રામાયણમાં કહ્યું છે કે:—

“ ન નિર્મિત: કૈનંચ દૃષ્ટપૂર્વ: , નશ્રૂયતે હેમમય:કુરુઙ્ગ: ।

તથાપિજાતા રઘુનન્દનસ્ય, વિનાશકાલે વિપરીતબુદ્ધિ : ॥૧૧। ”

તાત્પર્ય એ છે કે— “ સુવર્ણમય હરણુ કોઈએ બનાવેલ નથી, પૂર્વે કોઈએ દેખ્યું નથી અને કોઈના સાંભળવામાં પણ આવતું નથી; તોપણ વિનાશ કાળે રામચંદ્રજીની બુદ્ધિ વિપરીત થઈ ” તો આ પ્રમાણે બુદ્ધિ, ભાવી કાર્યને અનુસારે થાય છે. તે ઉપરથી ક્ષિતિાર્થ એ નીકળે છે કે શુભાશુભ કાર્યમાં વિદ્વાનોએ સમ પરિણામ રાખવો અને હરેક પ્રયત્ને જેનાથી કર્મબંધ થાય એવાં તીવ્ર કષાયજનક

કાર્યો કરતાં અટકવું, પુનઃ પુનઃ વિચાર કરવો અને મહારી નિદ્ધિત કાર્ય કરવાની મતિ કેમ થાય છે, એમ વિચારી દુર્મતિના બનતે પ્રયત્ને ત્યાગ કરવો.

લક્ષ્મીના સંબંધમાં પૂર્વે સૂચવેલું ધનશ્રેષ્ઠિતુ ઇદાહરણ આ પ્રમાણે છે.

કાંચનપુરમાં સુંદરશ્રેષ્ઠિનો ધનશ્રેષ્ઠિનામે પુત્ર નવાણું લાખ દ્રવ્યનો સ્વામી હતો. પંચાવન લાખ પૂર્વજ્ઞના ક્રમથી આવેલા હતા અને ચુ'માલીશ લાખ પોતાના પિતાએ ઉપાર્જન કરેલા હતા. જ્યારે પોતાના પિતા પરલોક ગયા ત્યારે તે ધનશ્રેષ્ઠિએ કોડ દ્રવ્ય મેળવવાની ઇચ્છાથી ગૃહકાર્ય અને ધર્મકાર્ય વિગેરેના ખર્ચમાં એક લાખ દ્રવ્યનો ઘટાડો કર્યો; તેોપણ વર્ષની અંતે હિસાબ (સરવૈયું) તપાસતાં કેટલાંએક કરીયાણાના ભાવ ઉતરી જવાથી તેટલુંજ (નવાણું લાખ) દ્રવ્ય રહ્યું. ખર્ચ ઘટાડવાથી પણ અધિક દ્રવ્ય થયું નહીં. પછી બીજા દેશોમાં જઈ પંદર પ્રકારના કર્મોદાનોથી વેપાર કરતાં તેણે એક કોડથી અધિક દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. દેશાંતરથી પાછા ફરતાં રસ્તામાં ભીલોએ તેનું સઘળું દ્રવ્ય લુ'ટી લીધું અને કાંઈક ગુપ્ત રાખેલાં આભૂષણ વિગેરે સારવસ્તુને લઈ તે ધનશ્રેષ્ઠિ પોતાને ઘેર આંચો. અને બીજાવાર હિસાબ (સરવૈયું) તપાસતાં પણ પૂર્વે હતું તેટલુંજ (નવાણું લાખ) દ્રવ્ય રહ્યું. પછી ઘણા લોભથી આકુળ વ્યાકુળ મનવાળા તે ધનશ્રેષ્ઠિએ પલ્લી અને તેની આબુખાબુના ગામોમાં જઈ, ચોરોએ ચોરી કરીને આણેલી વસ્તુઓ સસ્તા ભાવથી લેવી, ચોરોને મદદ આપવી અને રાજકાયદાનું ઉલ્લંઘન કરવું વિગેરે પ્રકારોથી તેણે સવાકોડ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કર્યું. પછી કોઈ ગામમાં અગ્નિથી તે સઘળું બળી જવાથી પોતાના આત્માની નિ'દામાં તત્પર થયેલો તે ધનશ્રેષ્ઠિ ઘેર આંચો; તેને જિનદત્ત નામના તેના મિત્રે પ્રતિબોધ કર્યો કે "હું મિત્ર ! ખરાબ વેપારથી દ્રવ્ય અને ધર્મની હાનિ તું ન કર, અને ઘર વિગેરેનો ખર્ચ પણ પૂર્વે જેટલો કરતો હતો તેટલોજ કર" પછી તે ધનશ્રેષ્ઠિ પૂર્વની પેઠે ખર્ચ વિગેરે કરી વેપાર કરવા લાગ્યો. એક વખતે તેણે લાખ દ્રવ્યના સ્વામીઓથી કરાતી કેટીધ્વજ વાળા ગૃહસ્થોની અભ્યુત્થાનાદિ ભક્તિને જોઈ, ૧ સાધન (મંત્રાદિ,) ૨ વાહન (ઘોડા પ્રમુખ) અને ૩ ખાણ એ ત્રણ પ્રકારથી ઘણું દ્રવ્ય ઉપાર્જન થાય છે, એમ શ્રવણકરી પ્રથમ ઘોડાનો વેપાર કરવા માંડ્યો. પછી મિત્ર પ્રમુખે તે ધનશ્રેષ્ઠિને વાર્યો તોપણુ તે વહાણે ચઢ્યો, ત્યાં તેણે ઘણા કોડોપ્રમાણુ દ્રવ્ય મેળવ્યું. પછી એક કોડની કિંમતનું રત્ન પોતાની જ'ઘામાં ઘાલી પાછા આવતાં તેનું વહાણુ ભાંગી ગયું; અને

તેના હાથમાં એક પાટીયું આંવું. તે પાટીયાથી સમુદ્ર ઉતરી ઘેર આંવે; અને ફરી હિસાબ ભેતાં પશુ નવાણું લાખજ રહ્યા. કારણકે જંઘાની અંદર છુપાવેલા કોડ મૂશ્યના રત્નને શરીરની ગરમી વિગેરે લાગવાથી રત્નનું તેજ મંદ થઈ ગયું, તેથી તેની એક લાખ દ્રવ્ય જેટલી કિંમત ઓછી થઈ ગઈ. પછી તે શ્રમિત થએલો ધનશ્રેષ્ઠિ પુણ્ય ઉપર આધાર રાખી ઘર તથા ધર્મકાર્ય વિગેરેમાં અધિક ખર્ચ કરવાને તત્પર થયો. તેમ કરતાં ઘરમાં રહેલી વસ્તુઓના લાવમાં વધારો થવાથી કેટલાએક દિવસે તેને કોટી દ્રવ્ય પણ પ્રાપ્ત થયું. તે પછી અનેક મંદિરોના જીર્ણોદ્ધાર અને નવીન જિનપ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે મ્હોટાં પુણ્યકાર્ય કરવામાં પ્રયત્નવાન થએલા તે ધનશ્રેષ્ઠિને એક કોટીથી અધિક દ્રવ્ય થવા લાગ્યું; પરંતુ તેમાંથી કાંઈ પણ ઓછું થયું નહીં. કારણ કે “ઉત્તમ ધર્મ કરનારાઓની સર્વ ઠેકાણે વૃદ્ધિ થાયછે,” એવી ઉક્તિ છે. અનુક્રમે ધનશ્રેષ્ઠિ પોતાના સુપુત્રને વિષે ધરનો ભાર આરોપણ કરી પોતે ચારિત્રી (સાધુ) થયો. પછી અતિ તીવ્ર તપશ્ચર્યાથી ઘાતિ કર્મોનેા ક્ષય કરી કેવળજ્ઞાની થયો, અને મોક્ષપદને પામ્યો. એવીજ રીતે અત્યંત કલેશ વિગેરેનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ વ્યવહારના આચરણ કરનારનેજ પ્રાપ્તે કરી દ્રવ્યવૃદ્ધિ અને વૈભવની પ્રાપ્તિ થાય છે. ગૃહસ્થપણામાં ‘ન્યાય સંપન્ન વિભવ’ની મુખ્યતા છે, તેથી શરૂઆતમાં તે ગુણનું વર્ણન કરવામાં આંવું છે.

હવે અંધકાર મહારાજ પ્રથમ ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં ઉપદેશદ્વારા ધર્મ યોગ્ય પુરૂષને ઓળખાવે છે.

“દૃષ્ટં ન્યાયોપગતવિજ્ઞવઃ પુણ્યકાર્યાણ્યનેકા—

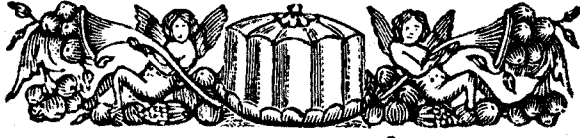
ન્યાતન્વાનો વિશદવિધિના પ્રાપ્તકીર્તિપ્રતિષ્ઠઃ ।

લોકે શ્લઘાપદમધિગતઃ શુદ્ધગાર્હસ્થ્યધર્મે,

યોગ્યઃ પ્રોક્તો મુનિજિરુદયત્ સદ્ધિવેકિપ્રવેકઃ । ૧ । ”

इति न्यायसंपन्न विज्ञवनामा प्रथमो गुणः समाप्तः ॥ १ ॥

શબ્દાર્થ—“ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ન્યાયથી પ્રાપ્ત થયેલ વિભવવાળો, નિર્ભજ વિધિથી અનેક પુણ્ય કાર્યો કરનાર, કીર્તિ તથા પ્રતિષ્ઠા પામેલો, લોકમાં પ્રશંસા પાત્ર થયેલો, અને સદ્ધિવેકની શ્રેષ્ઠતાને પ્રગટ કરનાર પુરૂષને મુનિઓએ શુદ્ધ ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય કહ્યો છે. ૧ ” ન્યાય સંપન્ન વિભવ યુક્ત હોય તે ધર્મને યોગ્ય થાય, ધત્યાદિ વિસ્તારપૂર્વક માર્ગાનુસારીના પાંચીશ ગુણ પૈકી પ્રથમ ગુણનું વર્ણન કર્યું.

દ્વિતીય ગુણ વર્ણન શિષ્ટ પુરુષોના આચારની પ્રશંસા.

વે કમ પ્રાપ્ત શિષ્ટ પુરુષના આચારની પ્રશંસા કરવા
રૂપ બીજા ગુણનું વર્ણન કરે છે.

શિક્ષાને પ્રાપ્ત થયેલા અર્થાત્ વ્રતમાં રહેલા અને જ્ઞાનથી વૃદ્ધ એવા સત્પુરુષોની સેવાથી પ્રાપ્ત કરી છે નિર્મળ શિક્ષા જેમણે તે શિષ્ટ પુરુષો કહેવાય છે, અને તેવા ઉત્તમ પુરુષોના આચાર—શ્રેષ્ઠ આચરણ રૂપ વર્ચન—તેની પ્રશંસા કરનાર અર્થાત્ તેમની ઉપવૃંદ્ધિ કરવી, ઉત્સાહ વધારવો, ઘણા લોકોની આગળ તેમના ગુણો ગાવા અને સહાય આપવા વિગેરે કાર્યોથી સલાહા કરનાર હોય તેને શિષ્ટાચાર પ્રશંસક કહે છે. આ પ્રમાણે કરવાથી ખરેખર પુન્ય માર્ગની વૃદ્ધિ થાય છે, ગુણી પુરુષોમાં માન્યતા થાય છે, ગુણવાન પુરુષોની પ્રવૃત્તિ દૃષ્ટિ ગોચર થાય છે, ઉત્તમ માર્ગને અનુસરાય છે અને નિરંતર સર્વ લોકોનો મહાન્ ઉત્સાહ વૃદ્ધિ પામે છે, ઇત્યાદિ. વળી આ સહાચાર કેવો છે તે કહે છે.—

“લોકાપવાદજીરૂત્વં, દીનાભ્યુછરણાદરઃ ।

કૃતજ્ઞતા સુદાક્ષિણ્યં, સદાચારઃ પ્રકીર્તિતઃ ” ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થઃ—“લોકોના અપવાદથી ભય રાખવો, દીન પુરુષોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આહર કરવો, કરેલા ઉપકારને ભણવો, અને દાક્ષિણ્યતા (શરમ) રાખવી; આ ચારને સહાચાર કહેલો છે. ૧.”

ભાવાર્થ—લોકાપવાદજીરૂત્વં ”—જે કાર્ય કરવાથી લોકોમાં નિંદા થાય તેવું કાર્ય કરતાં ભય રાખવો તે. અહીં તાત્પર્ય એવો છે કે પ્રાચે ધનાદિકના લોકથી અથવા ઇંદ્રિયોના વિષયને આધીન થઈ કોઈ અસત્ પ્રવૃત્તિ કરવાનું ઇચ્છે

તેને લોકાપવાદનો ભય છે, અને જે ધર્મિષ્ઠ હોય તેજ એવા ભયની દરકાર રાખે છે. તેથી તેમની અધર્મમાં પ્રવૃત્તિ થતી નથી. માટે શ્રાવકપણામાં 'લોકાપવાદ ભીરૂવ' ગુણની ખાસ આવશ્યકતા છે.

“ દીનામ્યુહરણાદર: ”— દીન પુરૂષોનો ઉદ્ધાર કરવામાં આદરવાળો એટલેકે, પોતાના સ્વધર્મિ-ભતિ બંધુ કે દેશ બંધુ કોઈ પણ પ્રાણી આપત્તિમાં આવી પડ્યો હોય તો તેની ઉપેક્ષા નહીં કરતાં યથાશક્તિ તેને સહાય આપવામાં અથવા તો તેનો બનતા પ્રયાસે ઉદ્ધાર કરવામાં આદરયુક્ત થવું જોઈએ.

“ કૃતજ્ઞતા ”— કરેલા ગુણને જાણવો તે—આ સામાન્ય ગુણ દરેક વ્યક્તિને લાગુ પડે છે; દુનિયામાં પણ કરેલા ગુણને ભૂલી જનાર અધમ ગણાય છે. તેથી હરેક પ્રકારે પોતાની શક્તિ અનુસાર ઉપકારીના ઉપકારનો બદલો વાળવા ચુકવું નહીં. હવે જ કોઈ એક પુરૂષમાં ઉપકારીના ઉપકારનો બદલો વાળવાની કોઈ પણ રીતે શક્તિ ન હોય તોપણ તેણે તેનો બદલો વાળવા હુમેશાં ઈચ્છા રાખવી જોઈએ કે જેથી કૃતજ્ઞતા પ્રાપ્ત થાય નહીં, તેમજ ઉપકારીનો બદલો આપવાને શક્તિમાન પુરૂષે એવો પણ વિચાર ન કરવો જોઈએ કે મહારા ઉપર ઉપકાર કરનાર કાંઈ પણ આપત્તિમાં આવી પડે તો હું તેમને આપત્તિમાંથી મુક્ત કરી ઋણ મુક્ત થાઉં. એવો વિચાર કરવો તે માથું કાપી પાઘડી બંધાવવા જેવું છે; તેથી વિચાર-શીળ પુરૂષ આ પ્રમાણે વિચાર કરે નહીં. પરંતુ ઉપકારીના ઉપકારનું નિરંતર સ્મરણ કર્યા કરે અને ચિંતવે કે, મહારા ઉપર જેવી આપત્તિ આવી પડી હતી તેવી આપત્તિ મહારા ઉપકારી પુરૂષપર મા આવી પડે.

“ સુદાક્ષિણ્ય ”—સુદાક્ષિણ્યતાવાળો એટલે કેટલાએક સારા માણસો, મહા-જન, જ્ઞાતિજન તથા ગ્રામ કે દેશના માનનીય પુરૂષો અમુક સુકૃત કાર્ય કરવા ભલામણ કરે, અને તે કરવામાં પોતાને મહેનત પડતી હોય, દ્રવ્યનો વ્યય થતો હોય, અગર ધીન્નું કંઈ કષ્ટ સહન કરવું પડતું હોય તોપણ તે કાર્ય શરમને લઈને કરી આપે. કદિ ઉપરોક્ત પુરૂષો અકાર્ય કરવાની ભલામણ કરે તો તે કરવું કે નહીં? એવી કોઈ આશંકા કરે તેને કહેવાનું કે પ્રથમ તો ઉત્તમ પુરૂષો તેવા અકાર્યની ભલામણ કરેજ નહીં. કદિ તેવા સજ્જોને લઈ અકાર્ય કરવાનું કહેવામાં આવે તો તેવા કાર્યમાં દક્ષિણ્યતા રાખવી યોગ્ય નથી. આ ગુણવાળો પુરૂષ દુની-

યાને પ્રિય થાય છે તેથી આ ગુણની શ્રાવકપણામાં આવશ્યકતા છે. ઉપર જણાવેલા ચાર ગુણોને સદાચાર કહેલો છે. ૧ વળી કહ્યું છે કે:—

“સર્વત્ર નિન્દા સન્ત્યાગો, વર્ણવાદસ્તુ સાધુષુ ।

આપદ્યદૈન્યમત્યન્તં, તદ્વત્સમ્પદિ નમ્રતા ॥૨ ॥”

શબ્દાર્થ—“ સર્વ ઠેકાણે નિંદાનો સર્વથા ત્યાગ, સત્પુરુષોની પ્રશંસા, અત્યંત કષ્ટમાં અદીનપણું અને તેવીજ રીતે સંપત્તિમાં નમ્રતા રાખવી ॥ ૨ ॥ ”

ભાવાર્થ—“ સર્વત્ર નિન્દા સન્ત્યાગો ”—કોઈ પણ માણસે કોઈ પણ વ્યક્તિની નિંદા કરવી નહીં. પરંતુ વિપરીત આચરણ કરનારને જોઈ તેના ઉપર કડ્ડણા લાવી તેને પોતે બનતા ઉપાયે વિપરીત કર્યું કરતાં અટકાવે, અને સન્માર્ગે ચલાવવા પ્રેરણા કરે, અને જો તેમ કરતાં અસત પ્રવૃત્તિને તે ત્યાગ ન કરે તો તેના ઉપર ઉદાસીનતા ધારણ કરે; પણ તેના ઉપર દ્વેષ ધારણ કરી નિંદા ન કરે: નિંદા કરવાથી નિંદા કરનાર પુરુષના આત્માને કોઈ પણ પ્રકારનો લાભ થતો નથી. પરંતુ જે પુરુષની નિંદા કરવામાં પ્રવર્ત્તમાન થયો હોય તેના અવગુણમાં ચિત્તની રમણતા થવાને લીધે આત્મામાં તે અવગુણોનું પ્રતિબિંબ પડવાથી આત્મા મદીનતાને પામે છે જેમ જિનેશ્વર કે મહર્ષિઓના ગુણોત્કીર્તન કરવાથી ગુણો કીર્તન કરનારનો આત્મા નિર્મળતાને પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ તે ન્યાય આ ઠેકાણે લાશુ કરી કોઈ પણ વ્યક્તિની નિંદા કરી અત્માને કલુષિત કરવો નહીં. તેમાં રાજા, મંત્રી, દેવ, યુરુ, સંઘ અને સત્પુરુષોની નિંદાનો ત્યાગ તો અવશ્ય કરવો જોઈએ. નહીં તો શેહિણીની પેઠે નરક અને તિર્યચનાં અતિ તીવ્ર દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડશે. એમ જાણી નિંદાથી નિવર્ત્તવું એજ ઉચિત છે.

“વર્ણવાદસ્તુ સાધુષુ”—સત્પુરુષોની પ્રશંસા કરવી—તેમના શાંતતા, ગંભીરતા, શૌર્યતા, નમ્રતા, સહનશીલતા, વિષયવિમુખતા, વચનમાધુર્યતા, નિરભિમાનતા, ગુણુક્તતા, નિપુણતા, સરળતા, સૈમ્યતા, દાક્ષિણ્યતા, અદીનતા, સર્વજનવલ્લભતા, પ્રમાણિકતા, નિઃસંગિતા, નિડતા, નિર્દોલતા, પદોપકારિતા, દીર્ઘદર્શિતા, ધર્મચૂસ્તતા, સંસારવિમુખતા તથા ઐહાર્ય, ધૈર્ય, સૌજન્ય, ઐચિત્ય, વિનય, વિવેક, અનુભવ, સદાચાર અને પાપભીરૂત્વ વિગેરે અનેક ગુણોનું નિરંતર સ્મરણ કરવું, અને તેમને

પ્રસિદ્ધિમાં લાવવા શક્તિ અનુસર યોગ્ય પ્રયાસ કરવો. કેમકે મહાત્માઓના આવા ઉત્તમ ગુણો ધાર્મિક તેમજ નૈતિક અવનતિના પ્રસંગે ખરેખર એક પુષ્ટ આલંબન રૂપ થઈ પડે છે. વળી તેમની પ્રેમ પૂર્વક કરેલી પ્રશંસા ઉત્તરોત્તર ગુણ પ્રાપ્તિ, પુણ્યવૃદ્ધિ, નરેન્દ્રપણું સ્વર્ગ તથા યાવત અપવર્ગના ફળને પણ આપનારી થાય છે. માટે સંત પુરૂષોના ગુણો દૃષ્ટિગોચર કરી તેમની પ્રશંસા કરવામાં ઉદાસીનતા ધારણ કરવી નહીં, કારણ કે આગળ કહેવામાં આવનાર સાધુ પુરૂષોના ગુણોની પ્રશંસા કરનાર તથા ઉદાસીનતા રાખનાર બે ચોરોના ઉદાહરણની પેઠે શુભાશુભ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી વિશેષ ધર્માભિલાષી પુરૂષોએ ઉદાસીનતાનો ત્યાગ કરી તેમના ગુણોની પ્રશંસા અવશ્ય કરવી જોઈએ.

“ **આપવ્યદૈન્યમત્યન્નમ્** ”—ગમે તેવી આપત્તિ આવે તો પણ અતિશય દીનપણું ધારણ કરવું નહીં. પણ એવી વખતે આત્માની શક્તિનો વિચાર કરી મનન કરવું કે, પૂર્વ ભવ સંબંધી કોઈ નિકાચીત કર્મ ઉદયઆવ્યું છે; તો તેને સમભાવથી વેદવું—ભોગવવું એજ આ આપત્તિના વિનાશનો પ્રતિકાર છે. માટે મ્હારે દીન થવાની કે યાચના કરવાની કોઈ પણ પ્રકારે જરૂર નથી. આ કર્મ પોતાનું ફળ આપી નષ્ટ થતાં આત્મા પોતાની મેળે કર્મજનિત આપત્તિથી મુક્તિ થશે એટલે મ્હારા પોતાના આત્મામાં રહેલાં અનંત સુખો પ્રગટ થવાથી સર્વ કલેશો નાશથશે, એવો વિચાર કરી સમભાવમાં રહેવાની પ્રવૃત્તિ કરે. પરંતુ સર્વથા દીનતા કરે નહીં. કારણકે દીનતા કરવાથી પોતાની નિર્ભંગતા બહારમાં લાવવા શિવાય બીજી કંઈ પણ કાર્ય-સિદ્ધિ થતી નથી.

“ **તદ્વત્સમ્પદિ નમ્રતા** ”—તેવીજ રીતે સંપત્તિમાં નમ્રતા રાખવી કહેવાય. ન્યેહ્યથી સંપત્તિ પ્રાપ્તિ થાય તો પણ અહંકાર ન ધારણ કરતાં હમેશાં નમ્રતા રાખે. એના ભાગ્યેહયના વખતે વિચાર કરે કે મ્હારા પૂર્વ પુન્યનો ઉદય થવાથી આ સંપત્તિ, સ્વજન, અને સંતતિ વિગેરે અનુકૂળ પદાર્થો મને પ્રાપ્ત થયાં છે; તો આવા અનુકૂળ અવસરે મ્હારે સમપરિણુમે રહી અચિર સંપત્તિથી મહાંધ ન થતાં નમ્રતા ધારણ કરવી જોઈએ. તેમજ આ સંપત્તિને સ્થિર કરવાનો ખરેખરો પ્રતિકાર તો એ છે કે પોતાની લક્ષ્મીના જૈનામ તથા જૈનમંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર, દીનોદ્ધાર, સત્પાત્ર, અને જ્ઞાનદાન આદિકમાં વિનિયોગ કરવો તેજ છે. કારણકે પુન્યને અનુસારે પ્રાપ્ત

થનારી લક્ષ્મીનો વ્યય સત્કાર્યમાં કરવાથી પુન્યની વૃદ્ધિ થાય છે, અને પુન્યની વૃદ્ધિ થવાથી લક્ષ્મી સ્થિર થાય છે નહિ તો ચક્રવર્તી અને ઇંદ્રાદિકની ઋદ્ધિ પણ સ્થિર રહી નથી તો આ મનુષ્ય સંબંધી અસ્થિર લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થવાથી રંક શ્રેષ્ઠિની પેઠે અહંકાર કરવોએ સર્વથા અનુચિત છે. કહ્યું છે કે:—“નમન્તિ સફલા વૃક્ષઃ (ન્યારે વૃક્ષો ફૂગે છે ત્યારે તે નમ્રીભૂત થાય છે.) તેવી રીતે જેમ જેમ સંપત્તિ પ્રાપ્ત થતી જાય તેમ તેમ વિશેષ નમ્રતા રાખવામાં જ શોભા રહેલી છે. પરલોકમાં પણ ધનમદ્યથી ધનનાશ, માન હાનિ, દરિદ્રતા વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ધનનો અહંકાર પરલોકમાં પણ હિતકારક નથી, તેથી નમ્રતા એજ સંપત્તિનું લૂણુ છે. એ ગુણ ઉત્તમ પુરૂષને અવશ્ય ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. વળી કહ્યું છે કે—

“ પ્રસ્તાવે મિતજ્ઞાષિત્વમવિસંવાદનં તથા ।

પ્રતિપન્ન ક્રિયા ચેતિ, કુલ્લધર્માનુપાલનમ્ ” ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—“ પ્રસંગ આવે જરૂર પુરતું બોલવું, તથા વિરોધ ન કરવો, ક્રિયા અંગીકાર કરવી અને પોતાના કૃણ ધમતું પાલન કરવું. ॥ ૩ ॥ ”

ભાવાર્થ—“પ્રસ્તાવે મિતજ્ઞાષિત્વમ્”—પ્રસંગ આવે જરૂર પુરતુંજ બોલવું જોઈએ. કેમકે અસંબંધવાળાં અથવા સંબંધવાળાં પણ વાક્યો વિશેષ બોલવાથી ઘણી વખત શ્રોતાઓ કંટાળી જાય છે, તેથી ધારેલી અમર થતી નથી. કદિ કોઈ એમ કહેકે ત્યારે શાસ્ત્ર સંબંધી ભાષણ પણ વિશેષ કરવાં સારાં કેમ ગણાશે ? તેને માટે કહેવું જોઈએ કે જિનેશ્વરની વાણીમય અગાધ શાસ્ત્રોમાંથી જેટલું ન બોલાય તેટલું બોલું છે માટે પ્રયોજન પુરતું અને અસરકારક બોલવું જોઈએ. બોલતાં પહેલાં અંતરંગ વિચારો થવાથી મનમાં સંકલ્પ વિકલ્પની જાળ ઉત્પન્ન થાય છે. પછી આત્મા ભાષાવર્ગણાનાં પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી મુખદ્વારા પ્રગટ કરે છે; એટલે અપ્રાસંગિક કે પ્રાસંગિક પણ વિશેષ બોલવામાં આટલી બધી ખટપટમાં આત્માને ઉતરવું પડે છે, તેથી પ્રસંગે પણ મિતભાષિપણું રાખવું યોગ્ય છે.

“ અવિસંવાદનં તથા ”—કોઈ પણ સાથે વિરોધ કરવો નહિ કેમકે વિરોધ કરવાથી વૈર પરંપરા વધે છે, અને આર્ત તથા રોદ્રધ્યાન થવાથી મનુષ્ય જન્મતું

કુળ જે સ્વર્ગ કિંવા મોક્ષરૂપ થવું જ્ઞેય્યે તેને બદલે તે વિસંવાદ ઉપરોક્ત દુર્ધ્યાન કરાવી આત્માને નરક કે તિર્યચરૂપ દુર્ગતિમાં ખેંચી જવા સમર્થ થાય છે. તેથી વિચારશીલ પુરૂષે વિરોધ કરતા પહેલાં વિચાર કરવો. તેમાં પણ વ્રતધારી શ્રાવકોએ અને વિશેષે કરી યતિ મહાશયોએ તો સર્વથા વિસંવાદ ત્યાગજ કરવો જ્ઞેય્યે. કારણ કે યતિવર્યો હુમેશાં આવશ્યકમાં “મિત્તી મ સવ્વભૂણુ” આ મહાવાક્યનું સ્મરણ કરે છે. તો તેમણે તો કોઈ પણ સાથે વિરોધ રાખવો એ વ્યાજબી ગણાશે નહીં. “પ્રતિપન્નક્રિયા ચેતિ”—અંગીકાર કરેલું કાર્ય કરવામાં વિઘ્ન આવે તો પણ તેથી ડરી ન જતાં તે કાર્ય પુરું કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. કાર્ય કરવાનું અંગીકાર કરતાં પહેલાં કાર્યના ગુણ દોષ, પોતાની શક્તિ, સહાયક અને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ તથા ભાવનો વિચાર કરી કાર્ય કરવાનો આરંભ કરવો. બનતા સુધી પોતાની જાત મહેનતથી થઈ શકે તેવું કાર્ય હાથ ધરવું કે તે પરિપૂર્ણ થવામાં વાંધો આવે નહીં. પરંતુ બીજાઓના ઉપર આધાર રાખી કાર્ય હાથ ધરવું નહીં. આ ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે કોઈ પણ કાર્ય હાથ ધરવું એ એક આપત્ત છે. કહ્યું છે કે:—

“ પ્રારજ્યતે ન સ્વલ્લ, વિઘ્નજયેન નીચૈઃ,
 પ્રારજ્ય વિઘ્નવિહતા વિરમન્તિ મધ્યાઃ ।
 વિઘ્નૈઃ પુનઃ પુનરપિ પ્રતિહન્યમાનાઃ,
 પ્રારબ્ધમુત્તમજનાઃ ન પરિત્યજન્તિ ॥ ૧ ॥ ”

તાત્પર્યાર્થ:—“વિઘ્ન આવશે એમ ધારી નીચ પુરૂષો શુભ કાર્યનો પ્રારંભ કરતા નથી, વિઘ્નથી હણાએલા મધ્યમ પુરૂષો કાર્યનો પ્રારંભ કરી વિરમી જાય છે. અને ઉત્તમ પુરૂષો તો વારંવાર વિઘ્નથી હણાયા છતાં પણ પ્રારંભ કરેલા કાર્યનો ત્યાગ કરતા નથી.” આ ઉપરથી દરેક સત્પુરૂષોએ સત્કાર્ય કરવામાં વીર્ય ફેરવી તેને સંપૂર્ણ કરવા ચુકવું નહીં.

“ કુલ્લધર્માનુપાલનં ”—કુળધર્મનું પાલન કરવું—શ્રાવકના કુળમાં જન્મ પ્રાપ્ત થયા છતાં કુસંગતિથી પોતાના શુદ્ધ આચારનો ત્યાગ કરી મ્લેચ્છાદિક લોકોના વેષ તથા દુરાચારોનું અહણ કરવામાં શ્રેષ્ઠતા માનવી તે શ્રાવકને કોઈ પણ રીતે યોગ્ય નથી. ભાગ્યોદયથી પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞેનધર્મ અને તેના આચારો સુશ્રાવકે પ્રા-

ણાંતે પણ છોડવા બંધબે નહીં. આ ઠેકાણે અસત્ કુળાચારની ઉપેક્ષા કરી શ્રાવકના કુળનો સંબંધ હોવાથી શ્રાવકના કુળાચારનું ગ્રહણ કરેલું છે. વળી કહ્યું છે કે:—

“ અસહ્યયપરિત્યાગઃ, સ્થાને ચૈવ ક્રિયા સદા ।

પ્રધાનકાર્યે નિર્બન્ધઃ, પ્રમાદસ્ય વિવર્જનમ્ ॥ ૪ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“કૃણ વિનાના ખર્ચનો ત્યાગ કરવો, ઉચિત સ્થાનમાંજ હમેશાં ક્રિયા કરવી, શ્રેષ્ઠ કાર્યમાં આગ્રહ રાખવો અને પ્રમાદનો ત્યાગ કરવો ॥૪॥ ”

ભાવાર્થ—“અસહ્યય પરિત્યાગઃ ”—નિષ્કૃણ ખર્ચનો ત્યાગ કરવો બંધબે. કારણકે તેમ થવાથી દ્રવ્યનો નાશ થઈ પાપની વૃદ્ધિ થાય છે, તેથી આ લોકમાં દરિદ્રતા તથા અપકીર્તિ અને પરલોકમાં દુર્ગતિ વિગેરેના અતિતીવ્ર દુઃખ સહન કરવાં પડે છે. વળી અસત્ કાર્યમાં દ્રવ્યનો વ્યય થઈ જવાથી મનુષ્ય ભવને યોગ્ય ખરેખરું પુન્ય કાર્ય જે દ્રવ્યથી કરવાનું છે તે રહી જાય છે, જેથી પરીણામે પશ્ચાતાપ કરવો પડે છે, માટે અસત્ કાર્યમાં દ્રવ્યનો વ્યય કરતાં પહેલાં ખાસ શુભાશુભ કૃણનું મનન કરી ભવિષ્ય કાળમાં આપત્તિ વિગેરે કાંઈ ખમવું નપડે તેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરે. તેમજ માત્ર ખાલી નામના કરવાની ઇચ્છાથી લગ્નાદિ પ્રસંગોમાં પણ ખીજા ધનાઢયોની સાથે સ્પર્ધામાં ઉતરવા પ્રયત્ન નહીં કરતાં સમયોચિત અને શક્તિ અનુસાર વ્યય કરવો યોગ્ય છે.

“ સ્થાને ચૈવ ક્રિયા સદા ”—દરેક ક્રિયા હમેશાં યોગ્ય સ્થાનેજ કરવી બંધબે, અનુચિત સ્થાનમાં ક્રિયા કરવાથી કાર્યની જેવી બંધબે તેવી સફળતા થઈ શકતી નથી. જેમ સિદ્ધગિરિ આદિ પવિત્ર ક્ષેત્રમાં પ્રભુભક્તિ, બ્રહ્મચર્ય, સામાયિક પ્રતિક્રમણ, તપ,જપ, ધ્યાન અને મુનિદાન વિગેરે જેવું સ્થિર ચિત્તથી થઈ શકે છે તેવું પોતાના ગામમાં કે ઘરમાં પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. વળી સાધુની સમીપમાં કે ઉપાશ્રયમાં જેવી ધર્મ ક્રિયા થઈ શકે છે; તેવી ગૃહાદિક અન્ય સ્થાનમાં થઈ શકતી નથી. માટે વિચારશીલ પુરૂષે યોગ્ય સ્થાને યોગ્ય ક્રિયા કરવી.

“પ્રધાનકાર્યે નિર્બન્ધઃ” શ્રેષ્ઠ કાર્ય કરવામાં આગ્રહ રાખવો બંધબે, કારણકે આ ચ-રાચર જગતમાં પ્રણી માત્રને અનેક કાર્ય કરવાનાં છે છતાં તેનો ધર્મ, અર્થ, કામ

અને મોક્ષરૂપ ચાર વિભાગમાં સમવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તેમાં પણ અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ જો કે ધર્મ કરવાથી થાય છે તો પણ વિવેક વિના તેનું (અર્થ અને કામનું) સેવન કરનાર દુર્ગતિનું ભાજન થાય છે. તેથી તેના સંબંધમાં આવેલાં સર્વ કાર્ય અવશ્ય કરણીય ન હોવાથી તે પ્રધાન કાર્ય નથી, માટે તેને અંતર્ગત્યે તેને ગૌણતામાં રાખી અનંત રતનત્રય, અનંત વીર્ય અક્ષય સ્થિતિ અને અનંત સુખ આપનાર મોક્ષરૂપ પુરૂષાર્થને પ્રધાન કાર્ય ગણેલું છે, અને તે ધર્મરૂપ પુરૂષાર્થ સિદ્ધ થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી ધર્મ એજ પ્રધાન કાર્ય છે. કહ્યું છે કે—

“ ત્રિવર્ગસંસાધનમન્તરેણ, પશોરિવાયુર્વિફલ્લં નરસ્ય ।

તત્રાપિ ધર્મ પ્રવરં વદન્તિ, ન તં વિના યદ્ભવતોઽર્થકામૌ ॥૧॥”

તાત્પર્યાંથઃ—“ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગનું સાધન કર્યાં શિવાય મનુષ્યનું આયુષ્ય પશુની પેઠે નિષ્ફળ છે, તેમાં પણ પડિત પુરૂષો ધર્મને પ્રધાન કહે છે; કારણ કે તેના વિના અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ૧” માટે વિવેકી પુરૂષે ધર્મરૂપ પ્રધાન કાર્યને બાધ ન આવે તેવી રીતે પ્રવૃત્તિ કરવી એ ઉચિત છે.

“ પ્રમાદસ્ય વિવર્જનમ્ ”—પ્રમાદનો ત્યાગ કરવો. તે ત્યાગ કરવાનું કારણ એ છે કે પ્રાણી માત્રનો કટ્ટો શત્રુ પ્રમાદજ છે, અને જે શત્રુ હોય તેનો ત્યાગ કરવો એ સૃષ્ટીનો એક સ્વાભાવિક નિયમ છે. તો પ્રમાદ શત્રુનો ત્યાગ કરવાને બદલે તેની સેવા કરવી એ નિયમથી કેટલું વિરુદ્ધ છે? કદિ કોઈ રાજા હુકમ કરે કે મહારી તમામ રૈયતે હુમૈશાં એક કલાક મહારી સેવા ઉઠાવવી; રાજાના આ હુકમને લોક જીવની હુકમ ગણશે અને તેને (હુકમને) રાજા પાસે પાછો ખેંચાવવા વિદ્વાન, ધનવાન, અને સમસ્ત પ્રજાવર્ગ અનતો પ્રયાસ કરવા ચુકશે નહીં. તો જ્યારે પ્રમાદરૂપી રાજા તેઓને ભ્રમમાં નાંખી પ્રતિદિન ઘણા કલાકો સેવા કરાવે છે, ત્યારે તેની સેવામાંથી મુક્ત થવા માટે અનતો પ્રયાસ કેમ ન કરવો જોઈએ? જે પ્રમાદ રાજાની આજ્ઞા ત્રણ લોકના પ્રાણીઓ મારતકે ચડાવે છે તે પ્રમાદના મુખ્ય પાંચ ભેદ છે, અને ગૌણતાએ દરેક પ્રાણીઓના વિચિત્ર સ્વભાવોને લીધે અનેક ભેદો થાય છે. પરંતુ તે સર્વે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાદ ક્યે વખતે અને કેવા રૂપમાં આવશે તે મુકરર નથી. માટે સાધુ અગર શ્રાવકોએ પ્રમાદ શત્રુથી સાવધાન રહી, હુમૈશાં આત્મામાં જાગૃતિ રાખી

તેને લેશમાત્ર પણ સ્થાન આપવું નહીં. કારણ કે સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર અને પૂર્વ-ધરોને પણ છેક નિગોદ સુધી પહોંચાડનાર તેજ છે. કહ્યું છે કે:—

“ મજ્જં વિસયકસાયા, નિદ્વા વિગદ્વા ય પંચમીજાણયા ।
 ણ્ણ પંચ પમાયા, જીવં પારંતિ સંસારે ॥ ૧ ॥ ”

તાત્પર્યાર્થ:—“આઠ મદ, પાંચ ઈન્દ્રિયોના ત્રેવીશ વિષય, સોળ કષાય, પાંચ પ્રકારની નિદ્રા અને ચાર વિકૃતિ એ પાંચ પ્રમાદ જીવને સંસારમાં પાડે છે. ૧૧” આ ગાથાનું મનન કરતાં એમ લાગે છે કે કોઈ લગ્ય પ્રાણી સંસારી કાર્યમાંથી અવકાશ મેળવી ધર્મ કરવાને તત્પર થાયછે, તેટલામાં ઉપરોક્ત પ્રમાદ આડા આવી તેને તેમ કરતાં અટકાવેછે; તો તેનાથી પાછા નહીં હટતાં આત્મવીર્યને પ્રકાશમાં લાવી, પ્રમાદનો પરાજયકરી, ધર્મ કરવામાં તત્પર થવું; અને જે કાર્ય આજે કરવાનું હોય તેને આવતી ઠાલ ઉપર મુલતવી રાખવું નહીં. કહ્યું છે કે:—

“ કન્નકરણસો ઝાજ કર, ઝાજકરણસો ઝવ ।
 ઝવસર વિતા જાતહૈ, ફિર કરેગા કવ ॥ ”

આ કવિતાનો વિચાર કરી જે શુભકાર્ય કરવાનું હોય તે શીઘ્ર કરવું જોઈએ. કેમકે:—“શ્રેયાંસિ बहुविघ्नानि ” શુભ કાર્યમાં ઘણાં વિઘ્ન આવે છે, મટે શુભ કાર્ય કરવામાં વિલંબ કરવો નહીં. વળી કહ્યું છે કે:—“ધર્મસ્ય ત્વરિતા ગતિ”-

ધર્મની ગતિ શીઘ્ર હોય છે. તેથી ધર્મ કરણી કરવામાં ઘણું માત્ર પણ પ્રમાદ કરવો નહીં. ભગવાન દેવાધીદેવ મહાવીરસ્વામી મહારાજે પ્રથમ ગણધર શ્રીમદ્ ગૌતમસ્વામી કે જેઓ પ્રાયે અપ્રમત્તપણે વર્તતા હતા, તોપણ તેઓશ્રીને ઉદ્દેશી જૈનાગમમાં ફરમાવ્યું છે કે:—“સમયં ગાયમ મા પમાય”- હે ગૌતમ ? સમયમાત્ર પણ તું પ્રમાદ કરીશ નહીં. આ મહાવાક્ય ઉપરથી પ્રમાદનું બળ કેવું પ્રબળ છે તે સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. માટે હું સુશ્રાવક છું અથવા સવે ત્તમ સાધુ છું એવો નકામો અહંકાર નહીં કરતાં પ્રમાદ ત્યાગ કરવામાં સતત પ્રયાસ કરવો; નહીં તો કંડરીક અને મંઘ્વાચાર્ય વિગેરેની પેઠે દુર્ગતિના દુઃખ સહન કરવાનો પ્રસંગ આવશે. વળી કહ્યું છે કે:—

“ લોકાચારાનુવૃત્તિશ્ચ, સર્વત્રૌચિત્યપાદનં ।

પ્રવૃત્તિર્ગર્હિતે નેતિ, પ્રાણૈઃ કાઠગતૈરપિ ॥ ૫ ॥ ”

શબ્દાર્થ:—“ લોકાચારનું અનુકરણ કરવું, સર્વ ઠેકાણે ઐચિત્યનું પાલન કરવું અને કંઠે પ્રાણુ આવે તોપણુ નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ ન કરવી. ॥ ૫ ॥ ”

ભાવાર્થ:—“ લોકાચારાનુવૃત્તિશ્ચ”—લોક એટલે મહાજન તેમનો જે આચાર તે લોકાચાર તેને અનુસરી વર્તન કરવું. કહ્યું છે કે:—“મહાજનો યેન ગતઃ સ પંથાઃ”—મહાનુ પુરૂષ જે માર્ગે ગયા હોય તે માર્ગ કહેવાય છે, અને તેમાર્ગ અન્ય પુરૂષોને અનુકરણીય છે. માટે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવનો વિચાર કરી લોકાચારનું પાલન કરવા પ્રયત્ન કરવો. આ સ્થળે કહેવું જોઈએ કે, કેટલાએક લોક દેશાચાર તથા કુળાચારને લોકાચાર ગણી તે આચાર લોક વિરૂદ્ધ કે શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ હોય તો પણ તેનો ત્યાગ કરવાને આનાકાની કરે છે, તે યોગ્ય નથી. જેનાથી ઉભય લોકના હિતની હાનિ થતી હોય, અને જિનાજ્ઞાનો ભંગ થતો હોય તેવો આચાર લોકાચાર થઈ શકે નહીં. તેથી એવા મન કદિપત લોકાચારનું અનુકરણ કરવું સર્વથા અનુચિત છે. શુદ્ધલોકાચારનું પાલન પ્રાણીમાત્રને ધર્મ પ્રાપ્તિ અને આત્મ હિતનું કારણુ-ભૂત થઈ પડે છે. માટે બનતા પ્રયાસે વિવેકી પુરૂષે શુદ્ધ લોકાચારનું ઉદ્ભવન ન થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી.

“ સર્વત્રૌચિત્યપાદનમ્”—સર્વ ઠેકાણે ઐચિત્યનું પાલન કરવું, કેમકે કદિ સાંસારિક કાર્યમાં સમયાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવામાં ન આવે તો લોકમાં માન હાનિ, મહાધતા અને વિવેક શૂન્યતા પ્રગટ થાય, અને ધર્મની પણ અપબ્રાજના થવાનો પ્રસંગ આવે, તેથી વિવેક પુરસ્સર પ્રવૃત્તિ કરવી. કહ્યું છે કે:—“વિવેકો દશમો નિધિઃ” અ વાક્યાનુસાર વૃદ્ધ, જ્ઞાની, અભ્યાગત જ્યેષ્ઠ તથા કનિષ્ઠ બંધુ અને સત્પુરૂષોનું ઐચિત્ય સાચવવા અને કોઈ પણ વ્યકિતને અપ્રિય લાગે તેવી પ્રવૃત્તિ કદિ પણ નહીં કરવા વિવેકીપુરૂષોએ ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ.

“ પ્રવૃત્તિર્ગર્હિત નેતિ ”—કંઠે પ્રાણુ આવે તોપણુ નિંદિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી નહીં. કેમકે જે કરવાથી આત્મગુણુહાનિ, જિનાજ્ઞાભંગ, લોકાપવાદ અને રાજ વિરૂદ્ધતા થાય તેવાં દુર્વ્યસનનું સેવન અને પ્રમાદ તથા કષાયાદિક નિંદિત કાર્યોનો પ્રયત્ન પૂર્વક ત્યાગ કરવો, કાર્ય કે નિંદિત કાર્ય સત્યકી વિધાધરની પેઠે

આ લોક તથા પરલોકના અહિતને માટે થાય છે.

ઉપરોક્ત સર્વ પ્રકારનો સદાચાર આચરણ કરવા લાયક છે. માટે વિશેષ ધર્માભિલાષી પુરૂષે સદાચાર અહુણ કરવા ચુકવું નહીં. કહ્યું છે કે:—

“ વિપવ્યુચ્ચૈઃ સ્થેયં પદમનુવિધેયં ચ મહતાં,
પ્રિયા ન્યાય્યા વૃત્તિર્મલિનમસુન્નક્લેષ્પસુકરમ્ ।
અસન્તો નાભ્યર્થ્યાઃ સુહૃદપિ ન યાચ્યઃ કૃશધનઃ,
સતાં કેનોદ્દિષ્ટં વિષમમસિધારા વ્રતમિદમ્ ॥ ૬ ॥”

શબ્દાર્થ:—“ આપત્તિ વખતે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં રહેવું; મહાન્ પુરૂષોના પગલે ચાલવું; ન્યાય વૃત્તિને પ્રિય કરવી, પ્રાણનો નાશ થતાં પણ મલિન કાર્ય ન કરવું; દુર્જનની પ્રાર્થના ન કરવી અને પોતે નિર્ધન થયા છતાં પણ મિત્રની પાસે યાચના કરવી નહીં. એવું અતિ વિષમ અને અરૂગની ધારા જેવું આ વ્રત સત્પુરૂષોને કોણે ખતાવ્યું હશે ? ૬”

આ ‘શિષ્ટાચાર પ્રશંસા’ ધર્મરૂપી બીજનો આધાર અને પરલોકમાં ધર્મ પ્રાપ્તિનું કારણ હોવાથી મોક્ષરૂપ કાર્યનું કારણ થાય છે. તેને ચોરના દ્રષ્ટાંતથી ખતાવે છે—

કોશંબીપુરીમાં સદ્ગુણ ગુણોના ઉત્તમ ભંડાર રૂપ અને જૈન ધર્મના આસ્વાદ્ય ઉદ્ભાસ પામેલો જિતારિ નામે પ્રખ્યાત રાજા હતા, અને તેજ નગરીમાં મ્હોટી શ્રદ્ધિવાળા ધન અને યક્ષ નામના બે શેઠીયા રહેતા હતા. તેમાં ધન શ્રેષ્ઠીને પોતાના કુળને આનંદ આપનાર ધર્મપાલ નામે પુત્ર હતા, અને યક્ષ શ્રેષ્ઠીને દ્રવ્યની વૃદ્ધિ કરનાર વસુપાલ નામે પુત્ર હતા. અનુક્રમે તે બંને મનોહર એવી યૌવન વયને પ્રાપ્ત થયા. અને પૂર્વ જન્મના સંસ્કારને લીધે બાલ્યાવસ્થાથીજ તે બંનેને ક્ષીર નીર પેટે અત્યંત આશ્ચર્યકારક મિત્રતા થઈ. તે બે મિત્રોમાંથી એકને જે રૂચે તે બીજને પણ રૂચતું હતું. તેથી લોકમાં આ બંને એક ચિત્ત વાળા છે એવી પ્રસિદ્ધિને પામ્યા. તે પછી પોતાના કુળને ઉચિત કાર્ય કરતાં તે બંનેના દિવસો નિર્ગમન થતા હતા. તેવામાં એક વખતે તે નગરીના ઉદ્યાનમાં જગત્વંસલ શ્રીમાન્ મહાવીર સ્વામીનું આગમન થયું, અને દેવોએ સમોસરણની રચના કરી. આ વાતની ખબર પડતાં નગરના લોકોની સાથે કોશંબીનો રાજા જિતારિ વીરપ્રભુને વંદન કરવા ગયા. કુતહાણમાં તત્પર તે બે શેઠીઆના પુત્રો પણ લગવાન્ મહાવીરને વંદન કરવા ગયા. તે

વખતે જિનેશ્વરે ધર્મ દેશનાનો પ્રારંભ કર્યો. પછી તે બે વણિકના પુત્રોમાંથી એક ને જિનેશ્વરની વાણી શ્રદ્ધા રૂપ થાય છે, અને તેના મનને રૂચે છે, તેથી વિશાળ નેત્ર વાળો, મસ્તક ધુણાવતો અને રોમાંચિત શરીર વાળો તે વણિક પુત્ર ઠલુંરૂપ પત્રના પાત્રમાં અર્પણ કરાવેલા જિનેશ્વરના વાક્યને અમૃતની પેઠે પાન કરે છે. બીજાને તો તે જિનવચન રેતીના કોળીઆ સદૃશ વિરૂદ્ધ લાગતું હતું. આથી તે બંને મિત્રો એક બીજાના આશય સારી રીતે સમજી ગયા હતા. પછી તે બંને મિત્રો સમોસરણુમાંથી ઉઠી પોતાને ઘેર ગયા. ત્યાં બેમાંથી એક એવી રીતે બોલ્યો કે “ હે ભાઈ ?, તું જિનવાણીથી ખરેખર ભાવિત થયો છે અને હે ! મિત્ર હું ભાવિત ન થયો તેનું શું કારણુ હશે ? વળી લોકમાં આટલા કાળ સુધી આપણે બે એક ચિત્તવાળા પ્રસિદ્ધ થયા છીએ પણ હમણા આ બાબતમાં આપણા બંનેનું ચિત્ત જુદા વિચાર વાળું થયું છે. તેનું શું કારણુ હશે ! ” આ વાત સાંભળી ચકિત થયેલા બીજા મિત્રે કહ્યું કે “ હે ભાઈ ?, ત્હારું કહેવું સત્ય છે મને પણ આ બાબતમાં સંકલ્પ વિકલ્પ થયા કરે છે. પરંતુ આ વિષયમાં આપણા બંનેનો નિર્ણય ફક્ત પ્રશ્ન કરવાથી તેજ કેવળજ્ઞાની કરશે ” તે હેતુથી ‘આવતી કાલે તેમની પાસે જઈશું’ એવી રીતે નિશ્ચય કરી તે બંને મિત્રો પ્રભાત થતાં મહાવીરસ્વામી પાસે ગયા. ત્યાં વિનય પૂર્વક તેમનું આરાધન કરી તેમણે પોતાનો સંદેહ પુછ્યો. તેથી ભગવાન મહાવીરસ્વામીએ ઉત્તર આપ્યો કે “ પૂર્વે તમારા બેમાંથી એક જણે મુનિની પ્રશંસા કરી હતી. તે વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે—

કોઈ ગામમાં તમે બંને કોઈ ગરીબ મનુષ્યના પુત્ર હતા. અનુક્રમે સુંદરતાના સ્થાનરૂપ યોવન વય પ્રાપ્ત થવાથી તમે તે વયના વિકારને પ્રાપ્ત થયા. પરંતુ સંપત્તિના અભાવથી લેશ માત્ર તમારા મનોરથ કોઈ રીતે પૂર્ણ થતા નહોતા, તેથી તમે ચોરી રૂપ અનાર્યકર્મ કરવાનો આરંભ કર્યો. પછી કોઈ વખતે રાત્રિમાં બીજા ગામની અંદર જઈ અતિ શીઘ્રતાથી તમે ગાયેતું હરણુ કર્યું. તેથી તમને કાંસી દેવાનું કામ કરનાર પુરૂષોએ ત્રાસ પમાડ્યો, એટલે તમે નાસવાની તૈયારી કરી. પછી ત્યાંથી નાસતાં પર્વતની ગુફામાં રહેલા અને ધ્યાન તથા મૌનની ક્રિયામાં તત્પર એવા એક મુનિ તમારા જોવામાં આવ્યા. તે અવસરે ધર્મપાલના જીવે આ પ્રમાણે વિચાર કર્યો કે, ‘ અહો ! શ્રદ્ધ આચારના મંદિર રૂપ આ મુનિનો જન્મ સુલબ્ધ છે, જે આવી રીતે નિર્ભય, શાંત અને સંગ રહિત આ ગુફામાં રહે છે. વળી અમે તો અધન્યમાં પણ અધન્ય છીએ, કારણકે દ્રવ્યની ધંધાથી વિરૂદ્ધ કાર્ય કરનારા અમે પરાલવને પ્રાપ્ત થયા છીએ, અરે !

ધિક્કારથી આત્માનો નાશ કરનારા અમે મૃત્યુ પામ્યા પછી કંઈ ગતિમાં જવાના ? અને દુઃખી હાલતને લીધે અમે ઉભય લોક વિરૂદ્ધ કર્મ કરનારા થયા છીએ. જેવી રીતે આ મુનિનું આચરણ પાપરહિત અને નિર્મળ છે, તેવીજ રીતે અમારું આચરણ આ મહાત્માથી વિપરીત છે; તો આવા વિરૂદ્ધ આચરણથી અમારું કલ્યાણ શી રીતે થશે ? આ પ્રમાણે ધર્મપાળે સાધુની પ્રશંસા કરી અને બીજા વસુપાલ તો તે મુનિ તરફ ઉદાસીન વૃત્તિવાળો થયો. તે બેમાંથી એક ગુણના રાગથી બોધિબીજ પામ્યો, અને બીજાને તે પ્રાપ્ત થયું નહીં. પછી કષાયની મંદતાને લીધે દાન દેવામાં તત્પર થએલા તમે બન્ને મિત્રોએ મનુષ્ય ભવને યોગ્ય પ્રશસ્ય કર્મ ઉપાર્જન કર્યું. અનુક્રમે ભાંથી કાળ કરી શ્રેષ્ઠ આચારવાળા અને વલ્લિક ધર્મમાં પરાયણ તમે બન્ને આ કોશંબી નગરીમાં વલ્લિકના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયા છો. ઉપરોક્ત કારણથી આ ભવમાં એકલા આ ધર્મપાલને શ્રેષ્ઠ બોધ રૂપ બોધિબીજનું ફળ પ્રાપ્ત થયું છે, અને બીજાને બોધિબીજના અભાવથી બોધ રૂપ ફળ પ્રાપ્ત થયું નથી. ” એવી રીતે પૂર્વભવનું વૃતાંત શ્રવણ કરવાથી ધર્મપાલ બલિત રમરણ પામ્યો, અને દ્રઢ નિશ્ચય થવાથી ભાવ-પૂર્વક જિનેશ્વરના કથન કરેલા ધર્મમાં તત્પર થયેલો ધર્મપાળ મોક્ષમાં જશે. અને બીજા વસુપાલ તો બોધિબીજના હેતુભુત શિષ્ટાચારમાં ઉદાસીનતાને લીધે સંસાર-માંજ પરિશ્રમણ કરશે. ॥ ઇતિ ચોર દ્રષ્ટાંત સમાપ્તઃ ॥

ઉપરોક્ત ફળાફળનો સારી રીતે વિચાર કરી સુશ્રાવકે શિષ્ટાચાર અને તેમના ગુણાદિકની પ્રશંસા કરનાર થવું જોઈએ. કહ્યું છે કે:—

“ અકુર્વન્નપિ સત્પુણ્યં, શિષ્ટાચારપ્રશંસયા ।

દમ્જસંરજ્મમુક્તાત્મા, પ્રાણી પ્રાપ્નોતિ તત્ફલં ॥ ૭”

શબ્દાર્થ—“ પુન્યકાર્યને નહીં કરનાર પણ કપર અને કોપથી મુક્ત થએલો પ્રાણી શિષ્ટાચાર પ્રશંસાથી બોધિબીજના ફળને પ્રાપ્ત કરે છે. ૭ ”

ભાવાર્થ—કોઈ પુરૂષ અંતરાય કર્મના ઉદયથી પુન્ય કાર્ય ન કરી શકતો હોય તો પણ તેને શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવી યોગ્ય છે. કારણકે તે પ્રશંસાના બળથી શિષ્ટાચારમાં પ્રવૃત્તિ કરવાની પ્રબળ ઇચ્છા પ્રગટે છે, અને તેથી બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થાય છે. બોધિબીજની પ્રાપ્તિ થતાં અનુક્રમે અનંતાનુબંધી કષાય અને દર્શન મોહ-નીય કર્મનો ક્ષય થવાથી, તત્ત્વ બોધરૂપ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વ આત્મામાં પ્રગટ થાય છે, અને અનુક્રમે અવશેષ રહેલા કષાયની મંદતા થતી જાય છે, તેથી જિન કથિત ધર્મનું

વિશેષ આરાધન અને ઉત્તરોત્તર આત્મ શુદ્ધિ થવાથી દેશવિરતિ અને સર્વ વિરતિ પ્રાપ્ત થાય છે, અને તેનાથી સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખને મેળવી શકાય છે. તેથી કોઈ પ્રશ્ન પ્રકારે શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવા ચુકવું નહીં. વળી કહ્યું છે કે:—

“વિજ્ઞાણોઽપિ ગુણશ્રેણી—રન્યેષુ ગુણ મત્સરી; ।

નિમજ્જત્યેવ સંસારે, મુગ્ધો હુઃસ્વાકુલાચાયઃ ॥ ૬”

શબ્દાર્થ—“ ગુણની શ્રેણિને ધારણ કરતો હોય તો પણ બીજાના ગુણની અંદર અદેખાઈ રાખનાર દુઃખથી આકુળ દ્રવ્યવાળો તે મુગ્ધ પુરૂષ સંસારમાં જ નિમજ્જ થાય છે.”

ભાવાર્થ—ગુણની શ્રેણિને ધારણ કરનાર હોય તો પણ ઈર્ષ્યાને લીધે બીજા ગુણી પુરૂષના ગુણને ઉત્કર્ષ સહન ન થઈ શકવાથી ગુણની અંદર મત્સર ધારણ કરી તે મુગ્ધ જન સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે. કારણકે પોતામાં રહેલા ગુણને ગર્વ અને બીજાના ગુણમાં ઈર્ષ્યા થવાથી આત્મગુણની વૃદ્ધિને અદલે હાનિ થતાં આત્મા મલિનતાને પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી લવબ્રમણ કરવું પડે છે. તે આ બે મુનિના દૃષ્ટાંતથી સિદ્ધ થાય છે. એક ઉપાશ્રયમાં નીચે ઉપર ઊતરેલા બે મુનિઓમાંથી એક તપસ્વી અને બીજા હંમેશાં લોજન કરનાર હતા. એક વખતે તપસ્વી મુનિ કોઈ ગૃહસ્થને ઘેર ભિક્ષાર્થે ગયા, ત્યાં ભિક્ષા આપનાર બાઈ પાસે નિત્ય લોજન કરનાર મુનિની નિંદા અને પોતાના ગુણની શ્લોકા કરી ચાલ્યા ગયા. પછી બીજા મુનિ તેજ ગૃહસ્થને ત્યાં ભિક્ષાર્થે આવ્યા. તેમને તે બાઈએ પૂછ્યું કે ‘ ઉપાશ્રયમાં બીજા મુનિ આવ્યા છે ? ’ તેમણે કહ્યું કે, ‘ હા, એક મહાન તપસ્વી અને ગુણવાન મુનિ પધાર્યા છે. તેમના ગુણ આગળ મહારામાં તો લેશ માત્ર પણ ગુણ નથી. ’ ઇત્યાદિ તેમના ગુણની પ્રશંસા અને આત્મનિંદા કરી તેથી તે બાઈ શંકાશીલ થઈ. કોઈ વખતે કેવળજ્ઞાનીને જાણ મળતાં તે બાઈએ પ્રશ્ન કર્યો કે, ‘ ભે બે મુનિમાંથી કયા મુનિનો આત્મા ઉચ્ચ દશામાં વર્તે છે ? ’ કેવળજ્ઞાનીએ ઉત્તર આપ્યો કે, ‘ નિત્ય લોજન કરનાર મુનિનો આત્મા ઉચ્ચ દશાને પ્રાપ્ત થયેલો છે, તેથી અલ્પ સમયમાં મોક્ષ સુખ મેળવશે. ’ આ ઉદાહરણનો વિવેકી પુરૂષ વિચાર કરી ગુણ કે ગુણી ઉપર મત્સર ધારણ કરી આત્માને મલીન કરવો નહીં.

અંતે કહ્યું આ બીજા ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં શિષ્ટાચારની પ્રશંસા કરવાનો ઉપદેશ દ્વારા આગ્રહ કરે છે.

अतो विवेकज्ञनेनशिष्टा—चारप्रशंसा प्रवणेन जाव्यम् ।
 विद्युद्धर्मोञ्ज्वलकीर्तिद्वाभाऽ—भिद्वाषिणाऽत्रोचितवृत्तियुक्त्या॥ए॥
 इति द्वितीयो गुणः

शब्दार्थः—“ उपरोक्त हेतुधी शुद्ध धर्म अने निर्मल कीर्तिनी अलिखाया
 शोभनार विवेकी पुद्गे उचित वर्तन पूर्वक शिष्टाचारनी प्रशंसा करवाभां आसक्त
 थपुं, ” आ प्रभाषे आवकना पांतीश गुणु पैकी थील गुणुनु वर्णन कर्युं.

તૃતીય ગુણ વર્ણન

વે સમાન કુળ તથા શીલવાળા પલ્લુ અન્ય ગોત્રી સાથે વિવાહ કરવારૂપ ત્રીજા ગુણનું વિવરણ કરે છે.

‘કુલ્લશીલસમૈઃ સાર્ષ્કૃતો ઘાહોઽન્યગોત્રજૈઃ’—પિતા અને પિતામહ (દાદા) વિગેરે પૂર્વ પુરૂષના વંશને કુળ કહે છે. અને મદિરા, માંસ, રાત્રિભોજન અને અનંતકાયાદિકના ઉપયોગને ત્યાગ કરવા રૂપ આચાર, અથવા તે સમાન દેવ, ગુરૂ અને ક્રિયા ઠલાપ (ધર્માનુષ્ઠાન) ના આસેવનરૂપ આચારને શીળ કહે છે. તેવું કુળ તથા શીળ જેમનું એક સરખું હોય તેઓ સમાન કુળ શીળવાળા કહેવાય છે. કુળ અને શીળના કહેવાવડે ઉપલક્ષણથી સંપત્તિ, વેષ અને ભાષાદિકનું પણ ગ્રહણ કરવું. તેજ અહીં દર્શાવે છે. જે સંપત્તિ વિગેરેમાં વિષમતા હોય તે કન્યા પોતાના પિતાના મહાનુ વૈલવથી અદ્ય વૈલવવાળા પોતાના સ્વામીની અવગણના કરે છે, અને પોતાના પિતાના પ્રચુર વૈલવને આધીન થઈ અહંકારને પ્રાપ્ત થએલો વર પણ કન્યાના પિતાની નિર્ધનતાને લીધે પિતૃ પક્ષના દુર્ભાગ ટેકાવાળી કન્યાની અવગણના કરે છે. અમુક પુરૂષથી ચાલી આવેલી વંશ પરંપરા તે ગોત્ર, અને તેમાં ઉત્પન્ન થએલા તે ગોત્રી કહેવાય છે. તેમનાથી જે અન્ય ગોત્રવાળા હોય તેમની સાથે વિવાહ કરવો યોગ્ય છે. અહીં નીતિ આ પ્રમાણે છે:—

બાર વર્ષની કન્યા અને સોળ વર્ષના પુરૂષ તે બન્ને વિવાહ યોગ્ય ગણાય છે. તેવા વિવાહ પૂર્વક કરેલો સંતતિ ઉત્પન્ન કરવા અને પાલન કરવા રૂપ વ્યવહાર ચાર પ્રકારના વર્ણને કુલીન બનાવે છે. અગ્નિ અને દેવાદિકની સાક્ષી પૂર્વક પાણિ-ગ્રહણ કરવું તે વિવાહ કહેવાય છે, અને તે વિવાહ લોકને વિષે આઠ પ્રકારનો કહેલો છે. તેમાં ૧ કન્યાને શણગારીને આપવી તેને ગ્રહ વિવાહ, ૨ વૈલવ આપીને કન્યા આપવી તેને પ્રાણપત્ય વિવાહ, ૩ જે ગાયોના દાનપૂર્વક કન્યા આપવી તેને આર્ધ

વિવાહ અને ૪ જામાં યજ્ઞને અર્થે અત્વિજને કન્યાદાનનીજ દક્ષિણા આપવી તેને દૈવ વિવાહ કહે છે. એ ચારે વિવાહ ધર્મ વિવાહ કહેવાય છે. અને ૫ માતા પિતા અથવા અધુવર્ગને પ્રમાણ નહીં હોવાથી પરસ્પરના અત્યંત રાગથી એક બીજાની સાથે જોડાઈજવું તેને ગાંધર્વ વિવાહ, ૬ મૂલ્ય લઈને કન્યા આપવી તેને આસુર વિવાહ, ૭ બાળાત્કારથી કન્યાનું ગ્રહણ કરવું તેને રાક્ષસ વિવાહ, અને ૮ સુતેલી અથવા પ્રમાદ વશ થએલી કન્યાનું ગ્રહણ કરવું તેને પૈશાચ વિવાહ કહે છે. આ ચારે અધર્મ વિવાહ કહેવાય છે. જે વર અને કન્યાને પરસ્પર પ્રેમ હોય તો તે અધર્મ વિવાહ પણ ધર્મ વિવાહ થાય છે. પવિત્ર પત્ની વિગેરેની પ્રાપ્તિના કૃણવાળો વિવાહ કહેવાય છે. જે કારણથી કહ્યું છે કે :—

“કન્યાં સતીમુત્તમવંશજાતાં,લબ્ધ્વાઽધિકાં યાતિ ન કઃ પ્રતિષ્ઠામ્ ।
ક્ષીરોદકન્યાં ગિરિરાજપુત્રીં, ગોપસ્તથોઞ્ચ યયાઽધિગમ્ય ॥૧૧॥”

શબ્દાર્થ :—“ કૃષ્ણમહારાજે સમુદ્રની પુત્રી લક્ષ્મીને અને શંકરે હિમાલયની પુત્રી પાર્વતીને પ્રાપ્ત કરી જેમ અધિક પ્રતિષ્ઠા મેળવી હતી, તેમ સતી અને ઉત્તમ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી કન્યાને મેળવી કયો પુરૂષ અધિક પ્રતિષ્ઠા નથી પામતો ? ૧ ”

જેની જીવંત રસવાળી છે, ભાર્યા સતી અને રૂપાળી છે, અને લક્ષ્મી ત્યાગવાળી છે, તે પુરૂષનું જીવિતવ્ય સફળ છે. આ લોકમાં હુમેશાં કલેશાદિકેના કારણને લીધે અપયશ તથા દુઃખની પ્રાપ્તિ અને દુષ્ટ વિચારોથી ઉભવ થયેલ કર્મોના અંધ પ્રાપ્ત થવાથી પરલોકમાં દુર્ગતિનું કારણ થાય છે. તેથી અપવિત્ર પત્નીનો સંયોગ છે તેજ નરક છે. જે કારણથી કહ્યું છે કે :—

“કુબ્રામવાસઃ કુનરેંદ્રસેવા, કુજોજનં ક્રોધમુલ્લી ચ જાર્યા ।

કન્યાબહુત્વં ચ દરિદ્રતા ચ, ષડ્ જીવલોકે નરકા જવન્તિ ॥૧૨॥”

શબ્દાર્થ :—“ કુબ્રામમાં વાસ, કુનરેંદ્ર સેવા, કુલોજન, ક્રોધ યુક્ત મુખવાળી ભાર્યા, ઘણી કન્યાઓ અને દરિદ્રતા એ છ મૃત્યુલોકમાં નરક કહેવાય છે. ૨ ”

વર કે કન્યાની પવિત્રતાનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાનતો વર અને કન્યાના ગુણ તથા લક્ષણો-દિકેને જાણી થાય છે. તેમાં પ્રથમ કુળ, આચાર, સનાથપણું, વિદ્યા, દ્રવ્ય, શરીર અને ઉમર એ સાત ગુણો વરની અંદર જોવા યોગ્ય છે. તે ઉપરાંત તો કન્યા ભાગ્ય-વતી હોવી જોઈએ. વરનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે.—

છાતી, મુખ અને કપાળ એ ત્રણ વિશાળ હોય, અને નાભિ, સત્વ અને સ્વર એ ત્રણ ગંભીર હોય તો તે શ્રેષ્ઠ છે. કંઠ, પીઠ, પુરૂષચિન્દ અને જંઘાયુગલ એ ચાર જે પુરૂષનાં લઘુ હોય તે નિરંતર પૂજનિક થાય છે. અંશુલી સહિત અંશુલી પર્વ, કેશ, નખ, દાંત અને ત્વચા એ પાંચ જેનાં સૂક્ષ્મ હોય તે મનુષ્ય સુખભોગવે છે. જે સ્તન અને જે નેત્રનો મધ્યભાગ, જે ભુજાઓ, નાસિકા અને જડખુ એ પાંચ જેનાં દીર્ઘ હોય તે પુરૂષ મૈલાધ્ય અને પુરૂષોત્તમ ગણાય છે. નાસિકા, કંઠ, નખ, કક્ષા, હૃદય અને મુખ એ છ જેનાં ઉચ્ચાં હોય તે હૃદયેશાં ઉદય પામે છે. નેત્રના ખૂણા, જિભા, તાળવું, નખ, શોષ અને હાથ તથા પગનાં તળીયાં એ સાત જેનાં રક્ત હોય તો તે સિદ્ધિને માટે થાય છે. ગતિથી વર્ણ, વર્ણથી સ્નેહ, સ્નેહથી સ્વર, સ્વરથી કાંતિ અને કાંતિથી સત્વ એમ ઉત્તરોત્તર એક બીજાથી શ્રેષ્ઠ છે. ઉપરોક્ત બત્રીશ લક્ષણમાંથી સત્વ સર્વોત્તમ છે. સત્વશુભી પુરૂષ પુન્યશાળી અને દાની હોય છે, રજ્જેશુભી પુરૂષ વિષયાસક્ત અને પ્રાંતિ યુક્ત હોય છે, અને તમોશુભી પુરૂષ પાપી અને લોભી હોય છે. આ ત્રણમાંથી સત્વશુભી ઉત્તમ છે. મૂર્ખ, નિર્ધન, દૂર રહેનાર, શૂરવીર, મોક્ષકામી, અનાથ અને શીલહીન પુરૂષને કન્યા આપવી નહીં. અતિ આશ્ચર્યજનક ધનવાળા, આળસુ કે શીતાદિક દોષવાળા, અપંગ અને રોગી પુરૂષને પણ કન્યા આપવી નહીં. બધિર, નપુંસક, મુગા, લંગડા, અંધ, શૂન્ય હૃદયવાળા અને એકદમ પ્રહાર કરનાર પુરૂષને પણ કન્યા આપવી નહીં. અધમ કુળ અને અધમ જાતિવાળા, માતાપિતાના વિયોગવાળા અને પત્ની તથા પુત્ર યુક્ત પુરૂષને પણ કન્યા આપવી નહીં. ધણાં વેર અને અપવાદવાળા, હૃદયેશાં પેદા કરે તેટલું ખાઈ જનાર અને પ્રમાદથી હણાએલા મનવાળા પુરૂષને પણ કન્યા આપવી નહીં. એક ગોત્રવાળા, જુગાર અને ચોરી વિગેરેના વ્યસનથી આત્માનો નાશ કરનાર અને પરદેશીને પણ પંડિત પુરૂષે કન્યા આપવી નહીં. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વરના શુભ દોષ જાણવા. હવે કન્યાનાં લક્ષણ અને શુભ દોષનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે.—

“ ધીનોરુઃ પીનગણના લઘુસમદશના પદ્મનેત્રાન્નરક્તા,
 વિમ્બોષ્ટી તુંકનાશા ગજપતિગમના દક્ષિણાવર્તનાજિઃ ।
 સ્મિઘ્વાઙ્ગી વૃત્તવક્રા પૃથુમૃદુજઘના સુસ્વરા ચારુકેશી ,
 જર્તા તસ્યાઃ ક્ષિતીશો જવતિ ચ સુજગા પુત્ર માતા ચનારી ॥૩૧”

શબ્દાર્થ:—“ પુષ્કળંધા, ભરાવાદાર ગાલ, લઘુ અને સરખા દાંત, લાલખૂ-
ણાવાળા કમલ સમાન નેત્ર, બિંબકુળ સમાન ઓષ્ઠ, ઉત્તત નાસિકા, ગજેંદ્રની પેઠે
ગાંત, દક્ષિણાવર્તનાભિ, સિન્ધ શરીર, વૃતાકાર મુખ, વિશાળ અને કોમળ જઘન
(કેડની નીચેનો ભાગ) મધુર સ્વર અને સુંદર કેશવાળી કન્યાનો સ્વામી રાજા થાય
છે, અને સૌભાગ્યવતી એવી તે સ્ત્રી પુત્રવતી થાય છે.૩” આ પ્રમાણે કન્યાનાં લક્ષણ
બાજીયાં હવે કુલક્ષણોનું વર્ણન કરે છે.—

“ શુષ્કાક્ષી કૂમગણા પ્રવિરલ્લદશના ર્યામતાલ્વોષ્ટજિહ્વા,
પિન્નાક્ષી વક્રનાસા સ્વરપુરુષરવા વામના ચાતિદોર્ધા ।
ર્યામાક્ષી સન્નતમ્નૂઃ કુચયુગવિષમા રોમજઙ્ઘાતિકેરી,
સા નારી વર્જનીયા ધનસુતરહિતા ષોડશાઽલ્લક્ષણાદયા ॥૬૫॥”

શબ્દાર્થ:—“ જે સ્ત્રીનું અંગ શુષ્ક હોય, કૂપની માફક ઉંડા ગાલ હોય,
હુડા હુડા દાંત હોય, તાળવું ઓષ્ઠ અને જીભ ર્યામ હોય, નેત્ર પીળાં હોય,
ઠીંગણી હોય અને જે અતિ ઉંચી હોય, શરીર કાળું હોય, ભ્રુકુટી નમેલી હોય,
સ્તનનું યુગલ વિષમ હોય, રોમયુક્ત જંઘા હોય અને ઘણા કેશ હોય, તેવી
સોળ કુલક્ષણવાળી સ્ત્રી ધન અને પુત્ર રહિત હોય છે. તેથી તે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.૪”
આ સ્ત્રીઓનાં સોળ કુલક્ષણ સમજવાં.

જે કન્યા અંધુ (સ્વજન,) સારાં લક્ષણ, લાવણ્ય, ઉત્તમ કુળ અને જાતિ
વિગેરેથી ભૂષિત, રૂપવતી અને શરીરના સંપૂર્ણ અવયવવાળી હોય તેવી કન્યાની
સાથે લગ્ન કરવું જોઈએ. આઠમા વર્ષથી લઈને ન્યાંસુધી અગીયારમું વર્ષ સંપૂર્ણ થાય-
ત્યાં સુધી લોકમાં કુમારિકા ગણાય છે. ત્યારબાદ તે ન્યાય પૂર્વક વિવાહને યોગ્ય થાય-
છે. ઇત્યાદિ પરીક્ષા પૂર્વક સમાન આચાર અને કુળથી શોધિત એવા વર કન્યાનો
યોગ થયે છતે ધર્મ, શોભા, કીર્તિ અને આ લોક સંબંધી સુખ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થાય-
છે; નહિ તો પરસ્પરની અસમાનતાને લઈને સુભદ્રાની પેઠે કલહ કલંકાદિ ઉત્પન્ન થાય
છે. તેનું જ દૃષ્ટાંત અંથકાર પ્રતિપાદન કરે છે.—

વસંતપુરમાં જિતશત્રુ નામે રાજા હતો, અને તેજ નગરમાં સમ્યક્ પ્રકારે
જીવાજીવાદિકે નવતત્ત્વનો બાણ અને શંકા, આકાંક્ષા, વિચિકિત્સા, મિથ્યાદૃષ્ટિની
પ્રશંસા તથા મિથ્યાદૃષ્ટિનો પરિચય કરવા રૂપ પાંચ અતિચાર રહિત એવા
સમ્યક્ત્વ રૂપ ભૂષણથી ભૂષિત થયેલો જિનદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે

શ્રાવક હતો. તેને અનુક્રમે સુલદ્રા નામે પુત્રી ઉત્પન્ન થઈ. તે રૂપ, લાવણ્ય અને સૌભાગ્ય રૂપી અમૃતનો જાણે સમુદ્રજ હોય નહીં તેવી ઉત્તમ સુશ્રાવિકા હતી. તેને વરવા માટે અનેક વરોત્તુ આગમન થતું હતું. પરંતુ જિનદત્તશ્રેષ્ઠી શ્રાવક શિવાય બીજાને તે કન્યા આપવા ઇચ્છતો ન હતો. કહ્યું છે કે:—

“વિવેકીના ધર્મયજ્ઞોઽન્નિવૃદ્ધ્યૈ, સમં કુલાચાર મિહાવલોક્યા
વરાય શુદ્ધાય સુતા પ્રદેયા, નેયા તથાઽન્યાપિ સુલોદયાય ॥૧૧॥”

શબ્દાર્થ—“વિવેકી પુરૂષે ધર્મ અને કીર્તિના ફેલાવા માટે આ લોકમાં સમાન કુળ અને આચારનું અવલોકન કરી પવિત્ર વરને પોતાની પુત્રી આપવી જોઈએ; અને તેવીજ રીતે સુખની વૃદ્ધિ માટે [પુત્રાર્થ] બીજી કન્યા લાવવી જોઈએ. ૫”

એક વખતે ચંપા નગરીથી જૈન ધર્મની શ્રદ્ધાવાળો બુદ્ધદાસ નામે વણિક વેપાર અર્થે વસંતપુરમાં આવ્યો. ત્યાં સુલદ્રાને જોઈ તેના રૂપથી મોહિત થયેલો કપટવૃત્તિ શ્રાવક થઈ હમેશાં એવી રીતે ધર્મનું શ્રવણ કરવા લાગ્યો કે જેથી અનુક્રમે તત્વોનો જાણ થઈ તે ભાવશ્રાવક થયો. તેના અધ્યવસાયને સમજી જિનદત્ત શ્રેષ્ઠીએ પોતાની પુત્રી તેને આપી; અને પાણિગ્રહણ મહોત્સવ કર્યો. કેટલોએક કાળ વ્યતીત થયા પછી તે બુદ્ધદાસ વ્યવહારી સુલદ્રાને લઈ ચંપા નગરીમાં આવ્યો. ત્યાં પણ સુલદ્રા જૈનધર્મ પાળવા લાગી. સુલદ્રાની સાસુ અને નણદ જૈનધર્મની લક્ષ્મી હતી, તેથી હમેશાં સુલદ્રાની નિંદા કરતી. આથી બુદ્ધદાસે પૃથક્ ઘર કર્યું. ત્યાં સાધુ સાધ્વીઓ ભિક્ષાર્થે આવતા હતા તે જોઈ તેની સાસુ વિગેરેને તેના પર દ્વેષ થઈ આવ્યો, તેથી તે કહેવા લાગી કે આ સુલદ્રા સાધુમાં આસક્ત છે. પરંતુ આ વાત તેના સ્વામીને વિશ્વાસ કરવા લાયક લાગી નહીં. એક વખતે બલ, રૂપ અને ગુણયુક્ત અને જાણે મૂર્તિમાન ચારિત્રજ હોય નહીં એવા કોઈ જિનકદંપી સાધુ તેને ઘેર આહાર લેવાને અર્થે આવ્યા. તે વખતે પવનથી પ્રેરાયેલું તરણું કોઈ પ્રકારે તે સાધુના નેત્રમાં પ્રવેશ કરી ગયું. તે મુનિશ્રી પોતાના શરીરનો ઉપચાર કરવામાં વિમુખ હોવાથી તેમણે તે તરણુને નેત્રમાંથી દૂર કર્યું નહીં. પણ આહાર આપતી વખતે સુલદ્રાએ આ મુનિશ્રીનું નેત્ર વિનાશ ન પામે એમ ધારી તેને ચાતુર્યથી તે મુનિ મહાશયના નેત્રમાંથી જીવંત કરી તે તરણું ઉપાડી લીધું. તે અવસરે સુલદ્રાના લલાટનું તિલક મુનિશ્રીના લલાટમાં સંક્રમણ થયું, તે સુલદ્રાની

જાણુમાં આઠ્યું નહીં. જ્યારે મુનિશ્રી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા ત્યારે તેની સાસુ પ્રસુએ તેના પતિને ખતાઠ્યું કે જા ! ત્હારી સ્ત્રીનું તિલક મુનિના લલાટમાં સક્રમણ થયું છે. તે જાેધ બુધ્ધદાસ વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ પરમ શ્રાવિકાની આવી વિપરીત વાત કેમ સાંલવે ? અથવા વિષયો બલવાન છે, એમ વિચારી તે સુલદ્રા તરફ મંદ સ્નેહવાળો થયો. સુલદ્રાએ આ વૃત્તાંત કોઈ પણ પ્રકારે જાણી લીધો. પછી સુલદ્રા તે અસત્ય અપવાદ દૂર કરવાને રાત્રિમાં શાસનદેવીના સાનિધ્ય માટે કાયોત્સર્ગ કરી ઉભી રહી. તેના શીલની જાણકાર શાસનદેવી પણ સુલદ્રા પાસે આવી, અને કહ્યું કે, ‘ હે ભદ્રે ! હું ત્હારું શું પ્રિય કહું ? આ વચન સાંલળી સુલદ્રા બોલી કે, હે દેવિ ! મ્હારા અપવાદને દૂર કરી તમે જૈનશાસનની પ્રલાવના કરો. દેવીએ જવાબ આપ્યો કે, હું પ્રલાતે ચંપાનગરીના દરવાજાએ બંધ કરી નગરીના લોકો જ્યારે આકુળ વ્યાકુળ થશે ત્યારે આકાશમાં રહીને આ પ્રમાણે બોલીશ કે, ‘ જે સ્ત્રી મન, વચન અને કાયાથી નિર્મળ શીળવાળી હોય તે ચાળણીમાં જળ સ્થાપી તે જળથી દરવાજાનાં કમાડને ત્રણ વાર છાંટો એટલે કમાડો ઉઘડી જશે. ’ અને જ્યારે નગરની ધીણ સ્ત્રીઓથી ચાલાણીમાં જળ ન રહે ત્યારે તેમની સમક્ષ તું તેમ કરી ખતાવજે, એટલે ત્હારો અપવાદ દૂર થશે અને કીર્તિ ફેલાશે. ’ પછી સુલદ્રાએ દેવીના આદેશ પ્રમાણે નગરીના ત્રણ દ્વાર ઉઘાડી ચોથું દ્વાર કોઈ પણ અન્ય સતી હશે તે ઉઘાડશે, એમ ધારી ત્યાંથી પાછી ફરી. આમ થવાથી ચંપાનગરીમાં જૈનશાસનની પ્રલાવના થઈ, અને સુલદ્રાનો શ્વસુરવર્ગ, રાજા અને સંપુર્ણ નગર પ્રતિબોધ પામ્યું.

આવા પ્રકારની કેટલીએક ઉત્તમ સ્ત્રીઓ હોય છે, તેથી પરીક્ષા પૂર્વક તેવી ઉત્તમ કન્યાઓ સાથે લગ્ન કરવામાં પ્રયત્ન કરવો જાેધએ. તેમ કરવાથી વધૂના રક્ષણને ઉપાય કરનાર પુરૂષને સુખત અને અતિજાત જેવી સુત સંતતિ રૂપ ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. અને તે સંતતિથી ગૃહસ્થો પિતાના ઋણથી મુક્ત થાય છે; તેમને સર્વ કાર્યમાં સહાય મળે છે, હમેશાં મનને સ્વસ્થતા અને વિશ્રાંતિ મળે છે, સંપૂર્ણ આર્થિક વેપારમાં વિશ્વાસ પ્રાપ્ત થાય છે, વખત આવે ઘરભારનું આરોપણ કરવાથી ઈચ્છા મુજબ પોતાની પુન્ય કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને ચિત્તને વિષે ચિંતવેલા મનોરથો પૂર્ણ કરવા વિગેરેથી મહિમા અને ઉન્નતિ થાય છે. શ્રી ઉદયનમંત્રીને વાગ્લદ્ધ અને આમ્રદેવ વિગેરેથી જેમ આલોકનું ફળ થયું હતું, તેમ સંતતિ પરલોકના ઉદય માટે પણ થાય છે.

મધુમતી (મહુવા) ના રહીશ લાવડ શ્રેષ્ઠીની તેના પુત્ર નવડ શ્રેષ્ઠીએ કલ્યાણની વૃદ્ધિ કરી હતી. તેવા પ્રકારના પોતાના ઉત્તમ પિતાના કલ્યાણની વૃદ્ધિ કરવાથી પરલોકમાં પણ ઉદય થાય છે. કહ્યું છે કે—લાવડશેઠે કોઈ પર્વને વિષે સિદ્ધાચલ ઉપર ગયો હતો. ત્યાં સ્નાત્ર કરવા યોગ્ય જિનપ્રતિમાના અભાવને ક્ષીણે સ્નાત્રાદિકે થયું નહીં તેથી તે અશ્રુયુક્ત થયો, તેને અશ્રુયુક્ત બેઠા એક વખત તેના પુત્ર નવડે તેનું કારણ પુછ્યું એટલે લાવડશેઠે અશ્રુપાત થવાનું સાચું કારણ કહ્યું. તે સાંભળી નવડશેઠે પ્રતિજ્ઞા કરીકે “મહારે આ પર્વત ઉપર પાષાણમય એક જિનપ્રતિમા સ્થાપન કરવી.” પછી નવડશેઠે કાશ્મીરદેશના નવકુલ્લ પત્તનમાં જઈ નવ લાખ સોનામોહરથી શ્રી ઋષભદેવ, પુન્ડરીક, અને ચક્રેશ્વરી એ ત્રણ મૂર્તિઓ લાવી દશલાખ સોનામોહરનો ખરચ કરી વિક્રમ સંવત્ ૧૦૮ માં શત્રુજય ઉપર પાષાણમય ત્રણ બિંબોનું સ્થાપન કર્યું. નીચ અને કુલાંગાર (કુળને વિષે અંગારા સમાન) રૂપ સંતતિથી કોણિકાદિક પુત્રોથી શ્રેણિક વિગેરેને જેમ બનેલું છે. તેમ આલોકમાં દુઃખ અને પરલોકમાં દુર્ગતિ વિગેરેનીજ પ્રાપ્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે—

“ શ્રિયાન્નોધિં વિધિં વાચા, દેવ્યા વ્યાલોક્ય વિશ્રુતમ્ ।

હુષ્પુત્રહુઃસ્વાન્નાર્કેન્દ્રુ તાપમદ્કું ચ મુશ્ચતઃ ॥ ૬ ॥ અથવા—

“ કામં ર્યામવપુસ્તથા મલ્લિનયત્યાવાસવસ્ત્રાદિકમ્,
લોકં રોદયતે જનક્તિ જનતાગોષ્ઠીં ક્ષણેનાડપિ યઃ ।

માર્ગેડપ્યહ્નુલિલ્લગ્ન ઇવ જનકસ્યાન્ચ્યેતિ ન શ્રેયસે,

હા ! સ્વાહાપ્રિય ! ધૂમમજ્જમમું ભૂત્વા ન કિં વ્રીક્ષિતઃ ॥૭॥

શબ્દાર્થ—“ કાશ્મીરદેવીથી સમુદ્રને અને સરસ્વતીથી બ્રહ્માને પ્રસિદ્ધ થયેલા બેઠા, સૂર્ય અને ચંદ્ર પોતાના દુષ્ટ પુત્રોના દુઃખથી અનુક્રમે તાપ અને કલાકને ઠોડતા નથી. ૬” અથવા—“ હુ અગ્નિ ! આ ધૂમ રૂપી પુત્ર કે જે કાલા શરીરનો છે, આવાસ અને વસ્ત્ર વિગેરેને મલિન કરે છે, લોકોને રૂદ્ધ કરાવે છે, ક્ષણવારમાં જનસમૂહની ગોષ્ઠીનો નાશ કરે છે, અને માર્ગમાં પણ (પિતાની) અંગુળીએ વળગેલો છતાં પિતાના કલ્યાણને માટે થતો નથી, તેવા પુત્રને પામી તને કેમ લજ્જા આવતી નથી ?” લોકમાં પુત્રને વૃક્ષોની ઉપમા આપેલી છે. ૭ કહ્યું છે કે—

“ સદ્કારં હિ સુજાતં, કુષ્માણ્ડં બીજ પુરમતિ જાતમ્ ।

વટતસફલં કુજાતં, જવતિ કુદ્વાજ્જારમિક્ષુ ફલમ્ ॥૭૧॥”

શબ્દાર્થ—“ સુજાત—મનોરૂપ પુત્ર આશ્રવૃક્ષ સમાન છે, અતિ જાત—ઉત્તમ પુત્ર કોળા તથા બીજોરા સમાન છે, કુજાત પુત્ર વડના ફળ સમાન છે, અને કુળ-માં અંગારા રૂપ પુત્ર શેલડીના ફળ સમાન છે. ૮ શ્રીમદ્ જિનામમ પદ્મ એજ પ્રમાણે કહે છે.

“ પુત્રો ચાર પ્રકારના કહેલા છે તે આ પ્રમાણે છે. અતિજાત—પિતાથી ચઢી-યાતા, સમાનજાત—પિતાના સરખા, નીચ—પિતાથી ઉતરતા, અને કુળાંગાર પિતાના કુળનો નાશ કરનાર. ”

ભાવાર્થ—‘ સુજાત: ’—આ ઠેકાણે શાસ્ત્રકારે ચાર પ્રકારના પુત્રોની ખુલ્લી રીતે સમજ પડે તેને માટે ચાર જાતનાં વૃક્ષોની સાથે સરખામણી કરી છે. તેમાં પ્રથમ સુજાત—મનોરૂપ પુત્રને આશ્રવૃક્ષ સાથે સરખાવ્યા છે. જેમ આંખાની ગોટલી વાવવાથી જે જાતની તે ગોટલી હોય તેજ જાતનું આશ્ર ફળ થાય છે, પણ વિશેષ સાડું કે તેનાથી ઉતરતું થતું નથી; તેવી રીતે મનોરૂપ અથવા તો પિતા તુલ્યપુત્ર પિતાને પગલે ચાલે, પિતાની કરેલી મર્યાદાને ટકાવી રાખે એટલે કે પિતાના ધાર્મિક કે સાંસારિક કાર્ય ન્યૂનાધિક કરે નહીં. તેવા પુત્રને સુજાત અથવા તો સમજાત પુત્ર કહેવામાં આવે છે.

“ અતિજાત: ”—પિતાથી ચઢીયાતા પુત્રને કોળા અને બીજોરાના ફળ સાથે સરખાવ્યા છે. જેમ કોળાની વેલડી અને બીજોરાનું વૃક્ષ પ્રમાણમાં નાનું હોય છે છતાં તેનાથી ઉમ્મન થયેલું કોળું તથા બીજોરારૂપ ફળ મ્હોટું હોય છે. તેમજ પિતાની સામાન્ય સ્થિતિ હોવા છતાં જે પુત્ર બેપારમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવી, અનેક સંકુલ્યો કરી પિતાથી અધિક થઈ આખા કુટુંબને સામાન્ય સ્થિતિમાંથી ઉચ્ચ, સ્થિતિમાં લાવે છે તે પુત્ર અતિજાત ગણાય છે.

“ કુજાત: ”—નીચ અથવા તો પિતાથી ઉતરતા પુત્રને વડના વૃક્ષના ફળ સાથે સરખાવ્યો છે. જેમ વડનું ઝાડ ઘણું મ્હોટું, છાયા યુક્ત અને તાપા-દિક્ક કષ્ટને સહન કરી શ્રમિત થયેલા પાંચજનોને આનંદ આપનારૂ થાય છે, પણ તેનું ફળ અતિશય લઘુ, અસ્વાદિષ્ટ, તુચ્છ અને ઉપકાર રહિત હોય છે.

તેમ જે પુત્ર સત્કૃત્ય અને પરોપકારાદિવડે મેળવેલી પિતાની વિશાળ કિંતિને અયોગ્ય વર્તાણુક ચલાવી, દ્રવ્યનો દુરુપયોગ કરી, સત્કૃત્ય અને પરોપકારાદિ ગુણ કાર્યોથી વિમુખ થઈ પોતે મલીન કરે છે તે કુળત પુત્ર કહેવાય છે.

“કુલાઙ્ગારઃ” —આથી પણ અધમ કુલાંગાર પુત્રને શેલડીના કુળની ઉપમા આપી છે. જ્યાં સુધી શેલડીને કુળ આઠ્યું હોતું નથી ત્યાં સુધી તે આખાક રહે છે, અને સર્વ રીતે ઉપયોગી થઈ પડે છે; અને જ્યારે તેને કુળ આવે છે ત્યારે તે તદન નાશ પામે છે તેની પેઠે કુળમાં કલંક લગાડે તેવા કાર્યો કરનાર કુપુત્ર ઉમજ થવાથી આખા કુળનો નાશ થાય છે. લોકો પોતાના કુળની વૃદ્ધિને માટે પુત્રની ઈચ્છા કરે છે. તેમજ તેને માટે અનેક પ્રયત્ન કરે છે અને જ્યારે કમનસીબે આ ચોથા પ્રકારનો (કુળનો નાશ કરનાર) પુત્ર ઉમજ થાય છે ત્યારે ખરેખર પોતાની પુત્રપ્રાપ્તિની ઈચ્છા અને પ્રયત્નાદિની નિંદા કરી પોતે કરેલી મૂર્ખાઈનો પશ્ચાતાપ કરે છે, અને ચિંતવે છે કે ‘આના કરતાં જો મેં ધર્મદિ ગુણ કાર્યની ઈચ્છા કરી હોત તો આવા અધમાધમ પુત્રથી મહારા કુળનો ક્ષય થઈ હું આ સ્થિતિએ પહોંચત નહીં’ આ ઉપરથી ‘પુત્રથી જ કલ્યાણ છે’ એમ માનવું અને તેને માટે પ્રયાસ કરવો એ ધર્માભિલાષીઓને કોઈ પણ રીતે ઉચિત નથી.

અંધકાર પ્રસંગોપાત સંતતિતુ વર્ણન કરી હવે સ્ત્રીના પ્રસ્તુત વિષય ઉપર આવે છે.

જેની મનોવૃત્તિ લેશમાત્ર પણ ખંડિત થઈ નથી તેવી સ્ત્રી સર્વમાં પ્રધાન એવું ઉચિતપણું, વિનય અને વિવેકને અગાડી કરી સંપૂર્ણ વ્યવહારને કરવા કરાવવાથી, પતિને અનુકુળ આચરણ કરવાથી અને પતિની આજ્ઞાનુસાર સમગ્ર કાર્યોની અંદર પોતે પ્રવૃત્તિ કરવાથી શ્રેણિક રાબતે ચેલણા અને ઉદાયન રાબતે પ્રભાવતીરાણીની પેઠે નિરંતર હર્ષ તથા મુખનો ઉદ્દાસ કરનારી થાય છે, વળી ઘર સંભાળી સઘળા પ્રસંગોમાં નાના પ્રકારનાં ઘરનાં કાર્યો કરવા વિગેરેની સ્ત્રીને આવડત હોય. કહ્યું છે કે—

“ગૃહચિન્તાઞ્જરહરણં, મતિવિતરણમ્સ્વિલ્લપાત્રસત્કરણમ્ ।

કિં કિં ન ફલ્લતિ ગૃહિણાં, ગૃહિણી ગૃહકલ્પવહ્નીવ ॥૧૧॥”

શબ્દાથ—“ ધરની ચિતાના સમૂહને દૂર કરનારી, સારી ધુદ્ધ આપનારી અને સમગ્ર પાત્રોનો સત્કાર કરનારી સ્ત્રી જાણે ધરની કલ્પલતા જ હોય નહિ તેમ તે ગૃહસ્થોને શું શું ફળ નથી આપતી ? [અર્થાત્ સર્વ ફળ આપે છે.] ૯ ”

ભાવાર્થ—આ જગત્માં પ્રાણીઓને અનેક પ્રકારની ચિંતા હોય છે. અને તે ચિંતા ચિતાની પેઠે પ્રાણીમાત્રને હંમેશાં આજ્યા કરે છે. તેમાં ગૃહસ્થોને પ્રાપ્ત કરી ધર સંબંધી અને વ્યાપાર સંબંધી એમ બે પ્રકારની ચિંતા હોય છે. આપણા દેશમાં પુરૂષોનું કામ વ્યવસાય અથવા નોકરી આદિકથી દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરી તે દ્રવ્યથી પોતાના કુટુંબ અને શરીરનું પોષણ કરવાનું હોય છે. જેમને સ્ત્રી નથી હોતી અથવા સ્ત્રી વિવેક શૂન્ય હોય છે તેમને આ બંને કાર્યો જાતેજ કરવાં પડે છે, તેથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા ઉપરાંત પુરૂષને બે ચિંતાઓ હોવાને લીધે સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી, અને પુરૂષ ચિંતાગ્રસ્ત હોવાને લીધે નવીન શોધ, અપૂર્વ શાસ્ત્રાભ્યાસ અને અપૂર્વ કળા કૌશલ્ય વિગેરેથી પોતાનો જ્ઞેધએ તેવો ઉત્કર્ષ કરી શકતો નથી. પરંતુ જો સ્ત્રી કેળવાયેલી અને વિવેકવાળી હોય તો ‘ધરસંબંધી વ્યવસ્થા કરવી એ મહારીજ ફરજ છે’ એમ ધારી તે જોજો પોતે ઉપાડી લઈ પતિને તે ચિંતામાંથી દૂર કરે છે. જેમ પાશ્ચિમાત્ય પ્રજામાં સ્ત્રીઓ વિવેકશીલ અને કેળવાયેલી હોવાને લીધે તેમના પતિઓ ધરસંબંધી ચિંતામાંથી મુક્ત થયેલા છે તેથી તે લોકોએ નવી નવી શોધો, શાસ્ત્રાભ્યાસ અને કળા કૌશલ્યમાં આગળ વધી પોતાનો ઉત્કર્ષ કર્યો છે, અને હંમેશા કરે જાય છે. તેવીજ રીતે શાસ્ત્રકારના “ ગૃહ ચિન્તાજ્ઞ હરણમ્ ” આ વાક્યને અનુસારે પ્રથમ આ દેશમાં પણ સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવામાં આવતી હતી એમ સિદ્ધ થાય છે. ગૃહસ્થોનો ઉત્કર્ષ તો કેળવાયેલી અને સુશીલ સ્ત્રીઓને આશ્રયીને રહેલો છે, માટે હરેક પ્રકારે સ્ત્રીઓને અમુક ધાર્મિક અને વ્યવહારિક શિક્ષણ તો ફરજિયાત તરીકે આપવું જ જ્ઞેધએ. અને તોજ તે યથોચિત સાંસારિક અને ધાર્મિક કાર્યમાં પ્રવર્તી પોતાના અને પતિના સંસારને સુખમય બનાવી પોતાનું ‘ ગૃહિણી ’ એવું નામ સાર્થક કરે છે.

સ્ત્રી પતિને ઉત્તમ મતિ આપનારી હોવી જ્ઞેધએ, અર્થાત્ પોતાનો સ્વામી વ્યાપારમાં અથવા રાજકાર્ય સંબંધી ગુચવણમાં આવી પડ્યો હોય તો તેને શીક્ષવતી અને અનુપદેવીની પેઠે સારી મતિ આપી મદદ કરવી જ્ઞેધએ. કહાયિત્

પોતાનો સ્વામી કુળ મર્યાદાનું ઉદ્ધવન કરી અવળે રસ્તે ચાલતો હોય તો પણ તેના વિનયાદિકનું ઉદ્ધવન કર્યા શિવાય સારી શિખામણુ આપી આ લોક અને પરલોકના અતિ તીવ્ર દુઃખ વિપાકોને સંભળાવી **મહનરેખા** તથા **લીલાવતી**ની પેઠે દરેક પ્રકારે તેની મતિ સુધારી ઐહિક અને પારલૌકિક સુખનો ભાગી અને તેમ પ્રયત્નશીલ થવું જોઈએ. ગૃહસ્થોને આવા પ્રકારની સ્ત્રીનો જ સંગ્રહ કરવો ઉચિત છે.

પુરૂષ હૃદયેશાં વ્યવસાયાદિ કાર્યમાં વ્યગ્ર હોવાને લીધે પોતાના ભતિખંધુ, ધર્મ-ખંધુ અથવા મુનિમહાશય પોતાને ઘેર પધાર્યા હોય તો પણ તેમનું આતિથ્ય યથોચિત કરી શકતો નથી. પણ જો સ્ત્રી, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવની જાણ હોય તો પોતાના આંગણે કદપવૃક્ષ સમાન સત્પાત્રો પ્રાપ્ત થતાં, યોગ્ય આગત સ્વાગત કરી આલોકમાં પોતાના પતિના કુળમાં યશ અને કીર્તિનો વધારો કરે છે, અને પરલોકમાં પોતે અખંડિત પુણ્યની ભાગીદાર થઈ પતિને પણ પુણ્યનો ભાગી બનાવે છે. આ કાર્ય પ્રાપ્ત કરીને સ્ત્રીનું છે, અને તે વિદુષી સ્ત્રી સારી રીતે કરતી હોવાથી પતિને આવી ચિંતામાંથી દૂર રાખે છે.

આવી રીતે ગૃહસ્થોને કદપલતાની પેઠે સ્ત્રી શુભ શુભ સંપાદન નથી કરતી? અર્થાત્ જન્મ કદપલતા મનોવાંછિત આપી સુખી કરે છે તેમ ગુણવતી સ્ત્રી પણ પોતાના સ્વામીને અનુકુળ વર્તન કરી આ લોકમાં જ સ્વર્ગ અને મોક્ષના સુખને આપનારી થાય છે. વળી કહ્યું છે કે—

“ દક્ષા તુષ્ટા પ્રિયાત્માપા, પતિચિતાઽનુવર્તિની ।

કુલૌચિત્યાહ્યયકરી, સા લક્ષ્મીરિવ ચાપરા ॥ ૧૦ ॥”

શબ્દાર્થ—“ શાણી, સંતોષ પામેલી, પ્રિય બોલનારી, પતિના ચિત્તને અનુસરનારી અને [પોતાના] કુળને ઉચિત ખરચ કરનારી સ્ત્રી જાણે ખીજી લક્ષ્મી હોય નહીં? [તેમ ધરને શોભાવે છે.] ॥ ૧૦ ॥

ભાવાર્થ—સ્ત્રી વિદુષીજ હોવી જોઈએ, અને તેવી હોય તોજ દરેક કાર્યમાં વિવેક પુરસ્સ વર્તનકરનારી સ્ત્રી પતિના વેલવમાં સંતોષ માનનારી હોઈ શકે છે. ગમે તેટલી ઐશ્વર્યતા, દિવ્ય સંપત્તિ અને માનપ્રતિષ્ઠા હોય તો પણ જ્યાંસુધી સંતોષ પ્રાપ્ત થયો નથી ત્યાં સુધી ઐશ્વર્યતા વિગેરે દુઃખદાયી થાય છે. કારણ કે ઐશ્વર્યાદિની પ્રાપ્તિ તો પૂર્વ પુણ્યને અનુસરીને રહેલી છે; માટે પુણ્યાનુસાર પ્રાપ્ત થએલા ઐશ્વર્યાદિકથી અસંતોષ

માની વધારે ધચ્છા કરવી ઉચિત નથી; કેમકે તેમ કરવાથી કંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી, અને ઉલટું અસંતોષને લઈને એવી ધચ્છા રાખનાર હંમેશાં દુઃખી જ રહે છે. કેટલીએક સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વામી તરફથી મળેલાં વસ્ત્રાલૂપણથી સંતોષ નહીં માનતાં ખીજા ધનાઢયની સ્ત્રીઓનાં અતિ ઉત્તમ વસ્ત્રાલૂપણ જોઈ તેવાં મેળવવા પોતાના પતિને હેરાન કર્યા કરે છે. આથી સંતોષ શિવાયની સ્ત્રી સાથેના ગૃહસંસાર સુખમય થતો નથી; પણ જેની સ્ત્રી સંતોષી હોય તેને આ દુનીયાંજ સ્વર્ગ રૂપ થાય છે.

જે સ્ત્રી સાક્ષર હોય છે તે ગમે તેવા પ્રસંગે પણ કઠોર મર્મભેદક અને ખિલ્ત-શબ્દ વિગેરેનો ઉચ્ચાર કદિ પણ કરતી નથી. અને અવસરે પણ મહન-સુંઢરીની પેઠે મધુર, પરિમિત અને સમયોચિત યોલનારી હોય છે. મધુર આલાપ પણ એક જાતનું વશીકરણ છે અને તે જેની પાસે હોય તેને આ જગત લીલા માત્રથી વશ થાય છે. પ્રિયલાષીપણાથી આ લોકમાં આદર, યશોવાદ, ધર્મયોગ્યતા અને પરલોકમાં સુખ સંપત્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે મહાન લાગ્યોદય પ્રાપ્ત થયેલા મનુષ્યલવને સાર્થક કરવા દરેક સ્ત્રીએ પ્રિયલાષીપણું મેળવવા સતત પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

પતિના ચિત્તને અનુસરીને વર્તનારી સ્ત્રી મણિ, મંત્ર, આંધિ અને કામણુ ટુમણુ વિના પણ પોતાના પતિને વશ કરી લે છે; માટે જે સ્ત્રીને પોતાના પતિનો વશ કરવાની ધચ્છા હોય તેણે રૂખમણી અને દ્રૌપદીની પેઠે તેના અભિપ્રાયને અનુસરીને વર્તન કરવું કે જેથી પતિ સહેજે વશ થશે. આ ગુણ પણ દરેક સ્ત્રીઓને અનુકરણ કરવા યોગ્ય છે જે સ્ત્રીમાં આ ગુણ હોય છે તે સ્ત્રી પતિની માનનીક હોવાથી હંમેશાં સુખી થાય છે.

પોતાના કુળને ઉચિત હોય તેટલોજ ખરચ કરનારી સ્ત્રી હોય તો તે કુટુંબમાં પ્રિય થઈ પડે છે, અને વિશ્વાસ પાત્ર થાય છે. જો પતિપાસે જોઈએ તેટલા પેસાની જગવાઈ ન હોય, અને સ્ત્રી વિશેષ ખરચાણુ હોય તો તે ઘર જલદી હુદ્દશાને પ્રાપ્ત થાય છે. માટે સ્ત્રીઓએ પોતાના પતિની સંપત્તિને અનુસાર ખરચ કરવો, કે જેથી દિવસો આનંદથી નિર્ગમન થાય, આવી સ્ત્રી કુટુંબનું ઘણું માન મેળવવા લાગ્યશાળી થાય છે. ઉપરોક્ત સર્વ ગુણોપેત જે સ્ત્રી હોય તેને લક્ષ્મી તુલ્ય ગણવામાં આવે છે, અને તેવીજ સ્ત્રીઓ ઉભય કુળને પ્રકાશમાં લાવે છે. માટે ગૃહસ્થોએ ઉપરના એ શ્લોકમાં જણાવેલા ગુણયુક્ત જે સ્ત્રી હોય તેવી સ્ત્રીને સંબ્રહ કરવો ઉચિત છે.

સસરાના કહેવાથી દ્વીપકને કરનારી વહુની પેઠે ઘર કાર્ય કરવામાં ઉદાસીનતા ધારણ કરનારી સ્ત્રી ન હોવી જોઈએ. પરંતુ જેમ તેજપાલ મંત્રીની ભાર્યા અનુપ-માદેવી ઘર કાર્યમાં કુશળ હતી તેવી સ્ત્રી હોવી જોઈએ. અને કલહ કરનારી ભા-ર્યાંથી તો ખરેખર ઘરનો નાશ જ થાય છે. તે વિષે દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—

કોઈ ગામમાં શિવ નામે બ્રહ્મણ રહેતો હતો. તેને કબ્રયાળોર અને સર્વ ધર્મથી બહાર કરેલી સાવત્રી નામે ભાર્યા હતી. તેના ઘર આગળ એક વડનું ઝાડ હતું તેમાં એક વ્યંતર રહેતો હતો સાવત્રી વડના મૂળમાં કચરો પેશાબ વિગેરે નાંખતી હતી તેથી ઉદ્વેગ પામેલો તે વ્યંતર પલાયન કરી કોઈ એક ગમના ઉપવન-માં જઈ રહ્યો. સાવત્રી અને શિવને પરસ્પર આ પ્રમાણે કલહ થતો હતો.

“આ: किं सुन्दरि ! सुन्दरं न कुरुषे किं नो करोषि स्वयम्,
धिग् त्वां क्रोधमुखीमद्रीकमुखरस्त्वत्तोऽपि कः कोपनः ।

आ: पापे प्रतिजल्पसि प्रतिपदं पापस्त्वदीयः पिता,

दम्पत्योरिति नित्यदन्तकलहक्त्वेशार्त्तयोः किं सुखम् ॥११॥”

શબ્દાર્થ—“ શિવ—‘ અરે સુંદરિ ! તું સુંદર કેમ કરતી નથી ? ’ સાવત્રી— ‘ તું પોતેજ કેમ સુંદર કરતો નથી ? ’ શિવ—‘ ક્રોધમુખી તને ધિક્કાર છે. ’ સાવત્રી—‘ અસત્ય બોલવામાં વાચાલ ત્હારાથી બીજો કોણ ક્રોધી છે. ? ’ શિવ—‘ અરે પાપણી ! તું દરેક વાક્યમાં સામું બોલે છે ? ’ સાવત્રી—‘ ત્હારો આપ પાપી ’ આ પ્રમાણે નિરંતર દંતકલહ અને કલેશથી દુઃખી થયેલાં દંપતિને સુખ ક્યાંથી હોય ? ? ”

પછી તે શિવ બ્રાહ્મણ ઘરનો ત્યાગ કરી નાઠો અને જે ઉપવનમાં તે વ્યંતર રહ્યો છે તે ઉપવનમાં ગયો. વ્યંતરે તેને બોલાવ્યો કે ‘ હે શિવ ! તું મને આગળજે-છે ? ’ શિવે કહ્યું ‘ ના ’ વ્યંતરે કહ્યું ‘ હું ત્હારી સ્ત્રીના ભયથી આ ઉપવનમાં આવ્યો છું. ત્હારો નિર્વાહ અહિં કેવી રીતે થશે ? ’ શિવે કહ્યું ‘ તમારી કૃપાથી મ્હારો નિર્વાહ થઈ જશે. ’ પછી વ્યંતર શિવને જણાવી કોઈ શેઠના પુત્રને વળગ્યો. શેઠે મંત્ર જાણનારને બોલાવ્યા પણ તેઓ કાંઈ પણ ગુણ કરી શક્યા નહીં. પછી શિવ ભૂતને કાઠે છે એમ જાણી શિવને બોલાવ્યો. શિવના મંત્રેલા જળથી ક્ષયહો થવાથી શેઠે તેને પાંચસો સોના મોહાર આપી આથી તેની લોકમાં પ્રસિદ્ધિ થઈ. જ્યાં જ્યાં વ્યંતર વળગે છે ત્યાં ત્યાં જઈ શિવ તે વ્યંતરને નસાડે છે. પછી એક

વખત વ્યંતરે શિવને કહ્યું કે ‘હવે પછી ત્હારે મને કાઠવાનો ઉપાય કરવો નહીં. જો તું તેમ કરીશ તો પણ હું ત્યાંથી નીકળીશ નહીં. તેથી ત્હારો અપયશ થશે.’ પરંતુ ધનમાં આસક્ત થયેલો તે બ્રાહ્મણ ઉપચાર કરતો વિરમ્યો નહીં. એક વખતે તે વ્યંતર કોઈ ધનવાન પુરૂષના પુત્રને વળગ્યો. શિવ ત્યાં જઈ મંત્રજાપ કરવા લાગ્યો. વ્યંતરે મુઠ્ઠી ઉગામી કહ્યું કે ‘હું તને મારી નાખીશ.’ ત્યારે ભયભીત થયેલ બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે ‘હું વ્યંતર ! હું તને કંઈ જણાવવા માટે અહિં આવ્યો છું.’ વ્યંતરે કહ્યું કે ‘તે શું છે ?’ શિવે કહ્યું કે મહારી સ્ત્રી સાવત્રી અહિં આવી છે.’ એ વાર્તા શ્રવણ કરીનેજ વ્યંતર પલાયન કરી ગયો અને તે બ્રાહ્મણને દ્રવ્ય તથા યશની પ્રાપ્તિ થઈ. કહ્યું છે કે—

“ કલ્પહિન્યા ગેહિન્યાઽત્ર, કે કે નોદ્દેજિતા જનાઃ ।

સાત્રાગતેતિ શ્રુત્વૈવ, ત્યક્ત્વા પાત્રં ગતોઽમરઃ ॥ ૧૨ ॥”

શબ્દાર્થ—“ કલ્યાણાર સ્ત્રીથી આ લોકમાં કયા કયા પુરૂષો ઉદ્દેગને નથી પામ્યા ? (અર્થાત સર્વે પામ્યા છે) ‘તે અહિં આવી છે’ એટલું સાંભળીને વ્યંતર દેવતા પાત્રનો ત્યાગ કરી નાશી ગયો. ॥ ૧૨ ॥ ”

વળી કુલીનતા, આચારની વિશુદ્ધિ, ઉત્તમ કુળાચાર અને દેવ, અતિથિ તથા ખાંધવનો સત્કાર કરવામાં નિર્દોષપણું વિગેરે ઉત્તમ કુળ વધૂના ગુણો છે. માટે તેવી સારી ભાર્યો મેળવવાને પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

વધૂ રક્ષણના ઉપાયો આ પ્રમાણે છે.

પયારી ઉપાડવી, ઘરમાંથી કચરો કાઢી સાફ રાખવું, જળને ગાળી પવિત્ર રાખવું, રસોડાનું કાર્ય કરવું, વાસણો ધોઈ સાફ રાખવાં, ધાન્યોને દળવાં, ગાય દોહવી, દહીંનું મથન કરવું, રસોઈ કરવી, યોગ્ય રીતે ભોજન ખીરસવું, પાત્ર વિગેરેને સાફ કરવાં અને સાસુ, સ્વામી, નણદ તથા દેવરનો વિનય કરવા વિગેરેથી વધૂ કષ્ટ પુર્વક ભવે છે. આ પ્રમાણે સ્ત્રીને ઘરકાર્યમાં જોડવી, તેને પરિમિત (થોડું) દ્રવ્ય આપી મુકવું, સ્વતંત્ર થવા દેવી નહીં અને શ્રેષ્ઠ આચાર રૂપ માતાના સરખી સ્ત્રીને રોકી રાખવી. અર્થાત્ જોમ સારા આચાર રૂપી માતાને સત્પુરૂષો પોતા પાસેથી જ્યાં ત્યાં જવા હેતા નથી તેમ સ્ત્રીને પણ જવા દેવી નહીં. વળી કહેલું છે કે—

ઉત્તમ કુળની સ્ત્રીઓને નિરંતર ઘરના દ્વારમાં બેસવું, નાટક વિગેરેનું જોવું અને ગવાક્ષમાં (ગોખમાં) બેસવું નિષેધ કરેલું છે. શરીરના અવયવોને પ્રગટ કરવા,

ક્રીડા કરવી, કુતુહલ કરવું; પરપુરૂષની સાથે બોલવું; કામણ કરવું અને ઉતાવળું ચાલવું એ કુલીન સ્ત્રીઓને યોગ્ય નથી. પરિવ્રાજિકા, વેશ્યા, દાસી, વ્યભિચારણી અને કારીગરની સ્ત્રીની સાથે કુલીન સ્ત્રીઓએ કદિ પણ સંસર્ગ રાખવો યોગ્ય નથી. (એકાકી) જવું, જગરણ કરવું, દૂરથી જળ લાવવું; માતાને ઘેર રહેવું; વસ્ત્ર માટે ઘોષી પાસે જવું; દૂતિની સાથે મેળ રાખવો, પોતાના સ્થાનથી બ્રહ્મ થવું; સખિના વિવાહ (લગ્ન) માં ગમન કરવું અને પતિનું દેશાંતર ગમન વિગેરે વ્યાપારો ખરે-ખર સતીઓના પણ શીળ રૂપ ભવિતને પ્રાચે હરનારા થાય છે. તાંબુલ, શૃંગાર, મર્મકારી વચન, ક્રીડા, સુગંધની ઇચ્છા, ઉદ્બલ વેષ, હાસ્ય, ગીત, કૌતુક, કામક્રીડા, શય્યા, કુસંઘી વસ્ત્ર, રસ સહિત અન્ન, પુષ્પ અને કેશર તથા રાત્રિમાં ઘરથી બહાર જવું આ સર્વનો કુલીન અને સુશીલ એવી વિધવા સ્ત્રીઓએ નિરંતર ત્યાગ કરવો જોઈએ. હે સુંદર બ્રહ્મટી વાળી સ્ત્રી ? તું તારા પતિ તરફ નિષ્કપટી, નણુદો તરફ નમ્ર, સાસુ તરફ ભક્તિવાળી, સ્વજનો પ્રત્યે સ્નેહવાળી, પરિવાર તરફ હેતવાળી, શોકથી સાથે હસમુખી, પતિના મિત્રો સાથે (નિર્દોષ) હાસ્ય વચન બોલવા વાળી અને તેના દુસ્મનો પ્રત્યે ખેદ ધરનારી થવો. આ સર્વે સ્ત્રીઓને પતિ વશ કરવાને મત્રોષધિ રૂપ છે. હવે અંતકાર પ્રસ્તુત ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં ઉપદેશ દ્વારા ક્ષણ દર્શાવે છે.

“ एवं गृहस्थः सुकलत्रयोगाज्जनेषु शोचानं व्रजते सुखी च,
देवातिथिप्रीणनपुण्यकर्मा,जनैः परत्रापि गतिं विशुद्धाम्॥१३॥ ”

શબ્દાર્થ—“ એવી રીતે ગૃહસ્થ સારી સ્ત્રીના યોગથી લોકોમાં શોભા પામે છે. અને સુખી થાય છે. તેમજ દેવ તથા અતિથિને તૃપ્ત કરવા રૂપ પુણ્ય કર્મોને ઉપાજન કરી પરલોકમાં પણ સુગતિનું ભાજન થાય છે. ૧૩૩ ” આ ઠંકાણે માર્માનુસારીના પાંત્રીશ ગુણ પૈકી ત્રીજા ગુણનું વર્ણન સમાપ્ત થયું. ॥

ચતુર્થ ગુણ વર્ણન.

વે ક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલ 'પાપ ભીડ' નામે ચતુર્થ ગુણને વર્ણવે છે.

“પાપજીરુરિતિ” — દીઠેલા અને નહીં દીઠેલા અનર્થોના કારણુભૂત કર્મ તે પાપ અને તેથી ભય રાખનારને પાપભીડ કહે છે. તેમાં ચોરી, પરસ્ત્રીગમન અને જુગાર રમવા વિગેરે દેખેલા અનર્થોના કારણુ છે તે આ લોકમાં પણ સર્વ મનુષ્યો-માં વિડંબનાનાં સ્થાન તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. કહ્યું છે કે—

“દ્યુતાઞ્ચાજ્યવિનાશનં નદ્વનૃપઃ પ્રાપ્તોઽથવા પાણ્ડવા—

મથાત્કૃષ્ણનૃપશ્ચ રાઘવપિતા પાપર્ષિતો દૂષિતઃ ।

માંસાચ્છ્રેણિકઞ્જૂપતિશ્ચ નરકે ચૌર્યાઙ્ચિનષ્ટા ન કે

વેરયાતઃ કૃતપુણ્યકો ગતધનોઽન્યસ્ત્રીમૃતો રાવણઃ ॥૧૧॥”

શબ્દાર્થ— “નળ રાજા અને પાંડવોએ જુગારના વ્યસનથી પોતાના રાજ્યનો નાશ કર્યો, કૃષ્ણ મહારાજ મદિરાથી નાશ પામ્યા, રામચંદ્રજીના પિતા દશરથ શિકાર કરવાના વ્યસનથી દાષિત થયા, શ્રેણિક રાજા માંસના વ્યસનથી નરકે ગયા, ચોરીના વ્યસનથી કૌણ નાશ નથી પામ્યા ! કૃતપુણ્યશ્રેણી વેરયાના વ્યસનથી નિર્ધન થઈ ગયો અને રાવણ પરસ્ત્રી ગમનના વ્યસનથી મૃત્યુ પામ્યો ॥૧૧॥” આ દીઠેલા અનર્થોનાં કારણુ છે.

શાસ્ત્રમાં કહેલા નરકાદિ દુઃખનું ક્ષણ આપનાર મદિરા અને માંસનું આસેવન કરવા વિગેરે કાર્ય તે નહીં દીઠેલા અનર્થોનાં કારણુ છે. જે કારણુથી જૈનાગમમાં કહેલું છે કે, “મ્હોટા આરંભથી, મ્હોટા પરિવ્રજથી, માંસાહારથી અને પંચેદ્રીના વધ કરવાથી જીવો આ ચાર પ્રકારે નરકનું આયુષ્ય બાંધે છે.” વળી બીજે ઠેકાણે કહેલું છે કે “પંચેદ્રીના વધ કરવામાં આસક્ત, માંસાહાર કરવામાં આદરવાળા

અને મ્હોટા આરંભ તથા પરિગ્રહવાળા જીવો નરકને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે.” જો ખીજી કોઈ રીતે નિર્વાહ થઈ શકતો હોય તો પાપથી ભય રાખનાર પુરૂષે માંસાદિના ઉપલક્ષણથી ઓવીશ અલક્ષ્ય અને બત્રીશ અનંતકાયતું ભક્ષણુ, તેનો વેપાર અને પંદર કર્મદાનનો પણ વિમળશ્રેણીની પેઠે ત્યાગ કરવો જોઈએ. તેમજ ગૃહસ્થોએ હમેશાં પાપથી ભય રાખનાર થવું જોઈએ, કારણ કે પાપભીરૂ પુરૂષને વિમળની પેઠે સિદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. તેનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે.—

કુશસ્થળ નામે નગરમાં વિમળ અને સહદેવ નામે કોઈ એક શેઠના પુત્રો રહેતા હતા. તેમાં વિમળ પાપભીરૂ હતો, અને સહદેવ તેનાથી વિપરીત સ્વભાવવાળો હતો. તે બંને ભાઈઓએ ગુરૂ પાસે સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રત ગ્રહણ કર્યાં હતાં. એક વખત બંને ભાઈઓ વેપાર માટે દેશાંતર ચાલ્યા. માર્ગમાં મુસાફરોએ વિમળને રસ્તો પુછ્યો. વિમળે કહ્યું કે ‘હું જાણતો નથી’ અનુક્રમે બીજા વેપારીઓ શ્રાવસ્તી નગરીમાં ઘણો લાભ સાંભળી તે તરફ ગયા. પણ વિમળશ્રેણી માર્ગમાં ઘણી સૂક્ષ્મ દેહક્રીઓ જોવાથી શ્રાવસ્તી તરફ ન જતાં કનકપુર તરફ ચાલ્યો. રસ્તામાં જતાં એક ગામમાં ગળી, મીણ, મધ, દૂધ અને જુના તલ વિગેરે પાપકારી વસ્તુઓ સસ્તી મળતી હતી પરંતુ પાપથી ભય પામેલા વિમળે ગ્રહણ કરી નહીં. કેટલાએક ગામડીઓ માંખણ તાવી ઘી આપતા હતા, પણ વિમળે ગ્રહણ કર્યું નહીં; પરંતુ તેને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળો સહદેવ ખડાનું આપતો હતો, પણ વિમળે તેમ થવા દીધું નહીં. વળી આગળ ચાલતાં એક ગામમાં માછી લોકોએ જાળ બનાવવા માટે સુતર માગ્યું. સહદેવ તે આપવાને ઉત્સાહવાળો થયો, પણ વિમળે આપવા દીધું નહીં. અનુક્રમે બંને ભાઈઓ કનકપુર પહોંચ્યા. ત્યાં રસોઈ વખતે કોઈ વેપારીએ અગ્નિ માગ્યો, પણ વિમળે તે આપ્યો નહીં. તે જોઈ કોઈ દેવે વેપારીનું રૂપ કરી પરીક્ષા કરવા માટે અગ્નિ માગ્યો, પણ તેણે અગ્નિ નહીં આપવાથી કોપયુક્ત થયેલો તે દેવ રાક્ષસરૂપ ધારણ કરી ભય પમાડવા લાગ્યો, પણ વિમળ ભય પાર્યો નહીં. પછી રાક્ષસે કહ્યું કે ‘અરે ! જો તું મને અગ્નિ આપે તો હું તને છોડી દઉં.’ વિમળે કહ્યું કે ‘હો રાક્ષસ ! અગ્નિ ચારે તરફના મુખવાળું શસ્ત્ર છે તેથી શ્રાવકો તેને આપતા નથી’ જે કારણથી કહેલું છે કે, ‘પાપથી ભય રાખનાર શ્રાવકોએ કદી પણ મધ, મદિરા, માંસ, ઔષધ. મૂળીયાં, શસ્ત્ર, અગ્નિ, યંત્ર અને મંત્ર વિગેરે આપવાં નહીં.’ વળી ‘શસ્ત્ર, અગ્નિ, મુશળ, યંત્ર, તૃણ, કાષ્ટ, મંત્ર, મૂળ અને ઔષધિ શ્રાવક આપે અને અપાવે પણ નહીં. કહ્યું છે કે—

“ ન ગ્રાહ્યાણિ ન દેયાનિ પંચ વસ્તૂનિ પંક્તિઃ ।

અગ્નિર્વિષં તથા શસ્ત્રં, મદ્યં માંસં ચ પञ્ચમં ॥૩૧॥”

શબ્દાર્થ—“ અગ્નિ, ઝેર, શસ્ત્ર, મદિરા અને પાંચમું માંસ એ પાંચ વસ્તુઓ પડિત પુરૂષોએ કોઈને આપવી નહીં, અને ગ્રહણ પણ કરવી નહીં. ॥ ૨ ॥

તે કારણથી હું પ્રાણીને પણ અગ્નિ નહીં જ આપું. વિમળના આવા વચનો શ્રવણ કરી રાક્ષસતું રૂપ ધારણ કરનાર દેવ તેના પરાક્રમથી સંતુષ્ટ થયેલો પોતાના સ્વાભાવિક રૂપને પ્રગટ કરી બોલ્યો કે, “ હે વિમળ ! ત્હારી પ્રશંસા સ્વર્ગમાં ઈંદ્ર મહારાજે કરી હતી કે, વિમળ જેવો કોઈ બીજો પાપ ભીરૂ પુરૂષ છેજ નહીં તે કારણથી તમને ક્ષોભ પમાડવા મેં દેડકી વિગેરે કર્ત્યું હતું પણ તમે ક્ષોભ પામ્યા નહીં. માટે તમે વરદાન માગો. ” વિમળે વરદાન માગ્યું નહીં તોપણ તે દેવ વિષ હરનાર મણી આપી સ્વર્ગમાં ચાલ્યો ગયો. પછી વિમળ અને સહદેવ કનકપુરમાં ગયા. આ અરસામાં નગરને વિષે પડહો વાગતો હતો કે, ‘ સર્પથી ડંશેલા રાજપુત્રને જે કોઈ જીવાડશે તેને રાજ્ય અડધું રાજ્ય આપશે. ’ એવું સાંભળી વિમળે નિષેધ કર્યો તોપણ સહદેવે પડહાને ગ્રહણ (સ્પર્શ) કરી મણિના પ્રભાવથી રાજકુમારતું વિષ ઉતારી દીધું. એટલે રાજ્યએ તેને અડધું રાજ્ય આપવા માંડ્યું ત્યારે તે કહ્યો લાગ્યો કે, ‘ મહારા મોટો ભાઈ વિમળ છે તેને આપો. ’ રાજ્યએ તેમ કર્ત્યું પણ વિમળે અધિકરણના ભયથી રાજ્ય ગ્રહણ કર્યું નહીં તેથી રાજ્યએ સહદેવને અર્ધ રાજ્ય અને વિમળને શ્રેષ્ઠી પદ આપ્યું. પછી અધિકારને પ્રાપ્ત કરી સર્વ ઠેકાણે ન્યાય પૂર્વક વર્તન કરતો અને પરાંપકારમાં તત્પર એવો વિમળ ધર્મ કરવા લાગ્યો કહ્યું છે કે—

“આજ્ઞા કીર્ત્તિઃ પાદ્મનં ધાર્મિકાણાં, દાનં જોગો મિત્રસંરક્ષણં ચ ।
 ણ્ણામેતે ષડ્ગુણા ન પ્રવૃત્તાઃ, કોડર્યસ્તેષાં પાર્થિવોપાશ્રયેણ ॥૩૧॥”

શબ્દાર્થ—“ આજ્ઞા, કીર્ત્તિ, ધર્મપુરૂષોતું પાલન, દાન, ભોગ અને મિત્રતું રક્ષણ આ છ ગુણો જેના પ્રવર્તમાન થયા નથી તેમને રાજાના આશ્રયથી શું પ્રયોજન છે ? ” અર્થાત્ જેને રાજાનો આશ્રય હોય તેણે આ છ કાર્યો અવશ્ય કરવાં જોઈએ.

સહદેવ તો રાજ્ય મેળવી લોકોને અર્થત દુઃખ આપવા વિગેરે પાપોને નિઃશંકપણે કરવા લાગ્યો. વિમળ તેમ કરતાં અટકાવ કરતો હતો, પણ સહદેવ તેમ કરતાં વિરમ્યો નહીં. કારણ કે, “ ઉપદેશથી કોઈને સ્વભાવ ફેરવી શકાતો નથી.

છ મહીના સુધી વાંસની ભુંગળીમાં રાખેલું કુતરાનું પુછડું બહાર નીકળ્યું કે પાછું વાંકુંને વાંકું જ રહે છે. ” પછી સહદેવને કોઈ શત્રુએ મારી નાખ્યો. ત્યાંથી મરણ પામી નરકે ગયો. અને વિમળ તો ધર્મ કરી સ્વર્ગમાં ગયો, ત્યાંથી ચ્યવી એક ભવ કરી સાધુ થઈ મોક્ષમાં જશે. ઇતિ વિમળ દૃષ્ટાંતઃ

અંધકાર ચતુર્થ ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં ઉપદેશ દ્વારા તેનું ક્ષણ દર્શાવે છે.

“ વિમલવદિતિ યઃ સ્યાત્પાપજીરુપ્રવૃત્તિઃ,
સતતસદયચિત્તો ધર્મકર્મૈકચિત્તઃ ।
સ સુરનરસુખાનિ પ્રાપ્ય જાગ્રદ્ધિવેકઃ,
કલયતિ શિવલક્ષ્મીનાયકત્વં સુખેન ॥ ૪ ॥”

શબ્દાર્થ—“ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વિમળની યેઠે જે પુરૂષ પાપ રહિત પ્રવૃત્તિ કરવાવાળો, નિરંતર દયાળુ હૃદયવાળો, ધર્મરૂપ કાર્યમાંજ એક ચિત્તવાળો અને સ્કુરાયમાન વિવેકવાળો હોય તે પુરૂષ દેવ અને મનુષ્ય સંબંધી સુખોને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષરૂપ લક્ષ્મીના નાયકપણાને કષ્ટ વિના મેળવે છે.” ૪આ ઠેકાણે ચતુર્થ ગુણનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

પંચમ ગુણ વર્ણન.

વે કુમથી પ્રાપ્ત થયેલ ' પ્રસિદ્ધ દેશાચાર 'ને આચરણ કરવારૂપ પંચમ ગુણનું વર્ણન કરે છે.

“ પ્રસિદ્ધં ચ દેશાચારં સમાચરન્ ”—તથા પ્રકારના અન્ય શિષ્ટ પુરૂષોને તે આચાર માન્ય હોવાથી લોક રૂઢીમાં આવેલો હોય તેને પ્રસિદ્ધ કહે છે. અને મહાન્ પુરૂષને યોગ્ય લોજન, વસ્ત્ર અને ગૃહકાર્ય વિગેરે નાના પ્રકારની ક્રિયારૂપ આખા દેશનો વ્યવહાર તેને દેશાચાર કહે છે. તેવા પ્રસિદ્ધ દેશાચારને સારી રીતે આચરનાર ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય થાય છે, અર્થાત્ પુર્વોક્ત રીતિથી વર્તન કરનાર પુરૂષ વિશેષ ધર્મ મેળવવા અધિકારી થાય છે. દેશ—ઉપલક્ષણથી પોતાના કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલા અને સર્વ ઠેકાણે પ્રસિદ્ધિને પામેલા લોકાચાર અને ધર્માચારનું સારી રીતે આચરણ કરનાર હોય, તેનું આચરણ તો તેનાથી વિરૂદ્ધ આચારનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે. કહ્યું છે કે—

“લોકઃ સ્વલ્લાધારઃ, સર્વેષાં ધર્મચારિણાં યસ્માત્ ।

તસ્માદ્લોકવિરુદ્ધં, ધર્મવિરુદ્ધં ચ સંત્યાજ્યમ્ ॥ ૧ ॥”

શબ્દાર્થ—“ જો કારણથી ખરેખર સમગ્ર ધાર્મિક લોકોનો આધાર લોક છે, તે માટે લોક વિરૂદ્ધ અને ધર્મ વિરૂદ્ધ [આચાર]નો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૧” દેશ અને લોકાદિક વિરૂદ્ધ તો આ પ્રમાણે છે.—

“ દ્રવ્યના પ્રમાણ કરતાં અધિક વેશ રાખનાર, અધિક દ્રવ્ય છતાં હીનવેશ રાખનાર અને પોતે શક્તિ રહિત છતાં શક્તિવાળાની સાથે વેર કરનાર પુરૂષનું મહાન્ પુરૂષો ઉપહાસ્ય કરે છે. ચોરી વિગેરેથી દ્રવ્યની આશા બાંધનાર, સારા ઉપાયોમાં શંકાય રાખનાર અને પોતાની શક્તિ છતાં ઉદ્યોગ રહિત થનાર પુરૂષને

લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થતી નથી રોગી છતાં અપથ્યનુ' સેવન કરનાર, હિતશિક્ષા આપનાર ઉપર દ્વેષ રાખનાર અને નિરોગી છતાં ઔષધ ખાનાર પુરૂષ ખરેખર મરવાને ઇચ્છે છે એમાં સંદેહ નથી. જકાત આપી ઉલટે રસ્તે ચાલનાર, લોજન વખતે ક્રોધ કરનાર અને પોતાના કુળના અહંકારથી સેવા નહીં કરનાર આ ત્રણેને મંદ બુદ્ધિ સમજવા. બુદ્ધિહીન છતાં કાર્યની સિદ્ધિ ઇચ્છનાર, દુઃખી છતાં સુખના મનોરથ કરનાર અને કરજ કરી સ્થાવર મીલકતને ખરીદનાર આ ત્રણેને મુર્ખ પુરૂષોના સરદાર બાણુવા. મનોહર સ્ત્રી છતાં પરસ્ત્રીની ઇચ્છા કરનાર, લોજન તૈયાર છતાં ગમન કરનાર અને નિર્ધન છતાં ગોષ્ટિ કરવામાં અત્યંત આસકત હોય, તેવો પુરૂષ મુર્ખોનો શિરો-મણી ગણાય છે. કીમીયામાં દ્રવ્ય જ્ઞેનાર, રસાયનમાં રસિક થનાર અને પરીક્ષા માટે વિષ લક્ષણુ કરનાર આ ત્રણે અનર્થને પ્રાપ્ત થાય છે. જેના દોષ બાણીતા હોવા છતાં તેની શ્લાઘા કરનાર, ગુણીના ગુણુની નિંદા કરનાર અને રાબ વિગેરેનો અવર્ણુવાહ યોલનાર પુરૂષ તત્કાળ અનર્થનુ' લાજન થાય છે. કદિ શ્રમ થયો હોય તો પણ આત્માનુ' કલ્યાણુ ઇચ્છનાર પુરૂષે મહિષ, ખર અને ગાયોની ઉપર આરોહણુ કરવુ' નહીં. કેદખાનામાં તથા વધસ્થાનમાં, જુગાર રમવાના સ્થાનમાં, પરાલવના સ્થાનમાં, ભાંડાગારમાં અને નગરના અંતેઉરમાં જવુ' નહીં. ઇત્યાદિ ઉત્તમ લોકાચારનુ' સેવન કર્યુ હોય તો તેનાથી પ્રાપ્ત કરી આલોકમાં ખરેખર યશ, મહોટાઈ અને શોભા વિગેરેની વૃદ્ધિ થાય છે. તેમજ લોકોને તે માન્ય હોવાથી કરવા ધારેલાં ધર્મ કાર્યોની સિદ્ધિ પણ સુખેથી થાય છે; અને જો તે લોકાચારનુ' ઉલ્લંઘન કરવામાં આવેતો તે દેશના રહેવાસી લોકોની સાથે વિરોધ થવાનો સંભવ હોવાથી ધર્મકાર્યમાં વિઘ્ન આવી પડે છે. કહ્યું છે કે—

‘ વ્યત્તીકમસ્તુ મા વાસ્તુ, લોકોક્તિસ્તુ સુદુસ્સહા ।

જ્ઞયતાં જ્ઞાજનં મા વા, ટણત્કારસ્તુ મારયેત ॥ ૩ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ અસત્ય હોય અથવા તો સત્ય હોય પરંતુ લોકોક્તિ તો અતિ દુઃસહ હોય છે. પાત્ર (વાસણુ) ભાંગે કે ન ભાંગે પણ લોકો તો ટકોરો મારે છે જ ૧ ”

જનોક્તિને લોક કહે છે; અને તે પ્રવાહથી શાશ્વત છે, તેના આચારથી વિરૂદ્ધ હોય તેને લોક વિરૂદ્ધ બાણુવુ'. લોકાચારથી વિરૂદ્ધ કરનાર મનુષ્ય એકદમ લઘુતાને પ્રાપ્ત થાય છે અને લઘુતાને પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્ય પણ તરણુની પેઠે નકામો થાય છે.

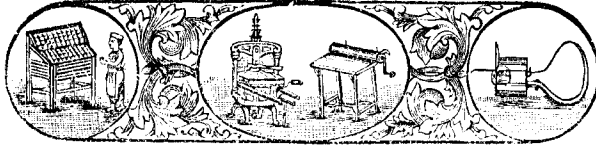
પોતાના સ્થાનમાં સંતુષ્ટ થયેલા ત્રણસોને ત્રેસઠ પાખંડીઓ હુમેશાં જે લોકાચારનું પાલન કરે છે. તે લોકાચાર કેવી રીતે લઘુ થાય ? જ્યારે સર્વ પ્રકારના સંગનો ત્યાગ કરનાર મુનિઓ પણ શરીર અને સંયમનું રક્ષણ કરવા માટે લોકાચારને અનુસરે છે ત્યારે ખીબની તો ગણત્રીજ શી. ? ઘણા લોક સાથે વિરોધ રાખનારનો સંસર્ગ કરવો, દેશાચારનું ઉલ્લંઘન કરવું, શક્તિ ઉપરાંત લોગ કરવો, દાનાદિકનો નિષેધ કરવો, સંત પુરૂષોને કષ્ટ આવે ખુશી થવું અને શક્તિ છતાં તેમના કષ્ટને દૂર કરવા ઉપાય ન કરવો, ઇત્યાદિ ખીબં પણ કેટલાંએક લોક વિરૂદ્ધ કાર્યો બાણી લેવાં. હવે ગ્રંથકાર પંચમ ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં ઉપદેશ દ્વારા ક્ષણ દર્શાવે છે.

“સમાચરન્ શિષ્ટમતસ્વદેશાચારં યથૌચિત્યવશેન લોકે ।
સર્વાન્નિગમ્યો લજ્જતે યજ્ઞાંસિ,સ્વકાર્યસિદ્ધિંચ ગૃહાશ્રમસ્થઃ॥૩॥”

શબ્દાર્થ—“ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલો પુરૂષ શિષ્ટ પુરૂષને માન્ય એવા પોતાના દેશાચારને યોગ્ય રીતે આચરણ કરતો લોકમાં સર્વને માનનીય થાય છે. અને યશ તથા પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને પણ મેળવે છે. ”

। ઇતિ પંચમો ગુણઃ ।

ષષ્ઠ ગુણ વર્ણન.

નુકમથી આવેલા 'કેઇનો પણ અવર્ણવાદ નહીં બોલવા' રૂપ છઠા ગુણને વર્ણવે છે.

અવર્ણવાદી નકાડપિ— અવર્ણ એટલે નિંદા, તેને બોલવાના સ્વભાવવાળો પુરૂષ અવર્ણવાદી કહેવાય છે. તેવા અવર્ણવાદને કોઈ પણ ઠેકાણે બોલનાર નહોય, અર્થાત્ જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્તમ ભેદવાળા પ્રાણીઓનો પણ અપવાદ બોલનાર ન હોય, કેમકે બીજાનો અવર્ણવાદ બોલવામાં ઘણા દોષ રહેલા છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

“ પરપરિજવપરિવાદાદાત્મોકર્ષાન્ન વધ્યતે કર્મ્મ ।

નીચૈ ગૌત્રં પ્રતિજવમનેકજવકોટિદુર્મોચમ્ ॥૧૧॥”

શબ્દાર્થ—“બીજાનો પરાભવ તથા અપવાદ અને પોતાનો ઉત્કર્ષ કરવાથી પ્રત્યેક ભવમાં અનેકભવ કોટીથી પણ છુટી ન શકે તેવું નીચ ગોત્ર કર્મ બધાય છે, ૧”

પોતાની પ્રશંસા, બીજાની નિંદા, મહાન્ પુરૂષોના ગુણને વિષે મત્સર અને સંબંધ વગર બોલવું એ સર્વે આત્માને નીચે પાડે છે. બીજાનો અવર્ણવાદ કરવાથી ખર, નિંદા કરનાર શ્વાન, પરતું ખાનાર કૃમિ અને બીજાના ઉપર દ્વેષ રાખનાર ક્રીડી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરના અછતા અથવા તો છતા પણ દોષો કહેવાથી અને સાંભળવાથી કંઈ પણ ગુણ થતો નથી, પણ કહેનાર ઉપર વેર વધે છે, અને સાંભળનારની અત્યંત કુબુદ્ધિ થાય છે. ઉત્તમ પુરૂષની મતિ દૂષણને પ્રાપ્ત થતી નથી, અર્થાત્ દૂષણ તરફ લક્ષ આપતી નથી. મધ્યમ પુરૂષની મતિ દૂષણને સ્પર્શ કરે છે, પરંતુ દૂષણને પ્રગટ કરતી નથી. અધમ પુરૂષ દૂષણ જોઈ બીજા પાસે પ્રગટ કરે છે. અને અધમાધમ પુરૂષ તો દુષણ જોઈ એકદમ ખૂમ પાડી ઉઠે છે. પોતાનો

ગુણ અને બીજાનો દોષ કહેવા માટે, પરની યાચના કરવા માટે અને યાચકને નિરાસ કરવા માટે સત્પુરૂષોની જીવ્હા જડ બની જાય છે, અર્થાત્ આવા પ્રસંગે સત્પુરૂષો મૌનજ ધારણ કરે છે. કારણ કે પરની નિંદા કરવી એ એક મહાન પાપ છે. વળી વધારે આશ્ચર્ય તો એ છે કે પોતે નહીં કરેલાં પણ બીજાના પાપો, નિંદા કરનારી વૃદ્ધ બ્રાહ્મણીની પેઠે, નિંદા કરનારને લાગુ થાય છે. તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણીનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે—

કોઈ સારા ગામમાં દાનેશ્વરી અને લોકપ્રિય સુંદર નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. કહ્યું છે કે— “ પ્રજાને દાતાજ પ્રિય હોય છે, પણ ધનવાન પ્રિય હોતો નથી. લોકો આવતા વર્ષાદને ઈચ્છે છે; પણ સમુદ્રને કોઈ ઈચ્છતું નથી; ” અર્થાત્ જેમ વર્ષાદ જળ આપીને, અને દાતા દાન આપીને, પ્રાણીઓના પ્રાણનું રક્ષણ કરે છે, તેથી લોકો તે બંનેને ઈચ્છે છે; તેમ સમુદ્ર પાસે પુષ્કળ જળ, અને ધનવાન પાસે પુષ્કળ દ્રવ્ય છતાં કોઈના ઉપયોગમાં આવતું નથી, તેથી લોકો આ બંનેને ઈચ્છતા નથી.

તે સુંદર શેઠની એક પાટોશણ બ્રાહ્મણી શેઠની આ પ્રમાણે નિંદા કરવા લાગી કે “ આ શેઠને ઘેર પરદેશી લોકો આવે છે, અને તે આ શેઠને ધર્મી જાણી પોતાનું દ્રવ્ય થાપણુ મુકી જાય છે, અને કેટલાએક આ શેઠને વ્યાજે આપી જાય છે. જ્યારે તે પરદેશમાં મરણ પામે છે ત્યારે આ શેઠને ઘેર ઉત્સવ થાય છે. માટે એ ધર્મી છે તે જાણ્યો. ” એક વખત રાત્રિના સમયમાં ક્ષુધાથી પીડાયેલો કોઈ કાર્પટિક (યાત્રાળુ) સુંદર શેઠને ઘેર આવ્યો, પણ તે વખતે આ શેઠના ઘરમાં ભોજન કે પાન કરવા જેવું કંઈ હતું નહિં, તેથી તે દાન વ્રતને ધારણ કરનાર દાતાએ ભરવાડણને ઘેરથી છાશ લાવી તેને પાઈ. આથી તે અચાનક મરણ પામ્યો; કારણ કે ભરવાડણના મસ્તક ઉપર રહેલા છાશના ભોજનમાં સમડીએ નીચે પકડી રાખેલા મ્હોટા સર્પના મુખમાંથી પડેલા ઝેરથી તે છાશ મિશ્રિત થયેલી હતી. સવારમાં તે કાર્પટિકને મરણ પામેલો જોઈ તે વૃદ્ધ બ્રાહ્મણી ખુશી થઈ કહેવા લાગી કે, ‘ દ્રવ્યના લોભથી વિષ આપનાર આ દાતાનું ચરિત્ર જ્ઞેયું કે ? ’ આ અરસામાં તે યાત્રાળુની હત્યા ભમે છે, અને વિચાર કરે છે કે હું કોને વળગું ? ‘ દાતાનો આત્મા નિર્મળ છે, સર્પ અજ્ઞણ અને પરવશ છે, સમડી પણ સર્પને લક્ષણ કરનારી છે અને ભરવાડણ અજ્ઞણ છે તો મ્હારે કોને વળગવું ? ’ એવી રીતે વિચાર કરતી હત્યા તે નિંદા

કરનારી બ્રાહ્મણીને વળગી પડી, એટલે તે તત્કાળ શ્યામ, કુબડી અને કુષ્ટ રોગથી દુષિત થઈ ગઈ. પછી આકાશમાં રહેલી હત્યાએ લોકોને આ પ્રમાણે કહ્યું કે—

“ કુમ્મજ્જિન્નયુગલ્લેન કિલ્લિવપં, વાલ્લકસ્ય જનની વ્યપોહતિ ।

કાઠતાલુરસનાજ્જિરુજ્જતા, હુર્જનેન જનની વ્યપાકૃતા ॥ ૨ ॥”

શબ્દાર્થ—“ માતા બાળકની વિધાને કુટેલા ઘડાના ઠીંકરાથી દૂર કરે છે, પણ કંક, તાણુ અને જીંહાથી અવર્ણવાદ રૂપ વિધાને બહાર શેકનાર દુર્જને તો માતાને પણ હરાવી છે. ”

તે કારણથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સમગ્ર લોકોનો પણ અવર્ણવાદ કલ્યાણુ-કારી નથી, તે “ રાજાદિષુ વિશેષતઃ ” એ વચનથી ઘણા લોકોને માન્ય એવા રાજા, મંત્રી, દેવ, ગુરૂ અને સંઘ વિગેરેનો અવર્ણવાદ કેવી રીતે કલ્યાણુકારી થાય ? અર્થાત્ ન જ થાય. રાજાદિકોનો અવર્ણવાદ બોલવાથી આ લોકમાં દ્રવ્યાદિકોનો વિનાશ અને ભવાંતરમાં નીચ ગોત્ર તથા કલંક વિગેરે દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેને માટે જૈનાગમમાં આ પ્રમાણે છે—

“ પોતાનું હિત ઈચ્છનાર પુરૂષે અસત્ય, અભ્યાખ્યાન (કલંક,) યુગલી અને મર્મ ભેદક વિગેરે દુઃખનાં કારણભૂત વચન બોલવાંજ ન જોઈએ. પંડિત પુરૂષોએ બીજાનો છતો દોષ પણ ન કહેવો જોઈએ, તો લોકોને વિષે પ્રગટ અથવા તો છાનો એવો અવિદ્યમાન દોષ તો બોલાયજ કેમ ? જે દુર્બુદ્ધિ બીજા પુરૂષને કલંક આપે છે, તે પુરૂષ આ લોકમાં નિંદનીક થાય છે અને ભવાંતરમાં તીવ્ર દુઃખોને મેળવે છે. જે દુઃષ્ટમતિ માત્સર્યના દોષથી પાંચ સમિતિ યુક્ત, શુદ્ધ ભાવયુક્ત અને બ્રહ્મચર્ય યુક્ત યતિને (સાધુને) કલંક આપે છે, તે અતિ તીવ્ર પાપને ઉપાર્જન કરી, પૂર્વ ભવમાં મુનિને કલંક આપનારી સ્ત્રીતાની પેઠે અનંત દુઃખને પામે છે.” તે વિષે સ્ત્રીતાનું દષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.—

આ ભરત ક્ષેત્રમાં મિણાલકુંડ નામે નગરમાં શ્રીભુતિ નામે પુરોહિત રહેતો હતો. તેને સરસ્વતી નામે સ્ત્રી હતી, અને તે બન્નેને વેગવતી નામે એક પુત્રી હતી. એક વખતે તે નગરના ઉદ્યાનમાં એક મુનિશ્રી પધાર્યા. પ્રતિમા રૂપ કાઉરસગ ધ્યાનમાં રહેલા તે મુનિશ્રીને લોક લક્ષિતપૂર્વક વંદન કરવા લાગ્યા. તે જોઈ ખોટા મત્સરથી વેગવતી લોકોને કહેવા લાગી કે ‘ બ્રાહ્મણોને છોડી આ મુંડ પાખંડીને કેમ પૂજે છે ? મેં આ સાધુને સ્ત્રીની સાથે ક્રીડા કરતાં જોયો છે ’ એ પ્રમાણે મુનિ-

ઉપર વેગવતીએ અસત્ય કલંકનો આરોપ મુક્યો. તેથી ભોળા લોકો મુનિશ્રીની પૂજા કરતા અટક્યા. મુનિશ્રીએ પણ પોતાના ઉપર લોકોનો અભાવ જ્ઞેદ તે અસત્ય કલંકના આરોપને બાણી લીધો. પછી તેમણે ‘ મહારા નિમિત્તે જિનશાસનની હાનિ મા થાએ. ’ એ વિચાર મનમાં રાખી ‘ જ્યાં સુધી આ કલંક ઉતરે નહીં ત્યાં સુધી મહારે ભોજન કરવું નહીં, ’ એવી પ્રતિજ્ઞા કરી કાઉસ્સગ ધ્યાને રહ્યા. પછી શાસન દેવતાની સહાયથી વેગવતીના શરીરમાં અતિતીવ્ર વેદના ઉત્પન્ન થઈ, અરતિ પ્રગટ થઈ, અને તત્કાળ તેનું મુખ શૂન્ય થઈ ગયું. પછી તેને પશ્ચાતાપ થવાથી સાધુ પાસે જઈ સર્વ લોકની આગળ પોતાના આત્માની નિંદા કરતી બોલી કે, ‘ મેં દ્વેષભાવથી સાધુને ખોટું કલંક ચડાવ્યું છે. ’ એ પ્રમાણે કહી મુનિને ખમાવી તેમને પગે લાગી. પછી શાસનદેવતાએ સન્ન કરેલી વેગવતી ધર્મ સાંભળી દીક્ષા અંગીકાર કરી તેને ચિરકાળ પાળી સૌધર્મદેવલોકે દેવી થઈ. ત્યાંથી ચ્યવી જનકરાજની પુત્રી સીતા નામે થઈ. પૃથ્વિભવમાં ખોટું આળ આપ્યું હતું તેથી સીતા અહિં કલંકને પાત્ર થઈ, પછી કલંકથી મુક્ત થયેલા સાધુની પણ લોકોએ પૂજા કરી અને જિનશાસનની પ્રભાવના થઈ. વળી જે બીજાના અવર્ણવાદ સાંભળે છે તે પણ પાપી ગણાય છે કહ્યું છે કે—

“ નિવાર્યતામાહિ ! કિમપ્યયં વદુઃ, પુનર્વિવહુઃ સ્ફુરિતોત્તરાધરઃ
ન કેવલં યો મહતાં વિજ્ઞાષતે, શ્રુણોતિ યસ્માદપિ યઃ સ પાપજ્ઞાક્રાશ્નિ”

શબ્દાર્થ—“ હું સખી ! ઉપરના સ્ફુરતીમાન હોડવાળા અને કાંઈ પણ બીજી વખત કહેવાની ઈચ્છાવાળા આ બટકને નિવારણ કર. કારણ કે જે મહાન પુરુષોની નિંદા કરે છે તે એકલોજ પાપી ગણાય છે એમ નહીં, પરંતુ જે નિંદા સાંભળે છે તે પણ પાપનો ભાગી થાય છે. ૩ ”

આ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ગ્રંથકાર મહાશય ઉપદેશદ્વારા આ ગુણને મેળવનાર ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય થાય છે એમ દર્શાવે છે.

“ ઈત્યં સદા નિન્દ્યમવણર્વાદં, ત્યજન્પરેષાં શ્રવણં ચ તસ્ય ।

જગજ્જનશ્ચાઘ્યતયા ગૃહસ્થઃ, સદ્ધર્મયોગ્યો ભવતીહ સમ્યક્ષાધ્યા”

શબ્દાર્થ—“ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નિરંતર નિંદવા યોગ્ય એવો બીજાનો અવર્ણવાદ અને તેનું શ્રવણ એ બંનેને ત્યાગ કરતો ગૃહસ્થ જગતના લોકોને પ્રશંસનીય થવાથી આલોકમાં સારી રીતે સદ્ધર્મને યોગ્ય થાય છે. ૪ ” ઈતિષ્ઠઃ ॥

સત્તમ ગુણ વર્ણન.

વે કમ પ્રાપ્ત સત્તમ ગુણુનું વર્ણન કરે છે.

“ અનેકનિર્ગમદ્વારચિવાર્જિતનિકેતનઃ ”—ગૃહસ્થ અનેક પેસવા નિકળવાના દ્વારેથી રહિત મકાનવાળો હોય. કારણકે જો ઘરમાં પેસવા નિકળવાનાં ઘણાં દ્વાર હોય તો જોએના આગમન અને પ્રવેશની ખબર પડતી નથી તેવા દુષ્ટ લોકોના આવવાથી સ્ત્રી વિગેરેનો પરાભવરૂપ ઉપદ્રવ થાય છે. આ ઠેકાણે ઘરનાં અનેક દ્વારોનો નિષેધ થવાથી ગૃહસ્થ નિયમિત દ્વારથી સારી રીતે રક્ષણ કરાએલા ઘરવાળો હોવો જોઈએ એવો અહિં તાત્પર્ય છે. તેવા પ્રકારના ઘરને પણ અનુચિત સ્થાનમાં નહિં બાંધતાં ઉચિત સ્થાનમાંજ બાંધવું યુક્ત છે. તે સ્થાન આ પ્રમાણે છે. શસ્થ (અસ્થિ), રાખ ખાતર વિગેરે દોષ અને નિષેધ કરેલા આયથી રહિત હોય તથા ઘણી હૂંવા, અંકુરા, દર્ભનો ગુચ્છો, સુંદર વર્ણ તથા ગંધવાળી માટી હોય, સારા સ્વાદયુક્ત પાણીનો ઉદ્દગમ હોય અને નિધાનવાળું હોય તેને યોગ્ય સ્થાન કહે છે કહ્યું છે કે—

“ શીતસ્પર્શોષ્ણકાલ્પે યાઽત્યુષ્ણસ્પર્શા હિમાગમે ।

વર્ષાસુ ચોત્તયસ્પર્શા, સા શુચ્ચા સર્વદેહિનામ્ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ ઉષ્ણ કાળમાં શીત સ્પર્શવાળી, શીત કાળમાં ઉષ્ણ સ્પર્શવાળી અને વર્ષા ઋતુમાં ઉષ્ણ તથા શીત એ બંને સ્પર્શવાળી હોય તે ભુમિ સર્વ પ્રાણીઓને કલ્યાણકારી થાય છે. ૧ ”

પ્રથમ ભૂમીને એક હરત પ્રમાણે ખોદી પછી તે ખાડાને તે રેતીથી પુરી દેતાં જો રેતી વધી પડે તો શ્રેષ્ઠ, એછી રહેતો હીન, અને બરાબર થાયતો સાધારણ

(મધ્યમ) ભૂમિ સમજવી. જે જમીનમાં વાયેલી ડાંગેર વગેરે ત્રણ દિવસમાં, પાંચ દિવસમાં અને સાત દિવસમાં ઉગે તે ભૂમિ અનુક્રમે ઉત્તમ, મધ્યમ અને હીન એમ ત્રણ પ્રકારની છે; અથવા જે જમીન દિગ્મૂઠ કરનારી ન હોય, અર્થાત્ જે જમીનમાં ઉભા રહેવાથી દિશાઓની ચોક્કસ ખબર પડતી હોય, ચારે બાજુ સરખી હોય, સુંદર આકૃતિ હોય, ત્રીજે દિવસે બીજને ઉગાડવાવાલી હોય અને પૂર્વ, ઈશાન તથા ઉત્તર દિશા તરફ જળાશય યુક્ત હોય તે જમીન શ્રેષ્ઠ ગણાય છે; ઇત્યાદિ સ્થાન માટે અન્ય શાસ્ત્રથી બાણી લેવું. સ્થાનના ગુણ દોષોનું જ્ઞાન તો શકુન, સ્વપ્ન, દૈવ-પ્રશ્ન અને નિમિત્ત વિગેરેના બળથી થાય છે. સ્થાન સંબંધી નિષેધ તો આ પ્રમાણે છે.

“ જે સ્થાનમાં વૃક્ષ અને ધ્વજ વિગેરેની પહેલા તથા છેલા પહોર શિવાયની બીજા અને ત્રીજા પહોરની છાયા પડતી હોય તો તે છાયા નિરંતર દુઃખ આપનારી થાય છે. ખજુરી, દાડમ, કેળ, બોરડી અને બીજાંનું વૃક્ષ જે ઘરમાં ઉત્પન્ન થાય છે તે ઘરનો મૂળથી નાશ થાય છે. ઘરમાં દુધવાળું વૃક્ષ હોય તો તે લક્ષ્મીનો નાશ કરનાર, કાંટાવાળું વૃક્ષ હોય તો શત્રુથી ભય આપનાર અને ફળ આપનાર વૃક્ષ હોય તો સંતાનનો નાશ કરનાર થાય છે. તેથી આવૃક્ષોના કાષ્ટનો પણ ત્યાગ કરવો. કોઈ કહે છે કે ઘરની પૂર્વ દિશાએ વડ, દક્ષિણ તરફ ઉમરડો, પશ્ચિમ દિશાએ પીંપળો અને ઉત્તર તરફ પીંપર હોયતો તે પ્રશંસનીય છે. ગૃહસ્થ તીર્થંકરની પીઠ, શંકર તથા સૂર્યની દૃષ્ટિ, વાસુદેવની ડાબી બાજુ અને બ્રહ્માની દક્ષિણ બાજુનો ત્યાગ કરી મકાન બંધાવે ” બીજે સ્થળે પણ કહેલું છે કે, “ જિનેશ્વરની પીઠ, સૂર્ય તથા શંકરની દૃષ્ટિ અને વિષ્ણુની વામ બાજુનો ત્યાગ કરવો બેઠાએ. ચંડી સર્વ દિશાએ અશુભ છે, અને બ્રહ્મા સર્વથા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. અરિહંતની દૃષ્ટિ તથા દક્ષિણ બાજુ અને શંકરની પીઠ તથા વામ બાજુ હોય તો કલ્યાણ કરનાર, અને તેથી વિપરીત દિશાએ હોયતો ઘણું દુઃખ આપનાર થાય છે. પરંતુ જે વચમાં માર્ગ હોયતો કાંઈ પણ દોષ લાગુ થતો નથી. સ્થાન સાફ હોય તો પણ ઘર નિર્દોષ કરવું બેઠાએ. ” કહ્યું છે કે—

“ પુરિસવ્વ ગિહસ્સંગં, હીણં અહિત્રં ન પાવણ સોહં ।

તમ્હા સુષ્ટં કીરણ, જેણ ગિહં હવણ રિહ્ધિકરં ॥૩૧॥”

શબ્દાર્થ—“ ન્યૂનાધિક શરીરવાળા પુરૂષની પેઠે ઘરનું શરીર ન્યૂનાધિક હોયતો શોભા પામતું નથી. તેથી જે ઘર નિર્દોષ કર્યું હોય તો તે ઋદ્ધિ કરનાર થાય છે.” ૨

વળી “ હજ, યાન, ગંભી, અરઘટ, યંત્ર, કાંટાળુ, વૃક્ષ, પાંચ જાતનાં ઉંઘર વૃક્ષ અને દુધવાળાં વૃક્ષ એ સર્વેનાં કાષ્ટ ઘર અધાવનાર ગૃહસ્થે ત્યાગ કરવાં જ્ઞેધએ. ખીજેરી, કેળ, દાડિમ, જંબીર, દોહલિદ્ર, આંબલી, ખાવળ, ખેરડી અને ઘંતૂરાના કાષ્ટનો પણ ત્યાગ કરે. ઉપર જણાવેલા વૃક્ષોનાં મૂળીયાં પડોશને લીધે જેના ઘરમાં ગયાં હોય, અને તેમની છાયા જેના ઘર ઉપર પડતી હોય તેના કુળનો નાશ થાય છે. પાષાણુમય સ્તંભ, પાટડા, છત, ખારસાખ અને ઉત્તરંગ એ સર્વે ગૃહસ્થોને હાનિ કારક છે, પણ ધર્મ સ્થાનમાં તે સુખ આપનાર છે. પાષાણુમય પ્રાસાદ કે ઘરમાં કાષ્ટના સ્તંભાદિકનો અને કાષ્ટમય પ્રાસાદ કે ઘરમાં પાષાણુના સ્તંભાદિકનો ગૃહસ્થોએ પ્રયત્નથી ત્યાગ કરવો જ્ઞેધએ. દેવમંદિર, કૃપ, વાપિકા, સ્મશાન, મઠ, અને રાજમંદિરના પાષાણુ, ઈંટો અને કાષ્ટ ગૃહસ્થે આંધકામમાં સરસવમાત્ર પણ લેવાં યોગ્ય નથી. ગોળાકાર, ખુલારહિત, સાંકડું, એક બે કે ત્રણ ખૂણવાળું અને દાક્ષણુ તથા વામ ખાણુ દીર્ઘ હોય એવા ઘરમાં વાસ કરવો યોગ્ય નથી. જે ઘરનાં દ્વાર આપો આપ અંધ થાય છે, અને ઉઘટે છે તે અશુભ ગણાય છે; અને ઘરનાં મૂળ દ્વારમાં ચિત્ર તથા કળશ આદિની વિશેષ શોભા કરવી તે શુભ ગણાય છે. જોગણીનાં નાટક, ભારત, રામાયણુ, રાજનાં ચુદ્ધ, ઋષિચરિત્ર અને દેવચરિત્રનાં ચિત્રો ઘર ઉપર ચિતરવાં યોગ્ય નથી. ક્ષણયુક્ત વૃક્ષ, પુષ્પ, વેલડી, સરસવતી, નવનિધાન યુક્ત લક્ષ્મી, કળશ, વધામણાં અને સ્વપ્નોની શ્રેણિ એ મકાન ઉપર ચિતર્યાં હોય તો તે શુભ ગણાય છે. મકાન પુર્વ તરફ ઉજ્જત હોયતો દ્રવ્યની હાનિ કરનાર, દક્ષિણ તરફ ઉજ્જત હોયતો દ્રવ્યની અસમૃદ્ધિ કરનાર, પશ્ચિમ તરફ ઉજ્જત હોય તો વૃદ્ધિ કરનાર અને ઉત્તર તરફ ઉજ્જત હોય તો વસ્તીનો નાશ કરનાર થાય છે. નગર કે ગામના ઈશાનાદિક કોણુમાં ઘર આંધવું નહીં, કારણુ કે તે સત્પુરુષોને માટે અશુભ ગણાય છે. પણ અત્યજ જાતિને માટે તો ઋદ્ધિ કરનાર થાય છે. ”

વળી ઘરમાં લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરવાનો ઉપાય આ પ્રમાણે છે—

“ જે ઘરમાં વેદાદિક દોષ ન હોય, સઘળો કાટમાલ નવો હોય, ઘણાં દ્વાર ન હોય, ધાત્મનો સંગ્રહ હોય, બ્યાં દેવતા પૂજતા હોય, આદર પૂર્વક ઉત્સવ થતો હોય, રક્ત વર્ણુની યવનિકા હોય, સારી રીતે ઘરનો કચરો દૂર થતો હોય, મોટા નાના વિગેરેની સારી વ્યવસ્થા હોય, સૂર્યનાં કિરણો પ્રવેશ ન કરતા હોય, દીપક બળતો હોય, રોગીનું પાલન થતું હોય અને શ્રમ પામેલાની ચાકરી થતી હોય તેવા ઘરમાં લક્ષ્મી વાસ કરે છે. ”

ઘરની વ્યવસ્થા નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે હોવી જ્ઞેધએ. તેને માટે વિવેક વિલાસમાં કહ્યું છે કે:—

“પૂર્વસ્યાં શ્રીગૃહં કાર્ય—માગ્નેય્યાં ચ મહાનસમ્ ।
 શયનં દક્ષિણસ્યાં તુ, નૈઋત્યામાયુધાદિકમ્ ॥ ૩ ॥
 ત્વજિક્રિયા પશ્ચિમાયાં, વાયવ્યાં ધાન્યસન્નહઃ ॥
 ઉત્તરસ્યાં જલસ્થાન—મીશાન્યાં દેવતાગૃહમ્ ॥ ૪ ॥”

इति विवेकविलासे ॥

શબ્દાર્થ—“લક્ષ્મીનું સ્થાન પૂર્વ દિશામાં, રસોડું અગ્નિ કોણમાં, શયન દક્ષિણ દિશામાં, શસ્ત્રાદિક નૈઋત્ય કોણમાં, ભોજન ક્રિયા પશ્ચિમ દિશામાં, ધાન્ય સંબંધ વાયવ્ય કોણમાં, જળનું સ્થાન ઉત્તર દિશામાં અને દેવમંદિર ઈશાણ કોણમાં કરવું. ૩-૪”

વળી સ્થાન કેવા પ્રકારનું હોવું જોઈએ. તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે.

અતિ પ્રગટ અને અતિ ગુપ્ત સ્થાનનો નિષેધ હોવાને લીધે સ્થાન અતિ પ્રગટ અને અતિ ગુપ્ત ન હોવું જોઈએ. તેમાં અતિ પ્રગટ હોય તો નિત્ય સમીપમાં બીજાં ઘર ન હોવાને લીધે અને ચારે તરફ ખુલ્લું હોવાને લીધે ચોરાદિકથી પરાલભ થાય, અને અતિ ગુપ્ત હોય તો ચારે તરફના બીજાં મકાનોથી ઘેરાએલું હોવાને લીધે શોભાને પામતું નથી, અને અગ્નિ વિગેરેના ઉપદ્રવ વખતે મકાનમાં મુશ્કેલીથી પેસી દે નિકળી શકાય છે.

વળી મકાન કેવા સ્થાનમાં હોવું જોઈએ તે બતાવે છે.

“સુપ્રાપ્તિ વેશ્મકે” —જ્યાં સુ દર શીળ વિગેરેથી અલંકૃત પાડોશી વસતા હોય તેવા સ્થાનમાં મકાન હોવું જોઈએ. જો ખરાબ શીળ [આચાર] વાળા પાડોશી હોય તો ખરેખર તેમના આલાપ સાંભળવાથી અને ચોષ્ટા વિગેરે જોવાથી સદ્ગુણી પુરૂષના પણ ગુણની હાની આપો આપ થઈ જાય છે. ઉત્તમ સાધુના ઉપાશ્રયની પાસે રહેલા હાથીને સાધુના દર્શનથી દયાના પરિણામ થયા હતા, અને પાછળથી સૂકરીના રહેઠાણ પાસે કરેલી હસ્તીશાળામાં રહેવાથી તેજ હાથી દયા રહિત થયો હતો, વળી ગાયો ચરાવનાર સંગમને સારા પાડોશીનો યોગ મળવાથી તે પરલોકમાં શાલિલદ્રવણે ઊમ્મ જાયો હતો.

આગમમાં નિષેધ કરેલા દુષ્ટ પાડોશીઓ તો આ પ્રમાણે છે.

“સ્વરિયા તિરક્રવજોણી, તાન્નાયરસમણમાહણસુસાણા ।
 વગુરિયવાહગુમ્મિમય, હરિણસુ પુલ્લિન્દમાર્ચ્ચિધા ॥ ૫ ॥

જૂયારવેસં નરુ નદ્દ જદ્દ તદ્દ કુકમ્મકારીણં ।

સંવાસં વજિજ્ઞા, ઘરહદ્દાણં ચ મિત્તી ય ॥ ૬ ॥”

શબ્દાર્થ—“ દાસી, તિર્યચોથી પેષણ કરનાર, તાલાચર [તાબોરા પાડીને ફરવા વાળા મરકરા,] સાધુ, બ્રાહ્મણ, શમશાન, મૃગલાં વિગેરેને ફાંસામાં નાંખનાર (પારખી), વ્યાધ, શિકારી વિશેષ (જનાવરોની મદદથી શિકાર કરનાર), હુરિકેશ ચંડાલ વિશેષ, લલ્લે લોક, માછી, જુગારી, વેશ્યા, નટજાતિ વિશેષ, લાટ અને કુકર્મ કરવાવાળા પુરૂષોના ઘર તથા દુકાનનો પાડોશ અને મૈત્રીનો સર્વથા ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૫-૬ ”

વળી ઘર દેવળની પાસે હોયતો દુઃખ, ચતુષ્પથ [ચોક] માં હોય તો હાનિ, ધૂર્તના મકાન પાસે હોયતો પુલનાશ અને મંત્રીના મકાન પાસે હોય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય છે. મૂર્ખ, અધર્મી, પાખંડી, મર્યાદા રહિત, ચોર, રોગી, કોંધી, અત્યજ, અહંકારી, ગુરૂની શય્યા સેવનાર શત્રુ સ્વ મિવંચક, શિકારી, અને સાધુ, સ્ત્રી તથા બાળકનો ઘાત કરનાર અધમ પુરૂષોનો પાડોશ આત્માનું હિત ધવ્યાનાર બુદ્ધિમાન પુરૂષે ત્યાગ કરવો જોઈએ. ખરાબ પાડોશીને વિષે અંબીકાનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે.—

શ્રી ગિરનાર પર્વતની નજીક કુબેરપુરમાં દેવલદ્દ અને દેવીલાનો પુત્ર સોમલદ્દ નામે બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. તેને સ્વભાવથીજ દાનપ્રિય અંબિકા નામે ભાર્યા હતી. તે બન્નેને સિદ્ધ તથા બુદ્ધ નામે બે પુત્રો હતા. એક વખતે શ્રાદ્ધના દિવસે અંબિકાએ એક માસના ઉપવાસી સાધુને ભક્તિ, શ્રદ્ધા અને આનંદથી દાન આપ્યું. અંબિકાના તે દાનને જોઈ જાણે સાક્ષાત્ રાક્ષસીજ હોય નહીં અને જાણે કલહની મૂર્તિજ હોય નહીં, એવી તેની કોઈક પાડોશણ ઉચો હાથ કરી એકદમ ઘરમાંથી નિકળી મ્હોટા શબ્દોથી જેમ તેમ બોલવા લાગી. તે અરસામાં કોઈ ઠેકાણે ગયેલી તેની સાસુ આવી પહોંચી. તે પાડોશણનાં વચનો સાંભળી ક્રોધચુકત થયેલી તેની સાસુએ સોમલદ્દને જણાવી દીધું. સોમલદ્દ બોલ્યો કે, “ અરે પાપિણી ! હજી સુધી કુળદેવતાની પૂજા થઈ નથી, પિતૃપિંડ ભર્યા નથી અને બ્રાહ્મણોને પણ જમાડ્યા નથી અને તેં આ શું કર્યું ? ” ઈત્યાદિ આક્રોશ વચનોથી તિરસ્કાર કરી ઘરમાંથી કાઢી મુકી, અંબિકા પણ પોતાના બે પુત્રોને લઈ એકદમ ત્યાંથી નિકળી ગઈ. ગામમાં કોઈપણ ઠેકાણે સ્થાન નહીં મળવાને લીધે નગરની બહાર જતાં ચાલવાથી થાકી ગયેલી અંબિકા પાસે તેના બન્ને પુત્રોએ જળ માગ્યું. આગળ એક શુષ્ક સરોવર જોવામાં આવ્યું, તે તેના શીળના પ્રભાવને લીધે જળથી ભરાઈ ગયું, અને એક શુષ્ક આમ્ર વૃક્ષ હતું તે પણ ક્ષણ ચુકત થઈ ગયું. હવે જળ તથા ક્ષણ વિગેરેથી સુખી

થયેલી અંબિકા આમ્ર વૃક્ષની છાયામાં વિશ્રામ લે છે, તેટલામાં ઘરમાં ગયેલી તેની સાસુ શીળના મહિમાથી તથા મુનિદાનથી પ્રસન્ન થયેલા શાસનદેવતાના પ્રભાવથી મુનિને દાન આપવાની જગામાં રહેલાં આસનો સુવર્ણમય થયેલાં તથા સિક્કથો મૌક્રિતકરૂપ થયેલાં અને રસોઈનાં લાજનો જેવાં ને તેવાં ભરેલાં જોઈ ખુશી થઈને પુત્રને કહેવા લાગી કે, “હુ પુત્ર ! પતિવ્રતા અને ગુણુવતી વહૂને એકદમ તેની પાછળ જઈ પાછી તેડી લાવ.” સોમભટ્ટ પણુ તેનું માહાત્મ્ય જોઈ પશ્ચાતાપ કરતો તેની પાછળ ગયો. ભર્તારને આવતો જોઈ ભય પામેલી અંબિકા પોતાના પુત્રો સાથે ન-જીવના કૂવામાં પડી. જૈન મુનિને આપેલા દાનના ધ્યાનમાં તત્પર થયેલી તે શુભ ધ્યાનથી કોહંડ નામના વિમાનમાં મહોટી ઋધિવાળી અંબિકા નામની દેવી થઈ. લોકોના અપવાદથી ભય પામેલા સોમભટ્ટે પણુ તેજ કૂવામાં ઝંપાપાત કર્યો. તે પણુ મરીને તેજ વિમાનમાં અભિયોગિક કર્મના ઉદ્ધયથી સિંહરૂપ ધારી દેવ થયો, અને તે અંબિકાના વાહન તરીકે થયો. ॥ ઇતિ અંબિકા ઉદ્દાહરણુ સમાપ્ત.

હવે આ ગુણુની સમાપ્તિ કરતાં ત્રંચકાર ઉપદેશદ્વારા સારો પાડોશ રાખવા આગ્રહ કરે છે.

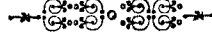
“**इत्यम्बिकावदिहकन्दलमत्सरादीन्,
कुप्रातिवेशिमकतया प्रतिजाव्य दोषान् ।
श्राद्धः सदा स्वपरसौख्यसमाधिहेतोः,
सुप्राति वेशिमकगृहे विदधीत वासम् ॥ ७ ॥**”

શબ્દાર્થ—“ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણુ આ લોકમાં અંબિકાની પેઠે ખરાબ પાડો-શથી અપવાદ અને અદેખાઇ વિગેરે દોષોની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ વિચારી શ્રાવક નિરંતર પોતાની અને પરની સુખ સમાધિ માટે સારા પાડોશવાળા મકાનમાં વાસ કરે. ૭ ” ઇતિ સપ્તમઃ ॥

અષ્ટમ ગુણ વર્ણન.

વે કુમથી પ્રાપ્ત થયેલ “ સારા આચારવાળાનો સંગ કરવા ” રૂપ અષ્ટમ ગુણનું વર્ણન કરે છે.

“ કુતસન્ન : સદાચારૈ : ”—સુંદર આચાર અર્થાત્ આ લોક તથા પરલોકના હિતવાળી પ્રવૃત્તિ તેને સદાચાર કહે છે. તેવા સારા આચારવાળા પુરૂષોની સાથે સંગ કરનાર હોય. પરંતુ જીગારી, ધૂર્ત, અદ્ભાસ, ભાટ, ભાંડ, અને નટ વિગેરેનો સંગ કરે નહીં. કારણકે તેમનો સંગ કરવાથી સદાચાર હોય તે પણ નાશ પામે છે. કહ્યું છે કે:—

“ યદિ સત્સન્નનિરતો, જવિષ્યસિ જવિષ્યસિ ।

અથાઽસજ્જનગોષ્ઠીષુ, પતિષ્યસિ પતિષ્યસિ ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ જો તું સત્પુરૂષની સંગતિમાં આસક્ત થઈશ તો સુખી થઈશ અને જો તું દુર્જનની સંગતિમાં પડીશ તો દુઃખમાં પડીશ. ૧ ”

(નિશ્ચય નયથી) સંગતિ સર્વ પ્રકારે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. જો તે સર્વથા ત્યાગ ન કરી શકાય તો સત્પુરૂષોની સાથે સંગ કરવો યોગ્ય છે, કારણકે સંત પુરૂષો સંગતિનું ઔષધ છે. વળી કહ્યું છે કે “ તું સત્સંગનું મહાત્મ્ય તો જો ! પાર્શ્વમણિના સંગથી લોહું સુવર્ણ થાય છે, અને કાચ સુવર્ણની સંગતિથી મણિની ગણતરીમાં આવે છે. જેમ જળમાં ઉત્પન્ન થયેલો શંખ અગ્નિના સંગથી દાહ ઉત્પન્ન કરે છે, તેમ સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થયેલો પુરૂષ પણ કુસંગતિથી વિકારને પામે છે. મનુષ્યાદિક સચેતનનો સંગતો દૂર રહે, પરંતુ વૃક્ષમાં પણ સન્નન દુર્જનપણું રહેલું છે. કારણકે અશોકવૃક્ષ શોકનો નાશ કરે છે, અને કલિ (ગહેડાનું) વૃક્ષ કલેશ ઉત્પન્ન કરે છે. જેમ અશ્વ પાતળો હોય છે તો પણ શોભાને પામે છે, અને રાસલ પુષ્ટ હોય તો પણ શોભાને પામતો નથી; તેમ સન્નન નિર્ધન હોય તો પણ તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે,

પણ અધમ પુરૂષ ધનવાન હોય તો પણ તે શ્રેષ્ઠ ગણાતો નથી. ઉપાધિબંધ દોષ તો દૂર રહે, પરંતુ જેમ જ્ઞાનની સંગતિ થવાથી પ્રાણીનાં કર્મ નાશ પામે છે, તેમ સ્વભાવથી ઉત્પન્ન થયેલો પણ દોષ સારી સંગતિથી ચાલ્યો જાય છે.”

જે પોપટના માતા પિતા એકબીજાવા છતાં ભિલ્લોના સંગથી એકને અવગુણ થયો હતો, અને મુનિયોના સંગથી ધીબને ગુણ થયો હતો, એમ સંભળાય છે. “હે રાજન્ ! મહારા અને તે પક્ષીના માતા પિતા એકબીજા છે મને મુનીઓ લાવ્યા છે, અને તેને ભિલ્લ લોકો લઈ ગયા છે. હે રાજન્ ! તે પક્ષી ભિલ્લોની વાણી શ્રવણ કરે છે, અને હું મુનિ પુંગવોની વાણી શ્રવણ કરું છું. સંસર્ગથી દોષ અને ગુણ પ્રાપ્ત થાય છે, એ તમે પણ પ્રત્યક્ષ જ્ઞેયુ.” વળી કહ્યું છે કે :—

“ધર્મ ધ્વસ્તદયો યશ્ચ્યુતનયો વિક્તં પ્રમત્તઃ પુમાન્,
કાવ્યં નિષ્પ્રતિજસ્તપઃ શમદયાશૂન્યોઽલ્પમેધાઃ શ્રુતમ્ ।
વસ્ત્વાલોકમદ્વોચનશ્ચલમના ધ્યાનં ચ વાચ્છત્યસૌ,
યઃ સદ્ગુણિનાં વિમુચ્ય વિમત્તિઃ કલ્યાણમાકાઙ્ક્ષતિ ॥૨॥”

શબ્દાર્થ—“જેમ નિર્દય પુરૂષ ધર્મને, અન્યાયી યશને, પ્રમાદી પુરૂષ દ્રવ્યને, બુદ્ધિહીન કાવ્યને, સમતા અને દ્યારહિત પુરૂષ તપશ્યાને, અલ્પ બુદ્ધિ શ્રુતને, નેત્રહીન પદાર્થ જ્ઞેવાને, અને ચલચિત્તવાળો ધ્યાનને ઇચ્છે છે તેમ દુર્ભત ગુણીના સંગનો ત્યાગ કરી કલ્યાણની ઇચ્છા રાખે છે. ૨”

સારી સંગતિનો ઉપદેશ જેવી તેવી રીતે પ્રાપ્ત થતો નથી. આ સંબંધમાં લોકમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રભાકરની કથા આ પ્રમાણે છે.—

વીરપુર નગરમાં ૫૮ કર્મમાં તત્પર દિવાકર નામે ગ્રાહ્ય રહેતો હતો. તેને પ્રભાકર નામે એક પુત્ર હતો. તે કીમીયાગર, જુગારી, કળ્યાણોર અને સર્વ ઠેકાણે નિરંકુશ હાથીની પેઠે ઇચ્છા પ્રમાણે જમણ કરનાર હતો. તેના પિતાએ તેને આ પ્રમાણે શિખામણ આપી કે, “હે વત્સ ! તું વ્યસનનો ત્યાગ કર. જેને માટે કહ્યું છે કે :—

“વૈરવૈશ્વાનરવ્યાધિ—વાદવ્યસનલક્ષણાઃ ।

મહાનર્થાય જાયન્તે, વકારાઃ પઞ્ચ વર્ધિતાઃ ॥ ૩ ॥”

શબ્દાર્થ—“વૈર, વૈશ્વાનર (અગ્નિ), વ્યાધિ, વાદ અને વ્યસનરૂપ આ પાંચ વકારો વૃદ્ધિ પમાડવાથી મહાન્ અનર્થ થાય છે. ૩”

માટે હે વત્સ ! શાસ્ત્રોનું અવગાહન કર, કાવ્યરસરૂપ અમૃતનું પાન કર, કળા-

એનો અભ્યાસ કર, ધર્મ કર અને પોતાના કુળનો ઉદ્ધાર કર.” એવી રીતે તેના પિતાએ શીખામણ આપી તો પણ તેને સામે ઉત્તર આપ્યો કે—

“ ન શાસ્ત્રેણ ક્ષુધા યાતિ, ન ચ કાવ્યરસેન તૃટ્ ।

એકમેવાર્જનીયં તુ, હ્રવિણં નિષ્ફલાઃ કલાઃ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—“ શાસ્ત્રાભ્યાસથી કંઈ ક્ષુધા મટતી નથી, કાવ્યરસથી કંઈ તૃષ્ણા યુ-
આતી નથી, માટે એકલા દ્રવ્યનેજ ઉપાર્જન કરવું નેઈએ; બીજી કળાઓ તો કુળ
વિનાની છે. ૪ ”

આ પ્રમાણેની તેની ઉદ્ધતાઈ ભરેલી યુક્તિઓથી દુઃખી થએલો દિવાકર મૌન
રહ્યા, પછી દિવાકરે પોતાના મૃત્યુ સમયે બીજી વખત સ્નેહથી પુત્રને બોલાવી આ
પ્રમાણે કહ્યું, “ હે પુત્ર ! યદ્યપિ મહારા વચન ઉપર તને શ્રદ્ધા નથી તોપણ મહાર્જ
સમાધિથી મૃત્યુ થાય તે માટે આ એક શ્લોક તું ગ્રહણ કર;—

“ કૃતજ્ઞસ્વામિસંસર્ગ—મુત્તમસ્ત્રીપરિગ્રહમ્ ।

કુર્વન્મિત્રમલોચ્ચંચ, નરો નૈવાવસિદતિ ॥ ૫ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ કૃતજ્ઞ સ્વામીનો સંસર્ગ, ઉત્તમ સ્ત્રીનો સંગ્રહ અને નિર્લોભી
પુરૂષની મૈત્રી કરનાર પુરૂષ કદિપણ દુઃખી થતો નથી. ૫ ” ઉપરના શ્લોકના તાત્પર્ય
ને મળતા આ બીજા શ્લોકનો અર્થ આ પ્રમાણે છે “ ઉત્તમ પુરૂષોની સાથે સંગતિ
કરનાર, પંડિતોની સાથે ગોષ્ઠી કરનાર, અને ઉદાર પુરૂષોની સાથે મૈત્રી કરનાર પુરૂષ
કદિ પણ દુઃખી થતો નથી. ”

આ શ્લોક પ્રલાકરે પિતાના આગ્રહથી ગ્રહણ કર્યો. કેટલોક વખતે તેનો પિતા
મૃત્યુ પામ્યો. પછી પ્રલાકર તે શ્લોકની પરિક્ષા કરવાના ઇરાદાથી દેશાંતર જતાં કોઈ-
એક ગામમાં કૃતજ્ઞ અને તુચ્છ પ્રકૃતિવાળા સિંહુ નામના ઠાકોરની સેવા કરવા લાગ્યો.
પ્રલાકરે તેજ ઠાકોરની સૌથી અધમ દાસીનો ભાર્યો તરીકે સ્વીકાર કર્યો, અને તેજ
ગામના રહેવાસી, નિર્દોષિણ્ય શિરોમણિ તથા કેવળ દ્રવ્યમાંજ લુપ્થ થએલા
લોભનંદી નામે વણિકને પોતાનો મિત્ર કર્યો. એક વખતે ઉપરી રાજ્યે સિંહુને બો-
લાવવાથી તે પ્રલાકરની સાથે રાજ પાસે ગયો. પ્રલાકર રાજને પંડિત પ્રિય સમજ
આ પ્રમાણે બોલ્યો કે,—મૂર્ખો મુખોની સાથે, વૃષભ વૃષભની સાથે, હરિણા હરિ-
ણોની સાથે અને સદ્બુદ્ધિવાળા સદ્બુદ્ધિવાળાની સાથે સંગતિમાં આવે છે. માટે
મિત્રતા સમાન શીળવાળાની સાથેજ હોવી નેઈએ.” પ્રલાકરની આ યુક્તિથી સંતુષ્ટ

થયેલા રાજ્યે ઘણા ગામો સહિત એક નગર આપવા માંડ્યું' પણ તે નહીં લેતાં પ્રલાકરે સિંહને અપાવ્યું.

એવી રીતે પ્રલાકરે સિંહને અનેક પ્રકારે ઉપકારો કર્યા, દાસીને સુવર્ણનાં આલરણુ વિગેરે આપ્યાં, લોભન'દીને પણ મહાદ્વિક બનાવ્યો. હવે સિંહ પાસે પોતાના જીવથી પણ અધિક વહાલો એક મયૂર હતો. તેનું માંસ ખાવાનો દોહદ પ્રલાકરની દાસી ભાર્યોને ગર્ભના પ્રભાવથી ઉત્પન્ન થયો. પ્રલાકરે પિતાના આપેલા શ્લોકની પરીક્ષામાટે રાજના મયૂરને કોઈ ઠેકાણે સંતાડી બીજા મયૂરના માંસથી દોહદ પૂર્ણ કર્યો. હવે સિંહે લોભન વખતે મયૂરનો ચારે તરફ તપાસ કરતાં કોઈ પણ ઠેકાણેથી મળી આવ્યો નહીં, ત્યારે તેણે ગામમાં પડેલો વગડાવ્યો કે, 'જે પુરૂષ મયૂરની ખબર આપશે તેને રાજ એકસો આઠ સોનામ્હોર આપશે,' એવી રીતનો પડેલો સાંભલી 'મને બીજા સ્વામી મળી આવશે' એમ ધારી દ્રવ્યમાં લુબ્ધ થયેલી દાસીએ રાજને કહ્યું કે, "હે રાજન્! મેં અટકાવ્યા છતાં પણ અત્યંત વિષયાસક્તિમાં નષ્ટ થયેલા આ પ્રલાકરે મ્હારો દોહદ પૂર્ણ કરવા માટે બીજા મયૂર નહીં મળવાથી તમારા મયૂરને મારી નાંખ્યો છે." એવું દાસીનું કહેવું સાંભળી સિંહની પેઠે કૂર અને કોધચુકત થયેલા સિંહે પ્રલાકરને પકડવા સુલટો મોકલ્યા. તે વૃતાંત જાણી લયલીત થયેલો પ્રલાકર મિત્રને ઘેર ગયો, અને કહેવા લાગ્યો કે, 'હે મિત્ર! મ્હારી રક્ષા કર! રક્ષા કર! એમ બોલતાં પ્રલાકરને લોભન'દીએ કહ્યું કે, 'ત્હારા રાજનું શું નુકશાન કર્યું છે?' પ્રલાકર-મ્હેં મ્હારી સ્ત્રી માટે રાજનો મયૂર મારી નાંખ્યો છે.' મિત્રાધમ લોભન'દી-સ્વામીનો દ્રોહ કરનાર, ત્હારે માટે સ્થાન ક્યાં છે? બળતા પુળાને પોતાના ઘરમાં કોણ નાખે? ઈત્યાદિ બોલનાર મિત્રના ઘરમાં ચાવત્ પ્રવેશ કરે છે તેટલામાં લોભન'દીએ બુ'ખારવ કર્યો એટલે રાજના સુલટો આવી તેને પકડી રાજ આગળ લઈ ગયા. તેને જઈ બ્રહ્મટી ચઠાવી સિંહ તિરસ્કાર પૂર્વક બોલ્યો કે, 'હે વિપ્રાધમ! મ્હારા મયૂરને આપી દે અથવા ઈષ્ટ દેવતાનું સ્મરણ કરી લે.' તે વખતે પ્રલાકર દયામણો થઈ બોલ્યો કે, 'હે રાજન્! તમે મ્હારા પિતા, સ્વામી અને શરણ રૂપ છો તેથી તમ્હારા આ સેવકનો એક અપરાધ ક્ષમા કરો.' એ પ્રમાણે વિનંતિ કરી તોપણ અધમ પ્રકૃતિને લીધે તેને મારી નાંખવાને સુલટોને સોંપી દીધો. તેઓએ તેનું કાંઈ પણ અનિષ્ટ કરવાની તૈયારી કરી તેટલામાં પ્રલાકરે યથાર્થ સ્વરૂપ નિવેદન કરી મયૂર સોંપી દીધો. તે પછી પ્રલાકર બોલ્યો કે, 'પિતાનું વચન દેવ સમાન કહેલું છે, જેનું ઉલ્લંઘન

કરવાથી મને તત્કાળ આણું ફળ પ્રાપ્ત થયું.’ આ પ્રમાણે કહી ાસ હની રબ લઈ પ્રભાકર આગળ ચાલ્યો. રસ્તામાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો—

“ વરં વિહર્તું સહ પન્નગૈઃ ઋવેચ્છઠાત્મજિર્વા રિપુભિઃ સહોષિતમ્ ।
 અધર્મયુક્તૈઃ શ્રપલૈરપણિરુતૈઃ ન પાપમિત્રૈઃ સહ વર્તિતું ક્ષમમ્ ॥૬॥
 ફૈવ હન્યુર્તુજગા હિ રોષિતા, ધૃતાઽસયશ્ચિહ્નમપેક્ષ્ય વાઽરયઃ ।
 અસત્પ્રવૃત્તેન જનેન સદ્ગતઃ, પરત્ર ચૈવેહ ચ હન્યતે જનઃ ॥૭॥
 નૃણાં મૃત્યુરપિ શ્રેયાન્, પણિડતેન સહ ધ્રુવમ્ ।
 ન રાજ્યમપિ મૂર્ખેણ, લોકછયવિનાશિના ॥ ૮ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ સર્પોની સાથે વિચરણું અને શઠ પુરૂષો તથા શત્રુઓની સાથે વાસ કરવો સારો છે, પણ ધર્મહીન, ચપલ, મૂર્ખ અને પાપી મિત્રોની સાથે વર્તન કરવું યોગ્ય નથી. ૬. ગુરુસે થયેલા સર્પો અને ખડ્ગને ધારણ કરનાર શત્રુઓ તેા છિદ્રને જોઈ આ લોકમાંજ હણનારા થાય છે; પણ અસત્પ્રવૃત્તિવાળા પુરૂષની સાથે સંગતિ કરનાર પુરૂષ ઉભય લોકમાં હણાય છે. ૭ પંડિતની સાથે રહેતાં મનુષ્યોનું મરણ થાય તે પણ ખરેખર કલ્યાણકારી છે; પરંતુ ઉભય લોકનો નાશ કરનાર મૂર્ખની સાથે રહેતાં રાજ્ય હોય તે પણ સારું નથી. ” ૮

અનુક્રમે પ્રભાકર સુંદરપુરમાં ગયો. ત્યાં હેમરથ નામે રાજા હતો, તેને કુબ્યસનનો ત્યાગ કરનાર, કૃતજ્ઞ, વિદ્યાનુપ્રિય અને લોકોનો પ્રેમ સંપાદન કરવામાં કુશળ એવો ગુણસુંદર નામે પુત્ર હતો. શાસ્ત્રાભ્યાસ કરવામાં તત્પર થયેલા તેને પ્રભાકરે નગરની બહાર જોયો. તેની પાસે જઈ પ્રભાકરે વિનય પૂર્વક પ્રણામ કર્યો. તે જોઈ કુમારે પણ પ્રસન્ન દૃષ્ટિથી અવલોકન કરવા રૂપ પૂજાથી પ્રભાકરની પૂજા કરી. કહ્યું છે કે:—

“ પ્રસન્ના દૃગ્ મનઃ શુદ્ધં, લલિતા વાગ્ નતં શિરઃ ।

સહજાર્થિષ્વિયં પૂજા, વિનાપિ વિજ્ઞવં સતામ્ ॥ ૯ ॥”

શબ્દાર્થ—“ પ્રસન્ન દૃષ્ટિ, નિમળ અંતઃકરણ, સુંદર વાણી અને નમ્રોભૂત

મસ્તક એ સત્પુરૂષોની અર્થિપુરૂષોને વિષે સંપત્તિ વગરની સ્વાભાવિક પૂજા ગણાય છે. ૯ ”

કુમારના સ્નેહ યુક્ત આલાપ વિગેરે જોઈ પ્રભાકર વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘અહો ! આ કુમારની નિર્મળ મૂર્તિ, મિત અને મધુર વચન, નવીન ઔચિત્ય આતુર્યતા અને આત્માની નિર્મળતા કેવી આશ્ચર્યજનક છે ! કેટલાએક પુરૂષો ખાલ્યાવસ્થાથીજ દ્રાક્ષની પેઠે મધુર હોય છે, કેટલાએક આમ્ર વૃક્ષની પેઠે કાલાંતરે મધુરતાને પ્રાપ્ત થાય છે અને કેટલાએક તો ઈંદ્રવારણના ક્ષણની પેઠે વિપાકથી (પાકવાથી) કદિ પણ મધુર થતા નથી, અને જ્યાં આકૃતિ હોય ત્યાં ગુણો વાસ કરી રહે છે. ’ એ પ્રમાણે નિશ્ચય કરી પ્રભાકર તેની સેવા કરવા લાગ્યો. તેથી કુમારે તેને રહેવા નગરની અંદર એક મકાન અપાવ્યું. પછી પ્રભાકરે ઉત્તમ સ્વભાવવાળી, સ્થિરતાવાળી અને ત્રિનયાદિક ગુણવાળી એક બ્રાહ્મણીને પોતાની ભાર્યી કરી, તથા મહાન ધનાઢ્ય, પરોપકારરૂપ વ્રતને ધારણ કરનાર અને પુરજનોમાં મુખ્ય એવા વસંત નામના વલિકને મિત્ર કર્યો. અનુક્રમે પિતા મરણ પામતાં ગુણસુંદર કુમાર રાજા થયો, અને સર્વ કાર્ય કરવામાં સમર્થ પ્રભાકર મંત્રી થયો. એક વખતે અશ્વના વેપારીઓએ જે જાતિવંત ઘોડાઓ રાજાને ભેટ કર્યાં. તે ઉત્તમ લક્ષણવાળા હતા પરંતુ વિપરીત શિક્ષાને પામેલા હતા. તે ઘિના જાણુ બહાર હોવાને લીધે રાજા અને મંત્રી બન્ને ઘોડા ઉપર આરૂઢ થઈ નગરની બહાર જઈ અશ્વો ખેલાવવાના સ્થાનમાં અશ્વોને ખેલાવી વેગ જાણવાની ઈચ્છાથી તે બન્નેએ અશ્વોને ચાણુકનો પ્રહાર કર્યો તેથી તે બન્ને એટલા તો વેગથી ચાલી નિકળ્યા કે કોઈ પણ તેઓની ગતિને પહોંચી શકે નહીં. અનુક્રમે વનમાં આમળાંના વૃક્ષ નીચેથી પસાર થતા નિશાનબાજ મંત્રીએ ત્રણ આમળાં ગ્રહણ કરી લીધાં. પછી તેમણે લગામો મુકી લીધી એટલે એકદમ બન્ને અશ્વો ઉભા રહ્યા. આ વખતે રાજાને તૃષા લાગી હતી તેથી મંત્રીએ એક આમળું આપ્યું; ક્ષણવારમાં અતિ તૃષાતુર થયેલા રાજાને ઊંચું અને ત્રીચું આમળું આપ્યું. એવી રીતે ત્રણ આમળાથી કાળ ક્ષેપ કરતાં પાછળ રહેલું ત્રીચું આવી પહોંચ્યું. પછી સ્વસ્થ થઈ નગરને વિષે આવી પહોંચ્યા.

હવે ગુણસુંદર રાજાને એક પાંચ વર્ષનો પુત્ર હતો તે બાળ હરિણને સાથે લઈ હિમેશાં મંત્રીના મકાનમાં કૂડા કરવા આવતો હતો. એક વખતે મંત્રીએ

રાજની પરીક્ષા કરવા માટે કુમારને સંતાડી દીધો. રાજ્યે લોજન વખતે કુમારની સર્વ ઠેકાણે તપાસ કરાવી પરંતુ કોઈ પણ ઠેકાણેથી તે મળી આવ્યો નહીં. તેથી ભ્રમિત થયેલાની પેઠે રાજ સ્થિર થઈ ગયો, અને રાજનો સઘળો પરિવાર પણ શ્યામ મુખ બની ગયો. આ અરસામાં કોઈએ શંકા કરી કહ્યું કે “કુમાર મંત્રીને ઘેર ગયો હતો.” તેથી સર્વ લોકોના ચિત્તમાં મંત્રી ઉપર શંકા થઈ આવી. મંત્રી પણ રાજસભામાં ગયો ન હતો તેથી તેની ભાર્યા બોલી કે “હે સ્વામિન્! આજે રાજસભામાં કેમ ગયા નથી.” મંત્રીએ જવાબ આપ્યો કે “હે પ્રિયે! હું રાજને મુખ દેખાડવાને સમર્થ નથી; કારણ કે આજે મહેં રાજકુમારને મારી નાંખ્યો છે.” ભાર્યાએ કહ્યું કે “હે નાથ! એ શું?” મંત્રીએ જવાબ આપ્યો કે “ગઈ કાલે ત્હેં કહ્યું હતું કે ‘ગર્ભના પ્રભાવથી આ રાજનો પુત્ર શત્રુની પેઠે મહારા નેત્રોને દાહ ઉત્પન્ન કરે છે,’ તેથી મહેં ત્હારી ચિત્તની સમાધિ માટે તેને મારી નાંખ્યો છે.” તે પછી ચિત્તમાં બળાપો કરતી મંત્રી પત્ની એકદમ વસંત મિત્રને ઘેર જઈ તેને સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યો. મિત્ર અત્યંત કૃતજ્ઞ હોવાથી “આ વાતમાં કાંઈ નથી. હું પોતેજ રાજને લેજો થઈશ.” એવી રીતે મંત્રી પત્નીને આશ્વાસન આપી પોતે રાજ પાસે ગયો, અને રાજને વિનંતિ કરી કે “હે દેવ! આ બાબતમાં મંત્રીનો ખીલકુલ અપરાધ નથી. કિંતુ આ વિષયમાં મહારા પોતાનોજ અપરાધ છે.” એવી રીતે યુક્તિથી કાંઈક બોલે છે તેટલામાં મંત્રીની પત્ની પણ આવી પહોંચી અને તેણે જણાવ્યું કે “મહારા હોહદ પૂર્ણ કરવા માટે આ બીના બનેલી છે.” તે પછી મંત્રી પણ આવી પહોંચ્યો અને કંપાયમાન શરીર-વાળા તેણે વિનંતિ કરી કે “હે રાજન્! મહારા દુઃખથી દુઃખી થયેલો વસંત અને મહારી પત્ની પોતાનો અપરાધ બહાર કરે છે, પરંતુ સઘળો અપરાધ મહારાજ છે, તેથી મહારા પ્રાણો ગ્રહણ કરવા જોઈએ.” તે પછી રાજ વિચાર કરવા લાગ્યો કે, ‘આ મંત્રી બધી રીતે મહારાજ હિત કરનાર અને આમળાં આપી મને જીવિત-દાન આપનાર છે.’ એમ વિચારી રાજ્યે લોક સમક્ષ મંત્રીને કહ્યું કે “હે મિત્ર! તે વખતે જ ત્હેં મને આમળાનાં ક્ષણ ન આપ્યાં હોત તો હું ક્યાંથી, આ રાજ્ય ક્યાંથી, પુત્ર ક્યાંથી અને પરિવાર પણ ક્યાંથી હોત.” મંત્રીએ કહ્યું કે, “હે સ્વામિન્! આમ કહેવાથી તમારી કૃતજ્ઞતા પ્રગટ થાયછે; પણ તમારા પુત્રરૂપી રત્નનો નાશ કરનાર મને તો દંડ આપવોજ જોઈએ.” ત્યારે રાજ્યે કહ્યું, “જે એમ છે તે ત્રણ આમળામાંથી એક આમળું વળી ગયું.” એટલે મંત્રિ બોલ્યો કે, “હે દેવ! હે સર્વ ગુણધાર! જે

એ પ્રમાણે છે તો ત્રણ આમળાં રહેવા દો અને તમે કુમારની સાથે ચિરકાળ સુધી રાજ્ય કરો. ” એમ યોદ્ધા કુમારને લાવી રાજાને અર્પણ કર્યો. તે અવસરે કુમારને જોઈ સર્વને આનંદ થયો. ‘ હે મંત્રિન! આ શુ? ’ એમ રાજાએ પુછ્યું એટલે મંત્રિએ પિતાના આદેશથી લઈને પોતાનું સર્પૂર્ણ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. તેના આ સ્વરૂપને જાણી લાજ પામેલા રાજાએ મંત્રીને અદ્વાસન ઉપર બેસાડી કહ્યું કે “ હે મંત્રિન! મહે જે અમૂલ્ય આમળાંની પુત્ર સમાન તુલના કરી તે સહન કરવું. ” ઇત્યાદિ પ્રીતિયુક્ત વાક્યોથી પ્રભાકરને ખુશી કર્યો. પછી ઉત્તમ સ્વામી વિગેરેની પરીક્ષા જેણે કરી છે એવા પ્રભાકર મંત્રીએ રાજા સાથે રહી ચિરકાળ રાજ્યનું પાલન કર્યું. હવે અંતકાર આ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશ દ્વારા સજ્જનનો સંગ કરવા આગ્રહ કરે છે.

“ પ્રજાકરસ્યૈવ સમીક્ષ્ય સાક્ષાત્ફલાનિ સજ્જાત્સદસજ્જનાનામ્ ।

વિવેકિના સૌખ્યગુણાદ્યવાપ્ત્યૈ, કાર્યઃ સદા સજ્જનસજ્જરઙ્ગઃ ॥૧૦॥”

શબ્દાર્થ—“ વિવેકી મનુષ્યે સજ્જન તથા દુર્જનના સંગથી જે જ્ઞાને પ્રાપ્ત થાય છે તેને પ્રભાકરની પેઠે સાક્ષાત્ જોઈ સુખ અને ગુણ વિગેરેને મેળવવા માટે હુમેશાં સજ્જનનો સંગ કરવો ઉચિત છે. ૧૦ ” ઇતિ અષ્ટમઃ ॥

વૈરા અમરચંદ જશર. જ
ભાવનગર - ઘરદેરાસરજી
જ્ઞાન લાકર તરફથી સંગ્રહ બેર

નવમ ગુણ વર્ણન.

હે વે કમથી પ્રાપ્ત થયેલ “ માતા પિતાની પૂજા કરવા ”
રૂપ નવમા ગુણનું વર્ણન કરે છે.

“ માતાપિત્રોશ્ચ પૂજકઃ ”—ગૃહસ્થોચ્ચે માતાપિતાની પ્રાતઃ, મધ્યાહ્ન અને સાયંકાળે પ્રણામાદિકે કરી પૂજા કરનાર થવું જોઈએ. કહ્યું છે કે:—

“ માતૃપિત્રાદિવૃદ્ધાનાં, નમસ્કારં કરોતિ યઃ ।

તીર્થયાત્રાફલં તસ્ય, તત્કાર્યોઽસૌ દિનેદિને ॥ ૧ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ જે પુરૂષ માતા પિતા તથા વડીલ વર્ગને નમસ્કાર કરે છે તેને તીર્થ યાત્રા જેટલું ફળ થાય છે, તે હેતુથી તેમને નિરંતર નમસ્કાર કરવો જોઈએ.”

ભાવાર્થ—પૂજ્ય વર્ગમાં અગ્રેસર માતાપિતા છે. જેમ દેવપૂજા ત્રણ વાર કરવાની શાસ્ત્રમાં આજ્ઞા છે, તેમ માતાપિતા, વડીલ બંધુ વર્ગ અને વૃદ્ધ કુટુંબ વર્ગ વિગેરેને પણ દિવસમાં ત્રણ વાર નમસ્કાર કરવાની આજ્ઞા છે. માટે તેમને હંમેશાં નમસ્કાર કરવો જોઈએ. જે પુરૂષો પોતાના પરોપકારી પૂજ્ય વર્ગની અવગણના કરે છે તે કદિ પણ ધર્મ અંગીકાર કરવાને લાયક થતો નથી. જે માતાપિતાએ આપણા ઉપર અગાધ ઉપકાર કરેલો છે તેનો બદલો કોઈ પણ રીતે વાળી શકાતો નથી. તેને માટે જૈનાગમમાં જણાવેલી બીના આજ ગુણમાં આગળ જણાવેલી છે, તેથી અહીંયાં એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે માતા પિતાનું પૂજન કરનાર ઘેર બેઠાં તીર્થયાત્રાનું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે; માટે હંમેશાં ત્રણ વાર ન બની શકે તો પ્રાતઃકાળમાં તો માતાપિતા વિગેરે પૂજ્ય વર્ગને ધર્મે જિજ્ઞાસુ પુરૂષોએ અવશ્ય નમસ્કાર કરવા ચુકવું નહીં. સાંપ્રત કાળમાં ગુજરાત દેશમાં માતાપિતાને નમસ્કાર કરવા રૂપ પ્રચાર બહુધા લુપ્ત થઈ ગયો છે. પરંતુ આ પ્રચાર દક્ષિણ, મારવાડ અને પંજાબ

વિગેરે દેશોમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. પણ જેવી રીતે શાસ્ત્રકાર કરમાવે છે તેવી રીતે શ્રદ્ધા અને વિનય પૂર્વક જોવામાં આવતો નથી. તો જેને શ્રાવક ધર્મને યોગ્ય થવું હોય તેણે શાસ્ત્રકારના કરમાન મુજબ માતાપિતાદિક પૂજ્ય વર્ગનું નમસ્કાર રૂપ પૂજન અવશ્ય કરવું જોઈએ. ‘ માતાપિતાને નિરંતર નમસ્કાર કરનાર,’ એ વિશેષ-ણથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે તેઓની આજ્ઞાનો ભંગ તો કરી શકાયજ નહીં. કારણકે વૃદ્ધોની આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરવું તેનેજ આગળ ઉપર શાસ્ત્રકારે પૂજન કહેલું છે.

કેટલાએક કુપુત્રો સહેજ વાતમાં માતાપિતાની સામે થઈ તેમનાં હિતકારી અને અમૂલ્ય વચનોની અવજ્ઞા કરે છે. તેમનું નમસ્કાર અને આજ્ઞા પાલન રૂપ પૂજન તો દૂર રહ્યું, પણ અવસર આવે તેમના શરીર ઉપર પ્રહાર કરતાં પણ અચકાતા નથી. આવા જીવો પ્રાયે કરી ધર્મને અયોગ્ય હોય છે, અને તે પરલોકમાં જરૂર દુર્ગતિને આધીન થાય છે. તો વિવેકી પુરૂષોએ માતાપિતાની અવજ્ઞા કરનાર અધમ પુરૂષનો સંસર્ગ પણ કરવો વ્યાજબી નથી. કોઈ કારણસર અથવા અજ્ઞાનતાને ક્ષીણે માતાપિતાની પ્રકૃતિ દુઃસહ્ય હોય તો પણ ઉત્તમ પુત્રોએ તો તેમની નમસ્કારાદિ પૂજા કરી જેવી રીતે તેમના ચિત્તને સમાધિ રહે તેવી રીતે વર્તન કરવું એ ઉચિત છે. ‘ આ માતાપિતાનો ભક્ત છે ’ એમ લોકોને બતાવવા ખાતર નહીં, પણ અંતઃકરણની ખરી ભક્તિથી પૂજ્યવર્ગની પૂજામાં જોડાવું જોઈએ; કારણ કે પ્રાણી માત્રને સંસારમાંથી તારનાર સ્થાવર અને જંગમ એમ બે તીર્થો કહ્યાં છે; તેમાં સ્થાવર તીર્થોની સાથે માતાપિતાની સામ્યતા બતાવી છે. જો કે અંતઃકર્તાએ સ્મૃતિ પુરાણાદિકનાં વચનો ટાંકી માતાપિતાને સ્થાવર તીર્થોથી પણ અધિક શ્રેષ્ઠ બતાવ્યા છે, તો પણ ઉપરનો શ્લોક જોતાં માતાપિતાની શત્રુજ્યાદિ તીર્થોની સાથે સામ્યતા બતાવી છે તેને તો કોઈ પણ ના કહી શકે તેમ નથી. આ ઠેકાણે તાત્પર્ય એવો છે કે, જે પુરૂષ હમેશાં માતાપિતાની નમસ્કાર રૂપ પૂજા કરનાર હોય છે તેજ પુરૂષ વિધિપૂર્વક તીર્થયાત્રા અને તીર્થોનું બહુમાન વિગેરે કરી શકે છે. માટે માતાપિતાના પૂજક થઈ હમેશાં તીર્થયાત્રા જેટલું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્ય-શાળી થવું જોઈએ.

વળી તેમને પરલોકમાં હિતકારી અનુષ્ઠાનને વિષે જોડવાથી, આલોક તથા પરલોકના સંપૂર્ણ વ્યાપારોની અંદર તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરવાથી, ઉત્તમ વર્ણુ અને ગંધયુક્ત પુષ્પ તથા જ્ઞાન વિગેરે વસ્તુની ભેટ મોકવાથી અને નવીન

અન્ન તથા વસ્ત્રાદિ તેમના ઉપલોગમાં આવ્યા પછી ઉપયોગમાં લેવાથી માતા-પિતાની પૂજા થાય છે. આથી વિપરીત કરવું તે અનુચિત છે. “ માતાપિતરૌ ” એ વાક્યમાં દ્વંદ્વ સમાસ થયેલો છે. તેથી માતૃ શબ્દમાં આ ઉમેરાય છે, અને પિતાથી માતા વિશેષ પૂજનીક હોવાથી માતા શબ્દનો પૂર્વમાં નિપાત કર્યો છે. જે કારણથી મનુ કહે છે કે:—

“ જપાધ્યાયાદ્દશાચાર્ય, આચાર્યાણાં શતં પિતા ।

સહસ્રં તુ પિતુર્માતા, ગૌરવેણાઽતિરિચ્યતે ॥ ૨ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ દશ ઉપાધ્યાય કરતાં એક આચાર્ય, સો આચાર્ય કરતાં એક પિતા અને હજાર પિતા કરતાં એક માતા ગૌરવતામાં અધિક છે. ૨ ”

વળી અડસઠ તીર્થો, તેત્રીશ કોડ દેવતા, અને અઠ્યાશી હજાર ઋષિઓ માતાના ચરણમાં વસે છે. વડીલો પતિત થયા હોય તો તેમનો ત્યાગ કરવો ઉચિત છે; પરંતુ માતા ગર્ભ ધારણ અને પોષણ કરવાથી વિશેષ ઉપકારી છે, માટે માતાનો કદિ પણ ત્યાગ કરવો નહિ. હે ભારત ! સ્મૃતિઓમાં જે અડસઠ તીર્થો કહ્યાં છે તેનાથી ગંગા શ્રેષ્ઠ છે, અને માતા તેનાથી પણ અધિક શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. શ્રાદ્ધના અધિકારમાં પ્રથમ માતાનું, તે પછી પિતાનું અને તે પછી માતામહ વિગેરેનું શ્રાદ્ધ કરવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે વૃદ્ધના શ્રાદ્ધ કરવામાં ક્રમ બતાવ્યો છે. વળી કહ્યું છે કે:—

“આસ્તન્યપાનાજ્ઞનની પશૂના—માદારલમ્જાવધિ ચાધમાનામ્ ।

આગેહકર્મ્માવધિ મધ્યમાના—માજીવિતા ત્તીર્થમિવોત્તમાનામ્॥૩॥”

શબ્દાર્થ—“ પશુઓને જ્યાં સુધી સ્તન્યપાન કરાવે ત્યાં સુધી, અધમ પુરૂષોને સ્ત્રીની પ્રાપ્તિ થાય ત્યાં સુધી, મધ્યમ પુરૂષોને ધરતું કામ કરે ત્યાં સુધી અને ઉત્તમ પુરૂષોને જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી માતા તીર્થ રૂપ છે. ૩ ” વળી આગમમાં પણ કહ્યું છે કે:—

“ તિણ્દં દુષ્પન્નિઆરં સમણાઠ સો તંજહા અંમાપિજ્ઞો મદ્દિદાયગસ્સ ધમ્માયરિયસ્સ ” ઇત્યાદિ હે શ્રમણુ ! હે આયુષ્યમાનુ ! માતાપિતા, સ્વામી અને

ધર્માચાર્ય એ ત્રણ જાણુનો બદલો દુઃખે કરી વાળી શકાય છે. તેમાં કોઈ કુલીન પુરૂષ હુમેશાં પ્રાતઃકાળમાં માતા-પિતાના શરીરને શતપાક તથા સહસ્રપાક તેલથી મર્દન કરી, સુગંધીવાળા ચૂર્ણથી ઉદ્ભવર્તન કરી, ગંધોદક, ઉશ્લોદક અને શીતોદક એ ત્રણ પ્રકારના જળથી સ્નાન કરાવી, સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિત કરી, અઠાર પ્રકારના વ્યંજન (શાક દાળ) વિગેરે યુક્ત અને મનોજ્ઞ તથા તપેદી વિગેરેમાં સંઘવાથી બરોબર પરિપક્વ થયેલું ભોજન જમાડી જ્યાં સુધી જીવે ત્યાં સુધી માતાપિતાને પોતાની પીઠ ઉપર ઉપાડીને કરે તો પણ માતાપિતાનો પ્રત્યુપકાર થતો નથી, અર્થાત્ માતાપિતાના ઉપકારનો બદલો વળતો નથી. વળી જો તે કુલીન પુરૂષ માતાપિતાને ધર્મ સંભળાવી, ધર્મનો બોધ કરી અને ધર્મના ભેદો સમજાવી કેવળજ્ઞાનીના કથન કરેલા ધર્મમાં સ્થાપન કરે તો માતાપિતાના ઉપકારનો બદલો વળે. (સ્વામી સેવકના સંબંધમાં પણ ઉપરની માફક યથાયોગ્ય જાણી લેવું).

વળી કોઈ સુગુણ પુરૂષ ઉત્તમ ગુણવાળા સાધુ અથવા શ્રાવક પાસેથી શાસ્ત્રાનુસાર ધર્મ સંબંધી ઉત્તમ વાક્ય શ્રવણ કરી તથા મનથી ધારણ કરી આયુષ્ય સમાપ્ત થતાં મરણ પામી કોઈ પણ દેવલોકમાં દેવ પણે ઉત્પન્ન થયો હોય તે વખતે તે દેવ પોતાના ધર્માચાર્યને દુર્લિક્ષ દેશથી સુલિક્ષ દેશમાં લાવીને મુકે, છાયા તથા જળ રહિત અરણ્યમાંથી સુપ્રદેશમાં લાવી મુકે, અને લાંબા કાળના વ્યાધિથી આકુળ વ્યાકુળ થયેલાને રોગ રહિત કરે તો પણ તેમનો પ્રત્યુપકાર થતો નથી. પરંતુ જો તે સુગુણ પુરૂષ પોતાના ધર્માચાર્યને કેવળજ્ઞાનીના કથન કરેલા ધર્મથી શ્રદ્ધ થયેલા જોઈ વારં-વાર ધર્મ સંભળાવી, ધર્મનો બોધ કરાવી અને ધર્મના બીજા ભેદો સમજાવી કેવળ જ્ઞાનીના પ્રવૃત્તિ ધર્મમાં સ્થાપન કરે તો ધર્માચાર્યના ઉપકારનો બદલો સારી રીતે વળે છે. તેજ કારણથી ત્રિભુવન ગુરૂ અને કેવળજ્ઞાનદિવાકર શ્રીમન્ વીર વિભુ પોતાના બ્રાહ્મણ માતાપિતાને પ્રતિબોધ કરવા માટે બ્રાહ્મણકુટુંબ ગામના ઉપવનમાં પધાર્યા હતા. તે સાંભળી તેમને વંદન કરવા માટે દેવાનંદા અને ઋષભદત્તનું ત્યાં આગમન થયું હતું. તે અવસરે શ્રીમન્મહાવીર સ્વામીનું દર્શન થતાંજ દેવાનંદાના સ્તનમાંથી દૂધની ધારા છૂટી તે જોઈ ઈંદ્રાદિક દેવાની સભાની અંદર શ્રી ગૌતમસ્વામીએ પ્રશ્ન કર્યો કે, “હે ભગવન્ ! આમ થવાનું શું કારણ હશે ?” તેમણે જણાવ્યું કે “હે ગૌતમ ! આ દેવાનંદા પ્રથમની મહારી માતા છે.” શ્રી ગૌતમસ્વામીએ બીજી વાર પૂછ્યું કે “હે ભગવન્ આ દેવાનંદા કેવી રીતે આપની માતા છે ?” ભગવાને પોતાનું દેવાનંદાના ગર્ભમાં આગમન અને ઈંદ્રના આદેશથી હરિણુગમેષિ દેવે કરેલું ગર્ભનું હરણુ વિગેરે પૂર્વનો સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે સાંભળી તેમના માતાપિતાને પ્રતિબોધ થવાથી તેમણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી, અનુક્રમે અગીયાર અંગનું પઠન કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત

કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત થયા. એજ વિષયમાં કહ્યું છે કે:—

“વીરજિણપુઠ્ઠવપિયરો, દેવાનંદા ઉસજ્જદત્તો ઓ ।

ફક્કારસંગ વિભણો, હોઝ્ઝણં સિવસુહં પત્તા ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—“ મહાવીર સ્વામીનાં પ્રથમનાં માતાપિતા દેવાનંદા અને ઝુષભ-
દત્ત અગીયાર અંગના જાણુ થઈ મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત થયા. ૪ ”

એવીજ રીતે ભીષ્મપિતામહે માતાપિતાની આજ્ઞાનું પાલન કરવા, તેમના મનને સમાધિ કરવા અને તેમને પુશી રાખવા માટે પાણિઅહણુ નહીં કરવું વિગેરે આખતની પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. પ્રથમ રાજના પુરોહિત શ્રી આર્યરક્ષિત યૌદ વિદ્યાનું અધ્યયન કરી દશપુર નગરમાં આવ્યા, તે વખતે રાજ પ્રમુખ લોકોએ તેમને મહોત્સવપૂર્વક નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો, તે જોઈ સર્વ લોકોને આનંદ થયો, પરંતુ માતાનો હુષ જ્ઞેવામાં ન આવતાં તેમને માતાના મનની સમાધિ માટે તેનું કારણ પુછી માતાની રજા લઈ તોષ્ટ્રી પુત્રાચાર્યની પાસે દૃષ્ટિવાદનો અભ્યાસ કરવા માટે ગયા. ત્યાં તેમણે દીક્ષા અહણુ કરી અનુક્રમે પોતાના માતાપિતા ભાઈ વિગેરેને પ્રતિગ્રાહ કર્યો. માતા પિતાના ઉપલક્ષણથી કલાચાર્ય, શ્રેષ્ઠી, અને ધર્મગુરૂ વિગેરેનું અહણુ કરવું. કહ્યું છે કે:—

“ માતા પિતા કલાચાર્ય, એતેષાં જ્ઞાતયસ્તથા ॥

વૃદ્ધા ધર્મોપદેષ્ટારો, ગુરુવર્ગઃ સતાં મતઃ ॥ ૪ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ માતા, પિતા, કલાચાર્ય, તથા તેમના ગોત્રીય, વૃદ્ધ અને ધર્મો-
પદેશ આપનાર એટલાને સત્પુરુષોએ ગુરૂ વર્ગ માનેલો છે. ૫ ” વળી કહ્યું છે કે—

“રાજઃ પત્ની ગુરોઃ પત્ની, મિત્રપત્ની તથૈવ ચ ।

શ્રુશ્રૂર્માતા ચ, માતા ચ, પઝ્ઞૈતા માતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૬ ॥

જનેતા ચોપનેતા ચ, યશ્ચ વિદ્યાં પ્રયચ્છતિ ।

અન્નદાતા ઝયત્રાતા, પઝ્ઞૈતે પિતરઃ સ્મૃતાઃ ॥ ૭ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ વળી રાજપત્ની, ગુરૂપત્ની, મિત્રપત્ની, સાસૂ અને પોતાની માતા એ પાંચ માતા કહેવાય છે. ૬ જન્મ આપનાર, સંસ્કાર કરનાર, વિદ્યા આપનાર, અન્ન આપનાર અને ભયથી રક્ષણ કરનાર એ પાંચ પિતા કહેવાય છે. ૭ ”

“ સહોદરઃ સહાધ્યાયી, મિત્રં વા રોગપાલકઃ ।

માર્ગે વાક્યસલા યસ્તુ, પઞ્ચૈતે બ્રાતરઃ સ્મૃતાઃ ॥૬૧॥”

શબ્દાર્થ—“ સહોદર, સાથે અભ્યાસ કરનાર, મિત્ર, વ્યાધિમાં રક્ષણ કરનાર અને માર્ગમાં વાતચિત્ત કરનાર એ પાંચ ભાઈઓ કહેવાય છે. ૮ ” એ આદેશીભાઈ પણ નમસ્કારરૂપ પૂજનને યોગ્ય જાણી લેવા.

હવે અંથ કર્તા આ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા માતાપિતાની પૂજા કરવાનો આગ્રહ કરે છે—

કૃતજ્ઞતામાત્મનિ સંવિધાતું, મનસ્વિના ધર્મમહત્વહેતોઃ ।

પૂજાવિધૌ યત્નપરેણ માતા-પિત્રોઃ સદા જાલ્યમિહોત્તરેના ॥૬૧॥”

શબ્દાર્થ—“ આ લોકમાં પ્રશસ્ત મનવાળા ઉત્તમ પુરૂષે પોતામાં કૃતજ્ઞતાનું આરોપણ કરવાના અને ધર્મની શ્રેષ્ઠતા વધારવાના હેતુથી, હુમ્મરમાં માતાપિતાની પૂજા કરવામાં પ્રયત્ન કરવા ઉદ્યુક્ત થવું જોઈએ. ૯ ” इति नवमो गुणः ॥

દશમ ગુણ વર્ણન.

વકના પાંત્રીશ ગુણુ પૈકી નવમા ગુણુનું વિવરણુ પૂર્ણ કરી
 “ ઉપદ્રવવાળા સ્થાનનો ત્યાગ કરવા ” રૂપ દશમા ગુ-
 ણુનું વર્ણન કરે છે.

ત્યજન્નુષ્ણુત્ સ્થાનમ્—વળી ધર્મની યોગ્યતા મેળવનાર ગૃહસ્થ સ્વચક પર-
 ચકના વૈરથી દુષ્ટાણ, મરકી, સાત ઇતિએ અને પ્રબ્ધના પરસ્પર કલેશથી ઉપદ્રવવાળા
 ગામ કે નગરાદિક સ્થાનનો ત્યાગ કરનાર હોય. જે તેવા સ્થાનનો ત્યાગ કરવામાં ન
 આવે તો પ્રથમ ઉપાર્જન કરેલા ધર્મ, અર્થ અને કામ વિગેરેનો નાશ હોવાથી અને
 નવીન ધર્મ અર્થ કામનું ઉપાર્જન નહી થવાથી તેના ઉભય લોકનો નાશ થાય છે.
 જેમ દ્વારિકાના ઉપદ્રવ વખતે દ્વારિકાના અને વસભીના ભંગ વખતે વસભીના લોકોના
 ઉભય લોકનો નાશ થયો હતો. અથવા ધર્મ, અર્થ અને કામ વિગેરેને અડચણ કર-
 નાર ભિદ્ધ પદ્ધી સ્વેચ્છગામ અને દેવગુરૂની સામગ્રીથી રહિત નગરાદિકને ઉપચ્યુત
 કહે છે. તેવા સ્થાનમાં ધર્મ, અર્થ અને કામની ઇચ્છા રાખનાર પુરૂષે વાસ કરવો નહીં.
 કારણકે તેવા સ્થાનમાં રહેવાથી ચાર, સ્ત્રીલાંપટ અને દુષ્ટ રાજા વિગેરેના સંસર્ગથી
 ધર્મ અને અર્થની હાનીજ થાય છે. તેમજ દેવદર્શન, ગુરૂનું આગમન અને સાધર્મિ-
 કના સંસર્ગ વિગેરેનો અભાવ હોવાથી નવીન ધર્મોદિકનું ઉપાર્જન પણ થઈ શકતું
 નથી. કહ્યું છે કે—

સદ્ધર્મદુર્ગમુસ્વામિઠ્યવસાયજલ્નેન્ધને ।

સ્વજાતિલોકરમ્યે ચ દેશે પ્રાયઃ સદા વસેત્ ॥૧॥

ગુણિનઃ સુકૃતં શૌચં, પ્રતિષ્ઠા ગુણગૌરવં ।
 અપૂર્વજ્ઞાનલાઙ્ગણ, યત્ર તત્ર વસેત્સુધીઃ ॥ ૧ ॥
 યત્ર દેશે ન સન્માનં, ન બુદ્ધિર્ન ચ બાન્ધવાઃ ।
 ન ચ વિદ્યાગમઃ કશ્ચિન્ન તત્ર નિવસેદ્દુઃખઃ ॥ ૩ ॥
 અનાયકે ન વાસ્તવ્યં, ન વાસ્યં બાલનાયકે
 સ્ત્રીનાયકે ન વાસ્તવ્યં, ન વાસ્યં બહુનાયકે ॥ ૪ ॥
 બાલરાજ્યં જ્ઞવેદ્યત્ર, દ્વૈરાજ્યં યત્ર વા જ્ઞવેત્ ।
 સ્ત્રીરાજ્યં મૂર્ખરાજ્યં વા, યત્ર સ્યાત્તત્ર નો વસેત્ ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ—શ્રેષ્ઠધર્મ, કિલ્લો, સારો સ્વામી, વેપાર, જળ, ઇંધન, અને ચોતાની
 જાતિના લોકથી મનોહર હોય એવા દેશમાં પ્રાચે કરી ધર્મર્થી પુરૂષ હુમેશાં વાસ કરે
 ॥૧॥ જે દેશમાં ગુણિજનો રહેતા હોય, પુણ્યકાર્ય થતાં હોય, પવિત્રતા હોય, માન જ-
 ણવાતું હોય, ગુણોનું ગૌરવ થતું હોય અને અપૂર્વ જ્ઞાનનો લાભ થતો હોય તેવા
 દેશમાં બુદ્ધિમાન પુરૂષ વાસ કરે. ॥ ૨ ॥ જે દેશમાં સન્માન, બુદ્ધિ, આંધવો અને કોઈ
 પ્રકારની વિદ્યાની પ્રાપ્તિ ન હોય તેવા દેશમાં પંડિત પુરૂષ વાસ કરે નહીં. ॥ ૩ ॥
 જે દેશમાં નાયક ન હોય, આળ નાયક હોય, સ્ત્રી નાયક હોય અને ઘણા નાયક હોય
 તેવા દેશમાં વાસ કરે નહીં. ॥ ૪ ॥ જે દેશમાં આળકનું રાજ્ય હોય, જ્યાં બે રાજાઓનું
 ભેગું રાજ્ય હોય અને જ્યાં મૂર્ખનું રાજ્ય હોય તેવા દેશમાં વાસ કરે નહીં. ॥ ૫ ॥

આ બીનાને શાસ્ત્રકાર ઉદાહરણ આપી સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છે તે આ પ્રમાણે છે.

પદ્મપુર નગરમાં નિર્વિચાર નામે રાજા અને તેને પાષાણભેદી નામે મંત્રી
 હતો. એક વખતે માળવાધિપતિ શ્રી વિક્રમરાજા સ્ત્રીના રાજ્ય તરફ જતાં પદ્મપુરમાં
 આવી ચડ્યો અને ત્યાં કેટલાક દિવસ રહ્યો હતો. તે એક વખતે રાજસભામાં ગયો
 હતો તે વખતે નિર્વિચાર રાજાની પાસે એક ચોરની માતા આ પ્રમાણે બોલી રહી હતી
 ‘હે રાજા? મહારો પુત્ર પાંચ પ્રકારના ચોરના આચારથી ચોરી કરતો હતો. તેને
 ધન્યશ્રેષ્ઠીના ઘરમાં ખાતર પાડતાં ત્રુટિ પડતી ભીંતે મારી નાખ્યો છે. તેથી હું તમારી
 આગળ ન્યાય માગું છું.’ આ વાત સાંભળી રાજાએ શ્રેષ્ઠીને બોલાવ્યો અને ચોર
 માર્યા વિગેરેનો વૃત્તાંત પુછ્યો. શ્રેષ્ઠીએ કહ્યું કે ‘તેમાં મહારો શો દોષ? તે તો ભીંત
 ચણનારા મીસ્રીઓ બાણે’ રાજાએ તેમને પણ બોલાવ્યા. તેઓએ જવાબ આપ્યો કે
 ‘ઘર ચણતી વખતે એક વેશ્યા હમારા જવામાં આવી અને તેના રૂપથી હમારાં ચિત્તો

વિહ્વળ થવાને લીધે ભીંત બરાબર ચણી શક્યા નહીં તેમાં હમારો શો દોષ ?' રાજ્ય-એ વેશ્યાને બોલાવી પુછ્યું. વેશ્યાએ જવાબ આપ્યો કે 'સ્ત્રીમાં જતાં મહારા સામે કોઈક દિગંબર (નિર્વશ્ચ પુરૂષ) આવ્યો તેની અને લગ્ન આવવાથી તે માર્ગ છોડી જ્યાં ભીંત ચણાતી હતી તે માર્ગથી હું ગઈ હતી. ' આ વાત સાંભળી વેશ્યાને રાજ્યએ છોડી દીધી. પછી રાજ્યએ દિગંબરને બોલ્યો અને તેને પુછ્યું પણ તે કાંઈ બોલ્યો નહીં, એટલે રૂપ થયેલા નિર્વિચાર રાજ્યએ તેને શૂળીએ ચઢાવવાની આજ્ઞા કરી તે પછી કોઈએ રાજ્ય પાસે આવી કહ્યું કે તે શૂળીમાં માતો નથી. રાજ્યએ આદેશ કર્યો કે શૂળી ઉપર જે માય તેને શૂળી ઉપર ચઢાવો આ પ્રમાણે આદેશ થતાં રાજના શાળાને શૂળી ઉપર ચઢાવી દીધો. કહ્યું છે કે—

“ વિચારયતિ કસ્તસ્ત્વં, નિર્વિચારે નૃપે સતિ।

રાજોક્ત્યા રાજશાલોઽપિ, શૂલાયામધિરોપિતઃ ॥૬॥

શબ્દાર્થ:—“ જ્યાં રાજ્ય નિર્વિચાર હોય ત્યાં તત્ત્વનો વિચાર કોણ કરે ? બુદ્ધિ રાજની ઉકિતથી રાજના શાળાને પણ શૂળી ઉપર ચઢાવી દીધો ॥ ૬ ॥ ”

આ પ્રમાણે જોઈ આ નગરની પ્રજા કેવી રીતે સુખી થતી હશે. ? એમ વિચાર કરતો શ્રીવિક્રમરાજ પોતાના કાર્ય માટે ચાલ્યો ગયો, આવા નગરમાં વાસ કરવો તે લાભકારક નથી. કહ્યું છે કે—

“ યદિ વાંચ્છતિ મૂર્ધ્વત્વં, વસેદ્દામે દિનત્રયમ્ ।

અપૂર્વસ્યાગમો નાસ્તિ, પૂર્વાધીતં વિનશ્યતિ ॥ ૭ ॥

તથા—

જત્ય પુરે જિણ્ણવણાં, સમયવિજ્ઞ સાહુસાવયા જત્ય ।

તત્ય સયા વસિયઞ્વં, પજરજઞ્વં ઇંધાણં જત્ય ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થ—જો મૂર્ખતા મેળવવાની ક્ષમ્બા હોય તો જે ગામમાં અપૂર્વ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નથી અને 'પૂર્વજુ' ભણેલું નાશ પામે છે તેવા ગામમાં ગણ દિવસ વાસ કરવો ૭ વર્ષી જ્યાં જિનેંદરજુ મંદિર હોય, જ્યાં સિક્રાંતના જાણુ સાધુ અને શ્રાવકો વસતા હોય, અને જ્યાં પ્રચુર જળ તથા ઈંધણુ મળતાં હોય ત્યાં હમેશાં રહેવું જોઈએ. ૮॥

કદી સાધુજનોના વિરહવાળો દેશ ઘણા ગુણવાળો હોય તો પણ ધર્મી પુરૂષે તેવા દેશમાં રહેવું જોઈએ નહીં. અથવા દુષ્કાળ, પરચકનો ઉપદ્રવ, મરકી વિગેરેને સૂચવનારા અનેક ઉત્પાતોથી પરાભવ પામેલા સ્થાનને ઉપપ્રુત કહે છે તે આ પ્રમાણે

છે—જ્યાં દેવની મૂર્તિઓ અને પર્વતો કંપતા હોય, જ્યાં દેવની મૂર્તિઓ પરસેવા-વાળી થતી હોય અને હાસ્ય કરતી હોય, જ્યાં નદી કોઈક વખતે ઝધિર જેવા જાળને વહન કરતી હોય; તથા નિમિત્ત શિવાય વૃક્ષો ઉપરથી ઝધિર અને ફેન વિગેરેની વૃષ્ટિ થતી હોય, જ્યાં સ્ત્રીઓને મસ્તક રહિત ઘડ ઉત્પન્ન થયું હોય, ત્યાં ઘોર દુષ્કાળ અને પરચક્રના ઉપદ્રવ સાથે ચતુષ્પદનો નાશ થાય. જ્યાં જે માથાં ચાર કાન અને ચાર નેત્રવાળો ખાળક ઉત્પન્ન થયો હોય તેવા દેશમાં પરચક્રનું આગમન થાય. અને દુર્ભિક્ષ પડે એમ સૂચવે છે. ઇત્યાદિ સવિસ્તર જણાવી દશમા ગુણુનો ઉપસંહાર કરતાં અંતકાર દુઃકમાં સારાંશ ખતાવે છે.—

“ ઉપદ્રુતં વૈરવિરોધમારિ—સ્વચક્રમુખ્યૈર્નગરાદિ યત્સ્યાત્ ।
 ન યત્ર ચૈત્યં ચ સુસાધુયોગો, ન તત્ર ધીમાન્ વિદધીત
 વાસમ્ ॥ ૯ ॥ ઇતિ દશમો ગુણઃ ॥

શબ્દાર્થ—જે નગરાદિક શત્રુ, વિરોધ રાખનાર, મરકી અને સ્વચક્ર વિગેરેથી ઉપદ્રવ યુક્ત હોય; અને જ્યાં જિનમંદિર તથા સારા સાધુનો યોગ ન હોય તેવા નગરાદિકમાં યુદ્ધિમાન્ પુરૂષ વાસ કરે નહિ. ॥ ૯ ॥ ઇતિ દશમો ગુણુઃ ॥

एकादश गुण वर्णन.

वे गृहस्थेने 'निहित कार्यं मां प्रवृत्ति नर्ही करवा इप' अगीयारभा गुणुनुं वर्णन करे छे.

'अप्रवृत्तश्च गर्हिते'—वणी देश, जाति, कुल अने काण विगेरेनी अपेक्षाये ने निहित कार्यं होय तेने गर्हितं कहे छे. तेवा कार्यंमां (धर्मी पुत्र) प्रवृत्ति करनार न होय, तेमां देशगर्हितं कर्म आ प्रमाणे छे. सौवीरदेशमां कृषि कर्म अने वाट देशमां भदिरा उत्पादन करवानी क्रिया करवी तेने देशगर्हितं कहे छे. ब्राह्मणुने भदिरापान करवुं तथा तल, लुण, वाण अने सोढा विगेरेने वेपार करवो अने जातिनी अपेक्षाये निहित कर्म गणाय छे. तथा कुणनी अपेक्षाये चोलुकुथेने भदिरापान करवुं ते कुणथी निहित कर्म छे. काणनी अपेक्षाये ब्राह्मणुने निहित कर्म आ प्रमाणे छे.—

'अग्निहोत्रं गवाक्षमन्त्रं, संन्यासं पद्मपैतृकम् ।

देवराञ्च सुतोत्पत्तिं, कद्रौ पञ्च विवर्जयेत् ॥ १ ॥

शब्दार्थः—“होम, गायनो वध, संन्यास, पूर्वजने मांसना पिंड अने दीवस्थी पुत्रनी उत्पत्ति करवी अने पांच कसियुगमां (ब्राह्मणु) त्याग करे १”

वणी ज्ञानपूर्वकं जिनधर्म अंगीकार करनार श्रावकोअये पंढर कर्मदानथी वेपार करवो, काण वधते के रात्रिअये लोअन अने अलक्ष्य वस्तुनुं लक्षणु करवुं विगेरे श्रावकोने गर्हितं कर्म कहेवाय छे. तेवां गर्हितं कर्म करनार श्रावकोनां जीवन् पणु धर्मकार्यो उपहास्यने माटे थाय छे. कहुं छे के—

“अनुचितकर्मारमन्त्रः, प्रकृतिविरोधो बलीयसा स्पर्द्धा ।

प्रमदाजनविश्वासो, मृत्युछाराणि चत्वारि ॥ ३ ॥

શબ્દાર્થ—“ અયોગ્ય કર્મનો આરંભ, પ્રજ્ઞની સાથે વિરોધ, બળવાનની સાથે સ્પર્ધા અને સ્ત્રીજાતિનો વિદ્વાસ આ ચારે મૃત્યુનાં દ્વાર છે. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—“ અનુચિતકર્મારમ્ભઃ જે કાર્ય પોતાને ઉચિત ન હોય તે કાર્ય કરવાનો આરંભ કરવો તે મૃત્યુના દ્વાર સમાન છે. જેમકે મુનિપણું ગ્રહણ કરીને પ્રાણાતિપાત, મૃષાવાદ, ચોરી, મૈથુન અને પરિગ્રહ વિગેરેમાં નિમગ્ન થવું, રેલવગેરે વાહન દ્વારા પ્રયાણ કરવું, મંત્ર, જંત્ર, તંત્ર ઔષધિ કામણ, ટુમણ, વશીકરણાદિકનું કરવું કરાવવું, ધર્મા અહંકારને વશ થઈ પોતાના આત્મિક કર્તવ્યને ભુલી જઈ ધર્મકાર્યને જલાંજલી આપી ગૃહસ્થોને કરવા યોગ્ય કાર્યમાં ગૃહસ્થોની સાથે ખટપટમાં ઉતરવું, એકના પક્ષમાં ઉભા રહી બીજાનો પરાજય કરવા પ્રયાસ કરવો, પોતાનો કડો ખરો કરવા લોકોની ખુશામત કરી પોતે ધારેલા કાર્યને પાર પાડવા નિરંતર મર્યા રહેવું, ઉત્તમ પુરૂષો ઉપર અસત્ય આક્ષેપો મુકી તેમને જાહેરમાં હલકા પાડવા પ્રયાસ કરવો, ગુણીના ગુણો ઉપર દ્વેષ ધારણ કરી તેની નીંદા કરવામાં મર્યા રહેવું, વીર રસની પુષ્ટી કરી શ્રેતાઓને પાણી ચઢાવવું, વ્યાખ્યાનમાં શૃંગારાદિક રસનું પોષણ કરી શ્રેતાઓને વદ્મય બનાવવા, સ્ત્રી વિગેરેની વિકૃત્યા કરી પોતાના અમૂલ્ય સમયને ગુમાવી દેવો, સ્ત્રીઓના સંસર્ગમાં આવવું, જ્ઞાતિના ઝગડાઓમાં ભાગ લઈ તેના ફેસલા આપવા, રાજ વિરૂદ્ધ કાર્યને ઉત્તેજન આપવું, અને પોતાના કે પરના આત્માને ઉદ્ધાર કરવાનું જે મુખ્ય કાર્ય છે તેને ભુલી જવું વિગેરે વિગેરે કાર્યો મુનિઓને અનુચિત ગણાય છે. તેમજ ગૃહસ્થોએ પણ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ અને ભાવનો વિચાર કરી પોતાની શક્તિ જોઈ જેમાં ખરેખરો આત્મ લાભ સમાયેલો હોય તેવા ઉચિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. અમુક વખતે અમુક કાર્ય અનુચિત ગણાય છે અને તેજ કાર્ય અમુક સંયોગોમાં બીજી વખતે ઉચિત થાય છે, તેથી અમુક કાર્યો કરતાં પહેલાં આબુબાબુના સંયોગોનો વિચાર કરી કાર્યોનો આરંભ કરવો. ધર્મ વિરૂદ્ધ, રાજ વિરૂદ્ધ, દેશ વિરૂદ્ધ, અને લોક વિરૂદ્ધ વિગેરે અને બીજાં પણ આ લોક અને પરલોકને હાનિ પહોંચાડનાર કાર્યોનો આરંભ કરતાં પહેલાં મન સાથે વિચાર કરવામાં આવે તો કોઈ વખત પણ અનુચિત કાર્ય કરવાનો પ્રસંગ આવેજ નહીં. આ શિવાયનાં ગૃહસ્થોને બીજાં ક્યાં કાર્યો અનુચિત છે તે ગ્રંથકારે જુદા જુદા ગુણોમાં પ્રસંગોપાત જણાવ્યાં છે. તેથી અત્રે લખ્યાં નથી. પણ અનુચિત કાર્યનો આરંભ કરનાર મૃત્યુના દ્વારને પ્રાપ્ત થાય છે તે વાત ધ્યાનમાં રાખી પોતાના અને બીજાના આત્માનું કલ્યાણ જેમાં સમાયેલું હોય અને આ ભવ સંબંધી તથા ભવાંતર સંબંધી નાના પ્રકારની વિડંબના સહન ન કરવી પડે તેવા ઉચિત કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરવી અને અનુચિત કાર્યથી તો દુરજ રહેવું જોઈએ.

પ્રકૃતિવિરોધ:—પ્રબવર્ગની સાથે વિરોધ કરવો તે પણ ધર્મી પુરૂષોને ઉચિત નથી. કારણ કે ગમે તેટલી સાવચેતી છતાં પણ માણસ જાતની ભુલ થયા શિવાય રહેતી નથી. કારણ કે પ્રાણી માત્રને કર્મોની સાથે અનાદિનો સંબંધ છે. અને તેને લઈને હિંમેશાં ભુલ થવા સંભવ છે. બીજાં પ્રાણીઓ કરતાં મનુષ્ય જાત વિશેષ સમજી છે, તે પણ અનાદિકાલના અભ્યાસને લઈને ભુલ થતાં વાર લાગતી નથી. શ્રુતધરો જેવા મહા જ્ઞાની પુરૂષો જેઓ સંસારની સંપૂર્ણ અસારતાને સારી રીતે સમજે છે, અને તેવા અસાર સંસારથી મુક્ત થવા અતિ તીવ્ર ઉપયોગથી ધર્મકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. છતાં પ્રમાદને વશ થઈ તેઓથી પણ ભુલ થઈ જાય છે. તે અલ્પજ્ઞોની ભુલ થાય તેમાં નવાઈ જેવું નથી; તેથી આવી વખતે પ્રબવર્ગવિરોધી હોવાથી તેઓ આવી ભુલનો લાભ લઈ ધન, આખરૂ અને શરીર-રાક્તને અડચણ કરવા ચુકતા નથી; તેથી પણ વધીને રાજ અને અમલદાર વર્ગના કાન ભરી ભુલ કરનારને ખરાબ કરવા માટે જાતની કોશીસ કરી ખરાબ કરે છે. માટે પ્રબવર્ગ કે અમુક સમુદાય સાથે વિરોધ કરવો યોગ્ય નથી. તેવો વિરોધ કરનારને મૃત્યુનું દ્વાર સમીપમાં છે એમ સારી રીતે સમજવું. પ્રબવર્ગ કે સમુદાયની સાથેનો વિરોધ તે દૂર રહેો પણ એક વ્યક્તિની સાથે પણ વૈર વિરોધ રાખવો ઉચિત નથી. શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જાતો સમરાદિત્ય જેવા મહાત્માને એક પક્ષના વિરોધને લઈને કેટલું સહન કરવું પડ્યું છે. આ પ્રસિદ્ધ બીના પ્રાયે કોઈથી અજાણ નથી, માટે વિરોધ કરતાં પહેલાં આવા મહાત્મા પુરૂષોનાં ચરિત્રો ધ્યાનમાં લાવી સર્વથા વિરોધ કરતાં અટકવું જોઈએ, અને તેમ કરવાથી સંસારીક અને ધાર્મિક કાર્યમાં પ્રબવર્ગ અડચણ કરતા થતો નથી.

વહીયસા સ્પર્ધા—જળવાન સાથે હરીફાઈ કરવી તે પણ યોગ્ય નથી. કદાચ કોઈ કારણને લઈને હરીફાઈ થઈ જાય તેો નિર્બળને પોતાનો બચાવ કરતાં ઘણી અડચણ પડે છે. તેથી જાણી જોઈને જળવાનની સાથે હરીફાઈ કરવાથી દૂર રહેવું ઘણું સાચું છે. અને જો તેમ કરવામાં ન આવે તેો પોતે નિર્બળ છતાં જળવાન સાથે હરીફાઈ કરનારને મૃત્યુનું દ્વાર કાંઈ દૂર નથી. જો કે મનજળ, વચનજળ, કાયજળ, જ્ઞાનજળ, ધનજળ, કુટુંબજળ, અને રાજજળ વિગેરે જળ ગણાય છે, તેો આ બધામાંથી જે જળની સાથે સ્પર્ધા કરીએ તેમાં સામો માણસ વિશેષ જળવાન હોય તેો પાછું હટવું પડે છે. અને તેની સાથે વિરોધ થાય છે. કદી કોઈ માણસમાં શરીરજળ વધારે હોય અને ધનજળ ન હોય તેો એકાદ વખતે તે શરીરજળથી ધનવાનનો પરાજય કરી શકે છે. પણ પાછળથી તે પરાલવનો બદલો લેવા ધનવાન પોતાના ધનજળથી શરીરજળવાળાને લાડે રાખી અથવા તેો બીજી યુક્તિ કરી તેનો પરાલવ કરતા ચૂકતો નથી. માટે પ્રથમ તેો

કેાઈની સાથે પણ સ્પર્ધા કરવી યોગ્ય નથી તેમાં પણ વિશેષ હોય તેની સાથે તો હરી-કાઈમાં ઉતરવાથી ઘણું ખમવું પડે છે.

પ્રમદાજન વિશ્વાસ:—પ્રાયે સ્ત્રી વર્ગના કદી પણ વિશ્વાસ કરવા યોગ્ય નથી, કારણકે સ્ત્રી ગમે તેવી બુદ્ધિશાળી હોય તો પણ તેનું મન: પુરૂષના જેટલું ગંભીર, વિચારશીળ અને સહનશીળતાવાળું હોવાનો સંભવ થોડો છે. તેથી ધૂર્તપુરૂષો તેમને અનુકૂળ લાલચ આપી હરેક રીતે ફેસલાવી પટાવી તેના હૃદયમાં રહેલી ગુપ્ત બીનાને સહેલાઈથી મેળવી શકે છે, તેમજ તેના ઉપર થોડું પણ શારીરિક કષ્ટ આવી પડતાં પોતાના મન ઉપરનો કાબુ ગુમાવી દે છે અને પોતાના પતિને કે સ્વજનને ગમે તેટલી હાનિકારક વાત હોય તો પણ તેવી વાતને પ્રગટ કરવામાં બીલકુલ વિચાર કરતી નથી. માટે અતિ ગૂઢ વાત કે જે પ્રગટ થવાથી પોતાને ગામને કે દેશને હાનિ થાય તેવી અથવા તો જેનાથી પોતાની આજીવિકા ચાલતી હોય તેવા વેપાર ઉદ્યોગની ગુપ્ત વાત સ્ત્રી પાસે કદી પણ કરવી યોગ્ય નથી. ઉપર જણાવેલી બીના ઘણું ભાગે ઘણી સ્ત્રીઓનો એવો સ્વભાવ હોવાથી અત્રે લખવાની જરૂર પડી છે. નહીં તો ઇતિહાસિક નજરે જતાં શીળવતી અને અનોપદેવી જેવી અનેક સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને રાજકાર્યમાં સલાહ આપનારીઓ અને ગંભીર, સહનશીળ અને વિચારશીળ વિગેરે ઉત્તમ ગુણવાળીઓ જવામાં આવે છે. ઉપરોક્ત બાબત માટેના ઉદાહરણો શાસ્ત્રકારોએ ઘણું ઠેકાણું આપેલાં છે તેથી તેવાં ઉદાહરણો અત્રે લખ્યાં નથી.

ઉપરોક્ત ગર્હિત કર્મો પ્રાયે કરી વિવેકી અને ધર્મની યોગ્યતાવાળા પુરૂષો માટે છે. પણ અધર્મી માટે નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

“ પૌરોહત્યં રજનિચરિતં ગ્રામણીત્વં નિયોગો,
માઘપત્યં વિતથવચનં સાક્ષિવાદઃ પરાન્નમ્ ।
ધર્મિદ્રેષઃ સ્વદ્વજનરતિઃ પ્રાણિનાં નિર્દયત્વં,
મા જૂદેવં મમ પશુપતે જન્મજન્માન્તરેऽપિ ” ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ:—પુરોહિતપણું, રાત્રિએ (સ્વેચ્છાએ) ભ્રમણ, ગામનું નાયકપણું, અધિકારીપણું, મઠનું અધ્યક્ષપણું, અસત્ય વચન, સાક્ષિ આપવી, બીજનું અન્ન ખાવું, ધર્મી ઉપર દ્રેષ રાખવો, દુર્જન ઉપર પ્રેમ રાખવો અને પ્રાણીઓ ઉપર નિર્દયતા રાખવી એ સર્વે હું મહાદેવ (શિવ) મને દરેક જન્મમાં પ્રાપ્ત ન થાઓ. ॥૩॥

વળી ખરાબ વેપાર કરનારને આશ્રિ કેાઈ સ્થળે કહ્યું છે કે:—

“ હસ્તૌ દાનવિવર્જિતૌ શ્રુતિપુટૌ સારસ્વતઞ્ચોહિણૌ,
લંચાત્તુશ્ચિતવિત્તપૂર્ણમુદરં ગર્વેણ તુહુગં શિરઃ ।

ચક્ષુઃ સાધુવિદ્લોકનેન રહિતં પાદૌ ન તીર્થાધ્વગૌ,

ભ્રાતઃ કુક્કર મુઞ્ચ મુઞ્ચ સહસા નિન્દ્યસ્ય નિન્દ્યં વપુઃ ॥૪૫॥”

અધિકારાત્ત્રિજિર્માસૈર્માઠાપત્યાત્રિજિર્દિનૈઃ ।

શીઘ્રં નરકવાઞ્ચઞ્ચા ચેત્ દિનમેકં પુરોહિતઃ ॥ ૫ ॥

દશ શૂનાસમશ્ચક્રી, દશ ચક્રિસમો દ્વિજઃ ।

દશ દ્વિજસમા વેસ્યા, દશ વેસ્યાસમઃ નૃપઃ ॥ ૬ ॥ ”

શબ્દાર્થઃ—“ દાનથી રહિત બે હાથ, શાસ્ત્રોહી બે કાન, રૂસવતથી લુટેલા દ્રવ્યે ભરેલું પેટ, અહંકારથી ઉંચું થયેલું મસ્તક, સાધુના દર્શનથી પરાહ્મુખ નેત્રો, અને તીર્થ તરફ ગમન નહીં કરનાર પગ એવા આ તહારા નિંદનીકમાં પણ નિંદનીક શરીરનો એકદમ ત્યાગ કર ॥ ૪ ॥ ” ત્રણ મહીનાનો અધિકાર ભોગવવાથી અને ત્રણ દિવસ મહત્ત્વ અધ્યક્ષપણું કરવાથી દુર્ગતિ થાય છે. જે આથી પણ શીઘ્ર નરકમાં જવું હોય તો એક દિવસ પુરોહિત થા. ॥ ૫ ॥ દશ કસાઈ સમાન એક કુંભાર, દશ કુંભાર સમાન એક કલાલ, દશ કલાલ સમાન એક વેસ્યા, અને દશ વેસ્યા સમાન એક રાજ ગણાય છે. ॥ ૬ ॥ વળી કહું છે કે—

અકર્ત્તવ્યં ન કર્ત્તવ્યં, પ્રાણૈઃ કઠ્ઠગતૈરપિ ।

કર્ત્તવ્યમેવ કર્ત્તવ્યં, પ્રાણૈઃ કઠ્ઠગતૈરપિ ॥ ૭ ॥ ”

શબ્દાર્થ—“ કંઠ સુધી પ્રાણુ આવે તો પણ જે કરવા યોગ્ય નથી તે કરવું નહીં અને કંઠ સુધી પ્રાણુ આવે તો પણ જે કરવા યોગ્ય છે, તે કરવું જ જોઈએ. ॥ ૭ ॥ ”

ભાવાર્થ—પ્રાણુએ હંમેશાં પોતાના કર્ત્તવ્યનો વિચાર કરવા યોગ્ય છે. જેમ અવ્યસ્થિત ચિત્તે સ્થાનનિર્ણય કર્યા શિવાય ગતિ કરનાર કરતાં, સ્થાનનો નિર્ણય કરી તે તરફ ગતિ કરનાર માણસ પોતાના ઈચ્છિત સ્થાનને જલદી મેળવી શકે છે. તેવીજ રીતે હું કોણુ, મારે શું કર્ત્તવ્ય છે, દેશ કાલ કયો છે, સાનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ કોણુ છે, તથા મહાર્ઙ્ કર્ત્તવ્ય શું છે, મહાર્ઙ્ કૂળ અને જાતિ કેવી છે, કયું કાર્ય કરવાથી મહારા આત્માને લાભ થશે ઇત્યાદિ બાબતોનો વિચાર કરી પોતાનું કર્ત્તવ્ય નક્કી કરે છે,

અને જે પોતાના આરંભેલા ઉત્તમ કાર્યને પ્રાણાંતે પણ ત્યાગ કરતા નથી તેમજ અકર્તવ્યને પણ કોઈ પ્રકારે અંગીકાર કરતા નથી તે પોતાની ધારેલી નેમ શીઘ્ર પાર પાડી શકે છે, હાલ તો કર્તવ્યનો વિચાર કર્યા શિવાય અજ્ઞાનથી ગતાનુગતિક પ્રવૃત્તિ કરવામાં પોતાનું કર્તવ્ય માને છે તેથી કર્તવ્યને બદલે અકર્તવ્યને કર્તવ્ય સમજી તેનો આરંભ કરવામાં આવે છે, માટે પોતાની ધારેલી નેમ પાર પાડી શકતા નથી; માટે પોતે આરંભેલા ગમે તેવા કાર્યને વચ્ચમાંજ મુકી દેવું પડે છે અને તેથી અતો-શ્રષ્ટ તતોશ્રષ્ટ થાય છે. માટે કાર્ય કરતાં પહેલાં ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે વિચાર કરવો અને પછી આરંભેલા સારા કાર્યને પ્રાણાંત થતાં પણ તે કાર્યનો ત્યાગ કરવો નહીં. તેવીજ રીતે પોતાને, સ્વજનને, દેશને, જાતિને અને રાજને જે અહિંતકારી કર્તવ્ય હોય તેને કદી પણ અંગીકાર કરવા પ્રયાસ કરવો નહીં. આ ઠેકાણે આરોગ્યદ્વિજનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે.—

ઉભયજિ નગરીમાં બાલ અવસ્થાથીજ ઘણો રોગી હોવાથી રોગ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થએલો એક બ્રાહ્મણ હતો. તે સમ્યક્ત્વ પૂર્વક અનુવ્રત વિગેરે શ્રાવકના શુદ્ધ આચારોને પાલણુ કરવામાં તત્પર હોવાને લઈને એક ઉત્તમ શ્રાવક હતો. તેણે રોગના પ્રતિકારની સામગ્રી પ્રાપ્ત થતી હતી તો પણ તેણે રોગને સહન કરવાનોજ આશ્રય લીધો અને વિચાર કર્યો કે—

“ પુનરપિ સહનીયો દુઃખપાકસ્ત્વયાયં,

ન ખલુ જવતિ નાશઃ કર્મણાં સંચિતાનામ્ ।

इति सह गणयित्वा यद्यदायाति सम्यक् ,

सदसदिति विवेकोऽन्यत्र ज्ञूयः कुतस्ते ॥ ૮ ॥

अवरयमेव ज्ञोक्तव्यं कृतं कर्म शुजाशुजम् ।

नाचुङ्क्तं ज्ञीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥૯॥”

શબ્દાર્થ—હે આત્મન! તહારે આ દુઃખના ક્ષણનું પરિણામ બીજી વખત પણ સહન કરવાનું છે. કારણ સંચિત કરેલાં કર્મનો ખરેખર ભોગવ્યા શિવાય નાશ થતો નથી. તેથી કર્મો સાથે છે એમ ગણીને જે જે આપત્તિ આવી પડે તેને સારી રીતે સહન કર. બીજે ઠેકાણે બીજી વાર હે આત્મન! તને સદસદ્વિવેક ક્યાં મળવાનો છે. ? ॥ ૮ ॥ કરેલું શુભ અથવા તો અશુભ કર્મ અવશ્ય ભોગવવુંજ પડે છે. કારણ તે કર્મ ભોગવ્યા શિવાય કલ્પની સેંકડો કોટિઓ થઈ જાય તોપણ નાશ થતું નથી. ॥ ૯ ॥

એવી રીતે સહન કરનાર તે રોગ દિવ્જની ઇંદ્રે આ પ્રમાણે પ્રશંસા કરી ‘ અહો આ રોગ દિવ્જ મહાસત્ત્વ વાળો છે. જેની પાસે રોગના અનેક પ્રત્યુપકારો પ્રાપ્ત થયેલા છે તો પણ તેની ઉપેક્ષા કરી રોગની પીડાને સહન કરે છે ’ પછી આ વાતની શ્રદ્ધા ન થવાથી જે દેવતાઓ વૈદ્ય થઈ પૃથ્વી ઉપર આવી ઓટ્યા કે ‘ હે રોગ પ્રાહ્મણ ! અમે તને રોગમાંથી મુક્ત કરીએ પરંતુ રાત્રિમાં મધ, મદિરા, માંસ અને માખણનો ઉપભોગ કરવો પડશે. ’ એવું વૈદ્યનું કહેવું સાંભળી, સુરેન્દ્રથી પણ અધિક પ્રતિષ્ઠાવાળો રોગ પ્રાહ્મણ વિચાર કરવા લાગ્યો ‘ કેવળ સામાન્ય કુળમાં ઉત્પન્ન થયો હોય તો પણ પુરૂષને લોક અને લોકોત્તરમાં નિંદિત કર્મનો ત્યાગ કરવો તેજ પ્રતિષ્ઠાનો હેતુ છે. ’ કહ્યું છે કે—

“ ન કુલં વૃત્તહીનસ્ય પ્રમાણમિતિ મે મતિઃ ।

અન્યેષ્વપિ પ્રજાતાનાં વૃત્તમેવ વિશિષ્યતે ॥ ૧૦ ॥ ”

શબ્દાર્થઃ—“ સારા આચરણથી રહિત એવા મનુષ્યનું કુલ ઉત્તમ હોય તો પણ તેવું કુળ કાંઈ પ્રમાણભૂત થતું નથી એમ મહાઈ માનવું છે. કેમકે અંગાલાદિક જાતિમાં ઉત્પન્ન થએલાનું કુળ અધમ છે, તો પણ તેવું આચરણ સારું હોય તો તે શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. ॥ ૧૦ ॥ ”

‘ વળી પ્રાહ્મણ કુળમાં ઉત્પન્ન થએલાની મહારી તો વાતજ શી ? તેમાં પણ વિશેષે કરી હમણાં જૈનધર્મને અંગીકાર કરનાર મહારાથી આ નિંદિત કર્મ કરવું કેમ ઉચિત ગણાય ? ’ વળી કહ્યું છે કે—

“ નિન્દન્તુ નીતિનિપુણા યદિ વા સ્તુવન્તુ,

લક્ષ્મીઃ સમાવિશતુ ગચ્ઙતુ વા યથેષ્ટં ।

અદ્યૈવ વા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે વા,

ન્યાય્યાત્પથઃ પ્રવિચ્છન્તિ પદં ન ધીરાઃ ॥ ૧૧ ॥ ”

શબ્દાર્થઃ—“ નીતિમાં નિપુણ એવા પુરૂષો નિંદા કરો અથવા તો સ્તુતિ કરો, લક્ષ્મી ઇચ્છા પ્રમાણે ધર્મમાં પ્રવેશ કરો અથવા જાઓ અને આજેજ અથવા તો યુગાંતરમાં મરણ થાઓ; પરંતુ ધીર પુરૂષો ન્યાય માર્ગથી એક પગલું પણ ચલાય-માન થતા નથી ॥ ૧૧ ॥ ” ઉપર પ્રમાણે વિચાર કરી રોગ પ્રાહ્મણ ઓટ્યો ‘ હે વૈદ્યો ! હું ધીજાં પણ પવિત્ર ઔષધોથી રોગનો ઉપાય ઇચ્છતો નથી તો વળી સર્વ લોક અને શાસ્ત્રોથી નિંદિત અને ધર્મી પુરૂષોને અયોગ્ય એવાં આ ઔષધોથી

મહારે શું પ્રયોજન છે ? ' વળી કહું છે કે—

“ મદ્યે માંસે મધુનિ ચ, નવનીતે તક્રતો બહિર્નીતો
 ઉત્પદ્યન્તે વિપદ્યન્તે, સસૂક્ષ્મા જન્તુરાશયઃ ॥ ૧૨ ॥ ”
 સસગ્રામેષુ યત્પાપમશ્ચિના ઋસ્મસાત્કૃતે ।
 તદેતજ્જાયતે પાપં, મધુવિન્દુપ્રજઙ્ઘાણાત્ ॥ ૧૩ ॥
 યો દદાતિ મધુ શ્રાદ્ધે, મોહિતો ધર્મલિપ્સયા ।
 સ યાતિ નરકં ઘોરં, શ્વાદકૈઃ સહ લમ્પટૈઃ ॥ ૧૪ ॥

શબ્દાર્થઃ—“ મદિરા, માંસ, મધ, અને છાશથી બુદ્ધા કરેલા માખણમાં સૂક્ષ્મ એવા જંતુનેા સમૂહ ઉત્પન્ન થાય છે અને મરણ પામે છે ॥ ૧૨ ॥ અગ્નિથી સાત ગામ બાળતાં જે પાપ થાય તેટલું પાપ મધના એક બિંદુના ભક્ષણથી થાય છે. ॥ ૧૩ ॥ જે પુરૂષ ધર્મની ઇચ્છાએ મોહિત થયેલા શ્રાદ્ધમાં મધ આપે છે તે પુરૂષ લોહુપ એવા ખાનારાઓની સાથે ઘોર નરકમાં પડે છે. ॥ ૧૪ ॥ ” ઇત્યાદિ રોગપ્રાહણ્ય વૈદ્યોને કહે છે, તે તે અને વૈદ્યોએ રોગપ્રાહણ્યના સ્વજનોને તે ખીના જણાવી દિધી અને તેઓએ રાજને જણાવી. તેથી સ્વજન અને રાજદિક સમુદાય ભેગા થયો અને અને તે રોગદિજને શાસ્ત્રસંબંધી વાર્તાલાપે કરી રોગને ઉપાય કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરાવવા લાગ્યો. તે આ પ્રમાણે છે:—

“ શરીરં ધર્મસંયુક્તં રક્ષણીયં પ્રયત્નતઃ ।

શરીરાચ્ચૂવતે ધર્મઃ, પર્વતાત્સલ્લિલં યથા ॥ ૧૫ ॥ ”

શબ્દાર્થઃ—“ ધર્મ સહિત શરીરનું પ્રયત્નથી રક્ષણ કરવું નેઇએ. કારણકે જે શરીરનું રક્ષણ કરવામાં ન આવે તો જેમ પર્વત ઉપરથી જળ ખરી જાય છે તેમ શરીરમાંથી ધર્મ ખરી જશે. ॥ ૧૫ ॥ ખરેખર શરીર ધર્મસાધનનું એક મુખ્ય કારણ ગણાય છે. વળી કહું છે કે—

“ યસ્મિન્ સર્વજનીનપીનમહિમા ધર્મઃ પ્રતિષ્ઠાઙ્ઘતો—

યસ્મિંશ્ચિન્તિતવસ્તુસિદ્ધિસુખદઃ સોઽર્થઃ સમર્થઃ સ્થિતઃ ।

યસ્મિન્કામમહોદયૌ શમરસીકારાજિરામોદયૌ

સોઽયં સર્વગુણાલયો વિજયતે પિપરુઃ કરણ્ડો ધિયામ્ ॥ ૧૬ ॥ ”

શબ્દાર્થ:—“ જે શરીરમાં સર્વ જનોને હિતકારી અને પુષ્ટ મહિમાવાળો ધર્મ પ્રતિષ્ઠાને પામ્યો છે, જે શરીરમાં મનવાંચિત વસ્તુની સિદ્ધિના સુખને આપનાર અર્થ સમર્થપણે રહેલો છે, અને જે શરીરમાં શમરસ અને આકૃતિથી સૌંદર્યતાના ઉદયવાળા કામ અને મોક્ષ રહેલા છે તેવા સર્વ ગુણોતું સ્થાન રૂપ અને ધૃધિઓના કરંડીઆ રૂપ શરીર વિજય પામે છે. ॥ ૧૬ ॥ ”

એવી રીતે રાજા વિગેરેએ રોગપ્રાહ્મણને કહેવામાં આવ્યું તો પણ તે ધર્મમાં દૃઢ હોવાથી શરીર વિગેરેની અભિલાષાને ત્યાગ કરી, મોક્ષના સુખનોજ અભિલાષી થયો. કહ્યું છે કે:—

“ જં અજ્જસુહં જવિણો, સંજરણીયં તવં જવેકહ્મં ।

મગ્ગંતિ નિરુવસગ્ગં, અવયગ્ગસુહં બુહા તેણ ॥ ૧૭ ॥ ”

શબ્દાર્થ:—“ ભવ્ય જીવોને જે સુખ આજ છે, તે સુખ આવતી કાલે યાદ કરવા લાયક થાય છે. તે કારણથી પંડિત પુરૂષો ઉપદ્રવ રહિત મોક્ષસુખની ગવેષણા કરે છે. ॥ ૧૭ ॥ ”

ભાવાર્થ:—‘ જં અજ્જસુહં જવિણો ’—જે સુખ ભવ્ય પ્રાણીને આજ હોય છે તે સુખ આવતી કાલે માત્ર સંભારવા રૂપજ થાય છે. એટલે કે સુખનો અનુભવ કિંચિત્ માત્ર આત્માને જે ક્ષણે થાય છે તેની બીજી ક્ષણે તે અનુભવ નષ્ટ થાય છે. પછીથી માત્ર સ્મૃતિનો વિષય રહે છે. જગતમાં સુખ કહેવામાં આવે છે તે વસ્તુને લઈને નથી પણ મનની માન્યતાને લઈને છે. જે વસ્તુને લઈને સુખ હોત તો તે ચિરસ્થાઈ ગણાત. કારણ કે વસ્તુની અમુક સ્થિતિ હોય છે, તેટલી સ્થિતિસુધી સુખ કાયમ રહેવું જોઈએ, પરંતુ તેમ દેખાતું નથી. જ્યારે દેશાંતરથી ઘણું કાળે પુત્રાદિકતું આગમન થાય છે ત્યારે જે આનંદ થાય છે તે આનંદ ત્યારપછીના સમયમાં રહેતો નથી જીએ ? પુત્રરૂપ હર્ષતું કારણુ વિદ્યમાન છતાં આનંદમાં ફેર પડી જાય છે. એટલે કે આવી માન્યતાવાળા સુખોમાં મોહ પામવા જેવું નથી. કારણુ કે માન્યતાવાળા સુખમાં સાંસારિક ઉપાધીને લઈને તે સુખ દુઃખરૂપ થઈ જાય છે. માટે તત્વાદિ-કના જાણુ એવા પંડિત પુરૂષો હંમેશાં અવ્યાખાધ અક્ષય એવા મોક્ષ સુખની ઈચ્છા રાખે છે. મોક્ષતું સુખ અવર્ણનીય છે, વચનાતીત છે, આત્માના શુદ્ધ સ્વભાવરૂપ છે, એમ અનુભવ થાય છે. જ્યારે વિલાવને મુકીને એક ક્ષણવાર પણ આત્મામાં રમણતા થાય છે, ત્યારે તે જીવનમુક્ત દશાતું સુખ અહીંયાં પણ અનુભવાય છે માટે વિલાવ એટલે પુદ્ગલ (વિષય) જન્યસુખ તેવા સુખની કોઈ પણ પ્રકારે ઈચ્છા ફેર કરી કર્મથી આચ્છાદિત થએલા આત્માના ગુણોને ગટ કરવા માટે

શાસ્ત્રોક્ત રીતિએ હમેશાં લક્ષ આપવું.

તે પછી રોગ પ્રાહ્મણે શરીર અને અર્થની પીડાનું વૃત્તાંત કહ્યું કે—

“ આપદર્થે ધનં રક્ષેદારાન્ રક્ષેદ્ધનૈરપિ ।

આત્માનં સતતં રક્ષેદારૈરપિ ધનૈરપિ ” ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—“ આપત્તિને માટે ધનનું, ધનથી સ્ત્રીઓનું અને ધન તથા સ્ત્રીઓથી આત્માનું નિરંતર રક્ષણ કરવું. ॥ ૧૮ ॥ ”

ભાવાર્થ—‘ આપદર્થે ધનં રક્ષેત્ ’ ધર્મની સહાયથી ન્યારે ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે માણસ ધર્મ અને પોતાના કર્તવ્યને ભુલી જાય છે, અને વિચાર કરે છે કે આવીજ રીતે ધનની પ્રાપ્તિ હમેશાં થયાં કરશે એમ કલ્પના કરી પ્રાપ્ત થયેલા ધનનો આંખ મીચીને વ્યય કરે છે. વખતે લોભને લઈને પ્રાપ્ત થયેલું સઘળું ધન વ્યાપારમાં રોકી દે છે, તેનું પરિણામ એ આવે છે કે, ‘ પોતાનું મેળવેલું’ પણ ધન જતું રહે છે, અને પોતે આપત્તિમાં આવી પડે છે; તેથી આપત્તિના બચાવ માટે ધન કેવી રીતે વધારવું તથા તેની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી વિગેરે આ શાસ્ત્ર-કારે પોતેજ આગળ જણાવ્યું છે. અત્રે એટલુંજ કહેવું બસ થશે કે—લવિધ્યકાલની આપત્તિનો વિચાર કરી તેને માટે આવકમાંથી અમુક હિસ્સો અવશ્ય બચાવી રાખવો જોઈએ.

‘ દારાન્ રક્ષેદ્ધનૈરપિ ’ જો સ્ત્રી ઉપર આપત્તિ આવે તો તે વખતે ધનનો વ્યય કરી સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. આ સંબંધમાં હાલમાં કેટલેક ઠેકાણે ગેરસ-મજને લઈને ઉલટો પ્રચાર ચાલે છે. એટલે કે જેઓને સરલતાથી કન્યા મળી શકે છે, તેઓ પોતાની સ્ત્રી રોગાદિકથી પીડાતી હોય, તો પણ જેવી જોઈએ તેવી સારવાર કરવામાં શિથીલ બની ધન વ્યય કરવામાં કંબુસાઈ કરે છે, અને તેથી પોતાના પતિ તરફની બેદરકારી જોઈ રોગ પ્રસ્ત સ્ત્રી હમેશાં ચિંતાતુર બની જાય છે, અને તેની સમાધી નાશ પામે છે; તેથી તેનો આ લવ શ્વસુર પક્ષનો અનાદર જોઈ બેદરકાર થાય છે, તેથી તેનું સમાધીથી મરણ થતું નથી પરલવ પણ પ્રાયે બગડે છે. તો હરેક રીતે સ્ત્રી ઉપર આવી પડતી આપત્તિનું નિવારણ કરવા ધન વ્યય ઉપર લક્ષ નહીં આપતાં બુદ્ધિમાન પુરૂષોએ તેના આત્માને શાન્તિ મળે તેવા ઉપાયો ચોખવા જોઈએ.

આત્માનં સતતં રક્ષેત્ આત્માનું અહિત ન થાય તેની હમેશાં ઠાણ

રાખવી એટલે કે સ્ત્રીના તથા ધનનો પ્રતિબંધ નહીં રાખતાં એકાંતે આત્માનું હિત થાય તેવી પ્રવૃત્તિ કરવા ઉદ્યુક્ત થવું. આત્માનું રક્ષણુ થવાથી ધન અને સ્ત્રીનું તે રક્ષણુ પોતાની મેળેજ થશે. કારણુ કે ધન અને સ્ત્રી મળવી એ પુણ્યાધિન છે, અને પુણ્ય કરવું તે આત્માને આધીન છે, તે જો આત્માથી સ્વર્ગ અને મોક્ષ બંને સાધી શકાય છે, તે આત્માનું અહિત ધન અને સ્ત્રી માટે થવા દેવું યોગ્ય નથી. સ્ત્રીના વિયોગથી અથવા ધનનો એકદમ નાશ થવાથી બાણુ પોતે તે રૂપજ હોય નહીં ! એમ ધારી સ્ત્રી અને ધનની પાછળ આત્મહત્યા કરવા ચુકતા નથી, આ અજ્ઞાનનું કારણુ છે. આત્મા પોતેજ સ્ત્રી અને ધનાદિક મેળવી શકે છે, તે તેનું અહિત આવા કારણુ થવા દેવું એ બુદ્ધિમાન પુરૂષોનું કામ નથી, માટે ધન અને સ્ત્રીના ત્યાગપૂર્વક પણુ સંયમાદિક ગ્રહણુ કરી આત્માની ઉન્નતિ કરવી યોગ્ય છે, તેમ સર્વથા ન બને તેો દેશવિરતીપણુ લઇને પણુ અમુક અંશે સ્ત્રી ધનાદિકના ઉપરનો મોહ એાછો કરી આત્માનું રક્ષણુ કરવા પ્રવૃત્તિ કરવી ઉચિત છે.

વળી ધર્મી પુરૂષોને શરીર ધન તુલ્ય છે, અને આત્મા શરીર તુલ્ય છે, એવી રીતે થએ છતે શરીરની પીડાની ઉપેક્ષા કરી આત્માની રક્ષા કરવી જોઇએ. ઇત્યાદિ આ પ્રમાણુ તે રોગ ગ્રાહ્યણુનું પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં નિશ્ચિતપણુ બાણુવામાં આવવાથી તે બંને દેવોને મહાન હર્ષ થયો. અહો ! આ ગ્રાહ્યણુ સાત્વિક પુરૂષોમાં શિરોમણી છે, અને શક્ટેંદ્રે તેની સાચી પ્રશંસા કરી છે, એવો વિચાર કરી તે પછી તે બંને દેવોએ પોતાનું સ્વાભાવિક રૂપ પ્રગટ કર્યું અને શક્ટેંદ્રે કરેલી પ્રશંસા વિગેરે. વૃત્તાંત લોકમાં પ્રસિદ્ધ કર્યો, તથા દેવોએ તેના સર્વ રોગનું હરણુ કર્યું અને રત્નોથી તેનું ઘર ભરી દીધું. પછી સર્વ ઠેકાણુ તે ગ્રાહ્યણુનું આરોગ્ય દ્વિજ એવું નામ રૂઢિમાં આવ્યું, અને તે સંપૂર્ણ પુરૂષાર્થ (ધર્મ, અર્થ અને કામ)ને સાધવાવાળો થયો, અને દેવોએ પોતાના સ્થાન તરફ ગમન કર્યું. એવી રીતે નિંદિત કર્મનો ત્યાગ કરતાં બીજા મનુષ્યોને ધર્મમાં સ્થિરતા થાય છે, અને પોતાના આત્માનું સંસારથી તારવું કીર્તિ, પ્રતિષ્ઠા વિગેરે ગુણો પ્રાપ્ત થાય છે, તથા નિંદિત કર્મના ત્યાગથી અનિંદિત કર્મ પણુ તેટલુંજ કરવું જોઇએ કે જેથી અંતે સુખી થવાય. કહ્યું છે કે—

“ માસૈરઘજિરહ્ના ચ, પૂર્વેણ વયસાયુષા ।

તન્નરેણ વિધાતવ્યં, યસ્યાન્તે સુખમેધતે ॥ ૧૯ ॥

દિવસેનૈવ તત્કાર્ય, યેન રાત્રૌ સુખીજવેત્ ।

તત્કાર્યમઘજિર્માસૈર્વર્ષાસુ સ્યાત્ સુખીયઃ ” ॥ ૨૦ ॥

पूर्वे वयसि तत्कार्यं, येन वृद्धः सुखीजवेत् ।

सर्ववयसा च तत्कार्यं येन प्रेत्य सुखीजवेत् ” ॥ २१ ॥

શબ્દાર્થ—“ આઠ મહીનાએ, એક દિવસે, પ્રથમની અવસ્થાએ અને આયુષ્યે કરી મનુષ્યે તેવું કાર્ય કરવું જોઈએ કે આઠ મહીનાની, એક દિવસની, પ્રથમ વયની અને આયુષ્યની અંતે સુખને પામે ॥ ૧૯ ॥ દિવસે તેવું કાર્ય કરવું કે જેથી રાત્રિએ સુખી થવાય. આઠ મહીનામાં એવું કાર્ય કરવું કે વર્ષા ઋતુમાં સુખી થવાય ॥ ૨૦ ॥ પ્રથમ વયમાં એવું કાર્ય કરવું કે જેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં સુખી થવાય. સંપૂર્ણ વયથી એવું કાર્ય કરવું કે જેથી પરલોકમાં સુખી થવાય ॥ ૨૧ ॥ ”

ભાવાર્થ—કાર્ય કરતાં પહેલાં મનુષ્ય માત્રે વિચાર કરવો જોઈએ કે આ કાર્યનું ફળ લવિષ્યમાં કેવું મળશે. આમ વિચાર કર્યાથી પ્રાયે અકૃત્ય થતાં નથી, વૈર વિરોધ થતો નથી અને જીવને લવિષ્યમાં શાંતિ મળે છે. વગર વિચારે કાર્ય કરવાથી લાભદાયી કાર્યથી પણ દુઃખ થાય છે. કેમકે એનું પરિણામ ક્યારે અને કેવું આવશે તે અનિશ્ચિત હોય છે, માટે કાર્ય કરતાં પહેલાં વિચાર કરવાનો કે આ કાર્ય પ્રાયે આટલી મુદ્દતમાં પુરૂં થશે. હું તે કરવા સમર્થ છું, દેશકાળાદિ અનુકૂળ છે. આ કાર્યથી મને કાંઈ પણ ઉપાધી થશે નહીં. એમ સમજી કાર્ય કરે તો દિવસના કરેલા કાર્યથી રાત્રિએ ચિંતારહિત હોવાથી નિદ્રા આવવામાં અડચણ નહીં, તેમજ આઠ માસમાં કરેલા કાર્યથી ચતુર્માસમાં ધર્મસાધન વિગેરે ક્રિયામાં વિદ્વં આવી પડશે નહીં. એજ પ્રમાણે પ્રથમની અવસ્થામાં એવું કાર્ય કરવું કે જેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં ધર્મસાધન કરી શકાય, અને આખી જીવન એવી રીતે વ્યતીત કરવી જોઈએ કે જેથી આગામિ જીવનમાં સુખપૂર્વક ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય. આ હેતુથી જેનું પરિણામ થોડા કાળમાં સમજાય તેવું ન હોય એવાં તથા બીજાની સાથે વિરોધ થાય તેવાં કાર્યો કદિ પણ કરવાં નહીં. હિંમેશાં ચિન્તા છે તે ચિંતા સમાન છે, એવું આજ અંતમાં કહી આવ્યા છીએ, માટે જે કાર્ય કરવાથી ચિન્તા ઉભી થાય અને હિંમેશાં ચિન્તા ઉદ્ભવે રહે તેવાં કાર્ય ધર્મી પુરૂષોએ કદિ કરવાં નહીં. જેમાં વસ્તુની આપ લે છેજ નહીં, પણ કેવળ ભાવ ખંડી ધનની આપ લે કરવામાં આવે છે, એવા સદ્ગ, સરત, જીગાર વિગેરેથી મન ઉપર ખરેખરી અસર થાય છે, અને મન હિંમેશાં ચિન્તાતુર રહે છે, તો આવા વેપારથી જરૂર વિરામ પામવો. વળી ખરેખરે વસ્તુની આપ લેના વેપાર પણ પોતાની શક્તિ ઉપરાંત કરવાથી ચિન્તાને અસમાધી રહે છે, અને વખતે નફાને અદલે નુકસાન થઈ જાય છે, તો ગજા ઉપરના વેપાર કરવાથી પણ મનુષ્ય સુખી થતો નથી,

માટે જે કાર્ય દિવસે કરવાથી રાત્રિ સારી રીતે સુખથી વ્યતીત કરી શકાય તથા આઠ માસમાં કરેલા કાર્યથી ચતુર્માસ સારી રીતે નિર્વિક્ષ્ણપૂર્વક થઈ શકે, અને વૃદ્ધાવસ્થા તથા આગામિક ભવ સુધરે એવાં કાર્ય કરવાં જોઈએ.

અગીયારમા ગુણને સમાપ્ત કરતાં અંતકાર ધર્માધિકારી બતાવે છે.

“દેશજાતિકુલગર્હિતકર્માણ્યાદરાત્પરિહરન્ ગૃહમેધી ।

આચરન્નશ્ચ તદગર્હિતમાર્યૈર્ધર્મકર્મણિ જવેદધિકારી” ॥૧॥

શબ્દાર્થ:—ગૃહસ્થ દેશ, જાતિ અને કુળથી નિંદિત કર્મોનો આદર પૂર્વક ત્યાગ કરતો અને આર્ય લોકોથી અનિંદિત કર્મને આચરણ કરતો ધર્મ કાર્યમાં અધિકારી થાય છે ૧. इति एकादशमो गुणः ॥ समाप्त ॥

છાદશ ગુણ વર્ણન.

૧૬ વે આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ રાખવારૂપ આરમા ગુણનું વિવરણ કરે છે.

તથા પોષ્ય વર્ગનું પોષણ કરવામાં, પોતાના ખાવા પીવા વિગેરેના ભોગમાં અને દેવ તથા અતિથિના પૂજન વિગેરેના પ્રયોજનથી દ્રવ્યનો ખર્ચ કરવો તેને વ્યય કહે છે. તથા ખેતી, પશુને પાલણ કરવાની વૃત્તિ, વેપાર અને રાજની સેવાથી દિવસ થયેલો દ્રવ્યનો લાભ તેને આય કહે છે. તે આવકનો રીતસર ખર્ચ કરતો ગૃહસ્થ ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય થાય છે, અર્થાત્ તે પુરૂષ આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ રાખે છે. તે પુરૂષ ગૃહસ્થ ધર્મની સન્મુખ થાય છે. કહ્યું છે કે—

“લાજોચિયદાણે, લાજોચિયજોગે, લાજોચિયનિહિકરેસિયા”

ગૃહસ્થ નિરંતર આવકને અનુસાર દાનમાં તથા ભોગમાં ખર્ચ કરે અને આવકન અનુસાર નિધાનમાં સ્થાપન કરે. અર્થાત્ આવકના ત્રણ ભાગ સંરખા કરી દ્રવ્યની વ્યવસ્થા કરે. અને કેટલાએક આવકને ઉચિત ખર્ચના ચાર વિભાગ કરી વ્યવસ્થા કરવાનું કહે છે. તેમાં નિર્ધન પુરૂષોના ખર્ચનો વિભાગ આ પ્રમાણે છે.

“ પાદમાયાન્નિર્ધિં કુર્યાત્, પાદં વિત્તાય શોધયેત્ ।

ધર્મોપજોગયોઃ પાદં, પાદં નર્તવ્યપોષણે ॥ ૧ ॥

આયાદર્દ્ધં નિયુંજીત, ધર્મે યદ્ધાધિકં તતઃ ।

શોષેણ શોષં કુર્વીત, યત્નતસ્તુચ્ચમૈહિકમ્ ॥ ૨ ॥

યતઃ—

चत्वारो धनदायादा, धर्मचौर्याग्निचूतः ।

ज्येष्ठेऽपमानिते पुसां, हरन्त्यन्ये बद्धाङ्गनम् ” ॥ ३ ॥

શબ્દાર્થ—નિર્ધન પુરૂષ આવકમાંથી ચોથો ભાગ નિર્ધનમાં સ્થાપન કરે અને ચોથો ભાગ દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા માટે વેપારમાં રોકે, તેમજ ચોથો ભાગ ધર્મ તથા પોતાના ઉપભોગમાં ખર્ચે અને ચોથો ભાગ પોષ્ય વર્ગના પોષણમાં ખર્ચે ॥ ૧ ॥ ધનવાન પુરૂષોને તો ખર્ચ કરવાનો વિભાગ આ પ્રમાણે છે. ધનવાન પુરૂષ આવકમાંથી અડધો અડધ અથવા તો આવકથી અધિક ધર્મમાં વિનિયોગ કરે (ખર્ચે) પછી શેષ રહેલા દ્રવ્યથી આ લોક સંખ્યાની વ્યાકીનાં તુચ્છ કાર્યો યતનાથી કરે ॥ ૨ ॥ વળી કહ્યું છે કે ધર્મ, ચાર, અગ્નિ અને રાજ એ ચાર દ્રવ્યના ભાગીદારો છે. તેઓમાંથી મહોટા ભાગીદાર ધર્મનું અપમાન થએ છતે પુરૂષોના ધનને ચાર, અગ્નિ અને રાજ આ ત્રણ ભાગીદારો ખસાતકારે હરણુ કરી લે છે. ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ—“ પાદમાયાન્નિધિં કુર્યાત્ ” દરેક ધર્મીષ્ઠ અથવા સુખી થવાની ઇચ્છાવાળા સામાન્ય પુરૂષે પોતાની આવકના ચાર ભાગ કરવા જ્ઞેષ્ઠ્યે અને તેમાંથી ચતુર્થાશ ધર્મના ઉપભોગમાં વાપરવું, કારણ કે ધન પ્રાપ્તિ હમેશાં ધર્મથી થાય છે. માટે જે ધર્મથી ધનની પ્રાપ્તિ થઈ છે તેવા ધર્મને સર્વથી મુખ્ય ગણી સામાન્ય પક્ષ વાળા પુરૂષે પણ આયતમાંથી એછામાં એછા ચતુર્થાશ ધર્મ કાર્યમાં વ્યય કરવા ચુકવું નહીં.

આવકનો ચોથો ભાગ વેપારમાં રોકવો તથા ચોથો ભાગ સાચવી રાખવો. અને ચોથા ભાગથી સ્વજન વર્ગનું પોષણ કરવું આવી રીતે જ્ઞે વર્તન કરવામાં આવે તો ચિત્તની સમાધીને ભંગ થવાનો પ્રસંગ કોઈ પણ વખતે ઘણું કરીને આવતો નથી. અને વ્યવહાર સારી રીતે ચલાવી શકાય છે. કેટલીએક વખત આવકનો વિચાર કર્યા શિવાય ખર્ચ કરવામાં આવે છે, અને તેથી થએલી દ્રવ્યની હાનીવડે સારાં કુટુંબો પણ છિન્ન ભિન્ન થએલાં જ્ઞેષ્ઠ્યે છીએ. સામાન્ય લોકો આવકના પ્રમાણથી અધિક ખર્ચ કરે, અને તેથી તેમની અવસ્થા શોચનીય થાય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. રાજ્યો પણ પોતાના રાજ્યની આવક ઉપર ધ્યાન આપ્યા શિવાય પોતાની કીર્તિ જાહેરમાં લાવવા પોતાના ગજ ઉપરાંત દાનાદિકમાં લક્ષ્મીનો વ્યય કરી પોતાનાં રાજ્યને ગુમાવી દે છે, એમ ઘણું ઉદાહરણો શાસ્ત્ર દૃષ્ટિથી તથા ઇતિહાસિક નજરે જતાં માલમ પડે છે, માટે આવકને અનુસારે ખર્ચ કરવામાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રવર્તિ કરવી.

ઉપર જણાવેલી બીનાતો સામાન્ય ધન વાલા માટે ગતાવી છે પણ જેની પાસે વિશેષ સમૃદ્ધિ હોય અને આવકનું સાઈ સાધન હોય તેને તો આવકમાંથી અડધો અડધ ધન ધર્મમાં વ્યય કરવું જ્ઞેષ્ઠ્યે. કારણકે ભવિષ્યની આપત્તિના અચાવમાટે

જેની પાસે જ્ઞેય્યે તેટલું ધન છે, અને આવક પણસારી છે તેથી લવિધ્યની આપ-
ત્તિના સંભવ ઘણે ભાગે થોડો રહે છે તેવા પુરૂષે આ લવની પેઠે આવતો ભવ પણ
મુખરૂપ થાય તેને માટે આવકમાંથી અડધો અડધ ધન દર વર્ષે હીસાબ કરી ધર્મ
કાર્યમાં ખર્ચવું જ્ઞેય્યે તેથી પણ કોઈ અવસરે અધિક ખર્ચ કરે તો પણ તેને
અડચણ આવી પડતી નથી. બાકી આલોકનાં કાર્યો છે તેને અવશેષ રહેલા ધનથી યત્ન
પૂર્વક કરવાં, વળી કહ્યું છે કે—દુનીયામાં વગર કરે ધનના ચાર ભાગીદાર થઇ જાય છે.
અને તેમાં જ્ઞે મુખ્ય ભાગીદાર જે ધર્મ છે, તેના ઉપર દુર્લક્ષ કરવામાં આવે તો બાકી
રહેલા જે ત્રણ ભાગીદારો રાજ, ચોર અને અગ્નિ એ પ્રાયે ધનવાનની ઇચ્છા વિના
પણ તે ધનનો અસાત્કારથી પણ નાશ કરે છે, માટે ધનવાન પુરૂષોએ ધર્મ ઉપર
વધારે લક્ષ આપી તેમાં ધન ખર્ચવા પ્રયાસ કરવો જ્ઞેય્યે.

જ્ઞે આવકના પ્રમાણમાં ખર્ચ કરવામાં ન આવે તો તેને કૃપણતા રૂપ પદ્ધતીની
પ્રાપ્તિ થાય છે, અને કૃપણો તો હંમેશ પોષણ કરવા લાયક પોતાના આત્માને ઠગી
દ્રવ્યનેજ ભેગું કરે છે; પરંતુ તે દ્રવ્યથી ધર્મને ઉપાર્જન કરતો નથી તેજ કારણથી
કહ્યું છે કે—

“ નેહ લોકે નાન્યલોકે, ન ધર્મે નાર્થકામયોઃ ।

નોપકારે નાપકારે, કદર્યં ઉપતિષ્ઠતે ” ॥૪૧॥

શબ્દાર્થ—“ કૃપણ પુરૂષ આલોકના, પરલોકના, ધર્મના, અર્થ તથા કામના,
ઉપકારના કાર્યમાં ઉભો રહેતો નથી. ” ॥ ૪ ॥

ભાવાર્થ—આ સંબંધમાં સોપારા નિવાસી એક કોડાકોડી સુવર્ણના માલિક
એક કૃપણ શ્રેષ્ઠીનું ઉદ્ઘાટરણ છે તે આ પ્રમાણે છે—

ઉજ્જયિની નગરીમાં વિક્રમ રાજ રાજ્ય કરતો હતો. એક વખતે રાજસભામાં
નટોએ અપૂર્વ નાટક કર્યું, તે વખતે રાજસભામાં બેઠેલા એક ગોવાળીઆએ નટોને એક
ખીન્નેરૂં ભેટ આપ્યું. તે અવસરે નટોએ કહ્યું કે,—“ એક ગણું દાન અને સહસ્ર
ગણું પુણ્ય.” આ વાક્ય શ્રવણ કરી રાજ્યે પુછ્યું કે આ કેમ સંભવે ? ત્યારે નટોએ
કહ્યું કે—સોપારક નગરમાં કૃપણના ઘરે જઈને જુવો. પછી કોતુક જ્ઞવાની ઇચ્છાવાળો
રાજ સોપારામાં ગયો, ત્યાં લોકો પાસે કૃપણના ઘરની પૃચ્છા કરી, લોકોએ કહ્યું કે,
તેના ઘરને વેગળું નાખ તેનું નામ પણ લઈશ નહીં, આજ તને ભોજન મળશે કે
નહીં ? તેનો પણ સંશય છે, એમ કહી લોકોએ તેને ત્યાં જતાં અટકાવ્યો. તો પણ
રાજ તેને ઘેર ગયો, ત્યાં કૃપણને દોરડાં વણવા વિગેરે ખરાબ કામ કરતો જ્ઞેય્યે અને

તેની નજીક રહીને રાજ્યે તેનું લોજન તથા આચ્છાદન (કપડાં) પ્રમુખ જોઈ લીધું. પછી સાયંકાળે ઉતારો કરવાની ઈચ્છાવાળો અને માર્ગથી શ્રમિત થયેલો રાજા કઠર્ય (કૃપણ) ના ઘરની નજીકમાં દાન દેવાની શ્રદ્ધાવાળો ખલ્વાટ (તાળીઓ) એવું બીજું નામ છે જેનું એવા ગોવીંદનામના ગ્રાહણની કૃપડીમાં ગયો, ત્યાં અભ્યાગતની ઈચ્છા રાખનાર ગોવીંદગ્રાહણે રાજાને ઉચિત સ્થાનમાં બેસાડ્યો, અને ગોવીંદ રાજાના થાકને દુર કરવાને અર્થે તેલની ચાચના કરવા માટે કઠર્યનીપાસે ગયો અને તેલ માગ્યું. પણ તે આવતો નથી ઘણું કહ્યું ત્યારે તેલના પુણ્યનો ચોથો ભાગ માગી લઈ એક કર્ષના ચોથો ભાગ (સોળ માસા) ઘણી મુશ્કેલીથી આપ્યું, તે તેલથી રાજાના શરીરે મર્દન કર્યું અને ઉપ્પુ જળથી રાજાને સ્નાન કરાવ્યું, તે પછી આપસ આપસમાં આવવા વિગેરેનું કારણ પુછતાં રાજાએ ગોવીંદને સર્વ વૃત્તાંત કહી સાંભળાવ્યો. ગોવીંદ પોતાના ઘર આગળ સ્હેલા વડ વૃક્ષની ઉપર પ્રથમની પરિચયવાળી દેવીને પુછ્યું, એટલે દેવીએ ખરી વાત કહી બતાવી. પછી ગોવીંદે રાજાની આગળ આ પ્રમાણે કહ્યું, તને ગોવાળીયાના “એક ગણુ” દાન અને સહસ્ર ગણુ પુણ્ય ” વચનનો નિશ્ચય નવ મહીનાને અંતે કાંતિ નગરીમાં થશે. વળી આ રાત્રીના પાછલા પેહોરે મહાકું સર્પના દંશથી મૃત્યુ થશે અને અતિસારના વ્યાધિથી કઠર્યનું પણ મૃત્યુ થશે. આ વાતનો નિર્ણય કરી તમારે કાંતિ નગરીમાં આવવું પ્રભાતે તેજ પ્રમાણે બનાવ બન્યો તેથી ગોવીંદની કહેલી વાત ઉપર પ્રતિભાવેલો રાજા પણ કોઈ એક વનની અંદર જતાં તેના રૂપથી પરાધીન થયેલી કોઈ વ્યંતરીથી સેવા કરાવેલા રાજાએ નવ મહીના પૂર્ણ કર્યા પછી કાંતિ નગરી તરફ જવાની ઈચ્છાવાળા તે રાજાને દેવીએ ઉપાડીને કાંતિનગરી પાસે મુકી દીધો, ત્યાં કાંતિ નગરીના દરવાજામાં પ્રવેશ કરતાં કોઈ દરિદ્ર સ્ત્રી પોતાની બાલકાનો ત્યાગ કરતી જોવામાં આવી. રાજાએ પુછ્યું આ શું? તે સ્ત્રીએ કહ્યું કે પ્રથમ પણ મહારે દુર્ભાગા એવી સાતકન્યાઓ છે અને આ આઠમી કન્યા થઈ તેનો ત્યાગ કર્યું, આ વાત સાંભળી દયાળુ વિક્રમ રાજાએ સવા લાખ રૂપીઆની કિંમતની પોતાની મુદ્રિકા (વીંટી) આપી તે બાલકાની રક્ષા કરી, પછી રાજા નગરીની અંદર ગયો ત્યાં રાજા માર્ગમાં પડેલા વગડાવવામાં આવતો હતો “રાજાને પુત્ર થયો છે તે સ્તનપ્રાન કરતો નથી અને જોલે છે કે તમે મને મિત્ર કરાવો. એ પ્રમાણે પડડને સાંભળી વિક્રમ રાજા પડડને વગડતાં અટકાવી રાજાના મહેલમાં રાજાપુત્ર પાસે આવ્યો, તે વખતે વિક્રમ રાજાને જોઈ બાળક જોલ્યો હે મિત્ર વિક્રમ ! પધારો તમારો સંદેહ ટળી ગયો? ચિંતમાં ચમત્કાર (આશ્ચર્ય) પામેલો રાજા પણ જોલ્યો હે મિત્ર બાળક ! જે કહેવાનું હોય તે તમે કહો, બાળકે કહ્યું કે હું ગોવીંદ ગ્રાહણ છું અભ્યાગત થયેલા તમાને તેલ મર્દન કરવાના પુણ્યથી હું કાંતિ નગરીના રાજાનો પુત્ર થયો છું અને તે કઠર્ય

દરિદ્ર સ્ત્રીની પુત્રીપણે થએલો છે. તેણે તેલના ચોથા ભાગનું પુણ્ય માંગી લેવા-થી અને તમારૂં તેને દર્શન થવાથી તમે તેને સવાલાખ રૂપીયાની કિંમતની મુ-દ્રિકા અર્પણ કરી તેથી તેણીને ભૂવિત પ્રાપ્ત થયું. આ કારણથી “એક ગણું દાન અને સહસ્ર ગણું પુણ્ય” એ વાક્યનો નિશ્ચય થયો. પછી તે બાળકને આલિંગન કરી હર્ષિત થએલો રાજા પોતાના નગર તરફ ચાલી નિકળ્યો.

એવી રીતે આવકને અનુસરી ખરચ નહીં કરનાર મનુષ્યને લોકમાં શોભા, કીર્તિ અને ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી અને આગામિક કાળમાં પણ કલ્યાણની પેઠે સાંરૂં પરિણામ આવતું નથી. કહ્યું છે કે—

“ ત્યાગો ગુણો વિત્તવતાં, વિત્તં ત્યાગવતાં ગુણઃ ।

પરસ્પરવિયુક્તૌ તુ, વિત્તત્યાગૌ વિમ્બના ॥ ૫ ॥ ”

શબ્દાર્થ—દ્રવ્યવાન પુરૂષોને ત્યાગ (દાન) હોય તો તે ગુણ છે. અને દાન કરવાવાળા પુરૂષોને દ્રવ્ય હોય તો તે ગુણ છે. દ્રવ્ય અને ત્યાગ આ બંને આપસ આપસમાં બુદ્ધા હોય તો એ બંનેની વિડંબના થાય છે. ॥ ૫ ॥ (અર્થાત્ ધનાત્મ્ય દાતા ન હોય અને દાતા ધનાત્મ્ય ન હોય તો વિડંબના શિવાય બીજું શું છે ?)

દાતાને દૂરથીજ દેખતાંની સાથે વર્ષાઋતુના મેઘની પેઠે જનસમૂહ ઉજ્જવિત (આનંદિત) થાય છે. વખતો વખત દાનરૂપ વૃષ્ટિની પ્રવૃત્તિ કરનાર દાતા જેમ મહોટા હાથીની પેઠે નીચ પુરૂષોથી પરાભવ પામતો નથી, તેમજ ઉદાર મનુષ્ય દાનરૂપ અંકુશથી ક્ષણવારમાં હાથીની માફક રાજાઓને વશ કરે છે, જેમ સૂર્યને અંધકારનાં પુદ્ગલો પરાભવ કરી શકતાં નથી, તેમ દાતાને દુજન મનુષ્યોનાં વચનો પરાભવ કરી શકતાં નથી. તથા દાતા દેશ અને કાળથી નષ્ટ થયો હોય તો પણ તે વિક્રમાદિત્ય વિગેરેની પેઠે અવિનાશી યશરૂપ શરીરથી જાણે ? આગળ સ્ફુરાયમાન ન હોય તેમ પ્રકાશે છે. વધારે કહેવાથી શું ? કહ્યું છે કે—

“ સંપદિ વિપદિ વિવાદે, ધર્મે ચાર્થે પરાર્થસઙ્ઘટને ।

દૈવગુરુકૃત્યજાતૈ સ્ફુરત્યુદારઃ પરં લ્લોકૈ ॥ ૬ ॥ ”

શબ્દાર્થ—આ લોકમાં ઉદાર માણસ સંપત્તિમાં, વિપત્તિમાં, વિવાદમાં ધર્મ-માં અને અર્થમાં બીજાના અર્થને સાધવામાં તથા દેવ અને ગુરૂ સંબંધી કાર્ય પ્રાપ્ત થતાં સ્ફુરાયમાન થાય છે. ॥ ૬ ॥

આથી આવકને અનુસાર ખરચ કરનાર થવું જોઈએ. જો આવકથી અનુચિત ખરચ હોય તો તે ખરચ જેમ રોગ શરીરને કૃશ કરી સંપૂર્ણ કાર્યમાં અશક્ત બનાવી દે છે, તેમ મનુષ્યના વૈભવરૂપ સારને કૃશ કરી પુરૂષને સંપૂર્ણ વ્યવસાયમાં અસમર્થ બનાવી દે છે. કહ્યું છે કે—

“ આયવ્યયમનાલ્લોચ્ય, યસ્તુ વૈશ્રમણાયતે ।

અચિરેણૈવ કાલેન, સોઽત્ર વૈ શ્રમણાયતે ॥ ૭ ॥ ”

શબ્દાર્થ—જે પુરૂષ આવક અને ખર્ચનો વિચાર કર્યા શિવાય કુખેરભંડારી-ના જેવી આચરણા કરે છે, તે પુરૂષ થોડાજ વખતમાં ખરેખર આ લોકમાં સાધુ જેવો બની જાય છે. ॥ ૭ ॥

લાવાર્થ—આવક અને ખર્ચનો જે પુરૂષો ખરેખર વિચાર કરતા નથી તેમને બહુ સહન કરવું પડે છે. કેટલાએક પોતાની આવકના પ્રમાણથી, ખીજની દેખાદેખીથી અને સ્વાર્થીઓની ખોટી પ્રશંસાથી કુલાઈ જઈ ગળ ઉપરાંત દાન દે છે. અથવા લોગાદિકમાં લક્ષ્મીનો વ્યય કરે છે અને તેથી જ્યારે તેની પાસેથી ધન ઘટી જાય છે, ત્યારે તે પોતે દાન લેવા યોગ્ય થઈ જાય છે. માટે દાનલોગાદિકમાં લક્ષ્મીનો વ્યય કરવો તે આવકનો વિચાર કરી કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના ફરમાન મુજબ દ્રવ્યના વિભાગ કરી પછી વ્યય કરવો ઉચિત છે. માત્ર ધન ખર્ચી કીર્તિ સંપાદન કરવાથી કિંવા લોગ લોગવવાથી આ મનુષ્યજન્મનું સાર્થક થતું નથી. ધન પુણ્ય પ્રમાણે મળે છે. તે ખીજની ઇર્ષ્યા સ્પર્ધા ન કરતાં પોતાની શક્તિ અનુસાર દ્રવ્યનો વ્યય કરવો. શક્તિ અનુસાર વ્યય કરનારને પ્રાયઃ ચિત્તની સમાધી રહેવાથી ધર્મધ્યાનાદિક કરવામાં વિઘ્ન આવતું નથી. આત્માની ઉચ્ચતા એકાંત ગળ ઉપરાંત દ્રવ્ય ખર્ચ્યા કરતાં સમલાવમાં રહેવાથી વિશેષ થાય છે. તેમજ કર્મક્ષય પણ ધ્યાનાદિક કરવાથી શીઘ્ર થઈ શકે છે. તેથી એકાંત દ્રવ્ય ખર્ચવાથીજ ધર્મ થાય છે, એમ માનવું અયોગ્ય ગણાશે. જેમકે ત્રિજગત્પૂજ્ય શ્રી તીર્થંકર લગવાન એક વર્ષ સુધી હુમેશાં એક કોડ અને આઠ લાખ સોનેયાનું દાન કરતા હતા, છતાં પણ તે દાન તેઓશ્રીને સકલ કર્મ ક્ષય કરવામાં તથા સંપૂર્ણ સમાધી મેળવવામાં સાધનભૂત થયું નહીં, પણ કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરવા માટે તથા કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવા માટે બાર વર્ષ સુધી ઘોર તપસ્યા અને ધ્યાન કરવાં પડ્યાં. કોઈ જીવ ધર્મ કાર્યમાં ધન ખર્ચવાથી ધન મળશે, એવી આશા રાખી પોતાના ગળ ઉપરાંત અગર આવકના સાધન ઉપરાંત ધન ખર્ચે છે; તે દુઃખી થાય છે. તેણે લાવેલું પૂર્વક ધર્મ કાર્યમાં ખર્ચેલા ધનનું ફળ કાંઈ જતું નથી. પણ તે ફળ અંતરાય કર્મના ઉદયથી તત્કાળ નહી મળવાથી અને પોતાની પાસેના દ્રવ્યનો વ્યય થઈ જવાથી પ્રાપ્ત થએલા દારિદ્રને લઈને વખતે ધર્મ ઉપરથી પણ આસ્થા ઉઠાવી નાખે છે. માટે શાસ્ત્રકાર મહારાજએ જે રીતે દ્રવ્યનો વ્યય કરવાની આજ્ઞા ફરમાવી છે તેનું ઉલ્લંઘન કરવું નહીં, અને શાસ્ત્રકારની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનાર વખતે વૈશ્રમણ (કુખેર) જેવો હોય તોપણ પોતાના ગળ ઉપરાંત ખર્ચ કરનાર વૈશ્રમણાયતે એટલે ખરેખર તે સાધુ જેવો થઈ જાય છે.

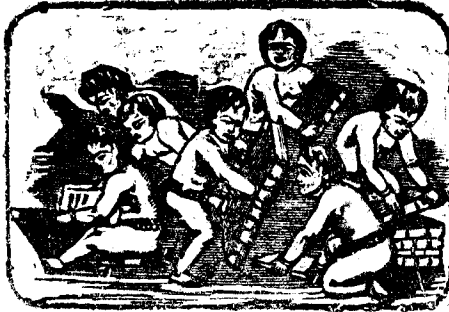
બળી લક્ષ્મી પુણ્યને અનુસારે પ્રાપ્ત થાય છે. એવો નિશ્ચય કરી કદી આવક થોડી હોય તો પણ ઘરના ખર્ચમાં સંકોચ કરી પુણ્ય કર્મમાં ખર્ચ કરવોજ નોંધવો. કારણ થોડો પણ પુણ્ય કર્મમાં ખર્ચ કરવામાં આવ્યો હોય તો તે કાળે કરી એક કોડ દ્રવ્ય જેટલો થાય. જેમ શ્રી તેજપાલ મંત્રિના ઘર દેરાસરમાં ત્રણ વર્ષના પુણ્ય કાર્યનો ખર્ચ છત્રીશ હજાર રૂપીયા પ્રમાણ થયો હતો, તે દ્રવ્યથી મંત્રીએ બાઉલૂ ગામમાં જિનમંદિર કરાવ્યું હતું.

હવે અંતકાર બારમા ગુણની સમાપ્તિ કરતાં દ્રવ્યના પ્રમાણમાં વ્યય કરનાર ગૃહસ્થને શું ફળ થાય છે તે બતાવે છે—

एवं गृहस्थो विजवानुरूपं, व्ययं वितन्वन् व्रजते प्रतिष्ठाम् ।

यशांसि पुण्यं सुखसंपदश्च, धर्मार्थकामाज्जिमतो रुसिद्धम् ॥૮॥

શબ્દાર્થ—કંપર જણાવ્યા પ્રમાણે વૈભવને અનુસાર ખર્ચ કરનાર ગૃહસ્થ પ્રતિષ્ઠા, યશ, પુણ્ય, સુખ અને સંપત્તિને મેળવે છે. તથા ધર્મ, અર્થ અને કામને અભિમત મહોટી સિદ્ધિને પણ મેળવે છે. ॥ ૮ ॥ इति द्वादशः गुण समाप्त ॥

ત્રયોદશ ગુણ વર્ણન.

વે ક્રમથી પ્રાપ્ત થએલ વૈભવને અનુસારે વેષ રાખવારૂપ તેરમા ગુણનું વર્ણન કરે છે.

તથા વેષ એટલે વસ્ત્ર અલંકાર વિગેરે લોચ્ય પદાર્થો. વિત્ત એટલે વૈભવ. ઉપલક્ષણથી, વય, અવસ્થા, દેશ, કાળ, જાતિ, પુરૂષ અને સ્ત્રી વિગેરેનો સંગ્રહ. તદનુસાર એટલે વૈભવના સરખો વેષ ધારણ કરતો ગૃહસ્થ ધર્મનો અધિકારી થાય છે. જો વૈભવ વિગેરેથી અનુચિત વેષ ધારણ કરવામાં આવે તો લોકોમાં ઉપહાસ્યપણાને, તુચ્છપણાને અને આ અન્યાયી છે એવી શંકા વિગેરેના દોષોનું પાત્ર થાય છે. કહ્યું છે કે—

“ આત્મવિત્તાનુમાનેન, કાલ્પોચિત્યેન સર્વદા ।
 કાર્યો વસ્ત્રાદિશૃંગ્ગારો, વયસશ્ચાનુસારતઃ ॥ ૧ ॥
 અર્યાદધિકનેપથ્યો, વેષહીનોઽધિકં ધની ।
 અશક્તૌ વૈરકૃત્ શક્તૈર્મહઙ્ગિરુપહસ્યતે ॥ ૨ ॥
 ન ધાર્યમુત્તમૈર્જીર્ણ, વસ્ત્રં ચ ન મત્વીમસમ્ ।
 વિના રક્તોત્પલં રક્તં, પુષ્પં ચ ન કદાચન ॥ ૩ ॥
 આકાઙ્ક્ષન્નાત્મનો લક્ષ્મી, વસ્ત્રાણિ કુસુમાનિ ચ ।
 પાદત્રાણાનિ વાન્યેન, વિધૃતાનિ ન ધારયેત્ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—ગૃસ્થોએ નિરંતર દ્રવ્ય, કાળ અને અવસ્થાને અનુસારે વસ્તુ વિગેરેનો ઝૂંગાર કરવો જોઈએ ॥ ૧ ॥ દ્રવ્યના પ્રમાણથી વધારે સારો વેષ રાખનાર, વિશેષ ધનવાન છતાં ખરાબ વેષ રાખનાર અને નિર્ભળ છતાં બળવાનની સાથે વૈર કરનાર એવા પુરૂષોનો મોટા પુરૂષો ઉપહાસ્ય કરે છે ॥ ૨ ॥ તથા ઉત્તમ પુરૂષોએ કદીપણ જીર્ણ અને મલીન વસ્ત્ર ધારણ કરવું નહીં. તેમજ લાલ કમળ શિવાય બીજું લાલ પુષ્પ ધારણ કરવું નહીં. ॥ ૩ ॥ જે પુરૂષ પોતાને માટે લક્ષ્મીની ધ્યાન રાખતો હોય, તે પુરૂષ બીજાએ ધારણ કરેલાં વસ્ત્રો, પુષ્પો અને ઉપાનહ (પગરખાં) ધારણ કરે નહીં ॥ ૪ ॥

અથવા આવકને અનુસાર ખરચ કરનાર અને વૈભવને અનુસાર વેષ ધારણ કરનાર ધર્મનો અધિકારી થાય છે, એમ બીજો પણ અર્થ થાય છે. જે માણસ આવક છતાં કૃપણતાથી ખરચ કરતો નથી અને દ્રવ્ય હોવા છતાં ખરાબ વસ્ત્ર વિગેરેને ધારણ કરનાર થાય છે. તેથી લોકોમાં નિહિત થએલો તેપુરૂષ ધર્મમાં પણ અધિકારી થતો નથી અને મગ્ગણ શેઠની પેઠે કલેશનો ભાગી થાય છે. તથા વૈભવને અનુસાર વેષ કરે છતે પણ વિશેષ કરી દેવની પૂજના વખતે અને જિન મંદિર તથા ધર્મસ્થાનમાં જવાના વખતે નિરંતર પહેરાતા વેષથી અધિક ઉત્તમોત્તમ વેષ અને અલંકારનો ઉપભોગ કરવો. કહ્યું છે કે—નિર્ભળ અને ઉત્તમ વેષ ધારણ કરનાર પુરૂષ મંગળ મૂર્તિ થાય છે. તેથી તેવા પ્રકારના પુરૂષને લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય છે. તે આ બે શ્લોકોથી બતાવે છે—

શ્રીમદ્ભક્ષાત્ પ્રજવતિ, પ્રાગદ્વ્યાચ્ચ પ્રવર્ષતે ।

દાદ્યાત્ કુરુતે મૂલ્લં, સંચ્યમાત્પ્રતિષ્ઠતિ ॥ ૫ ॥

શિરઃ સપુષ્પં ચરણૌ સુપૂજિતૌ, નિજાઙ્ગનાસેવનમલ્પજોજનમ્ ।

અનગ્નશાયિત્વમપર્વમૈથુનં, ચિરપ્રનષ્ટાં શ્રિયમાનયન્ત્યમી ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—લક્ષ્મી મંગલ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, જીર્ણથી વૃદ્ધિ પામે છે, નિપુણતાથી મૂલ કરે છે અને ઇંદ્રિયોના નિગ્રહ વિગેરે નિયમોથી સ્થિર થાય છે. ॥૫॥ પુષ્પ સહિત મસ્તક, સારા પૂજેલા ચરણ, સ્વસ્તી સંતોષ, થોડું જોજન, વસ્ત્ર સહિત શયન અને પર્વ દિવસમાં મૈથુનનો ત્યાગ આ સર્વે ઘણા કાળથી નષ્ટ થયેલી લક્ષ્મીને પાછી લાવે છે. ॥ ૬ ॥

આ સંબંધમાં કહ્યું દેવતું વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે—

કહ્યું દેવ રાજને દેવ પૂજા વખતે અગ્નિથી ઘોએલાં ઘોતીયાં, અંદ્રાદિત્ય નામે કુંડળો, પાપ ક્ષયકર નામે હાર અને શ્રી તિલક નામે બાહ્ય અંધ વિગેરે અલંકાર ધારણ કર્યા શિવાય દેવપૂજનો વિધિ કરવામાં આવતો નહીં.

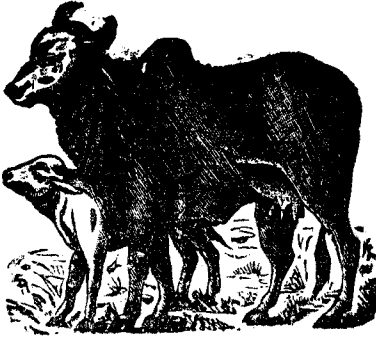
હવે અંધકાર મહારાજ ઉપદેશદ્વારા ધર્મને યોગ્ય કોણ હોય તે ખતાવી તેરમા શુભની સમાપ્તિ કરે છે.—

एवं वितन्वन् विज्ञवानुसारिवेषोपचारं रुचिरं विवेकी ।

स्वधर्मशોचोन्नतिकृद् गृहस्थो, विशेषधर्मार्हतया विज्ञाति ॥૭॥

શબ્દાર્થ—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે વિવેકી ગૃહસ્થ મનોહર એવા વૈભવને અનુસાર વેષનો વ્યવહાર કરે છે તે પુરૂષ યોતાના ધર્મની શાભારૂપ ઉન્નતિ કરનાર થાય છે. અને યોતે વિશેષ ધર્મની યોગ્યતાને મેળવી શાભાને પામે છે. ॥૭॥

इति त्रयोदशः ॥

ચતુર્થદશ ગુણ વર્ણન.

વે કમથી પ્રાપ્ત થએલ ' બુદ્ધિના આઠ ગુણો મેળવવારૂપ ' ચૌ-
દમા ગુણુનું વિવરણ આરંભે છે.

તથા બુદ્ધિના આઠ ગુણો છે. તે જે પુરૂષમાં હોય તે પુરૂષ ધર્મ મેળવવાને અધિકારી થાય છે. તે આઠ ગુણો આ પ્રમાણે છે.

શુશ્રુષા ૧ શ્રવણં ૨ ચૈવ, મ્રહણં ૩ ધારણં ૪ તથા ।

ઝહો ૫ ડ્પોહો ૬ ડ્થવિજ્ઞાનં, ૭ તત્ત્વજ્ઞાનં ૮ ચ ધીગુણાઃ ॥૧॥

શુશ્રુષા, શ્રવણ, ગ્રહણ, ધારણ, ઊહા, અપોહા, અર્થજ્ઞાન અને તત્ત્વજ્ઞાન એ બુદ્ધિના આઠગુણો બન્યા. ૧ તેમાં સાંભળવાની ઇચ્છા તેને શુશ્રુષા કહેવાય છે. શુશ્રુષાની ઇચ્છા શિવાય શ્રવણાદિક ગુણોની પ્રાપ્તિ નથી. ૧ શ્રવણ એટલે સિદ્ધાંતાદિકનું સાંભળવું. આ સાંભળવું મ્હોટા ગુણુના સંયોગને માટે થાય છે. ૨ તેને માટે કહ્યું છે કે—

ક્ષારામ્જસ્ત્યાગતો યદ્વત, મધુરોદકયોગતઃ ।

બીજં પ્રોહ્માદત્તે, તદ્વત્તત્ત્વશ્રુતેર્નરઃ ॥ ૨ ॥

ક્ષારામ્જસ્તુલ્ય ઇહ ચ, ભવયોગોડ્વિદ્વો મતઃ ।

મધુરોદકયોગેન, સમા તત્ત્વશ્રુતિઃ સ્મૃતા ॥ ૩ ॥

ખારા જળનો ત્યાગ થવાથી અને મીઠા જળનો સંયોગ મળવાથી જેમ ખીજ અંકુરને ધારણ કરે છે તેવી રીતે તત્ત્વનું શ્રવણ કરવાથી પુરૂષ દોષનો ત્યાગ કરી ગુણને ગ્રહણ કરે છે. ૨ અહિં સંસારનો સંપૂર્ણ સંયોગ ખારા જળના સમાન માન્યો છે, અને તત્ત્વનું સાંભળવું તેને મીઠા જળના સમાન કહ્યું છે. ૩ સાંભળવા પૂર્વક

શાસ્ત્રોતું ઉપાદાન કરવું તે અહણુ કહેવાય છે. ૩ અહણુ કરેલાં શાસ્ત્રોને સ્મૃતિમાં રાખવાં તેને ધારણુ કહે છે. ૪ બાણેલા પદાર્થોતું અવલંબન કરી તેવા પ્રકારના બીજા પદાર્થોમાં વ્યાપ્તિ વિગેરેનો વિતર્ક કરવો તેને ઉહા કહે છે. ૫ અનુમાન અને ઉક્તિ (કથન) વડે વિરૂદ્ધ એવા હિંસાદિક પદાર્થથી પાપ લાગે છે. એમ બાણુ-વાથી પાછા હઠવું તેને અપોહ કહે છે. ૬ અથવા સામાન્ય જ્ઞાનને ઉહ કહે છે અને વિશેષ જ્ઞાનને અપોહ કહે છે. ઉહાપોહના યોગથી અજ્ઞાન, સંશય અને વિપરીતતાનો ત્યાગ કરવાથી જે જ્ઞાન થાય તેને અર્થ વિજ્ઞાન કહે છે. ૭ ઉહાપોહા અને અર્થ વિજ્ઞાનથી વિશુદ્ધ (નિર્મળ) એટલે આ પ્રમાણે જ છે. એવો નિ-શ્ચય તેને તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે. ૮ આ બુદ્ધિના આઠ ગુણો યથા સંભવ બાણુવા. આ શુશ્રુષા વિગેરેથી બુદ્ધિના ઉત્કર્ષવાળો પુરૂષ નિરંતર વિચાર પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનાર હોય તો કદિપણુ અકલ્યાણને પ્રાપ્ત થતો નથી. પરંતુ સંપૂર્ણ ધર્મ અને વ્યવહારના પરમાર્થના વિચાર કરવામાં તત્પર થાય છે. કહ્યું છે કે—

બુદ્ધિજુઓ આત્મોચ્છ, ધમ્મઠાણં જવાહિ પરિસુદ્ધં ।

જોગત્તમપ્પણોચ્ચિય. અણુબંધં ચેવ જત્તેણં ॥ ૪ ॥

બુદ્ધિમાન પુરૂષ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવરૂપ ઉપાધિથી નિર્મળ એવા ધર્મસ્થાનનો તથા પોતાના યોગ્યપણાનો અને ઉત્તરોત્તર ક્ષણરૂપ અનુબંધનો પણ મહોટા પ્રયત્નથી વિચાર કરે છે. ૪ ઉપરની ગાથાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે.

બુદ્ધિના ઉપલક્ષણથી બુદ્ધિના ગુણવાળો પુરૂષ, દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ એવાં વિશેષણોરૂપ ઉપાધિથી દોષરહિત એવા ધર્મસ્થાનની તેમજ પોતાના આત્માની યોગ્યતાનો પણ વિચાર કરે. એકલા ધર્મસ્થાનનીજ આલોચના કરે છે એમ નહીં એ અપિ શબ્દનો અર્થ છે. જેમ કે કયા ધર્મસ્થાનને હું યોગ્ય છું. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

કઃ કાલઃ કાનિ મિત્રાણિ, કોદેશઃ કૌ વ્યયાગમૌ ।

કશ્ચાહં કા ચ મે શક્તિ, રિતિ ચિન્ત્યં મુદ્ધુર્મુદ્ધુઃ ॥ ૫ ॥

કયો કાળ વર્તે છે ? કોણુ મિત્રો છે ? કયો દેશ છે ? અર્થ અને આવક કયાં છે ? હું કોણુ છું ? અને મહારી શક્તિ શી છે ? એવી રીતે વારંવાર ચિંતવવું પ તેવીજ રીતે ઉત્તરોત્તર ક્ષણરૂપ અનુબંધ (ક્ષણસાધન) નો મહોટા પ્રયત્નથી વિ-ચાર કરે છે. અહિં ક્રિયાપદનો છેલ્લા પદની સાથે સંબંધ કર્યો છે. વળી કહ્યું છે કે—

બુદ્ધિજ્ઞ જહાવિસયં, સઠ્ઠં ધમ્મંતિ ઇત્યુદાહરણં ।

વેદજયણપરિચ્છા, વદુકદુગં ઠાગઘાયંમિ ॥ ૬ ॥

બોધ કરવાને ઇચ્છેલ એવા સર્વ ધર્માદિક વસ્તુનો બોધ થાય છે. તે બોધ બાણવાને અહીંયા વેદાભ્યાસની પરીક્ષામાંના બે છાત્રોતું બકરાને મારવા વિષે ઉદાહરણ છે. ઉપલી ગાથાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે.—બોધ કરવાને ઇચ્છેલ એવા સર્વ ધર્માદિક વસ્તુનો, વિપરીત વિગેરે દોષના ત્યાગપૂર્વક બોધ થાય છે. સમ્યક્ અને તેનાથી વિપરિત અસમ્યક્ બોધને વિષે વેદાભ્યાસની પરીક્ષામાંના નારદ અને પર્વત નામના બે છાત્રોતું ઉદાહરણ છે. તે આ પ્રમાણે:—

શુકિતમતી નામે નગરીમાં ક્ષીરકદંબક નામના ઉપાધ્યાય પાસે વસુ, પર્વત અને નારદ આ ત્રણ છાત્રો વેદોનો અભ્યાસ કરતા હતા. એક વખતે બે જૈન મુનિઓ ભિક્ષા લેવા માટે ક્ષીરકદંબક ઉપાધ્યાયના ઘરે આવ્યા. ત્યાં અભ્યાસ કરતા છાત્રોને જોઈ તે બે મુનિઓમાંથી એક જ્ઞાની મુનિએ બીજા મુનિ પ્રત્યે કહ્યું કે, આ ત્રણ વિદ્યાર્થિઓમાંથી વસુ છે, તે રાજા થશે અને આ બે બ્રાહ્મણ છાત્રોમાંથી એક નરકમાં અને બીજા સ્વર્ગે જશે. એવી મુનિની આ વાર્તાને કોઈ ઠેકાણે પડાંતર રહેલા ઉપાધ્યાયે સાંભળી લીધી. પછી ચિંતાયુક્ત એવા ક્ષીરકદંબક ઉપાધ્યાયે તે છાત્રોની પરીક્ષા કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. કોઈક વખતે લાખના રસથી ભરેલું બકરાતું ચામડું બકરાની આકૃતિ જેવું કરી કૃષ્ણપક્ષની આઠમની રાત્રિએ ઉપાધ્યાયે પર્વતને બોલાવીને આપ્યું અને કહ્યું કે આ બકરાને ત્હારે તેવી જગામાં મારી નાંખવો કે જ્યાં કોઈપણ તેને જોઈ શકે નહિ. આમ કરવાથી વેદ સાંભળવાની યોગ્યતા થાય છે. પછી તે બકરાને ઉપાડીને શુભ પ્રદેશમાં ગયો અને વિચાર વગરના તે પર્વતે તેને મારી નાંખ્યો. તે પછી બકરાના શરીરમાંથી નિકળેલા લાખના રસથી ભિન્નબેલો પર્વત આ ડૂધિર છે, એમ માની સરોવરમાં સ્નાન કરી ગુરૂપાસે આવ્યો અને ગુરૂને આ વૃત્તાંત નિવેદન કરી દીધો. પછી તેના પિતા ક્ષીરકદંબક ઉપાધ્યાયે તેને કહ્યું કે ત્હોં એ બકરાને કેમ માર્યો? કારણ કે સર્વ ઠેકાણે ફરનારા તિર્યગ્ભૂલક દેવતાઓ અને આકાશમાં તારાઓ જીવે છે અને તેને તું પોતે પણ જોતો હતો. ત્યારે તું કેમ કહે છે કે કોઈ ન જીવે તેવી રીતે આ બકરાને મારી નાંખ્યો છે. અહો ? ત્હારી કેવી મૂઠતા છે ? પછી કૃષ્ણપક્ષની ચતુર્દશીના દિવસે .પૂર્વોક્ત વિધિએ નારદને બકરો મારવા વિગેરેતું કહેવામાં આવ્યું. એટલે નારદ પણ ગુરૂના વાક્યને બહુ-માન કરતો વન અને ભુવન વિગેરે જે જે સ્થાનમાં બંધ છે, ત્યાં ત્યાં આ નારદ વન-સ્પતિ અને દેવતાઓ જીવે છે; એમ બાણી તેણે વિચાર કર્યો કે કોઈપણ એવું સ્થાન નથી કે કોઈને કોઈ ન દેખી શકે, તેથી ખરેખર આ બકરાને મારવાની ગુરૂની આજ્ઞા નથી, એમ ધારી ગુરૂપાસે આવી તેને પોતાના આત્માની સર્વ પરિણતિતું નિવેદન કરી દીધું. પછી ઉપાધ્યાય તેની સારી અને ઉચિત ભુદ્ધિથી સંતોષને પ્રાપ્ત થયા અને કહ્યું કે:—

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते, हयाश्वनागाश्ववहन्तिनोदिताः ।
अनुक्तमप्यूहति पणितोजनः, परेङ्कितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥१॥

પ્રેરણા કરનારો એલા અર્થને પશુ પણ ગ્રહણ કરે છે. અર્થોત્ સમજે છે. અને પ્રેરણા કરાએલા અર્થો તથા હસ્તિઓ આલે છે. પરંતુ પંડિત પુરૂષ તો કથન નહીં કરાએલા અર્થને પણ વિતર્કથી ગ્રહણ કરે છે. કારણકે બુદ્ધિ તો ખીબના અભિપ્રાયને જણાવનાર શરીરની ચેષ્ટારૂપ ઈગિત જ્ઞાનના ફળવાળી હોય છે. ૧૧૭૫ પછી ઉપાધ્યાયે નારદને કહ્યું કે આ ખીના કોઈને જણાવવી નહીં. તે પછી પર્વતને વેદનું શ્રવણ કરતાં અટકાવ્યો અને નારદ ઉચિત બુદ્ધિવાળો છે, એમ બાણી તેને વેદ સાંભળવાની આજ્ઞા આપી. હવે ગ્રંથકાર મહારાજ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા જે બુદ્ધિયુક્ત હોય તે ધર્મને યોગ્ય થાય છે. એમ બતાવે છે—

इच्छं पुमर्थेषु विशुद्धबुद्धि, गुणैः समेतः सुविचारसारम् ।
प्रवर्तमानो व्रजते निजार्थ, सिद्धिं जनो धर्मरसोचितत्वम् ॥१॥
इतिचतुर्दशः

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નિર્દોષ એવી બુદ્ધિના ગુણોથી યુક્ત તથા ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષરૂપ પુરૂષાર્થને વિષે પ્રવૃત્તિ કરનાર પુરૂષ સારા વિચારના સારભૂત એવી યોગ્યતાના અર્થની સિદ્ધિને અને ધર્મરૂપ રસની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે. ૮

પંદરમા ગુણનું વિવરણ.

શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણ પૈકી ચૌદમા ગુણનું વર્ણન પુરૂં કરી ક્રમ પ્રાપ્ત “નિરંતર ધર્મને શ્રવણ કરવારૂપ” પંદરમા ગુણનું વિવરણ કરવાનો પ્રારંભ કરે છે.

તથા હમેશાં ઉન્નતિ અને મોક્ષનાં કારણભૂત એવા ધર્મને શ્રવણ કરતો ગૃહસ્થ શ્રાવકધર્મને યોગ્ય થાય છે. તથા પ્રતિદિન ધર્મ સાંભળવામાં તત્પર રહેનારો પુરૂષ મનના ખેદને દૂર કરવામાં સમર્થ થાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

**ક્લાન્તમિદો (અપો) ષ્ણતિ સ્વેદં, તત્તં નિર્વાતિ બુદ્ધ્યતે સ્વેદં (મૂઠં)
સ્થિરતામેતિ વ્યાકુલ, મુપયુક્ત સુન્નાષિતં ચેતઃ ॥ ૧ ॥**

ભાવાર્થ:—સારા કથનમાં ઉપયોગવાળું મન અભિતં થએલાના ખેદને દૂર કરે છે, પરિતાપ પામેલાને શાંત કરે છે, મૂઠ થએલાને યોધ કરે છે અને આકુલ થએલાને સ્થિર કરે છે. ૧ હમેશાં ધર્મનું શ્રવણ કરવું એ ઉત્તરોત્તર ગુણની પ્રાપ્તિનું સાધન હોવાથી પ્રધાન છે. એકલા આ શ્રવણ ગુણથી બુદ્ધિના ગુણ માંહેલો શ્રવણ ગુણ બૃદ્ધો છે.

વળી નિરંતર ધર્મ સાંભળવાનો અભાવ થતાં પ્રાપ્ત થએલો પણ ધર્મ મહિષકાર શ્રેષ્ઠીની પેઠે ચાલ્યો જાય છે. તે મહિષકાર શ્રેષ્ઠીનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે:—

એક વખતે રાજગૃહિ નગરમાં શ્રી મહાવીર સ્વામી ભગવાન્ પધાર્યો હતા, તે વખતે ત્યાં સૌધર્મ દેવલોકનો રહેવાસી અને ચાર હજાર સામાનિક દેવતાઓથી પરિવરેલો દુર્દુરાંક નામા દેવ સૂર્યાલ દેવની પેઠે ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીની આગળ અત્રીશ પ્રકારનાં નાટકો કરી પોતાના સ્થાનપ્રત્યે ચાલ્યો ગયો. તે પછી શ્રી ગૌતમસ્વામીએ ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીને પુછ્યું કે હે ભગવન્? દુર્દુરાંક દેવે આટલી અધી ઋદ્ધિ કયા પુણ્યથી પ્રાપ્ત કરી? આવો પ્રશ્ન થતાં ભગવાન્ મહાવીર સ્વામીએ જવાબ આપ્યો કે, આજ નગરમાં મહોટી રુદ્ધિવાળો મહિષકાર નામે ઇભ્ય રહેતો હતો. તેણે એક વખતે મહારા મુખથી ધર્મ શ્રવણ કરી, ધર્મને અંગી-

કાર કર્યો હતો અને તે ધર્મને ઘણા કાળસુધી પાળ્યો; પરંતુ તેવા પ્રકારના ધર્મો-પદેશક સાધુ પાસે ધર્મનું શ્રવણુ નહી કરવાથી તે મિથ્યા બુદ્ધિવાળો થયો. એક વખતે શિષ્ય ઋતુમાં તેણે અઠમ કરી ત્રણ દિવસનો પૌષધ કર્યો હતો. ત્રીજા દિવસની રાત્રિમાં તૃષાથી પીડિત થએલો અને આત્મધ્યાનને પ્રાપ્ત થએલો તે શેડી-યો વિચાર કરવા લાગ્યો કે જે પુરૂષો વાપી, કુપ વિગેરેને કરાવે છે, તે પુરૂષોનેજ ધન્ય છે. હું પણ પ્રાતઃકાળે એક વાવડીને કરાવીશ. ઇત્યાદિ ચિંતવન કરી પ્રાતઃકાળે અઠમનું પારણું કરી શ્રેણિક રાજના આદેશથી વૈભારગિરિની સમીપમાં તેણે એક વાવડી કરાવી અને તેની ચારે દિશાઓમાં લોજનશાળા, મઠ અને દેવાલય સહિત ઉદ્યાનો કરાવ્યાં. પછી ધર્મનો ત્યાગ કરનારા તે શેડીયાને સોળ મહોટા રોગો ઉત્પન્ન થયા. તેની પીડાથી દુઃખી થઈ તે મૃત્યુ પામ્યો અને તેજ વાપિકામાં દેડકો થયો. વાપિકાને ભેતાંજ તેને ભતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું, તે ભતિસ્મરણુ જ્ઞાનથી પોતે ધર્મની વિરાધના કરી હતી તેનું આ ફળ છે એમ તેના ભણુવામાં આવતાં તેને વૈરાગ્ય થયો. હવેથી મ્હારે છઠ્ઠો તપ કરવો અને તેના પારણામાં વાવડીને કીનારે રહેલું નિર્દોષ લોકોના સ્નાનનું જળ તથા મૃત્તિકાદિકનું ભક્ષણુ કરવું; એવો અભિપ્રય ધારણુ કર્યો. આ અરસામાં વાપિકાની અંદર પ્રાપ્ત થએલા લોકો પરસ્પર વાર્તાલાપ કરે છે કે આજે ભગવાન મહાવીરસ્વામી પધાર્યા છે. તેમને વંદન કરવા જઈશું એવી જનોકિતને શ્રવણુ કરી તે દેડકો મને વંદન કરવા માટે ત્યાંથી નીકળ્યો. રસ્તામાં ચાલતાં શ્રેણિકરાજના ઘોડાના ખુરથી ચગદાઈમરણુ પામી, દેવ થયો છે. ત્યાંથી ચ્યવી મહાવિદેહમાં મનુષ્ય થઈ મોક્ષમાં જશે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે હે ગૌતમ ? હમેશાં ધર્મનું શ્રવણુ નહી કરવાથી ઉત્પન્ન થએલા વિપાકને ભણી, નિરંતર ધર્મનું શ્રવણુ કરવામાં તત્પર થવું ભેઈએ. કહ્યું છે કે:—

પરમાગમ સુસ્સૂતા, અણુરાજં ધમ્મસાહણે પરમો ।

જિણુગુરુ વેયાવચ્ચે, નિયમો સમત્તલ્લિંગાઈં ॥ ૨ ॥

પરમાગમ એટલે દ્વાદશાંગીરૂપ સિદ્ધાંત તેને સાંભળવાની ઇચ્છા, પરમાગમનું શ્રવણુ કર્યા શિવાય સમકિત અને વિવેકાદિકના ગુણુના સમૂહ પ્રાપ્ત થતા નથી. ૧ તથા ધર્મસાધનને વિષે ઉત્કૃષ્ટો અનુરાગ અને જિનેશ્વર ભગવાન તેમજ ગુરૂની વૈયાવચ્ચ કરવાનો નિયમ આ ત્રણ સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્તિના લિંગો છે. તેને માટે હરિભદ્રાચાર્ય મહારાજે કહ્યું છે કે:—

દ્વારાન્નસ્ત્યાગતો યદ્વત્, મધુરોદકયોગતઃ

વીજંપ્રરોહમાદત્તે, તદ્વત્તત્વશ્રુતેર્નરઃ ॥ ૩ ॥

કારામ્નસ્તુલ્ય ઇહ ચ, જવયોગોઽસ્વિલોમતઃ ।
મધુરોદક યોગેન, સમા તત્ત્વ શ્રુતિઃ સ્મૃતા ॥ ૪ ॥
બૌદ્ધામ્નઃ શ્રોતસ શ્રૈષ, સિરાતુલ્યા સતાં મતા ।
અજ્ઞાવેઽસ્યાઃ શ્રુતં વ્યર્થ, મસિરાવન્નિ કૂપવત્ ॥ ૫ ॥

ખારા જળનો ત્યાગ શ્રવાથી અને મધુર જળનો સંયોગ મળવાથી જેમ ખીજ અંકુરને ધારણ કરે છે, તેમ તત્ત્વતું શ્રવણ કરવાથી પુરૂષ મિથ્યાત્વનો ત્યાગ કરી સમ્યક્ત્વને ગ્રહણ કરે છે. ૩ અહિં સંસારનો સંપૂર્ણ સંયોગ ખારા જળની સમાન માન્યો છે અને તત્ત્વતું શ્રવણ કરવું તેને મીઠા જળના સમાન કહ્યું છે. ૪ આ શ્રુતિ ઔદરૂપ જળના પ્રવાહની સિરા સમાન છે. તે સત્પુરૂષોને માન્ય છે. તત્ત્વ શ્રુતિના અભાવે સિરા વિનાની પૃથ્વીમાં કુપની પેઠે તે શ્રુતજ્ઞાન નકામું છે. ૫ ઇતિ શુશ્રુષાતું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે:—

તરુણો સુહી વિચ્છો, રાગી પિય પાણ ણી જુઓ સોહં ।
જ્ઞ જહ સુરગીયં, તજં હિયા સમય સુસ્સૂસા ॥ ૬ ॥

યૌવન અવસ્થાવાળો, નિરંતર સુખી, નિપુણ, પડ્ભદ્રિ રાગોને જાણ અને બહાલી પ્રાણપ્રિયાથી યુક્ત એવો કોઈ પણ પુરૂષ જેમ દેવતાના ગીતને શ્રવણ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે, તેનાથી પણ અધિક જૈનાગમને શ્રવણ કરનારની ઇચ્છાવાળો હોય. ૬

સુંદર ધર્મરૂપ ગુણના સમૂહમાં અતિશય રમણ કરનારી ચિત્તની વૃત્તિવાળા સુદર્શન શ્રેષ્ઠી આ ઠેકાણે ઉદાહરણમાં મુકવા. તે સુદર્શન શ્રેષ્ઠીનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે:—

મગધદેશમાં રાજગૃહ નામે પ્રધાન નગર હતું. તે નગરમાં પ્રભતું પાલન કરવામાં અતિશય ઇચ્છાવાળો શ્રેણિક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. જેના શુદ્ધ સમ્યક્ત્વને પાલન કરવાતું ત્રણ જગત્ને વિષે વિદ્વાનો ખીજને સમ્યક્ત્વની વૃદ્ધિને માટે દૃષ્ટાંત આપતા હતા. તે નગરમાં અબ્બુન નામે એક માળી વસતો હતો. તેને રૂપની સંપત્તિવડે પ્રશંસા કરવા લાયક અંધુમતી નામે ભાર્યા હતી. તે અબ્બુન માળી નગરના ઉદ્યાનમાં રહેલા અને પ્રાતીહાર્યયુક્ત સુદ્ગરપાણિ નામે યજ્ઞતું હમેશાં પુષ્પના સમૂહથી પૂજન કરતો હતો. એક દિવસે તે નગરમાં આણુંદના સાગરરૂપ અને ચિત્તના ઉત્સાહવાળા નગરના લોકો કોઈક સારા મહોત્સવનો પ્રારંભ કરે છે. તે પ્રાતઃકાળે મહારાં પુષ્પો ઘણાં મોંઘા થશે એવો વિચાર કરી તે અબ્બુન માળી પોતાની ભાર્યાની સાથે પુષ્પના ખગીયામાં ગયો. ત્યાં પુષ્પના સમૂ

હથી કરંડીયાને ભરી સાચંકાળે વાસ કરવાની ઇચ્છાથી તે અર્જુન માળી યક્ષના મંદિરમાં આવ્યો. આ વખતે કોઈ દુષ્ટ હૃદયવાળા છ ગોડીલા પુરૂષોએ વિચાર કર્યો કે આપણે આ માળીને બાંધી તેની ભાર્યાને તેના દેખતાં ઇચ્છા પ્રમાણે ભોગવીએ. એમ વિચાર કરી યક્ષના મંદિરમાં પ્રથમથીજ કોઈ ગુપ્ત પ્રદેશમાં તેઓ સંતાઈ રહ્યા હતા. અર્જુન માળી યક્ષના મંદિરમાં પ્રવેશ કરી ક્ષણ વાર એક ચિત્તવાળો થઈ નિઃશંકપણે જેટલામાં યક્ષની પૂજા કરવામાં તત્પર થાય છે તેટલામાં તે છ ગોડીલા પુરૂષોએ બાહાર નિકળી એકદમ તે માળીને દૃઢ બંધનથી બાંધી લીધો અને તેના દેખતાં તેની ભાર્યા સાથે સ્વેચ્છાથી તેઓ ભોગભોગવા લાગ્યા. તેવા પ્રકારના તે આ કાર્યને જોઈ રોષથી ભયંકર બનેલો અર્જુન માળી મંત્રથી બંધાએલા સર્પની પેઠે પ્રહાર કરવાને અસમર્થ હતો. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

પિતૃઘાતાદિ દુઃખાનિ, સહન્તે વદ્વિનોડપિ હિ ।

પ્રિયા ઘર્ષણજં દુઃખં, રડ્ઙ્કોડપિ ન તિત્તિહ્નતિ ॥ ૭ ॥

ભાવાર્થ—બલવાન પુરૂષો પણ પિતા પ્રમુખના ઘાતના દુઃખને સહન કરે છે, પરંતુ પોતાની ભાર્યાના પરાભવથી થએલા દુઃખને રંકે માણસ પણ સહન કરી શકતો નથી. ૭

પછી તે અર્જુન માળી દુર્વચનોથી યક્ષને આ પ્રમાણે ઉપાલંબ દેવા લાગ્યો કે હે યક્ષ ! ખરેખર તું પાષણનોજ છે, પરંતુ ખરો દેવતા નથી. જો તું ખરો દેવતા હોત તો ત્હારા દેખતાં આ પાપી અને અધમ ગોડીઆઓ ત્હારા મંદિરમાં જે મુખથી પણ ન કહી શકાય તેવું અપકૃત્ય કરે છે, તે કેમ કરી શકે ? હે યક્ષ ! જો ત્હારો કોઈ પણ બદ્ધત પ્રભાવ-અતિશય હોત તો આ પ્રમાણે ત્હારા પૂજકની વિડંબના કેમ કરે ? આ પ્રમાણે તેનાં વચન સાંભળી કોપના આટોપથી વિક્રાળ થએલો યક્ષ તે માળીના શરીરમાં પ્રવેશ કરી એકદમ કાચા તંતુની પેઠે તેના બંધનને તોડી નાંખી યક્ષ લોઢાના મુદ્ગરને ઉગામી સ્ત્રીની સાથે તે છ ગોડીઆઓને ચૂર્ણની પેઠે ચૂર્ણ કરી નાંખ્યા. તે દિવસથી લઈને રોષાતુર થએલો તે યક્ષ નગરની બાહાર ખીજ છ પુરૂષો અને એક સ્ત્રી મળી એકંદર સાત મનુષ્યને નિરંતર મારી નાંખે છે. તેનો આ વૃત્તાંત પૃથિવીપતિ શ્રેણિક રાજના બાણવામાં આવ્યાથી નગરના લોકોને પટહોદ્ઘોષણા પૂર્વક આ પ્રમાણે નિવારણ કર્યા કે જ્યાં સુધી અર્જુન માળીએ સાત મનુષ્યોનો વિનાશ ન કર્યો હોય ત્યાં સુધી નગરથી બાહાર કોઈએ નિકળવું નહીં. જે દિવસે તે નગરના ઉદ્યાનમાં પ્રાણીઓને જીવાડવાના વૈભવવાળા શ્રી વદ્ધમાનસ્વામી પધાર્યા, તે દિવસે જિનેશ્વરના આગમનને બાણતાં છતાં અર્જુનમાળીના ભયથી તે ઉદ્યાનમાં કોઈ પણ પુરૂષ

લગવાનું મહાવીર સ્વામીને વંદન કરવા માટે જવાની ઇચ્છા કરતો નથી. આ તરફ તે નગરમાં અતિ શુદ્ધ સમ્યક્ત્વવાનું અને નિર્ભીમાની સુદર્શન નામે શ્રેષ્ઠી રહેતો હતો. તે શ્રેષ્ઠી લગવાનું મહાવીરસ્વામીના વચનામૃતતુ પાન કરવાની ઇચ્છાવાળો હતો, તેથી તે શ્રેષ્ઠીએ પોતાના માતા પિતાને લગવંતને વંદન કરવા નિમિત્તે જવાની વિજ્ઞપ્તિ કરી; અર્થાત્ ત્યાં જવાની આજ્ઞા માંગી. પછી તેના માતા પિતાએ કહ્યું કે હે વત્સ ? હાલ તે માર્ગમાં જતાં તને અર્જુન માળીએ કરેલો મહાન ઉપસર્ગ થશે. તેથી હે વત્સ ? આજે તું અહિં રહીને જ જિનેનાયકને વંદન કર અને પૂર્વે શ્રવણ કરેલી લગવાનુંની દેશનાની ભાવના ભાવ. પછી સુદર્શને પોતાના માતા પિતાને કહ્યું કે જગદ્ગુરૂ મહાવીરસ્વામી અહિં આવે છતે તેમને વંદન કર્યાં શિવાય ભોજન કરવું તે પણ યોગ્ય નથી. મને અર્જુન માળીનો કરેલો ઉપસર્ગ પણ નહીં થાય, કારણ કે જિનેશ્વરનું ધ્યાન કરનારાઓને કંદિ પણ વિધ્નો પ્રાપ્ત થતાં નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

ઉપસર્ગાઃ ક્ષયંયાન્તિ, તિદ્યન્તે વિઘ્નવલ્લયઃ ।

મનઃ પ્રસન્નતામેતિ પૂજ્યમાને જિનેશ્વરે ॥ ૮

સવ્વેતાહ પસન્ના, સુમિણા સજ્ઞા ગહાય નચ્ચતા ।

તિત્તયણ મંગલ નિલ્લયં, દ્વિયણ્ણ જિણં વહં તસ્સ ॥ ૯

જિનેશ્વરની પૂજા કરતાં ઉપસર્ગો નાશ પામે છે. વિઘ્નરૂપ વેલડીઓ છેદાઈ જાય છે. અને મનપ્રસન્નતાને પામે છે. ૮ જે પુરૂષ ત્રણ જગતનાં મંગળોના સ્થાનરૂપ એવા જિનેશ્વર લગવાનને પોતાના દૃઢ્યમાં ધારણ કરે છે, તે પુરૂષને સર્વ સ્વપ્નો, શકુનો, ગ્રહો અને નક્ષત્રો પ્રશસ્ત થઈ જાય છે. ૯

આ પ્રમાણે પોતાના માતા પિતાને જૈનાગમનાં વચનો સાંભળાવી અને પોતે જૈનાગમને સાંભળવાની ઇચ્છામાં ઉત્સુક હૃદયવાળો તે સુદર્શન શ્રેષ્ઠી જગતનું વાત્સલ્ય કરનાર એવા લગવાનું મહાવીર સ્વામીને વંદન કરવા માટે ગયો. જેવામાં તે માર્ગમાં ચાલતો હતો, તેવામાં અર્જુનમાળી પોતે સુદ્ધરને ઉગામી યમરાજની પેઠે તેના સન્મુખ આવ્યો, તેને તેવી રીતે આવતો જોઈ સુદર્શન શ્રેષ્ઠી જિનેશ્વરના ધ્યાનમાં તત્પર થઈ તેજ ઠેકાણે કાયોત્સર્ગ કરી ઉભો રહ્યો. તે વખતે તે પરમેષ્ઠી મહામંત્રના બપથી અસહ્ય-તેજવાળા અને વિસ્તારયુક્ત ધૈર્યવાળા તે સુદર્શન શ્રેષ્ઠીને પરાભવ કરવાને અસમર્થ થએલો, રોષ રહિત થએલો અને ભય પામેલો યક્ષ પોતાના સુદ્ધરને ગ્રહણ કરી, એક દમ અર્જુન માળીના શરીરનો ત્યાગ કરી પોતાના સ્થાનપ્રત્યે આવ્યો ગયો. તેનાથી

મુકત થએલો તે માળી છેદાએલા વૃક્ષની પેઠે ભૂમિ ઉપર પડી ગયો. ક્ષણવારમાં ચૈતન્ય આવ્યું. એટલે પોતાની આગળ ઉભા રહેલા સુદર્શનને જોયો. તે અબ્બુનમાળી-એ સુદર્શનને પુછ્યું કે તમે કોણ છો ? અને ક્યાં જાઓ છો ? ત્યારે સુદર્શન તેના કણુને અમૃત જેવી પ્રિય લાગે તેવી વાણી બોલ્યા. હું શ્રમણોપાસક છું અને ભગવાન્ મહાવીરસ્વામીને વંદન કરવા જાઉં છું. હે અબ્બુન ? જો તમારી પણ સર્વજ્ઞને નમસ્કાર કરવાની ઈચ્છા હોય તો તમે પણ ચાલો. તે પછી ઉત્સુક થએલા તે બંને સંમોસરણુને વિષે આવ્યા. ત્યાં ભક્તિપૂર્વક જિનેશ્વરને નમસ્કાર કરી ભગવાનની દેશનાને શ્રવણુ કરે છે. તે દેશના આ પ્રમાણે છે.

માનુષ્યમાર્ય વિષયઃ સુકુલપ્રસૂતિઃ,

શ્રદ્ધાલુતા ગુરુવચઃ શ્રવણં વિવેકઃ

મોહાન્ધિતે જગતિ સંપ્રતિ સિદ્ધિસોધ

સોપાન પદ્ધતિરિયં સુકૃતોપલચ્યાઃ ॥ ૧૦ ॥

અથવા—તિકાલં જિણવંદનં પદ્ધિણં પૂત્રા જહાસત્તિલં ।

સજ્ઞાલં ગુરુવંદનંચ વિદ્ધિણા દાણં તદ્દાવસ્સયં ।

સત્તીણ વયપાલ્લણં તદ્દ તવો અપુઠ્ઠવનાણ્જણં ।

ણ્ણસો સાવયપુંગવાણ્જણિલં ધમ્મો જિણં દાગમે ॥૧૧॥

સાંપ્રતકાળમાં મોહથી અંધ બનેલા આ જગતને વિષે મનુષ્યજન્મ, આર્ય દેશ, સારા કુળમાં જન્મ, શ્રદ્ધાલુતા, ગુરૂના વચનનું શ્રવણુ અને વિવેક એ પુણ્ય-થી પ્રાપ્ત થએલી મોક્ષરૂપ પ્રાસાદમાં જવાની પગથીયાંની શ્રેણી છે. ૧૦ ત્રિકાળ જિનવંદન, નિરંતર યથાશક્તિ જિનપૂજ, સ્વાધ્યાય, વિધિપૂર્વક ગુરુવંદન, દાન, પ્રતિકંભણુ, શક્તિ પ્રમાણે પ્રતનું પાલનું, તપસ્યા અને અપૂર્વ જ્ઞાનનું ઉપાર્જન આ ઉત્તમ શ્રાવકનો ધર્મ જિનેશ્વર ભગવાનના આગમને વિષે કહેલો છે. ૧૧

આ પ્રમાણે જિનેશ્વરની હૃષી પૂર્વક દેશના સાંભળી સુદર્શન શ્રેષ્ઠીએ ભાવપૂર્વક શક્તિ પ્રમાણે અભિગ્રહો ગ્રહણુ કર્યો. તે પછી જિનેશ્વરને વંદન કરવાથી પોતાના આત્માને કૃતાર્થ માનતો ધર્મ સાંભળવાની ઈચ્છાના ઉદયથી રંગાએલો સુદર્શન પોતાને ઘરે આવ્યો. અબ્બુને પણ અમૃત સમાન ઉજવળ એવી અરિહંતની દેશનાનું પાન કરી, વૈરાગ્યના રંગથી ભગવાન્ શ્રી મહાવીરસ્વામી પાસે દીક્ષા ગ્રહણુ કરી. મારે જઘન્યથી નિરંતર છઠેની તપસ્યા કરવી. આ પ્રમાણે અભિગ્રહને ગ્રહણુ કરી પરીષદોને સહન કરતો અને સંલેખના કરવામાં તપર એવા અબ્બુન માળી

મુનિએ આઠ મહિના સુધી વ્રત પાળ્યું. તે પછી કર્મનો ક્ષય થવાથી સુખના સ્થાન રૂપ મોક્ષને પ્રાપ્ત થયો. સુદર્શનશ્રેષ્ઠી પણ નિર્દોષ અને ઉત્તમ શ્રાવકધર્મને આરાધી-દેવતાનું સુખ મેળવી કર્મનો ક્ષય થવાથી અનુક્રમે મોક્ષમાં જશે.

હવે અંચકાર મહારાજ પંદરમા ગુણનું વિવરણ પુરૂં કરતાં ઉપદેશદ્વારા લવ્ય પ્રાણીઓને નિરંતર ધર્મ શ્રવણ કરવાની ભલામણ કરે છે—

इत्यागमश्रवणसादरमानसस्य,
वृत्तं निशम्य वणिजोऽस्य सुदर्शनस्य ।
संसारवारिनिधितारणनौनिभायां,
धर्मश्रुतौ कुरुत नव्यजनाः प्रयत्नम् ॥१२॥

શબ્દાર્થ—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જૈનાગમને શ્રવણ કરવામાં સાદર દ્વંદ્ય-વાળા આ સુદર્શન વણિકનું વૃત્તાંત શ્રવણ કરી સંસારરૂપ સમુદ્રને તરવામાં નાવ સમાન એવા ધર્મ શ્રવણમાં હે ભવિ પ્રાણીઓ નિરંતર પ્રયત્ન કરો. ॥૧૨॥ ઇતિ આ-ગમની શુશ્રૂષારૂપ સમ્યક્તવના લિંગ વિષે સુદર્શન શ્રેષ્ઠિની કથા સમાપ્ત થઈ ॥

ષોનશગુણવર્ણન.

હવે શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણ પૈકી પંદરમા ગુણનું વિવરણ પુરૂં કરી ક્રમથી પ્રાપ્ત થએલ “અભ્રુમાં ભોજનનો ત્યાગ કરવારૂપ” સોળમા ગુણના વિવરણનો પ્રારંભ કરે છે.

તથા અભ્રુ એટલે પ્રથમ કરેલા ભોજનનું પાચન ન થયું હોય ત્યાં સુધી અથવા પૂર્વભોજન પરિપાકને ન પામ્યું હોય ત્યાં સુધી નવા ભોજનનો ત્યાગ કરવાના સ્વભાવવાળો ગૃહસ્થ શ્રાદ્ધર્મને યોગ્ય થાય છે. તથા અભ્રુમાં ભોજન કરવામાં આવે તો સર્વ જાતના રોગોના મૂળરૂપ અભ્રુની વૃદ્ધિ કરેલીજ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે:—અર્જીર્ણપમવા રોગા ઇતિ । સર્વ રોગો અભ્રુથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને તે અભ્રુ શરીરના ચિન્હોથી જાણી લેવું. તે ચિન્હો આ પ્રમાણે છે—

**મદ્ભવાતયોર્વિગન્ધો, વિદ્ભ્રુદો ગાત્રગૌરવમરુચ્યમ્ ।
અવિશુદ્ધશ્ચોઝારઃ, ષડ્ જીર્ણે વ્યક્તલિજ્ઞાનિ ॥૧॥**

શબ્દાર્થ—વિષ્ટા તથા વાયુમાં દુર્ગંધ છુટે, વિષ્ટામાં ફેરફાર થાય, શરીર ભારે થાય, ભોજન ઉપર અરૂચી થાય, અને ખરાબ ઓડકાર આવે એ છ અભ્રુ થવામાં સ્પષ્ટ ચિન્હો છે. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—વળી અભ્રુમાં ગ્રહણ કરાએલો આહાર મનુષ્યના વાત, પિત્ત કફના દોષને એકદમ પ્રકોપ કરાવે છે. ખરેખર રોગની ઉત્પત્તિ અભ્રુથી થાય છે અને તે અભ્રુ રસશોષ, આમ, વિષ્ટાબ્ધ, અને વિપકવ વિગેરેના ભેદથી ચાર પ્રકારે કહેલું છે. રસશોષ અભ્રુમાં બગાસાં, આમ અભ્રુમાં ઓડકાર, વિષ્ટાબ્ધ અભ્રુમાં અંગલંગ, અને વિપકવ અભ્રુથી ધૂમાડાના જેવો ઓડકાર થાય. તથા અભ્રુના ઉપલક્ષણથી રોગાદિકના ઉદયમાં, સ્વજન, દેવ, અને ગુર્વાદિકના ઉપસર્ગમાં તથા દેવ ગુરૂના વંદનના અભાવમાં વિવેકી પુરૂષોને ભોજન કરવું યુક્ત નથી. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

દેવસાધુપુરસ્વામિસ્વજનવ્યસને સતિ ।

મદ્દાણે ચ ન જોક્તવ્યં, સત્યાં શક્તૌ વિવેકિના ॥૨॥

તયાગમશ્ર—

અદ્વ ન જમિજ્જ રોગે, મોહુદયે સયણમાઙ્ગ ઉસ્સગ્ગે ।

પાણિદયાતવહેત્તં, અંતે તણુમાયણત્તં ચ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—દેવ, સાધુ, નગરનાયક, અને સ્વજનોને કષ્ટ પ્રાપ્ત થયે છતે તથા અંદ્ર સ્પર્ધાદિકના અહુષ્માં વિવેકી પુરૂષે શકિત છતાં ભોજન કરવું નહીં. ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—તેવીજ રીતે આગમમાં પણ કહેલું છે કે—અથવા રોગમાં, મોહોદયમાં સ્વજનાદિકને કષ્ટ થતાં પ્રાણીઓની દયાથી, તપસ્થાના કારણથી અને અંત વખતે શરીરનો ત્યાગ કરવા માટે ભોજન કરવું નહીં. ॥ ૩ ॥ તથા વિશેષ પર્વોમાં શ્રી સંપ્રતિ રાત્ર અને કુમારપાળ રાત્રની પેઠે ભોજનનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. હવે અંથકાર ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા ધર્મને યોગ્ય બતાવે છે.

વિશેષકારણૈરેવમજોજનપરાયણઃ ।

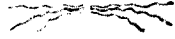
સદારોગ્યગુણોદ્વાસી, ધર્મયોગ્યો ગૃહી જવેત્ ॥ ૪ ॥

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વિશેષ કારણથી ભોજનનો ત્યાગ કરવામાં તત્પર અને નિરંતર આરોગ્યતાના ગુણથી ઉદ્ધાસ પામેલો પુરૂષ ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય થાયછે. ॥૪॥

સપ્તદશગુણવર્ણન.

વે શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણ પૈકી સોળમા ગુણનું વિવરણ પૂર્ણ કરી ક્રમથી આવેલા “ કાળે ભોજન કરવારૂપ ” સત્તરમા ગુણના વિવરણનો પ્રારંભ કરે છે—

તથા અન્નાદિકથી ઉપજીવન કરનાર ગૃહસ્થ જ્યારે ખાવાની ઇચ્છા થાય તે કાળે લોહુપતા વિગેરેનો ત્યાગ કરી જઠરાગ્નિના ખળ પ્રમાણે હિતકારી અને પ્રમાણોપેત ભોજન કરે. કહ્યું છે કે:—

કાળનાર્તમતિક્રાન્તં, સર્વં તદશનં સમમ્ ।

ક્ષાણમાત્રસુખસ્યાર્થે, લૌલ્યં કુર્વન્તિ નો બુધાઃ ॥૧॥

જિહ્વે પ્રમાણં જાનીહિ, જોજને વચને તથા ।

અતિચુક્તમતિચોક્તં, પ્રાણિનાં મરણપ્રદમ્ ॥૨॥

શબ્દાર્થ—કંઠનાડીનું ઉલંઘન કરી ગયા પછી તે તમામ ખાવાનું મરખું છે; તેથી પંડિત પુરૂષો ક્ષણમાત્રના સુખને અર્થે લોહુપતા કરતા નથી. શાણકે જિહ્વે ? ભોજન કરવામાં તથા વચનો બોલવામાં તે પ્રમાણ રાખજે, કારણ અતિ ભોજન કરેલું અને અતિ બોલાવેલું પ્રાણિઓને મરણ આપનારૂં થાય છે. ॥ ૨ ॥

ભાવાર્થ—અધિક કરેલું ભોજન ખરેખર વમન, વિરેચન, અને મરણ વિગેરે કરનાર હોવાથી સારૂં નથી. જે પુરૂષ પ્રમાણોપેત ભોજન કરે છે, તે ધણું ભોજન કરે છે. ક્ષુધા વગર ખાધેલું અમૃત પણ વિષરૂપ થાય છે તથા ક્ષુધાનો કાળ ઉલંઘન કરવાથી અન્ન ઉપર દ્રેષ થાય છે અને શરીર સીદાય છે. અગ્નિ ખુબી ગયા પછી ઇંધણ શું કરશે ? કહ્યું છે કે—

પાનાહારાદયો યસ્યાવિરુદ્ધાઃ પ્રકૃતેરપિ ।

સુખિત્વાયાવકલ્પન્તે, તત્સાત્મ્યમિતિ ગીયતે ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—જેની પ્રકૃતિને વિરૂદ્ધ એવાં આહાર પાણી વિગેરે જે મુખને માટે કહ્યાય તેને સાત્મ્ય કહે છે. ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:—એવા લક્ષણવાળા સાત્મ્યથી જન્મથી માંડીને સાત્મ્ય વડે લોજન કરેલું વિષ પણ પથ્ય થાય છે. પરંતુ અસાત્મ્ય હોય તો પણ જે પથ્ય હોય તે સેવવું. પરંતુ સાત્મ્યથી પ્રાપ્ત થએલ પણ અપથ્ય હોય તો તે સેવવું નહીં. બલવાન્ પુરૂષને બધુંએ પથ્ય છે એમ માની કાળકૂટ વિષ ન ખાવું. વિષ તંત્ર (ઔષધી) ને જાણનારો સુશિક્ષિત હોય તો પણ કદાચિત્ વિષથી જ મરણ્ય પામે છે. એવી રીતે અજાણ્યાંમાં લોજનનો ત્યાગ ન કરે અને અસાત્મ્યથી લોજન કરે છતે પ્રાયે કરી હુમેશાં રોગ વિગેરેની ઉત્પત્તિથી આકુલ વ્યાકુલ થનાર અને તેથી નિરંતર આત્મધ્યાનમાં તત્પર રહેનાર પુરૂષને ધર્મની યોગ્યતા કેવી રીતે થાય ? આથી ગૃહસ્થ પુરૂષે યથોક્ત ગુણવાળા થવું જોઈએ. લોજન કરવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે:—

ઉત્તમ પુરૂષોએ પિતાને, માતાને, બાલકોને, સગર્ભાસ્ત્રીને, વૃદ્ધને, અને રોગિ-ઓને પ્રથમ લોજન આપી પછી પોતે લોજન કરે, તથા ધર્મનો જાણુ પુરૂષ પોતાનાં રાખેલાં પશુઓની તથા નોકર વિગેરે મનુષ્યોની ચિંતા કરી પોતે લોજન કરે તેમ કર્યા સિવાય લોજન કરે નહીં. તથા મૂળમાં કાલે એવું વાક્ય છે. તે ઉપરથી અકાળનો ત્યાગ કરવો એમ સૂચવે છે. અતિ પ્રાતઃકાળ, સાયંકાળ અને રાત્રિના લક્ષણવાળો અકાળ કહેવાય છે. તેવા કાળમાં લોજન કરવું સર્વ શાસ્ત્રમાં નિષિદ્ધ હોવાથી અને મહાન્ દોષ તથા મહાન્ પાપનું કારણ હોવાથી યુક્ત નથી તેને માટે કહ્યું છે કે:—

ચત્વારો નરક દ્વારાઃ, પ્રથમં રાત્રિભોજનમ્ ।

પરસ્ત્રીગમનં ચૈવ, સંધાનાનન્તકાયિકે

॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ:—પહેલું રાત્રિભોજન, બીજું પરસ્ત્રીગમન, ત્રીજું બોળ અથાણું અને ચોથું અનંતકાયનું લક્ષણ એ ચાર નરકમાં પ્રવેશ કરવાનાં દ્વાર છે. ॥ ૪ ॥

હે યુધિષ્ઠર ? રાત્રિમાં પાણી પણ પીવું યોગ્ય નથી. તેમાં વિશેષ કરી તપસ્વી અને વિવેકી ગૃહસ્થોને તો બીલકુલ યોગ્ય નથી. જે સારી બુદ્ધિવાળા પુરૂષો હુમેશાં રાત્રિમાં આહારનો ત્યાગ કરે છે તે પુરૂષોને એક માસમાં પંદર ઉપવાસનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ લોકમાં કોઈ એવો કાળ છે કે જે કાળમાં લોજન ન થાય તેથી જે પુરૂષ અકાળનો ત્યાગ કરી કાળે લોજન કરે છે, તેને ધર્મનો જાણુ સમજવો. જે પુરૂષ હુમેશાં રાત્રિભોજનનું પચ્યખાણુ કરે છે તે પુરૂષને ધન્ય છે. કારણુ લોકમાં આયુષ્ય સો વર્ષનું કહેવામાં આવે છે તેથી રાત્રિભોજનનું પચ્યખાણુ કરનાર પુરૂષ

આયુષ્યના અડધા ભાગે ઉપોષિત ગણાય છે. જે પુરૂષ અર્ધઘટી અથવા કુકત એક ઘટીનું વ્રત ધારણ કરે છે તે પુરૂષ દેવલોકમાં દેવપણે ઉત્તમ થાય છે. તો જેને આર પોહોરનું વ્રત ધારણ કર્યું હોય તેની તો વાતજ શી ? જે કરણોને લઈ પ્રાણીઓનું અવિતવ્ય અનેક કષ્ટોથી વ્યાપ્ત થએલું હોય છે તેમાં કથંચિત્ ભાગ્યનો યોગ થાય તો પ્રાણી રાત્રિમાં ભોજન કરનાર ન થાય તથા—રાત્રિભોજનના દોષને જાણનારો જે પુરૂષ દિવસના આદિમાં અને દિવસના અવસાનમાં જે જે ઘટીનો ત્યાગ કરી ભોજન કરે છે તે પુરૂષ પુણ્યના ભાજનરૂપ થાય છે. આ લોક સંબંધી રાત્રિભોજનના દોષો આ પ્રમાણે છે:—

કીડી ખાવામાં આવે તો બુદ્ધિનો નાશ કરે છે, કાંટો ખાવામાં આવે તો તાળવાનો ભેદ કરે છે, ગળામાં વાળ લાગ્યો હોય તો કંઠને ખગાડે છે. સંસકત જંતુઓની સંતતિ અને સંપાતિમ અનેક પ્રાણિઓના વિનાશનો હેતુ હોવાથી રાત્રિ ભોજન મહાન પાપનું મૂળ છે. તેથી ત્યાગ કરવું યોગ્ય છે. તેને માટે વિવેક વિલાસમાં કહ્યું છે કે—

અતિ પ્રાતઃકાળે, સાયંકાળે, રાત્રિએ, અન્નની નિંદા કરતાં, માર્ગમાં ચાલતાં જમણા પગ ઉપર હાથ મુકી તથા ખાવાની વસ્તુ ડાબા હાથમાં લઈ ભોજન કરવું નહીં. ખુદ્દી જગામાં, તડકામાં, અધકારમાં, વૃક્ષના અધોભાગમાં અને તર્જની આંગળીને ઉંચી કરી કદિપણુ ભોજન કરવું નહીં. મુખ, હાથ અને પગ ધોયા વિના, નમ્ર અવસ્થામાં, મલિનવસ્ત્ર પહેરી અને ડાબા હાથથી થાળી ઉપાડીને કદી પણ ભોજન કરવું નહીં. વિચક્ષણ મનુષ્યે એક વસ્ત્ર પહેરી, ભીનાવસ્ત્રથી મસ્તકને વીંટાળી, તથા અપવિત્ર છતાં ખાવાની વસ્તુ ઉપર લોલુપ થઈ કદિ પણ ભોજન કરવું નહીં. પગરખાં સાથે, વ્યગ્રચિત્તે, કેવળ જમીન ઉપર બેસી, પલંગમાં રહી, અગ્નિ, નૈર્ઋત, વાયવ્ય અને ઈશાનરૂપ વિદિશા તથા દક્ષિણુદિશા તરફ મુખ રાખી અને ટુંકા આસન ઉપર બેસી ભોજન કરવું નહીં. આસન ઉપર પગ રાખી, અંડાળ કે ધર્મબ્રહ્મ પુરૂષોના દેખતાં અને ભાંગેલા તથા મલિન ભાજનમાં ભોજન કરે નહીં. આ ભોજન કેના તરફથી આંગ્યું છે એમ જાણવામાં ન હોય, અન્નણ્યું હોય અને ધીજી વખત ગરમ કરેલું હોય તેવું ભોજન કરે નહીં. તેમજ જમતાં જમતાં ખચ ખચ એવા શબ્દોએ સહિત અને મુખનો વિકાર કરતો ભોજન કરે નહીં. ભોજન નિમિત્તે આમંગલ્ય કરવાથી પ્રીતિને ઉત્તમ કરતો અને ભોજનની શરૂઆતમાં ઇષ્ટદેવના નામનું સ્મરણ કરતો સરખા વિશાળ અને અતિ ઉંચું નહોય તેવા સ્થિર આસન ઉપર બેસી ભોજન કરે. માસી, માતા, ખંડેન અને ભાર્યો વિગેરે સ્ત્રીઓએ આદર પૂર્વક પકાવેલું, ભોજન કરી નિવૃત્ત થએલા પવિત્ર પુરૂષોએ પીરસેલું અને સર્વ લોકો ભોજન કરી રહ્યા પછી પોતે ભોજન કરે. આ લોકમાં પોતાનું પેટ કોણ ભરતું નથી ? માટે જે ઘણા જીવોનો આધાર હોય તેજ પુરૂષ પુરૂષ ગણાય

છે. તેથી લોજન વખતે પ્રાપ્ત થએલા આંધવાદિકને લોજન કરાવે. જે પુરૂષો સુપાત્રને દાન આપી અથવા તેો અધિક શ્રદ્ધાથી સુપાત્રનું સ્મરણ કરી લોજન કરે છે, તે ધન્ય છે. તે શિવાયના કેવળ પોતાનું પેટ ભરનારા નરાધમોથી શું ? અતિથિઓને ભક્તિથી, અર્થિજનોને શક્તિ અનુસારે અને દુઃખીજનોને અનુકંપાથી યોગ્યતા પ્રમાણે કૃતાર્થ કરી પછી મહાત્મા પુરૂષોને લોજન કરવું યોગ્ય છે. યાચના કરનારા સંન્યાસી અને બ્રહ્મચારિઓને ભિક્ષા આપે. જે ગ્રાસ પ્રમાણ હોય, તેને ભિક્ષા કહે છે અને ચાર ગ્રાસને અગ્ર કહે છે. ઉત્તમ બ્રાહ્મણો ચાર અગ્રને હંતકાર કહે છે. અથવાતો લોજનને હંતકાર કહે છે અને ભિક્ષાને અગ્ર પણ કહે છે. અતિથિ, વિદ્વાન, જ્ઞાતિબંધુ અને અર્થિજનોની પૂજા કરી પોતાના વૈભવપ્રમાણે તેમને આપ્યા શિવાય લોજન કરવું નહીં. જે વખતે દક્ષિણ નાસિકા વહેતી હોય તે વખતે મૌન કરી, શરીરને સિધું રાખી, દરેક ખાવાની વસ્તુ સુંઘીને અને દષ્ટિદોષના વિકારને ટાળીને ખરાબ સ્વાદથી, સ્વાદ વગરથી અને વિકૃતથી વર્જિત થએલું તથા શાસ્ત્રમાં નિષેધ કરેલા સંપૂર્ણ આહારના ત્યાગ કરવાથી મનોહર એવા અન્નાદિકનું લોજન કરવું જોઈએ. તથા લોજન કરતાં સારી સ્નિગ્ધ, મધુર અને રસ યુક્ત વસ્તુ પ્રથમ ખાવી. પ્રવાહી, ખાટી, અને ખારી વસ્તુ વચમાં ખાવી, તીખી તથા કડવી વસ્તુ લોજનના અંતમાં ખાવી. મનુષ્યે લોજન કરી રહ્યા પછી રસથી ખરડાએલા હાથે પાણીનો એક કોગળો હમેશાં પીવે. વળી લોજન કરી રહ્યા પછી જળથી ભિન્નએલા હાથે બે ગાલને, ખીજા હાથને અને બે ચક્ષુને સ્પર્શ ન કરે કિંતુ કલ્યાણને માટે પોતાના બે હાથે સ્પર્શ કરે. કહ્યું છે કે:—

મા કરેણ કરં પાર્થ, મા ગદ્ધૌ મા ચ ચક્ષુષી ।

જાનુની સ્પૃશ રાજેન્દ્ર, જર્તવ્યા બહવો યદિ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—હું યુધિષ્ઠિર રાજેન્દ્ર ? જે ત્હારે ઘણા માણસોનું પોષણ કરવું હોય તેો લોજન કર્યા પછી ભીના હાથે ખીજા હાથનો, બે ગાલનો અને બે નેત્રનો સ્પર્શ કરીશ નહીં પરંતુ ત્હારા બે હાથે સ્પર્શ કરજે. ॥ ૫ ॥

હવે અંશકાર મહારાજ ગુણની સમાપ્ત કરતાં વિધિથી લોજન કરનારને ક્ષણ બતાવે છે.

વિધિનૈવં વિશુદ્ધાત્મા, વિદધાનઃ સુજોજનમ્ ।

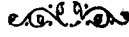
યદ્દિધર્માર્હતામાત્મ—ન્યારોપયતિ સત્તમઃ ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—ઉપર જણાવેલી વિધિથી વિશુદ્ધ આત્માવાળો થઈ સારા લોજનને કરતો અતિશય શ્રેષ્ઠ પુરૂષ પોતાના આત્મામાં ધર્મની યોગ્યતાનું આરોપણ કરે છે. ॥ ૬ ॥

અષ્ટાદશગુણવર્ણન.

વે શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણ પૈકી સત્તરમા ગુણનું વિવરણ સમાપ્ત કરી ક્રમથી પ્રાપ્ત થએલ “ત્રિવર્ગના સાધન કરવા રૂપ” અઠારમા ગુણનું વિવરણ કરે છે.

તથા—ત્રિવર્ગ એટલે ધર્મ, અર્થ અને કામ તેમાં જેનાથી અભીષ્ટકાર્યનો ઉદય અને મોક્ષની સિદ્ધિ થાય તે ધર્મ કહેવાય છે. જેનાથી સર્વ વસ્તુના કાર્યની સિદ્ધિ થાય તે અર્થ કહેવાય છે. અને જેનાથી અભિમાનના રસથી પ્રેરાએલી સર્વ ઇંદ્રિયોને પ્રીતિ થાય તે કામ કહેવાય છે. તેથી પરસ્પર એક બીજાનો (ધર્મ અને કામનો) વિઘાત (નાશ) અથવા તો બાધા ન થાય તેવી રીતે ધર્મભિલાષી પુરૂષ ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગનું સાધન કરે. પરંતુ એકલા ધર્મને અથવા તો એકલા અર્થ કે કામને સાધે નહીં. કહ્યું છે કે:—

यस्य त्रिवर्गशून्यानि दिनान्यायान्ति यान्ति च ।

सदोहकारजस्रैव, श्वसन्नपि न जीवति ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—જે પુરૂષના ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગના સાધન શિવાયના દિવસો આવે છે અને જાય છે, તે પુરૂષ હાહારની ધમનની પેઠે ધ્યાસ લે છે તો પણ તે જીવે છે એમ કહેવાય નહીં. ॥ ૧ ॥

તેમાં ધર્મ અને અર્થનો વિનાશ થવાથી અવિચારણીય એવા ઉત્પન્ન થએલા પદાર્થનો વ્યય કરવારૂપ તાદાત્વિક વિષય સુખમાં લુપ્ત થએલા વનહસ્તિની પેઠે કયો પુરૂષ આપત્તિના સ્થાનરૂપ થયો નથી ? જે પુરૂષને કામ ઉપર અત્યંત આસક્તિ હોય છે તે પુરૂષનો બ્રહ્મહત્ત વિગેરેની પેઠે ધન, ધર્મ, અને શરીરનો નાશ થાય છે. તથા ધર્મ અને કામનું ઉદ્ધવન કરી ઉપાજન કરેલા દ્રવ્યનો બીજાઓ અનુભવ કરે છે. અને પોતે તો હસ્તીનો નાશ કરનાર સિંહની પેઠે અથવા મમ્મણુ વિગેરેની પેઠે ઉત્કુષ્ટા પાપનું ભાજન થાય છે. તથા અર્થ અને કામનું ઉદ્ધવન કરી

એકલા ધર્મની સેવા કરવી તે યતિઓનો જ ધર્મ છે. પરંતુ અર્થકામની ઉપેક્ષા કરી કેવળ ધર્મ કરવો એ ગૃહસ્થોનો ધર્મ નથી. તથા બીજા લોકોન કરનાર કણુ-બીની પેઠે ધર્મને બાધા કરી અર્થ અને કામની સેવા કરે નહીં. તથા અધર્મિ પુ-રૂષને આગામી કાળે કાંઈપણ કલ્યાણકારી નથી. જે પુરૂષ પરલોકના સુખથી અ-વિરોધી આ લોકના સુખનો અનુભવ કરે છે, તે પુરૂષ અભયકુમારની પેઠે ખરેખર સુખી થાય છે. એવી રીતે અર્થને બાધ કરી એકલા ધર્મ અને કામને સેવનારા પુ-રૂષને ઘણું કરજ થાય છે. અને કામને બાધ કરી એકલા ધર્મ અને અર્થને સેવ-નારા પુરૂષને ગૃહસ્થપણનો અભાવ થાય છે. અર્થાત્ ગૃહસ્થધર્મ ચાલી શકતો નથી. આ પ્રમાણે તાદાત્વિક મૂળહર અને કદ્યને વિષે ધર્મ, અર્થ અને કામની પરસ્પર બાધા થવી સુલભ છે. એ ત્રણે પુરૂષોનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે છે.

જે પુરૂષ કાંઈ પણ વિચાર કર્યા સિવાય ઉત્પન્ન થએલા દ્રવ્યનો વ્યય કરે છે, તે તાદાત્વિક કહેવાય છે. જે પુરૂષ પિતા અને પિતામહના મેળવેલા દ્રવ્યને અ-ન્યાયથી લક્ષણ કરે છે, અર્થાત્ ઉડાવે છે તે મૂળહર કહેવાય છે. અને જે પુરૂષ નોકરોને કે પોતાના આત્માને કષ્ટ આપી દ્રવ્યનો સંચય કરે છે, પરંતુ કાંઈપણ વ્યય કરતો નથી તે કદ્ય કહેવાય છે. તેમાં તાદાત્વિક અને મૂળહર આ બંનેના દ્રવ્યનો નાશ થવાથી તેમના ધર્મ તથા કામનો નાશ થાય છે. તેથી તેમનું કલ્યાણ નથી, કદ્યનો દ્રવ્યસંગ્રહ તો રાત્, ભાગીદાર અને ચોર વિગેરેનો ભંડાર કહેવાય છે તેથી તે દ્રવ્યનો સંગ્રહ ધર્મ તથા કામનો હેતુ થતો નથી. ઇત્યાદિ. આમ કહે-વાથી ગૃહસ્થને ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગને બાધા કરવી ઉચિત નથી એમ પ્રતિપાદન કર્યું. જ્યારે ભાગ્યના યોગથી ધર્મ, અર્થ અને કામમાંથી કોઈને બાધા થવાનો સંભવ થાય ત્યારે ઉત્તરોત્તર બાધા થયે છતે પૂર્વ પૂર્વની બાધાનું રક્ષણ કરવું. તેનુંજ આ ઠેકાણે પ્રાત્પાદન કરે છે.—

જ્યારે કામને બાધ આવે, ત્યારે ધર્મ તથા અર્થને બાધા થવા દેવી નહીં. કારણ ધર્મ તથા અર્થ અબાધિત હોય તો કામને સહેલાઈથી મેળવી શકાય છે. અને કામ તથા અર્થને બાધ આવે તો ધર્મનું રક્ષણ કરવું. કારણ કે, અર્થ તથા કામની પ્રાપ્તિ થવામાં મૂળ કારણ ધર્મ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

ધર્મશ્ચેન્નાવસીદેત, કપાલ્લેનાપિ જીવતઃ ।

આદ્યોઽસ્મીત્યવગન્તવ્યં, ધર્મવિત્તા હિ સાધવઃ ॥૩॥

તથા—ત્રિવર્ગસંસાધનમન્તરેણ, પશોરિવાયુર્વિફલ્લં નરસ્ય ।

તત્રાઽપિ ધર્મ પ્રવરં વદન્તિ, ન તં વિના યદ્ગવતોઽર્થ

કામૌ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ—હાથમાં કપાલ લઈ લિક્ષાથી જીવનારા પુરૂષોનો જો ધર્મ સીદાતો ન હોય તો હું ધનાઢ્ય છું એમ જાણવું. કારણ સાધુ (શ્રેષ્ઠ) પુરૂષો ખરેખર ધર્મ-રૂપી પૈસાથી જ યુક્ત હોય છે. ૨ વળી કહ્યું છે કે:—

ધર્મ અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગના સાધન સિવાય પુરૂષતું આયુષ્ય પશુની પેઠે નિષ્ક્રમ છે. ધર્મઅર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગમાં પણ પંડિત પુરૂષો ધર્મને શ્રેષ્ઠ કહે છે. કારણ તે ધર્મ સિવાય અર્થ તથા કામની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ૩

તથા ધર્મ ધનાર્થ પુરૂષોને ધન આપનારો અને સર્વ કામાર્થ પુરૂષોને કામિત આપનારો છે. હવે અંતકાર મહારાજ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા ધર્મારાધનનું ક્ષણ બતાવે છે:—

અન્યોન્યાબાધયા, શુદ્ધોપધયારાધયન્સુધોઃ ।

ત્રિવર્ગ ક્રમતઃ સ્વર્ગાપવર્ગસુખભાગ્ જન્વેત્ ॥૪॥ ઇતિ અષ્ટાદશઃ॥

શબ્દાર્થ—સદ્ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ શુદ્ધ ધર્મ, અર્થ અને કામથી દરેક વસ્તુનું પરિશોધન કરી અને પરસ્પર આધા સિવાય ત્રિવર્ગનું સાધન કરતો અનુક્રમે દેવ-લોક તથા મોક્ષના મુખનો ભાગી થાય છે. ૪

एकोनविंशगुणवर्णन.

વે શ્રાવકના પાંત્રીશ ગુણપૈકી અઠારમા ગુણનું વિવરણ પુરૂં કરી અનુક્રમથી પ્રાપ્ત થએલ “ અતિથિ વિગેરેની ભાકત કરવારૂપ ” ઓગણીશમા ગુણના વિવરણનો પ્રારંભ કરે છે.

તથા હુમેશાં અતિનિર્મળ અને એક સરખી વિાધપૂર્વક ક્રિયાની પ્રવૃત્તિને લઇને જેને તિથિ વિગેરે દિવસોનો વિભાગ ન હોય તે અતિથિ કહેવાય છે. કહ્યું છે કે:—

તિથિપર્વોત્સવાઃ સર્વે, સ્વક્તા યૈન મહાત્મના ।

અતિથિં તં વિજાનીયાત્. શ્રેષ્ઠમચ્યાગતં વિદુઃ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ:—જે મહાત્માએ સર્વ તિથિ, પર્વ અને ઉત્સવોનો ત્યાગ કર્યો છે, તે મહાત્માને અતિથિ જાણવા અને ખાકીના ખીજઓને અભ્યાગત જાણવા ।

ભાવાર્થ:—જે મહાત્માને રૂપામાં, સુવર્ણમાં, અને ધન તથા ધાન્યમાં લોભ ન હોય તે મહાત્માને અતિથિ જાણવો. તથા શિષ્ટાચારમાં તત્પર અને સર્વ લોકોથી પ્રશંસિત હોય તે સાધુ કહેવાય છે. તથા દ્વીજ ધાતુ ક્ષય અર્થમાં હોવાથી સર્વ ધર્મ, અર્થ અને કામને આરાધન કરવાની શક્તિથી હીણ હોય તે દીન કહેવાય છે. અતિથિ, સાધુ અને દીન (રંક) પુરૂષોને વિષે હિતશિક્ષા અને યોગ્ય અવસરે અન્નપાનાદિક આપવારૂપ તથા યથાયોગ ઉચિતતાનું ઉદ્ધંધન કર્યા શિવાય પ્રતિપત્તિ (ગૌરવ) કરનાર હોય તે પુરૂષ ધર્મનો અધિકારી થાય છે. ઔચિત્યતાને માટે કહ્યું છે કે:—

ઔચિત્યમેકમેકત્ર, ગુણાનાં કોટિરેકતઃ ।

વિષાયતે ગુણગ્રામ, ઔચિત્યપરિવર્જિતઃ

॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ:—એક તરફ કેવળ ફક્ત ઉચિતતા અને એક તરફ ગુણોની કોટી હોય તેપણ ઉચિતતાથી રહિત એવો ગુણોનો સમૂહ વિષરૂપ ગણાય છે. ર વળી કહ્યું છે કે—

અથવા તે ઉચિતરૂપ ચિંતામણિ પુણ્યવાન પુરૂષોને શું નથી કરતો ? તે ઉચિતરૂપ ચિંતામણિ અપરિચિત લોકોમાં પણ એકદમ આદેયપણાને વિસ્તારે છે. ખરાબ આચરણવાળા અને નાશ કરવાને ઉદ્યુક્ત થએલા નરપતિ જેવાને પણ શાંત કરે છે. અને ધર્મ, અર્થ તથા કામરૂપ ત્રિવર્ગને પ્રાપ્ત કરાવે છે. તેથી આ લોકમાં તથા પરલોકમાં કલ્યાણ થાય છે. તેમાં મુખ્ય વૃત્તિએ સર્વ વિરતિ ગ્રહણ કરનાર મુનિઓ અતિથિ કહેવાય છે. તેથી તેવા અતિથિઓને વિષે પોતાના અનુગ્રહને માટે પુણ્યાનુભંધી પુણ્ય પ્રાપ્ત કરવાને માટે અને કર્મોનો નાશ કરવાને માટે સર્વ પ્રકારની ઇચ્છા રહિત અને શ્રદ્ધાવાળા વિવેકી પુરૂષે હમેશાં સંવિભાગ કરવો જોઈએ. તેને માટે શ્રાવક સામાચારીમાં કહ્યું છે કે:—“જ્યાં સાધુઓનું આગમન હોય, જ્યાં જિનેશ્વર ભગવાનનું ચૈત્ય-મંદિર હોય અને જ્યાં વિદ્ય-દાહ્યા સાધર્મિકો વસતા હોય તેવા સ્થાનમાં શ્રાવક વાસ કરે.” પ્રથમ પ્રાતઃકાલે જ્યાં સુધી જિનપ્રતિમા અને સાધુઓને વિધિપૂર્વક વંદન ન કર્યું હોય ત્યાં સુધી પાણી પણ પીવું કદપે નહીં. મધ્યાહ્ન કાળે ખીજીવાર મધ્યાહ્ને પણ દેવગુરૂને અવશ્ય વંદન કરી શ્રાવકને ભોજન કરવું કદપે. વળી સાયંકાલે પણ તેમને વંદન કરી શયન કરવું જોઈએ. ભોજન કરવાનો કાળ પ્રાપ્ત થતાં દાનનું કૃણ ઉત્તમ છે એમ જાણી, ઉપાશ્રયમાં જઈ, વિધિપૂર્વક મુનિપતિ-આચાર્યને વંદન કરી ભક્તિના સમૂહથી અત્યંત ભરાએલા શરીરવાળો અને મહાન સંવેગથી પુલકિત (વિકસ્વર) શરીરવાળો શ્રાવક પોતે જ નિર્દોષ અન્નપાનવડે મુનિઓને પ્રતિલાલિત કરે. ખીજે ઠેકાણે પણ કહ્યું છે કે:—“પોતાના ઘરમાં સુપાત્રરૂપ મુનિ પ્રાપ્ત થયે છતાં અતિ વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાથી જે પુરૂષે સર્વ પ્રકારે દોષ રહિત દાન આપ્યું નથી, તે પુરૂષનું કલ્યાણ કેવી રીતે થાય ?” નહિ પ્રાપ્ત થએલા પદાર્થને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છારૂપ આશંસા વિગેરેથી વિમુખ થએલો અને શ્રદ્ધાથી વિકસ્વર થએલા રોમરૂપ કંચુકને ધારણ કરતો શ્રમણોપાસક કર્મોનો નાશ કરવામાં હેતુરૂપ દાન અવશ્ય સુપાત્રરૂપ મુનિઓને આપે. એવી રીતે સૂત્રમાં બણવેલા વિધિ વડે મોક્ષનું કારણ ભૂત દાન આપવું જોઈએ. તથા અનુકંપાદાન તીર્થકરોએ કોઈ ઠેકાણે નિષેદ્ધ કર્યું નથી. વ્યવસાયનું કૃણ વૈભવ છે. અને વૈભવનું કૃણ સુપાત્રમાં વિનિયોગ કરવો તે છે. તેમા અભાવમાં વ્યવસાય અને વૈભવ પણ દુર્ગતિનું કારણ થાય છે. તથા બાહ્ય, નાશવંત અને સુપાત્રમાં આપેલા દ્રવ્યથી જે નિત્ય અને અંતરંગ રૂપ ધર્મ થાય તો શું પ્રાપ્ત થયું નથી ? દેવ ગુરૂનો સંવિભાગ કરી દુઃખી પુરૂષો તથા બંધુવર્ગને આપી જે ભોગવે છે તે ભોગવેલું કહેવાય છે, તે સિવાય બાકી તો ઉકર ભરવું ગણાય છે. કહ્યું છે કે:—

અર્હત્તન્યઃ પ્રથમં નિવેદ્ય સકલં સત્સાધુવર્ગાયચ,
પ્રાસાય પ્રવિજ્ઞાગતઃ સુવિધિના દત્વા યથાશક્તિતઃ ।
દેશાયાતસધર્મચારિન્નિરલ્લં સાર્ઘ્નં ચ કાલ્ને યથા ।
નુજ્ઞોતેતિ સુજ્ઞોજનં ગૃહવતાં પુણ્યં જિનૈર્જાષિતં ॥૩॥

શબ્દાર્થઃ—પ્રથમ સર્વ વસ્તુ તીર્થકરોને નિવેદન કરી અર્થાત્ નિવેદ્ય ધરાવી પછી પ્રાપ્ત થએલા સાધુવર્ગને વિધિ પૂર્વક વિભાગ કરી શક્તિ પ્રમાણે દાન આપી દેશાંતરથી આવેલા સધર્મીઓની સાથે ભોજનકાળે ઉત્તમ ભોજન કરે એ શુસ્થોને પવિત્ર ભોજન છે, એમ જિનેશ્વરેએ કહેલું છે. ૨.

આ અતિથિદાન થોડું આપેલું હોય તો પણ તત્કાલ ઘણા ફળને આપનારૂં થાય છે, તે વિષે એક દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.

કોઈક ગામમાં દાન દેવાની યુદ્ધિવાળો અને ભદ્રિક પરિણતિવાળો સુધન નામે શેઠ હતો તેને ધનશ્રી નામે ભાર્યા હતી તે પણ પોતાના સ્વામિના સમાન સ્વભાવવાળી હતી. એક વખતે કોઇ જૈન મુનિ પાસે તેણે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે ધર્મદેશના સાંભળી.

દેવની ભક્તિથી, ગુરૂની ઉપાસનાથી, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર અનુકંપા કરવાથી, સત્ પુરૂષોની સંગતિથી, અને સિદ્ધાંતનું શ્રવણ કરવાથી હે લોકો, મનુષ્ય જન્મનું ફળ ગ્રહણ કરો. સત્પાત્રમાં દાન આપવું તે લક્ષ્મીનું આભૂષણ છે. વિરતિ (પચ્ચ ખાણુ) ધારણ કરવું તે વિદ્યાનું આભૂષણ છે. કેવળ ધર્મને જ ધારણ કરવો તે શરીરનું આભૂષણ છે અને કેવળ સત્ય જ બોલવું તે વાણીનું આભૂષણ છે. પૃથ્વીનું આભૂષણ પુરૂષો છે. પુરૂષોનું આભૂષણ અતિઉત્તમ લક્ષ્મી છે. લક્ષ્મીનું આભૂષણ દાન છે. અને દાનનું આભૂષણ સુપાત્ર છે, તેમાં સર્વ દાનોમાં અન્નનું દાન અતિશય મોટામાં મોટું ગણાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે-તીર્થંકર જેવા લોકોત્તર પુરૂષો પણ અન્ન દાતાના હાથની નીચે પોતાના હાથને ધારણ કરે છે, તેથી તે દાન સત્પાત્રમાં આપવામાં આવ્યું હોય તો ઘણા ફળવાળું થાય છે. તેને માટે અન્યદર્શનમાં પણ આ પ્રમાણે કહેલું છે. “હે રાજન્ અન્નદાનના જેવું બીજું ઉત્કૃષ્ટ દાન નથી. કારણ આ ચરાચર સંપૂર્ણ જગત્ અન્નથી ધારણ કરાએલું છે.” ઇતિહાસ પુરાણમાં પણ કહેલું છે કે-“હે, પુરૂષ શ્રેષ્ઠ-રાજન્ સર્વ પ્રાણીઓના પ્રાણો અન્નને વિષે રહેલા છે, તેથી પંડિત પુરૂષોએ અન્નદાતા પુરૂષને પ્રાણદાતા કહેલો છે.” પુરૂષ શ્રેષ્ઠ વૈવસ્વત નામે રાજાએ સ્વર્ગ લોકમાંથી ચ્યવતા એવા તે કેસરિધ્વજ રાજાને કરૂણાથી કહ્યું કે, “હે રાજન્! કમ્ ભમિમાં જઈ જો ત્હારે બીજી વાર સર્મમાં આવવાની ઇચ્છા

હોય તો તું અન્ન આપજે. અન્ન આપજે. અન્ન આપજે.” એમ યજ્ઞપુરાણમાં કહેલું છે, ત્યાં તે સુધન શ્રેષ્ઠીએ મુનિની પાસે શ્રાવકનાં બાર વ્રતોનો અંગીકાર, ત્રિકાળ જિન-પૂજા, એકાંતર ઉપાસ અને અતિથિને દાન આપ્યા પછી પારણું કરવું ઇત્યાદિ અભિગ્રહો ગ્રહણ કર્યાં, પછી ઘેર આવીને પોતાની ભાર્યાને પોતે ધર્મ અંગીકાર કર્યાંતું જણાવ્યું. એવી રીતે બન્ને સ્ત્રી પુરૂષને પુણ્ય કાર્ય કરતાં અનુક્રમે કેટલાએક કાળે અંતરાયકર્મના ઉદયથી પૂર્વતું દ્રવ્ય ક્ષીણ થઈ ગયું અને પોતે નિર્ધન થઈ ગયો. આ અરસામાં સુધનને તેની ભાર્યાએ પ્રેરણા કરી કે મહારા પિતાના ઘરથી દ્રવ્ય માંગી લાવી વેપાર કરો, પરંતુ શ્રેષ્ઠી લોકોની ઉપહાસ્ય અને લજ્જા વિગેરેના કારણોથી પોતાના સસરાના ઘેર જવાને ઇચ્છતો નથી તો પણ હમેશાં ભાર્યાની પ્રેરણાથી ઉદ્દેગ પામેલો સસરાના ઘર તરફ જવા નિકળ્યો. માર્ગમાં સાથવાતું ભાતું સાથે લિધું હતું. માર્ગમાં એક ઉપવાસ થયો, બીજે દિવસે બે પોહોર સુધી વિલંબ કરી ત્રિજા પોહોરે એક મહીનાના ઉપવાસી સાધુને સાથવો વોહોરાથી તેણે પારણું કર્યું; ત્રિજે દિવસે વળી ઉપવાસ કર્યો અને ચોથા દિવસે સસરાના ઘેર આવી પહોંચ્યો. સસરા વિગેરેએ તેનો સત્કાર કર્યો, પરંતુ કાંઈ પણ દ્રવ્ય આપ્યું નહીં કારણકે નિર્ધનતાને લઈ અનાદરતાને લાયક અને દ્રવ્ય પાછું મળવાની આશાના અભાવથી ક્રોધપણુ આદર કરતું નથી. કહ્યું છે કે:—

ધનમર્જય કાકુસ્થ, ધનમૂલમિદંજગત્ ।

અન્તરંનૈવપર્યામિ, નિર્ધનસ્ય મૃતસ્ય ચ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ:—હું કાકુસ્થ, તું દ્રવ્યને ઉપાર્જન કર. આ જગત્તું મૂળદ્રવ્ય છે. કારણ કે નિર્ધન પુરૂષ અને મૃત્યુ પામેલા પુરૂષમાં હું કાંઈ પણ તપ્તવત જોતો નથી. ૪.

ભાવાર્થ:—“જાતિ, વિદ્યા અને રૂપ એ ત્રણે પણ ગુહાના વિવરમાં પડો અને એક દ્રવ્યને જ વધારો. કારણકે જેનાથી ગુણો પ્રગટ થાય છે.” પછી નિરાશ થએલો સુધન પાછો વળ્યો, અનુક્રમે પોતાના ગામની નજીક રહેલી નદીમાં આવી વિચાર કરવા લાગ્યો કે “મહારી ભાર્યાએ મહોટા મનોરથથી મને મોકલ્યો હતો પરંતુ મને ખાલી આવેલો જાણી તેણીને મહોટું દુઃખ થશે.” એવો મનની અંદર વિચાર કરી તેણે સારા રંગના અને ગોળ નદીના કાંકરા ગ્રહણ કરી લીધા અને પોટલું બાંધ્યું, તે પોટલાને ઉપાડી પોતાને ઘેર આણ્યો; તેની ભાર્યા પણ માંસડીના અનુસારે આ મહારો સ્વામી દ્રવ્યથી પરિપૂર્ણ થઈને આણ્યો છે. એમ જાણી હર્ષ પામી ગાંસડી ઘરની અંદર લઈ ગઈ. તે શેઠના કરેલા સત્યાત્રને દાન આપવા પૂર્વક ભોજન કરવાના અભિગ્રહથી સંતુષ્ઠ થએલી શાસનદેવીએ તે સર્વ પાપાણુના કાંકરાઓને રત્નો બનાવી દીધાં, તેમાંથી એક રત્ન લઈ તેની ભાર્યાએ ભોજન

અને વસ્ત્રાદિકની ગોઠવણ કરી, પછી તે રત્નોથી સુધન શેઠ પાછો ખીલવાર પ્રખ્યાત વેપારી થયો. આ લોકમાં પણ સત્પાત્રના દાનતું ફળ બેઠું સુધન શેઠ હુમેશાં અતિથિઓનો સત્કાર કરવામાં તત્પર થયો.

તથા સર્વ વિશિષ્ટ લોકો, સંમત થએલા-માનેલા, પિતામાતા અને સહોદર વિગેરે સાધુ કહેવાય છે. તેવા સાધુઓને વિષે પણ યોગ્યતા પ્રમાણે ગૃહસ્થ સત્કાર કરનાર હોય, કહ્યું છે કે—“પુરૂષે ઘણાં ગુણો પ્રાપ્ત કર્યા હોય પણ જો પુરૂષ સમ્યક્ પ્રકારે યોગ્ય આચરણને બાંધતો નથી તે પુરૂષ લોકમાં સ્લાઘાને પ્રાપ્ત થતો નથી એમ બાણી ઉચિત આચરણ કરે. ઉચિત આચરણથી શું થાય છે? એવી કોઈ શંકા કરે તેને માટે કહ્યું છે કે—

“મનુષ્યપણું સર્વને સામાન્ય છે. તે છતાં કેટલાએક પુરૂષો આ લોકમાં કીર્તિને પ્રગટ કરે છે. તેને તમે વિકલ્પ શિવાય ઉચિત આચરણનું માહાત્મ્ય બાણો.” તે ઉચિતપણું નવ પ્રકારે થાય છે, તે આ પ્રમાણે છે:—

તં પુણ પિયં માદ્દ્ સહોયરેસુરૂ પણ્ણિધ અવચ્ચ્ચ સય-
ણેસુદ્દ ।

ગુરુજ્ઞાણ નાયરઠ પરતિન્નિણ્ણસુણ્ણ વૂરિસેણ કાયવ્વં ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—વળી તે ઉચિત આચરણ પિતા, માતા, સહોદર-બાંધવ, ભાઈ, સંતાન, સ્વજન, ગુરુજન, નગરલોક અને અન્યદર્શનીઓને વિષે ધર્માર્થી પુરૂષે કરવી બેઠાંબે. ॥ ૫ ॥

ભાવાર્થ—તેમાં પ્રથમ પિતા સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે. પુત્ર પોતે જ વિનય પૂર્વક પિતાના શરીરની શુશ્રૂષા કિંકરની પેઠે કરે તથા પિતાના વાક્યને સુખમાંથી નિકળતાં પહેલાં અંગીકાર કરી લે, તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. પગ ધોવા, શરીરનું મર્દન કરવું અને તેમને ઉઠાડવા-બેસાડવા વિગેરે કરવા રૂપ અથવા દેશકાળ વિગેરેને અનુકૂળ શરીરના સુખને અર્થે કરવારૂપ સાત્ત્મ્યની યોગ્યતાથી ભોજન, શય્યા, વસ્ત્ર અને કેશર, ચંદન, કસ્તુરી પ્રમુખ શરીરના વિલેપન વિગેરેને સંપાદ કરવારૂપ પિતાના શરીરની સેવા મનની પ્રીતિના ઉત્કૃષ્ટરૂપ વિનયથી કરે પરંતુ ખીબના આગ્રહને લઈ અવજ્ઞાથી અથવા નોકરોથી પિતાની સેવા કરાવે નહીં. આ પ્રમાણે કાયા સંબંધી પિતાની ઉચિત આચરણ બાંધવી. વચન સંબંધી ઉચિત આચરણ તો પિતાના સુખથી નિકળતા પહેલાં અર્થાત્ ધોલાતા આદેશરૂપ વચનને આદરપૂર્વક અંગીકાર કરે. પરંતુ અવજ્ઞા કરે નહીં. હવે પિતાની મન સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે. સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નથી સર્વ

કાર્યોની અંદર પિતાના ચિત્તને અનુસરે તથા બુદ્ધિના શુભોનો નિર્વાહ કરે અને નિયમના સદ્ભાવને પ્રકાશ કરે તથા પિતાને પુછીને કરવા યોગ્ય કાર્યોની અંદર પ્રવૃત્તિ કરે, પિતાએ નિષેદ કરેલો તે કાર્ય કરતો અટકી જાય. કાર્યમાં સ્થલિત થતાં કઠોર વચનો કહેવામાં આવે તો પણ વિનયનો લોપ કરે નહીં. વળી તે પિતાને ધર્મ સંબંધી થએલા મનોરથોને વિશેષપણે પરિપૂર્ણ કરે ઇત્યાદિ પિતાનું ઉચિત આચરણ જેમ કરવાનું છે, તેમજ માતાનું પણ ઉચિત આચરણ કરવું. તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. તે પિતાને ધર્મ સંબંધી એટલે દેવની પૂજા, ગુરૂની સુશ્રૂષા, ધર્મનું શ્રવણ, વિરતિ તથા આવશ્યક-પ્રતિક્રમણનો અંગીકાર, સાત ક્ષેત્રમાં દ્રવ્યનો વ્યય અને તીર્થયાત્રા વિગેરે ધર્મ સંબંધી મનોરથોને વિશેષપણે આદર સહિત પરિપૂર્ણ કરે. આ લોકમાં હરિષેણુ, મહાપદ્મ વિગેરે ચક્રવર્તીની પેઠે લોકમાં ગુરૂ સમાન પોતાના માતા પિતાને વિષે ઉચિત આચરણ કરવી તે ઉત્તમ સંતાનોનું કર્તવ્ય છે. કારણ કે અત્યંત દુઃખે કરીને જેમના ઉપકારનો બદલો ન આપી શકાય તેવા માતા પિતાને અરિહંતાના ધર્મમાં સારી રીતે જોડી દેવા સિવાય તેમના ઉપકારનો બદલો આપવાને બીજો ઉપાય નથી. તેને માટે શ્રી જિનાગમમાં કહેલું છે કે—

તિન્હં દુષ્પદિયારં સમણાઝસો ઇત્યાદિ આ વાક્યનું સવિસ્તર વર્ણન પ્રથમ અમે લખિ આવ્યા છીએ ત્યાંથી જાણી લેવું. જેવી રીતે પિતા સંબંધી ઉચિત આચરણ બતાવ્યું છે, તેવીજ રીતે માતા સંબંધી પણ તે સઘળું ઉચિત આચરણ જાણી લેવું. પરંતુ પિતા કરતાં માતામાં જે વિશેષ કરવાનું છે તે કહે છે—પિતાથી વિશેષ એટલું છે કે, માતાની અસદૃશ ચિત્તની અનુકૂળતાને વિશેષપણે પ્રગટ કરે અર્થાત્ માતાની ઇચ્છાનુસાર વર્તન કરે. કારણ કે સ્ત્રીઓના સ્વભાવને સુલભ એવા પરાભવને જનની વહન કરી શકતી નથી, એ હેતુથી માતાનું મન કોઈ પ્રકારે ખેદચુકત ન થાય તેવી રીતે વર્તન કરે. હવે સહોદર સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે. સહોદરને વિષે ઉચિત આચરણ આ પ્રમાણે છે. પોતાના સહોદર-ભાઈને પોતાના આત્માને સદૃશ જીવે અને સર્વ કાર્યોમાં જ્યેષ્ઠ બંધુ હોય અથવા તો કનિષ્ઠ બંધુ હોય તો પણ બહુ માન કરે, જીદાઈ દર્શાવે નહીં, યથાર્થ અભિપ્રાયને જણાવે, સહોદરને યથાર્થ અભિપ્રાય પુરૂંછે, વ્યવહારમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે અને સહોદરથી થોડું પણ દ્રવ્ય છાનું રાખે નહીં. આ ઉચિત આચરણ વિનીત સહોદર સંબંધી છે. વળી કદાચિત્ સહોદર ખરાબ આચરણવાળા અને જાર પુરૂંષો વિગેરેના સંસર્ગથી અવિનીત પણ થાય, આવા કારણથી તે કાર્યમાં જે કરવું જોઈએ તે બતાવે છે.—અવિનીત સહોદરને અનુકૂળ વર્તન કરે, તેના મિત્રો પાસે એકાંતે ઉપાલંભ અપાવે અને સ્વજન વર્ગો પાસે બીજાના વ્યવહારથી શિખામણ અપાવે. પોતે હૃદયમાં સ્નેહચુકત હોય તો પણ તે અવિનીત સહોદરની ઉપર કુપિત થએલાની પેઠે

પોતાના આત્માને પ્રગટ કરે અને તે જ્યારે વિનયમાર્ગને અંગીકાર કરે, ત્યારે કપટ રહિત સ્નેહ પૂર્વક તેને બોલાવે. તેની ભાર્યો અને પુત્રાદિકને વિષે દાન તથા સન્માન કરવામાં સમાન દૃષ્ટિ થાય.

બ્રાતૃ સંબંધી ઉચિત આચરણને સમાપ્તિ કરી ભાર્યો સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બ્રાતૃ સંબંધી ઉચિત આચરણ કહી કાંઈક ભાર્યો સંબંધી ઉચિત આચરણ કહું છું. સ્નેહ સહિત વચનથી સન્માન કરી તેણીને સન્મુખ કરે. તથા તે સ્ત્રીને શુશ્રૂષાદિકમાં પ્રવૃત્તિ કરાવે, વસ્ત્ર તથા આભરણ વિગેરેને યોગ્યતા પ્રમાણે આપે. અને જ્યાં લોકની ભીડ હોય એવા નાટક જેવા વિગેરે સ્થાનોમાં જવાનો નિષેધ કરે. રાત્રિમાં ઘરથી બહાર ફરવાનો પ્રચાર અટકાવે, ખરાબ શીલવાળા અને પાખંડી લોકોના સંસર્ગથી દૂર રાખે, ઘરના કાર્યોમાં જોડી દે અને પોતાથી ભુદી પાડે નહીં. તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. “ રાજમાર્ગે અથવા બીજાને ઘેર ગમનાગમનાદિક કરવારૂપ રાત્રિના પ્રચારને અટકાવે પરંતુ ધર્મ તથા પ્રતિક્રમણ વિગેરેની પ્રવૃત્તિના નિમિત્તે માતા, ખંડેન વિગેરે સારા શીલવાળી સ્ત્રીઓના સમૂહની અંદર પ્રાપ્ત થએલી હોય તો અટકાવ કરે નહીં. તથા દાન, સ્વજનનો સત્કાર અને રસોઈ વિગેરેનો પ્રયોગ કરવારૂપ ઘરકાર્યોમાં સ્ત્રીને અવશ્ય જોડી દે. જે ગૃહકાર્યમાં સ્ત્રીને જોડવામાં ન આવે તો ઉદાસ રહે અને સ્ત્રી ઉદાસ રહે તો ઘર સંબંધી કાર્યોનો બગાડ થાય છે. તથા સ્ત્રીનું અપમાન થાય તેમ બોલાવે નહીં. કોઈ કાર્યમાં ખલાયમાન થાય તો શિક્ષા કરે, કુપિત થઈ હોય તો મનાવે. અને દ્રવ્યની હાનિ કે વૃદ્ધિ થઈ હોય તે તથા ઘર સંબંધી ગુપ્ત વ્યતિકર તેની પાસે પ્રગટ કરે નહીં.” વળી સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી, પરિણત વયવાળી, નિષ્કપટ, ધર્મમાં તત્પર રહેનારી અને સમાન ધર્મવાળી એવી સ્વજનની સ્ત્રીઓની સાથે પ્રીતિ કરાવે, તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. “ સારા કુળની સ્ત્રીઓનો હીનકુળની સ્ત્રીઓ સાથે સંસર્ગ થવો તે ખરેખર અપવાદરૂપ વૃક્ષનું મૂળ કારણ છે, તેથી ઉચિત આચરણ સેવનાર ધર્મર્થી પુરૂષે સારા કુળમાં ઉત્પન્ન થએલી, એક ગુરૂએ ઉપદેશ કરેલી શુદ્ધ સામાચારીમાં આસક્ત એવી સમાન ધર્મવાળી અને બંધુઓની સ્ત્રીઓની સાથે પોતાની ભાર્યોની પ્રીતિ કરાવે. વળી રોગાદિકમાં તેણીની ઉપેક્ષા કરે નહીં, અને તેણીના ધર્મકાર્યોને વિષે પોતે સારી રીતે સાહ્ય કરવાવાળો થાય. ઇત્યાદિક પ્રાયે કરી પુરૂષનું ભાર્યો સંબંધી ઉચિત આચરણ જાણી લેવું. હવે પુત્ર સંબંધી ઉચિત આચરણ બતાવે છે. પુત્ર પ્રત્યે પિતાનું ઉચિત આચરણ એ છે કે, બાલ્યાવસ્થામાં પુત્રનું લાલન-પાલન કરે. જ્યારે બુદ્ધિનો ગુણ પ્રગટ થાય ત્યારે પુત્રને અનુક્રમે કળાઓમાં નિપુણ બનાવે. તેમજ હમેશાં દેવ, ગુરૂ, ધર્મ, મિત્ર અને સ્વજન વર્ગની સાથે પરિચય કરાવે. અને

ઉત્તમ પુરુષોની સાથે મૈત્રીભાવ કરાવે. આ ગાથાની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. “ ગુરુઓ એટલે ધર્મીઓ, યથાર્થ સ્વરૂપવાળા દેવ તથા ધર્મો, પ્રિય અને હિતોપદેશ આપનારા મિત્રો, અને પિતરાઈ તથા માતુલ વિગેરેની સાથે પુત્રનો પરિચય કરાવે. એવી રીતે પરિચય કરાવે છતાં આ હમારા દેવ ગુરુઓ વિગેરે છે એવા પ્રકારની સારી વાસનાથી વાસિત થાય છે; તેથી પુત્રની સાથે ઉચિત આચરણ કરનાર પિતાએ દેવ, ગુરુ, ધર્મ, સ્વજન વિગેરેની સાથે પરિચય કરાવવો તે ઉચિત છે. તથા કુલ જાતિ અને વર્તણૂકથી ઉત્તમ એવા લોકોની સાથે પુત્રને મિત્રતા કરાવે. ” જે કદિ ઉત્તમ પુરુષોની મિત્રતાથી દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ ન થાય તો પણ અનર્થનો પરિહાર તો અવશ્ય થાય. ” વળી સમાન કુળમાં જન્મેલી રૂપવતી કન્યાની સાથે પાણ્ડિત્રહણ કરાવે, ઘર સંબંધી કાર્યભારમાં નિયુક્ત કરે અને અનુક્રમે ઘરનું સ્વામીપણું અર્પણ કરે. તેની વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે. “ સરખા વંશની, શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે યોગ્ય વયવાળી અને સુંદર શરીરના અવયવવાળી કન્યાનું પાણ્ડિત્રહણ કરાવવામાં આવ્યું હોય તો ચિત્તમાં રતિ-પ્રીતિ થવાનો સંભવ છે. અને જે વિપરીત ગુણવાળી કન્યાની સાથે સંબંધ કરવામાં આવે તો ગૃહવાસ વિડંબનારૂપ થાય છે. તેથી યોગ્ય કન્યા સાથે પાણ્ડિત્રહણ કરાવવું ઉચિત છે. તથા ખરીદ, વેચાણ, આવક અને ખર્ચના ઉપયોગ રૂપ લક્ષણવાળા ઘરના યોજનાને ઉપાડવાની યોગ્યતાને જાણી તેને ઘરકાર્યમાં નિયુક્ત કરે. તેમ કરવાથી હંમેશાં તે કાર્યો કરવાની ચિંતાથી વ્યગ્ર ચિત્તવાળો હોવાથી તથા પોતામાં સ્વાતંત્ર્યપણાના અને ઉન્માદ વિગેરેના અભાવથી તે યોગ્યતા પ્રમાણે ખર્ચ વિગેરે કરે છે. પછી અનુક્રમે અહંકાર વિગેરે દોષોનો તિરસ્કાર કરનાર તે પુત્રને ગૃહસ્વામિત્વ અર્પણ કરે. જેથી તે પોતાના સમાન મનુષ્યોથી પરાલભને પામે નહીં. ” વળી તેના પ્રત્યક્ષમાં તેની પ્રશંસા કરે નહીં. દુર્વ્યસનોથી નાશ થએલાની દુર્દશા કહી સંભળાવે અને આવક અને ખર્ચમાંથી બાકી રહેલા દ્રવ્યનો પોતે જ તપાસ કરે. વ્યાખ્યા—“ પૂર્વભવમાં કરેલા સુકૃત-પુણ્યના ઉદયથી પોતાની સમાન ગુણવાળા અથવા અધિક ગુણવાળા તે પુત્રની પ્રશંસા તેના પ્રત્યક્ષમાં કરે નહીં તથા દુર્વ્યસનોથી નાશ થએલાનું નિર્ધનપણું તિરસ્કાર અને તાડના વિગેરે દુર્દશાને અભિપ્રાય પૂર્વક પુત્રને કહી સંભળાવે, જેથી તેવા પ્રકારના દુર્વ્યસનોમાં પ્રવૃત્ત કરે નહીં. તથા ખરચ અને આવકમાંથી બાકી રહેલા દ્રવ્યનો પોતે જ તપાસ રાખે; જેથી પુત્રને આડા માર્ગે જવાનો અવકાશ મળે નહિ; તથા પુત્રને રાજની સલા દેખાડે અને દેશાંતરની અવસ્થાઓને પ્રગટ કરે. ઈત્યાદિ પિતાનું પુત્ર પ્રત્યેનું ઉચિત આચરણ જાણવું. ” હવે સ્વજન સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે. “ સ્વજન સંબંધી ઉચિત આચરણ એ છે કે, પોતાના ઘરની વૃદ્ધિનાં

કાર્યોમાં હંમેશાં સ્વજનોનું અવશ્ય સન્માન કરે, તેમજ હાનિ સંબંધી કાર્યમાં પણ તેમને સમીપમાં રાખે, વ્યાજ્યા—“ પિતા માતા અને પત્નીના પક્ષમાં ઉત્પન્ન થએલા સ્વજનોને પુત્રના જન્મમહોત્સવ વખતે, તેનું નામ પાડતી વખતે, પુત્રના વાળ ઉતારવાની વખતે અને વિવાહાદિરૂપ ઘરની વૃદ્ધિના કાર્યોમાં લોજન, વસ્ત્ર અને તાંબૂલાદિકે શુભ વસ્તુઓથી સત્કાર કરે. તેમજ પોતાના કુટુંબમાં મરણ થયું હોય તેવા કાર્યોમાં અને ઉત્તરક્રિયા વિગેરે હાનિજનક કાર્યોમાં પણ તેમને સાથે રાખી કાર્ય કરે. તથા પોતાને પણ સ્વજનોના કષ્ટ તથા મહોત્સવ વિગેરે કાર્યોમાં હંમેશાં તેમની સમીપમાં રહેવું, તેમજ નિર્ધન થઇ ગએલા અને રોગોથી આકુળ-વ્યાકુળ થએલા સ્વજનોનો ઉદ્ધાર કરવો. તેમની પુઠ પછવાડે ચાડી ખાવી નહીં, તેમની સાથે શુષ્ક કલેશ કરવો નહીં, તેમના શત્રુઓની સાથે મૈત્રી કરવી નહિ અને તેમના મિત્રોની સાથે મૈત્રી કરવી. તે ઘરમાં ન હોય ત્યારે તેમના ઘરમાં જાય નહિ, દ્રવ્ય સંબંધી સંસર્ગનો ત્યાગ કરે અને ગુરૂ, દેવ તથા ધર્મ સંબંધી કાર્યોમાં તેમની સાથે એક ચિત્તવાળા થવું.” સ્વજન સંબંધી ઉચિત આચરણ સંમાપ્ત કરી ધર્માચાર્ય સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સ્વજન પ્રત્યે ઉચિત આચરણ કહ્યું. હવે ધર્માચાર્ય સંબંધી ઉચિત આચરણ કહીએ છીએ. “ ધર્માચાર્યોને ભક્તિ અને બહુમાન પૂર્વક ત્રિકાળ પ્રણામ કરે. તેમણે દર્શાવેલી નીતિથી આવશ્યક પ્રમુખ કાર્યો કરે અને તેમની પાસે શુદ્ધ શ્રદ્ધાથી ધર્મોપદેશ શ્રવણ કરે. તેમના આદેશને બહુમાન આપે, મનથી પણ તેમનો અવણુવાદ ચિંતવે નહિ. તેમના અવણુવાદ બોલનારને અટકાવે અને હંમેશાં તેમની સ્તુતિને પ્રગટ કરે, તેમના છિદ્રો જીવે નહિ, તેમના સુખ દુઃખમાં મિત્રની પેઠે પ્રવૃત્તિ કરે, અને તેમના વિરોધીઓના વિઘ્નને સર્વ પ્રકારના પ્રયત્નથી દૂર કરે. વળી ધર્મકાર્યમાં સ્થલિત થતાં ધર્માચાર્ય પ્રેરણા કરે તો તે સર્વ તથેતિ કહી માન્ય કરે પ્રમાદથી સ્થલિત થએલા પોતાના ધર્માચાર્યને પણ એકાંતમાં પ્રેરણા કરે. સમયને યોગ્ય તેમનો ભક્તિથી સર્વ વિનયોપચાર કરે. ધર્માચાર્યના ગુણાનુરાગને અત્યંત નિષ્કપટપણે પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે. તે ધર્માચાર્ય દેશાંતરમાં હોય તો પણ તેમના ભાવોપચારને હંમેશાં યાદ કરે. ઇત્યાદિકે ધર્માચાર્ય સંબંધી ઉચિત આચરણ જાણવું.” નાગર શબ્દની વ્યુત્પત્તિ પૂર્વક તેનું ઉચિત આચરણ કહે છે.

જે નગરમાં પોતે વસતો હોય તેજ નગરમાં સમાન વૃત્તિવાળા જે પુરૂષો વસે છે તે નગરજનોને નાગર કહે છે. આ ગાથાની વ્યાજ્યા સ્પષ્ટ છે. કેવળ વ્યાપાર વૃત્તિથી જીવનાર હોય તેને સ્વ સમાન વૃત્તિવાળો કહે છે. તે નાગરિકનું ઉચિત આચરણ એ છે કે, “ તેમના તરફ હંમેશાં એક ચિત્તવાળા સમાન સુખ દુઃખ-

વાળા અને વ્યસન તથા મહોત્સવમાં સમાન સમાગમવાળા થવું. વ્યાખ્યા—“ ચિત્ત-
ના એક સરખા અભિપ્રાયથી સુખ, દુઃખ, વ્યસન અને મહોત્સવ વિગેરેને વિષે
તુલ્ય ક્રિયાવાળા થવું. જે નાગરિકો એક સરખા અભિપ્રાયવાળા ન હોય તો રાજ
અને નોકરોથી હુમેશાં પરાલવ થવાનો સંભવ છે. સામુદાયિ કાર્યમાં પણ રાજાનું
દર્શન એકલા એકલા જઈ કરવું નહિ. એકાંતમાં મશલત કરવારૂપ મંત્ર તેનો
લેદ કરવો નહિ અને પૈશુન્ય (ચાડીયા) પણ છોડી દેવું. વ્યાખ્યા—“ ભુદ્ધી ભુદ્ધી
મહત્તા અને પ્રભુતા વિગેરે મેળવવાની અભિલાષાથી એકલા એકલા જઈ રાજાનું
દર્શન કરવું નહિ, તેમ કરવાથી ખરેખર ખીજાઓને દ્રેષ અને અવિશ્વાસ વિગેરે
ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. કારણ જે ઘણા સ્વામિવાળો સમુદાય હોય તે અવશ્ય
સીદાય છે કહ્યું છે કે:—

सर्वे यत्र विनेतारः, सर्वे पण्डितमानिनः ।

सर्वे महत्त्वमिगन्ति, तद्वन्दमवसीदति ॥ ६ ॥

શબ્દાર્થ—જે સમુદાયમાં સઘળા નાયક હોય, સઘળા પોતાને પંડિત માન-
નારા હોય, અને સઘળા મહત્તાને ઇચ્છનારા હોય તે સમુદાય સીદાય છે. અર્થાત
નાશ પામે છે. ૬

વળી આપસ આપસના શુભ વિચારોનો લેદ કરવો, ચાડી ખાવી અને
કોઈને રૂસવત આપવી વિગેરે કાર્યો કરવાં નહિ. વળી કહ્યું છે કે, જે બે પક્ષમાં
તકરાર ઉભી થઈ હોય તો પોતે ત્રાજવાની સમાન મધ્યસ્થ થવું. પરંતુ રૂસવત
વિગેરે લઈ સ્વજનની સાપેક્ષાથી નીતિમાર્ગનું ઉદ્ધવન કરવું નહિ. વ્યાખ્યા—“ ધન
ધાન્ય અને ભૂમિ વિગેરેના સંબંધમાં બે પક્ષ વચ્ચે તકરાર ઉભી થઈ હોય તો મ-
ધ્યસ્થ થવું જોઈએ. પરંતુ સ્વજન સંબંધી રૂસવતનો ઉપચાર (ભક્તિ) કરવા
વિગેરેથી નીતિમાર્ગનો ત્યાગ કરવો નહિ. દાન, કર વિગેરે વધારી બળવાન પુરૂષે
દુર્બલ પુરૂષનો પરાલવ કરવો નહિ. અને સ્વદય અપરાધમાં ન્યાયની કોટ સુધી
લઈ જઈ દંડ કરાવે નહિ. વ્યાખ્યા—“ સ્વદય અપરાધ છતાં પણ દંડ અપાવવામાં
અને દાન કે ખીજા કરને વધારવામાં પરસ્પર વિરોધ થવાથી સમુદાયનો ભંગ થાય
છે. અર્થાત સમુદાયમાં ભંગાણુ પડી જાય છે, અને જ્યારે સમુદાયમાં ફાટકુટ થાય
ત્યારે સમુદાયનો પરાલવ જ થાય છે. તેથી ઐક્યતા જાળવવા માટે નાગરિકોએ
વિચાર પુરઃસર દરેક કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ. જેથી ભવિષ્યમાં પશ્ચા-
તાપ કરવાનો વખત આવે નહિ. કહ્યું છે કે:—

संहतिः श्रेयसी पुंसां, स्वपङ्केतु विशेषतः ।

तुषैरपि परिच्रष्टा, न प्ररोहन्ति तन्दुलाः ॥ ७ ॥

શબ્દાર્થ—પુરૂષોનો ઐક્યતારૂપ સમુદાય છે તેજ કલ્યાણકારી છે. તેમાં પણ પોતાના પક્ષમાં તો સંહિત-વિશેષપણે શ્રેયષ્કર છે. જેમ ત્વચા (ફેતરા) થી ભ્રષ્ટ થએલા તંદુલો (ચોખાઓ) અંકુરિત થતા નથી, તેવીજ રીતે સંહિત-સમુદાય-થી ભ્રષ્ટ થએલા પુરૂષો ઉન્નતિને પ્રાપ્ત થતા નથી. ૭

ભાવાર્થ—વળી પોતાના આત્મહિતની અભિલાષા રાખનાર પુરૂષોએ કારણિક પુરૂષોની સાથે દ્રવ્ય સંબંધી વહિવટ કરવો નહિ તો સ્વામીની સાથે દ્રવ્યનો વહિવટ કેમ થાય ? વ્યાખ્યા—“ પોતાના હિતને ઇચ્છનાર પુરૂષોએ લક્ષ્મી વ્યયના, રાખના, દેવના અને ધર્મના અધિકારી વર્ગની સાથે તથા તેમનાથી આજીવિકા કરનાર અન્ય પુરૂષોની સાથે પણ અર્થ સંબંધી-દ્રવ્ય સંબંધી વહિવટ કઠિપણ કરવો નહિ. કારણકે તે પુરૂષો દ્રવ્યને ગ્રહણ કરતી વખતે ખરેખર કૃત્રિમ આલાપ વિગેરેથી પ્રસન્નતાને દર્શાવે છે. પરંતુ બ્યારે તે દ્રવ્ય પાછું લેવાનો વખત આવે, ત્યારે પોતાના આવેલા દ્રવ્યની ઉઘરાણી કરાએલા તે પુરૂષો પોતાના તિલના તુષ જેટલા ઉપકારને પ્રગટ કરી તેજ વખતે દ્વાક્ષિણ્યતાનો ત્યાગ કરે છે. તેથી નાગરિકોએ અધિકારી વર્ગની સાથે દ્રવ્ય સંબંધી વહિવટ કરતાં વિચાર કરવો. કારણ કે તેમની સાથે દ્રવ્ય સંબંધી વહિવટ કરવામાં લક્ષ્મીનો વિનાશ અને પરિણામે તેમની સાથે વૈર અને વિરોધ થવાનો પ્રસંગ આવી પડે છે. માટે નાગરિકોએ વિચાર કરી તેમની સાથે વર્તન કરવું. જેથી લવિષ્યમાં પશ્ચાતાપ કરવાનો પ્રસંગ આવે નહિ. કહ્યું છે કે :—

દ્વિજન્મનઃક્લમામાતુ, દ્વૈષઃપ્રીતિઃ પાણસ્ત્રિયઃ ।

નિયોગિનશ્ચ દાક્ષિણ્યમરિષ્ટાનાં ચતુષ્ટયમ્ । ૮

શબ્દાર્થ—આહારોની સાથે ક્ષમા, માતાની સાથે દ્વેષ, વેશ્યાની સાથે પ્રીતિ અને અધિકારી વર્ગની સાથે દ્વાક્ષિણ્યતા રાખવી એ ચાર અશુભનાં કારણ છે. ૮

ભાવાર્થ—વળી પ્રભુની સાથે તો વિશેષપણે દ્રવ્ય સંબંધી લેવડદેવડ કરવીજ નહીં. કારણ કે તેમની સત્તા નીચે રહી દ્રવ્ય પાછું મેળવવું તો દૂર રહ્યું પરંતુ પોતાના બનમાલનો પણ નાશ થવાનો વખત આવે છે તેથી નાગરિકોએ દ્રવ્ય વ્યવહારમાં વિચાર પુરસ્કર વર્તન કરવું જોઈએ.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે નાગરિક પ્રત્યેના ઉચિત આચરણને સમાપ્ત કરતાં પરતીથિક સંબંધી ઉચિત આચરણ કહે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે પ્રાયે કરી નાગરિકોની પરસ્પર ઉચિત આચરણનું શાસ્ત્રાનુસાર વર્ણન કર્યું, હવે પરતીથિક પ્રત્યેનું ઉચિત આચરણ કાંઈક સંક્ષેપથી

વર્ણન કરું છું. તેમાં પ્રથમ પરતીર્થિકોને નામ માત્રથી ઝોળાખાવે છે. બૌદ્ધ, વૈષ્ણવ અને શૈવ એ દરેકના ચાર ચાર લેદો છે. અને કપિલ મતાવલંબી તથા કૌલ-મતાવલંબી (વામી) ની અપેક્ષાએ મીમાંસકના બે લેદો છે. હવે ઉપરોક્ત પરતીર્થિકો પ્રત્યેનું કર્ત્તવ્ય કહે છે. ઉપર જણાવેલા પરતીર્થિકો પોતાને ઘેર ભિક્ષા નિમિત્તે પ્રાપ્ત થયા હોય તો તેમનું ઉચિત કાર્ય કરવું. તેમાં પણ રાત્રના પૂજનિકોનું તો વિશેષપણે ઉચિત આચરણ કરવું. અહિં કોઈ શંકા કરે કે અસં-યતી એવા પરતીર્થિકોનું ઉચિત આચરણ શા માટે કરવું જોઈએ? એવી શંકાના સમાધાનમાં અંથકાર મહારાજ કહે છે કે યદ્યપિ ચિત્તમાં લકિત ન હોય, તેમ-નામાં રહેલા શુભોની અંદર પક્ષપાત ન હોય તોપણ પોતાને ઘેર આવેલા પરતી-ર્થિકોનું ઉચિત આચરણ કરવું એ ગૃહસ્થોનો ધર્મ છે. આ વ્યવહાર એક દર્શનવાળાએજ અનુસરેલો છે. અમે નહીં પરંતુ આ વ્યવહાર સર્વ દર્શનવાળાને સમ્મત છે એ હેતુથી કહે છે કે ઘેર આવેલા પરતીર્થિકોનું ઉચિત આચરણ કરવું તથા કષ્ટમાં પડેલાઓનો ઉદ્ધાર કરવો અને દુઃખી થએલા પરતીર્થિકોના ઉપર દયા લાવવી એ ધર્મ સર્વ મતાવલંબીઓને સમ્મત છે. વ્યાખ્યા—“ પુરૂષની અ-પેક્ષાએ ઘેર આવેલા પરતીર્થિકોને મીઠા વચનથી બોલાવવા, આસન આપવું, આમંત્રણ કરવું અને તેમનું કાર્ય કરી આપવું. વિગેરેને ઉચિત આચરણ કહે છે. બાકીનો અર્થ સ્પષ્ટ છે. ” હવે ઉચિત આચરણના ક્ષણને પ્રગટ કરે છે. પૂર્વે જણાવેલી યુકિતથી પિતા અને માતાનું ઉચિત આચરણ કરનારા અને પ્રસન્ન મુખવાળા પુરૂષો જૈનધર્મના અધિકારી થાય છે. અર્થાત્ સમકિત, દેશવિરતિ અને સર્વ વિરતિરૂપ જૈનધર્મને યોગ્ય થાય છે. જે પુરૂષો ઉપર જણાવેલા નવ પ્રકારના લૌકિક એવા પણ ઉચિત આચરણ માત્ર કાર્યને વિષે તત્પર થતા નથી, તે પુરૂષો લોકોત્તર પુરૂષની તીક્ષ્ણ યુદ્ધિથી ગ્રહણ કરી શકાય, તેવા જૈનધર્મને વિષે કેવી રીતે પ્રવીણ થાય? તેથી સર્વ શુભોની પ્રાપ્તિ થયા છતાં પણ પ્રથમ ધર્મર્થો પુરૂષે અવશ્ય ઉચિત આચરણ કરવામાં નિયુજ થવું જોઈએ. ઉત્તમ પુરૂષોને ઉચિત આચરણની પ્રવૃત્તિ સ્વાભાવિક હોય છે, તે દેખાડે છે. “ જેમ સમુદ્રો મર્યાદાનો ત્યાગ કરતા નથી, પર્વતો પોતાના સ્થાનથી ચલાયમાન થતા નથી તેમ ઉત્તમ પુરૂષો કદિપણ ઉચિત આચરણનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી. ” તેજ વાતને દૃષ્ટાંતથી દૃઢ કરે છે. જગતના ગુરૂ તીર્થંકરો પણ ગૃહસ્થાવસ્થામાં પોતાના માતા પિતાનું અભ્યુત્થાનાદિક ઉચિત આચરણ અવશ્ય કરે છે. વ્યાખ્યા—“ જેણે ત્રણ જગતના લોકોની કાંઈપણ પરવા નથી તેવા જગદ્ગુરૂ તીર્થંકરોએ પણ જ્યારે ઉપરોક્ત રીતિ એ પોતાના માતા પિતા વિગેરેનું ઉચિત આચરણ આચરેલું છે, ત્યારે બીજા સામાન્ય પુરૂષોએ તો અવશ્ય વિશેષપણે તે ઉચિત આચરણ કરવામાં પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જેથી વિશેષ ધર્મને મેળવવા ભાગ્યશાળી થવાય. કહ્યું છે કે:—

વિદ્યાઃસન્તિ ચતુર્દશાપિ સકલાઃ સ્વેદંતુ તાસ્તાઃ કલાઃ
કામં કામિતકામકામસુરજ્ઞિઃ શ્રીઃ સેવતાં મન્દિરમ્ ।
દોર્દાણુદ્રયરુમ્બરેણ તનુતામેકાતપત્રાં મહીમ
ન સ્યાત્ કીર્ત્તિપદં તથાપિ હિ પુમાનોચિત્યચચ્ચૂર્નં ચેત્ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ—ભલે ચતુર્દશ વિદ્યાઓ હોય, તેને સર્વ કલાઓ કીડા કરતી હોય, અત્યંત ઇચ્છિત કામનાને પૂરનારી કામધેતુ હોય, નિરંતર લક્ષ્મી મંદિરને સેવતી હોય, અને બે ભુજા દંડના આડંબરથી પૃથ્વીને એક છત્ર નીચે વિસ્તારી હોય તો પણ જો પુરૂષ ઉચિત આચરણ કરવામાં નિપુણ ન હોય તો તે પુરૂષ અવશ્ય કીર્ત્તિના આસ્પદને પ્રાપ્ત થતો નથી. ૯ ॥

વળી ૧૫૫૫૨ પ્રાપ્ત થએલા અભ્યાગતોની બરહાસ મહોટા કૂળને માટે થાય છે. તે ઉપર જેમ લોકોમાં શાલિવાહનનો પ્રબંધ પ્રખ્યાત છે. તેમ અંધકાર મહારાજ બતાવે છે.

પ્રતિષ્ઠાન પુરમાં સાતવાહન—શાલિવાહન નામે રાજા હતો. તે એક વખતે અશ્વથી હરણ કરાએલો અટવીમાં આવી પડ્યો. તે અટવીમાં એક વડ નીચે બેઠેલા લિદત્રની સાથે રાજાને મૈત્રી થઈ. આજે આ રાજા મહારો અતિથિ છે, એમ વિચારી લિદત્રે રાજાને સાથવાનું લોજન આપી સત્કાર કર્યો. અનુક્રમે રાત્રિમાં ઘણી શીત પડતાં લિદત્રે રાજાને પોતાના ઘરની અંદર વિશ્રામ કરાવ્યો અને પોતે ઘરની બાહાર સુતો. રાત્રિમાં તે લિદત્ર શીતની અતિ પીડાથી મરણ પામ્યો. તે જોઈ તેની ભાર્યો લિલડી હાથમાં કાતિ અહણ કરી હું તને સ્ત્રીહત્યા આપીશ એમ રાજાને કહ્યું. તે અવસરે રાજાએ પણ દશ હજાર સોનામહોર આપી લિલડીને ખુશી કરી પછી તેની સેના આવી પહોંચી. તેની સાથે રાજા નગરમાં પ્રાપ્ત થયો ત્યાં રાજ્યનું પાલન કરતાં રાજાને લિદત્રનું મૃત્યુ સ્મરણમાં આવવાથી રાજાને ચિંતા થઈ કે “દાનનું કૂળ નથી તો પછી આ લોકમાં અનર્થ થવાનો સંભવ છે.” પછી રાજાએ પંડિતોને બોલાવીને પુછ્યું કે તમે મને દાનનું કૂળ પ્રત્યક્ષ બતાવો, નહીં તો માનવ્યંત્રથી તમારો નાશ કરવામાં આવશે. તે પંડિતો રાજાને પ્રત્યુત્તર આપવાને ‘અસમર્થ’ થએલા આપસઆપસમાં વિચાર કરવા લાગ્યા. એમ વિચાર કરતાં છ માસ થઈ ગયા પછી પંડિતોમાં મુખ્ય એવા વરૂચિ નામના પંડિતે સરસ્વતીને પ્રત્યક્ષ કરી પૂછ્યું. સંતુષ્ઠ થએલી તે દેવીએ કહ્યું કે આ નગરમાં ધનપતિ નામે એક વેપારી છે તેને ઘેર એક માસની અંતે પુત્ર ઉત્પન્ન થશે, તે બાલક જન્મતાંની સાથે તને બોલાવશે તે વખતે

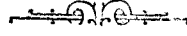
તહારે રાજાને સાથે લઈ ત્યાં જવું તે ખાલક દાનતું પ્રત્યક્ષ કૃણ બતાવશે. તે પછી એક મહીનાની અંતે તે શેઠને ત્યાં પુત્ર થયો, તેણે પ્રગટ અક્ષરવાણી વાણીથી વર-
ચ્છીને બોલાવ્યો તે રાજાને સાથે લઈ ધનપતિને ઘેર ગયો તે અન્નેની આગળ
ખાલક બોલ્યો કે “હે મહારાજ! તમે જય પામો. જે ભિદત્રે વનમાં તમને સાથવાતું
દાન આપ્યું હતું, તે હું છું અને નવ કોડ સુવર્ણના સ્વામી ધનપતિનો હું પુત્ર
થયો છું તેથી દાનતું કૃણ આ લોકમાં પણ છે.” આ વાતને સાંભળી રાજા વિગેરે
અમત્કાર પામ્યા અને તે દિવસથી રાજા વિગેરે લોકો દાન આપવામાં તત્પર થયા.

તથા દીન અનાથને દુઃખી વિગેરેને વિષે તો દયાર્થી દાન આપવું જોઈએ
તેને માટે કહ્યું છે કે: મોક્ષકૃણના દાનને વિષે પાત્ર તથા અપાત્રની સમાલોચના
કરવાની છે, પરંતુ જે દયા દાન છે તેનો કોઈ પણ ઠેકાણે તત્પરોએ નિષેધ કરેલો
નથી. હવે ગ્રંથકર મહારાજ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં કૃણ દર્શાવે છે. ઉપર જણાવ્યા
પ્રમાણે અતિથિ વિગેરેની પ્રતિપત્તિ કરવામાં તત્પર અને સદ્ગુણિ વાળો ગૃહસ્થ
પોતાના આત્માને વિષે ગૃહસ્થધર્મની યોગ્યતાને આરોપણ કરે છે.

વિંશતિતમઃ ગુણવર્ણન.

હવે માર્ગાનુસારીના પાંત્રીશ ગુણુ પૈકી ઓગણીશમાં ગુણુનું વિવરણુ સમાપ્ત કરી અનુક્રમથી પ્રાપ્ત થએલા “હમેશાં અભિનિવેશ (મિથ્યાગ્રહ) નો ત્યાગ કરવારૂપ” વીશમા ગુણુના વિવરણુનો આરંભ કરે છે.

જે પુરૂષ આગ્રહરહિત હોય તેને અનભિનિવિષ્ટ એટલે અનાગ્રહી કહેવામાં આવે છે અને નીતિમાર્ગને નહીં પ્રાપ્ત થએલા પુરૂષને પણ બીજાથી મ્હારો પરાભવ થશે એવા પરિણામથી કાર્યનો આરંભ કરવો તેને અભિનિવેશ (આગ્રહ) કહેવામાં આવે છે. અને તે અભિનિવેશ નીચ પુરૂષોને જ હોય છે. કહ્યું છે કે:—દુરાગ્રહ નિષ્ક્રમ નીતિ અને ગુણુરહિત મુશ્કેલી ભરેલા આરંભો કરાવી નીચ લોકોને શ્રમ આપે છે. પ્રવાહની સામે તરવાના અસનવાળા મચ્છો તેવા દુરાગ્રહથી જ વૃથા પરિશ્રમ કરે છે.

શઠતાને લઇને નીચ પુરૂષોને પણ કોઇક વખતના અભિનિવેશપણાનો સંભવ છે. આથી કહે છે કે હમેશાં આગ્રહ રહિત હોય તે પુરૂષ ધર્મોધિકારી થાય છે. અને આગ્રહવાળો પુરૂષ પ્રાયે કરીને તત્વાદિકના વિચારની બાહાર હોવાથી જમાલી વિગેરેની પેઠે પોતાના અંગીકાર કરેલાને જ પ્રતિપાદન કરે છે. કરાતું અને કરેલું એ બન્નેમાં સર્વ પ્રકારે પૃથક્ ભાવજ છે તેમ માનવાથી અભિનિવેશિક નામના મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. કહ્યું છે કે:—

જેમ અભુણ્થી જ્વરની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સૂર્યના અભાવે અધકાર થાય છે, તેમ નૃશંસ એટલે આત્માના ગુણુનો ઘાત કરનાર એવા અભિનિવેશ (આગ્રહ) થી મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ સમજવું. વળી જેના મનની અંદર અત્યંત વેગવાળો અભિનિવેશ રૂપી વિષનો વેગ પ્રસરે છે તેને વિષે ગુરૂના ઉપદેશરૂપ મંત્રને પ્રયુક્ત કર્યો હોય તો પણ સંક્રમણુ થતો નથી. જેમ રાવણુ અને દુર્યોધનને

વિષે અનુક્રમે વિભીષણ અને ભીષ્મપિતામહના ઉપદેશો સંક્રમણ થયા ન હતા. કહ્યું છે કે:—

આગ્રહી વત નિનીષતિ યુક્તિં, યત્ર તત્ર મતિરસ્ય નિવિષ્ટા ।
પક્ષપાતરહિતસ્ય તુ બુદ્ધિ ર્યત્ર તત્ર સુખમેતિ નિવેશમ્ ॥૧॥

શબ્દાર્થ— જે આગ્રહી પુરૂષની બુદ્ધિ જે પદાર્થમાં આગ્રહવાળી હોય તેમાં આગ્રહી પુરૂષ યુક્તિને લઇ જવા ઇચ્છે છે અને પક્ષપાત રહિત એવા પુરૂષની મતિ તેા જ્યાં યુક્તિ હોય ત્યાં પ્રવેશ કરે છે.

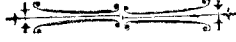
હવે અંતકાર મહારાજ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ડૂળ દેખાડે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે સરળ હૃદયવાળા પુરૂષો દુઃખના સ્થાનભૂત અભિ-
નિવેશ (આગ્રહ) નો ત્યાગ કરે છે તે વિશાળ બુદ્ધિવાળા અને નિષ્કપટી પુરૂષો
ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય થાય છે.

एकविंशतितमः गुणवर्णन.

હવે માર્ગાનું સારીના પાંત્રીશ ગુણ પૈકી વીશમાં ગુણનું વર્ણન પુરૂં કરી કુમથી પ્રાપ્ત થયેલ “ગુણમાં પક્ષપાત કરવારૂપ” એકવીશમા ગુણના વિવરણનો પ્રારંભ કરે છે.

સુજનતા, ઉદારતા, દાક્ષિણ્યતા વિનય અને પ્રેમ પૂર્વક પ્રથમ બોલાવવાપણું વિગેરે તથા પોતાના કે પરના ઉપકારનું કારણભૂત એવા આત્માના ધર્મરૂપ ગુણો કહેવાય છે. તે ગુણોને વિષે પક્ષપાત કરનાર હોય. પક્ષપાતનો એ છે કે ગુણોને વિષે બહુમાન, તે ગુણોની પ્રશંસા અને સહાય આપવા વિગેરેથી અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ કરવી તેને પક્ષપાત કહે છે. તે ગુણોનો પક્ષપાત કરનારા પુરૂષો ખરેખર કળવાળા પુણ્યરૂપ બીજને સિંચન કરવાથી આ લોક અને પરલોકમાં ગુણના સમૂહની સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરે છે. ત્યારે રામચંદ્રજી અને લક્ષ્મણજીએ અયોધ્યાથી વનવાસ કરવાને માટે પ્રયાણ કર્યું તે વખતે માર્ગમાં માળવા દેશમાં પ્રવેશ કરતાં માળવ દેશના અધિપતિ સિંહોદર રાજાની સાથે યુદ્ધમાં ગુરૂ પાસે જિનેશ્વર શિવાય બીજાને મહારે નમસ્કાર ન કરવો એવા અભિગ્રહને ગ્રહણ કરનાર અને શુદ્ધ સમ્યક્ત્વને ધારણ કરનાર વજ્રકર્ણ રાજાના ગુણનો પક્ષપાત કરી રામ લક્ષ્મણે સિંહોદર રાજાનો નિગ્રહ કરી વજ્રકર્ણ રાજાને મદદ કરી, કહ્યું છે કે—

ના ગુણી ગુણિનં વેત્તિ, ગુણી ગુણિષુ મત્સરી ।

ગુણી ચ ગુણરાગી ચ, વિરલ્લઃ સરલ્લો જનઃ ॥૧॥

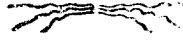
ભાવાર્થ—જે ગુણ વગરનો છે, તે ગુણિ પુરૂષને બાણતો નથી, અને જે ગુણવાન હોય છે, તે બીજા ગુણિ પુરૂષો ઉપર અદેખાઇ કરનાર હોય છે. તેથી પોતે ગુણવાન હોય અને બીજાના ગુણની અંદર રાગ કરનાર સ્વરૂપ મનુષ્ય તો કોઈ વિરલો જ હોય છે. ૧

ભાવાર્થ—હે ભાઈ ! તું પૂર્ણ લક્ષ્મીવાળો હોય તો પણ ગુણુને વિષે અનાદર કરીશ નહિ. ઘડો સંપૂર્ણ હોય તો પણ ગુણુ (દોરી) છેદાઈ જવાથી કૂપની અંદર નીચે પડે છે. અંતરંગમાં ગુણુને ધારણુ કરનારા પુરૂષો જ અન્ય પુરૂષોના હૃદયમાં સ્થિર થાય છે (વાસ કરે છે.) એ સમગ્ર અર્થને પુષ્પોની માળાઓ દઢ કરી અતાવે છે. જેમ પુષ્પોની માળાઓ પોતાની અંદર ગુણુ (દોરી) ને ધારણુ કરે છે તેથી તે ળીબ્તના હૃદય ઉપર આરૂઢ થવાને સમર્થ થાય છે, તેમજ જે પુરૂષો પોતાના હૃદયમાં ઐઢાર્યાદિક ગુણુને ધારણુ કરે છે, તે પુરૂષો અવશ્ય અન્ય પુરૂષોનાં હૃદયમાં વાસ કરે છે. પ્રથમ સંપૂર્ણ ભૂતળને ભૂષિત કરનારા ગુણુ પુરૂષો તો દૂર રહો, પરંતુ સાંપ્રતકાળમાં જે પુરૂષોને ગુણુની અંદર અતુરાગ છે, તેવા પુરૂષો પણ દુર્લભ છે. વળી જે ઘનુષ્ય સંગ્રામમાં શત્રુના સૈનિકોની શ્રેણિઓને વિષે પૃષ્ઠ દેખાડે છે, જે ઘનુષ્ય સંગ્રામમાં જ વક્રતાને ધારણુ કરે છે, અને જે કઠોર ઘનુષ્ય સંગ્રામમાં કઠિન ધ્વનિને ફેંકે છે, તો તેવા પ્રકારના દોષને ભજનાર ઘનુષ્યના ગુણુ (પલુચ) ને ગ્રહણુને કરતો આ રાબ પ્રગટપણુ વિખ્યાત થએલો ગુણુગ્રાહીઓની સીમારૂપ છે. ગુણુની અંદર પક્ષપાત કરવામાં ન આવે, તો વસુરાબ વિગેરેની પેઠે અનર્થ જ પ્રાપ્ત થાય છે. હવે ગ્રંથકાર મહારાજ એકવીશમા ગુણુની સમાપ્તિ કરતાં ક્ષણ અતાવે છે. જે બુદ્ધિમાન્ પુરૂષો અન્ય પુરૂષોના સદ્ગુણુનો ઉદલાસ કરનારા છે, તે પુરૂષો સદ્ધર્મના ળીજરૂપ સમ્યકત્વને આત્માની અંદર આરોપણુ કરે છે.

દ્વાવિંશતિતમઃગુણવર્ણન.

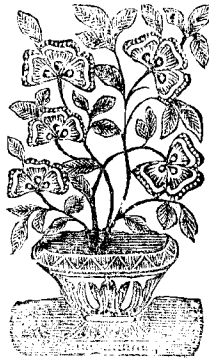
વે માર્ગાનુસારીના પાંત્રીસ ગુણુ પૈકી એકવીશમા ગુણુ-
નું વર્ણન સમાપ્ત કરી કુમરથી પ્રાપ્ત થએલ “અદેશ અને
અકાળ ચર્યાનો ત્યાગ કરવારૂપ” બાવીશમા ગુણુના
વિવરણનો પ્રારંભ કરે છે.

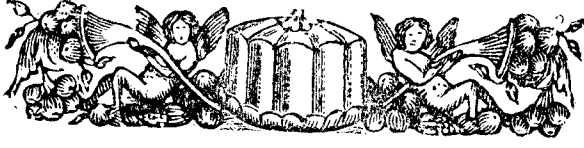
અદેશ અને અકાળ એટલે નિષેદ કરેલા દેશ તથા કાળને વિષે ચર્યા-
ગમનનો ત્યાગ કરનાર પુરૂષ ગૃહસ્થધર્મને યોગ્ય થાય છે. નિષેદ કરેલા દેશ
તથા કાળનું આચરણ કરનાર પુરૂષ રાબ્દ અને ચોર વિગેરેથી અવશ્ય ઉપદ્રવને પ્રાપ્ત
થાય છે. નિષેદ કરેલ દેશો નીચે પ્રમાણે છે:—

કારાગૃહ તથા વધ કરવાના સ્થાનમાં, જુગાર રમવાના સ્થાનમાં, પરાભવના
સ્થાનમાં, ભંડારના મકાનમાં અને ખીબતના અતેઉરમાં જવું નહીં. ખરાબ સ્થા-
નમાં, રમશાનમાં, શૂન્ય સ્થાનમાં, ચાર રસ્તા જ્યાં ભેગા થતા હોય તેવા સ્થાનમાં,
ધાન્યના ફેાતરાં તથા સુકાં ઘાસથી વ્યાપ્ત થએલા સ્થાનમાં, ઉકરડાની જગ્યામાં
ઉખર ભૂમિમાં, ળગીચામાં, નદીના કાંડામાં, સભામાં, ચોતરામાં, રસ્તામાં અને ચોર
વેશ્યા તથા નટ વિગેરેના સ્થાનમાં બુદ્ધિમાન્ પુરૂષ ગમન કરે નહીં, તથા કુખ-
ડાની, ખરાબ મિત્રની અને રાબ્દના હૂતની સાથે ગોષ્ઠી અને નિષેદ કરેલ કાળમાં
ગમન કદિ પણ કરે નહીં. માર્ગમાં એકાકી ગમન કરવું નહીં અને જ્યારે સર્વ
શયન કરે ત્યારે એકાકી જાગવું નહીં. કારણ રસ્તામાં એકલા ચાલવાથી અનર્થ
અથવા તો મરણ થાય છે. નીતિને વિષે કહ્યું છે કે, “ વખત વગરની ચર્યા, અશ-
દશની સાથે ગોષ્ઠી અને કુમિત્રની સેવા કદિ પણ કરવી નહીં, જુઓ કમળના
વનમાં સુતેલા પક્ષીને ધનુષ્યથી છુટા પડેલા બાણે માર્યું હતું. તેજ વૃત્તાંતને
પ્રતિપાદન કરે છે:—

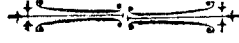
કોઈ વનમાં સરોવરની સમીપમાં મંદરરક્ત નામે હંસ રહેતો હતો. એક
વખતે તે સ્થાનમાં એક ધ્રુવડ પક્ષી આવ્યો. હંસે તેને બોલાવ્યો કે, તું કોણ છે ?

અને આ વનમાં તું ક્યાંથી આવ્યો છે ? એમ હંસના પુછવાથી તે ઘુવડ પક્ષીએ કહ્યું કે, હું તમારા ગુણોનું શ્રવણ કરી તમારી સાથે મિત્રતા કરવા માટે આવ્યો છું. તે પછી હંસ અને ઘુવડની આપસ આપસમાં મૈત્રી થઈ અને તે બંને પક્ષીઓ સાથે કીડા કરે છે. એક વખતે હંસની આગળ ઘુવડે કહ્યું કે એક વાર તમારે પણ મહારા સ્થાનમાં આવવું. એવી રીતે કહીને હંસની રબ લઈ ઘુવડ પક્ષી પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ચાલ્યો ગયો. પછી કોઈક વખતે હંસ પણ તેના સ્થાનમાં ગયો ત્યાં ઘણાં સ્થાનોમાં જોયો પણ ઘુવડ જોવામાં આવ્યો નહીં; પછી કોઈ વૃક્ષની અખોલમાં પેઠેલા ઘુવડને જોયો ત્યારે હંસે કહ્યું કે “હે ભદ્ર ? તું અખોલમાંથી બહાર આવ. હું હંસ છું અને તને મળવા માટે આવ્યો છું.” ત્યારે ઘુવડે કહ્યું કે, “હે ભાઈ ? દિવસમાં હું બહાર નિકળવાને સમર્થ નથી તેથી તમે અહીં રહો. રાત્રિમાં તમારી સાથે ગોઠી કરીશ.” અનુક્રમે રાત્રિ પડતાં બંને પક્ષીઓ મળ્યા અને પરસ્પર કુશળ વાર્તાઓ વર્તી ગોઠી સમાપ્ત થતાં હંસ ત્યાંજ સુઈ ગયો, તે વખતે તે વનમાં રાત્રિમાં કોઈ સાર્થ પડાવ નાંખીને રહ્યો છે, રાત્રિના પાછલા પહોરે સાર્થને ચાલવાના વખતમાં ઘુવડે ખરાબ સ્વરવાળો શબ્દ કર્યો અને પોતે નદીના કવરમાં પ્રવેશ કરી ગયો અને હંસને તે ત્યાંજ સુતો મુક્યો. તે પછી તે ઘુવડના શબ્દને સાંભળી ક્રોધયુક્ત થએલા સાર્થપતિએ દુઃષ્ટ શકુનની નિવૃત્તિ કરવાને માટે શબ્દવેધી બાણથી હંસને મારી નાંખ્યો. આ કારણથીજ અકાળ ચર્ચા ન કરવી ઇત્યાદિ કહેવામાં આવ્યું છે.—હવે ગ્રંથકાર મહારાજ બાવીશમા ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશ આપે છે. ધર્મને અર્થે પોતાના આત્માનું કલ્યાણ ઇચ્છનાર અને હમેશાં સ્થિરતાને ધારણ કરનાર એવા વિચારના બાણ પુરૂષે નિષિદ્ધ કરેલી દેશ-ચર્ચા અને કાળચર્ચાનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ.

त्रयोविंशतितमःगुणवर्णन.

વે માર્ગાનુસારીના પાંત્રીશ ગુણુ પૈકી બાવાશમા ગુણુનું વ-
ર્ણન પુરૂ કરી ક્રમથી પ્રાપ્ત થયેલ “પોતાના અથવા પરના
બળાબળને બાણુવારૂપ” ત્રેવીશમા ગુણુના વિવરણુને
પ્રારંભ કરે છે.

પોતાની અથવા બીજાની શક્તિને એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર અને કાળ વિગેરે-
થી કરેલા સામાર્થ્યને બાણુતો અને તેવીજ રીતે સ્વપરના અસામર્થ્યને પણ બાણુ-
તો એવો પુરૂષ ધર્મને યોગ્ય થાય છે. પોતાના અને બીજાના બલાબલનું જ્ઞાન
થયે છતે ખરેખર સઘળો આરંભ સફળ થાય છે, નહીં તો તે સઘળો આરંભ નિ-
ષ્ફળ છે. કહ્યું છે કે:—

स्थाने शमवतां शक्त्या, व्यायामे वृद्धिरङ्गिनाम् ।
अथथावत्प्रमारंजो, निदानं क्लयसम्पदः ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ—શક્તિની યોગ્યતા પ્રમાણે પરિશ્રમ કરવામાં આવે તો ઉપશમ-
વાળા પ્રાણિઓની સંપદા વૃદ્ધિ પામે છે અને શક્તિનું ઉદ્ધેધન કરી જે આરંભ
પરિશ્રમ કરવો છે તે સંપત્તિના વિનાશનું કારણુ છે. ૧

ભાવાર્થ—અનુચિત કાર્યનો આરંભ કરવો, પ્રબળની સાથે વિરોધ કરવો,
બળવાન પુરૂષની સાથે સ્પર્ધા કરવી અને સ્ત્રીજનનો વિશ્વાસ કરવો એ આરે મૃત્યુ
નાં દ્વાર છે. સ્વ અને પરના બળાબળ વિગેરેના જ્ઞાન પૂર્વક કાર્યનો આરંભ કરવા-
થી યશ, સ્વાર્થની સિદ્ધિ અને મહિમા વિગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. લક્ષણુવતી નગ-
રીના આધિપતિ લક્ષણુસેન રાજાના મંત્રી કુમારદેવની પેઠે કીર્તિ વિગેરે થાય છે.
તેજ વૃત્તાંતને ગ્રંથકાર મહારાજ પ્રતિપાદન કરે છે.

લક્ષણુવતી નગરીને વિષે લક્ષણુસેન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો અને
તેને બીજું અલિપ્ત હોય તેની પેઠે કુમારદેવ નામે મંત્રી હતો. તેજ સમયમાં

વારાણસીનામા નગરીને વિષે સાઠ લાખ અશ્વોનો અધિપતિ જ્યંતચંદ્ર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો અને તે રાજાને મહાશયોમાં, અન્નદાતાઓમાં અને સત્યવાદીઓમાં અશ્વેશ્વર વિદ્યાધર નામે મંત્રી હતો. એક વખતે જ્યંતચંદ્ર રાજાની સભામાં એવી વાર્તા નીકળી કે લક્ષણુવતી નગરીનો કીલ્લો મુશીબતથી લઈ શકાય તેવો છે. અને તે નગરીનો રાજા પણ બળવાન છે. એમ એ વાતને ધારણુ કરી કાશીના અધીપતિ જ્યંતચંદ્રે પ્રતિજ્ઞા કરી કે—“અમારે અહિંથી ચઢાઈ કરી તેજ કીલ્લો કબજે લેવો. જો હું તે કીલ્લાનો કબજો ન લઈ શકું તો જેટલા દિવસ સુધી હું કીલ્લાની નજીકમાં રહું તેટલા લક્ષ સુવર્ણ દંડમાં ગ્રહણુ કરીશ અન્યથા હું પાછો ફરીશ નહીં.” એવી પ્રતિજ્ઞા કરી જ્યંતચંદ્ર રાજા નીકળ્યો અને એકદમ લક્ષણુવતી નગરીની સમીપમાં આવ્યો. આ વાતની ખબર પડતાં લક્ષણુસેન રાજા એ નગરીના દરવાજા બંધ કરાવી નગરીની અંદર રહ્યો. નગરીની અંદર પ્રથમથી ધાન્યાદિકનો સંગ્રહ કરેલો નહીં હોવાથી સર્વ વસ્તુઓનો સંગ્રહ થઈ પડ્યો. પછી નગરીની અંદર અને નગરીની બહાર રહેલા લશ્કરની વચ્ચે યુદ્ધ પ્રવર્ત્યું. અનુક્રમે યુદ્ધ કરતાં અઢાર દિવસ નીકળી ગયા. તે વચસરે લક્ષણુસેન રાજાએ કુમારદેવ વિગેરે મંત્રિઓની આગળ કહ્યું કે, “જે આપણે આ શત્રુને દેશની અંદર પ્રવેશ કરતાં અટકાવ્યો નહીં તે ઘણું જોટું કર્યું. હમણાં કિલ્લો ઘેરાયેલો હોવાથી નગરીના લોકો દુઃખી થાય છે. તેથી પ્રાતઃકાળે નગરીથી બહાર નીકળી યુદ્ધ કરવું અને તેને હું દંડ તો આપીશજ નહીં.” એવી રીતે પ્રતિજ્ઞા કરી યુદ્ધની સામગ્રીને કરાવે છે, તેજ રાત્રિને વિષે કુમારદેવ નામના મંત્રિએ વિચાર કર્યો કે જ્યંતચંદ્ર રાજા મહાન સૈન્યથી યુક્ત છે અને પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં શૂરવીર છે અને હમારો રાજા પણ પ્રતિજ્ઞા પાળવામાં શૂરવીર છે તો પણ તેવા પ્રકારની સેનાથી યુક્ત નથી. “શક્તિતનું ઉલ્લંઘન કરી આરંભ કરવો છે, તે સંપત્તિના વિનાશનું કારણ છે” તેથી હમણાં જે તે ઉપાયથી શત્રુને પાછો ફેરવવો. એમ વિચાર કરી રાત્રિને વિષે ગુપ્ત વૃત્તિથી કુમારદેવ મંત્રી વિદ્યાધર મંત્રીની પાસે ગયો અને તેને નમસ્કાર કરી તેના જોળામાં પત્રિકા મુકી તેની આગળ ઉભો રહ્યો. પછી વિદ્યાધર મંત્રીએ પુછ્યું કે “તમે કોણ છો? અને શામાટે આવ્યા છો?” તેણે કહ્યું કે “હું લક્ષણુસેન રાજાનો મંત્રી કુમારદેવ છું અને તમને મળવાને આવ્યો છું. મારે તમને કાંઈક કહેવાનું છે. પરંતુ તે વચનથી કહેવાને અસમર્થ છું. તેથી આ પત્રિકા કહેશે.” પછી વિદ્યાધર મંત્રીએ પત્રિકાને હાથમાં લઈ વાંચી લીધી તેમાં આ શ્લોક જોવામાં આવ્યો.

उपकारसमर्थस्य, तिष्ठन् कार्यातुरः पुरः ।

मूर्त्या यामार्त्तिमाचष्टे, न तां कृपणया गिरा ॥१॥

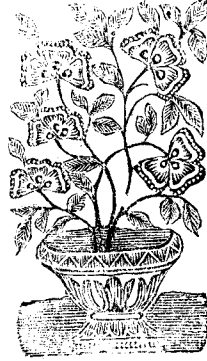
શબ્દાર્થ—ઉપકાર કરવામાં સમર્થ એવા પુરૂષની આગળ કાર્ય કરાવવાને આતુર થએલો પુરૂષ ઉભો રહી જે પીડાને કહે છે તે પીડાને કૃપણ વાણીથી કહેતો નથી. ॥ ૨ ॥

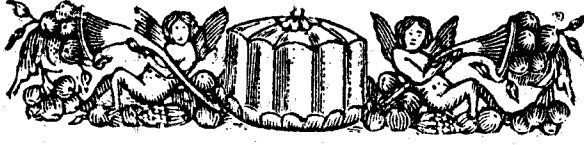
એ શ્લોકના અર્થનો વિચાર કરી વિદ્યાધર મંત્રીએ વિચાર કર્યો કે, આ મહાન્ પુરૂષ મહારી પાસે આવ્યો છે અને જ્યંતચંદ્ર રાજ અહીંથી પાછો ફરે એમ એ ઈચ્છે છે તેમજ દંડ પણ આપવાને ઈચ્છતો નથી. વળી આ ભાર મહારા ઉપરજ આરોપણ કરે છે તે કારણથી આ કુમારદેવ મંત્રીને વ્યસન-કષ્ટરૂપ સમુદ્રમાંથી નિસ્તાર કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે:—જે પુરૂષનો આશ્રય લઈ સર્વ પ્રાણીઓ નિર્ભયતાથી સુઈ રહે છે, તેજ પુરૂષ લોકને વિષે પુરૂષ કહેવાય છે અને તેજ પુરૂષ આ લોકમાં પ્રશંસાને પ્રાપ્ત થાય છે. એમ વિચાર કરી તે પછી કુમારદેવ મંત્રીને કહ્યું કે, તમે ભય રાખશો નહીં. તેમજ દંડ પણ આપશો નહીં. પ્રાતઃકાળે અમારું સૈન્ય-લશ્કર આ સ્થાનમાં રહેશેજ નહીં. તેથી તમે પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ચાલ્યા જાવ. આ પ્રમાણે કહી તેનો સત્કાર કરી વિદાય કર્યો પછી કુમારદેવ મંત્રી પોતાના સ્થાન પ્રત્યે ચાલ્યો ગયો. વિદ્યાધર મંત્રીએ પણ જ્યંતચંદ્ર પાસે જઈ કહ્યું કે હે રાજેન્દ્ર ? આજે આપણા અઠાર દિવસો વ્યતીત થઈ ગયા. કુમારદેવે પોતાની જાતે આવીને અઠાર લાખ સુવર્ણ દંડના સ્થાનમાં આપી ગયો છે. તેથી તેમને અભય આપો. આપ પ્રસન્ન થાવ અને આપ પોતાના સ્થાન પ્રત્યે પધારો. તેમનો કિલ્લો લેવો મુશીબત ભરેલો છે. આ પ્રમાણે શ્રવણ કરી, કાશીપતિ જ્યંતચંદ્રે તત્કાળ રાત્રિને વિષેજ પ્રયાણ કર્યું. આ વાત સાંભળી લક્ષણાવતીનો રાજ ખુશી થયો. તેણે પોતાના મંત્રી કુમારદેવને પુછ્યું કે, જ્યંતચંદ્ર કેમ ચાલ્યો ગયો ? મંત્રીએ જવાબ આપ્યો કે તમને સુદ્ધ કરવામાં તત્પર થયેલા સાંભળી ભયભીત થએલો તે પાછો ચાલ્યો ગયો. અનુક્રમે કાશી અધિપતિ કાશીની નજીક પ્રાપ્ત થયો તે વખતે જ્યંતચંદ્રે મંત્રીને આદેશ કર્યો કે લક્ષણાવતી નગરીના સ્વામીએ આપેલું દંડ સંબંધી સુવર્ણ ચાચકોને આપી દો, જેથી મહારા યશની વૃદ્ધિ થાય. વિદ્યાધર મંત્રીએ રાજને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે કુમારદેવ મંત્રીએ એકજ રત્ન આપેલું છે તેથી તેનું સુવર્ણ એકદમ કેવી રીતે થઈ શકે ? રાજએ કહ્યું કે જો એમ છે તો તે રત્ન મને બતાવો. પછી મંત્રીએ રાજને પત્રિકામાં લખેલો શ્લોક બતાવ્યો અને કુમારદેવ મંત્રીના આગમન વિગેરેનો વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. એ વૃત્તાંતને જાણી જ્યંતચંદ્ર રાજએ કહ્યું કે, હે મંત્રી ? વિદ્યાધર ? આ પત્રિકા તે વખતે મને કેમ ન બતાવી ? જેથી આપણે તેઓની ઉપર મહોટી કૃપા કરત. પછી જ્યંતચંદ્ર રાજએ અઠાર લાખ સુવર્ણ ચાચક વર્ગને આપ્યું અને અઠાર લાખ સુવર્ણ લક્ષણુસેન રાજને તથા અઠાર લાખ સુવર્ણ કુમારદેવ મંત્રીને મોકલી

આપ્યું; પછી પોતે કાશીમાં ગયો. તે સુવર્ણ પ્રાપ્ત થયેલ તે લક્ષ્મણસેન રાજાએ કહ્યું કે, હે મંત્રી ? આ સુવર્ણ શેનું આપ્યું ? કુમારદેવે કહ્યું કે હે દેવ ? તમને જયંતચંદ્ર રાજાએ દાંડ તરીકે ભેટ મોકલાવ્યું છે તેથી લક્ષ્મણવતીનો સ્વામી પ્રસન્ન થયો અને સર્વ લોકોને કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થઈ. આથીજ સ્વ અને પરના બળાબળને બાલુનાર હોય એમ કહ્યું છે.

હવે ગ્રંથકાર મહારાજ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા કૃણ બતાવે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બીજાઓના અને પોતાના બલાબળને બાલુનાર બુદ્ધિ-માન પુરૂષ કૃણવાળા આરંભના કાર્યવાળો હોવાથી ધર્મરૂપ કર્મને માટે અધિકારી થાય છે. ૨૩

चतुर्विंशगुणवर्णन.

वे भार्गानुसारीना पात्रीश गुणु पैकी त्रेवीशभा गुणुनी
समाप्ति करी कुमथी प्राप्त थयेव “ व्रतभां रહેલા અને
જ્ઞાનથી વૃદ્ધોની પૂજા કરવારૂપ ” ચોવીશમા ગુણુના
વિવરણુનો પ્રારંભ કરે છે.

તથા અનાચારનો ત્યાગ કરવો અથવા સારી રીતે આચારનું પાલન કરવું,
તેને વૃત્ત કહે છે. તે વૃત્તને વિષે રહેનારા હોય તેને વૃત્તસ્થ કહે છે અર્થાત્ તે
વૃત્તમાં રહેવાવાળા કહેવાય છે. અને ત્યાગ કરવા લાયક તથા શ્રદ્ધુ કરવા લાયક
વસ્તુનો નિશ્ચય કરવો તેને જ્ઞાન કહે છે. તેવા જ્ઞાનથી જેઓ વૃદ્ધ-મ્હોટા હોય
તેમને જ્ઞાનવૃદ્ધ કહે છે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વ્રતમાં રહેવાવાળા એવા જ્ઞાન
વૃદ્ધોની પૂજા કરનાર થવું જોઈએ, કહ્યું છે કે:—

તપઃશ્રુતઘૃતિધ્યાન-ત્રિવેક્યમસંચયમૈઃ ।

યે વૃદ્ધાસ્તેઽત્ર જ્ઞસ્યન્તે, ન પુનઃ પત્નિતાઙ્કુરૈઃ ॥૧॥

શબ્દાર્થ—તપરયા, શાસ્ત્રની ધારણા, ધ્યાન, વિવેક, પાંચ પ્રકારના અનુવ્રત
કે મહાવ્રત રૂપયમ અને સત્તર પ્રકારના સંયમથી જે વૃદ્ધો છે તે આ લોકમાં વૃદ્ધ
કહેવાય છે. પરંતુ પળીયાંના અંકુરોથી કાંઈ વૃદ્ધ કહેવાતા નથી. ૧

ભાવાર્થ—વૃત્તસ્થ જ્ઞાન વૃદ્ધોની પૂજા કરવી એટલે તેમની પરિચર્યા
કરવી, હાથ જોડવા, આસન આપવું, ઉભા થવું અને તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવું
વિગેરે કરવારૂપ પૂજા કહેવાય છે. ખરેખર વૃત્તમાં રહેલા જ્ઞાનવંત પુરૂષોની પૂજા
કરવામાં આવી હોય તો કલ્પવૃદ્ધોની પેઠે સારા ઉપદેશ રૂપ ક્ષણોથી સફળ છે અર્થાત્
ઉપદેશરૂપ ક્ષણ આપનારા થાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે:—નિર્દોષ ઉપદેશ, હમેશાં
ધર્મને ધારણ કરનારાઓનું દર્શન અને યોગ્ય રીતે વિનય એ સાધુની સેવાનું
મ્હોટું ક્ષણ છે. શ્રી ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે:—મહાન્ પુરૂષોની સેવા-ઉપાસ્તિ
સુક્રિતાનું દ્વાર કહેવાય છે અને સ્ત્રીઓનો સંગ કરનાર પુરૂષનો સંગ કરવો તે નર-
કનું દ્વાર કહેવાય છે. જે સમાન ચિત્તવાળા, શાંતિ પામેલા, ક્રોધરહિત થયેલા,
સારા હૃદયવાળા અને સાધુ પુરૂષો છે, તે મહાન્ પુરૂષો કહેવાય છે. તેમની પૂજા

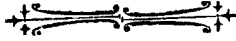
અને સેવા વિગેરે કરવાથી સારા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. જેમ આમરાજને શ્રીમદ્ અપ્પલદ્ આચાર્યથી પાપની નિવૃત્તિ, પોતાના જીવનું સંરક્ષણ અને ઠેકાણે ઠેકાણે જ્યની પ્રાપ્તિ વિગેરે થઈ હતી. તેમજ કુમારપાળ રાજને પણ તેમની સેવા કરવાથી શુદ્ધ ધર્મ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થઈ હતી અથવા શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યથી કપર્દી શેઠની પેઠે ઉત્તમ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ ઠેકાણે તેજ શેઠનું વૃત્તાંત બતાવે છે.

શ્રી પત્તન (પાટણ) નગરમાં શ્રી કુમારપાળ રાજના રાજ્યની અંદર કપર્દી નામે એક નિર્ધન શ્રાવક રહેતો હતો. તે શ્રાવક દિવસમાં પોતાની આજીવિકાના કાર્યમાં આકુળ વ્યાકુળ હોવાથી રાત્રિને વિષે પોષધશાળામાં આવી પ્રતિક્રમણ કરતો અને રાત્રિમાં ત્યાંજ સુઈ રહે તો સંથારાપોરથી ભણાવ્યા પછી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યની વિશ્રામણા—લક્ષિત કરતો હતો. એક વખતે તે કપર્દીની સીમા વગરની સેવા અને લક્ષિતથી શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય તેના ઉપર સંતુષ્ઠ થયા અને કહ્યું કે ત્હારો નિર્વાહ કેવી રીતે થાય છે ? કપર્દીએ કહ્યું કે પોટલું લઈ ફેરી કરવાથી મહારો નિર્વાહ થાય છે. તે સાંભળી દયાથી આદ્ર થએલા ગુરૂ મહારાજે તે કપર્દી શેઠને દૃષ્ટાભવન્તં ઇત્યાદિ ભકતામર સ્તોત્રના અગીયાર મા કાવ્યનો આમનાય—ગુરૂગમ આપ્યો. તે શ્રેષ્ઠી પ્રદાયર્થનું પાલન, પૃથ્વી ઉપર શયન અને એક વખત ભોજન વિગેરે કરવામાં તત્પર થઈ તેને ત્રિકાળ એકસો આઠ વખત સ્મરણ કરે છે એવી રીતે સ્મરણ કરતાં છ મહીના થવા પછી રાત્રિને વિષે કામધેનુના રૂપથી ચક્રેશ્વરી દેવીએ પ્રગટ થઈ કહ્યું કે પ્રાતઃકાળે કોરા ઘડાઓ તૈયાર કરી રાખવા. તેની અંદર મહારૂં દુધ નાંખવાથી તે ઘડાઓ સુવર્ણના થઈ જશે. બીજે દિવસે સોળ મણના પ્રમાણવાળા બત્રીશ ઘડાઓ કરાવ્યા પછી રાત્રિને વિષે તે કપર્દી શ્રેષ્ઠીએ કામધેનુને દોહી એક ઘડો સ્થાપન કર્યો. પ્રાતઃકાળે સર્વે ઘડાઓ સુવર્ણથી ભરાઈ ગયા. ત્રીજે દિવસે તેણે રાજ વગેરેને ભોજન કરવા માટે આમંત્રણ કર્યું. પ્રથમ સ્થાપિત ઘડામાં રહેલા દુધના પરમાત્મથી રાજ વિગેરેને ભોજન કરાવ્યું પછી ગુરૂવર્ય શ્રીમદ્ હેમચંદ્રાચાર્યને યોલાવ્યા અને તે ઘડાઓ બતાવ્યા, તે જોઈને સર્વેને વિસ્મય થયો. તે પછી તે કપર્દી મહોટી ઋદ્ધિવાળો વ્યવહારી—શેઠ થયો. આવી રીતે ગુરૂમહારાજની ઉપાસના ફળ આપનારી છે ઇત્યાદિ. અથવા જેમ નાગાર્જુનને શ્રીમદ્ પાદિલિપ્તાચાર્યની સેવાથી આકાશમાં ગમન કરવાનો લેખ અને શ્રાવકના ધર્મ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થઈ હતી. હવે પ્રથમ કાર મહારાજ શુભની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા ફળ બતાવે છે.

સારા વૃત્તમાં રહેવાવાળા જ્ઞાનવંત પુરૂષો જે કારણથી સદ્ગુણોને આપનારા થાય છે, એ હેતુથી તેમની પૂજાવડે વિવેકી પુરૂષ ધર્મને કષ્ટ સિવાય પ્રાપ્ત કરે છે.

પંચવિંશ ગુણવર્ણન.

વે માર્ગાનુસારીના પાંચીશ ગુણુ પૈકી ચોવીશમા ગુણુની સમાપ્તિ કરી અનુક્રમે પ્રાપ્ત થએલ “પોષ્ય વર્ગનું” પોષણ કરવા રૂપ” પચીશમા ગુણુના વિવરણનો પ્રારંભ કરે છે.

વ્યવહારથી અવશ્ય ભરણુ પોષણુ કરવા લાયક એવા માતા, પિતા, ભાર્યા અને સંતાન વિગેરે પોષ્ય કહેવાય છે. અને તેમને યોગ તથા ક્ષેમ કરવાથી (નહીં પ્રાપ્ત થએલાની પ્રાપ્તિ કરાવવી તેને યોગ કહે છે. અને પ્રાપ્ત થએલાનું રક્ષણ કરવું તેને ક્ષેમ કહે છે) પોષણુ કરે તે પોષક કહેવાય છે. તેથી ગૃહસ્થોએ પોષ્ય વર્ગનું પોષણુ કરનાર થવું જોઈએ. કહ્યું છે કે:—વૃદ્ધાવસ્થાને પહોંચેલા માતા પિતાઓનું, ઉત્તમ આચારવાળી ભાર્યાનું અને નાના બાળકોનું સેંકડો ઉપાય કરીને પણ પોષણુ કરવું જોઈએ એમ મનુ મુનિએ કહ્યું છે. વળી કહ્યું છે કે:—

ચત્વારિ તે તાત ગૃહે વસન્તુ, શ્રિયાન્નિજુષ્ટસ્ય ગૃહસ્થધર્મે ।

મસ્વા દરિદ્ધો જ્ઞાતિશ્ચ વૃદ્ધો વિધનઃ કુલીનઃ ॥૧॥

શબ્દાર્થ:—હે તાત! ગૃહસ્થ ધર્મની અંદર લક્ષ્મીથી સેવાએલા ત્હારા ઘરને વિષે દરિદ્રી મિત્ર, સંતાન વગરની બહેન, વૃદ્ધ થએલો જ્ઞાતિનો પુરૂષ અને નિર્ધન થએલો કુલીન પુરૂષ એ ચાર વાસ કરીને રહો ?

ભાવાર્થ:—જો પોષ્ય વર્ગનું પોષણુ કરવામાં ન આવે, તો લોકાચારના રહિત પણારથી ખરેખર ગૃહસ્થોનો અપયશ થાય છે અને શોભા તથા મહિમાની હાનિ થાય છે. તથા તે પોષ્ય વર્ગનું ખરેખર ચુકિતથી પોષણુ ન કર્યું હોય, તો ચોરી રૂપ અન્યાય વિગેરેમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી અનર્થને આપનારા અને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તન કરનારા થાય છે. જેમ સાગર શ્રેષ્ઠીના છોકરાઓની વહુઓ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તનારી થઈ હતી, તેમ થાય તેનું દૃષ્ટાંત આ પ્રમાણે છે.

અંપાપુરીમાં સાગર નામે એક શેઠ હતો. તેને ચાર પુત્રો અને તેમની ચાર વહુઓ હતી. કાળે કરી સાગર શેઠની ભાર્યા મરણ પામી. પોતે કૃપણ હોવાથી તૃ-
 ણ્ણાથી અપલ થયેલી ચિત્તની વૃત્તિવાળો સાગર શેઠ હુમેશાં ઘરમાં જ રહેતો હતો.
 બે ઘરતું કોઈપણ માણસ તેની દૃષ્ટિએ મનોહર ભોજન કરે, સુંદર વસ્ત્ર પહેરે કે
 સ્નાન દાન વિગેરે કરે તો તેની સાથે તે અહોનિશ કળઓ કરતો. વધારે તો શું
 પણ કોઈ અનાજની કણવૃત્તિ પણ આપવાને સંમર્થ ન હતું. આ પ્રમાણે કરવાથી
 શેઠીયાનો સઘળો પરિવાર હિરાન થવા લાગ્યો. પછી શેઠના પુત્રોની ચારે વહુઓ
 જ્યારે રાત્રિમાં શેઠ સુઈ બંધ ત્યારે પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ભોજન કરવા લાગી,
 ઈચ્છા પ્રમાણે ક્રીડા કરવા લાગી અને સર્વ ઠેકાણે ભ્રમણ કરવા લાગી. એક વખતે
 તે ચારે વહુઓને એક યોગિની મળી. પછી પ્રસન્ન થયેલી તે યોગિનીએ તે વહુ-
 ઓને આકાશગામીની વિદ્યા આપી તે પછી પશુને આંધવાના સ્થાનમાં રહેલા એક
 મહોટા કાષ્ટ ઉપર આરૂઠ થઈ આકાશમાં ગમન કર્યું અને સર્વ ઠેકાણે ક્રીડા કરી
 પાછલી રાત્રે આવી તે કાષ્ટને જ્યાં ત્યાં નાંખી સુઈ ગઈ. એવી રીતે હુમેશાં રાત્રિને
 વિષે ગમનાગમન કરે છે. એક દિવસે પશુને આંધવાની અને દોહોવાની ફિકર કર-
 નાર અને કાષ્ટતું જ્યાં ત્યાં પડવાના કારણને જાણવાની ઈચ્છાવાળા નોકરે રાત્રિમાં
 ગુપ્ત ગતિથી જોઈ લીધું અને વહુઓતું ચરિત્ર તેના જાણવામાં આવ્યું. પછી તેણે
 વિચાર કર્યો કે આવતી કાલે હું તપાસ કરીશ કે આ વહુઓ કયાં બંધ છે ? તદ-
 નંતર બીજા દિવસની સાયંકાળે સર્વ પશુઓને આંધી દોહી વિગેરે કાર્ય કરી તે
 કાષ્ટના પોલાણમાં પ્રવેશ કરીને બેસી રહ્યો. રાત્રિને વિષે પ્રથમની પેઠે તે કાષ્ટ આ-
 કાશમાં આવ્યું અને અનુક્રમે સુવર્ણદ્વીપમાં ગયું. ત્યાં ચારે વહુઓ લાકડા ઉપ-
 રથી ઉતરીને વનમાં ભ્રમણ કરવા લાગી. તે નોકર પણ કાષ્ટથી બાહાર નીકળી
 અને જ્યાં જુવે છે ત્યાં સુવર્ણને જ જુવે છે, તે જોઈ વિસ્મય પામ્યો. વહુઓના
 આવવાના વખતે કેટલુંએક સુવર્ણ ગ્રહણ કરી તે નોકર પ્રથમની રીતિ પ્રમાણે
 કાષ્ટના પોલાણમાં પ્રવેશ કરી ગયો. એટલામાં તે વહુઓ આવી અને કાષ્ટ ચંત્ર-
 શક્તિથી આકાશમાં ઉડ્યું. વહુઓ ક્ષણમાત્રમાં પોતાના સ્થાનમાં આવી કાષ્ટને
 ત્યાગ કરી પોતપોતાની શય્યામાં સુઈ ગઈ. આવી રીતે કરતાં કેટલોએક કાળ વ્ય-
 તીત થયે છે તે નોકર સુવર્ણના અળથી ઘરતું કાર્ય કરતો નથી અને સાગર
 શેઠની સાસું બોલવા લાગ્યો. આથી ધૂર્ત શેઠીયાએ વિચાર કર્યો કે, આ સેવકને
 કાંઈપણ પ્રાપ્ત થયું છે એમ મને શંકા છે. પછી તે શેઠીયાએ એક વખતે એકાં-
 તમાં કોમળ વચનોથી એવી રીતે કહ્યું કે જેથી તે નોકરે વહુઓનો તમામ વૃત્તાંત
 પેટમાં નહીં જર્યાથી પ્રગટ કરી દીધો. પછી આજે હું તપાસ કરીશ ત્યારે કોઈને
 કહેવું નહીં, એમ શેઠે નોકરને જણાવીને રાત્રિમાં ગુપ્ત રીતે કાષ્ટના પોલાણમાં રહ્યો.
 પ્રથમની રીતિ પ્રમાણે કાષ્ટ સુવર્ણદ્વીપમાં પ્રાપ્ત થયું. પછી શ્રેષ્ઠી પોલાણમાંથી

ખાહાર નીકળ્યો, ત્યાં તેણે સર્વ ભૂમિ સુવર્ણમય દેખી તથા તે લોભાકુળ શ્રેષ્ઠીએ તે કાષ્ટના પોલાણને સુવર્ણથી ભર્યું અને પોતે સંકેત કરી પોલાણમાં રહ્યો. શેઠે કેટલુંએક સુવર્ણ પોતાના ખોળામાં ગ્રહણ કર્યું. બે વહુઓ કાષ્ટ ઉપર બેસે છે અને બે વહુઓ વહન કરે છે એવી વ્યવસ્થાથી નિરંતર વારા ફરતી વહન કરે છે. આજે તો પાછી આવતી વહુઓમાંથી વહન કરવાવાળી વહુઓને ઘણા ભાર લાગ્યો. જેવામાં સમુદ્ર ઉપર આવી તેવામાં તે થાકી ગઈ, પછી પરસ્પર કહેવા લાગી કે આ કાષ્ટનો ત્યાગ કરી જે જળ ઉપર તરે છે તેને ગ્રહણ કરીએ. આ વાતને સાંભળી કાષ્ટના પોલાણમાં રહેલો શેઠ બોલ્યો કે હે વહુઓ ? હું કાષ્ટની અંદર છું તેથી આ કાષ્ટનો ત્યાગ કરશો નહીં. શેઠના આ વચન સાંભળી વહુઓ ખુશી થઈ બોલી કે આજ આપણા ઘરમાંથી પાપ નીકળવા ઘો, એમ કહી સાગર શેઠને સાગરની અંદર ફેંકી દીધો. પછી વહુઓ પોતાને ઘેર પાછી આવી અને સુખી થઈ. એવી રીતે પોષ્ય વર્ગનું પોષણ કરવામાં ન આવે, તો ગૃહસ્થોને પરિવાર પોતાનો થતો નથી અને ધર્મની યોગ્યતા પણ થતી નથી. પોષ્ય વર્ગનું પોષણ કરવાથી ગૃહસ્થોનો પરિવાર સુખી થાય છે તેમને સુખ થવાથી ધર્મકાર્યો સુસાધ્ય થાય છે. પોષ્ય વર્ગના પોષણનો વ્યવહારથી વિચાર કરી હવે નિશ્ચયથી વિચાર કરે છે.

નિશ્ચયથી વિચાર કરીએ તો દેવ, ગુરૂ અને પોતાનો આત્મા એ ત્રણ જ પોષણ કરવા લાયક છે. કહ્યું છે કે:—જગત્ના નાથ—તીર્થંકર સદ્ગુરૂ અને પોતાનો આત્મા એ ત્રણ પોષણ કરવાં. ખીજનું પોષણ કરવાથી શું પ્રયોજન છે ? ઉત્કૃષ્ટા નિશ્ચયથી તો પોતાનો આત્મા જ પોષણ કરવા લાયક છે. કારણ કે તેનું પોષણ કરવામાં ન આવે તો ખીજનું પોષણ કરવું તે પોષણ જ નથી. કહ્યું છે કે:—

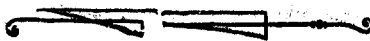
પરલોકવિરુદ્ધાનિ, કુર્વાણં દૂરતસ્ત્યજેત્ ।

આત્માનં યો ન સંધત્તે, સોઽન્યસ્મૈસ્યાત્કથંહિતઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ—પરલોક સંબંધી વિરુદ્ધ કાર્યો કરનારનો વેગળેથી જ ત્યાગ કરવો અને જે પોતાના આત્માને ધારણ કરી શકતો નથી તે પુરૂષ ખીજના હિતને માટે કેવી રીતે થાય !

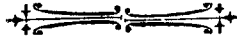
હવે અંતકાર મહારાજ ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા કૃપા બતાવે છે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ત્યાગથી વર્તન કરવામાં તત્પર રહેનાર જે પુરૂષ પોષ્યજનોનું પોષણ કરે તે પ્રશંસા કરવા લાયક એવી આત્માની સ્થિતિવાળો થઈ સારા ધર્મરૂપ કર્મને યોગ્ય થાય છે.

षड्विंशगुणवर्णन.

वे मार्गानुसारीना पांत्रीस गुणु पैडी पचीसभा गुणुनो सभासि करो कुमथी प्राप्त थयेत “दांभा काणे थनार अनर्थादिकनो विचार करवाइप” छवीसभा गुणुना विवर-णुनो आरंभ करे छे.

दांभा काणे थनार डोवाथी दीर्घ जेवा अर्थ के अनर्थने जेनार अर्थात् पर्यायोचन करवाना स्वभाववाणो दीर्घदर्शी कहेवाय छे. कछुं छे के:—

आढवइ दोहदंसो, सयलं परिणामसुंदरं कज्जं ।

बहुदाभमप्पकेसं, सदाहणिज्जं बहुजणाणं ॥ १ ॥

शब्दार्थ—दीर्घदर्शी पुइप परिणामे सुंदर, धरणा लाल अने अदप कलेशवाणु तथा धरणा लोकोने प्रशंसा करवा लायक जेवा सर्व कार्यनो आरंभ करे छे.

जेभके धन श्रेष्ठी, तेनी कथा आ प्रमाणे छे.

वसंतपुर नगरने विषे पुत्र, पुत्रनी वहु, लोभध, जडेन विगेरे धरणा कुटुं-भनी संपत्तिवाणो अने भडोटी ऋद्धिथी वृद्ध धन नामे जेक शेठ रहतेो हतेो. जेक वपते ते नगरना नितशत्रु राजजे धन श्रेष्ठीना धरनी नलुकमां जेक देवतुं मंदिर करायुं, ते मंदिरमां राजजे नियुक्त करेला नायनार अने नायनारी विगेरेना समूहथी युक्त जेवा गंधर्वो प्रातःकाणे अने सायंकाणे गीत तथा नृत्य विगेरे करता हता. ते सांलणवाना रसथी पराधीन हृदयवाणो धन श्रेष्ठीनो महिलादि वर्ग धरना धंधानो त्याग करी उला रही सांलणे छे. प्रथम तो शरमयुक्त डोवाथी अपेक्षा पूर्वक सांलणतेो हतेो, परंतु अनुक्रमे ते मर्यादा रहित थये. तेमनुं तेवा प्रकारनुं आचरणु जेध, धन श्रेष्ठिजे विचार कर्यो के आ साइं थतुं नथी. कछुं छे के:—

चवत्ता मयद्वणसीत्ता, सिणेहपरिपूरीयावि तावेइ ।

दीवयसिहव्व महित्ता द्दप्पसरा भयंदेइ ॥ २ ॥

શબ્દાર્થ— “ અપત્ત, મલીન સ્વભાવવાળી અને સ્નેહથી પરિપૂર્ણ ભરેલી હોય તો પણ સ્વછંદ વર્તન કરનારી સ્ત્રી દ્વીપશિખાની ષેડે તાપ અને ભય આપનારી થાય છે ॥૨૧॥ ”

તેથી જ્યાંસુધી ચંદ્રમા જેવા મહારા નિર્મળકૃણમાં મલિનતા પ્રાપ્ત ન થાય ત્યાંસુધીમાં મધુર વચનોથી સમભવવા રૂપ સામ ઉપાયથીજ મહારા કુટુંબને અટકાવું એમ વિચાર કરી ધનશ્રેષ્ઠિએ પોતાના ઘરના એક ભાગમાં દેવમંદિર કરાવ્યું અને તેમાં ધનદ યક્ષની મૂર્તિ સ્થાપન કરી. જે વખતે તે ગંધર્વો રાજના મંદિરમાં ગાનાદિકનો અભ્યાસ કરે છે તેજ વખતે તે શ્રેષ્ઠિ યક્ષની આગળ મૃદંગ, વાંશળી આદિ વાજિંત્રના શબ્દમય કરાવવા લાગ્યો. આથી ગંધર્વ વિગેરેના ગીત નૃત્યાદિકમાં વ્યાઘાત થવા લાગ્યો. તેથી કોઈ કાંઈ પણ સાંભળી શકતા નથી એવી રીતે ઉદ્દેગ પામેલા તે ગંધર્વો રાજ પાસે ગયા અને જણાવ્યું કે હે દેવ ! ધનશ્રેષ્ઠી અમારા કલાભ્યાસમાં અટકાવ કરે છે. આ પ્રમાણે તેમની વિજ્ઞપ્તિ થતાં રાજ્યે ધનશ્રેષ્ઠિને બોલાવી કહ્યું કે હે શેઠ ! શા માટે તેઓને અડચણ થાય તેમ વર્તો છો ? ધનશ્રેષ્ઠિએ જણાવ્યું કે હે દેવ ! શાસ્ત્રમાં આ પ્રમાણે ઉપદેશ કરેલ છે કે સંસાર અસાર છે, યૌવન અપળ છે, લક્ષ્મી નાશવંત છે, પ્રિયનો સમાગમ સ્વર્ગન સરખો છે, પાપના પરિણામ દુઃસહ છે, અમે વૃદ્ધ થયા છીએ અને પરલોકગમન નજીક આવ્યું છે. હવે ધર્મ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

“ જં જં કરેઈ તં તં ન સોહૅ જુવ્વણે અઙ્કંતો

પુરિસસ્સ મહિલિયા઼ ઇકં ધમ્મં પમુત્તૂણમ્ ॥૩॥ ”

શબ્દાર્થ “ પુરૂષ અને સ્ત્રીના યૌવન અવસ્થાનું ઉદ્ધિગ્ન થયા પછી એક ધર્મ કાર્ય શિવાય (અવસ્થાઅનુચિત) જે કાર્યો કરવામાં આવે છે, તે શોભતાં નથી ॥૩॥

આ હેતુથી હે રાજન્ ? મહારી ભુભથી ઉપાર્જન કરેલ દ્રવ્યથી મેં એક મંદિર ગંધાવ્યું છે અને તે મંદિરમાં મારા ઇષ્ટદેવની પૂજા વખતે અનંતકલને આપનારી નાદ પૂજા (સંગીત પૂજા) કરાવું છું. શ્રેષ્ઠિનાં આવાં વચન સાંભળી રાજ્યે કાંઈકે હસીને કહ્યું કે શેઠજી જે તમે આવા પ્રકારના વૈરાગ્યથી રંગાએલા છો તો તમારે વનવાસ કરવો યોગ્ય છે. ગૃહસ્થાશ્રમમાં કેવી રીતે ધર્મ કરી શકાય ? તે માટે કહ્યું છે કે—

“ પુત્તનિયલાઈં જામિ ય આસપિસાઈં વિનિચ્છયં છલહા

તત્થ ય ધણ ? ગિહવાસે સુમિણેવિ ન જાઉ ધમ્મગુણો ॥૪॥

શબ્દાર્થ—“ જ્યાં પુત્રકલત્રાત્તિનો (વાસ છે) ત્યાં આશા રૂપ પિરાચની અવશ્ય છેલે છે. તો તેવા ગૃહસ્થાવાસમાં હે ધનશ્રેષ્ઠિન્ સ્વપ્નમાં પણ કદી ધર્મ થતો નથી. ॥૪॥ ’

આ સાંભળી ધનશ્રેષ્ઠિએ કહ્યું કે હે રાજન્ ? આપતું કહેવું સત્ય છે, પરંતુ લોક કહે છે કે—

“ ગૃહાશ્રમ સમો ધર્મો ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ।

પાલયન્તિ નરાઃ શૂરાઃ ક્લીવાઃ પાષણ્ડમાશ્રિતાઃ ॥૫॥ ”

શબ્દાર્થ—“ ગૃહસ્થાશ્રમ જેવો ધર્મ થયો નથી. અને થયાનો નથી. શૂરા પુરૂષો તેને પાળે છે. અને કાયર પુરૂષો પાખંડનો આશ્રય લે છે. ॥ ૫ ॥”

પછી રાજાએ કહ્યું કે, હે ઉત્તમ વણિક ? ગૃહસ્થાશ્રમ સંબંધી દાનાદિક ધર્મ ગુરૂઓના ઉપદેશથી જાણવામાં આવે છે તેથી તે (વાનપ્રસ્થ) આશ્રમની તમે અવગણના ન કરો ’ ધન શ્રેષ્ઠિએ કહ્યું કે હે રાજન્ ? લોકવાક્ય તો આ પ્રમાણે છે— ‘ જે બ્રાહ્મણ કહે તે કરવું જે કરે તે ન કરવું. ’ ઇત્યાદિ પ્રત્યુત્તર આપવામાં તત્પર એવા શ્રેષ્ઠિને રાજાએ કહ્યું કે— ‘ હે વિશેષજ્ઞ ? આવી રીતે વચનના વિસ્તાર કરવાથી શું ફળ છે ? આ બાબતમાં જે પરમાર્થ હોય તે નિવેદન કરો ’ તે પછી હાથ ભેડી ધનશ્રેષ્ઠિએ વિજ્ઞાપિ કરી કે હે પ્રબલત્સલ ! અમે તમારી છત્ર છાયામાં વસીએ છીએ, મહાર્જુ કુળ નિર્મળ છે, કુળને કલંક ન આવે તેવી વૃત્તિથી આટલો વખત નિર્ગમાઓ છે, મહારા ઘરમાં સ્ત્રીઓ ઘણી છે.—

“ ચવલાઈં ઇંદિયાઈં વિયાર બહુલં ચ જુવ્વણં દેવ ! ।

સચ્છન્દ ગઈં કામો અવિવેઓ ફુરઈ પાણીણમ્ ॥૬॥ ”

શબ્દાર્થ—“ હે રાજન્ ? ઇંદ્રિયો અપલ છે, યૌવન ઘણા વિકારવાળું છે, કામદેવ સ્વતંત્ર ગતિ કરનાર છે, પ્રાણીઓનો અવિવેક સ્ફુરિ રહ્યો છે. ॥ ૬ ॥

તેથી હે મહારાજ ! આ ગંધર્વોના ગીત, વિનોદ અને હાશ્યાદિક અઘટિત ચેષ્ટાઓ વિગેરેને જોવાથી મહારો પરિવાર સ્વચ્છંદ થઈ વિનાશ ન પામે, એ હેતુથી દેવમંદિર કરાવવા રૂપ અનાગત (સ્વચ્છંદ થતા પહેલાં) ઉપાય યોજ્યો છે. કહ્યું છે કે—ઘર સળગે ત્યારે કુવો ખોદવો, સંગ્રામ જાગે ત્યારે ઘોડાને શિક્ષણ આપવું અને નદીમાં પુર આવે ત્યારે પાળ બાંધવી જેમ સહેલાઈથી થતું નથી, તેમ પરિવારનો નાશ થયા પછી સુધારો સહેલાઈથી થઈ શકતો નથી. તે પછી રાજાએ સલા સમક્ષ ધનશ્રેષ્ઠિને કહ્યું કે હે શ્રેષ્ઠિ મુખ્ય ! તમારી યુદ્ધિની નિપુણતા શ્રેષ્ઠ છે,

સદ્ગુણાયનો પ્રકાશ પ્રશંસનીય છે, અને દીર્ઘદર્શીપણું ભવિષ્યમાં ઉન્નતિ કરનારું છે. ઇત્યાદિ પ્રશંસા પૂર્વક રાજાએ શ્રેષ્ઠિને મંત્રિપદ ઉપર સ્થાપન કર્યો. અનુક્રમે એજ ગુણ વડે જૈનધર્મ પામી સુખી થયો.

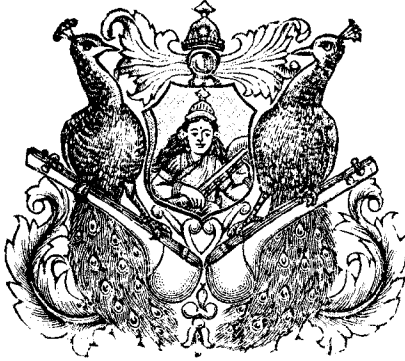
હવે ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશ દ્વારા ક્ષણ બતાવે છે—

સર્વકાર્યેષુ યો દીર્ઘદર્શી સ્યાદ્દનવન્નરઃ ।

સ યોગ્યો ભાગ્યતઃ શુદ્ધધર્મકર્મણિ જાયતે ॥૭૧॥

શબ્દાર્થઃ—જે પુરૂષ ધન શ્રેષ્ઠિની પેઠ સર્વ કાર્યોમાં દીર્ઘદર્શી હોય તે પુરૂષ ભાગ્યથી નિર્દોષ ધર્મકાર્યોમાં યોગ્ય થાય છે ॥૭૧॥

॥ इति षड्विंशतितमो गुणः ॥

सप्तविंशगुणविवरण.

वे भार्गनुसारीना पात्रिश गुणु पैडी छवीसभा गुणुनुं
विवरणु पुइं करी कुमथी प्राप्त थयेत्त “ विशेषेण गुणुवा
इप ” सतापीमा गुणुनो प्रारंल करे छे.

विशेषज्ञः—येटले वस्तु तथा अवस्तुना, कार्यं अने अकार्यना, पोताना
अथवा परना विशेषने अर्थात् आंतरने ने ज्ञे छे, येटले निश्चय करी शके छे
ते विशेषज्ञ कहेवाय छे. ने पुइष विशेषज्ञ नथी ते पुइष अरेअर पशुथी वधी नतो
नथी. अथवा तो भीछ रीते पोताना आत्मानेज गुणु दोषथी उपर अठवा इप
विशेषने ने ज्ञे तेने विशेषज्ञ कहेवाय छे. तेने माटे कहुं छे. ६—

“ प्रत्यहं प्रत्यवेक्षेत नरश्चरितमात्मनः

किन्तु मे पशुभिस्तुल्यं किन्तु सत्पुरुषैरिति ॥१॥ ”

शब्दार्थः—“ पुइष पोतानुं कर्तव्य हुमेशां जेया करे के शुं भडाइं अत्रि
पशुना जेयुं छे के सत्पुइषेना जेयुं छे ? ॥१॥ वणी कहुं छे के—

“ जो नवि दिणे दिणे संकलेइ के अज्ज अज्जिआ मि गुणा
अगुणेसु य न हु खलिओ कह सो अ करिज्ज अप्पहियं ॥२॥ ”।

शब्दार्थः—“ आजे डेटला गुणुो उपार्जन कर्या येवी संकणना ने पुइष हुमेशां
करतो नथी. अने अवगुणुो भेणववामां उद्युक्त होय छे, ते पुइष पोतानुं आत्महित
डेवी रीते करी शके ? ॥ २ ॥ ” वणी कहुं छे के—

“ वत्थूणं गुणदोसे लक्खेइ अपक्खवायभावेण ।

पाएण विसेसन्नू उत्तम धम्मरिहो तेण ॥३॥ ”

શબ્દાર્થ:—“ પદ્મપાત શિવાય વસ્તુના ગુણ દોષોને જે ઝોળખે છે, તે પ્રાયે કરી વિશેષજ્ઞ કહેવાય છે. અને તેથી તે ઉત્તમ ધર્મને યોગ્ય થાય છે. ॥૩૩૥ તે વિષે ખાધના પાણીને સુગંધીવાણું કરનાર સુબુદ્ધિ મંત્રિનું દેહાંત છે તે આ પ્રમાણે—

અંપાનગરીમાં જિતશત્રુનામે રાજ છે. તેને સારી રીતે જિનમતનો જાણુ સુબુદ્ધિ નામે મંત્રિ છે. એક વખત રાજ્યે રસયુક્ત સુંદર રસોઈ કરાવી ઘણા સામંતો અને મંત્રિની સાથે રાજ્યે લોજન કર્યું. આ રસમાં આસક્ત થયેલો રાજ અને સામંત વિગેરેએ પણ અહો ? રસ અહો ? ગંધ ઇત્યાદિ યોલી રસોઈની પ્રશંસા કરવા લાગ્યા, પરંતુ સુબુદ્ધિ મંત્રિતો મૌન રહ્યો; તેથી રાજ્યે પુછ્યું કે— હે મંત્રિન ! તમે કેમ પ્રશંસા કરતા નથી ? મંત્રિએ જવાબ આપ્યો કે હે રાજન ! પદાર્થોના સ્વરૂપનું મને જ્ઞાન હોવાથી મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ પદાર્થોમાં મને વિસ્મય થતો નથી. કેમકે સુગંધીવાળા પુદ્ગલો દુર્ગંધયુક્ત અને રસયુક્ત પુદ્ગલો પણ રસ વિનાનાં થઈ જાય છે. તેથી નિંદા કે પ્રશંસા કરવી યુક્ત નથી તો પણ રાજ્યે આ વાતની શ્રદ્ધા કરી નહીં. કોઈ દિવસે રાજપાટિકામાં જતાં માર્ગમાં ઘણા નિર્જીવ કલેવરોથી દુર્ગંધવાળું, ખરાબ વર્ણુવાળું, મલીન અને સૂર્યના તાપથી ઉકળેલું ખાઈનું પાણી જોઈ રાજ્યે વસ્ત્રથી નાશિકા ઢાંકી યોડ્યો કે અહો ? આ જળ કેવું દુર્ગંધયુક્ત અને બિભત્સ છે ? સુબુદ્ધિએ કહ્યું કે હે રાજન ? તમે આ જળની નિંદા ન કરો. કારણ કે ખરાબ પદાર્થો શ્રેષ્ઠ પદાર્થપણે અને શ્રેષ્ઠ પદાર્થો ખરાબ પદાર્થપણે પરિણમે છે. તેથી મહાન્ પુરૂષેને જુગુપ્સા કરવી યોગ્ય નથી. પરંતુ રાજ્યે એ વાત માન્ય કરી નહીં. પછી મંત્રિએ રાજને પ્રતિબોધ કરવા માટે ગુપ્ત રીતે પોતાના પ્રમાણીક પુરૂષો પાસે વસ્ત્રથી ગળેલું તે ખાઈનું પાણી મંગાવ્યું અને પોતાના ઘરમાં લાવી, કોરા ઘડાઓની અંદર નાખ્યું અને તેને કતકકળના ચૂર્ણ વિગેરેથી નિર્મળ બનાવ્યું. વળી તેને બીજીવાર ગળીને નવા ઘડાની અંદર નાખ્યું. એવી રીતે એકવીસ દીવસે તે જળ નિર્મળ, સ્વાદિષ્ટ, શીતળ અને જળ રત્ન જેવું થઈ ગયું. પછી તે જળને સુગંધી દ્રવ્યોથી વાસિત કરી રાજના રસોઈયાઓને આપ્યું. લોજન વખતે તેઓએ રાજ પાસે મૂક્યું. તે જળનો લોકોત્તર રસ અને સ્વાદિષ્ટતા વિગેરે ગુણોને પ્રાપ્ત કરી ખુશી થયેલો રાજ રસોઈયાઓને કહે છે કે આ જળ ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું ? તેઓએ જવાબ આપ્યો કે અમને મંત્રિએ આપ્યું છે. રાજ્યે મંત્રિને પુછ્યું. મંત્રિએ કહ્યું કે હે રાજન ? જો તમે મને અભયદાન આપો, તો હું આ પાણીની ઉત્પત્તિ જણાવું. રાજ તરફથી અભયદાન મળતાં મંત્રિએ તેનો યથાર્થ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો, પણ રાજ શ્રદ્ધા કરતો નથી. તેથી મંત્રિએ પૂર્વોક્ત વિધિએ ખાઈનું જળ મંગાવી તેવીજ રીતે તે જળને જળ રત્ન જેવું કરી બતાવ્યું. તે જોઈ વિસ્મય થયેલા રાજ્યે મંત્રિને પુછ્યું તમે આ કેવી રીતે જાણ્યું ? મંત્રિએ જવાબ આપ્યો કે “ પુદ્ગલોનો પરિણામ ”

થયા કરે છે ઇત્યાદિ ગુરૂના વચનથી, તે પછી રાજા પણ સંપૂર્ણ પદાર્થોના અંતરની અભિલાષા કરતો ગુરૂની સેવામાં તત્પર એવો શ્રાવક થયો. અનુક્રમે તે બંને દીક્ષા ગ્રહણ કરી મોક્ષે ગયા. કહ્યું છે કે, સુખુદ્ધિના વચનથી પાણીના દ્રષ્ટાંત વડે જિતશત્રુ રાજા પ્રતિબોધ પામ્યો અને અગીયાર અંગને ધારણ કરનારા તે બંને શ્રમણ સિંહો સિદ્ધ થયા.

અથવા આત્માના ગમન અને આગમનાદિકને જાણવારૂપ લક્ષણને વિશેષ કહે છે. કહ્યું છે કે—

“ ઇહોપપત્તિર્મમ કેન કર્મણા, કુતઃ પ્રયાતવ્યમિતો ભવાદિતિ ।
વિચારણા યસ્ય ન જાયતે હૃદિ, કથં સ ધર્મપ્રવણો ભવિષ્યતિ ॥૪૧॥ ”

શબ્દાર્થઃ—કયા કર્મના ઉદ્ધયથી આ ઠેકાણે મહારી રિત્પત્તિ થઈ છે, અને આ ભવથી મહારે કયાં જવાનું છે? એની સમાલોચના જે પુરૂષના અંતઃકરણમાં થતી નથી તે ધર્મમાં તત્પર કેવી રીતે થઈ શકે? ॥૪૧॥ ”

અથવા તો સમયને ઉચિત જે અંગીકાર કરવારૂપ હોય, તેને વિશેષ કહે છે. જેમ કે જે કાળે જે પદાર્થ ત્યાગ કરવાને અથવા ગ્રહણ કરવાને લાયક હોય, તે પદાર્થનું નિપુણ વૃત્તિથી વિચાર કરી ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ કર્તવ્ય નિપુણનું લક્ષણ હોવાથી અને સર્વ પ્રકારની લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરાવવામાં હેતુ હોવાથીજ લોકમાં કહેવાય છે કે—

“ યઃ કાકળીમપ્યપથપ્રપન્નામન્વેષતે નિષ્કસહસ્રતુલ્યામ્ ।
કાલેન કોટિષ્વપિ મુક્તહસ્તસ્તસ્યાનુબન્ધં ન જહાતિ લક્ષ્મીઃ ॥૫૧॥ ”

શબ્દાર્થઃ—ખરાબ માર્ગમાં પ્રાપ્ત થએલી એક કોટીને પણ જે પુરૂષ હજાર સોનામહોર ગણી ગવેષના કરે છે, પરંતુ અવસર આવે કોટિદ્રવ્ય ખરચવામાં પણ હાથ ખુદલો મુકે છે, તેવા પુરૂષના સંબંધને લક્ષ્મી ત્યાગ કરતો નથી. ॥૫૧॥

આ ઠેકાણે વહુની જઠરા સંબંધી પીડાને દૂર કરનાર મોતી અને પ્રવાળાંના ચૂર્ણનો શેટલો કરનાર શ્રેષ્ઠિનું દ્રષ્ટાંત છે તે બીજા ગ્રંથથી જાણી લેવું.

અથવા સર્વ ઠેકાણે આ લોક અને પરલોક સંબંધી હિતને અનુસરનાર એવા વ્યાપાર તથા ધર્મ વિગેરેના વિધાનમાં વિદ્યમાન ક્ષણના ઉદ્દેશનો જે નિર્દોષ એવો ઉત્તરોત્તર નિશ્ચય તેને વિશેષ કહે છે. અને તેને જે જાણે તે વિશેષજ્ઞ કહેવાય છે. એવા પ્રકારના ગુણયુક્ત પુરૂષની દરેક ક્રિયાઓ ક્ષણશૂન્ય થતી નથી. જેમ સાગર-દત્ત નામના શ્રેષ્ઠિની વિશેષજ્ઞપણાને લીધે સર્વ ક્રિયાઓ ક્ષણવતી થઈ, તે દ્રષ્ટાંત નીચે મુજબ છે—

તામ્રલિપ્તી નામની નગરીમાં સાગરદત્ત નામનો તમામ વિષયમાં ઉંડો ઉતરી વિશેષ નિશ્ચય કરનારો એક વણિક વસતો હતો. તે જ્ઞતિસ્મરણુ જ્ઞાનને લીધે સ્ત્રીમાં વિરક્ત હોવાથી પરણવા ઇચ્છતો ન હતો. અને તે પૂર્વજન્મમાં બ્રાહ્મણ હતો. પુરૂષાંતરમાં આસક્ત થયેલી તેની સ્ત્રીના ઝેર દેવાથી મૂર્છિત થયેલાને આ મરી ગયો છે, એમ ધારી તે કુલટાએ બહાર ફેંકી દીધો, પરંતુ કોઈ ગોવાલણીએ રહેમ લાવી તેને જીવાડ્યો. ત્યારબાદ તે બ્રાહ્મણ વૈરાગ્યથી પ્રેરાઈ તાપસ થઈ મરણુ પામ્યો અને તે અહીં સાગરદત્તપણે ઉત્પન્ન થયો. તે ગોવાલણી પણ લૌકિક ધર્મ એટલે દુનિયામાં પ્રસિદ્ધ સ્થૂલ ધર્મના નિયમોમાં અનુરાગ ધરાવતી કાળક્રમે મરણુ પામી, તામ્રલિપ્તી નગરીમાં વ્યાપારીની પુત્રી રૂપે ઉત્પન્ન થઈ. એક વખત માર્ગમાં તેણીને જોઈ સાગરદત્તની દ્રષ્ટિને કાંઈક આનંદ થયો. તેના માતાપિતાએ તેના આ અભિપ્રાયને સમજી લઈ સાગરદત્તને તેણીની સાથે પરણાવ્યો. પરંતુ સાગરદત્તના અંતઃકરણમાં હર્ષને સ્થાન મળ્યું નહીં. તે વ્યવહારીની પુત્રીએ શુદ્ધિના બળથી કટ્વી લીધું કે આ મહારો સ્વામી ખરેખર જ્ઞતિસ્મરણુ જ્ઞાન ધરાવે છે અને તે પૂર્વજન્મમાં કોઈ સ્ત્રીથી કદર્થના પામેલો છે, એવો અર્ધ નિશ્ચય થયા બાદ તે વિચક્ષણાએ એક વખત આ ગાથા લખી મોકલાવી--

દઠ્ઠસ્સ પાયસેણં જુત્તં દહિયંપિ કિમિહ પરિહરિંડં ।

તુચ્છોદયસંભવિણો નહુ દુદ્ધે પૂયરા હુંતિ ॥૬॥

શબ્દાર્થ:—દુધથી દાઝેલા મનુષ્યને દહીંનો ત્યાગ કરવો શું યોગ્ય છે ? થોડા જલમાં થનારા પોરાઓ શું દુધમાં હોઈ શકે ? ॥૬॥ તાત્પર્યકે એક સ્ત્રી કુલટા અનુભવવામાં આવી, તેથી શું સઘળી તેવીજ છે એમ સંભવ થાય ? નહીંજ.

ઉપરની ગાથાનો ભાવાર્થ ધારણ કરી સાગરદત્તે પણ એક સ્લોક ઉત્તરરૂપે લખી મોકલ્યો--

કુપાત્રે રમતે નારી ગિરૌ વર્ષતિ વારિદઃ ।

નીચમાશ્રયતે લક્ષ્મીઃ પ્રાજ્ઞઃ પ્રાયેણ નિર્દ્દનઃ ॥૭॥

શબ્દાર્થ:—સ્ત્રી નીચની સાથે રમણ કરે છે, વર્ષાદિ (જરૂરીઆત શિવાયના) પર્વત ઉપર વધે છે. અને ઘણે ભાગે પડિત પુરૂષ નિર્ધન હોય છે ॥૭॥ તેણીએ ફરીથી એક ગાથા લખી મોકલાવી કે--

પાયયદોસો કથ વ ન હોઈ ન હુ ઇત્તિણ તચ્ચાઓ ।

અણુરત્તંપિ હુ સંજ્ઞં કિં દિવસયરો ન ભાસેઈ ॥૮॥

શબ્દાર્થ:—સ્વાભાવિક દોષ ક્યાં નથી હોતો? માટે એટલા માત્રથી પરિત્યાગ કરવો ઘટતો નથી. અનુરાગવાળી સંધ્યાને પણ શુ સૂર્ય પ્રકાશિત નથી કરતો ॥૮૧॥

આ પ્રમાણે તર્ક વિતર્ક કરતાં સાગરહત્તના ચિત્તમાં આનંદ થયો. આ અરસામાં સાગરહત્તનો શ્વસુરવર્ગ પાટલીપુત્ર નગરમાં ગયો. સાગરહત્ત પણ વહાણુ દ્વારા વ્યાપાર કરવા લાગ્યો. વ્યાપાર કરતાં સાત વખત વહાણુ ભાગ્યાં અને સઘળું ધન આદ્યું ગયું. એ વખત ધૂવામાંથી પાણી કાઢનાર પુરૂષને સાત વખત નિષ્ક્રાન્તા મળવા છતાં આઠમી વખતે પાણી નીકળેલું જોઈ શુકનગ્રંથી બાંધી સિંહલદ્વીપ પ્રત્યે પ્રયાણુ કર્યું. માર્ગમાં પ્રબલ વાયરાએ તેનું વહાણુ સિંહલદ્વીપને બદલે રત્નદ્વીપમાં પ્રાપ્ત કર્યું. આ વખતે તેને સાર વિનાના કરીયાણુનો ત્યાગ કરી વહાણુને રત્નોથી ભરી લીધું. અને ત્યાંથી પાછો ફર્યો, પરંતુ રસ્તામાં ખલાસીઓએ રત્નોના લોભથી તેને સમુદ્રમાં ફેંકી દીધો. પ્રથમ ભાગેલા વહાણુનું પાટીયું મળવાથી સમુદ્રને ઉતરી અનુક્રમે પાટલીપુત્રમાં પહોંચી શ્વસુરવર્ગને મળ્યો. અને વહાણુ રત્નદ્વીપમાં પ્રાપ્ત થયું ત્યાંથી માંડી સર્વ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. રાજની આગળ પણ સાગરહત્તે આ હકીકત પ્રથમથીજ જણાવી દીધી. ભાગ્યયોગે તે ખલાસીઓ પણ પાટલીપુત્રમાં આવી પહોંચ્યા. રાજની આગળ રત્નોના ભેદ સંખ્યા અને સ્વામી વિગેરેનો પ્રશ્ન થતાં તેમનું સઘળું પોગળ બુદ્ધું થયું. રાજએ તે રત્નો સાગરહત્તને અપાવ્યાં. પછી સાગરહત્ત કેટલાએક કાળે તામ્રલિપ્તીમાં પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં તેણે વિચાર કર્યો કે ઉપાર્જન કરેલું દ્રવ્ય કેઈ સારા સ્થાનમાં ન ખરચાય, તે તે કલેશ અને દુર્ગતિ વિગેરે ફળનેજ આપનાર થાય છે. તેને માટે કહ્યું છે કે:—

લક્ષ્મીઃ સર્પતિ નીચમર્ણવપયઃ સજ્ઞાદિવામ્ભોજિની

સંસર્ગાદિવ કળ્પકાકુલપદા ન ક્વાપિ ધત્તે પદમ્ ।

ચૈતન્યં વિષસંનિધેરિવ નૃણામુજ્જાસયત્યજ્જસા

ધર્મસ્થાનનિયોજનેન ગુણિભિર્ગ્રાહ્યં તદસ્યાઃ ફલમ્ ॥૯૧॥

શબ્દાર્થ:—સમુદ્રજળના સંગથીજ જાણે લક્ષ્મીને નીચ પાસે જવાની ટેવ પડી ન હોય ? કમલિનીના સંસર્ગથી પગમાં લાગેલા કાંઠાથી ઉત્પન્ન થતી વ્યથાને લઇનેજ જાણે સર્વત્ર અસ્થિર ન હોય ? હસાહસ વિષની પાસે રહેવાથીજ જાણે મનુષ્યોની સમજ શક્તિને લક્ષ્મી નાશ પમાડતો ન હોય ? તેટલા માટે વિવેકી પુરૂષોએ ધર્મસ્થાનમાં ઉપયોગ કરી લક્ષ્મીને સપ્ત કરવી જોઈએ ॥૯૧॥

ત્યારબાદ મહોટા દાનની શરૂઆત કરી ક્યા દેવને સ્થાપન કરવા ઇત્યાદિ વિષયમાં જુદા જુદા મતવાળાઓને પુછ્યું પણ કેઈ સ્થળે એક મત થયો નહીં. તેટલામાં કેઈ પ્રમાણિક માણસે જણાવ્યું કે હે ભદ્ર ? દેવતાઓ ભાવથી વશ કરી

શકાય છે. માટે તેના ચિંતન કરવારૂપ સમાધિમાં તત્પર થા. એટલે રત્નાધિષ્ઠાત્રી દેવતા પોતેજ નિશ્ચય કહેશે. આ વાત સાંભળી સાગરદત્ત પણ ત્રણ ઉપવાસ કરી ધ્યાનારૂઠ થયો. તેના દ્રઢ નિશ્ચયથી ખેંચાયેલી શાસનદેવીએ જિનપ્રતિમા સ્થાપન કરવા માટે કહ્યું. હર્ષ પૂર્વક સાગરદત્તે તેની માંગણી કરી. દેવીએ ભગવાન્ પાર્શ્વનાથ સ્વામિની સુવર્ણમય પ્રતિમા અર્પણ કરી. કાળક્રમે મુનિનો યોગ મળતાં તેણે પ્રશ્ન કર્યો કે આ પ્રતિમા કોની છે? મુનિ તરફથી જવાબ મળ્યો કે વિતરાગની પ્રતિમા છે. સાગરદત્તે ફરી પૂછ્યું કે તે ક્યાં છે? મુનિઓએ જણાવ્યું કે તે પુંડવર્ધન દેશમાં છે. આ વાત સાંભળી સાગરદત્ત ત્યાં ગયો. તે વખતે કેવળજ્ઞાનના પ્રકાશથી સાક્ષાત્ સૂર્ય રૂપ શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીને સમવસરણમાં બેઠેલા બેઠ તેણે દ્રવ્ય અને ભાવથી પ્રણામ કર્યાં. પછી તેણે દેવના સ્વરૂપની પૃચ્છા કરી. તે અવસરે નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ એ ચાર નિક્ષેપ દ્વારા ભગવાન્ જે જે પ્રકારે દેવતું સ્વરૂપ કહી બતાવે છે, તે તે પ્રકારે વિશેષપણે નિશ્ચયમાં પરાયણ થઈ તેણે વીતરાગને દેવપણે જાણ્યા, અને તત્ત્વવૃત્તિથી વીતરાગમાં રૂચિ પ્રગટ થઈ. કહ્યું છે કે—

લોગુત્તરાં ચુ ણ્ણ, ભાવા લોગુત્તરાણ સત્તાણ ।

પડિભાસંતે સમ્મં, ઇભાણ વ જચ્ચરયણગુણે ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ:—જેમ જાતિવાળા રત્નોના ગુણોની પરિક્ષા ઝવેરી શિવાય બીજાને હોતી નથી, તેમ જે જે અસાધારણ ગુણ લોકોત્તર પદાર્થો હોય છે તેનું લોકોત્તર પ્રાણીઓને સમ્યક પ્રકારે જ્ઞાન થાય છે.

ત્યારબાદ તેણે રત્નોથી મંદિર કરાવ્યું અને તેમાં પાર્શ્વનાથસ્વામિની પ્રતિમા સ્થાપન કરી. હમેશાં ત્રણ વખત પૂજા કરતાં તેનો કર્મરાશી નાશ પામ્યો. એ પ્રમાણે દરેક વસ્તુની ખાત્રી કરવા રૂપ માત્ર એક વિશેષજ્ઞ ગુણથી છેવટે ચારિત્ર ગ્રહણ કરી વિશેષ ક્રિયામાં તત્પર થઈ અનુક્રમે કેવળજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયો.

હવે ગ્રંથકાર ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશ દ્વારા કૃણ બતાવે છે—

एवंविधान् विशेषान् यो विज्ञायात्र प्रवर्त्तते ।

स धर्म योग्यतामात्मन्यारोपयति सत्तमः ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ:—ઉપર જણાવેલા વિશેષોને જાણી જે પુરૂષ તેમાં અહીં પ્રવૃત્તિ કરે છે; તેસજ્જનશિરોભણી યોગીના આત્મામાં ધર્મની યોગ્યતાને આરોપણ કરે છે. ૧૧

॥ इति सप्तविंशतितमो गुणः ॥

अथ अष्टविंशतिगुण वर्णन.

वे सतावीशमा गुणानुं वार्णन सभास करी कमथी प्राप्त थ-
 ओल “ कृतज्ञ ” गुणाना विवरणानो प्रारंभ करे छे.

कृतज्ञः—तेमज करेहुं अटवे धीनअ करेला उपकारने बे न्नाणे परंतु ओणवे
 नही ते कृतज्ञ कहेवाय छे. अे प्रभाणे वर्त्तन करनारने अरेअर कट्याणुनो लाल
 थाय छे. केमके कृतज्ञ पुरुष उपकार करनारनुं अहुमान करे छे. तेने माटे कहुं छे के—

लब्भइ न सहस्सेसु वि उवयारकरोवि इह नरो ताव ।

जो मन्नइ उवयरियं सो लक्खे सुंपि दुल्लक्खो ॥ १ ॥

उत्तमअहमवियारे वीमंसह किं मुहा बुहा तुब्भे ।

अहमो न कयग्घाओ कयन्नुणो उत्तमो नन्नो ॥ २ ॥

शुद्धार्थः—आ लोकमां प्रथमतो हुनार मनुष्याने विषे पणु उपकार करनार
 भणी आववो दुर्घट छे, परंतु चोताना उपर थयेला उपकारने माननार तो लाणोमां
 पणु भणवो मुश्केल छे. ॥ १ ॥ हे पंडितो तमो उत्तम अने अधमना विचार करवा
 श्या माटे तर्कवितर्क करो छो ? कारणु के कृतज्ञ करतां धीनो केअ अधम नथी अने
 कृतज्ञथी धीनो केअ उत्तम नथी. ॥ २ ॥

बे करेला उपकारने ओणवे छे, ते अरेअर कुतरानी अरोअरी करी शकतो नथी
 ते अहल कहुं छे के—

अशनमात्रकृतज्ञतया गुरोर्न पिशुनोऽपि शुनो लभते तुलाम् ।

अपिबहूपकृते सखिता खले न खलु खेलति स्वे लतिका यथा ॥३॥

शुद्धार्थः—उपकारीना उपकारने लदी जनार मनुष्य इका लोअनना उप-
 कारने नही लुलनार कुतरानी पणु अरोअरी करी शकतो नथी. वणी नेम आका-

શમાં વેડડી રેલાતી નથી, તેમ ઘણા ઉપકાર કર્યા છતાં પણ ખલ પુરૂષમાં મિત્રતા ટકી શકતી નથી. ॥ ૩ ॥

અહીં તાત્પર્ય એવો છે કે, કૃતદ્ધને ઘણી પ્રકારની આપત્તિમાંથી બચાવ્યો હોય, પૈસાની મદદ કરી હોય આ લોક અને પરલોકના હિત માટે હિતશિક્ષા આપી હોય, એ સિવાય ઘણા ઉપકાર કર્યો હોય, છતાં ઉપકાર કરનારનો બદલો વાળવો તો દૂર રહ્યો પણ તેનાં છિદ્રો ભેંધ તેના ઉપર આપત્તિ લાવવામાં પણ ચુકતો નથી. કૃતરો તો એક વખત જેનું અન્ન ખાય છે તેના ઘરની ચોટી ભરે છે, કોઈ અબલુયા માણસને ઘરમાં દાખલ થવા દેતો નથી, ચોરોથી પણ બચાવ કરે છે; તેથીજ ગ્રંથકારે કૃતદ્ધને કૃતરાની બરોબરી કરવાને લાયક પણ ગણ્યો નથી અને તે વાસ્તવીક છે.

આ લોકમાં ઉપકારને ઓળવનાર, ઉપકારને બાણુનાર, ઉપકારનો બદલો વાળનાર અને કારણ શિવાય ઉપકાર કરનાર એમ ચાર પ્રકારના પુરૂષો હોય છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

અકૃતજ્ઞા અસંખ્યાતાઃ સંખ્યાતાઃ કૃતવેદિનઃ ।

કૃતોપકારિણઃ સ્તોકાઃ દ્વિત્રાઃ સ્વેનોપકારિણઃ ॥૪॥

નહિ મે પર્વતા ભારા ન મે ભારાશ્ચ સાગરાઃ ।

કૃતઘ્નાશ્ચ મહાભારા ભારા વિશ્વાસઘાતકાઃ ॥૫॥

ઇહોષરક્ષેત્ર શરીર શૈલતુલાં કૃતઘ્નાઃ કલયન્તિ શશ્વત્ ।

સુક્ષેત્રનેત્રાદ્ભુતશુક્તિધેનુસમાઃ કૃતજ્ઞાઃ પ્રથિતાઃ પૃથિવ્યામ્ ॥૬॥

શબ્દાર્થઃ—કૃતદ્ધનો ગણત્રી વિનાના, કૃતજ્ઞો ગણત્રીમાં આવી શકે તેટલા, ઉપકારનો બદલો વાળનારો થોડા અને પોતાની ભેળે ઉપકાર કરનારા બે ત્રણ હોય છે. ॥ ૪ ॥ પૃથિવી કહે છે કે, મને પર્વતો કે સમુદ્રોનો બોલો નથી, પરંતુ કૃતદ્ધનો અને વિશ્વાસઘાતકો મહોટા બોલારૂપ છે. ॥ ૫ ॥ આ દુનીયામાં કૃતદ્ધનો હુમેશાં ઉપરક્ષેત્ર, શરીર અને પર્વતની બરોબરીમાં મુકાય છે અને કૃતજ્ઞો શ્રેષ્ઠક્ષેત્ર, ચક્ષુ, આશ્ચર્ય-કારી છીપ અને તાકાળ પ્રસૂત ગાય જેવા દુનીયામાં પ્રસિદ્ધ છે. ॥ ૬ ॥

આલોકનો તાત્પર્ય એવો છે કે, જેમ પાણી પવન તાપ વિગેરે અનુકુળ સામગ્રીનો ભોગ મળ્યા છતાં ઉપરભૂમિમાં વાવેલું ઉત્તમ ખીજ નિષ્ફળ બન્યું છે અને ખેતી કરવા રૂપ કષ્ટ શિવાય કાંઈ પ્રાપ્ત થતું નથી; તેમ કૃતદ્ધ પુરૂષને સંપુર્ણ સામગ્રી મળ્યાં છતાં હિત બુદ્ધિથી તેનામાં આરોપણ કરેલા તત્વાદિ વિચારો નિષ્ફળ થાય છે. વળી જેમ શરીરનું નિરંતર નાના પ્રકારની વસ્તુઓથી ગમે તેટલું

પોષણ કરવામાં આવ્યું હોય તોપણ આખરે પોષણ કરનારને દગો દીધા વગર રહેતું નથી. તેમ કૃતદ્ધન પુરૂષનું પરમાર્થ વૃત્તિથી આજીવિકા વિગેરે પુરી પાડી ગમે તેટલું પોષણ કરવામાં આવ્યું હોય, તોપણ તેના ઉપર ઉપકાર કરનારને ઉપકારનો બદલો આપવો તો દૂર રહ્યો, પરંતુ અવસર આવે તે દુષ્ટ માણસ દગો દીધા વિના રહેતો નથી. વળી જેમ પર્વત પથ્થર, કાંટા, વિકટ ઝાડી, વિષમ માર્ગ અને આઘાદિ કૂર પ્રાણીઓનું સ્થાન હોવાને લીધે હમેશાં ભય આપનાર હોય છે, તેમ કૃતદ્ધન પુરૂષ ઉપકાર કરનારને તમોએ અમુક કાર્ય રાજવિરૂદ્ધ કર્યું છે તેને હું બહાર લાવીશ વિગેરે ખોટી ધમકી આપી હમેશાં ભય આપવામાં બાકી રાખતો નથી. આથી વિપરીત સ્વભાવવાળો કૃતજ્ઞ પુરૂષ તો કેઇ વખત પણ ઉપકાર કરનારના ઉપકારને ભુલતો નથી અને ગમે તેવી આપત્તિ આવી પડે તો પણ સારા ક્ષેત્ર વિગેરેની પેઠે ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ કૃણનેજ આપનારો થાય છે.

જેની ઉપકાર કરવામાં હમેશાં બુદ્ધિ છે તે અને બીજો પોતાના ઉપર કરેલા ઉપકારને કદી ભુલતો નથી એવા આ બન્ને પુરૂષોને પૃથિવી ધારણ કરે છે, અથવા તો આ બે પુરૂષોએ પૃથ્વીને ધારણ કરી છે. કૃતજ્ઞ પુરૂષો થોડા ઉપકારને પણ ઘણો કરી માને છે, જેમકે જંગલમાં ક્ષીરામલકને આપનાર ભીલનો રાજ્યએ મહાન ઉપકાર માન્યો હતો, તેનું દ્રષ્ટાંત નીચે મુજબ છે.

વસંતપુરનગરમાં જિતારી નામનો રાજા હતો. એક વખત સલામાં બેઠેલા રાજાને દ્વારપાલે વિજ્ઞાપિત કરી કે હે રાજા? બહુ દૂર દેશથી આવેલો સુવર્ણની છડી જેના હાથમાં છે એવો એક ઘોડાનો વેપારી દરવાજા ઉપર ઉભો છે. આ પ્રમાણે કહે છે તે રાજાએ તેને સલામાં બોલાવ્યો. તે સોદાગર રાજાને પ્રણામ કરી રાજાની આજ્ઞામળતાં આસન ઉપર બેઠો. એટલે રાજાએ પુછ્યું કે હે ભદ્ર ? કયા કયા દેશોના કયા કયા નામવાળા કેટલી સંખ્યાવાળા કયા કયા ઘોડા લાવ્યો છે તે કહી બતાવ. ઘોડાના વેપારીએ જણાવ્યું કે-કંબોજ, સિંધુ, પારસ અને વાલ્હીક વિગેરે દેશોના અને કર્ક, શ્રીવત્સ, ખુંગાહ, સેરાહ, કિયાહ, હરિત્ત, હુદ્રાહ, કુલાઈ, નીલ, હલાહ, કવિલ, અષ્ટમંગળ અને પંચભદ્ર વિગેરે નામવાળા ઘોડાઓ છે. હે રાજા? વિશેષ શું કહું? એકેક ભતિના સો સો ઘોડાઓ છે. અને તે સઘળા સર્વ લક્ષણો થી શોભિત તેમજ કેળવાયેલા છે. ત્યાર બાદ રાજા મંત્રી વિગેરેની સાથે જોવા માટે ઘોડાઓની જગ્યા ઉપર ગયો. ત્યાં સઘળા ઘોડાઓ જોયા. તેમાંથી કેઈએક લક્ષણયુક્ત ઘોડા ઉપર પરીક્ષા કરવા માટે પોતેજ સ્વાર થયો, અને તેની પાસે પાંચ પ્રકારની ગતિ કરાવી વેગની પરીક્ષા વખતે કાનની વચ્ચે હણ્યો કે તરતજ ત્યાંથી ઉછળ્યો અને એવી ગતિથી ચાલ્યો કે એક પ્રહરમાં બાર થોજન નિકળી ગયો. આ ઘોડો વિપરીત શિક્ષા પામેલો હશે એમ ધારી રાજાએ લગામ છોડી દીધી ને ઘોડો ત્યાંજ

ઉભો રહ્યો. એટલે રાજા નીચે ઉતર્યો. બરોબર મધ્યાહ્ન વખતે તૃપાથી પિડિત થએલા રાજાએ પાણીની તપાસ કરતાં એક ભિલ્લને જોઈ મંદ સ્વરથી કહ્યું કે હે ભિલ્લ ! તૃપાથી પિડિત થએલા મને પાણી દેખાડ. ભિલ્લ પણ રાજાની આકૃતિથી વિસ્મય પામેલો પ્રણામ કરી બોલ્યો કે હે રાજા ! હું જ્યાં સુધીમાં પાણી લાવું છું ત્યાં સુધીમાં તૃપાને દૂર કરનાર આ ક્ષીરામલકને મુખમાં રાખો. એમ કહી પોતે પાણી લેવા ગયો. રાજા પણ એક વૃક્ષની છાયાનો આશ્રય લઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ ભિલ્લનું મહોટું પરોપકારપણું કેવું આશ્ચર્યજનક છે ? આ ઉપકાર કરનાર ભિલ્લનું શું કાર્ય કરી તેમજ શું આપીને એના કરજથી મુક્ત થઈશ; એવો વિચાર કરે છે તેટલામાં તે ભિલ્લ કમલિનીના પડીયામાં પાણી લઈને આવી પહોંચ્યો અને તેણે હાથ પગ અને મુખનું શોચ કરાવ્યું. તે પછી પવિત્ર, નિર્મળ અને શીતળ જળથી રાજાને ધીરજ આપી. બેટલામાં રાજા ભિલ્લને કાંઈક કહેવા જાય છે તેટલામાં પછવાડે રહેલું સૈન્ય આવી પહોંચ્યું. આ વખતે રાજાને જોઈ સઘળાઓને આનંદ પ્રાપ્ત થયો. રાજાએ તેઓની આગળ પ્રથમની સઘળી હુકીકત કહી સંભળાવી અને વિશેષમાં કહ્યું કે તેવા આણીના વખતમાં આ ભિલ્લે આપેલા ક્ષીરામલકની બરોબરી કરવામાં મહાઈ સમ્ભાંગ રાજ્ય પણ સમર્થ નથી, તો પણ હાથી ઉપર બેસાડી આ ભિલ્લને નગરમાં પહોંચાડો. રાજા પણ મહોટા મહોત્સવ પૂર્વક નગરમાં પ્રાપ્ત થયો, ત્યાં તે ભિલ્લનો તેલમર્દન, સ્નાન, વિલેપન વિગેરેથી ઘણો સત્કાર કર્યો. અને ઘણા કાળ સુધી પોતાની પાસે સુખમાં રાખ્યો. કોઈ વખતે વર્ષાકાળમાં વનનું સ્મરણ થવાથી તે ભિલ્લ ત્યાં જવા ઉત્સુક થયો. તેણે અનેકવાર સમજાવ્યો પણ બ્યારે તે રહેવાને કમુલ ન થયો ત્યારે રાજાએ સાથે જઈ ભિલ્લનું નગર સ્થાપન કરી રાજ્યાભિષેક પૂર્વક તે ભિલ્લને રાજગાદી ઉપર બેસાડ્યો. અને પ્રથમ આપેલા હાથી ઘોડા વિગેરે સઘળું તેને અર્પણ કર્યું, એ પ્રમાણે કૃતાર્થ થઈ રાજા પોતાના નગરમાં પ્રાપ્ત થયો. કેટલાક કાળે તે ભિલ્લ રાજા પણ મહા પ્રતાપી થયો. આ દુનિયામાં ઉત્તમ પુરૂષોના ઉપકારનું માહાત્મ્ય કયો પુરૂષ વર્ણન કરવાને સમર્થ થઈ શકે ? કોઈ પણ નહીં.

બરી રીતે તો તે કૃતજ્ઞ કહી શકાય કે જે ધર્મ પ્રત્યે ઉપકારક છે. ધર્મ પ્રત્યેનો ઉપકાર તો ધર્મ સંબંધી વિરૂદ્ધોનો ત્યાગ કરવાથી થાય છે. તે ધર્મ વિરૂદ્ધ પ્રવૃત્તિઓ નીચે પ્રમાણે છે.

આસવદારમાં પ્રવૃત્તિ, ધર્મકાર્ય કરવામાં અનાદર, મુનિઓ ઉપર દ્વેષ, દેવ-દ્રવ્યનો ઉપલોગ, જ્ઞાનશાસનું ઉપહાસ, સાધ્વીઓનો સંગ કરવામાં સાહસિકપણું, કૌલાચાર્ય (શાકિતક) ના ઉપદેશમાં રૂચી, વિરતિનો ત્યાગ, ગુરૂ, સ્વામી, ધાર્મિક સુખી, સ્વજન, યુવતિ અને વિશ્વાસીને ડગવાનો પ્રયત્ન, બીજાની સમૃદ્ધિ જોઈ અ-

દેખાઈ કરવી, હૃદય વિનાનો લોભ કરવો, ક્રૂણ અને દેશને અનુચિત વસ્તુનો હમેશાં ક્યવિક્ય કરવો, હૃદયની નિર્દયતા અને ખર કર્મમાં પ્રવૃત્તિ.

વળી શા માટે અહીં આટલો બધો આગ્રહ કરવો નોંધવો. એવું કહેનારને માટે કહું છે કે—

કુલરૂવરિદ્ધિસામિત્તણાઙ્ગ પુરિસસ્સ જેણમુવળીયમ્ ।

ધમ્મસ્સ તસ્સ જુજ્જઙ્ગ કહ નામ વિરુદ્ધમાયરિડમ્ ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ:—જે ધર્મે પુરૂષને કુળ, રૂપ, સમૃદ્ધિ અને સ્વામિત્વ વિગેરેની પ્રાપ્તિ કરાવી છે તેવા ધર્મથી વિરુદ્ધ આચરણ કરવું તે કેવી રીતે યોગ્ય કહી શકાય? ન જ કહેવાય. ॥ ૭ ॥

તે માટે કોઈએ કહું છે કે—

યેનાનીતઃ કુલમમલિનં લમ્બિતશ્ચારુરૂપં

શ્લાઘ્યં જન્મ શ્રિયમુદયિનીં બુદ્ધિમાચારશુદ્ધિમ્ ।

પુપ્યાન્ પુત્રાનતિશયવર્તીં પ્રેત્ય ચ સ્વઃસમૃદ્ધિં

ધર્મ નો ચેત્તમુપકુરુતે યઃ કુતોઽસૌ કૃતજ્ઞઃ ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થ:—જે ધર્મ નિર્મળ કુળ, સુંદર રૂપ, પ્રશંસા કરવા લાયક જન્મ, ઉદયવાળી લક્ષ્મી, બુદ્ધિ, આચારની વિશુદ્ધિ, પવિત્ર પુત્રો અને પરલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્વર્ગની સમૃદ્ધિને પ્રાપ્ત કરાવે છે, તેવા ધર્મને જે ઉપકાર નથી કરતા તે કૃતજ્ઞ શેનો કહેવાય? ન જ કહેવાય ॥ ૧ ॥ આ હેતુથી જે ધર્મને ઉપકાર કરનાર હોય છે, તેજ કૃતજ્ઞ કહેવાય છે. વળી કહું છે કે:—

વિદ્વાંસઃ શતશઃ સ્ફુરન્તિ ભુવને સન્ત્યેવ ભૂમિમૃતો—

વૃત્તિં વૈનયિકીં ચ વિભ્રતિ કતિ પ્રીણન્તિ વાગ્મિઃ પરે ।

દૃશ્યન્તે સુકૃતક્રિયાસુ કુશલા દાતાઽપિ કોઽપિ ક્વચિત્

કલ્પોર્વીરુહવદ્વનેન સુલભઃ પ્રાયઃ કૃતજ્ઞો જનઃ ॥ ૯ ॥

શબ્દાર્થ:—આ દુનિયામાં સેંકડો વિદ્વાનો સ્ફુરાયમાન છે, કેટલાએક શબ્દો છે. કેટલાએક વિનયવાળી વૃત્તિને ધારણ કરનારા છે, કેટલાએક સુંદર વાણીવડે ખુશી કરનારા છે, કેટલાએક પુણ્ય ક્રિયામાં કુશળ દેખાય છે અને વનમાં કલ્પ-વૃક્ષની જેમ કોઈક ઠેકાણે દાતા પણ હોય છે, પરંતુ પ્રાચે કરીને કૃતજ્ઞ પુરૂષ મળવો દુર્લભ હોય છે. ॥ ૯ ॥

હવે પ્રસ્તુત ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ગ્રંથકાર ઉપદેશદ્વારા ક્ષણ ખતાવે છે—

મનસ્વિનઃ પ્રત્યુપકારમેકોપકારિણો લક્ષગુણં સૃજન્તઃ ।

કૃતજ્ઞચૂડામણયો ગૃહસ્થધર્માર્હતામાત્મનિ યોજયન્તિ ॥ ૧૦ ॥

શબ્દાર્થઃ—એક ઉપકાર કરનારનો લાખગુણો પ્રત્યુપકાર કરનારા એવા સમ-
જઠાર અને કૃતજ્ઞોમાં સુકૃત સમાન પુરૂષો પોતાના આત્મામાં ગૃહસ્થ ધર્મની લાય-
કાત સંપાદન કરે છે. ॥ ૧૦ ॥

॥ इत्यष्टाविंशतितमो गुणः

एकोन्त्रिंशत्गुण वर्णन.

વે ગ્રંથકાર મહારાજ કુમથી પ્રાપ્ત થએલા “લોક વલ્લભ”
નામના ઓગણત્રીશમા ગુણનું વર્ણન કરે છે—

લોકવલ્લભ:—વળી લોકોને એટલે શ્રેષ્ઠ પુરૂષોને દાન અને વિનય વિગેરે ગુણોથી જે વલ્લભ હોય, તે લોકવલ્લભ કહેવાય છે. આ લોકમાં કયો પુરૂષ ગુણવાન પ્રત્યે પ્રીતિવાળો નથી હોતો? જનવલ્લભપણું છે તેજ સમ્યકત્વ વિગેરેના સાધનમાં પ્રધાન અંગ ગણાય છે. તે માટે શ્રીહરિભદ્રસૂરિ મહારાજ પણ કહે છે કે:—
“સવ્વજળ વલ્લહત્તં, અગરહિંઅં કમ્મ ધીરયા વસણે।” સર્વજન વલ્લભપણું, અનિ-
દિત કર્મ અને કષ્ટમાં ધીરતા એ સમ્યકત્વાદિના સાધનમાં પ્રધાન અંગ ગણેલું છે. વળી જે લોકપ્રિય નથી હોતો તે ફક્ત પોતાના સમ્યકત્વના નાશ કરવામાં કારણ-
ભૂત છે એમ નહીં પરંતુ બીજાઓથી પોતાની ધર્મક્રિયાને દૂષિત કરાવતો બીજા-
ઓના સમ્યકત્વના નાશ કરાવવામાં પણ કારણભૂત થાય છે. લોકવલ્લભપણાને ઇચ્છા રાખનાર મનુષ્યે આ લોક, પરલોક અને ઉભયલોકના વિરૂદ્ધ કાર્યોનો પરિત્યાગ કરવો જોઈએ. આ લોક વિરૂદ્ધ બીજાની નિંદા વિગેરેને કહે છે. તે માટે કહ્યું છે કે:—

સઠ્વસ્સ ચેવ નિંદા વિસેસઓ તહ ય ગુણસમિદ્ધાણમ્ ।

ઉજુધમ્મકરણહસણં રીઠા જણપૂઅણિજ્ઞાણમ્ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ:—સઘણાની નિંદા, અથવા તો વિશેષ કરી ગુણવાન પુરૂષોની નિંદા, સરલ મનુષ્યની ધર્મકરણીનો ઉપહાસ અને લોકમાં પૂજ્ય એવા મહાત્માઓની અવજ્ઞા કરવી. આ સઘણાં આ લોક વિરૂદ્ધ ગણાય છે. ॥૧॥

પરલોક સંબંધી વિરૂદ્ધો આ પ્રમાણે છે—પુરોહિતપણું, રાત્રિએ (સ્વેચ્છાએ) બ્રમણ કરવું, ગામનું નાયકપણું, અધિકારપણું, મઠનું અધ્યક્ષપણું, અસત્ય વચન,

સાક્ષી આપવી, ખીબ્બતું અન્ન ખાવું, ધર્મી ઉપર દ્વેષ રાખવો, દુર્જન ઉપર પ્રેમ રાખવો અને પ્રાણીઓ ઉપર નિર્દયતા રાખવી એ સર્વે હે મહાદેવ (શિવ) મને દરેક જન્મમાં પ્રાપ્ત ન થાઓ.

ઉભય લોક વિરૂદ્ધ નીચે પ્રમાણે છે—

દ્યૂતં ચ માંસં ચ સુરા ચ વેશ્યા પાપદ્વિ ચૌર્યં પરદારસેવા ।
 ણ્તાનિ સપ્ત વ્યસનાનિ લોકે ઘોરાતિઘોરં નરકં નયન્તિ ॥૨॥
 ઇહૈવ નિન્દ્યતે શિષ્ટૈર્વ્યસનાસક્તમાનસઃ ।
 મૃતસ્તુ દુર્ગતિં યાતિ ગતત્રાણો નરાધમઃ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ:—જૂગાર ખેલવો, માંસનું ખાવું, મદિરાનું પાન કરવું, વેશ્યાગમન કરવું, શિકાર કરવો, ચોરી કરવી, અને પરસ્ત્રીગમન કરવું એ સાત લોકોમાં વ્યસન ગણાય છે. અને તે ભયંકરમાં ભયંકર નરક પ્રત્યે મનુષ્યોને ખેંચી જાય છે. ॥ ૨ ॥ વ્યસનોમાં આસક્તિ રાખનાર આ લોકમાંજ શ્રેષ્ઠ પુરૂષોથી નિંદાય છે. અને શરણુ રહિત તે નરાધમ મરીને દુર્ગતિમાં જાય છે. ॥ ૩ ॥

અહીં અભિપ્રાય આ પ્રમાણે છે. ઉપર જણાવેલાં લોકોને પરાડુ.મુખ કરવામાં કારણભૂત આ લોક, પરલોક અને ઉભય લોક વિરૂદ્ધ કાર્યોને ત્યાગ કરનારાજ લોકપ્રિય થાય છે. અને વિશેષધર્મનો (ગુહસ્થધર્મનો) અધિકારી પણ તેજ થઈ શકે છે.

અથવા ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમરૂપ લોક તેને જે વલ્લભ એટલે માન્ય હોય તે લોક વલ્લભ કહેવાય છે. તેવો પુરૂષ પિતાની પેઠે હિતકાર્યમાં જોડનાર, માતાની પેઠે વાત્સલ્ય (નિષ્કપટપ્રેમ) કરવામાં તત્પર, સ્વામીની પેઠે સર્વ ઠેકાણે રક્ષા કરનાર, ગુરૂની પેઠે સર્વકાર્યમાં પુછવા લાયક, આજ્ઞા આવી પડતાં યાદ કરવા લાયક અને સર્વ ઠેકાણે સર્વકાર્યોમાં સુખ અને દુઃખમાં અભયકુમારની પેઠે સહાય કરનાર હોય છે. તેમાં સર્વ ઠેકાણે યથાયોગ્ય વિનય, હિતકારી ઉપદેશનું આપવું અને ખીબ્બના કાર્યોનું કરવાપણું વિગેરે ગુણો વડે પ્રાપ્ત થનાર ધર્મની યોગ્યતાનું મુખ્ય સાધન જનવલ્લભતા ગણાય છે. તે વિષયમાં શ્રી અભયકુમાર મંત્રિનું ઉદાહરણુ નીચે લખી ખતાવવામાં આવે છે:—

નવલાખ ગામોથી મનોહર એવા મગધદેશમાં રાજગુહુ નામનું નગર છે; ત્યાં સમ્યક્પ્રકારે સમ્યક્ત્વને ધારણુ કરનાર શ્રેણિક નામનો રાજા હતો. વિનયવાન, વિવેકી, ત્યાગી, કૃતસ, કૃપાળુ, અને નીતિ, પરાક્રમ અને ધર્મનો મૂર્તિમાન

સમુદાય જાણે ન હોય એવો તેનો પોતાનો પુત્ર અભયકુમાર મંત્રી હતો. તેને આખા રાજ્યનો કારોબાર સોંપી શ્રેણિકરાજ એલણા દેવીની સાથે વિલાસમાં નિમગ્ન થયો. એટલામાં હેમંતરૂતુ શરૂ થતાં ત્યાં ભગવાન મહાવીરસ્વામી પધાર્યા. કોઈ વખતે મધ્યાહ્ન પછી એલણા સહિત શ્રેણિકરાજ ગુણુશીલ ચૈત્યમાં ભગવાનને વંદન કરી ત્યાંથી પાછા ફરતાં નદીના કિનારા ઉપર વચ્ચરહિત અને કાયોત્સર્ગમાં રહેલાં એક મુનિને જોઈ તત્કાળ વાહનથી ઉતરી એલણાની સાથે શ્રેણિકે તે મુનિને પ્રણામ કર્યા અને પછી પોતાને સ્થાને પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં સાયંકાળનું આવશ્યક કર્મ કરી વાસભુવનમાં દાખલ થઈ સુખરૂપ નિદ્રામાં તત્પર થયો. આ અવસરે નિદ્રાને આધિન થયેલી એલણા રાણીનો હાથ ઓઢેલા કપડાથી બહાર નીકળી ગયો અને તે ટાઢથી વીંછીના ડંબની પેઠે પીડિત થયો. તેથી જાગેલી એલણારાણીએ નદીના કિનારા ઉપર કાયોત્સર્ગમાં રહેલા મુનિને યાદ કરી બોલી કે—તે કેવી હાલતમાં હશે ? પછી કપડાથી હાથને ઢાંકી દીધો અને સુખેથી સુધ ગઈ. તે પછી તેનાં આ વાક્યને સાંભળી કુપિત થયેલા રાજાએ વિચાર કર્યો કે ખરેખર આ રાણી અભિચારણી છે. તેથી સંકેત કરનાર કોઈપણ ચારને સ્મરણમાં લાવી આ પ્રમાણે બોલે છે. એ પ્રમાણે કોધાયમાન થયેલા રાજાએ જાગરૂક અવસ્થામાંજ બાકી રહેલી રાત્રિને શુભાવી. સૂર્યના ઉદય થતાં એલણાને અંતેઉરમાં વિસર્જન કરી, અભયકુમારને કહ્યું કે—અરે અભયકુમાર ! અંતેઉરનો નાશ થયો છે. તે માટે અંતેઉરના દ્વારોને બંધ કરી તમામ બાબુના સુખવાળા અગ્નિને લગાડજે. પરંતુ માતાના સ્નેહથી મોહિત હૃદયવાળો થઈ મ્હારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરતો નહીં. એ પ્રમાણે અભયકુમારને આદેશ કરી રાજા ભગવાન મહાવીરસ્વામીને વંદન કરવા ગયો. એટલે નિપુણ અને નિશ્ચય મતિવાળા અભયકુમારે પણ વિચાર કર્યો કે—મ્હારી સર્વે માતાઓ સતીમાં તિલ સમાન છે. તો પણ કોઈ કારણથી પૂજ્ય પિતાએ આ અસંભવિત કાર્યની સંભાવના કરી છે. તેમજ પિતાનો કોપ પણ પર્વતની નદીના પુરની પેઠે દુર્નિવાર્ય છે. એ વગર વિચારે કરેલું કાર્ય દુઃખદાયક થાય છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

સગુણમપગુણં વા કુર્વતા કાર્યમાદૌ પરિણતિરવધાર્યા યત્નતઃ
પાણિતેન ।

અતિરભસકૃતાનાં કર્મણામાવિપત્તેર્ભવતિ હૃદયદાહી શલ્યતુ-
લ્યો વિપાકઃ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ—ગુણવાળું અથવાતો ગુણવગરનું કાર્ય કરનાર પંડિતે પ્રથમ યત્ન પૂર્વક પરિણતિ (વિપાક) નો વિચાર કરવો જોઈએ, ઘણી ઉતાવળથી કરેલા કાર્યનો વિપાક વિપત્તિ પર્યંત શક્ય પેઠે હૃદયને દાહ કરનાર થાય છે. ॥ ૪ ॥

તેથી હાલ આ અશુભકાર્ય કરવામાં કાળ વિલંબ કરીશ. એ પ્રમાણે વિચાર કરી અલયકુમારે એક જુની હસ્તિશાળા સળગાવી અને નગરમાં ઉદ્ઘોષણા કરાવી કે અંતેઉર સળગ્યું છે. તે પછી તેણે લગવાનું માહાવીરસ્વામી તરફ પ્રયાણ કર્યું એટલામાં સમવસરણમાં ધર્મકથા પૂર્ણ થતાં રાજાએ સર્વજ્ઞને વિજ્ઞાપિત કરીકે હે લગવાનું? ચેલ્લણાદેવી એક પતિ વાળી છે કે અનેક પતિ વાળી છે? લગવાને ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે ચેડારાજાની પુત્રી આ ચેલ્લણાદેવી શીલરૂપ અલંકારને ધારણ કરનારી છે. તેથી હે પાર્થિવ? આ વિષયમાં મન થકી પણ તમે ખરાબ વિચાર કરતા નહીં. આ બીના સાંભળી લગવાને નમસ્કાર કરી પશ્ચાતાપ કરતો રાજા એકદમ નગરની સન્મુખ ચાલ્યો. માર્ગમાં તેને અલયકુમાર મલ્યો. તેને પુછ્યું કે તે અંતેઉર ખાજ્યું કે નહીં? અલયકુમારે વિનતિ કરી કે હે રાજાનું? આ દુનિયાની અંદર જીવવાનો અર્થી કયો પુરૂષ તમારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે! તે પછી દ્વેષયુક્ત થયેલો રાજા બોલ્યો કે. “રે દુષ્ટ! માતાના સમુહને બાળી તેમાં તેં પણ કેમ ન પ્રવેશ કર્યો?” અલયકુમારે જવાબ આપ્યો કે—‘હે તાત? જિન વચન શ્રવણ કરનાર એવા તમારા પુત્રનું આવા પ્રકારનું મરણ ન થાય. જો તે વખતે આપ પિતાશ્રીએ તેવી આજ્ઞા કરી હોત તો તે પણ હું કરત.” પરસ્પર આવી વાત ચાલે છે એટલામાં રાજાને દુઃખે કરી મૂર્ચ્છા આવી તેને ચંદન વિગેરેથી સ્વસ્થ કરી અલયકુમારે વિજ્ઞાપિત કરી કે—“હે દેવ! અંતેઉરમાં અગ્નિ નાખ્યો હતો પણ મહારી માતાના શીલરૂપ જળથી ઓલવાઈ ગયો. અશુભ મૂહુર્તના સંયોગથી આપનું કુરમાવેલું કાર્ય નિષ્ફળ થયું.” એવું નિવેદન કર્યા બાદ જીવું હસ્તિશાળા બાળવા વિગેરેનો વ્યતિકર કહી સંભળાવ્યો તેથી ખુશી થયેલા રાજાએ આલિંગન કરી કહ્યું કે ‘વર માગ’ ઉત્તરમાં અલયકુમારે જણાવ્યું કે—“તમારા પુત્રપણે અને મહાવીર સ્વામીના સુશ્રાવકપણાને પ્રાપ્ત થયે છે તે હવે મહારે બીજું શું બાકી છે? કે જેને આપવા માટે પિતા અભિલાષા રાખે છે. તોપણ અવસર આવે સાધુધર્મને અંગીકાર કરે તે વખતે આપે મને અનુમતિ આપવી” શ્રેણીક રાજાએ એ વાતનો સ્વીકાર કરી ચેલ્લણાના લવનમાં પ્રાપ્ત થયો. તે પછી રાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે—“પહેલાં પણ ચેલ્લણા મહારા હૃદયની વલ્લભા હતી. હમણાં તો શ્રી મહાવીરસ્વામીએ તેણીના શીલનું વર્ણન કરવાથી વિશેષપ્રકારે મને પ્રિય થઈ પડી છે. તેથી જ્યાંસુધી મહારી બીજી રાણીઓથી ચેલ્લણા માટે કાંઈ પણ વિશેષ ન કરી શકાય ત્યાંસુધી મહારા મનને નિવૃત્તિ નહીં થાય.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી અલયકુમારને કહ્યું

કે—“હે વત્સ ! તું બાણે છે કે મહારો ચેલ્લણા ઉપર અસાધારણ મમત્વ ભાવ છે તે માટે મહારી પ્રસન્નતાનો સૂચક એક સ્થંભીઓ મહેલ આ ચેલ્લણા માટે તૈયાર કરાવ કે જેથી તે મહેલમાં સુખપૂર્વક રહી શકે.” અભયકુમારે પણ જણાવ્યું કે ‘હે દેવ ! આ કાર્ય થએલુંજ છે” એમ કહી હુશીયાર સુથારને વનમાં જવાનો આદેશ આપ્યો વનમાં પરિભ્રમણ કરતા સુથારે એક લક્ષણવાળું વૃક્ષ જોયું અને વિચાર કર્યો કે—આ વૃક્ષ પ્રસ્તુત્ત કાર્યને યોગ્ય છે. પરંતુ અભયકુમારે પૂજા અને પ્રણિધાન પૂર્વકે આવા પ્રકારના વૃક્ષનું ગ્રહણ કરવાનું કહેલું છે. તેથી સુત્રધારે ઉપવાસકરી ઉત્તમ ગંધ, પુષ્પ અને નૈવેદ્ય વિગેરેથી પૂજા કરી યોદ્યો કે રાજના આદેશથી આ વૃક્ષને હું પ્રાતઃકાળમાં કાપીશ. તે માટે આ વૃક્ષમાં જે કોઈ રાક્ષસ અથવા તો યક્ષ ગંધર્વ કે ગણ વસતો હોય તો તે મહારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ આ વૃક્ષને છેદવા માટે હુકમ આપે. એ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી સુત્રધાર સુધ ગયો એટલે તે વૃક્ષમાં રહેનાર અંતરે વિચાર કર્યો કે—અભયકુમારનો વિવેક અને વિનય કેવો આશ્ચર્યજનક છે ? જો અભયકુમારના આદેશથી આ સુત્રધારે ઉપર પ્રમાણે ન કર્યું હોત તો મહારા કોપરૂપ પ્રદીપમાં પતંગીયાપણાને પ્રાપ્ત થયો હોત પરંતુ ઉત્તમ પુરૂષો વગર વિચાર્યું કરનારા હોતા નથી. એ પ્રમાણે વિચાર કરી મધ્યરાત્રીમાં જઈ અભયકુમારને કહ્યું કે—વિનય અને પૂજા વિગેરેથી હું તુષ્ઠ થયો છું. તેથી સર્વ રૂતુના રૂળ અને કુલવાળા વનખંડથી સુશોભિત એક સ્થંભીયો મહેલ હું જ બનાવીશ માટે સુત્રધારોને ઝાડ કાપવાના કામથી એકદમ નિવર્તન કરો. અભયકુમારે પણ અંતરના વચનથી સુત્રધારોને તે કામ કરતાં અટકાવ્યા એટલે દેવતાએ એકસ્થંભીયો મહેલ તૈયાર કર્યો. અભયકુમારે પણ શ્રેણીકને વિનંતિ કરી એટલે તરત તેવા પ્રકારના મહેલને જોઈ આશ્ચર્યથી વિક્ષિત વદનવાળા શ્રેણિક રાજ અભયકુમારને પુછ્યું કે આવા પ્રકારનો મહેલ કેવી રીતે થયો ? અભયકુમારે ઉત્તરમાં સઘળો યથાર્થ વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યો. તે પછી ચેલ્લણા રાણીને તે મહેલમાં રાખી અને કહ્યું કે—વિદ્યાધરીની પેઠે મરણ મુજબ વિલાસ કરતી હે સુંદરી ! આ ઠેકાણે રહી તું ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ પુરૂષાર્થ વડે પોતાના જન્મને સફળ કર. આ તરફ અભયકુમાર પણ ગ્રહણ કર્યા પ્રમાણે ગૃહસ્થધર્મનું પાલન કરે છે. કોઈ અવસરે રાજાએ રાજ્ય આપવા માંડ્યું પણ સંતોષપરાયણ અભયકુમારે તેનો સ્વીકાર નહીં કરતાં વિચારવા લાગ્યો કે જો હું ચરમ (છેલ્લો) રાજર્ષિ થઉં તો રાજ્યને ગ્રહણ કરું પરંતુ આ વાતનો નિશ્ચય તો ભગવાનને પુછવાથી થઈ શકશે એમ વિચારે છે એટલામાં ભગવાન મહાવીર સ્વામી પશ્ચિમ દેશથી વીતભયપત્તનના નરેશ ઉદાયનને દીક્ષા આપી રાજગૃહમાં પધાર્યા. અભયકુમાર પણ પોતાના પરિવાર સાથે જિનેશ્વરને વંદન કરવા માટે ગયો અને ત્યાં અવસર મળતાં ભગવાન

મહાવીર સ્વામીને પુછ્યું કે હે ભગવન ! આ ભરત ક્ષેત્રમાં છેલ્લો રાજર્ષિ કોણ થશે ? ઉત્તરમાં ભગવાને જણાવ્યું કે—આ ઉદાયન ચરમ રાજર્ષિ છે. હવે પછી આ ઉદાયનથી મહોટા કે તેના સરખા રાજાઓ દુઃખમ કાળના પ્રભાવથી સાધુવ્રતને અંગીકાર કરશે નહીં; આ વાત સાંભળી સંસારના ભયથી ભયપામેલા અભયકુમારે રાજના પગમાં પડી પ્રથમ અંગીકાર કરેલું વર રાજપાસે માંગ્યું. હે તાત ! આટલા દિવસ સુધી ચરમ રાજર્ષિપણાની ધરુછારાખનાર મહારા વડે વ્રત ગ્રહણ કરવા માટે આગ્રહ કરાયો નથી. પરંતુ હમણાં તેવા પ્રકારની ભવિતવ્યતાના યોગથી મને રાજર્ષિપણું પ્રાપ્ત થવાનું નથી. માટે જો આપ પિતાશ્રી મને અનુમતિ આપો તો હમણાંજ ભગવાન મહાવીરસ્વામી પાસે હું મુનિવ્રત અંગીકાર કરું. અભયકુમારની આ વાત સાંભળી શોકાકુળ હૃદયવાળા શ્રેણિકરાજાએ કહ્યું કે—હે વત્સ ! તારા જેવા ઉત્તમ પુરુષોને એમ કરવું યોગ્ય છે. પરંતુ મહારા રાજ્યનાં સંપૂર્ણ રાજ્યકાર્ય કરવામાં તુંજ પ્રભુ હતો. આટલા દિવસમાં ત્હારી બીજી પ્રાર્થનાઓ મેં નિષ્ફળ કરી નથી તો આવા ઉત્તમકાર્યમાં વિઘ્ન શામાટે કરું ? જે રાજ્યને માટે રાજકુમારો અકાર્યો કરે છે તેવું રાજ્ય આપવા માંડ્યું પણ તે ગ્રહણ ન કર્યું તેથી હે યુવ ! તને ધન્ય છે અને ત્હારા ધર્મકાર્યના માર્ગમાં વિઘ્ન ન થાયો એમ યોક્તી શ્રેણિક રાજાએ નિષ્કમણ મહોત્સવ કરાવ્યો. અભયકુમાર પણ મેઘની પેઠે પુષ્કળ સુવર્ણની ધારાઓથી વૃષ્ટિ કરતો ભગવાન પાસે આવી પહોંચ્યો. ભગવાને વિધિપૂર્વક દીક્ષા આપી. અભયકુમારની માતા નંદાએ પણ તેની સાથેજ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. કેટલાએક કાળે અભયકુમાર અગીયાર અંગને ધારણ કરનાર થયો, પછી ઘણા કાળ સુધી નિરતિચાર પ્રવ્રજ્યા પાળી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયો ત્યાંથી સ્વયી (મનુષ્ય ધર્મ દીક્ષા ગ્રહણ કરી) મોક્ષમાં જશે. હવે ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત શુભની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશદ્વારા ક્ષણ બતાવે છે—

નયવિનયવિવેકચ્છેકતાદ્યૈર્ગુણૌઘૈઃ

સકલજનમનાંસિ પ્રીણયન્તો મહાન્તઃ ।

અભયવદિતિ લોકે વહ્નભત્વં દધાના

નિરુપમજિનધર્મે યોગ્યતાં સંશ્રયન્તે ॥૫॥

શબ્દાર્થઃ—ઉપલી કથાના નાયક અભયકુમારની પેઠે નીતિ, વિનય, વિવેક અને નિપુણતા વિગેરે ગુણોએ કરી આ લોકમાં સમગ્ર લોકોના અંતઃકરણોને સંતોષ પમાડનારા મહાન પુરુષો જનવલ્લભપણાને ધારણ કરી સર્વોત્તમ જિનધર્મની યોગ્યતાને મેળવે છે ॥ ૫ ॥ ”

इत्येकोनत्रिंशत्तमो गुणः ॥ २९ ॥

त्रिंशत् गुण वर्णन.

वे ग्रंथकार भडारण कुमथी प्राप्ते थयेदा
सलज्ज नामना त्रीशभा गुणुनुं विवरणु करे छे—

सलज्जः—निर्लज्जना अलाव ३५ लज्जये करीने ने युक्त होय ते लज्जवान कहेवाय छे. अरेअर ने लज्जवान होय छे ते पोताना प्राणोनो नाश थनां पणु अंगीकार करेदानो कही त्याग करता नथी अने अनुचित कार्यमां प्रवृत्ति पणु करता नथी. कोछ वअत हैवयोगथी अकार्यमां प्रवृत्ति थछ गछ होय तोपणु प्राये करी पाछो ठेकाणुअ आवे छे. ते माटे कछुं छे के:—

लज्जया कार्यनिर्वाहो, मृत्युर्युद्धेषु लज्जया ।

लज्जयैव नये वृत्तिर्लज्जा सर्वस्य कारणम् ॥ १ ॥

लज्जां गुणौघजननीं जननीमिवार्या—

मत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्त्तमानाः ।

तेजस्विनः सुखमसूनपि सन्त्यजन्ति

सत्यस्थितिव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ २ ॥

शुद्धार्थः—लज्जये करी कार्यनो निर्वाह, लज्जये करी युद्धमां सुभटोनुं मृत्यु अने लज्जये करीनेअ नीतिमार्गमां प्रवृत्ति थाय छे. तेथी सर्व आवश्यक आभतोनुं मूण करणु लज्जय छे. ॥ १ ॥ अेछ अने अत्यंत शुद्ध हृदयवाणी मा-
तानी पेछे अनेक गुणाने उत्पन्न करतारी लज्जने अनुसरतारा तेजस्वी (पराकमी)
अने सत्यनी सीमाभां रहैवानी देववाणा पुइषा सुभेथी प्राणोनो त्याग करे छे,

પરંતુ કદી પણ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કરતા નથી. ॥ ૨ ॥ વળી કહ્યું છે કે—

લજ્જાલુઓ અકજ્જં વજ્જઈ દૂરેણ જેણ તણુઅંપિ ।

આયરઈ સયાયારં ન મુયઈ અંગીકયં કહ વિ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ:—આ હેતુથી લજ્જાળુ પુરૂષ અતિ સ્વલ્પ અકાર્યનો પણ દૂરથીજ ત્યાગ કરે છે, સદાચારનું પ્રતિપાલન કરે છે અને કોઈ પણ પ્રકારે અંગીકાર કરેલું છેડતો નથી. ॥ ૩ ॥ તે માટે કહ્યું છે કે—

દૂરે તા અન્નજણો અંગે ચ્ચિય જાઈં પંચ મૂયાઈં ।

તેસિંપિ ય લજ્જિજ્જઈ પારહ્મં પરિહરંતેહિં ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ:—અન્ય પુરૂષથી શરમાવું તો દૂર રહ્યું, પણ શરીરમાંજ જે પાંચ ભૂતો છે તેનાથી પણ પ્રારંભ કરેલાનો ત્યાગ કરનાર લજ્જાળુ પુરૂષ લજ્જા પામે છે. ॥ ૪ ॥ જેમ શ્રીમાન આશ્વઠ દેવને લજ્જા પ્રાપ્ત થઈ હતી તેવું ઉદાહરણ નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે છે.

અણુહિલ્લુપુર પાટણમાં સર્વ કાર્યોનો અવસર છે જેમાં એવી સભામાં બેઠેલા ચૌલુક્ય ચક્રવર્તી શ્રીકુમારપાળ રાજાએ કોઈવખત કૌંકુણદેશના મલ્લિકાન્બુનરાજાનું ભાટ દ્વારા કહેવાતું ‘રાજપિતામહ’ એવું બીરૂદ સાંભળ્યું અને તે સહન નહી થવાથી સભાને નિહાળતાં રાજાના અંતઃકરણને બાણનાર આંબડદેવ મંત્રિએ દેખાડેલા કરસંપુટને જોઈ ચમત્કાર પામેલા રાજાએ સભાવિસર્જન કર્યાબાદ અંબલિબંધ કરવાનું કારણ પુછતાં મંત્રિએ વિજ્ઞાપિત કરી કે—આ સભામાં કોઈ તેવા પ્રકારનો સુભટ છે કે જેને મોકલી આ મિથ્યાલિમાની અને નૃપાલાસ રાજાનો ગર્વ ઉતારી શકાયે. એવા પ્રકારના તમારા આશયને બાણનાર અને તમારા હુકમને ઉઠાવવા સમર્થ હોવાથી મેં અંબલિબંધ કર્યો હતો. એવા પ્રકારની તેની વિજ્ઞાપિત સાંભળ્યા પછી તરતજ તે રાજા તરફ પ્રયાણ કરવા માટે સેનાનો નાયક કરી અને પાંચઅંગને પહેરામણી આપી સમસ્ત સામતોની સાથે આંબડદેવને વિસર્જન કર્યો. પછી તે આંબડદેવ અવિચિન્ન પ્રયાણ કરી કુંકુણદેશને પ્રાપ્ત થઈ દુર્વારિ પાણીના પૂરવાળી કોલભિણી નામની નદીને ઉતરી સામેના કિનારા ઉપર પડાવ નાંખે છે અને હનુસુધી તે આંબડદેવ લડવાને સજ્જ થયો નથી એમ વિચાર કરી મલ્લિકાન્બુને તેના ઉપર એકદમ ઓચિંતો હલ્લો લાવી તેના સૈન્યને નસાડી મુક્યું. મલ્લિકાન્બુનથી પરાલવ પામેલો સ્યામવદન, કાળાં વસ્ત્ર, કાળું છત્ર, કાળા અલંકાર અને કાળા મુકટને ધારણ કરનાર તે આંબડદેવ નામનો સેનાધિપતિ પાટણશહેરની નજીકમાં કૃષ્ણગૃહશહેર નામના સ્થાન વિશે આવી રહ્યો. રાજા-

વાટિકામાં નીકળેલા ચૌલુક્ય શિરોમણી કુમારપાળે તે પડાવ જોઈ પુછ્યું કે આ કોની સેનાનો પડાવ છે ? ઉત્તરમાં કોઈ ઉતાવળાએ જણાવ્યું કે—મલ્લિકાર્જુનથી પરાલવ પામેલા અને કુકણ્ડેશથી પાછા ફરેલા આંબડદેવ મંત્રીનો આ સેનાનિવેસ છે. આ વાત સાંભળી તે મંત્રીની અત્યંત લજ્જાથી વિસ્મય થએલા રાજાએ પ્રસન્ન અને મનોહર દ્રષ્ટિથી મંત્રીનો સત્કાર કરી બીજા બળવાન સામંતો સાથે મલ્લિકાર્જુનને જીતવા માટે આંબડદેવને ફરીથી મોકલ્યો. અનુક્રમે તે કોલંગિણી નામની નદીને પ્રાપ્ત થઈ તેના ઉપર પુલ જેવો માર્ગ તૈયાર કરી તેજ માર્ગ દ્વારા અનુક્રમે સાવધાન વૃત્તિથી સૈન્યને ઉતારી અસાધારણ યુદ્ધ શરૂ થતાં બહાદુરીથી હુસ્તિના સ્કંધ ઉપર આરૂઠ થએલા મલ્લિકાર્જુનનેજ ચેષ્ટારહિત કરતો તે આંબડદેવ નામનો સુભટ મૂશળ જેવા દાંતરૂપ પગથીઆવડે હાથીના કુંલસ્થળ ઉપર આરૂઠ થઈ પ્રચંડ રણ રસના આવેશમાં આવી પ્રથમ તું પ્રહાર કર અથવા તો ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કર એ પ્રમાણે ઘોલી અને તીક્ષ્ણ ધારવાળા ખડ્ગના પ્રહારથી મલ્લિકાર્જુનને પૃથ્વી ઉપર પાડી નાંખી અને મલ્લિકાર્જુનના નગરને હુટવામાં જ્યારે સામંતો રોકાયા હતા તે વખતે કેશરીસિંહનું બચ્ચું જેમ હાથીનો નાશ કરે છે તેની પેઠે આંબડદેવે સહજમાંજ મલ્લિકાર્જુનનું મસ્તક કાપી નાખ્યું. પછી તે મસ્તકને સોનાથી વીંટીલઈ તે કુકણ્ડેશમાં કુમારપાળ ભૂપાળની આજ્ઞા વર્તાવી અનુક્રમે અણહિલ્લપુર પત્તનમાં આવી કુમારપાળ નરેશની સભામાં જ્યારે ખંડોતેર સામંતોની હાજરી હતી તે વખતે કુકણ્ડેશના રાજા મલ્લિકાર્જુનના મસ્તકની સાથે શુંગરકોટી નામની સાડી, માણિક્ય નામનો પટ, પાપક્ષયંકર નામનો હાર, સંયોગસિદ્ધ નામની છીપ, સોનાના બત્રીશ કળશ, મોતિના છો મૂઠા, ચાર દાંત વાળો સેટક નામનો એક હાથી, એકસોવીસ પાત્રો અને ચઉદ કોડ સોના મહોર વિગેરે વસ્તુઓથી પોતાના સ્વામિ શ્રી કુમારપાળરાજાની આંબડદેવ મંત્રીએ પૂજા કરી. ઉપર જણાવેલા આશ્ચર્યજનક કાર્યથી ખુશી થએલા રાજાએ પોતાનાજ મુખથી શ્રી આંબડદેવને ‘રાજપિતામહુ’ એવું બીરૂદ આપ્યું.

હવે ચાલતા વિષયની સમાપ્તિ કરતાં ગ્રંથકાર ઉપદેશ દ્વારા આ ગુણ પ્રાપ્ત થવાનું ફળ બતાવે છે—

સંકટેऽપિ મહતિ પ્રતિપત્તં લજ્જયા ત્યજતિ યન્ન મનસ્વી ।

નિર્વહેચ્ચ ચ્ચલુ તેન સલજ્જઃ સમ્મતઃ શુભવિધાવધિકારી ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થઃ— મહોટું સંકટ આવ્યા છતાં પણ મનસ્વી પુરૂષ અંગીકાર કરેલું લજ્જાથી ત્યાગ કરતો નથી પરંતુ ખરેખર તેનો નિર્વાહ કરે છે. તે હુતુથી લજ્જાવાન પુરૂષ ધર્મ કાર્યમાં અધિકારી ગણાય છે. ॥ ૫ ॥

एकत्रिंशत् गुणवर्णन.

વે કુમથી પ્રાપ્ત થએલા સદય નામના એકત્રીશમા ગુણનું વર્ણન કરે છે:—

સદય:—દુઃખિત પ્રાણિઓનું રક્ષણ કરવાની અભિલાષા રૂપ દયાએ કરી જે યુક્ત હોય તે સદય કહેવાય છે. અને દયાજ ધર્મનું મૂળ છે તેથી દયાળુ જ ધર્મને યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે—

देहिनः सुखमीहन्ते, विना धर्मं कुतः सुखम्? ।

दयां विना कुतो धर्मस्ततस्तस्यां रतो भव ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ:—પ્રાણીઓ સુખની ઇચ્છા કરે છે, પરંતુ ધર્મ વિના સુખ ક્યાંથી હોઈ શકે! તેમજ દયા વિના ધર્મ ક્યાંથી હોય! તે માટે હે ભવ્ય! જીવોનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર થા. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ:—આ જગત્માં ઇદ્રથી માંડી કુંચુ પર્યંત તમામ પ્રાણીઓ સુખની ઇચ્છા રાખે છે. પરંતુ કષાય, અવિરતિ, પ્રમાદ અને રાગદ્વેષની પરિણતિ વિગેરે પ્રમળ કારણોને લીધે સુખનું ખરેખરું કારણ જે ધર્મ છે તેવા જિનોક્ત ધર્મનું યથાર્થ આરાધન કર્યા શિવાય ધર્મથી પ્રાપ્ત થનાર સુખની ઇચ્છા રાખનારને સ્વપ્નમાં પણ સુખ કેવી રીતે મળી શકે! માટે સુખની ઇચ્છા રાખનાર પુરૂષે યથાશક્તિ ભાવપૂર્વક ધર્મ કરવા તત્પર થવું જોઈએ. ધર્મની ઉપાસના કરનારને કેવળ સંસારનું સંપૂર્ણ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એટલું જ નહીં; પરંતુ ઉત્તરોત્તર મોક્ષના અનંત સુખને પણ મેળવી શકે છે. ધર્મ પણ અહિંસા રૂપ હોવો જોઈએ. કારણકે અહિંસા ધર્મનું મૂળ છે. દરેક પ્રાણીને જીવવાની આશા હોય છે, મરણની વાત કાને પડતાં ભયભ્રાંત થઈ જાય છે. એવા અનાથ પ્રાણીઓને પ્રાણ લઈ ધર્મની

ધમ્મ કરે છે તે હાલહલ જેર ખાઈ જીવવાની ધમ્મ જરોખર છે. વખતે નિકાચિત આયુષ્ય હોવાથી જેર જીવિતનો નાશ ન કરી શકે એ કદાચિત્ અનવાજ્ઞેય છે, પરંતુ હિંસા કરનારને હિંસાથી ધર્મ થવો તે દૂર રહ્યો પણ નારકીનાં અતિ ભયંકર દુઃખોનો અનુભવ કરવો પડે છે માટે જિનેશ્વર ભગવાને શ્રાવકોને જીવહયા પાળવા માટે જે નિયમો બતાવ્યા છે, તે પ્રમાણે તેનું પાલન કરવા દરેક સુખાભિલાષી પ્રાણીઓએ તત્પર થવું જોઈએ. એકલા જૈનોજ અહિંસાને ધર્મનું મૂળ કારણ માને છે એમ નથી. પરંતુ આર્યાવર્તના તમામ દર્શનવાળા “ અર્હિસા પરમો ધર્મઃ ” આ મહા વાક્યને માન્ય કરી અહિંસાને ધર્મનું પ્રધાન અંગ સ્વીકારે છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

દદાતુ દાનં વિદધાતુ મૌનં વેદાદિકં ચાપિ વિદાંકરોતુ ।
દેવાદિકં ધ્યાયતુ સન્તતં વા ન ચેદ્યા નિષ્ફલમેવ સર્વમ્ ॥૨॥

શબ્દાર્થ:—દાન આપો, મૌન ધારણ કરો, વેદાદિક:અથવા તે બીજા ગમે તે શાસ્ત્રોને જાણો અને નિરંતર દેવાદિકનું ધ્યાન કરો પરંતુ જો એક દયા નથી તે ઉપર અતાવેલું સઘળું નિષ્ક્રમ છે એટલે રાખમાં ઘી હોમ્યા બરાબર છે. ॥ ૨ ॥

વિવેકી પુરૂષ દયા પણ પોતાના આત્માની પેઠે કરે. તે માટે કહ્યું છે કે—

પ્રાણા યથાંસ્મનોંભીષ્ટા ભૂતાનામપિ તૈ તથા ।
આત્મૌપમ્યેન ભૂતાનાં દયાં કુર્વીત ધર્મવિત્ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ:—જેમ પોતાના પ્રાણો અભીષ્ટ છે, તેમ પ્રાણી માત્રને પણ પોતાના પ્રાણો અભીષ્ટ છે. માટે ધર્મજ્ઞ પુરૂષે પોતાની પેઠે બીજા પ્રાણીઓની દયા કરવી જોઈએ. અર્થાત્ પોતાના પ્રાણો જેવા બીજાના પ્રાણો ગણી તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. ॥ ૩ ॥

કૃપાનદીમહાતીરે સર્વે ધર્માસ્તૃણાકુરુઃ ।

તસ્યાં શોષમપેતાયાં કિયન્નન્દન્તિ તે ચિરમ્ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થ:—કૃપારૂપ નદીના કિનારા ઉપર સઘળા ધર્મો અકૃપારૂપ છે. જ્યારે તે નદી સુકાઈ જાય ત્યારે તે અકૃપા કેટલા કાળ સુધી ટકી શકવાના ? અર્થાત્ જ્યાં બીલકુલ દ્યાનો છાંટો પણ નથી તે દ્યાના આધારે રહેનાર ધર્મનું અસ્તિત્વ ક્યાંથી હોય ? ॥ ૪ ॥

નિજપ્રાણૈઃ પરપ્રાણાન્ યે રક્ષન્તિ દયોજ્જ્વલાઃ ।

દ્વિત્રાસ્તે સુરસંસ્તુત્યા દુર્લભાઃ પુણ્યપૂરુષાઃ ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ:—જે દયાળુ પુરૂષો પોતાના પ્રાણોએ કરી બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરે છે તેવા દુર્લભ તેમજ દેવતાઓથી સ્તુતિ કરાએલા પવિત્ર પુરૂષો એ ત્રણ અર્થાત્ ગણ્યા ગાંઠ્યા હોય છે. ॥ ૫ ॥

જેમ વિક્રમાદિત્ય નામનો રાજા હતો. તેની કથા આ પ્રમાણે છે.—

એક વખતે અશ્વથી હુરણ કરાએલો અને તૃષાથી પીડિત થએલો વિક્રમ રાજા અરણ્યમાં પાણીની તપાસ કરતો હતો. તેટલામાં કોઈએક ગુફામાં કાદવવાળા તલાવડાની અંદર ખુચી ગએલી અને દુર્બળ એવી એક ગાય તેના જોવામાં આવી. આંસુથી ખરડાએલી આંખોવાળી ગાયે પણ રાજાને જોઈ ખરાડા પાડ્યા. તે સાંભળી દુઃખિ થએલા પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરવામાંજ ધ્યાન આપનાર રાજાએ પણ તેને બહાર ખેંચી કાઢવા માટે અનેક ઉપાયો કર્યા પરંતુ કોઈ પણ રીતે ગાય બહાર નીકળી શકી નહીં અને રાત્રિ થઈ ગઈ. તેટલામાં કોઈ પણ સ્થળથી એચિતો એક ભૂખ્યો સિંહ તે ગાયનું ભક્ષણ કરવા માટે આવ્યો અને સિંહનાદ કરવા લાગ્યો. તે જોઈ દયાથી સ્નિગ્ધ હૃદયવાળો વિક્રમરાજા વિચાર કરવા લાગ્યો કે—જો આ દુર્બળ અને ભયથી વ્યાકુળ થએલી ગાયને હું અહિંયા મૂકીને ચાલ્યો જઈશ તો આ ગાયને સિંહ જલદી મારી નાંખશે. દુર્બળ, અનાથ, ભયભીત હૃદયવાળા અને બીજાઓથી પરાભવ પામેલા સઘળા પ્રાણીઓનો આશ્રય પાર્થિવજ હોય છે. તે હેતુથી મહારા પ્રાણોનો નાશ થાય તો પણ મારે આ ગાયનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. એ પ્રમાણે વિચાર કરી તલવારને ઉગામી ગાયની પાસે ઉભો રહ્યો. રાત્રિમાં ટાઢ અને ભયથી ગાય કંપવા લાગી એટલે રાજાએ પોતાના વસ્ત્રોએ કરી તેણીને ઢાંકી દીધી. આ તરફ સિંહ ગાયની સામે ફાળો મારે છે. રાજા તેને તલવારથી ડરાવે છે. એવા પ્રકારનો વૃત્તાંત થએ છતે તે ઠેકાણે વડ ઉપર બેઠેલો એક પોપટ બોલે છે કે—હે માલવેશ્વર ! પોતાના સ્વભાવેજ આજ કે કાલ મરી જનાર આ ગાયને માટે તહારા પોતાનાં પ્રાણોને િશ્યા માટે અર્પણ કરે છે ? તહારી ઈચ્છા પ્રમાણે અહીંથી ચાલ્યો જ અથવા તો આ વડ ઉપર જલદી ચડી જા. રાજાએ તેના ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે—હે શુકરાજ ! તમારે આ પ્રમાણે બોલવું ન જોઈએ. કેમકે—બીજાના પ્રાણોએ કરી પોતાના પ્રાણોનું રક્ષણ સઘળા પ્રાણીઓ કરે છે. પરંતુ પોવાના પ્રાણોએ કરી બીજાના પ્રાણોનું રક્ષણ કરનાર એક જીમૂતવાહનજ છે. જેમ સૂર્યના ઉદય થવાથી સૂર્યકાંત મણીઓ કાંતિયુક્ત થાય છે, તેમ એક દયાથીજ સત્ય વિગેરે તમામ ગુણો ફળયુક્ત થાય છે. અર્થાત્ સૂર્યકાંત મણીઓ સૂર્યના અસ્તિત્વ સિવાય પોતાના ગુણોને પ્રકાશમાં લાવી શકતી નથી તેવી રીતે સઘળા ધર્મોમાં પ્રધાનપદ ભોગવનારી દયા શિવાય સત્ય પ્રમુખ ગુણો સ્કુરાયમાન થતા નથી. તેમજ ધર્મરૂપ કલ્પવૃક્ષનું બીજ; સમગ્ર જગતના પ્રાણીઓને સુખ આપનાર અને અનંત દુઃખોનો નાશ કરનાર જો કોઈ હોય તો તે એક દયાજ છે. એક નાયક વગરનું સૈન્ય

નકામું ગણાય છે, તેમ દેવગુરૂની ચરણોપાસના, તપસ્યા, ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ, દાન આપવું અને શાસ્ત્રોતું અધ્યયન કરવું એ સઘળું એક દયા વિના નિષ્ફળ ગણાય છે. જો આજ કે કાલ અથવા કાળાંતરે મૃત્યુ થવાનું છે એવો નિશ્ચય જ છે તો પછી એક મહારા પોતાનો નાશ થયાથી ઘણા પ્રાણીઓના પ્રાણોતું રક્ષણ થતું હોય તો શું એટલાથી બસ નથી ? આ હેતુથી મહારા પ્રાણોને પણ અર્પણ કરી આ ગાયને બચાવવી યોગ્ય છે. એવો નિશ્ચય કરી રાત્રએ આખી રાત તે ગાયનું રક્ષણ કર્યું. પ્રાતઃકાળમાં સૂર્યોદય થતાં સિંહ, ગાય કે પોપટને દેખ્યા નહીં. કેવળ પોતાને જોઈ મનની અંદર આશ્ચર્ય અને તર્કવિતર્ક કરે છે તેટલામાં જ દેવોને પોતાની આગળ જોયા. વિસ્મય હૃદયવાળા તે જ દેવો પણ આ પ્રમાણે બોલ્યા—સાંપ્રત કાળમાં પૃથવી ઉપર સખાવત કરનાર અને જાગૃક એવી દયા પ્રમુખગુણોએ કરી શુદ્ધ કરનાર વિક્રમ રાજના જેવો કોઈ બીજો પુરૂષ નથી. એ પ્રમાણે દેવોની સલામમાં હર્ષિત થએલો સાક્ષાત્ ઈંદ્ર પોતે જ તમારી કીર્તિની પ્રશંસા કરે છે. માટે હે નરદેવ ! તને ધન્ય છે. ત્હારી પરીક્ષા કરવા માટે સિંહ, ગાય અને પોપટનાં રૂપો કરી અમો બંને દેવોએ દેવમાયા દેખાડી હતી. તારી દયા રસિકતા ઈંદ્રના વર્ણનથી પણ હજાર ગણી અમોએ જોઈ. માટે વર માગો. રાજ કંઈપણ ઇચ્છતો નથી. તે પછી તે બંને દેવો રાજને કામધેનુ ગાય આપી પોતાના સ્થાને ચાલ્યા ગયા. ખુશી થએલો રાજ પણ કામધેનુ ગાયને સાથે લઈ નગરીની સન્મુખ આવે છે તેવામાં રસ્તાની અંદર એક બાળકવાળા બ્રાહ્મણે રાજને કહ્યું કે—હે દુઃખી પ્રાણીઓના દુઃખને હરનાર વિક્રમ નરેશ ! આ બાળકની માતા મરી ગઈ છે. હવે આ બાલક દુઃખ વગર રહી શકતો નથી. ઘરમાં લક્ષ્મીનો અભાવ હોવાથી હું ગાય મેળવી શકતો નથી. તેથી હું દુઃખી છું. આ બીના સાંભળી દયાથી સ્નિગ્ધ હૃદયવાળા રાજએ બ્રાહ્મણને કામધેનુ ગાયને આપી દઈ પોતાના સ્થાનને ભૂષિત કર્યું.

હવે ગ્રંથકાર મહારાજ પ્રસ્તુત ગુણની સમાપ્તિ કરતાં ઉપદેશ આપે છે—

एवं दयारसोह्लासि धर्म साम्राज्यशालिनः ।

संपदः सर्वतोवक्षिय सदा भाव्यं दयालुना ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ:—એ પ્રમાણે સર્વ ઠેકાણે દયાના રસથી વૃદ્ધ પામતા ધર્મરૂપ મહાન રાજ્યને શોભાવનારી સંપદાઓને જોઈ હે ભવ્ય લોકો ! તમારે નિરંતર દયાળુ થવું જોઈએ. ॥ ૬ ॥

॥ इति एकत्रिंशत्तमो गुणः ॥ ૩૧ ॥

द्वात्रિंशत् गुणवर्णन.

વે કુમથી પ્રાપ્ત થએલા સૌમ્ય નામના બત્રીશમા ગુણનું વર્ણન કરે છે—

સૌમ્ય:—મનોહર આકૃતિવાળો હોય અથવા જેનું દર્શન પ્રિય હોય તે સૌમ્ય કહેવાય છે. અને તે ગૃહસ્થ ધર્મને યોગ્ય હોઈ શકે છે. તેથી વિપરિત જે કૂર આકૃતિવાળો મનુષ્ય હોય એટલે ભયજનક અને અદર્શનીય હોય તે પ્રાયેકરી લોકને ઉદ્દેગનું કારણ થાય છે. અને તે વિશેષ ધર્મને યોગ્ય થઈ શકતો નથી. ખરેખર સૌમ્યતા સર્વને પોતાનાં તરફ ખેંચનારી હોય છે. જેમકે—

અપકારિણ્યપિ પ્રાયઃ સૌમ્યાઃ સ્યુરુપકારિણઃ ।

મારકેભ્યોઽપિ કલ્યાણં રસરાજઃ પ્રયચ્છતિ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ:—જેમ પારો પોતાના મારનારને પણ સુવર્ણ આપે છે તેમ મનોહર આકૃતિવાળા અથવા તો સુકુમાર સ્વભાવવાળા પુરૂષો ઘણું કરી અપકાર કરનાર ઉપર પણ ઉપકાર કરવાવાળા હોય છે. અર્થાત્ આવા સ્વભાવવાળા પુરૂષો દરેક મનુષ્યને પોતા તરફ ખેંચે એમાં કાંઈ નવાઈ નથી. ॥ ૧ ॥

અથવા સુખેથી આરાધન કરવા લાયક એટલે દુઃખેથી આરાધન કરી શકાય તેવા સ્વભાવનો ત્યાગ કરનાર જે હોય તેને સૌમ્ય કહે છે. અને ખરેખર તેવા પુરૂષને સુખેથી અનુકૂળ કરી શકાય છે. આથી ઉલટી પ્રકૃતિવાળો દુરાચાર્ય પુરૂષ તો તીવ્ર સ્વભાવને લીધે પોતાના પરિવારને નારાજ કરનાર અનુક્રમે સહાય વગરનો થાય છે. જ્યારે સુકુમાળ સ્વભાવવાળો સુખેથી આરાધી શકાય એવી પ્રકૃતિ હોવાને લીધે શત્રુપક્ષના લોકોથી પણ સેવાય છે. આ વિષયમાં રામચંદ્રજીનું દ્ષ્ટાન્ત સુપ્ર-

સિદ્ધ છે. રામચંદ્રજી પોતાના કટ્ટા દુશ્મન રાવણના પક્ષકારો વિલીધણ, સુગ્રીવ હનુમંત વિગેરેથી સેવાયા હતા, તેનું કારણ રામચંદ્રજીનો સુકુમાળ સ્વભાવ અને સરલ પ્રકૃતિ વિગેરે હતું. તે માટે કહ્યું છે કે—

**ચન્દ્રઃ સુધામયત્વાદુહુપતિરપિ સેવ્યતે ગ્રહગ્રામૈઃ ।
ગ્રહગણપતિરપિ માનુર્ભ્રામ્યત્યેકો દુરાલોકઃ ॥ ૨ ॥**

શબ્દાર્થઃ—ચન્દ્રમા નક્ષત્રોનો સ્વામી છે તેા પણ અમૃતમય હોવાથી અર્થાત્ સૌમ્ય પ્રકૃતિને લઈ અહોના સમૂહથી સેવાય છે. અર્થાત્ અહોનો સમુદાય ચંદ્રનો આશ્રય કરે છે. અને દુઃખેથી બેઠ શકાય એવો સૂર્ય અહોના સમુદાયનો સ્વામી છે તેા પણ પોતાની તીવ્ર પ્રકૃતિને લીધે અહુગણથી રહિત એકલો પરિભ્રમણ કરે છે. ૨

અથવા જેનું હૃદય કૂર ન હોય તેવા પુરૂષને સૌમ્ય કહે છે. અને તેવા પુરૂષનો કોઈએ મહોટો અપરાધ કર્યો છતાં પણ તેને ખરાબ કરતો નથી. જેમ વીરધવલ નામના રાજાએ કર્યું હતું. તેનું દૃષ્ટાંત બાણવા જેવું હોવાથી નીચે બતાવવામાં આવે છે.

કોઈક વખતે દિવસમાં વીરધવલરાજા ચંદ્રશાળામાં સુતો હતો. તે અવસરે વચ્ચેથી ઠાંકેલા મુખવાળા અને જાગતા રાજાને ઉઘે છે એમ માની તેની પગચાંપી કરનાર કોઈક ખવાસે તે રાજાના અંગુઠામાં રહેલી રત્નની અંગુઠી લઈને મોઢામાં મુકી, પણ રાણાએ બાણતાં છતાં કંઈ પણ કહ્યું નહીં અને બીજે દિવસે લાંડારમાંથી તેવા પ્રકારની જ બીજી અંગુઠી કઠાવી અને પહેરીને પાછો ત્યાંજ સુઈ ગયો, પગચાંપી કરનાર ખવાસે પ્રથમની પેઠે તેને ગ્રહણ કરવા માટે પ્રારંભ કર્યો, પરંતુ રાજાએ કહ્યું કે આ અંગુઠી લઈ લેતો નહીં. જે ગઈ કાલે લીધી છે તે તનેજ આપવામાં આવે છે. આ વચન સાંભળી ભયભ્રાંત થયેલો ખવાસ રાજાના પગમાં પડ્યો. તેટલામાં કોઈ એક કાર્ય માટે આવેલા વસ્તુપાલ મંત્રિએ તે ખવાસને હંકાર્યો તે વખતે રાજાએ કહ્યું કે—હે મંત્રિન્! આ દોષ આ ખવાસનો નથી, પરંતુ અમારી કૃપણતાનો આ દોષ છે. એમ બોલી ભય પામેલા ખવાસને કહ્યું કે, હે વત્સ ! ડરીશ નહીં. હું બાણ છું કે શોડી આજીવિકાથી ઈચ્છા પૂર્ણ થતી નથી. માટે આજથી લઈને અડધો લાખ ત્હારી આજીવિકા માટે અને આ ઘોડો તને આરોહણ કરવા માટે અર્પણ કરું છું. આ પ્રમાણે તે ખવાસને આશ્વાસન આપવાથી રાજાનું લોકમાં ‘સેવકસદાકૃણ’ એવા પ્રકારનું ગિરદ પ્રસિદ્ધિમાં આવ્યું.

પૂર્વોક્ત પ્રકૃતિવાળા કરતાં વિપરીત સ્વભાવવાળો એટલે કઠોર પ્રકૃતિવાળો મનુષ્ય તેા હિતશિક્ષા આપનાર ઉપર પણ નાખુશી બતાવનાર આકૃતિને પ્રગટ કરે છે. આ બાબતમાં લક્ષમણસેન રાજાનું ઉદાહરણ નીચે પ્રમાણે છે—

ગૌડદેશમાં લક્ષ્ણાવતી નામની નગરીમાં સંપૂર્ણ બુદ્ધિના ભંડારરૂપ ઉમાપતિ-ધર નામના મંત્રિથી જેના રાજ્યની ચિંતા કરાય છે એવો લક્ષ્મણસેન નામનો રાજા ઘણા કાળ સુધી રાજ્ય કરતો હતો. જેમ મહાન્ધ થયેલો હાથી હાથણીનો સંગ કરવાથી કાઠવમાં ફસી પડે છે તેવી રીતે તે રાજા મદોન્મત્ત ગજઘટાના સં-સર્ગથી બાણે મહાંધ ન થયો હોય ? તેમ ચંડાલનીના સંસર્ગરૂપ કાઠવમાં ફસી ગયો હતો. અર્થાત્ ચંડાલનીની સાથે વિષયસુખમાં મગ્ન થયો હતો. આ વૃત્તાંત ઉમાપતિધર નામના મંત્રીના બાણવામાં આવ્યું હતું. પરંતુ પોતાના સ્વામિની કૂર પ્રકૃતિ હોવાથી સાક્ષાત્પણે પ્રતિબોધ કરવો અશક્ય છે એમ વિચાર કરી તે રાજાને ખીબા પ્રકારથી પ્રતિબોધ કરવા માટે સભા મંડપના પાટડા ઉપર મંત્રીએ ગુપ્તપણે નીચેનાં અન્યોક્તિગર્ભિત કાંચે લખ્યાં—

શૈત્યં નામ ગુણસ્તવૈવ તદનુ સ્વભાવિકી સ્વચ્છતા
 કિં બ્રુમઃ શુચિતાં વ્રજન્ત્યશુચયઃ સ્પર્શાત્તૈવાપરે ।
 કિચ્ચાતઃ પરમસ્તિ તે સ્તુતિપદં ત્વં જીવનં દેહિનાં
 ત્વં ચેન્નીચપથેન ગચ્છસિ પયઃ ! કસ્ત્વાં નિરોધ્યું ક્ષમઃ ॥૩॥

શબ્દાર્થઃ—હે જળ ! સુખ્યપણે શીતલતા ગુણ તારોજ છે. તે પછી તાહરી સ્વાભાવિક સ્વચ્છતા માટે અમો કાંઈ વર્ણન કરી શકતા નથી. કારણ કે તારા સ્પર્શ માત્રથીજ ખીબા અશુચિ પદાર્થો પવિત્રતાને પ્રાપ્ત થાય છે. અને તું પ્રાણી માત્રાતું જીવિતવ્ય છે. આથી વધારે તહારી સ્તુતિ શું હોઈ શકે ? આ પ્રમાણે તહારામાં ગુણો હોવા છતાં તું નીચ માર્ગે જતું હોય તે તને રોકવા કોણ સમર્થ થાય ? ॥૩॥ આ કાવ્યમાં જળને ઉદેશી રાજાને બોધ આપ્યો છે.

ત્વં ચેત્સંચરસે વૃષેણ લઘુતા કા નામ દિગ્દન્તિનાં
 વ્યાલૈઃ કઙ્કળભૂષણાનિ તનુષે હાનિર્ન હેન્નામપિ ।
 મૂર્ઘ્નન્યં કુરુષે જડાંશુમયશઃ કિં નામ લોકત્રયી-
 દીપસ્યામ્બુજવાન્ધવસ્ય જગતામીશોઽસિ કિં બ્રૂમહે ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થઃ—હે શંકર ? જે તું વૃષભ (બળદ) ઉપર બેસી ગમન કરે છે તેથી હાથીનો હલકાઈ શી ! વળી જે તું સર્પોવડે કંકણરૂપ આભૂષણોને બનાવે છે તેથી સુવર્ણની હાનિ શી ? અને જે તું મસ્તક ઉપર ચંદ્રને ધારણ કરે છે તેથી ત્રણ જગતમાં દીપક સમાન સૂર્યને અપયશ શેનો ? તું જગતનો ઈશ છે તેથી અમો વધારે શું બોલી શકીએ ? અર્થાત્ હસ્તિ સુવર્ણ અને સૂર્ય જેવાં ઉત્તમ સાધનો હોવા

છતાં તું નીચનો આશ્રય લે તેમાં તહુરી હલકાઈ છે. ॥ ૪ ॥ આ કાવ્યમાં પણ શંકરને ઉદ્દેશી રાજને પ્રતિબોધ કયો છે.

છિન્તે બ્રહ્માશિરો યદિ પ્રથયતિ પ્રેતેષુ સત્યં યદિ
ક્ષીબઃ ક્રીડતિ માતૃભિર્યદિ રતિં ધત્તે શ્મશાને યદિ ।

સૃષ્ટ્યા સંહરતિ પ્રજા યદિ તથાઽપ્યાધાય ભક્ત્યા મન-
સ્તં સેવે કરવાણિ કિં ત્રિજગતી શૂન્યા સ ઈવેશ્વરઃ ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થઃ—યદપિ મહાદેવ બ્રહ્માના મસ્તકને છેદે છે, પિશાચીની અંદર અ-
રેખર પ્રસિદ્ધિ પામે છે, ઉન્મત્ત થઇ માતાઓ સાથે ક્રીડા કરે છે, શ્મશાનમાં પ્રીતિ
રાખે છે અને પ્રજાઓને બનાવી સંહાર કરે છે તો પણ નિરૂપાયે કરવું શું? ઇશ્વર
તેજ છે તેના વિના ત્રણ જગત્ સૂતાં છે માટે તેનામાં ભક્તિથી મનને સ્થાપન કરી
હું તે મહાદેવની સેવા કરું છું. અર્થાત્ ઉપર જણાવેલા અપવાદોથી પરિપૂર્ણ હોવા
છતાં જગતનો ઇશ્વર હોવાને લીધે મહારે નાઈલાજે આદર કરવો પડે છે ॥ ૫ ॥ આ
કાવ્યમાં પણ શંકરને ઉદ્દેશી રાજને બોધ કયો છે.

સદ્વૃત્તસદ્ગુણમહાર્હમહર્ઘ્યમૂલ્ય કાન્તાઘનસ્તનતટો-
ચિત ચારુમૂર્તે ! ।

આઃ પામરીકઠિનકણ્ઠવિલગ્ન મગ્ન ! હા હાર ! હા-
રિતમહો ! ભવતા ગુણિત્વમ્ ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થઃ—શ્રેષ્ઠ ગોળ આકૃતિવાળા, શ્રેષ્ઠ ગુણ (દારા) વાળા, લાલકાતવાળા,
મોટી કિંમતવાળા અને સુંદર સ્ત્રીઓના પુષ્ટ સ્તન ઉપર યોગ્ય રીતે રહેલી મનોહર
મૂર્તિવાળા હે હાર ! મને આશ્ચર્યજનક ખેદ થાય છે કે એક ગરીબડીના કંઠાર ગ-
ળામાં વળગી ભગ્ન થએલા તે તહાડું ચુણિપણું ગમાવી દીધું છે. ॥ ૬ ॥ આ કા-
વ્યમાં તે હારને ઉદ્દેશી રાજને બોધ કયો છે.

કોઈ એક પ્રસંગે સભામાં તે સ્ત્રીઓને બોધ અને તેના અર્થનો બોધ થવાથી
રાજમંત્રિ ઉપર અંતરંગમાં દ્વેષ ધારણ કરવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે—

પ્રાયઃ સંપ્રતિ કોપાય સન્માર્ગસ્યોપદર્શનમ્ ।

વિલૂનનાસિકસ્યેવ ભવેદાદર્શદર્શનમ્ ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થઃ—જેમ નાકકટ્ટાને દર્પણ દેખાડ્યું તે ઘણું કરી કોપ માટે થાય છે
તેમ સાંપ્રતકાળમાં સન્માર્ગનો ઉપદેશ આપવો તે પણ ઘણું કરીને કોપ મા-
ટેજ થાય છે. ॥ ૭ ॥

તે પછી ઈર્ષાવાળા રાજાએ તે મંત્રિને પદબ્રષ્ટ કર્યો. ત્યારબાદ કોઈ વખતે રાજપાટિકાથી પાછા ફરેલા રાજાએ દુર્દશાવાળો એકાકી અને ઉપાયરહિત એવા મંત્રિને જોઈ ગુસ્સાથી તેનો વધ કરવા માટે મહાવત દ્વારા તેની તરફ હાથીને પ્રેર્યો. તે જોઈ મંત્રિએ કહ્યું કે ન્યાંસુધી હું કાંઈક બોલું છું ત્યાંસુધી મહારા તરફ આવતા હાથીને રોકી રાખ. તેના વચનથી મહાવત તે પ્રમાણે કરે છતે ઉમાપતિ ધર મંત્રિએ કહ્યું કે—

નમ્નસ્તિષ્ઠતિ ધૂલિધૂસરવપુર્ગોષ્ટિમારોહતિ,

વ્યાલૈઃ ક્રીડતિ નૃત્યતિ સ્ત્રવદસ્ટગ્ ચર્મોદ્રહન્ દન્તિનઃ ।

આચારાદ્દહિરેવમાદિચરિતૈરાવદ્ધરાગો હરઃ,

સત્યં નોપદિશન્તિ યસ્ય ગુરવસ્તસ્યેદમાચેષ્ટિતમ્ ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થઃ—મહાદેવ નમનપણે રહે છે, ધૂળથી મલિન શરીરવાળો વૃષભ આ-રોહન કરે છે, સર્પો સાથે ક્રીડા કરે છે, લોહીથી ટપકતા હાથીના ચામડાને ધારણ કરી નાચે છે, ઈત્યાદિ ચરિત્રોએ કરી આચારથી બહાર થયેલો અને રાગમાં આ-સક્ત રહે છે તે અરેખર સત્ય છે. કારણકે જેને ગુરુઓ ઉપદેશ આપતા નથી તેનું આચરણ આપું જ હોય છે. ॥ ૮ ॥

એ પ્રમાણે તે મંત્રિના જ્ઞાનરૂપ અંકુશથી મનરૂપ હાથી વશ થવાને લીધે પોતાના ચરિત્રોથી કાંઈક પશ્ચાતાપ કરતા અને પોતાના આત્માની ઘણી નિંદા કરતા રાજાએ ધીમે ધીમે તે વ્યસનનો ત્યાગ કરી તે ઉમાપતિધરને ફરિથી મંત્રિપદ ઉપર સ્થાપન કર્યો.

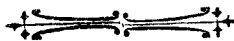
હવે ગ્રંથકાર પ્રસ્તુત ગુણની સમાપ્તિ કરતાં સૌમ્ય પુરૂષનેજ ધર્મનો અધિ-કારી કહે છે—

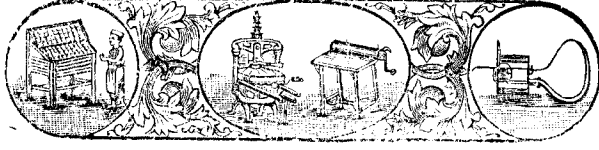
एवं सौम्यः सुखासेव्यः सुखप्रज्ञाप्य एव च ।

यतो भवेत्ततो धर्माधिकारेऽधिकृतो बुधैः ॥ ९ ॥

શબ્દાર્થઃ—ઉપર જણાવેલાં બન્ને ઉદાહરણોથી સ્પષ્ટ સમજ શકાય છે કે સૌમ્ય પુરૂષ સુખેથી સેવા કરવા લાયક અને સુખેથી પ્રતિબોધ કરવા લાયક હોય છે, તેથી પંડિત પુરૂષોએ સૌમ્ય પુરૂષનેજ વિશેષ ધર્મનો અધિકારી ગણ્યો છે. ॥૯॥

॥ इति द्वात्रिंशत्तमो गुणः ॥

ત્રયચ્ચિંશત્ ગુણવર્ણન.

તે વ્યવહાર ક્રમથી પ્રાપ્ત થએલા “પરોપકાર કરવા રૂપ”
તેત્રીશમા ગુણનું વર્ણન કરે છે—

પરોપકૃતિકર્મઠઃ—પરોપકાર કરવામાં કર્મઠ એટલે તત્પર હોય તે વિશેષ ધર્મની યોગ્યતા મેળવી શકે છે. ખરેખર જે પુરૂષ પરોપકારપરાયણ હોય છે તે સમસ્ત લોકોનાં નેત્રોને અમૃતના અંજનરૂપ ગણાય છે. અર્થાત્ સમગ્ર પ્રાણીઓને આનંદ આપનાર હોય છે. અને જે નિરૂપકારી હોય છે તે તૃણથી પણ હલકો ગણાય છે. કહ્યું છે કે—

ક્ષેત્રં રક્ષતિ ચચ્ચા સૌધં લૌલત્પટી કણાન્ રક્ષા ।

દન્તાત્તતૃણં પ્રાણાન્ નરેણ કિં નિરુપકારેણ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થઃ—ચચ્ચા પુરૂષ (ક્ષેત્રના રક્ષણ માટે બનાવેલો ઘાસનો મનુષ્ય) ક્ષેત્રનું, ચપલ ધ્વજા પ્રાસાદનું, રાખ (ભસ્મ) અનાજનું અને દાંતમાં ગ્રહણ કરેલું તૃણ પ્રાણોનું રક્ષણ કરે છે. અર્થાત્ જ્યારે આના અચેતન પદાર્થો પ્રાણીઓને ઉપકાર કરનાર હોય છે, ત્યારે બાબને ઉપકાર નહીં કરનાર સચેતન પુરૂષો તૃણ વિગેરેથી પણ નકામા ગણાય છે. ॥ ૧ ॥

પરોપકાર કરવો તે મોટા પુરૂષોનો સ્વભાવસિદ્ધ ધર્મજ છે. કહ્યું છે કે—

ઉપકર્તું પ્રિયં વક્તું કર્તું સ્નેહમકૃત્રિમમ્ ।

સજ્જનાનાં સ્વભાવોઽયં કેનેન્દુઃ શિશિરીકૃતઃ ॥ ૨ ॥

કસ્યાદેશાત્ ક્ષિપયતિ તમઃ સત્સત્તિઃ પ્રજાનાં
છાયાં કર્તું પથિ વિટપિનામઞ્જલિઃ કેન વદ્ધઃ ।

અભ્યર્ચ્યન્તે નવજલમુચઃ કેન વા વૃષ્ટિહેતો—
જત્યૈવૈતે પરહિતવિદ્યૌ સાધવો વદ્ધકક્ષાઃ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થઃ—પરને ઉપકાર કરવાનો, પ્રીતિજનક બોલવાનો અને વાસ્તવિક સ્નેહ કરવાનો સબ્જન પુરૂષોનો આ સ્વભાવ હોય છે. જેમકે ચંદ્રને કોણે શીતળ કર્યો છે ? કોઈએ નહીં પરંતુ તે તેનો જાતિ સ્વભાવજ છે. ॥ ૨ ॥ સૂર્ય જગતના અધકારને શુ' કોઈના હુકમથી દૂર કરે છે ? વૃક્ષોને આર્ગમાં છાયા કરવા માટે શુ' કોઈએ અંજલિઅધ કર્યો છે ? નવીન મેઘોને વૃષ્ટિ માટે શુ' કોઈએ અભ્યર્થના કરી છે ? કોઈએજ નહીં, કિન્તુ પોતાના જાતિસ્વભાવથીજ તે શ્રેષ્ઠ પુરૂષો 'પરતુ' હિત કરવામાં તત્પર થાય છે. ॥ ૩ ॥

અહીંયા ચાર પ્રકારના મનુષ્યો હોય છે. તેમાંથી કેટલાએક પ્રયોજન શિવાય પરોપકાર કરનારા અને કેટલાએક પરોપકાર કરનારને બદલો આપનાર આ બંને પુરૂષો ધર્મને લાયક છે. આથી વિપરીત બીજા બે ધર્મને લાયક ગણાતા નથી. તે આ પ્રમાણે છે—

તે તાવત્કૃતિનઃ પરાર્થનિરતાઃ સ્વાર્થાવિરોધેન યે

યે ચ સ્વાર્થપરાર્થસાર્થઘટકાસ્તેઽમી નરા મધ્યમાઃ ।

તેઽમી માનુષરાક્ષસાઃ પરહિતં ચૈઃ સ્વાર્થતો હન્યતે

યે તુ ઘ્નન્તિ નિરર્થકં પરહિતં તે કે ન જાનીમહે ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થઃ—જેઓ પોતાના સ્વાર્થને આધ ન આવે તેવી રીતે બીજાનું કાર્ય કરવામાં તત્પર હોય છે તે પ્રથમ પંક્તિના સત્પુરૂષો કહેવાય છે. વળી જેઓ પોતાના અને પરના સ્વાર્થને સાધવાવાળા હોય છે, તે પુરૂષો મધ્યમ ગણાય છે તેમજ જેઓ પોતાના સ્વાર્થને લીધે બીજાના હિતનો નાશ કરે છે, તે પુરૂષો મનુષ્યરૂપ રાક્ષસો ગણાય છે. અર્થાત્ આવા પુરૂષોને કનિષ્ઠ કહેવામાં આવે છે. અને જેઓ પોતાના મતલાભ શિવાય પરના હિતનો નાશ કરે છે, તેઓને કેવા કહેવા તે અમે જાણતા નથી ? અર્થાત્ તેવા પુરૂષોને અધમા અધમ કહેવા જોઈએ. ॥ ૪ ॥

ક્ષુદ્રાઃ સન્તિ સહસ્રશઃ સ્વભરણવ્યાપારમાત્રોચ્ચતાઃ

સ્વાર્થો યસ્ય પરાર્થ એવ સ પુમાનેકઃ સતામગ્રણીઃ ।

દુષ્પુરોદરપૂરણાય પિવતિ સ્ત્રોતઃપતિં વાહવો

જીમૂતસ્તુ નિદાઘસંમૃતજગત્સન્તાપવ્યુચ્છિત્તયે ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ:—આ દુનીયામાં પોતાનું પોષણ કરવા રૂપ વ્યાપારમાં ઉદ્યમ કરનારા ક્ષુદ્ર પુરૂષો હોય છે. પરંતુ જેને બીજાના પ્રયોજનમાં જ પોતાનું પ્રયોજન જણાય છે તેવો સજ્જન શિરોમણિ પુરૂષ આ દુનીયામાં એકજ હોય છે. મુશ્કેલીથી ભરી શકાય તેવા ઉદરની પૂરતી માટે જ્યારે વડવાનળ સમુદ્રનું પાન કરે છે, ત્યારે મેઘ તેા પ્રીત્તમનુથી વ્યાસ થએલો જગતનો સંતાપ નાશ કરવા માટે તત્પર થાય છે. આ બે ઉદાહરણો ક્ષુદ્ર અને મહાન્ પુરૂષના ઓળખાણ માટે બસ છે.

કણ વિ અન્નસ્સુવયારજાણ કુર્ણાંતિ જે પચ્ચુવયારજુગ્ગં ।

ન તેણ તુલ્લો વિમલો વિ ચંદો ન ચેવ માણૂ ન ચ દેવરાયા ॥૬॥

શબ્દાર્થ:—જેઓએ બીજાને અનેક ઉપકાર કર્યા છે તેા પણ જે પુરૂષો ઉપકાર કરનારને ચોગ્ય પ્રત્યુપકાર કરે છે અર્થાત્ બદલો આપે છે. તેની બરોબરી નિર્મળ ચંદ્ર, સૂર્ય અને ઇંદ્ર પણ કરી શકતા નથી. અર્થાત્ ઉપકાર કરનારા પુરૂષો કરતાં પ્રત્યુપકાર કરનારા પુરૂષો આ દુનીયામાં ઉત્તમોત્તમ ગણાય છે. અને તે ઘણાં થોડા હોય છે. ॥ ૬ ॥

ઉપકાર દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારે હોય છે તે આ પ્રમાણે છે—અન્ન અને પાણી વિગેરેનું દાન કરવારૂપ હોય તેને દ્રવ્ય ઉપકાર જાણવો અને તે અનિશ્ચિત તેમજ અસ્થિર હોવાથી તેને દ્રવ્ય ઉપકાર કહેવામાં આવે છે. કાંઈ પણ કારણ શિવાય પોતાના આત્માને અને પરને સમ્યક્જ્ઞાન તથા ચારિત્રમાં સ્થાપન કરવો તેને તીર્થંકરો ભાવ ઉપકાર કહે છે. જે કોઈ પુરૂષસિંહો આ જગતમાં પરોપકાર કરે છે, તેઓના યશ: રૂપ પટહનો ધ્વનિ સઘળી દિશાઓમાં ફેલાય છે. તેટલા માટે સામર્થ્ય હોય તેા મનુષ્યે પરોપકાર કરવામાં ઉદ્યમ કરવો જોઈએ. કારણકે પરોપકાર કરવાથી ધર્મ અને ચંદ્ર જેવી નિર્મળ કીર્તિ દુનિયામાં પ્રસરે છે. જેમ વિક્કમરાજની કીર્તિ ફેલાઈ હતી. આ ઠેકાણે વિક્કમરાજનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે—

એક વખત વિક્કમરાજ રાજપાટિકાથી પાછા ફરતાં રાજમાર્ગમાં દાણા વિણવામાં તત્પર થએલા એક દરિદ્રને જોઈ ઓલ્યા કે—‘જેઓ પોતાની ઉદરપૂર્તિ કરવામાં પણ સમર્થ હોઈ શકતા નથી તેઓનું આ જગતમાં ઉત્પન્ન થવું શા કામનું છે?’ આ પ્રમાણે રાજ તરફથી કહેવામાં આવતાં તે દરિદ્રી ઓલી ઉઠ્યો કે—જેઓ સારી રીતે સમર્થ છે છતાં પરોપકાર કરી શકતા નથી તેઓનું જન્મવું પણ આ દુનિયામાં નિરૂપયોગી છે.’ આ પ્રમાણે દરિદ્રી તરફથી કહેવામાં આવતાં મહારાજ વિક્કમરાજએ તે ભિક્ષુને સો હસ્તી અને બે કોડ સોનામહોર બક્ષીસ કરી. વળી પરોપકારનો વિચાર કરતાં કોઈએ કહ્યું છે કે—

येषां न विद्या न तपो न दानं न चापि शीलं न परोपकारः ।
ते मर्त्यलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥७॥

શબ્દાર્થ:—જે પુરૂષોને વિદ્યા, તપસ્યા, દાન, શીલ અને પરોપકાર હોતા નથી તે પુરૂષો આ મનુષ્ય લોકમાં પૃથિવીને ભારભૂત ધર્મ મનુષ્યના રૂપને ધારણ કરી મૃગપણે પરિભ્રમણ કરે છે. ॥ ૭ ॥

આ પ્રમાણે કોઈ કહે છે તે હરિણે ઉત્તર આપ્યો કે—

खरे शीर्षं जने मांसं त्वचं च ब्रह्मचारिषु ।

शृङ्गे योगीश्वरे दद्यान्मृगः स्त्रीषु स्वलोचने ॥ ८ ॥

શબ્દાર્થ:—હરિણે સ્વરને માટે મસ્તક, મનુષ્યને માંસ, બ્રહ્મચારીઓને ચર્મ, યોગીશ્વરોને શીંગડાઓ અને સ્ત્રીઓને પોતાનાં લોચન આપે છે. અર્થાત્ હિરણ્યનો કહેવાનો આશય એવો છે કે મહારા શરીરના સઘળા અવયવો પરોપકારને માટે છે. અને મનુષ્યનો તો એક પણ અવયવ ઉપયોગમાં આવતો નથી તો મહારા સાથે મનુષ્યની ઘરોઘરી કરવી તે ઠીક નથી. ॥ ૮ ॥

વળી અહીંઆ પરોપકારના સંબંધમાં વિક્રમરાજનું ઉદાહરણ આ પ્રમાણે છે—

એક વખતે નદીના કિનારા ઉપર વીરવૃત્તિથી આમ તેમ ફરતા વિક્રમરાજએ એક બ્રાહ્મણને નદીના પૂરમાં ખેંચાતો જોઈ પરોપકાર કરવામાં રસવાળા રાજાએ તેને પાણીમાંથી બહાર કાઢ્યો. તેના બદલામાં બ્રાહ્મણે શ્રી ગિરિનામના પર્વત ઉપર દેવતાના આરાધનથી પ્રાપ્ત થએલી કાળી ચિત્રાવેલ રાજાને અર્પણ કરી તે લઈ ઉજ્જયિની તરફ પાછા ફરતા માર્ગમાં દ્રરિદીને જોઈ કૃપાપરાયણ થએલા રાજાએ તે બિશ્વને કાળી ચિત્રાવેલ આપી દીધી. ત્યારબાદ બ્રાહ્મણે કહ્યું કે—‘ જે રહેમદિલના રાજાએ દુઃખેથી મેળવેલી કાળી ચિત્રાવેલ એક દ્રરિદીને આપી દીધી તેવા હું વિક્રમાદિત્ય ? પરોપકાર કરવામાં ત્હારી ઘરોઘરી કરનાર આ પૃથિવી ઉપર બીજા કોણ હોઈ શકે ? ’ કોઈજ નહીં. જુવો અચેત પદાર્થો પણ નીચે બતાવ્યા પ્રમાણે ઉપકાર કરનારા હોય છે—

स्थानभ्रंशखराधिरोपणशिरश्चिखिलसंधारण-

शुष्यत्पांशुनिवेशपादहननक्लेशभ्रमाद्याः क्रियाः ।

धात्रा यद्यपि चक्रिरे मृदि तथाऽप्युर्वीभवत्वादियं-

पात्रीभूय परोपकारकृतिभूर्युक्तं कुलीने ह्यदः ॥९॥

શબ્દાર્થ:— પોતાના સ્થાનથી બીજા સ્થાનમાં લઈ જવું, અર ઉપર ચઢાવવું, ઉપર કઢવતું લાખવું, સુડી ધૂળતું સ્થાપન કરવું, પગથી તાડન કરવું, કલેશતું આપવું; આઠ ઉપર ભમ:વવું વિગેરે ક્રિયાઓ જે કે કુંભકાર માટી ઉપર કરે તે પછુ આ માટી પૃથિત્રીથી ઉત્પન્ન હોવાને લીધે વાસણરૂપ થઈ પરોપકારજ કરે છે. કુલીનને આમ કરવું યુક્તજ છે. અર્થાત્ માટીની પેઠે ગમે તેવી આકૃત આવે તો પછુ કુલીન પુરૂષો પોતાના અપકારી ઉપર પણ ઉપકારજ કરે છે. ॥ ૯ ॥

ધૂલિક્ષેપનસ્વક્ષતાતુલતુલારોહાવરોહસ્ફુર--

છોહોહ્નદ્વનપિજ્જનાદિવિવિધક્લેશાન્ સહિત્વાઽન્વહમ્ ।

જજ્ઞે યઃ પરગુણ્ણગુણિકૃદિહ શ્રિત્વા ગુણોહ્ણાસિતાં

કર્પાસઃ સ પરોપકારરસિકેષ્વાયઃ કથં નો ભવેત્ ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ:— ધૂળમાં પડવું, નખોથી છેદાવું, મ્હોટાં ત્રાજવાં ઉપર ચઢવું, પાછું ઉતરવું, તીક્ષ્ણ લોઢાના અરખામાં પીસાવું અને પિંજવું વિગેરે નાના પ્રકારના કલેશોને નિરંતર સહન કરી સુતરરૂપે થઈ જે કપાસ આ લોકમાં બીજાનાં ગુણસ્થાનોને ગોપાત્રનારો થયો છે, તે કપાસ પરોપકાર પ્રત્યે પ્રેમ રાખનારાઓની અંદર અગ્રગામી કેમ ન થઈ શકે? ॥ ૧૦ ॥

બ્યારે માટી વિગેરે અચેતન પદાર્થો બીજાના ઉપકાર માટે થાય છે, ત્યારે ચેતનયુક્ત પ્રાણીઓનું તો કહેવુંજ શું ? વળી—સંપૂર્ણ સુરાસુરની સંપત્તિ અને મોક્ષસુખ આપવામાં એક કલ્પવૃક્ષ સમાન પરોપકારને બિનેશ્વર ભગવાને સમસ્ત ધર્મોમાં ઉત્કૃષ્ટ ધર્મ કહ્યો છે. તે પરોપકાર દ્રવ્ય અને ભાવથી બે પ્રકારનો હોય છે, એમ બાણી ધીરપુરૂષોએ તે ઉપકાર સઘળા પ્રાણીઓ ઉપર યથાયોગ્ય કરવો જોઈએ. ગરીબ, અનાથ, સંપત્તિહીન, ભૂખ્યા અને તરસ્યા પ્રાણીઓ ઉપર અનુકંપા લાવી તેમજ તપ, નિયમ જ્ઞાન અને દર્શનના ગુણોનો પ્રચાર કરતા મુનિઓને ઉત્કૃષ્ટિ ભક્તિએ પોતાથી શક્તિ મુજબ અન્નાદિકના આપવાથી ઉપકાર કરવો તેને દ્રવ્ય ઉપકાર કહેવામાં આવે છે. હુઃખથી રીઝાતા પ્રાણીઓને જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની પ્રાપ્તિ કરવારૂપ ઉત્તમોત્તમ ઉપકાર કરવામાં આવે તો તે ભાવથી ઉપકાર કયો એમ કહેવાય. પરંતુ ઉચ્ચકુળમાં ઉત્પન્ન થએલા, ધીર તેમજ ગંભીર પ્રકૃતિવાળા, ભવિષ્યમાં કલ્યાણને મેળવનારા અને મહા સામર્થ્યવાળા ઉત્તમ પ્રાણીઓજ બીજાને ઉપકાર કરવા માટે સમર્થ થાય છે. ભાવ ઉપકાર કરનારાઓને તો નિશ્ચયથી મોક્ષરૂપ ફળ પ્રાપ્ત થાય છે એ પ્રસિદ્ધ છે. તેવી રીતે દ્રવ્ય ઉપકાર કરનારાઓને પણ ભરત રાબાની પેઠે નિશ્ચયથી (આ લોક અને પરલોક સંબંધી) અતુળ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. દ્રવ્યોપકાર કરનાર ભરત રાબાનું કથાનક નીચે લખ્યા મુજબ છે.—

આ ભરતક્ષેત્રમાં તેજસ્વી પુરૂષો રૂપ રત્નોના સમૂહથી શોભતી લક્ષ્મીથી પરિપૂર્ણ અને પ્રસિદ્ધ થએલી લોગવતી નામે નગરી હતી. જે નગરીમાં સન્નનના સમૂહને આકર્ષ કરનાર નિરંતર લક્ષ્મીથી અવિયુક્ત અને દાનની વાસનાવાળો સમગ્ર નાગરિક લોક ઘણું કરી પુરૂષોત્તમ (વિષ્ણુ) જેવો હતો. તે નગરીમાં પોતાની કીર્તિથી સમગ્ર ભારતવર્ષને ભરી દેનાર મહોટી રાજ્ય લક્ષ્મીરૂપ લતાને પુષ્ટ કરવા માટે મેઘ સમાન, પરોપકાર કરવામાં રસિક, અત્યંત ઉદારતાથી કલ્પવૃક્ષને પણ છૂટી લેનાર અને નિશ્ચલ ધૈર્ય તેમજ અભયુદયથી સમગ્ર મહીમંડળને ઉન્નવલ કરનાર ભરત નામે રાજ રાજ્ય કરતો હતો. તે રાજને પોતાના રૂપથી દેવાંગનાઓનો તિરસ્કાર કરનારી અને સઘળા અંતેઉરમાં શ્રેષ્ઠતા લોગવનારી સુલોચના નામની પ્રિયા (ભાર્યા) હતી. તે દંપતીને પૃથ્વીરૂપ કમલિનીને આનંદ આપવામાં ચંદ્ર સમાન, નીતિસંપન્ન અને વિનયવાન મહીચંદ્ર નામે પુત્ર હતો. કેટલોએક કાળ ગયા પછી એક વખત હર્ષિત થએલા શ્રી ભરત રાજ્યે ભૂયલ પ્રમુખ કાર્યદક્ષ મંત્રિઓને ઘોલાવીને કહ્યું કે— ‘ત્હમારે હમેશાં ચિરંજીવી મહીચંદ્ર નામના આ મહારા પુત્રને સઘળા કાર્યોમાં પ્રમાણુ તરીકે સ્વીકારવો. અર્થાત્ તેની સલાહ શિવાય કોઈ પણ રાજ્યકાર્ય કરવું નહીં. તેમજ અસાધારણ પરાક્રમવાળા આપ લોકોએ પણ આ પુણ્યશાલી પુત્રની સહાયતાથી સઘળો રાજ્યકારભાર ચલાવવો. હું પોતે ઘણી સંપત્તિવાળો હોવાથી દીન તેમજ અનાથ પ્રાણીઓના સમુદાયને પરોપકાર કરતો હમેશાં સુખપૂર્વક રહીશ. ’ કહ્યું છે કે—

યાચમાનજનમાનસવૃત્તે: પૂરણાય વત જન્મ ન યસ્ય ।

તેન ભૂમિરિહ ભારવતીયં ન દ્રુમૈર્ન ગિરિભિર્ન સમુદ્રૈ: ॥ ૧૧ ॥

શબ્દાર્થ:—એક છે કે જેનું જન્મ યાચક લોકોની મનોવૃત્તિને તૃપ્ત કરવા માટે નથી તેનાથી આ પૃથ્વી ભારવાળી છે. પરંતુ વૃક્ષો, પર્વતો કે સમુદ્રો તેણીને ઘોળરૂપ નથી. અર્થાત્ સામર્થ્ય છતાં યાચકવર્ગના મનોરથો પૂર્ણ નહીં કરનાર મનુષ્યો તેણીને ઘોળરૂપ થાય છે. ॥ ૧૧ ॥

પૈસાથી અથવા તો પ્રાણોથી પણ પરને ઉપકાર કરવોજ જોઈએ. પરોપકારથી ઉપાર્જન કરેલું પુણ્ય સેંકડો યજ્ઞોથી પણ થઈ શકતું નથી એ પ્રમાણે હૃદયમાં વિચાર કરી રાજ્યની ધુરા પુત્ર ઉપર મુકી તે રાજ વિશ્વમાં નિરંતર ઉપકાર કરવામાં તત્પર થયો. એક વખતે અનેક પ્રકારની આધિવ્યાધિથી પીડાયેલા તેમજ અનેક પ્રકારે નિરંતર મૃત્યુરૂપ સિંહથી ગળી જવાતા મનુષ્યોને જોઈ હૃદયની અંદર સંકેમણુ થએલા તેમના દુઃખથી દુઃખી થએલો તે કૃપાળુ રાજ મનમાં આ પ્રમાણે

વિચાર કરવા લાગ્યો કે-હું પૂર્વે ઉપાર્જન કરેલા પવિત્ર પુણ્યથી ગર્જના કરતા ગજ અને અર્ધોની શ્રેણીથી વિલાસવાળી રાન્યસંપત્તી વૃદ્ધિ પામેલો આ લોકમાં નરપતિ થયો છું, છતાં અત્યંત દુઃખથી પીડાતા પ્રાણીઓતું રક્ષણ કરવા માટે મહારામાં લેશ માત્ર પણ સામર્થ્ય નથી ત્યારે મહારી ત્રણ વર્ગની લક્ષ્મી નિષ્કળ જેવીજ છે. કારણ કે દુઃખથી પીડાતા પ્રાણીઓના દુઃખને દૂર કર્યાં સિવાય માનિ પુરૂષો સામ્રાજ્યના મહોટા વિલાસોને પણ નકામા ગણે છે. વળી જે રાજા આ દુનીયામાં દુઃખી પ્રાણીઓતું રક્ષણ કરવામાં સમર્થ નથી, તે ખરેખર અંચા પુરૂષથી પણ હલકાઈને પ્રાપ્ત થાય છે. એ પ્રમાણે વિચાર કરતાં ખીલકુલ ગર્વરહિત થયેલો તે રાજા રાત્રિના સુવાના મકાન પ્રત્યે જેટલામાં સુવા માટે બંધ છે તેટલામાં સાવધાન થયેલા રાજાએ પોતાની વિશાળ શય્યામાં નિદ્રાવશ થયેલા અને દિવ્ય આકૃતિવાળા એક પુરૂષને જોયો. તેમજ ઉંચા સુવર્ણની અને બ્યોતિથી વાસભૂમિને પ્રકાશ કરનારી એક ગુટિકા તેના પડખામાં પહેલી રાજાના જેવામાં આવી. તે જોતાંજ આશ્ચર્ય પામેલો અને નિર્મળ હૃદયવાળો રાજા વાસભુવનમાં સુતેલા પુરૂષ પાસેથી તે ગુટિકાને જેટલામાં લેવાની તૈયારી કરે છે તેટલામાં એકદમ જાગી ઉઠેલો તે પુરૂષ સંભ્રમથી ઉંચો આકાશમાં ઉડી તરતજ પાછો પડ્યો અને ભયભીત થયેલો ક્ષણવાર ઉલો રહ્યો. તે પછી પ્રાણીઓતું રક્ષણ કરવામાં તત્પર ભરત રાજાએ તે પુરૂષને પૂછ્યું કે-‘તું કોણુ છે ! ક્યાંથી આવ્યો છે ? ત્હારું આચરણ આવું કેમ છે ?’ તેના ઉત્તરમાં તે સાહસિક પુરૂષ જણાવ્યું કે-‘ હે સ્વામિન ? કૃપારૂપ સમુદ્રના મધ્યમાં રહેનાર અર્થાત્ દયા કરવા લાયક હું અનંગકેતુ નામનો પુરૂષ ગુટિકાની સિદ્ધિ થવાથી ઘણા વેગળા આકાશમાર્ગથી શ્રી પર્વત પ્રત્યે જતાં હે રાજા ! બુદ્ધિહીન થયેલા પરંતુ સુંદર હૃદયવાળાએ આ ખાલી સુખશય્યા જોઈ માર્ગનો ખેદ દૂર કરવા માટે આ શય્યામાં વિશ્રામ લેતાં જેટલામાં હું નિદ્રાવશ થઈ છું તેટલામાં તમારું આગમન થયું. હવે પછી તમારા પ્રસાદથી હું ‘લવિતદાન મેળવીશ ’ ત્યારબાદ નરપતિએ જોવોને સુખ આપનારી વાણીને ઉચ્ચાર કર્યો કે-‘ હે મહાભાગ્યશાળી ! તું નિશ્ચિંત હૃદયવાળો થઈ સુખેથી નિદ્રા લે, જેથી હું ત્હારી પાસે રહી ઘણા કાળ સુધી લવિતને ધારણ કરનાર એવા તને પવન નાંખું ’ એ પ્રમાણે નરપતિના બોલવાથી ખુશી થયેલો રાજાના ચરણમાં પ્રણામ કરી તે સિદ્ધ પુરૂષ બોલ્યો કે-‘ હે વિશ્વને આધારભૂત ! તું દેવતાઓને પણ નમસ્કાર કરવા લાયક છે તેમજ ઉપકારગુણ સઘળા ગુણોમાં શિરોમણી ગણાય છે તે ઉપકાર ત્હારામાં સીમારૂપે પ્રાપ્ત થઈ ત્રણ જગત્ની અંદર જાગરૂક થયો છે એવા રાજાઓના અધિપતિ અને મને આયુષ્યપર્યંત લવિતદાન આપનાર ત્હારા ઋણથી આ તૃણ જેવો મનુષ્ય

કેવી રીતે મુક્ત થવાનો ?' તે પછી તેના વિનયગર્ભિત વચનોથી સ્નેહયુક્ત હૃદયવાળા રાજાએ અસાધારણ આશ્ચર્ય આપનારી ગુટિકા તે સિદ્ધપુરૂષને સ્વાધીન કર્યાની સાથેજ— 'હે રાજા! મહારા ઉપર પ્રસન્ન થઈ આ ગુટિકાને ગ્રહણ કરી મને અનુગ્રહ કરે ' એ પ્રમાણે સિદ્ધપુરૂષે કહે છે તે રાજા બીજી વખત આ પ્રમાણે બોલ્યો— 'હે કૃતજ્ઞશિરો-મણિ ! હું કોઈનું કંઈપણ ગ્રહણ કરતો નથી તો હે સિદ્ધપુરૂષ ! ત્હારી આ ગુટિકા મહારાથી કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકાય ? પરંતુ હે પંડિતપુરૂષ ! ઘણા મહોટા મહિ-માથી આશ્ચર્ય આપનારી અને દુઃખેથી પ્રાપ્ત થનારી આ ગુટિકા ક્યાંથી મેળવી શકાય છે. તે હકીકત હે ડાહ્યાપુરૂષ ! મને કહી સંભળાવ્ય ' આ પ્રમાણે રાજાને આદેશ થતાં તે સિદ્ધપુરૂષ બોલ્યો કે— 'હે રાજાઓના મસ્તકોથી મુકુટાયમાન ચરણ ! તું સાંભળ, દક્ષિણ દિશામાં અસ્તિ ધરાવતો મલયાચલ નામે એક પર્વત છે તેના અતિ ઉંચા અને સર્વ ઋતુમાં પ્રકુલિત થનાર વનવાળા શિખર ઉપર રામ-શેખરદેવનું જગતમાં આશ્ચર્યજનક એક મંદિર છે. ત્યાં ખાળમાંથી પડતું અને બળતા અગ્નિના જેવું દેવતાનું સ્નાનજળ જે સાહસિક પુરૂષ પોતાના હાથમાં છ મહિના સુધી ધારણ કરે છે તે પરાક્રમના ખજાનારૂપ તેમજ શુદ્ધવિધિનો બાણકાર પુરૂષ દેવની પ્રસન્નતાથી હે રાજા ! આવા પ્રકારની ગુટિકાને મેળવી શકે છે. વળી આ ગુટિકા માટે અનેક ડાહ્યાપુરૂષો તે ઠેકાણે આવે છે પરંતુ કોઈએક પુણ્યાત્મા મહાશય તેણીને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. ' આ પ્રમાણે તે સિદ્ધપુરૂષનું મનોહર વચન સાંભળી હૃદયમાં વિસ્મય થયેલા રાજાએ તે સિદ્ધપુરૂષને ઘણા માનપૂર્વક ત્યાંથી રવાને કરી તેજ શય્યામાં પવિત્ર અને નિશ્ચિત હૃદયવાળો રાજા સુખરૂપ નિદ્રાથી અર્ધરાત્રિનું ઉલ્લંઘન કરી શય્યામાંથી ઉઠી તરતજ વેશ બદલાવી અત્યંત પરાક્રમી, હાથમાં તરવાર ધારણ કરનાર, કલ્યાણ કરનાર, મહાન્ પુરૂષોની ગતિને અનુસરનાર અને ચારે તરફથી નિપુણ પરિવારથી પણ નહીં બાણવામાં આવેલો તેમજ રાજાઓની અંદર હસ્તિસમાન તે ભરતરાજા પોતાના દેહીખ્યમાન રાજલવનમાંથી બહાર નિકળી ગયો. ત્યારબાદ અત્યંત ઉત્સાહ અને નિરંતર ગતિથી માર્ગમાં ચાલતાં તે વેગવાળા રાજાએ નિર્વિઘ્નપણે ઘણી પૃથ્વીનું ઉલ્લંઘન કર્યું, તેમ કરતાં કેટલાએક દિવસો પછી રાજા તાપની આપત્તિ દૂર કરનાર મલયાચલના શિખરને રત્નના મુકુટસમાન અને હાલતા અંદન તેમજ કંઠપવૃક્ષની શ્રેણીથી શોભનાર એવા રામશેખરદેવના મંદિરને પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં પુષ્કરિણીના જળથી સ્નાન કરી નિર્મળ થયેલો, સજ્જનોને પ્રીતિ ઉત્પાદક અને ઈંદ્રિયોને વશ કરનાર તે રાજાએ કમળોને લઈ મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો અને ત્યાં નિષ્કપટ અનુષ્ઠાને કરી પવિત્ર થયેલા રાજાએ રામશેખરદેવની પૂજા કર્યાબાદ તે નિષ્કપટ રાજા જેટલામાં સ્નાત્રનું પાણી ગ્રહણ કરવા માટે પ્રયત્ન કરે છે તેટલામાં સ્નાત્રના પાણીની ચારે તરફ પરિભ્રમણ કરતા,

કોલાહલ કરતા અને માર્ગનું અવલોકન કરનારા ઘણા મનુષ્યો તેના જોવામાં આવ્યા. તે પછી કુતુહલથી રાજાએ ‘ તમે કેટલા છો ’ એવો પ્રશ્ન કરે છતાં તેઓએ હાથ ઉંચો કરી જણાવ્યું કે— ‘ અમે એક સો અને આઠ છીએ ’ આવી રીતે વાતો કરવાથી કાંઈ કાર્યસિદ્ધિ થવાની નથી એ પ્રમાણે મુખેથી બોલતા રાજાએ એકદમ અગ્નિના જેવું ઉષ્ણ સ્નાત્રનું પાણી કરકમળમાં ધારણ કર્યું પરંતુ તે પાણીની આંતરા વગર પડતી ધારાને કરકમળમાં ધારણ કરનાર તે સાહસિક રાજાનું એક રોમ માત્ર પણ કુંખ્યું નહીં અને તેના નિઃસીમ પરાક્રમથી અંતઃકરણમાં પ્રસન્ન થએલા દેવે તકાલ એક ઉત્તમ ગુટિકારત્ન રાજાને અર્પણ કર્યું. તે માટે કહ્યું છે કે—

રથસ્યૈકં ચક્રં ભુજગદમિતાઃ સત્તુરગા નિરાલમ્બો

માર્ગશ્ચરણવિકલઃ સારથિરપિ ।

રવિર્યાત્યેવાન્તં પ્રતિદિનમપારસ્ય નભસઃ

ક્રિયાસિદ્ધિઃ સત્ત્વે વસતિ મહતાં નોપકરણે ॥ ૧૨ ॥

શબ્દાર્થઃ—એક પૈડાનો રથ, સર્પથી વસ કરેલા સાત ઘોડાઓ, આલંબન વગરનો રસ્તો અને પગ વિનાનો સારથી છે તો પણ સૂર્ય હુમેશાં મર્યાદા વગરના આકાશનો છેડો લાવે છે. તેથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે કે મહાન્ પુરૂષોની કાર્યસિદ્ધિ પરાક્રમમાં વાસ કરે છે ન કે સાધનમાં. અર્થાત્ જો કે સૂર્યનાં સાધનો નિર્બલ છે તો પણ પોતાના પરાક્રમથી સૂર્ય આકાશનો અંત લાવે છે. તેમ સત્ત્વવાળા પુરૂષોએ પોતાના સત્ત્વથીજ ધારેલા કાર્યની સિદ્ધિ કરવી જોઈએ. સાધનો તો કેવળ નિમિત્ત માત્રજ હોય છે. સત્ત્વ વિનાનો પુરૂષ ગમે તેટલા સાધનચુકત હોય, તો પણ જ્યારે કાર્ય આવી પડે છે ત્યારે તે સાધનો તેને બોળરૂપ થઈ પડે છે. અને કાર્યસિદ્ધિ કરી શકતો નથી. ખરી રીતે વિચાર કરીએ તો કાર્યસિદ્ધિ સત્ત્વમાંજ રહેલી છે. ॥ ૧ ॥

વળી ગુટિકા માટે આવેલા આ લોકોના મનોરથો અધુરા રહ્યા છતાં પરાક્રમથી મેળવેલી આ ગુટિકાને ગ્રહણ કરી હું કેવી રીતે ચાટ્યો જઉં એ પ્રમાણે વિચાર કરી પરોપકાર કરવાના વ્રતવાળા રાજાએ એકદમ તે ગુટિકા તેમાંના કોઈએક પુરૂષને આપી દીધી. વળી બીજી વખત પોતાના માટે પૂર્વની પેઠે વિધિપૂર્વક તે પાણીને ધારણ કરતા પુણ્યવાન્ રાજાએ તેવી બીજી ગુટિકા પુણ્યથી પ્રાપ્ત કરીકે તરતજ પરોપકાર કરવામાં અતૃપ્ત થએલા અને કૃપાળુ પુરૂષોની અંદર અસાધારણ તે મહાશય રાજાએ બીજા કોઈ પુરૂષને તે ગુટિકા આપી દીધી. હવે તે સઘળા મનુષ્યોની એક સાથે ઇષ્ટ સિદ્ધિ કરવાની ઇચ્છાથી ત્રીજી વખત પણ તે સ્નાત્રના પાણીને હાથમાં ધારણ કરનારા અને પ્રથમ બે વખત ઉષ્ણ જળ ધારણ કરવાથી

તેની સઘળી આંગળીઓ બળી જવાને લીધે આ વખતે ઘણોજ બળે છે તો પણ અત્યંત સ્થિર ચિત્તવાળા રાજાના સર્વોત્તમ સાહસથી તેમજ તેની ઉપમારહિત ઔદાર્યતાની લીલાથી હૃદયમાં પ્રસન્ન થએલો અને અતુલ્ય વાત્સલ્ય કરવામાં કલ્પવૃક્ષ સમાન રામશેખરદેવ પ્રકટ થઈ યોડ્યો કે— 'હે પ્રજાપ્રિય ! ઘણું કરીને છમહિના સુધી ઉપાસના કરનાર એવા કોઈએક સાધક પુરૂષને પણ જ્યારે આ ગુટિકા આપતો જ નથી ત્યારે મેં તને એક દિવસમાં બે ગુટિકાઓ અર્પણ કરી પરંતુ હે ઉત્તમપુરૂષ ! તેં તો તે બે ગુટિકાઓ લીલા માત્રમાંજ ખીજીઓને આપી દીધી, માટે હે ધીરપુરૂષની ધૂરાને ધારણુ કરનાર શ્રેષ્ઠ પુરૂષ ! ત્હારી ઔદાર્યતાની દોસ્તીનો પ્રકાશ આશ્ચર્યજનક છે તેથી હું ત્હારી ઉપર તુષ થયો છું માટે જે તને ઈષ્ટ હોય તે કહી દે એટલે તે હું કરી દઉં. 'દેવનાં આવા વચનો સાંભળી વિનયથી નમીપડેલા રાજાએ કહ્યું કે— 'તું જગતને પૂજનિક દેવ કયાં ? અને તૃણુ જેવો હું કયાં ? અર્થાત્ ત્હારી અને મ્હારી ખરોખરી થઈ શકેજ નહીં પરંતુ ત્હારા દર્શનથી મ્હારો આ જન્મ સફળ થયો છે તો પણ હે સ્વામિન્ ! મ્હારી એક પ્રાર્થના સફળ કરવાને તું યોગ્ય છે અને હૃમેશાં ત્હારે શરણે આવેલા મનુષ્યોતું મનોવાંચિત પૂર્ણ કરવામાં કામકુંભ જેવો તુંજ પ્રસિદ્ધ થયેલો છે. તે માટે હે વિયુધ ! જલદી પ્રસન્ન થઈ મ્હારી સેવાથી આ લોકોની કામના પૂર્ણ કર.' એવી રાજાની પ્રાર્થનાથી ખુશી થએલા તે રામશેખર દેવે તે લોકોને અને રાજાઓને એકદમ ગુટિકાઓ આપીને વિસર્જન કર્યાં. ભરતરાજા પણ દેવથી મેળવેલી ગુટિકાને લઈ વળી વિનયપૂર્વક રામશેખરદેવને નમસ્કાર કરી કૃતાર્થ થએલો, પવિત્ર મનવાળો અને વિશાળ ખુદ્ધિવાળો રાજા આકાશ માર્ગથી જતાં મહારાષ્ટ્રદેશમાં અલંકારરૂપ રિષ્ટપુર નામના નગર પ્રત્યે પ્રાપ્ત થયો. તે નગરના ઉદ્યાનમાં ભવ્ય પ્રાણીઓના સમૂહને ધર્મમાર્ગનો ઉપદેશ કરતા, આત્મરમણતામાં પ્રીતિ કરનારા મુનીંદ્રોથી સેવા કરાતા પ્રકાશ કરનાર ઉત્તમજ્ઞાન યુક્ત, રોગરહિત, સંપૂર્ણપાપોને નાશ કરનાર અને વેગળે રહેલા સૂરીશ્વરને તે ભરતરાજાએ હર્ષપૂર્વક જોયા. ત્યારબાદ કુતૂહળથી તે સ્થાનમાં જઈ પ્રાણીઓને આધારભૂત, સારો વિચાર કરનાર અને પ્રકૃતિથી ભદ્રકપરિણુતિવાળા તે રાજાએ સૂરિને નમસ્કાર કરી ઉચિતસ્થાનમાં બેઠા. તે અવસરે વિસ્મય થએલા ઘણા લોકોની ઈલાધા યુક્ત સૂરીશ્વરે પણ રાજાને ઉચિત ઉપદેશ આપ્યો તે આ પ્રમાણે છે.—

ચિન્તારત્નં મળીનામિવ દિવિજકરી સિન્ધુરાણાં ગ્રહાણા—

મિન્દુઃ કલ્હોલિનીનાં સુરસરિદમરક્ષમાધરઃ પર્વતાનામ્ ।

**કલ્પદ્રુઃ પાદપાનાં હરિરમૃતભુજાં ચક્રવર્તીં નરાણામ્,
ધર્માણામન્યજન્તૂપકૃતિરપિ તથા રાજતે હ્યુત્તમત્વે ॥ ૧૩ ॥**

શબ્દાર્થ:—મણીઓમાં ચિતામણિરત્ન, હાથીઓમાં ઐરાવણહાથી, પ્રહોમાં ચંદ્રમા, નદીઓમાં ગંગાનદી, પર્વતોમાં મેરુપર્વત, વૃક્ષોમાં કલ્પવૃક્ષ, દેવતાઓમાં વિષ્ણુ અને મનુષ્યોમાં ચક્રવર્તી જેમ ઉત્તમપણે શોભે છે તેમ સમગ્રધર્મોમાં પરોપકાર ધર્મ પણ ખરેખર ઉત્તમોત્તમ પણે શોભે છે. ॥ ૩ ॥

એ પ્રમાણે આચાર્યનો ઇષ્ટઉપદેશ શ્રવણકરી પ્રસન્નમનવાલા રાજાએ આગ્રહ પૂર્વક યથોચિત ઉપકાર કરવા રૂપ ધર્મને ગ્રહણ કર્યો. તે પછી અરિષ્ટપુર નામના નગરમાં પરિભ્રમણ કરતાં વીરવૃત્તિનું આચરણ કરવામાં નિપુણ હૃદયવાળા તે ભૂપતિએ સાક્ષાત્ ઉત્તમશરીરવાળા અને રાજાના સુલટ સમુદાયથી વધ્યભૂમિ પ્રત્યે લઈજવાતા એક મનુષ્યને જોઈ વિચાર કર્યો કે ખરેખર ખેદ કરવા જેવું છે કે મહારાજાને આ પુરૂષને નિર્દયપણે કેવીરીતે મારે છે ? એ મહારે જોવાનું છે. એમ વિચાર કરતાં અત્યંત કડ઼ણા યુક્ત થએલા રાજાએ તે સઘળા સુલટોના દેખતાંજ તે પુરૂષને પ્રખળ હાથથી ઉપાડી એકદમ આકાશ પ્રત્યે ચાડ્યો ગયો અને બીજાથી ન જિતાય એવા પરાક્રમવાળા તેમજ જેના આગમનની પ્રાર્થના કરાય છે તેવા રાજાએ ક્ષણવારમાં સાતમાળવાળું પોતાની નગરીમાં રહેલું વાસલવન ભૂષિત કર્યું. તે પછી રાજાનું આગમન થએલું જાણી ઉદ્દાસવાળા પરિવારથી વીંટાએલો રાજા જેટલામાં સભાભોજન વિગેરે કિયાને કરવા તત્પર થાય છે તેટલામાં યુવરાજની સાથે ભેગા થએલા સઘળા સાંભતો અને જાણે હર્ષથી ઉદ્દાસપામેલા સમુદ્રો ન હોય ? તેવા નગરના લોકોએ પણ મસ્તકને પૃથ્વી સાથે મેળવી પ્રેમપૂર્વક રાજાને નમસ્કાર કર્યો અને બહુમાન પૂર્વક કુશળવાર્તા પુછી. આ પ્રમાણે આનંદોત્સવ થઈ રહ્યો છે તે વખતે અવસરપામી પવિત્ર વર્તનવાળા મંત્રીઓએ જે હાથ જોડી વિનંતિ કરી કે હે દેવ ! કયા કાર્ય માટે આટલાકાળ સુધી કઈ દિશાને આપે પવિત્ર કરી તે હમારા આનંદની વૃદ્ધિમાટે પ્રસન્નથઈ હમોને કહી સંભલાદો ' આ સાંભળી મહારે આત્માના ગુણ ગ્રહણ કરવા રૂપ પાપ કેમ કરવું જોઈએ ? એમ વિચાર કરી લજ્જાવાળો રાજા જેટલામાં મૌન ધારણ કરે છે તેટલામાં રાજાની આગળ ઉભેલા કોઈ એક રૂપવાન પુરૂષે પ્રધાન કાન્તિવાળો મોતીનો હાર રાજાને અર્પણ કર્યો. એટલે રાજાએ પુછ્યું કે—' તું કોણ છે ? મને હાર આપવામાં શું કારણ છે ? તે એકદમ પ્રગટ પણે કહીદે ' આપ્રમાણે આદેશયતાં તે પુરૂષે જણાવ્યું કે—' હે મહારાજ ! ગુણરૂપલક્ષ્મીથી શોભનારા આ હારને અર્પણ કરવાનું કારણ વિગેરે વૃત્તાંત હું કહું છું, તે તમે ધારણ કરો. એ પ્રમાણે કહી વૃત્તાંત શરૂ કર્યું.

સિંહલદ્વીપમાં રત્નપુરનામે નગરમાં પવિત્ર ગુણરૂપ રત્નોને આધારભૂત રત્ન-પ્રભ નામે રાજ છે, અને તેને વિલાસ કરતી વિજ્યાએ કરી ઉજ્જવલ તેમજ વિકાશ પામતા શીલરૂપ રત્નને ધારણ કરનારી પાર્વતીના જેવી રત્નવતી નામે ભાર્યા છે, કોમળ હૃદયવાળી તેણીએ કોઈએક અવસરે હૃષ્ પૂર્વક ગુરૂ મહારાજ પાસે અષ્ટાપદ ઉપર દેવવંદન કરવાનો મહિમા સાંભળી વિવેકરૂપ આરવૃક્ષ પ્રત્યે મેના જેવી, જિને-દ્રોને નમસ્કાર કરવાની ઈચ્છાવાળી અને દૃઢ નિશ્ચયવાળી રત્નવતીએ ભ્યાંસુધી યાત્રા ન થાય ત્યાંસુધી ભોજનમાં સારભૂત ઘી વિગેરે વિગયો નહી લેવા નિશ્ચય કર્યો. અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર વિદ્યાધરો અને દેવતાઓની ગતિ છે, પરંતુ ભૂમિચારિ મનુષ્યોની ગતિ નથી, તેથી અંગીકાર કરેલી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ થવી ઘણી મુશ્કેલ છે. એમ અંતઃકરણમાં માનતી રાજવદ્ધલા વારંવાર આ પ્રમાણે યોદ્ધવા લાગી કે—આકાશમાં ગમન કરવાવાળા તે વિદ્યાધરો અને દેવતાઓને ધન્ય છે કે, જેઓ હૃમેશાં તીર્થ યાત્રાએ કરી પોતાના આત્માને પવિત્ર કરે છે. તીર્થ યાત્રાકર્યા શિવાય મહારો આત્મા તો અકૃતાર્થ છે, એ પ્રમાણે નિરંતર વિચાર કરતી તે રાણી અત્યંત ખેદ કરવા લાગી, તે જોઈ રાજ પશુ તેણીના દુઃખથી દુઃખી થયેલો આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યો કે, મહારી પ્રિયા રત્નવતીની યાત્રાસિદ્ધિ કેવી રીતે થશે? એવી રાજની ચિંતાને જાણી લઈ મંત્રીઓએ કહ્યું કે—‘હે રાજન્? આ કાર્યસિદ્ધિ માટે તું ઘણા ખેદવાળો ન થા.’ તે પછી મંત્રિઓએ કહેલું રામશેખર દેવની ગુટિકાનું આશ્ચર્યજનક માહાત્મ્ય સાંભળી મુખ્ય મંત્રિ ઉપર રાજ્યભાર આરોપણ કરી ગુટિકા માટે ઉત્સુક થયેલો અને રાજાઓમાં અગ્રગામી તે રાજા રામશેખર દેવના ભવન પ્રત્યે ચાલ્યો ગયો, તેટલામાં હે પ્રજાપતિ? પરાક્રમના સ્થાનભૂત અને પરોપકાર કરવામાં જગરૂક થયેલો કોઈએક પુરૂષ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તે વખતે તત્કાળ આવેલા તે પુણ્યશાળી અને અસાધારણ પરાક્રમરૂપ ક્ષીડામાં વિલાસ કરનારા ઉત્તમ પુરૂષે એકજ દિવસમાં તે ગુટિકા પ્રાપ્ત કરી અને તેજ વખતે દાનેશ્વરીમાં પ્રધાનપદ ભોગવતા તે મહાન્ પુરૂષે હમારા સ્વામિ રત્નપ્રભ નરેંદ્રને તે ગુટિકા અર્પણ કરી. તે લઈને તત્કાળ કૃતાર્થ થયેલો હમારો સ્વામી પોતાના નગર પ્રત્યે પાછો આવ્યો કેમકે કાર્યની સિદ્ધિ થતાં ઉત્તમ વિચારવાળો પુરૂષ ખરેખર કોઈપણ ઠેકાણે વિલાંબ કરી શકતો નથી. પછી તે ગુટિકાના પ્રભાવથી મહાસતી રત્નવતીનો અષ્ટાપદ મહા-તીર્થ સંબંધી યાત્રાનો મનોરથ પરિપૂર્ણ થયો. તેથી તે અવસરે ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રિવર્ગથી વિકાસ પામતો તે નગરીનો સઘળો જનસમુદાય આનંદિત થયો, અને તે માટે નિષ્કપટ મનોવૃત્તિથી નગરમાં ધર્મ સંબંધી વધામણાં કરાવ્યાં. ત્યાર-બાદ આકાશ માર્ગમાં ગમન કરવાની શક્તિ શિવાય આવો અભિગ્રહ પૂર્ણ થવો ઘણો મુશ્કેલ છે એ પ્રમાણે રત્નવતીએ વિચાર કરી નગરની બહાર ચળકતા ચાર દ્વાર-

વાળો, રંગ અને પ્રમાણ વિગેરેથી વર્ણન કરવા લાયક એવી જિનેશ્વરની પ્રતિમા-
ઓથી ભૂષિત, અત્યંત ઉંચો અને જગતના લોકોને આનંદદાયક અષ્ટાપદ અવતાર
નામનો એક પ્રાસાદ મનુષ્યોની યાત્રાસિદ્ધિ માટે રાજા પાસે કરાવ્યો. કોઈએક દિ-
વસે આકાશમાં વિહાર કરનારા ઉત્તમ ચારણ સાધુઓ તે અષ્ટાપદમાં દેવોને વંદન
કરવાની ઈચ્છાવાળા નિચે ઉતર્યા. પ્રાણીઓને હિત કરનારા તે મુનિઓને મહારા રા-
જાએ વિનયપૂર્વક નમસ્કાર કરી અવસર મળતાં હાથ જોડી પ્રશ્ન પૂછ્યો કે—હે મુની-
શ્વરો ! વિશ્વમાં હુમેશાં ઉન્નતિ કરનારા અને પરોપકાર કરનારા કયા ઉત્તમ
પુરૂષે કારણ શિવાય રામશેખરના મંદિરમાં આશ્ચર્ય કરનારી અને આકાશ
માર્ગે ગમન કરવામાં અસાધારણ શક્તિને પ્રગટ કરનારી ગુટિકા મને
અર્પણ કરી. ?' આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં અતિ આશ્ચર્યકારક, આનંદજનક
અને યથાર્થ એવું હે ભરતભૂપતિ ! ત્હારું ચરિત્ર મુનીશ્વરોએ કહી સાંલ-
ળાવ્યું તે સત્કારપૂર્વક હમારા રાજાએ સાંભળીને હે રાજેન્દ્ર ! ઝેરને દૂર કરનાર
આ હાર આપને ભેટણા તરીકે આનંદપૂર્વક મોકલાવ્યો છે. તેથી હે જગતના
પ્રાણીઓને આનંદ આપનાર ! હે મહારાજ ! પ્રસન્ન થઈ અમારા અનુગ્રહ માટે
આ હારને ગ્રહણ કરો. ભરતરાજ તેનું વિનયયુક્ત વચન સાંભળી સલાની અંદર
બહુ માનપૂર્વક આ પ્રમાણે બોલ્યો કે—અહો ! તે રાજાની કૃતજ્ઞતા અહો ! તેની
લોકોત્તર સ્થિતિ ! જે મહારા સ્વલ્પ પરોપકારને મેરૂપર્વતથી પણ મોટો માની તે
ડાહ્યા અને શિષ્ટ શિરોમણિ રાજાએ મહિમાના સ્થાનભૂત આ હારને પોતે મોકલા-
વ્યો છે, પરંતુ જે પુરૂષ બીજાને ઉપકાર કરી તેના પ્રત્યુકારની ઈચ્છા રાખે છે તે
પુરૂષ ક્ષણવારમાં પોતાના આત્માને નિઃસત્વ પુરૂષોની પંક્તિમાં સ્થાપન કરે છે. તે
માટે કહ્યું છે કે—

इयमुच्चधियामलौकिकी महती काऽपि कठोरचित्तता ।

उपकृत्य भवन्ति दूरतः परतः प्रत्युपकारशङ्कया ॥ ૧૪ ॥

શબ્દાર્થ:—ઉન્નત યુદ્ધિવાળા પુરૂષોની આ ચિત્ત કઠોરતા મહોટી અને કાંઈ
વિલક્ષણજ બહુાય છે કેમકે પોતે ઉપકાર કરી બીજાના પ્રત્યુપકારની શંકાથી દૂર થઈ
જાય છે. અર્થાત્ મેં જેના ઉપર ઉપકાર કર્યો છે, તે પુરૂષ મને તેનો બદલો આપશે
એવા ભયથી ધ્રૂરીથી તેના સંભાગમમાં આવતો નથી. ॥ ૧૪ ॥

તે કારણથી હે ઉત્તમ પુરૂષ ! આ હારને હું ગ્રહણ નહી કરું. એ પ્રમાણે તેની
સાથે સંભાષણ કરી અને સંતોષ પમાડી તે પુરૂષને રાજાએ પાછો મોકલ્યો. કોઈ-
એક વખત અસ્તિપુરથી જે પુરૂષને ઉપાડી લાવ્યા હતા હતા તે પુરૂષને પોતે રાજાએ
પુછ્યું એટલે તેણે પોતાનું ચરિત્ર કહી સાંભળાવ્યું તે આ પ્રમાણે છે—

કથા કરવાથી આજીવિકા ચલાવનાર, રાજાનો સેવક અને અનેક શાસ્ત્રનો જાણુ-કાર પારાશર નામનો પ્રસિદ્ધિ પામેલો હું કથક છું. દેવતાના આદેશથી જે જે હું કથાનક કહું છું તે તે કથાનક અત્યંત આશ્ચર્યકરવાવાળું અને ખરેખર તેવું જ હોય છે અર્થાત્ સત્યભૂત હોય છે. કોઈએક વખતે રાજાની આજ્ઞાથી રોગગ્રસ્ત થએલા રાજ-પુત્રના આરોગ્ય માટે મેં મંત્રોપચારનો પ્રારંભ કર્યો પરંતુ દુષ્ટ કર્મોની ગતિ વિચિત્ર હોવાથી રાજાનો પુત્ર ક્ષણવારમાં મરણ પામ્યો તેથી લોકોમાં મહારો અપ-વાદ થયો. તે સાંભળી આ પુરૂષે જ કુમારને મારી નાંખ્યો છે એમ ધારી કુપિત થએલા રાજાએ મને મારવા માટે સુભટોને સોંપી દીધો. આપ કૃપાળુ તે સુભટોથી છોડાવી મને અહિં લાવ્યા છો તો હવે પછી મહાઈં જીવિત તમારા સ્વાધીન છે. એ પ્રમાણે બોલી તે મૌન થતાં રાજાએ ગૌરવપૂર્વક તેના પ્રત્યે કહું કે, તું કોઈએક આશ્ચર્યજનક કથાનક મને કહી સંભળાવ. રાજાનો આદેશ થતાં રાજાના આશયને સમજનાર તે પારાશર નામના પુરૂષે સાવધાન થઈ રાજા પાસે યથાર્થ કથાને કહેવા લાગ્યો તે કથા નીચે પ્રમાણે છે—

લક્ષ્મીને આધારભૂત ગાંધારદેશમાં વૃદ્ધિ પામતી સંપત્તિથી સ્વર્ગને પણ સેવક બનાવનાર ગાંધારનામનું નગર હતું. ત્યાં વિરોચન નામનો કોઈક કુલપુત્ર હતો તેને જગતની અંગાના જેવી શંખા નામની ભાર્યા હતી. આપસ આપસના અત્યંત પ્રેમરૂપ સમુદ્રમાં નિમગ્ન થએલા અને રાજસેવાથી પરાધીન વૃત્તિવાળા તે બન્નેનો કેટલોએક કાળ વ્યતીત થયો. કોઈ એક વખતે વિરોચનને ચોરોએ મારી નાંખ્યો, જેથી તે મનોહર નંદિગ્રામમાં દામોદર નામના બ્રાહ્મણના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. કોઈ એક દિવસે તે દામોદરને જનોઈ દેવાનો મહોત્સવ થઈ રહ્યો છે તેવામાં તેના પૂર્વભવની ભાર્યા શંખા નામની પોતાના પતિનાં હાડકાં ગંગાના પ્રવાહમાં પધરાવી લોજન વિગેરેને માટે પરિભ્રમણ કરતી દૈવયોગથી ત્યાંજ પ્રાપ્ત થઈ. તેણીએ બ્રાહ્મણોથી મંગળભૂત બનાવેલા દામોદરને જોયો, દામોદરે પણ તેવીજ રીતે તેણીને જોઈ. આ પ્રમાણે પરસ્પર જોવાથી તે બન્નેનો પૂર્વભવ સંબંધી અસ્ખલિત પ્રેમ ઉદ્ભાસ પામ્યો. તે માટે કહું છે કે—

યં દૃષ્ટાવર્જતે સ્નેહઃ ક્રોધશ્ચ પરિહીયતે ।

સ વિજ્ઞેયો મનુષ્યેણ ણ્ણ મે પૂર્વવાંધવઃ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થઃ—જેને દૃષ્ટીને સ્નેહ વૃદ્ધિ પામે અને ક્રોધ નાશ પામે તે પુરૂષને મનુષ્યે જાણવો જોઈએ કે એ મહારો પૂર્વભવનો સંબંધી છે અગર સ્વજન છે. ॥૧॥

વળી બિહાપોહ કરવાથી અર્થાત્ વિચાર કરવાથી દામોદરને જાતિસ્મૃતિજ્ઞાન

ઉત્પન્ન થયું તેનાથી શંખાને ઓળખી લીધી અને તેનામાં એક ચિત્ત થયેલો તેની દૃષ્ટિ બ્રાહ્મણો સુકાવે છે પણ મૂકતો નથી. આ સ્ત્રીનો સંસર્ગ દામોદરના કુળને કલંકભૂત છે એમ વિચાર કરી બ્રાહ્મણોએ ઝુંબારાવ કરતી શંખાને ત્યાંથી કાઢી મૂકી. તે પછી તેના વિયોગરૂપ અગ્નિથી સંતપ્ત થયેલો અને ઉદ્દેગ પામેલો દામોદર પણ મરણ પામી કોઈ એક વનની અંદર હરિણપણે ઉત્પન્ન થયો, તે વનમાં તેવીજ અવસ્થાવાળી શંખાને પરિભ્રમણ કરતી હરિણે જોઈ, ત્યાં પણ પૂર્વના પ્રેમથી તે બન્નેને પાછી તેવીજ પ્રીતિ પ્રગટ થઈ આવી; તે પછી સર્વ ઠેકાણે તેની પછવાડે ભ્રમણ કરતા અને નિર્ભય મનવાળા હરિણને કુરપણે મારવાથી દુઃખ લોગવી મરણ પામી વાંદરો થયો, તે ઠેકાણે પણ તે શંખાને જોઈ પૂર્વની પેઠે સ્નેહ ઉત્પન્ન થયો તેથી તેણીને કૃળ વિગેરે લાવીને આપતાં લોકથી મૃત્યુને પ્રાપ્ત થયો. તે પછી વાણુ-રસીની સીમાની પાસેના ગ્રામમાં વેદવિદ્યામાં નિયુક્ત દિવ્ન નામે બ્રાહ્મણનો પુત્ર થયો. તેને કોઈએક દિવસે દક્ષણા માટે વાણુરસી પ્રત્યે જતાં ત્યાં રસ્તામાં અનશનવાળી અને જીર્ણ શરીરવાળી શંખાને જોઈ તે દિવ્ન બ્રાહ્મણે કહ્યું કે હે ભદ્રે! તું કોણ છે? એ પ્રમાણે પ્રશ્ન કર્યો એટલે તેણીએ પણ પ્રથમતું સઘળું પોતાનું વૃત્તાંત કહી સાંભળાવ્યું. તેણીએ કહેલું તેવા પ્રકારનું પોતાનું વૃત્તાંત જાણે પ્રથમ સાંભળ્યું ન હોય તેમ તે દિવ્ન નામના બ્રાહ્મણને વૈરાગ્યને ઉત્પન્ન કરનારી પોતાના પૂર્વભવની જાતિસ્મૃતિ ઉત્પન્ન થઈ. તે પછી સંસારથી ભય પામેલા, ઉત્તમ વિચાર કરનારા અને સ્વજનોથી શ્લોક નહી પામનાર તે દિવ્ન નામના બ્રાહ્મણે તેજ ઠેકાણે અનશન ગ્રહણ કરી અનુક્રમે મરણ પામી તું અહીં રાજપણે ઉત્પન્ન થયો છે. એ પ્રમાણે પારાશરના કહેલા પોતાના પૂર્વભવ સંબંધી વિસ્મયને આપનારા સઘળા ભવો રાજના સ્મરણમાં આવ્યા. અર્થાત્ જાતિસ્મૃતિ જ્ઞાનથી સાક્ષાત્પણે જ્ઞેયા. તે પછી સંસારની અસારતા જ્ઞેતાં ઉત્કૃષ્ટ સંવેગરૂપ અમૃતમાં નિમગ્ન થએલા, શ્રેષ્ઠ ધર્મ કરવા માટે ઉદ્યુક્ત થએલા અને અત્યંત હર્ષિત થએલા તે રાજએ પોતાના સંપૂર્ણ દેશને કૈલાશના જેવા જિન મંદિરોથી ભૂષિત કર્યો, તેમજ નિદાન વગરના એટલે આ દાનથી ભવાંતરમાં અમુક કૃળ મને પ્રાપ્ત થાઓ એવી ઇચ્છા વગરના અને યોગ્યતા પ્રમાણે પ્રવર્તાવેલા મહા દાનથી દુઃખી, અનાથ, અને દીન પુરૂષોના દુઃખને દુર કરી, પરમાર્થથી ગુરૂરૂપ પારાશર નામના કથક પુંગવને ઘણા માન પૂર્વકે નાના પ્રકારની સમૃદ્ધિથી આનંદિત કરી, મહીચંદ્ર નામના પોતાના પુત્રને મહોટા મહોટસવ પૂર્વકે રાજ્ય ઉપર સ્થાપન કરી યુગંધર નામના સૂરીશ્વરની પાસે રાજ્યે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. અતિચારથી વિમુખ થએલા સાધુઓની સાથે ચરણસત્તરી, કરણસત્તરી અને મન, વચન, કાયાના યોગોથી આત્મસ્વરૂપને સાધન કરતાં સમાધિપૂર્વકે મરણ પામી બારમા દેવલોકમાં આ ભરત

રાજર્ષિ ઇંદ્રના સમાન ઋદ્ધિવાળો થઈ દેવતા સંબંધી સુખસમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી ત્યાંથી ચલી બે પ્રકારે મહોટા રાજ્યની પૃથ્વીને ધારણ કરવારૂપ મહાન્ લક્ષ્મીને અથવા તે સાધુઓની ક્ષમા (શાંતિ) ને ધારણ કરવારૂપ મહોટી લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી અનુક્રમે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રરૂપ લક્ષ્મીવાળો મોક્ષરૂપ વધુનો સ્વામી થશે.

॥ ઇતિ શ્રીભરતભૂપતિ કથા ॥

હવે પ્રસ્તુત ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકાર પરોપકારની પ્રાધાન્યતા પ્રકટ કરી પરોપકારી પુરૂષ વિશેષ ધર્મ કરવાને યોગ્ય છે એમ બતાવે છે—

જ્યેષ્ઠઃ પુમર્થેષુ સદૈવ ધર્મો ધર્મે પ્રકૃષ્ટશ્ચ પરોપકારઃ ।

કરોતિ યશ્ચૈનમનન્યચેતાઃ સ ધર્મકર્મણ્યખિલેઽધિકારી ॥૧॥

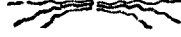
શબ્દાર્થ—ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ પુરૂષાર્થમાં ધર્મરૂપ પુરૂષાર્થજ હિમેશાં મહોટો ગણાય છે. તેમાં પણ પરોપકાર શ્રેષ્ઠ ગણાય છે, તેવો પરોપકાર એક ચિત્તવાળો થઈ બે પુરૂષ કરે છે, તે પુરૂષ સંપૂર્ણ ધર્મકાર્યમાં અધિકારી થાય છે. ॥ ૧ ॥

॥ ઇતિ ત્રયશ્લિશતમો ગુણઃ ॥

चतुस्त्रिंशत् गुणवर्णन.

वे अर्थकार कुमथी प्राप्त थयेला अंतरंगारि षड्वर्गना त्याग करवा इप योत्रीशमा गुणुना विवरणुना प्रारंभ करे छे—

अन्तरङ्गारिषड्वर्गपरिहारपरायणः—अंतरंगारि षड्वर्ग अटले काम, क्रोध, लोल, मान, मद अने दुर्ष इप आ छ लाव शत्रुओना परिहार करवांमां अटले तेने नहुं सेववांमां तत्पर होय ते पुइष गृहस्थ धर्मने योग्य थाय छे. तेमां युक्ति वगर योळयेला काम, क्रोध, लोल, मान, मद, अने दुर्ष सारा गृहस्थाने अंतरंगारिषड्वर्ग (छ लावशत्रुओ) गणाय छे. तेने माटे कहुं छे કે—

कामः क्रोधस्तथा लोभो हर्षोमानो मदस्तथा ।

षड्वर्गमुत्सृजेदेनं तस्मिस्त्यक्ते सुखी भवेत् ॥ १ ॥

शब्दार्थः—काम, क्रोध, लोल, दुर्ष, मान अने मदइप आ षड्वर्गना त्याग करे छे ते प्राणी सुभी थाय छे. अर्थात् काम विगेरे लाव शत्रुओज प्राणी मात्रने अतुर्गति संसारमां परिभ्रमण करावे छे अने ते ते गतिना लय कर दुःखोत्सृज लावन करे छे माटे विचारवत पुइषे उपरना छ शत्रुओना संसर्गथी अथवा अनतो प्रयास करेवा. ॥ १ ॥

तेमां प्रथम कामइप शत्रुने वधुंवे छे—भीलअे अंगीकार करेली अथवा तो परण्या वगरनी स्त्रीओनी अंदर दुष्ट आशय तेने काम कडे छे अने ते काम रावणु, साहुसगति अने पक्षनाल विगेरेनी पेठे विवेक तेमज रान्यनो नाश करवांमां अने नरकमां पाडवा विगेरेमां कारणभूत थाय छे. कहुं छे કે—

तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता ।

यावज्ज्वलति चित्तान्तर्न पापः कामपावकः ॥ २ ॥

શબ્દાર્થ:—મ્હોટાઈ, પંડિતપણું, કુટીનપણું અને વિવેક ત્યાંસુધી જવામાં આવે છે કે જ્યાંસુધી અંતઃકરણમાં પાપયુક્ત કામરૂપ અગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો નથી. અર્થાત્ અંતઃકરણમાં કામાગ્નિનો પ્રવેશ થતાં મહત્વ વિગેરે ગુણગણને આળીને ભસ્મ કરે છે માટે આવા કટ્ટાશત્રુને દુઃખમાં દાખલ થતાં પહેલાં તેનાથી થતી અશાળી વિગેરેનો વિચાર કરી શમ, દમ રૂપ જલના પ્રવાહથી તેને શાંત કરવો જોઈએ. ॥ ૨ ॥

દૃશ્યં વસ્તુ પરં ન પश्यति जगत्यन्धः पुरोऽवस्थितं

कामान्धस्तु यदस्ति तत्परिहरन् यन्नास्ति तत्पश्यति ।

कुन्देन्दीवरपूर्णचन्द्र कलशश्रीमल्लतापल्लवा-

नारोप्याशुचिराशिषु प्रियतमागात्रेषु यन्मोदते ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ:—જગતની અંધર અંધ પુરૂષ પોતાની આગળ રહેલી દેખાય એવી વસ્તુને પણ જોઈ શકતો નથી, જ્યારે કામાંધ પુરૂષ તો જે વસ્તુ હોય છે તેનો ત્યાગ કરી જે વસ્તુ ન હોય તેને જીવે છે. જેમકે કામાંધપુરૂષ અશુચિના ઢગલા રૂપ પોતાની ભાર્યાના શરીરની અંદર મોઘરાતું કુલ, કમળ, પુર્ણચંદ્ર, કળશ અને શોભાવાળી લતાઓના પાંદડાઓનો આરોપ કરી ખુશી થાય છે. ॥ ૩ ॥

ભાવાર્થ:—યથાર્થ વિચાર કરવાથી જણાઈ આવે છે કે અંધ પુરૂષને કર્મના દોષથી ચક્ષુનો વિષય નહીં હોવાને લીધે પોતાની પાસે રહેલી વસ્તુઓને ન જોઈ શકે એ બનવાજોગ છે. અને તે નહીં જોએલી વસ્તુઓને સ્પર્શદ્વારા ગમે તેવા રૂપમાં તેનું વર્ણન કરે પરંતુ તે હાંસીને પાત્ર થતો નથી. કામાંધ પુરૂષ તો પોતાની ચક્ષુઈંદ્રિયદ્વારા દરેક વસ્તુઓને તેના ગુણ દોષોની સાથે જોઈ શકે છે. છતાં જેના શરીરના ખાર દ્વારોથી નિરંતર નગરના ખાળની પેઠે અશુચિનો પ્રવાહ વહ્યા કરે છે, તેવી સ્ત્રીઓ અશુચિની ખાણરૂપ હોવાથી હુમેશાં અપવિત્ર છે તેને પવિત્રપણે દેખનારા કામાંધ પુરૂષો જેનો એક પણ અવયવ પવિત્ર નથી છતાં સ્ત્રીઓના નેત્રોને કમળની, મુખને પૂર્ણચંદ્રની, લલાટને અર્ધચંદ્રની, કીકીને તારાની, બ્રહ્મીને ધનુષ્યની, મુખના શ્વાસને કમળની સુગંધીની, વાણીને અમૃતની, સ્તનને કળશની, જંઘાઓને કેળની અને ગતિને ગજની ઉપમા આપે છે. વાસ્તવિકમાં જેની ઉપમા આપવામાં આવે છે, તેના ગુણોનો લેશ પણ સ્ત્રીઓના અવયવોમાં હોતો નથી, છતાં મોહ પરવશ થયેલા કામી પુરૂષો તેણીનામાં શ્રેષ્ઠ પદાર્થોનો આરોપ કરી અપવિત્રને પવિત્ર માની આનંદ માનનારાઓને જન્માંધથી પણ ઉતરતા દરજ્જાના માનવામાં કાંઈ પણ દોષ નથી. કારણ કે જેઓ અનંતા આત્મિક સુખને ભુલી જઈ

થોડા સુખને માટે અસત્કલ્પનાઓ કરી પોતાના પવિત્ર આત્માને કર્મદ્વારા મલીન કરે છે, તેવા કામાંધથી બીજો વધારે અંધ કોણ હોઈ શકે !

નાન્યઃ કુતનયાદાધિવ્યાધિર્નાન્યઃ ક્ષયામયાત્ ।

નાન્યઃ સેવકતો દુઃખી નાન્યઃ કામુકતોઽન્ધલઃ ॥ ૪ ॥

શબ્દાર્થઃ—ખરાબ વર્તનવાળા પુત્ર જેવો બીજો આધિ (માનસિક પીડા) નથી, ક્ષયરોગ જેવો બીજો રોગ નથી, સેવકના જેવો બીજો દુઃખી નથી અને કામી પુરૂષના જેવો બીજો અંધ નથી. ૪

હવે ક્રોધનું સ્વરૂપ બતાવે છે. બીજાના અથવા તો પોતાના કષ્ટનો વિચાર કર્યા સિવાય કોપ કરવો તેને ક્રોધ કહે છે અને તે અંકૌશિક વિગેરેની પેઠે દુર્ગતિનો હેતુ હોવાથી મહાત્મા પુરૂષોને ક્રોધ કરવો યુક્ત નથી. તે માટે કહ્યું છે કે—

સન્તાપં તનુતે ભિન્નત્તિ વિનયં સૌહાર્દમુચ્છાદય—

ત્યુદ્વેગં જનયત્યવચ્ચવચનં સૂતે વિધત્તે કલિમ્ ।

કીર્તિં કૃન્તતિ દુર્મતિં વિતરાતિ વ્યાહન્તિ પુપ્પ્યોદયં,

દત્તે યઃ કુગતિં સ હાતુમુચિતો રોષઃ સદોષઃ સતામ્ ॥૫॥

શબ્દાર્થઃ—જે ક્રોધ સંતાપને વિસ્તારે છે, વિનયનો નાશ કરે છે, મિત્રતાને દુર કરે છે, ઉદ્વેગને ઉત્પન્ન કરે છે, પાપવાળા વચનને પેદા કરે છે, કલેશને ધારણ કરે છે, કીર્તિને કાપી નાખે છે, દુર્મતિને આપે છે, પુણ્યના ઉદયને હણે છે અને કુગતિને અર્થેણ કરે છે, તેવો ઠાપયુક્ત ક્રોધ સત્પુરૂષોને ત્યાગ કરવા લાયક છે. ૫

અપનેયમુદેતુમિચ્છતા તિમિરં રોષમયં ધિયાપુરઃ ।

અવિભિચ નિશાકૃતં તમઃ પ્રમયા નાંશુમતાઽપ્યુદીયતે ॥૬॥

શબ્દાર્થઃ—પોતાના અભ્યુદયની ઇચ્છા રાખનાર પુરૂષે પ્રથમ ક્રોધરૂપ અંધકારને યુદ્ધિએ કરી દુર કરવો જોઈએ. કેમકે રાત્રિએ કરેલા અંધકારનો પ્રભાથી નાશ કર્યા સિવાય સૂર્ય પણ ઉદય થતો નથી. અર્થાત જેમ અંધકારથી ઠંકાયેલા દરેક પદાર્થો પ્રકાશમાં આવી શકતાં નથી તેમ જે પુરૂષ ક્રોધરૂપ અંધકારથી છવાયેલો છે તે પુરૂષ કોઈ વખત પણ પોતાના ગુણો અથવા તો પોતાને પ્રકાશમાં લાવવા શક્તિમાન થઈ શકતો નથી માટે આત્મગુણ પ્રકટ કરવાની ઇચ્છા રાખનારે કોપ થવાનું કારણ પ્રાપ્ત થયું હોય તો પણ કોપના ભયંકર વિપાકનો વિચાર કરી ક્ષાંતિદ્વારા ઉપશમાવવો જોઈએ કે જેથી કોપરૂપ અંધકારનો પડદો ખરી જવાથી પવિત્ર આત્મગુણો સહેલાઈથી પ્રકાશમાં આવશે. ૬

જિતરોષરયા મહાધિયઃ સપદિ ક્રોધજિતો લઘુર્જનઃ વિજિતેન જિતસ્ય દુર્મતેર્મતિમદ્ધિઃ સહ કા વિરોધિતા॥૭૧

શબ્દાર્થઃ—જ્યારે વિશાળ બુદ્ધિવાળા પુરૂષો એકદમ કોપના વેગને જિતી લે છે, અર્થાત્ કોપને પોતાની બુદ્ધિ બળવડે દબાવી દે છે, ત્યારે તુચ્છ પુરૂષને અર્થાત્ નિર્બળ બુદ્ધિના મનુષ્યને ક્રોધ જિતી લે છે અર્થાત્ પરાલભ કરે છે. ખરું છે કે વિજેતા એટલે બળવાન સાથે મદમતિનો એટલે નિર્બલ હૃદયવાળા પુરૂષનો અને બુદ્ધિમાન એટલે ઈંદ્રિયો ઉપર કાબુ રાખી શકનારાઓ સાથે પરાલભ પામેલાનો એટલે નિર્બલનો વિરોધ શી રીતે હોઈ શકે? તાત્પર્ય કે—ક્રોધ બુદ્ધિમાન મનુષ્યના વિચારબળ સામે ટકી શકતો નથી. પરાલભજ પામે છે, જ્યારે તેજ ક્રોધ નિર્બળ મનના માણસ સામે ફાવી જાય છે. વિરોધ તો સરખા બળવાળાનો ટકી શકે. ન્યૂનાધિક બળવાળાનો વિરોધ વધારે વખત ટકી શકતો નથી. જે બળવાન હોય તે જિતે અને નિર્બળ હારી જાય. ॥ ૭૧ ॥

વૃક્ષથી ઉત્પન્ન થયેલું ઝેર વૃક્ષનો નાશ કરતું નથી, સર્પથી પેદા થયેલું ઝેર સર્પનો નાશ કરતું નથી. પરંતુ આ ક્રોધરૂપ ઉત્કટ હલાહલ તો જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તેનેજ બાળી નાંખે છે એ કેવું ખેદજનક આશ્ચર્ય છે ?

હવે લોભનું વર્ણન કરે છે—દાન દેવા લાયક પુરૂષોને વિષે પોતાના પૈસાનો વ્યય નહી કરવો તેમજ કારણ શિવાય બીજાના ધનને લઈ લેવું તેને લોભ કહે છે. વળી પાપોનું મૂળ પણ લોભજ ગણાય છે. લોભાનંદી વિગેરે વાણીઆને સઘળા પાપનું મૂળ આ લોભજ થયો હતો. એ પ્રમાણે સાંભળી લોભ નહીં કરતાં સતોષ રાખવો જોઈએ. લોભથી ગાભરા અનેલા મનુષ્યો આ પ્રમાણે ચેષ્ટા કરે છે—

લોભ હુમેશાં ચિંતન કરવા લાયક છે, પરંતુ લોભી પુરૂષોથી તો સર્વકાળમાં લય દેખાય છે. કેમકે લક્ષ્મીમાં લુબ્ધ થએલા પુરૂષોમાં કાર્યકાર્યનો વિવેક હોતોજ નથી તેથી લોભવશ થઈ બીજાનું અહિત કરે એ બનવાજોગ છે. માયા, અપલાપ, વસ્તુની અદલાબદલી, ભ્રાંતિ, તપાસ અને કૂડકપટ કરવાનું મૂળ કારણભૂત, સંગ્રહ કરવામાં દુષ્ટ પિશાચરૂપ અને સર્વ હરણ કરનાર લોભજ છે. લેવડદેવડમાં ખોટાં ત્રાજવાં, લાઘવ ક્રિયા, ફેકવું અને ખાવાના બાનાથી ખરેખર દિવસના ચોરો આ વાણીઆઓ મહાજન છતાં પણ ચોરી કરે છે. અનેક પ્રકારનાં વચનોની રચનાથી આખા દિવસમાં લોહોના ધનનું હરણ કરી તે કૃપણ ઘરકાર્યમાં ત્રણકોડીઓ સુશકેલથી આપે છે અને તે કથા સાંભળવામાં રાગી હોવાથી હુમેશાં પવિત્ર પુસ્તક સાંભળવા જાય છે, પરંતુ કાળા સર્પથી ડંખાર્યાલાની પેઠે દાનધર્મથી પલાયન કરે છે. વળી વસ્તુના વેચાણ વખતે મૌન ધારણ કરનાર તે ધૂર્ત વાણીઓ ક્રોધને ઉત્તર

આપતો નથી, પરંતુ થાપણુ સુકવી છે એવા શબ્દ માત્રને સાંભળી તેની સાથે સારી રીતે આલાપસંલાપ કરે છે, ઉભો થાય છે, પ્રણામ કરે છે, કુશળ પુછે છે અને સ્થાન આપે છે, તેમજ હાથમાં કેવળ થાપણુને જોઈ વાણીઓ ધર્મ સંબંધી કથાઓ કરવા લાગે છે. આ સ્થાન તમારે સ્વાધીન છે, પરંતુ ઘણા કાળ સુધી થાપણુનું પાલન કરવું મુશ્કેલ છે; દેશકાળ વિષમ છે તોપણ હે શ્રેષ્ઠ પુરૂષ! ત્હારો હું દાસ છું, થાપણુનું પાલન કરનાર અને પ્રશંસા કરવા લાયક આ ઉત્તમ દુકાન કોઈ વખત કલંકીત થઈ નથી, એ પ્રમાણે કાર્યના બાણુ પુરૂષોએ ઘણી વખત અનુભવ કર્યો છે એ વાત તું બાણુતો નથી. એ વિગેરે મંદમતિની પાસે પરસ્પર અસમંજસ વર્ણન કરી આંતરિક મનોરથોથી ખુશી થતો તે પાપી સુવર્ણના સમૂહને ગ્રહણ કરે છે. તે પછી તે થાપણુ પચાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા લેવડદેવડમાં અપરિમિત લાભ થવાથી અને કરિયાણાના સમૂહથી તે વેપારી કુબેરની હાંસી કરે છે, અને સંસારરૂપ જીર્ણ મંદિરમાં ઉત્પન્ન થયેલા ભયંકર મ્હોટા ઉંદરો જેવા તે કૃપણપુરૂષો દાન તથા ઉપલોગથી રહિત એવા દ્રવ્યની રક્ષા કરવામાં હુમેશાં આનંદ માને છે. હવે તે થાપણુ મૂકનાર પુરૂષ દિશાઓમાં પરિભ્રમણ કરી ભવિતવ્યતાના યોગથી કોઈ પણ રીતે ધનથી અને જનથી રહિત થયેલો ઘણા લાંબા કાલે પોતાના દેશને પ્રાપ્ત થયો. ત્યાં શંકાયુક્ત થયેલા તે કર્પણ પુરૂષે કોઈને પુછ્યું કે તે મહાપુરૂષ કયાં ગયો? તે સાંભળી કોઈ એક પુરૂષ તેની પાસે આવી ઓલ્યો કે તે મહાપુરૂષની વિભૂતિ તો આજકાલ કાંઈક જુદીજ દેખાય છે. આ પ્રમાણે સાંભળી અત્યંત વિસ્મયથી મસ્તકને ધુણાવતો તે તેના ઘર પ્રત્યે ગયો, ત્યાં દ્વારમાં રોકાયેલો તે નિર્બુદ્ધિ અને જીર્ણ કપડાંવાળો ઘણા કાળ સુધી ત્યાંજ બેસી રહ્યો. પછી કોઈ પણ પ્રકારે ધીમે ધીમે ઘરમાં જઈ એકાંત મળતાં નામ, નિશાની પ્રકટ કરી તે પુરૂષે પોતાનું થાપણુ મૂકેલું દ્રવ્ય તે શેઠીઆ પાસે માગ્યું એટલે તે શેઠીયો જૂલંગ પૂર્વક હાથને કંપાવતો બીબના ઉપર દૃષ્ટિ રાખી તેના પ્રત્યે કહેવા લાગ્યો કે ઠગ, પાપી અને આજીવિકા રહિત આ પુરૂષ કયાંથી આવ્યો છે. તું કોણુ છે? અથવા કોનો પુત્ર છે? ત્હારું દર્શન પણ ચાહ આવતું નથી તો ઓલવાની વાત જ શી? અહો! ઘણા ખેદ છે કે ક્યારે? કયા સ્થાનમાં? કેવી રીતે? કયા પુરૂષે કોણુ શું આપ્યું હતું તે તું કહી દે? તો પણ નિરંતર શંકાશીલ થયેલા પુરૂષે મ્હોટા પુરૂષોની અંદર આ જનને પ્રતીતિ કરાવવી તે દિવસ કહી દે અને તે દિવસે ચોપડામાં લખેલું સઘળું તું પોતે જોઈ લે! હું વૃદ્ધ થયો છું. દુકાનનો ઓળો પુત્ર ઉપર નાંખ્યો છે, માટે મ્હારું લખેલું સઘળું તે જાણુ છે. એ પ્રમાણે તે શેઠીયાએ વિસર્જન કરેલો તે ધીરજ વગરનો પુરૂષ તેના પુત્ર પાસે જાય છે. પુત્ર તરફથી ઉત્તર

મળે છે કે ધનની વાત પિતા બાણે. પુત્ર તો સઘળું લખેલું બાણે. એ પ્રમાણે તે પુરુ-
ષનું દડાની પેઠે ઘણા કાળ સુધી ગમનાગમન થાય છે. આ પ્રમાણે રાજકુળમાં અને
વ્યાપારમાં વાણીઓ મરણ પામે છે, પરંતુ ધનનો લેશ પણ આપતો નથી, તેમજ
નીચે લખ્યા પ્રમાણે વિચાર પણ કરતો નથી.

દ્રવ્ય કોને પ્રિય હોતું નથી ? દ્રવ્યથી કોનું હૃદય લોભાતું નથી ? પરંતુ યશ-
રૂપ ધનમાં લુપ્થ થયેલા પુરુષો દુષ્ટ કાર્યોથી દ્રવ્યની ઇચ્છા રાખતા નથી. જે પુરુષે
પોતાના શ્રેષ્ઠ આચારનો ત્યાગ કરી, કુટિલ બુદ્ધિથી બીબને ઠગે છે તે મૂઢમતિએ
પુણ્ય વગરના પોતાના આત્માનેજ ઠગ્યો છે. ઘણો ખેદ છે કે દ્રવ્યના અર્થી ડાહ્યા
પુરુષો પણ શું કરતા નથી ? અર્થાત્ ન કરવાનાં સઘળાં કાર્યો કરે છે. નીચ પુરુષની
ઘણા કાળ સુધી ખુશામત કરે છે. શત્રુને પણ પ્રણામ કરે છે. નિર્ગુણી પુરુષનું ઉચ્ચ
ગુણગાન કરે છે. પરોપકારને ભૂલી જનાર કૃતદ્ધ પુરુષની સેવા કરવામાં પણ લેશ
માત્ર ખેદ અનુભવતો નથી. દ્રવ્યના ખરચની શંકાથી મિત્રને વિષે પ્રીતિ પ્રગટ કરતો
નથી. બદલો આપવો પડશે એવા કારણથી ભય પામેલો સેવાથી ગ્રહણ થતો નથી.
અર્થાત્ સેવા કરાવતો નથી, મહારી પાસે દ્રવ્ય માગશે એવી બુદ્ધિથી અસત્ય ભાષણ
કરે છે અને સ્તુતિ કરવાથી પણ ખુશી થતો નથી, તો લક્ષ્મીનો ખરચ કરવાના
વ્યતિકરથી ત્રાસ પામેલો કૃપણ કેવી રીતે જીવે શકે ? મહોટા લાભથી પણ લોભ
પરાલભ પામતો નથી, કારણ કે જે માત્રાથી અધિક હોય તે માત્રાહિનથી કેવી રીતે
જીવી શકાય ?

અત્યંત આગ્રહનો ત્યાગ નહી કરવો અથવા તો વ્યાજબી કહેલું ગ્રહણ ન
કરવું તેને માન કહે છે. તત્વાતત્વનો વિચાર નહી કરનાર કદાગ્રહી પુરુષોની
દુર્યોધન વિગેરેની પેઠે આ માન ઘણી ખરાબી કરે છે માટે માન શત્રુના સંસર્ગથી
દૂર રહેવું જોઈએ. કહ્યું છે કે—

આગ્રહી વત નિનીષતિ યુક્તિં તત્ર યત્ર મતિરસ્ય નિવિષ્ટા ।
પક્ષપાતરહિતસ્ય તુ યુક્તિર્યત્ર તત્ર મતિરેતિ નિવેશમ્ ॥ ૧ ॥

શબ્દાર્થ:— જે આગ્રહી પુરુષની મતિ જે ઠેકાણે રહેલી હોય તે ઠેકાણે આગ્રહી
પુરુષ યુક્તિને લઈ જવાને ઇચ્છે છે. પરંતુ પક્ષપાત રહિત પુરુષની મતિ તો જે
ઠેકાણે યુક્તિ હોય છે તે ઠેકાણે વાસ કરે છે. અર્થાત્ આગ્રહી પુરુષનો જે પદાર્થમાં આ-
ગ્રહ થયો હોય, ત્યાં યુક્તિને બલાતકારથી પણ બંધ બેસાડે છે. અને અપક્ષપાતી
પુરુષ તો જે વસ્તુસ્વરૂપ યુક્તિ પુરસ્કર હોય ત્યાં મતિને લઇ જાય છે. ॥૧॥ વળી—

ઔચિત્યાચરણં વિલુમ્પતિ પયોવાહં નભસ્વાનિવ,
 પ્રધ્વંસં વિનયં નયત્યહિરિવ પ્રાણસ્પૃશાં જીવિતમ્ ।
 કીર્તિં કૈરવિર્ણાં મતઙ્ગજ ઇવ પ્રોન્મૂલયત્યજ્જસા,
 માનો નીચ ઇવોપકારનિવહં હન્તિ ત્રિવર્ગં નૃણામ્ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ:—અહંકાર પવનની પેઠે મેઘરૂપ ઉચિત આચરણાનો લોપ કરે છે. સર્પની પેઠે પ્રાણીઓના ઊવિતરૂપ વિનયને નાશ પમાડે છે. હાથીની પેઠે કીર્તિરૂપ ક્ષમલનીને એકદમ મૂળથી ઉખાડી નાંખે છે. અને નીચની પેઠે મનુષ્યોના ત્રિવર્ગરૂપ ઉપકારને સમુહનો નાશ કરે છે. અર્થાત્ અહંકાર રૂપ કદે શત્રુ જેના અંતઃકરણમાં નિરંતર વાસ કરી રહ્યો હોય તેવા પુરૂષના હૃદયમાંથી વિનય પ્રમુખ ગુણો પલાયન કરી જાય છે. એ ખીના વાસ્તવિક છે. કારણકે એક સ્થાન માટે હુમેશાં જ્યાં કટાકટી થઈ હોય તેવા સ્થાનનો સબ્જન પુરૂષો પણ ક્ષણવારમાં ત્યાગ કરી નિરૂપાધિ-સ્થાનનો આશ્રય લે છે. ॥ ૨ ॥

દૃગ્મ્યાં વિલોકતે નોર્ધ્વં સતાઙ્ગૈશ્ચ પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

સ્તબ્ધદેહઃ સદા સોષ્મા માન એવ મહાગજઃ ॥ ૩ ॥

શબ્દાર્થ:—સાતે અંગોથી સ્થિર થયેલો, અક્કડ શરીરવાળો અને હુમેશાં ગરમીથી ભરેલો અહંકાર રૂપ મદોન્મત્ત હાથી નેત્રો વડે ઉંચુ પણ જોઈ શકતો નથી. અર્થાત્ જેમ હાથી પગ છાતી વિગેરે સાત અંગોથી સ્થિરથયેલો હોવાથી તેમજ અક્કડ શરીર હોવાને લીધે ઉંચુ જોઈ શકતો નથી, તેમ માની પુરૂષ પણ જાતિ, કુળ, રૂપ, ઐશ્વર્ય વિગેરે મદોર્થો ઘેરાયેલો હોવાથી તેમજ અક્કડ શરીર અને અભિ-માનની ગરમીને લઈને દૃષ્ટિ વડે ઉંચુ જોઈ શકતો નથી. ॥ ૩ ॥

માનનો ત્યાગ થવાથી જ બાહુબલી મહર્ષિની પેઠે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. માટે આત્મહિતની ઈચ્છા રાખનાર વિવેકી પુરૂષે માનનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો જોઈએ.

હવે મહનું વર્ણન કરે છે—બળ, કુળ, ઐશ્વર્ય, રૂપ અને વિદ્યા વિગેરેથી અહંકાર કરવો અથવા ખીજને દબાવવાને કારણભૂત હોય તેને મદ કહેવામાં આવે છે. તે માટે કહ્યું છે કે:—

સઘળા મનુષ્યોના હૃદયમાં સ્થાન કરનાર એક મદરૂપ શત્રુ છે. કારણ કે જે-નાથી આવેશવાળો થયેલો મનુષ્ય સાંભળી શકતો નથી જોઈ શકતો નથી અને અક્કડ રહે છે. અર્થાત્ ખરી ખીના સાંભળવામાં અને યથાર્થ વસ્તુ જોવામાં પ્રતિ-બંધક હોવાથી મનુષ્ય જાતિ માટે ખરો દુશ્મન માનજ છે. મૌન ધારણ કરવું,

મુખને બીજાના તરફથી ફેરવી દેવું, ઉપર જોવું, નેત્રોનું બંધ કરવું, શરીરનું મરડવું અને વીંટવું આ સઘળું અહંકારનું પ્રાથમિક રૂપ ગણાય છે. એટલે ઉપર જણાવેલી ચેષ્ટાઓથી અભિમાની મનુષ્ય એકદમ ઓળખાઈ આવે છે. શૌર્યમદ, રૂપમદ, શૃંગારમદ અને ઉચ્છુળનો મદ આ સઘળા મદરૂપ વૃક્ષો મનુષ્યોના વિભવ રૂપ મદથીજ ઉત્પન્ન થયેલાં છે. શૌર્યમદ ભુજને, રૂપમદ આરિસા વિગેરેને અને કામમદ સ્ત્રીને ભુવે છે. પરંતુ આ વિભવમદ તો જાત્યંધ હોવાથી કાંઈ જોઈ શકતો નથી. અર્થાત્ પ્રથમના મદો જ્યારે અંકેક વસ્તુ તરફ મનુષ્યોનું ધ્યાન ખેંચાવે છે, ત્યારે ધનમદ તો મનુષ્યોને તદન આંધળોજ બનાવી દે છે. મનુષ્યોનો ધનમદ તો કાંઈ આત્મારામ (આત્માનંદ) જેવોજ જણાય છે. કારણ કે જેમ આત્માનંદથી મનુષ્ય આંતરિક સુખના આનંદથી નેત્રો બંધ કરી લે છે અને ધ્યાનારૂઢ થઈ જાય છે તેમ ધનમદથી પણ આંખો મીચે છે અને જાણે એકાગ્રતાપૂર્વક સમાધી ચઢાવી ન હોય તેમ સમાધિમાં લીન થઈ જાય છે. મનુષ્યોનો અધિકારમદ હમેશાં ભ્રૂટી ચઢાવવાવાળો હોવાથી વિકાળ, કઠોર ભાષણ કરાવનાર, હઠપૂર્વક તાડના કરનાર અને સર્વ ભક્ષણ કરનાર કૂર રાક્ષસ જેવો ગણાય છે. પુરૂષોનો એક કુળમદ તો પોતાના પૂર્વજના પ્રતાપની મહોટી મહોટી વાતો કરનાર, પોતાનાં બીજાં કાર્યોને ભૂલી જનાર, દીર્ઘદર્શી પશુનો અને જ્ઞાનનો નાશ કરનાર હોય છે. સઘળા મદો અવધિવાળા હોવાથી પોતપોતાનાં કારણોને અભાવ થવાથી નાશ પામે છે, પરંતુ એક ગુરૂમદ અર્થાત્ મોટાઈનો મદ સર્પના જેવો વાંકો અપરિમિત કાળ સુધી સ્કુરે છે અર્થાત્ ઘણા લાંબા કાળ સુધી રહી શકે છે. સામંતોનો મૌન ધારણ કરવામાં, વૃદ્ધિ પામતા ધનાઢ્યોનો નિશ્ચલ દૃષ્ટિમાં, ધનવાળાઓનો બ્રૂલંગ અને મુખના વિકારમાં વિટ વિગેરેનો બે ભ્રમરોમાં, હૂત અને પંડિતોનો જિહ્વામાં, રૂપવાળાઓનો દાંત, કેશ અને વેષમાં, વૈદ્યોના હોઠમાં, મહોટા અધિકારીઓ અને જ્યોતિષિઓનો ગળામાં, સુભટોનો સ્કંધમાં, વાણીઆઓનો હૃદયમાં, કારિગરોનો હાથોમાં, તરૂણ સ્ત્રીઓનો સ્તનતટમાં, બ્રાહ્મણોનો ઉદરમાં, ચતુર કાસદિઆઓનો જંઘાઓમાં, હાથીઓનો ગંડસ્થળમાં, મયૂરોનો પિંચામાં અને હંસોનો ગતિની અંદર મદ (અહંકાર) રહેલો છે. વિશાળ હૃદયવાળા મનુષ્યોને સર્વથા આવો મદ કરવો યોગ્ય નથી. કહ્યું છે કે:—

નો નિર્જિત્ય જરાં સ્વભાવમધુરં તારુણ્યમાસ્વાદિતં,

નો નિર્જિત્ય યમં કૃતા નિજતનુઃ કલ્પાન્તસંસ્થાયિની ।

નો દારિદ્ર્યમુજ્જમાજ્જગદિદં સ્વૈશ્વર્યતો મોચિતં,

કિં માદ્યન્તિ વિપશ્ચિતોઽપિ હિ મુધા વિદ્યાલવાચૈર્ગુણૈઃ ॥૪૧॥

શબ્દાર્થ:-જ્યારે વિદ્વાન પુરૂષોએ ઘડપણને જીતી સ્વભાવથી મનોહર ચોવનને આસ્વાદ પ્રાપ્ત કર્યો નથી, યમને જીતિ લઈ પોતાના શરીરને કલ્પાંત સુધી સ્થિર કર્યું નથી અને પોતાના વૈભવથી આ જગતને દરિદ્રરૂપ સર્પના મુખમાંથી પણ છોડાવ્યું નથી, ત્યારે તેઓ વિદ્યા વિગેરે સ્વદેવ ગુણોથી શા માટે અહંકાર કરતા હશે તાત્પર્ય કે અભિમાન કરવા જેવું એક પણ કાર્ય કરી શકતા નથી, છતાં લોકો મિથ્યાભિમાન કરે છે. ૥૬૥

દિગ્વાસાશ્ચન્દ્રમૌલિવહતિ રવિરયં વાહવૈષમ્યકષ્ટં
રાહોરિન્દુશ્ચ શક્ત્યાં નિવહતિ ગરુડાન્નાગલોકશ્ચ ભીતઃ ।
રત્નાનાં ધામ સિન્ધુઃ કનકગિરિરયં વર્ત્તેત્સ્યાપિ મેરુઃ,
કિં દત્તં ? રક્ષિતં કિં ? નનુ કિમિહ જગત્યર્જિતં યેન ગર્વઃ ॥૫॥

શબ્દાર્થ—મહાદેવ દિશારૂપ કપડાંને ધારણ કરે છે, આ સૂર્ય અશ્વોના વિષમ (એકીને વિષમ કહે છે) પલાતું દુઃખ ભોગવે છે, ચંદ્ર રાહુની શકાને વહન કરે છે, નાગલોક ગરૂડથી ભય પામે છે, સમુદ્ર રત્નોતું શુદ્ધ છે, અને આ મેરૂપર્વત પણ હજી સુધી સોનાના પર્વત રૂપવિદ્યમાન છે તો પછી હે મનુષ્યોતમોએ શું કાંઈ દાન આપ્યું છે ? શું કોઈતું રક્ષણ કર્યું છે ? શું આ જગતમાં કાંઈ ઉપાર્જન કર્યું છે ? કે જેને લઈને અહંકાર ધારણ કરાય છે. ૥૫૥ વળી ભર્તૃહરિએ કહ્યું છે કે—

પાતાલાન્ન સમુદ્ઘૃતો વત ? બલિર્નીતો ન મૃત્યુઃ ક્ષયં,
નોન્મૃષ્ટં શશિલાઞ્છનસ્ય મલિનં નોન્મૂલિતા વ્યાધયઃ ।
શેષસ્યાપિ ધરાં વિઘૃત્ય ન કૃતો ભારાવતારઃ ક્ષણમ્,
ચેતઃ સત્પુરુષાભિમાનગણનાં મિથ્યા વહલ્લજ્જસે ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ—ખેદ છે કે પાતાલથી બલિરાબને ઉદ્ધર્યો નથી, મરણનો નાશ કર્યો નથી, ચંદ્રતું મલિન લાંછન ભૂશ્યું નથી, રોગોને ઉખેડી ફેંકી દીધા નથી અને પૃથ્વીને ક્ષણવાર ધારણ કરી શેષનાગનો પણ ભાર ઉતાર્યો નથી. તો હે ચિત્ ! તું સત્પુરૂષોના અભિમાનની ગણનાને વહન કરતું નકામું લબ્ધ પામે છે. ૥ ૬ ॥

હવે હર્ષનું વર્ણન કરે છે—પ્રયોજન વિના બીબ્બને દુઃખી કરવાથી અથવા તો શિકાર અને જીવનું વિગેરે અનાચારનું સેવન કરવાથી અંતઃકરણમાં પ્રમોદ ઉત્પન્ન થાય તેને હર્ષ કહેવામાં આવે છે અને આ હર્ષ દુર્ધ્યાનયુક્ત હૃદયવાળા અધમ પુરૂષોનેજ સુલભ હોય છે, અર્થાત ઉત્તમ પુરૂષોએ તો કર્મબંધનના કારણજૂત

કાર્યમાં કોઈ વખત પણ હુર્ષ કરવો ચોખ્ખ નથી. પાપ કાર્યમાં આનંદ માનવાથી નિકાચિત કર્મનો બંધ થાય છે અને તેનું ફળ લોગળ્યા વિના છુટકારો થતો નથી. અનાચારમાં આનંદ માનવો એ અધમ પુરૂષનું જ કામ છે તેમાટે કહ્યું છે કે—

**પરવસનં અભિનંદજ્ઞ નિરવક્ષો નિદ્વઓ નિરણુતાવો ।
હરિસિજ્ઞ કયપાવો રુદ્ઙ્ઙાણોવગયચિત્તો ॥ ૧ ॥**

શબ્દાર્થ—પાપ વિગેરેની અપેક્ષા નહી રાખનાર અને પશ્ચાતાપ નહી કરનાર નિર્દય પુરૂષ બીજના કષ્ટને સાડ માને છે અને શૈદ્રધ્યાન યુક્ત ચિત્તવાળો પાપ કરીને ખુશી થાય છે. ॥ ૧ ॥

તુષ્યન્તિ મોજનૈર્વિપ્રાઃ, મયૂરા ઘનગર્જિતૈઃ ।

સાધવઃ પરકલ્યાણૈઃ ખલાઃ પરવિપત્તિભિઃ ॥ ૨ ॥

શબ્દાર્થ:—બ્રાહ્મણો લોજન વડે, મયૂરો મેઘની ગર્જનાથી, સજ્જન પુરૂષો બીજના કલ્યાણથી અને દુર્જનો (નાલાયક) બીજની આપત્તિ (દુઃખ) થી ખુશી થાય છે. અર્થાત્ બીજને દુઃખી દેખી આનંદ માને છે. ૨

આ લોકમાં વિવેકી પુરૂષોને નિંદનીક હોવાથી, અપજ્ઞ તેમજ અનર્થોનું કારણ હોવાથી અને પરલોકમાં દુર્ગતિના હેતુ હોવાથી ઉપર જણાવેલા કામાદિ અંતરંગ શત્રુઓ ત્યાગવા લાયક કહેલા છે.

હવે શ્રંથકાર મહર્ષિ પ્રસ્તુત ગુણની સમાપ્તિ કરતાં અંતરંગારિનો ત્યાગ કરનારને મુખ્ય ફળ દેખાડે છે—

આન્તરં ષડારિવર્ગમુદયં, યસ્ત્યજેદિહ વિવેકમહીયાન્ ।

ધર્મકર્મસુયશઃ સુખશોભાઃ, સોઽધિગચ્છતિ યદ્દાશ્રમસંસ્થઃ

શબ્દાર્થ:—જે મહોદ્યા વિવેકવાળો પુરૂષ પ્રચંડ આંતરિક ષડારિવર્ગનો આ લોકમાં ત્યાગ કરે છે તે પુરૂષ યદ્દાશ્રમમાં રહ્યા છતાં પણ ધર્મકાર્ય, સુકીર્તિ, સુખ અને શોભા પ્રાપ્ત કરે છે. અર્થાત્ જે માનસિક દુર્વૃત્તિઓથી બચ્યો છે, તે સર્વત્ર પ્રતિષ્ઠા પામી આ લોક અને પરલોકમાં સુખી થાય છે.

॥ ઇતિ શ્રી ચતુર્વિંશતમો ગુણઃ ॥

પંચત્રિંશત્ ગુણવર્ણન.

વે ગ્રંથકાર મહારાજ કુમથી પ્રાપ્ત થએલા પાંત્રીશમા ગુણુનું વર્ણન કરે છે.

‘વશીકૃતેન્દ્રિયગ્રામઃ’—વળી જેણે ઈન્દ્રિયોના સમૂહને વશ કર્યો છે એટલે ઈન્દ્રિયોને સ્વઅર્થદ્રવ્યે પ્રવૃત્તિ કરતાં રોકે છે તે વશીકૃતેન્દ્રિયગ્રામ કહેવાય છે એટલે અત્યંત આસક્તિનો પરિત્યાગ કરી સ્પર્શનાદિ ઈન્દ્રિયોના વિકારોનો રોધ કરનાર હોય છે અને તેજ ગૃહસ્થ ધર્મને લાયક ગણાય છે. ખરેખર ઈન્દ્રિયોનો જ્ય કરવો, તેજ પુરૂષોને ઉત્કૃષ્ટિ સંપત્તિનું કારણ છે. તેને માટે કહ્યું છે કે—

આપદાં કથિતઃ પન્થા ઇન્દ્રિયાણામસંયમઃ ।

તજ્જયઃ સંપદાં માર્ગો યેનેષ્ટં તેન ગમ્યતામ્ ॥૧॥

શબ્દાર્થઃ—ઈન્દ્રિયોનું સ્વતંત્રપણું તે આપત્તિનો માર્ગ છે અને ઈન્દ્રિયોનો જ્ય કરવો તે સંપત્તિનો માર્ગ છે એમ વિદ્વાનોનું કહેવું છે, માટે જે રસ્તે જવું ઈષ્ટ હોય તે રસ્તે ગમન કરવું. ૧

ઇન્દ્રિયાણ્યેવ તત્સર્વં યત્સ્વર્ગનરકાવુભૌ ।

નિગૃહીતવિસૃષ્ટાનિ સ્વર્ગાય નરકાય ચ ॥૨॥

શબ્દાર્થઃ—સ્વર્ગ અને નરક એ બન્ને જે કહેવાય છે, તે સર્વ ઈન્દ્રિયોજ છે. કારણ કે ઈન્દ્રિયો વશ કરવાથી અને છુટી મુકવાથી અનુક્રમે સ્વર્ગ અને નરકને માટે થાય છે. અર્થાત્ જે જિતેન્દ્રિય હોય છે, તે પુરૂષ અવશ્ય સ્વર્ગમાં જાય છે અને જે ઈન્દ્રિયોને સ્વતંત્રપણે પ્રવૃત્તિ કરાવે છે તે મરણ પામી નરકમાં જાય છે. અને ત્યાં લયંકર દુઃખોને ભોગવે છે. ૨

જિતેન્દ્રિયત્વં વિનયસ્ય કારણં ગુણપ્રકર્ષો વિનયાદવાપ્યતે ।

ગુણાનુરાગેણ જનોઽનુરજ્યતે જનાનુરાગઃ પ્રભવા હિ સંપદઃ ॥૩॥

શબ્દાર્થઃ—જિતેન્દ્રિયપણું વિનયનું કારણ છે, વિનયથી ગુણોને પ્રકર્ષ પ્રાપ્ત કરાય છે. ગુણાનુરાગથી લોક રાગી થાય છે અને લોકોના અનુરાગથી ઉત્પન્ન થનારી સંપદાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ॥ ૩ ॥

સંગ્રામમાં મેળવેલા જ્યથી પણ ઈન્દ્રિયોનો જ્ય મ્હોટો ગણાય છે, એટલે ઈન્દ્રિયોનો જ્ય મેળવવો ઘણો મુશ્કેલ છે. તે આ પ્રમાણે છે—

સૌ મનુષ્યોમાં એક શૂરવીર, હબ્બરમાં એક પંડિત અને લાખોમાં એક વક્તા હોય છે, પરંતુ દાનેશ્વરી તો હોય ખરો અથવા ન પણ હોય; અર્થાત્ દાનેશ્વરી દુર્લભ હોય છે. યુદ્ધમાં જ્ય મેળવવાથી શૂરવીર, વિદ્યાથી પંડિત, વાક્યાતુર્યથી વક્તા અને ધન દેવાથી કાંઈ દાતાર કહેવાતો નથી, પરંતુ ઈન્દ્રિયોને જિતવાથી શૂરવીર, ધર્મનું આસેવન કરવાથી પંડિત, સત્ય ભાષણ કરનાર વક્તા અને ભય પામેલ જંતુઓને અભયદાન આપનાર દાનેશ્વરી, ગણાય છે. ઈન્દ્રિયોના પ્રસંગથીજ મનુષ્ય અવશ્ય દોષ સેવે છે. અને તેજ ઈન્દ્રિયોને વશ કરવાથી મનુષ્ય અનુક્રમે સિદ્ધિ મેળવે છે. પુરૂષનું બનાવેલું શરીર તે રથ છે, આત્મા નિયંતા (સારથી) છે. આ રથના ઘોડા ઈન્દ્રિયો છે તે ઈન્દ્રિયરૂપ શ્રેષ્ઠ અને કુશળ ઘોડાઓને સાવધાન થઈ દમનાર પુરૂષ સુખેથી ધીર પુરૂષની પેઠે ઇચ્છિત સ્થાનમાં પહોંચે છે. ચક્ષુઈન્દ્રિયો વિજ્ય મેળવવામાં લક્ષમણુનો દૃષ્ટાંત છે, તે આ પ્રમાણે છે—સીતાને કુંડલ, કંકણુ વગેરે છે ઈત્યાદિ પ્રશ્ન થતાં લક્ષમણે જવાબ આપ્યો કે—હું કુંડલોને કે કંકણુને બાણુતો નથી પરંતુ હુમેશાં તેણીના ચરણકમળમાં વંદન કરતો હોવાથી ઝાંઝરો છે, તે હું બાણું છું.

વળી સંપૂર્ણ ઈન્દ્રિયોના જ્યનું મૂળ કારણુ જીવ્યા ઈન્દ્રિયોનો જ્ય છે અને તે જીવ્યા ઈન્દ્રિયોનો જ્ય કરવો તે તો તેવા પ્રકારના ઉચિત આહાર અને સંભાષણથી કરવો જોઈએ. નિંદા નહીં કરવા લાયક કર્મથી પ્રાપ્ત થએલો તેમજ પ્રમાણુપિત અને શ્રેષ્ઠ ક્રિયાઓમાં પ્રવૃત્તિ કરવા માટેજ આહાર કરવો ઉચિત ગણાય છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

આહારાર્થં કર્મ કુર્યાદનિદ્યં મોજ્યં કાર્યં પ્રાણસંધારણાય ।

પ્રાણા ધાર્યાસ્તત્ત્વજિજ્ઞાસનાય તત્ત્વં જ્ઞેયં યેન ભૂયો ન ભૂયાત્ ॥૪॥

શબ્દાર્થઃ—આહાર માટે અનિદ્ય કર્મ કરવું, પ્રાણોને ધારણુ કરી રાખવા માટે ભોજન કરવું, તત્ત્વોની જિજ્ઞાસા માટેજ પ્રાણોને ધારણુ કરી રાખવા અને તત્ત્વને જાણવું કે જ્ઞેયી કરી જન્મ લેવોજ ન પડે. ॥ ૪ ॥

પ્રમાણથી અધિક આહાર લેવાથી નવા નવા મનોરથોની વૃદ્ધિ, પ્રબળ નિદ્રાનો ઉદય, નિરંતર અશુચિપણું, શરીરના અવયવોમાં ગુરૂતા, સઘળી ક્રિયાઓનો ત્યાગ અને ઘણું કરી રોગોથી પીડિત થાય છે; તેટલા માટે હુમેશાં રસનેદ્રિયને અતૃપ્તજ રાખવી. રસનાઈદ્રિય અતૃપ્ત હોય તો બીજી સઘળી ઈદ્રિયો પોતપોતાના વિષયમાં પ્રવૃત્તિ કરવાથી તૃપ્ત થએલીજ ગણાય છે. તે માટે કહ્યું છે કે—

યત્તત્ક્રિયા હિ કાવ્યેન કાવ્યં ગીતેન વાચ્યતે ।

ગીતં ચ સ્ત્રીવિલાસેન સ્ત્રીવિલાસો બુભુક્ષયા ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ:—જે તે ક્રિયા કાવ્યથી, કાવ્ય ગીતથી, ગીત સ્ત્રીઓના વિલાસથી અને સ્ત્રીઓનો વિલાસ ભૂખથી દબાઇ જાય છે. અર્થાત્ ઉત્તરોત્તર એક એકથી બલવંત હોવાથી પુર્વાનું બળ નકામું થાય છે.

જીવેન્દ્રિય તૃપ્ત હોય તો બીજી સઘળી ઈદ્રિયો પોતાના વિષયની પ્રવૃત્તિમાં ઉત્સુકતા ભેવામાં આવે છે તેથી અતૃપ્તજ ગણાય છે. વચનની વ્યવસ્થાનું પણ નિયમિતપણું હોવું જોઈએ તે માટે કહ્યું છે કે—

મહુરં નિરુણં થોવં કજ્જાવહિયં અગવિચયમતુચ્છં ।

પુવ્વમહ્સંકલિયં મળન્તિ જં ધમ્મસંજુત્તં ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ:—મહુર, નિપુણતાવાળું; થોડું; કાર્યને લગતું; અહંકાર વગરનું; તુચ્છતા વિનાનું. અને પ્રથમ વિચાર કરેલું જે બોલાય છે, તેજ ધર્મચુક્ત ગણાય છે. ॥ ૬ ॥

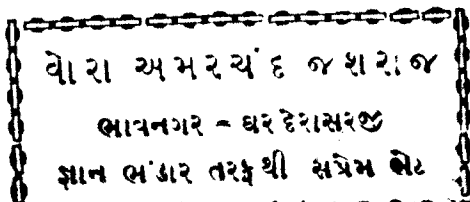
ઇત્યાદિ યુક્તિથી આહારની મર્યાદા કરતાં વચનની મર્યાદા અધિક ગણાય છે. કારણ કે વિકારને પ્રાપ્ત થયેલા આહારનો ઔષધાદિકના પ્રયોગથી દૂર કરી શકાય છે, પરંતુ વચનનો વિકાર તો આખા જન્મારા સુધી હૃદયથી દૂર કરી શકાતો નથી. તેને માટે છે, આ ઠેકાણે કહ્યું છે કે—

જિહ્વાં પ્રમાણં જાનીહિ મોજને વચને તથા ।

અતિભુક્તમતીવોક્તં પ્રાણિનાં પ્રાણનાશકમ્ ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ:—ભોજન કરવામાં અને બોલવામાં જીલનેજ પ્રમાણ જાણવી. કારણકે અત્યંત ખાધેલું અને અત્યંત બોલાયેલું પ્રાણીઓના પ્રાણોનો નાશ કરનારું થાય છે. ॥ ૭ ॥

બરેબર જિતેન્દ્રિય પુરૂષ કોઈથી પણ ભય પામતો નથી. કહ્યું છે કે—

યસ્ય હસ્તૌ ચ પાદૌ ચ જિહ્વા ચ સુનિયંત્રિતા ।

ઇન્દ્રિયાણિ મુગુસ્તાનિ રુષ્ટો રાજા કરોતિ કિમ્ ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થ:—જેના હાથ, પગ અને જીભ સારી રીતે વશ થયેલી છે, તેમજ ઇન્દ્રિયા કાબુમાં છે તેને કુપિત થયેલો રાજા પણ શું કરી શકવાનો ? ॥ ૮ ॥

હવે ગ્રંથકાર મહર્ષિ પ્રસ્તુત ગુણનો ઉપસંહાર કરતાં કૃળ ખતાવે છે—

एवं जितेन्द्रियो मर्त्यो मान्यो मानवतां भवेत् ।

सर्वत्रास्खलितो धर्मकर्मणे चापि कल्पते ॥ ९ ॥

શબ્દાર્થ:—ઉપર પ્રમાણે જિતેન્દ્રિય મનુષ્ય માનવાળા મનુષ્યોને પણ માનનીક થાય છે અને સર્વત્ર સ્ખલના પામ્યા શિવાય ધર્મકાર્યમાં પણ યોગ્ય થાય છે. ॥૧૧ ॥

॥ इति पंचत्रिंशत्तमो गुणः ॥

હવે ગ્રંથકાર મહર્ષિ શ્રાદ્ધગુણ વિવરણ ગ્રંથનો ઉપસંહાર કરતાં કાંઇક વિશેષ ખતાવે છે—

સર્વ પ્રકારે ઇન્દ્રિયોનો નિરોધ કરવો તે તો યતિ (મુનિ) એવો ધર્મ છે. આ સ્થળે તો શ્રાવકધર્મને ઉચિત ગૃહસ્થના સ્વરૂપનો અધિકાર હોવાથી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું છે. એવા પ્રકારના વિશેષ ધર્મની શોભાને પુષ્ટિ કરનાર સામાન્ય ગુણો (ન્યાયસંપન્ન વિભવાદિ) થી વધેલો મનુષ્ય અવસ્ય ગૃહસ્થધર્મને એટલે સમ્યક્ત્વ મૂળ બાર વ્રતરૂપ વિશેષ ધર્મને માટે કલ્પાય છે. અર્થાત્ અધિકારી ગણાય છે. (‘ ગૃહધર્માય કલ્પતે ’ આ પદ દરેક ગુણની સાથે સંબંધ ધરાવે છે, માટે જ્યાં ન હોય ત્યાં પણ જોડી લેવું.)

य एवं सेवन्ते सुकृतरतयः शुद्धमतयो,

विशेषश्रीधर्माभ्युदयदમिमं सद्गुणगणम् ।

ससम्यक्त्वं धर्मं व्रतपरिगतं प्राप्य विशदं

श्रयन्ते ते श्रेयःपदमुदयदैश्वर्यसुभगाः ॥૧૧ ॥

શબ્દાર્થ:—પુણ્યમાં પ્રીતિ રાખનાર અને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા જે મનુષ્યો વિશેષ ધર્મના અભ્યુદયને દેનાર આ (ઉપર જણાવેલા ઉપ) શ્રેષ્ઠ ગુણસમૂહને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે સેવે છે, તે અભ્યુદય આપનાર એધર્મથી સારા નરીખવાળા પુરૂષો સમ્યક્ત્વ સહિત નિર્મળ બાર વ્રતરૂપ શ્રાવકધર્મને પ્રાપ્ત કરી ભોક્ષપદને મેળવે છે. ॥૧૧ ॥

પાગચ્છની આદિમાં ત્રણ જગતના પૂજ્ય અને પ્રશસ્ત જ્ઞાન તથા ક્રિયાવાળા-
ઓની મધ્યે અગ્રગણ્ય જગચ્છંદ્રસૂરિ થયા. ॥ ૧ ॥

તેમની પાટ ઉપર ગૌતમસ્વામિના જેવા પ્રભાવવાળા શ્રીદેવેંદ્રસૂરિ થયા, તે-
મના પછી યુગની અંદર ઉત્તમ શ્રી વિદ્યાનંદ ગુરૂ પ્રગટ થયા. ॥ ૨ ॥

ત્યારબાદ જગતને વિસ્મય પમાડનાર શ્રી ધર્મધોષસૂરિ થયા, તેમની પછ-
વાડે સૂરિવરોમાં પ્રધાન શ્રી સોમપ્રભસૂરિ થયા. ॥ ૩ ॥

તે પછી સત્પુરૂષોને કલ્પવૃક્ષ સમાન અને જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીવાળા શ્રી સોમતિ-
લક ગુરૂ થયા, ત્યારબાદ ઘણી કીર્તિવાળા શ્રી દેવસુંદરસૂરિ થયા. ॥ ૪ ॥

તેમના શિષ્ય યુગને વિષે ઉત્તમ, પૃથ્વીમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા અને જગતમાં
અત્યંત સૌભાગ્યવાળા શ્રી સોમસુંદરસૂરિ થયા. ॥ ૫ ॥

તેમના આત્મજ્ઞશિષ્ય શ્રી જિનમંડનગણિએ શ્રુતની ભક્તિથી શ્રાવકના
ગુણોની શ્રેણિના સંગ્રહરૂપ ગ્રંથને બનાવ્યો. ॥ ૬ ॥

અણહિલ્લપુરપાટણમાં અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રોનો સાર ગ્રહણ કરી ચૌદશોઅ-
ઠાણું (૧૪૯૮) ની સાલમાં બનાવેલો આ ગ્રંથ ચિરકાળ સુધી વૃદ્ધિ પામ્યો. ॥ ૭ ॥

इति श्रीतपागच्छनायकश्रीसोमसुंदरसूरिशिष्य-
श्रीजिनमंडनगणिमहोपाध्यायविरचित
श्राद्धगुणविवरणभाषांतर
समाप्त.

ખાસ ખરીદવા લાયક ગ્રંથો.
જૈન દર્શનના તત્ત્વજ્ઞાનનો અપૂર્વ ગ્રંથ.

“ આત્મમુખોદ. ”

(ભાષાંતર)

આત્મજ્ઞાન એ મોક્ષને પ્રાપ્ત કરાવનાર હોવાથી સર્વતુ ઉપકારક છે. જેથી આ ગ્રંથનું ઉપર મુખ્યમનું નામ આપી અતિ શુદ્ધ આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ અલિધેય રૂપે આ ગ્રંથના કર્તા મહાન આચાર્ય શ્રીઙ્ગિનલાલસૂરિએ નિરૂપણ કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં ચાર પ્રકાશ (પ્રકરણ) આપવામાં આવેલ છે. જેમાં પ્રથમ પ્રકાશમાં સમ્યક્સ્વનું સ્વરૂપ, તેના લેહ વીગેરેનું એટલા બધા વિસ્તારથી અને ઐતિહાસિક દૃષ્ટાંતોથી સ્કૂટ સરળ રીતે નિરૂપણ કરવામાં આવેલ છે કે, અત્યાર સુધીમાં આ વિષયના પ્રસિદ્ધ પામેલ ગ્રંથોમાં આ ગ્રંથ એક ઉચ્ચ પ્રતિષ્ઠા મેળવવા સાથે ઉત્તમ નમુના રૂપે થયેલ છે. બીજા પ્રકાશમાં દેશવિરતિનું સ્વરૂપ, ત્રીજા પ્રકાશમાં ઉત્તમ મુનિવ્રતનું સ્વરૂપ અને ચોથા પ્રકાશમાં પરમાત્મ ભાવનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે. આ આખા ગ્રંથના દરેક વિષય માટે અનેક કથાઓ, ઉપનયો અને આગમો પ્રકરણો વિગેરેની પ્રસંગે પ્રસંગે અનેક સાદતો આપી ગ્રંથકર્તાએ ભવિ જીવોના લાભાર્થે ઉત્તમ મહદ્ પ્રયાસ કર્યો છે. આ ગ્રંથ અતિ ઉપયોગી અને દરેક મુનિ મહારાજાઓ અને જૈન બંધુઓને શ્રવણ, મનન નિદધ્યાસન કરવા જેવો છે. આ ગ્રંથના વિશેષ વખાણ કરવા કરતાં તે ખાસ વાંચી જવા વિનંતિ કરીએ છીએ.

આ ગ્રંથ ઉંચા સીતેર રતલી ડોરલીંગ ગ્લેઝ કાગળો ઉપર રોયલ આકપેજ સુંદર જૈની (શાસ્ત્રી ખાસ) ટાઇપિમાં છપાવવામાં આવેલ છે. લગભગ ૬૦ ફારમ ૫૦૦ પાનાનો સુંદર બાઈડીંગથી અલંકૃત કરવામાં આવેલ છે. કિંમત રૂ. ૨-૮-૦ પોસ્ટ ખર્ચ જુદો.

તૈયાર છે.

જલદી મંગાવો.

તૈયાર છે.

તપોરત્ન મહોદધિ.

(તપાવલી ભાગ ૧-૨)

અનેક ગ્રંથોમાંથી તમામ પ્રકારના તપોનો કરેલો સંગ્રહ.

શ્રી પ્રવર્તકજી મહારાજશ્રી કાન્તિવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિરાજશ્રી ભક્તિવિજયજી મહારાજના અપૂર્વ પ્રયાસનું આ ફળ છે. કે જે તે બે વિલાગમાં પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે. પ્રથમ વિલાગમાં ૮૮ પ્રકારના આચારદિનકરમાં જણાવેલા તપોનું તથા બીજા વિલાગમાં ૭૩ પ્રકારના અન્ય ગ્રંથોમાં કહેલા તપોનું વર્ણન આ ગ્રંથમાં વિધિ-વિધાન સહિત ઘણી ઉંચી અને સરલ શૈલીથી આપવામાં આવેલું છે.

અને વિભાગમાં તપ અને તેના ગુણુણા વિગેરે બહુજ વિસ્તારથી આપવામાં આવેલ છે. આ ગ્રંથની અંદર અનેક ગ્રંથોનો આધાર લેવામાં આવ્યો છે, તે ગ્રંથોના નામનું લીસ્ટ પણ સાથે આપવામાં આવેલ છે. વળી દરેક તપનો મહિમા વાંચવાથી હૃદયમાં આહ્વાદ ઉત્પન્ન થાય છે. વળી તપને લગતા પ્રશ્નોત્તરો દાખલ કરી તેને ખાસ ઉપયોગી બનાવવામાં આવેલ છે. અનેક ગ્રંથો, ભુકો, તપના ટીપણુઓ અને છુટક પ્રતો તેમજ ચાલુ પ્રચારથી જે જે તપો બાણુવામાં આવ્યા તે તમામનો સંગ્રહ કરેલો છે જે આ ગ્રંથ સાધંત વાંચવા વિચારવાથીજ તેની અપૂર્વ કિંમત થઈ શકે તેવું છે. ઉંચા એન્ટ્રીક ઈંગ્લીશ પેપર ઉપર સુંદર શાસ્ત્રી ટાઈપથી પ્રતના આકારે મોટો ખર્ચ કરી છપાવવામાં આવેલ છે. બાવીશ ફારમનો મોટો ગ્રંથ છતાં માત્ર તેની કિંમત રૂ. ૦-૮-૦ આઠ આના રાખવામાં આવેલ છે. પોસ્ટેજ બુદ્.

વિવિધ પૂજા સંગ્રહ.

(શ્રીમદ્ વિજયનંદ સૂરિ (આત્મારામજી મહારાજ તથા મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજ વિરચિત ચૈદ પૂજાઓનો સંગ્રહ.)

મહોપકારી શ્રીમદ્ વિજયનંદ સૂરીશ્વર રચિત પૂજાઓ કે જેને માટે સંગીતના પ્રેક્ષકો અને પૂજના બાણુકાર રસિકો તેમની રચનાના સંબંધમાં અનેક વિધ પ્રશંસા કરે છે, તે પાંચ પૂજાઓ તથા તેમને પગલે ચાલનારા પ્રસિદ્ધ વક્તા શ્રીમાનમુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજની બનાવેલી ૬ પૂજા કે જે વર્તમાન સમયને અનુસરતા રાગરાગણીથી ભરપુર હોઈ આકર્ષક છે. ગયા અને તેની પહેલાના વર્ષમાં મુંબઈ નગરીમાં તેઓશ્રીના ચાતુર્માસ દરમ્યાન તેઓની છેલ્લી બનાવેલી શ્રી પંચપરમેષ્ઠિની પૂજા મુંબઈની જૈન પ્રભાએ વારંવાર લણુવી, સાંભળી તેની અપૂર્વ રસિકતા બાણુ અપૂર્વ આનંદ અનેકવાર લીધેલ છે, અને તેની ઉપયોગિતા, કૃતિની રસિકતા એકમતે સિદ્ધ થઈ ચુકી છે, તેની વારંવાર માગણી થવાથી ઉક્ત અને મહાત્માઓની કૃતિની તમામ પૂજાઓ સાથે છપાવી છે. પૂજા શોધવામાં મુનિરાજ શ્રી વલ્લભવિજયજી મહારાજે કૃપા કરેલી હોવાથી તદન શુદ્ધ છપાયેલ છે.

ઉંચા ઈંગ્લીશ ગ્લેજ કાગળો ઉપર સુંદર શાસ્ત્રી મોટા ટાઈપમાં નિર્ણયસાગર પ્રેક્ષમાં છપાવી તેનું એટલું અધું સુંદર બાઈડીંગ કરાવવામાં આવેલ છે કે તે જોતાં તરતજ ગૃહણુ કરવાની ઈચ્છા થાય. જેને માટે ઘણો મોટો ખર્ચ કરવામાં આવેલ છે, જે શુભારે ત્રીસ ફારમ સવાચારશે પાનાનો દળદાર ગ્રંથ છતાં તેનો બહોળો પ્રચાર થવા માટે સુદલથી ઓછી કિંમતે એટલે માત્ર રૂ. ૦-૮-૦ આઠ આના (પોસ્ટેજ બુદ્) ની કિંમત રાખવામાં આવેલ છે, માત્ર બુજ નકલો બાકી છે, જેથી નીચેના સરનામે લખી જલદીથી મંગાવો.

શ્રી જૈન આત્માનંદ સભા—ભાવનગર.

વૈરા અમરચંદ જ શ ર. જ
ભાવનગર - ઘરદાસજી
આચાર તરકથી સપ્રેમ ભેદ

